

*MASTER
NEGATIVE
NO. 91-80042-7*

MICROFILMED 1991

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES/NEW YORK

as part of the
“Foundations of Western Civilization Preservation Project”

Funded by the
NATIONAL ENDOWMENT FOR THE HUMANITIES

Reproductions may not be made without permission from
Columbia University Library

COPYRIGHT STATEMENT

The copyright law of the United States -- Title 17, United States Code -- concerns the making of photocopies or other reproductions of copyrighted material...

Columbia University Library reserves the right to refuse to accept a copy order if, in its judgement, fulfillment of the order would involve violation of the copyright law.

AUTHOR:

SENECA, LUCIUS
ANNAEUS

TITLE:

L. ANNAEI SENECAE
OPERA QVAE...

PLACE:

LIPSAE

DATE:

1898-

Master Negative #

91-80042-7

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES
PRESERVATION DEPARTMENT

BIBLIOGRAPHIC MICROFORM TARGET

Original Material as Filmed - Existing Bibliographic Record

CLASSICS
D87Se3
IE98

Works. 1898.

Seneca, Lucius Annaeus.
L. Annaei Senecae opera quae supersunt ... Lipsiae, in
aedibus B. G. Teubneri, 1898-1907.
4 v. in 5. 17 $\frac{1}{2}$ cm. (On cover: Bibliotheca scriptorum graecorum et ro-
manorum Teubneriana. (S. 1.))
CONTENTS.—vol. I. fasc. I. Dialogorum libros XII edidit E. Hermes.
1905. fasc. II. De beneficiis libri VII, De clementia libri II, edidit
C. Hosius. 1900.—vol. II. Naturalium quaestionum libros VIII edidit
A. Gercke. 1907.—vol. III. Ad Lucilium epistularum moralium quae
supersunt edidit O. Hense. 1898.—Supplementum: Livius de morte
Clavdii. Epigrammata super exilio. De amissis L. Annaei Senecae libris
testimonia veterum et fragmenta ex iis servata. Ad Gallionem de reme-
diis fortvitorum liber. De paupertate excerpta e Senecae epistulis. De
morbis lib. De formula honestae vitae lib. Epistolae Senecae ad
Paulum apostolum et Pauli apostoli ad Senecam. Epitaphium Senecae.
Edidit F. Haase. 1902 (Reissue of the edition 1852)
I. Hosius, Carl, 1866- ed. II. *Hense, Otto, 1845- ed.
III. *Haase, Friedrich, 1808-1867, ed. IV. Hermes, Emil, ed.
V. Gercke, Alfred, 1860- 1922, ed.
Library of Congress PA6104.S4 1905 8-3162
3811(Continued on next card)

Works. 1898.

Seneca, Lucius Annaeus. L. Annaei Senecae opera
quae supersunt... 1898-1907. (Card 2)

D87Se3 Copy in Barnard. 1900-15.
I
87Se3 Copy in General Library. 1898- v.3
IE98

Restrictions on Use:

TECHNICAL MICROFORM DATA

FILM SIZE: 35mm REDUCTION RATIO: 11
IMAGE PLACEMENT: IA IIA IB IIB
DATE FILMED: 5/16/91 INITIALS: NT
FILMED BY: RESEARCH PUBLICATIONS, INC WOODBRIDGE, CT

VOLUME 3

BIBLIOTHECA
SCRIPTORUM GRAECORUM
ET ROMANORUM
TEUBNERIANA

SENECA

EL

EPISTVLAE MORALES

EDIDIT

O. HENSE

LIPSIAR

IN AEDIBUS R. G. TEUBNERI.

Mortimer Lamson Earle

Ein-
nung
Drig

größer
den na

Ein-
nung
Leim

fährer
Verich
hat, vi
der Si
brauch

875 = 3 1298

Columbia University
Library

Mortimer Lamson Earle
BORN 1864-DIED 1905

PROFESSOR OF CLASSICAL PHILOLOGY
IN COLUMBIA UNIVERSITY
SCHOLAR AUTHOR TEACHER

AS A MEMORIAL OF HIS LIFE AND WORK
HIS STUDENTS AND FRIENDS GAVE
HIS LIBRARY
TO HIS ALMA MATER
A. D. 1907

Κλεινὸς ὁ ὁ πόντος μου
θεοῦν δὲ λατρεῖν ἔχοντα

ide.
t Bei
11.

t bega
itung
t 1901

ffag
t Bei
rigin

enen A
fann
te gege
ten seit
en wird
E. 15

Naturstudien in Wald und Feld

Spaziergangs-Plandereien.

Ein Buch für die Jugend von Dr. R. Krapelin. Mit Zeichnungen von D. Schwindrazheim. 1901. In geschmackvoll Original-Leinwandband M 3.60.

Gleich den „Naturstudien im Hause“ und „im Garten“ desselben Verfassers wendet sich das vorliegende Werkchen an die heranwachsende Jugend, deren Interes für die mannigfachen Erscheinungen und Geschichten da draußen „in Wald und Feld“ es erwecken möchte, um so zu eigener Beobachtung, zu eigener geistiger Arbeit hinzuleiten. In seiner ganzen Anlage schließt es sich eng an die früheren, das Haus und den Garten behandelnden Jugendschriften des Verfassers an, zu denen es also gewissermaßen dritten, abschließenden Teil bildet, der aber auch für sich allein sehr wohl verständlich ist. Die Form des Dialogs ist gewählt, da sie allein die Phantasie zur vollen, lebendigen Anschauung fortzureißen vermag. Von dem Wunderschmuck, der auch diesmal D. Schwindrazheim mit großer Liebe entworfen wurde, steht zu hoffen, daß er Veranschaulichung des Vorgeführten nicht unwesentlich beitragen wird.

Mortimer Lamson Earle
Verlag von B. G. Teubner in Leipzig.

Streifzüge durch Wald und Flur.

Eine Anleitung zur Beobachtung der heimischen Natur in Monatsbildern. Für Haus und Schule bearbeitet von Oberlehrer Bernhard Landsberg. Dritte Auflage. Mit 84 Illustrationen nach Originalzeichnungen von Frau H. Landsberg. In Original-Leinwandband M. 5.—

Von Eichendorffs Wort „Dem Gott will rechte Gunst erweisen“ geht der Verfasser dieses Buches aus. Er will die Jugend anleiten, die Wunder „in Berg und Thal und Strom und Feld“ zu sehen und zu verstehen, zu eigenen Streifzügen und Untersuchungen anregen. In drei Jahreskreisen führt das Buch in immer mehr vertiefender Weise in die Natur hinein und durch ihr Leben im Laufe eines Jahres hindurch. Durch „Frühlingswehen“ und „Erntesehen“ zum „Jahresende“ führt es im ersten Jahre. Im zweiten lehrt es uns den „Fluß und das Flussthäl“, den „Sumpf und seine Nachbarschaft“, die „Freunde und Feinde der Pflanzen“ kennen und führt in das Leben der Pflanzen, ihre „Ernährung, ihr Schlafen und Blühen“ betrachtend ein, um mit einer Betrachtung des „Stoppelfeldes“ zu schließen. Im dritten Jahre wird das „Erwachen der Natur“ begrüßt, die „Obung und das Seeufer“, die „Wiese“, wie der „Feldrain und das Roggenfeld“ mit ihrem reichen, unerschöpflichen Leben betrachtet. Die „Feinde der Pflanzenwelt“ bieten weiteren reichen Stoff, und die Betrachtung der „Einwinterung“ leitet über zu dem abschließenden „Rückblick“ auf „das Leben der Pflanzen“. Die von der Gattin des Verfassers nach der Natur gezeichneten Abbildungen bilden einen ebenso nützlichen wie ansprechenden Schmuck des Buches.

Heimatklänge aus deutschen Gauen.

Für jung und alt ausgewählt von Oscar Dähnhardt.

Mit Buchschmuck von Robert Engels.

- I. Aus Marsch und Heide. Niederdeutsche Gedichte und Erzählungen.
- II. Aus Nebelstur und Waldesgrund. Mitteldeutsche Gedichte u. Erzählungen.
- III. Aus Hochland und Schneegebirg. Oberdeutsche Gedichte und Erzählungen.

In künstlerischem Umschlag geheftet je 2 Mk., gebunden 2 Mk. 60 Pfg.

... Es ist ein rechtes Volksbuch und kann und wird mithelfen, ein neues Band herzustellen zwischen den oft noch durch die Eigenart getrennten Stämmen Germaniens; die Eigenart soll bleiben; sie verleiht der Gesamtheit eine unberechenbare Stärke; aber die räumlich Geschiedenen erfahren hier von einander, wie sie im Denken und Empfinden doch zusammengehören als Kinder einer Mutter. Es ist meist „hausbackene“, „bäuerliche“ Poesie, die uns hier geboten wird, aber „lerngesund“, in den Kreisen entstanden, die unsere „Marsdenreiter“ und „Scharfschützen“ stellen und die — das nicht zu vergessen — auch in die Reihen der „Ritter vom Geiste“ immer wieder frisches Blut bringen.
(Sächsische Schulzeitung, Literar. Beilage, 6. Dezember 1901.)

Zum Aufsatz-Unterricht

ist im Verlage von B. G. Teubner in Leipzig, Poststraße 3, erschienen und durch alle Buchhandlungen zu beziehen:

Bindel, Karl, Dispositionen zu deutschen Aufsätzen für die Tertia der höheren Lehranstalten. 2 Bändchen. 8. geh. jedes Bändchen M 2.—

I. Bändchen [XVI u. 228 S.] 1884. II. Bändchen. [XX u. 239 S.] 1888.

Cholevius, Dr. L., Professor am Rneiphöfischen Gymnasium zu Königsberg i. Pr., Dispositionen und Materialien zu deutschen Aufsätzen über Themata für die beiden ersten Klassen höherer Lehranstalten. Vier Hefte in zwei Bändchen. Wohlfeile Auflagen. 8. 1898. Jedes Hest geh. M 1.—

I. Bändchen. 1. Hest. 11. Aufl. [XXI u. 160 S.] | II. Bändchen. 1. Hest. 9. Aufl. [XIII u. 218 S.]
I. — 2. — 11. Aufl. [V u. 161—326.] | II. — 2. — 9. Aufl. [VI u. 219—390.]

— praktische Anleitung zur Abfassung deutscher Aufsätze in Briefen an einen jungen Freund. 6. Aufl. [VI u. 194 S.] 8. 1893. geh. M 2.40.

Ruhner, Dr. Adolf, Gymnasiallehrer, praktische Anleitung zur Vermeidung der hauptsächlichsten Fehler in Anlage und Ausführung deutscher Aufsätze für die Schüler der mittleren und oberen Klassen der Gymnasien, Realschulen und anderer höherer Lehranstalten, sowie zum Selbststudium bei der Vorbereitung auf schriftliche Prüfungen im Deutschen. 3. Auflage. Neu bearbeitet von Dr. Otto Lyon. [88 S.] gr. 8. 1901. kart. M 1.—

Menge, Dr. Karl, Rektor des Progymnasiums zu Vöppard, ausführliche Dispositionen und Musterentwürfe zu deutschen Aufsätzen für obere Klassen höherer Lehranstalten. [XX u. 215 S.] 8. 1890. geh. M 2.—

Mosengel, Dr. Georg, Professor am Realgymnasium zu Elberfeld, deutsche Aufsätze für die Mittelstufe höherer Lehranstalten im Anschluß an den deutschen Lesestoff. [VII u. 116 S.] gr. 8. 1901. geh. M 1.40.

Naumann, Dr. Julius, Direktor des Realgymnasiums zu Osterode a/H., theoretisch-praktische Anleitung zur Abfassung deutscher Aufsätze in Regeln, Musterbeispielen und Dispositionen besonders im Anschluß an die Lektüre klassischer Werke nebst Aufgaben zu Klassenarbeiten für die mittleren und oberen Klassen höherer Schulen. 6. Auflage. [XVI u. 548 S.] 8. 1897. geh. M 3.60.

Ulrich, Dr. Hermann, Oberlehrer in Chemnitz, deutsche Muster-
aufsätze für alle Arten höherer Schulen. [X u. 268 S.] gr. 8. 1899. Dauerhaft geh. M 2.40.

Burborg, Dr. H., Gymnasiallehrer in Verbst, hundert Themata für deutsche Aufsätze. Ein Hilfsbuch für den deutschen Unterricht auf der Sekundar-Stufe. [64 S.] 8. 1881. kart. M —.60.

L. ANNAEI SENECAE

OPERA QVAE SVPERSVNT

VOLVMEN III.

. ANNAEI SENECAE

AD LVCILIVM

EPISTVLARVM MORALIVM

QVAE SVPERSVNT

EDIDIT

OTTO HENSE.

LIPSIAE

IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI.

MDCCCXCVIII.

PRAEFATIO

Senecae epistulas cum prioribus annis legere consuessem fere ut eruditi solent rebus ipsis intentus vel scribentis facundia oblectatus, posterius eo consilio relegi ut philosophiae Annaeanae fontes indagarem aut ut aliquid de orationis legibus observarem. ex hac consuetudine raro interrupta sensim subnata est ea mihi cum illis familiaritas, quae sponte perducit etiam ad scriptorum librorum fundamenta accuratius examinanda. neque igitur invitus obtemperavi Buechelero nuper monenti, ut editionem pararem, qua uti possent viri docti thesaurum linguae latinae condituri. horum autem rationibus ut quantum quidem hodie licet satis fieret, ex innumera codicum multitudine paucos elegi sed probatos.

Atque in priore quidem parte operis nono ut videtur saeculo in duo dimidia (ep. 1—88. 89—124) discissi diu est postquam intellexerunt optimae auctoritatis esse quem **p** littera signavit Fickert, codicem Parisinum n. 8540 saeculi decimi ineuntis. olim possedit librum Petrus Pithoeus, cuius nomen (P Pithou) legitur in f. 1^r et 54^v. quinquaginta quattuor enim folia complectitur, quorum tricesimum primum et alterum ex alienae originis libro sed bono et ipso inserta exhibent epistulam 121, 12 ss. et ep. 122. litterae initiales caeruleo colore pictae sunt in prima et secunda epistula, rubro sed nigrescenti in tertia et quarta eodemque etiam VALE et salutationis formula scripta sunt in quattuor prioribus epistulis. septimae de-

cimae salutatio litteraque initialis subrutili coloris sunt, in reliquis verba VALE. SENECA LVCILIO SVO SALVTEM. quibus inter se singulae solent segregari, nigro exarata sunt vel potius fusco. non integer aetatem tulit codex: ut desinit iam verbis *uideatur socrates* (ep. 71, 7), ita media aliquot intercepta sunt folia, quorum iactura quid exciderit notavimus infra p. 11, 11. 18, 1. 142, 20. totum librum excussit simul quanti ille aestimandus sit luculentioribus aliquot exemplis demonstrans Aemilius Chatelain revue de philol. n. s. t. I (Lutetiae Paris. a. 1877) p. 101 ss. interim etiam imaginem eius repraesentavit paléogr. lat. tab. 171, 1. collationem suam viginti fere annis ante factam quo pacto mihi adhibere liceret, vir tam ingenuus quam doctus roganti ita aperuit ut aliquot epistularum collationis denuo a se factae specimen obferret. quo ut fides viri in libris manu scriptis legendis eximie versati confirmata est, ita vix dubium mansit, quin si laborem iterum in se ille reciperet, rebus orthographicis nunc fortasse etiam paulo plus quam olim operae impensurus esset. commemoravi hoc, non quod ego orthographicas discrepantias angustiis adnotationis meae includi voluissem omnes, nam ne contestatas quidem semper utile putavi adscribere, velut *horationis* (58, 6) vel *compraensa* et *inueniatur* (ib. 8) tales raro adnotavi, sed ut monerem in hoc quidem genere non ubique ex Chatelainii silentio concludi posse videri. memorabiliores lectiones diligentiam collatoris merito etiam aliis probatam raro fugerunt. non nullas, de quibus num recte taceret numve plene referret Chatelain dubitationem mihi aliorum moverant testimonia, Ernesto Diehlio comiter intercedente sollicite examinavit H. Lebègue. huius igitur viri docti cura officiosa quod in **p** libri testimoniis iam addendum aut corrigendum esse video, subicere liceat:

epist. 2, 6 p. 4, 7 *computat* **p** 9 p. 20, 15 *placebit aliquod* (om. *ei*, recte Chatelain) **p**. dele igitur pronomen 10, 3 p. 24, 26 *unus populus ad* **p**¹ 12, 5 p. 28, 26 *illa quoque in extrema tegula* **p** 8 p. 29, 28 *pacubius* **p** ibid. p. 30, 1 *presentauerit* (*prē- p*¹) **p** 11 p. 30, 20 *mecum est* **p** ibid. p. 30, 21 *tibi*

iungere **p** ibid. p. 30, 22 *ne quid* **p** 14, 14 p. 39, 8 *uoco]* *uo* syllaba bis scripta in **p** 21, 8 p. 61, 20 *quam interpre-*
tanda (om. *ut*) **p** 40, 4 p. 112, 20 *quid quo hec oratio* **p**
6 p. 113, 7 *discere* Erasm.² *dicere* **pL** 57, 2 p. 163, 13 *quibus*
ex er citatus est recciditur (*ur* per notam) **p** 63, 12 p. 186, 11
qui ab omnibus sed inter *i* et *a* una littera rasa, puto *a* **p**
65, 16 p. 194, 12 *Ita* (non *ista*) etiam **p** 66, 23 p. 203, 16
inuincta **p** 68, 7 p. 217, 17 *alius a frequenti* praeter Fickertum
etiam Lebègue legit in **p**. errare videtur Chatelain revue de
philol. I p. 113 71, 6 p. 230, 7 *literarium* corr. ex *litera-*
lium **p**

manus secundae, quae pristinam codicis scripturam saepe depravavit, mentionem fere non inieci nisi ubi adnotationem sic perspicuam magis vel commodam fore existimabam. quam inverecunde corrector et imperite librum attrectarit, luculenter exposuit Chatelain revue de philol. I p. 162 s.

Damnum quod **p** fecisse dixi ut quodam modo reparetur, duo alii praesto sunt Parisini, quorum antiquior, quem nota **P** signare solent, n. 8658 A decimi esse saeculi visus est technicis, interim noni Chatelainio paléogr. lat. fasc. XIII (Paris. a. 1897) p. 22 et tab. 170, 2. librarii nomen Ragamberti traditur subscriptione folii 128^r quam suo loco dedi (post finem ep. 88), sed huius ipsius ultimi folii 128^r sic ut folii 123 non prorsus eandem scripturam videri atque ceterorum animadvertet, opinor, qui duo quae Chatelainiana tabula offeruntur libri specimina inter se compararit. in folio 3^r legitur *Iac. Aug. Thuani*, quod nomen ansam nuper dedit Chatelainio ad coniecturam de origine libri periclitandam l. c. p. 22, 2 adn. 1. priora decem folia vicens versibus oppleta sunt, undetricens vel tricens quae sequuntur. salutationis formula non praeposita est nisi epistulis 1. 53—57. 69. 78, inde a. f. 11^r plerumque additur valedictionis (cf. p. 238, 20 adn.). inter singulas solet epistulas modo plus modo minus intervalli relictum esse. tineis libro corroso per ep. 88 (cf. Chatelain revue de philol. I p. 149, 1) etiam perniciosior fuit correctoris libido usque adeo interdum grassantis, ut ab adnotatione eam excluderem (cf. quae dixi ad p. 291, 21). collationibus autem libri, quantum ad **p**

pertinet supplendum, duabus mihi uti licuit: alteram publici iuris fecerat Chatelain l. s. p. 141 ss., altera est Ludovici Radermacher, qui Buecheleri interventu eam qua maxime opus erat partem denuo in usum meum excussit aestate a. 1896. paucos denique locos quibus Chatelainium cum Radermachero dissentire videbam, anni superioris m. Septembri a me rogatus inspexit Carolus Kalbfleisch, qui sciscitanti mihi etiam alia quaedam ex libris Parisinis enotavit. huius igitur viri iudicio in 'Addendis' dubitatio si qua erat diluitur.

Est etiam tertius Parisinus n. 8539, quem Puteanum optimum praedicaverat Opsopoeus (cf. Schweighaeuser Sen. epist. Argentor. 1809 II p. 242 ss.), nos cum Schweighaeusero (l. c. p. 244) *Par. b* nominare consuevimus, isque undecimi saeculi. librum cura Chatelainii inde ab ep. 71 ipsum quoque excussum (revue de philol. I p. 149 ss.) equidem adhibui cum dilectu, sed ut discrepantiam eius adnotarem largius ubi etiam in *P* aliquid periit duorum foliorum iactura, id est in ep. 87, 19—31 et 88, 34—45. incipit epistularum contextus a versu antepaenultimo folii 2^v, ante quem spatium duorum versuum, quo reciperetur inscriptio, vacuum est relictum. etiam in proximis extremam partem eorum versuum, qui epistulae alicuius fine ad finem ipsi perducti non erant, scriptura vacare voluit librarius. desunt igitur inscriptiones, item litterae initiales, nisi quod initiales interdum male additae sunt diversoque atramento a manu posteriore. inde a folio 7^r solito atramento subscribi solet VALE, ut tamen id non numquam manus non primae sit aut desit. sed qui imaginem codicis intueri volet hodiernae artis fide expressam, adeat Chatelainiani operis palaeographici tab. 171, 2. ceterum ex recentiore libro adscita esse ea quae manu quadam tertiae saeculi fortasse duodecimi inmutata sunt vel adscripta comprobatur ivit Otto Rossbach comment. philol. Vratisl. II 3 p. 43.

Integros fortasse conferendos curassem tam *Par. b* quam *P*, nisi alii exstarent libri, quos penitus cognosci

etiam pluris intererat. inter hos codex Laurentianus plut. LXXVI 40 est sexaginta quinque epistulas continens priores, folia sexaginta octo membranacea formae fere quadratae. mihi *L* audit. huius aliquot lectiones primus publicavit Hermannus Adolfus Koch in Fleckeiseni annali 1875 p. 715 ss., post hunc Chatelain revue de philol. IV 1880 p. 125 ex arte aestimans et aetatem libri et bonitatem. ac de aetate docti fere consentiunt. noni saeculi exeuntis vel ineuntis decimi eum esse adfirmaverat Chatelain, cui adstipulatur O. Rossbach l. c. p. 37. intra annos 850 et 950 scriptus videtur Maximiliano Ihm, qui m. Septembri a. 1894 speciminis causa aliquot epistularum collationem mihi commodavit benivole. eiusdem autem anni m. Octobri Hermannus Schoene mea causa tertiam quartamque decimam epistulam perofficiose conferens primam libri scripturam simillimam esse observavit codici Gregorii Magni epistularum Berolinensi, quem Arndt schrifttaf.² I tabula sua septima decima proposuit ab ipso adscriptum saeculo nono, decimo ab Ewaldo. tam bonae igitur aetatis libro, quem etiam Gertzii auctoritate collaudatum videbam (Berl. philol. wochenschr. 1889 p. 403), cum editionem meam non sine damno carituram intellexissem, Guilelmus Kroll quominus laborem subiret non recusavit et vere ineunte anni 1896 totum codicem mihi excussit. scriptura primae manus pulchra est et dilucida, compendia rara et simplicioris generis, vide nunc Chatelainii paléogr. lat. tab. 170, 3. sed aliae intervenere manus, minimum duae. ac secunda (*L*²), quam prima vix multo recentiore putat Kroll, fusci coloris atramento utitur sed in nigrorem magis vertentis quam primae, etsi ab hac vel a tertia non ubique certo potest distingui. tertiae aetate inferioris color est subniger et cinereus. ubi ipsum Krollium in discernendis tertia et secunda non satis sibi confidere vidi, generaliter interdum monui de 'manu recentiore' velut p. 72, 14. at utriusque paucas omnino scripturas in apparatus meum recipi volui. tertiae mutationes praeterii plurimas, non solum quae ad scribendi verba ra-

tionem pertinent. solet enim corrector adsimilationis gratia *adgredi* mutare in *aggr-* (velut ep. 51, 6) *adferunt* in *aff-* (40, 1 al.) *adplicuisset* in *appl-* (40, 2) aliaque id genus consimiliter. simul ad novicios eum confugisse libros, unde interpolaret pristinam scripturam vel explicaret, liquido apparebit, si exempli gratia monuero ep. 1, 1 inter *quaedam* et *tempora* ab L^3 superscriptum esse enim, supra *tamen* ab eadem *at tantum*, supra *fit* additum esse *at euenit*, ep. 1, 2 ad *mortem* in margine adiecisse eam *quasi procul* esse, super *prospicimus* posuisse *at conicimus*, 1, 4 post *dicere* supra versum supplevisse *me*. 1, 5 pro *et bono tempore incipies* voluisse *et bono tempore uti incipias*. ineptiret igitur, si quis tam inutili sarcina editionem impediret. sed etiam in eis quae secunda manus novavit commemorandis parcum me exhibui. neque enim vidi cuius scire interesset ep. 33, 1 *asscribi* mutari ex *adscr-* ab L^2 , 36, 2. 4. 37, 4. 5. 40, 14 *quemamodum* ex *quemadm-*, 36, 9 *aminiculum* ex *adm-*, 41, 1 *amittat* scribi pro *adm-*, 41, 3 *amiratio* pro *adm-* aliaque istorum similia quae referre immensum est. non magis curavimus numerationem epistularum marginalem, quam secundae manus esse satis certum videtur Krollio. nihili istam esse vel inde patet, quod ep. 50 et 51 eodem signantur numero X. ad eandem manum probabiliter referuntur etiam librorum numeri (velut LIB VI sim.) breviter indicati in margine superiore. scias autem ut salutationis formulam litteramque epistularum principalem ita etiam librorum inscriptiones suo loco a rubricatore exaratas esse uncialibus. etiam plures quam quae modo significatae sunt manus distinguere possunt in scholiis margini interdum impositis. ea cum nullius pretii esse Ihm et Kroll uno quod aiunt ore adfirment, bonae chartae meae peperci. quam recte illi iudicarint ut uno saltem alterove exemplo comprobetur, epistulae 6, 3 (*cum animos—trahit*) adscripta sunt haec *Ordo uerborum honestum cupiens similes uoluntas in societatem trahit*, dein ad *quidni* pertinens scholium hoc *Ni p ergo interrogatio p comparatione*.

Venetum librum (V), de quo recte iudicium fecit Gertz Berl. philol. wochenschr. 1889 p. 403, postquam accuratius cognovi ex descriptione, quam eodem anno in Buecheleri usum fecerat Alfredus Holder, cum Haasii editionis contextu mihi contulit Guilelmus Kroll m. Decembri a. 1895. est codex Bessarionis, bibliothecae Marcianae n. CCLXX, Arm. 22, 4, olim cathedralis Remensis, numero 143 signatus a Valentinello. forma est quadrata. describitur in septemdecim quaterniones, quibus accedunt folia quinque. decimo saeculo eum tribuit Holder, nono recentiorum esse negat Gertz. et inter vetustissimos habendum esse notis aliquot manifestatur et compendiis, quae quia rara sunt nec reperiuntur nisi in antiquioribus libris, omissa sunt vel obscurata in recentioribus: vide quae adnotavimus p. 239, 9. 240, 10; 261, 25; 353, 23 (ubi corrigatur typographae error 24); 354, 5; 356, 13 et quod monuit Gertz l. c. p. 403 adn. et Wattenbach anleit. zur lat. pal.⁴ p. 72. salutationis formulam plerumque ita omissam esse, ut unus versus scriptura careat, valedictionis fere ubique addi dixi ad p. 238, 20. libri inscriptio non legitur nisi sexti, ab hoc nimirum incipit codex epistulas complexus 53—88. manus correctrices difficile inter se distinguere monet Kroll. multa ipsum correxisse librarium (V vel V¹). alteram manum (V²) pallidulo uti atramento, sed ut a primae aetate haud procul abesse videatur. fortasse tertiam agnoscere, nisi haec eadem sit ac V². denique 'manum recentem' commemorat quasi quartam collator, etsi ne hanc quidem ubique certo a V² disiungi posse putat. sic tutius existimavi tertiam quartamque generali 'manus recentioris' sive 'non primae' (cf. ep. 77, 6 adn.) nota comprehendere.*) inter eas igitur correctiones, quas V(eneto) sive V¹ Krolliana collatio adsignat, haud paucas scito probas esse, velut ep. 70, 27 ^dquoque ubi quoque etiam p vel 71, 13

*) 'recentiorum' hoc meo more intellegi volo etiam in adnotatione ad p. 151, 15. 159, 1. 161, 27. 163, 11. 173, 11. 21. 176, 22. 177, 26. 178, 14. 180, 6. 188, 1. 13. 192, 1. 194, 2. 196, 14, ubi nescio quo pacto scripsi non satis accurate V².

^b
periit et alias quarum copiam passim suppeditat adnotatio (cf. ep. 68, 13. 70, 21. 26. 71, 17. 72, 4. 74, 22. 23. 25. 32. 75, 3. 4. 6. 76, 19. 82, 14. 15. 83, 27). alibi quod recte transcripserat librarius cum non intellexeret, detorsit in peius velut *n̄* supra addendo ep. 53, 5. 59, 10. 63, 7. 74, 16. 32. 78, 22. 79, 17. 83, 10 vel ep. 74, 22 ubi *honesto* mutavit in *honesti*, ib. 25 ubi quod recte dederat *dices* corrigi voluit in *duces*, sed taedet nunc meam sub ipsis epistulis adnotationem expilare. etiam glossemata, quae illa inter lineas interdum addidit aut in margine, cum cura rettuli, cf. adn. in ep. 80, 9. 81, 16. 83, 4. 85, 29. 86, 6. 9 al. at quae ab altera manu (^V²) mutata aut superscripta notarat Kroll, ea ut sine ulla quod aiunt deductione communicarem cum legentibus, a me non obtinui: adeo futilia haud raro sunt et inepta. non nulla ut hoc saltem loco adponam quippe in ipsum apparatus non recepta, ep. 71, 14 *addixerit* mutavit in *addixerit*, 75, 7 supra *abstinendus* scripsit *abscidendus*, ib. 8 *est hec* ^a supra *ut existimo*, 78, 9 *uenarum* supra *uerteborum*, ib. 10 inter *hac* et *quaerula* super addidit *quam*, 81, 8 maluit ^s *grati*, ib. 14 veri vestigia *derata* sed ita obscuravit ut *derata* s expungeret, expunctis super adderet *dederat*, denique *ed* mutaret in *et*, ib. 20 post verba *non aliter quam per speciem iniuriae* supra versum inepte iteravit *quam*, 84, 10 supra *aeneatoribus* posuit *a contuitoribus*, 85, 20 pro *multo* dedit *multo*, 87, 29 supra *praeteream* *quid* scripsit *del. et propterea* simul *quod* mutans in *quid*, ib. 38 supra *sophisma* addidit *fo² ph* *calūniā*, 88, 6 in verbis *cum minor Haecuba fuerit* dedit *utrum* supra *cum* litteris *cu* expunctis, ib. 18 *atq.* supra *aequae*. vellem licuisset ubique procul habere ab adnotatione id genus temeritatis. aliquotiens tamen commemoravi, non solum ut specimina eius offerrem lectori, sed ut ne obscurum esset si quid primariae scripturae oblitteratum erat. acce-

dit quod utilem non numquam codici operam navavit corrector ita ut litteras syllabasve falso traditas punctis notaret rectasque supra versum poneret vel alio modo saniolem rationem redderet adscito interdum libro interpolato velut ep. 87, 4 ubi *t uelim* adscripsit supra *nolim*. consimilem autem huic rationem inii in eis, quae 'recentior' quam vocavi manus corrigendo novavit. non nulla sunt probiora (cf. adn. ep. 66, 19. 23. 67, 7. 74, 33. 75, 7. 76, 29. 77, 7. 78, 18. 81, 22. 83, 16 extr. 87, 7. 41. 88, 1 al.), pleraque tamen ita temeraria, ut non nisi pauca proposuerim quasi gustum daturus (velut ep. 67, 1. 77, 6. 9. 10. 12. 78, 18. 85, 5. 7. 86, 12. 88, 17), multa plane excluserim, velut quod illa supra corruptum istud *litteraq.* scripsit *uariag.* ep. 66, 15, *regere* addidit supra *gerere* ib. 39, *indolentiam* mutavit in *indulgentiam* ib. 45, *aestus* in ^m *aestus* ib. 46, ep. 67, 7 *arca* mutavit ^c *arē*, 83, 3 extr. supra *progymnasitas* scripsit *f. uigiles*, ib. 26 *animi amaram dant* supra *ad minimam radios*, 85, 33 post *rectam* superscripsit *s(cilicet) aspicias*, 86, 1 supra *manibus* scripsit *helligodun*, 87, 35 *tumorem* mutavit in *tumorem*, ib. 41 *an* voluit pro *hanc*, dein *non* expunxit et *an* super addidit, 88, 5 *terrenorum* (ante *bonorum*) ubi *t V*¹, cetera in spatio vacuo manus rec. ut videtur, ib. 17 *euentura* supra *casura*, ib. 19 *obliuione* (sed lineola transverberatum) supra *ucterno*. sed glossemata, quibus haec potissimum epistula scatet, enumerare longum est.

Veneto apte subiungas de codice **M**(etensi) quaestionem. is est codex bibliothecae publicae Metensis trecentessimus, olim monasterii S. Arnulphi, quem Studemundi vigilantia sibi indicatum per duos primos menses anni 1880 cum editione Fickerti contulit Paulus Wolters idque diligentissime. 'saeculo scriptus est XI ineunte. insunt RELATIO IERONIMI DE SENECA, EPLE SENECAE AD paulū aplm ET pauli AD SENECA, EPHYTAPHYVM SENECAE, SECVNTVR DE HINC EPLE MORALES LVCH ANNEI SENECE AD LVCILIVM. epistulae insunt LXXXVIII priores, neque in libros distri-

butae neque numeratae nisi a manibus recentioribus. In fine codicis carmen quoddam legitur de commercio epistularum, quod inter Serenum et Paulum intercessisse ferebatur' sic ille in commentatione bonae frugis plena quam inter 'Exercitationis grammaticae specimina' Bonnae edidit 1881 p. 32. his paucula quae ad describendum librum pertinent addo ex ipsa Woltersii collatione schedulisque per Buechelerum mihi humaniter oblatis. conferatur etiam O. Rossbach l. c. p. 63 s. continet igitur codex ille membranaceus folia centum viginti quattuor versuum tricenorum. praeter duo folia priora ad tutandum librum praefixa quaterniones exhibet quattuordecim unumque quinionem. epistularum contextus incipit a decimo sexto versu folii 5^v, desinit sine subscriptione in f. 124^r. salutationis formula non reperitur nisi ante primam epistulam et ante sexagesimam nonam. et huic quidem superscriptum est *SENECA LVCILIO filio suo Salutē. subscribitur plerumque VALE.* quod autem sciri quam maxime interest, qui epistulas inde a quinquagesima tertia exaravit, non idem est librarius qui scripsit priores, quamquam qui alteram partem addidit, correctoris quidem munere functus est etiam in priore. vel hinc suspiceris licet quinquaginta duas priores epistulas in **M** diversae originis esse atque insequentes. scimus vero aliquando non nisi quinque libros, id est quinquaginta duas priores epistulas propagari solitas esse, cuius consuetudinis testis adferri potest non modo **V**, quippe qui a quinquagesima tertia demum epistula initium capiat, sed etiam Amplonianus Erfurtensis (cf. Schum beschr. verzeichniss der Amplon. handschr. Berol. 1887 p. 287), Bambergensis (cf. O. Rossbach l. c. p. 55), Trossii liber (cf. Fickert v. I praef. p. XXIII), alii qui quinquagesima altera finiuntur. seorsum igitur de duabus libri Metensis partibus, non ut Woltersio visum est coniunctim iudicandum esse ipso tradendi more commonstratur. atque posteriorem quidem libri 'probi et vetusti' sui partem non dubito quin aliter aestimaturus fuerit vir doctus, si tunc alterum eiusdem cum **M** propaginis librum cognitum ha-

buisset et vetustiore illo et praestantiorem, dico Venetum. communis autem utrique origo lacunis glossematis traiectionibus aliisque corruptelis tam manifesta est, ut congruentiae exempla adscripsisse satis sit haec: ep. 66, 1 *nobis om.* **VM**, ib. *ad contemptum* **VM** ubi paulo rectius *ad* (debit *a*) *contemptu* **p**, ib. 3 *animos fecisset* **p** *fecisset animos* **V** primo, **M**, ib. 26 *sanum filium* **p** *filium sanum* **VM**. 67, 10 v. *ceterum illic est fortitudo cuius patientia* quae suo loco omittunt **VM**, uterque supplet post verba *tristis uultus bona* in tmemate undecimo, et quidem **V** *caeterum illic est fortitudo* ∴ *cuius patientia*, **M** *ceterum illic ē fortitudo cuius patientia*. 68, 9 *malo illa cum discesseris dicas* **VM**, ubi illa rectius deest in **p**. ep. 70, 11 extr. *verba sic mortem exiturus* om. **VM**. 71, 1 quam subnotavi dittographiam ex **V** *sub manu quoq. sub manu quod*, ea legitur etiam in **M**. 74, 28 *circumdatur* **VM** Par. b *concluditur* **P**, ib. 29 *stabile grande* **VM** Par. b *grande stabile* **P**. 81, 14 *omnia inter se* **VM** *inter se omnia* **P**, ib. 16 *beneficium mihi* **V** primo **M** *mihi beneficium* **P**, ib. 27 *esse gratus* **VM** *gratus esse* **P**, ib. 32 extr. *quam me beneficii uiolati pudere* perperam **VM**, *quam e beneficii uiolati pudore* recte **P**. 83, 9 *satis enim est* **VM** Par. b *satis est enim* **P**. 84, 1 *studio quare* **VM** *studia quare* **P** Par. b *studiis quare* alii, ib. 4 *austros* **V** primo **M**, ib. 8 (cf. quae adnotavi p. 318, 12) *necenii* **VM** *nec enim* **P**. multa his addi possunt similiter ad persuadendum apta. sed in re aperta eo potius me converto, ut quam longe a pristina archetypi virtute declinaverit Metensis, unius saltem epistulae exemplo demonstrem omissis quibus cum Veneto ille congruit lectionibus primaeque tantum manus ratione habita. ep. 81, 1 *dabit* **M**¹, 2 *tam certam* om. **M**¹, 3 *ut estimo* **M**, 5. 6 *spe meo animo* **M**, 6 *ne quantum* **M**, ib. *se* om. **M**, ib. *circumscribatur* **M**¹, *beneficio adicit*—*obliuisci debet* om. **M**, 7 *alus iniuriam* **M**¹, 8 *Nam illo de quo* **M**¹, ib. *aut minimus quam* **M**¹, 9 *efficassimi* **M**, ib. *seposcuntur* **M**¹, 11 *quae uidemus* **M**, 13 *uerā ami-*

citia **M**¹, 13 *utē quiescit et quemadmodum* **M**¹, ib. *Uelle non dicitur* **M**, 14 *minus sit quamvis* **M**, ib. *in domum infuisse* quod **M**¹, ib. *an instruere* **M**¹, 15 *sed beneficio suadebit* **M**¹, 17 *exhonerant sed n. erasa*, ib. *cum maxime recte* **M** *cum eo maxime* **V**, 18 *nam hoc* (om. in) **M**, 19 *eius om.* **M**¹, ib. *circuite* **M**¹, 20 *gatus sum* **M**¹, ib. *uiri in fine versus om.* **M**, 21 *diuinum formatumque* **M**¹, 22 *ad alior* **M**¹, ib. *serpens in perniciem pferunt* (om. alienam) **M**¹, 23 *qua redditurus est* **M**¹, ib. *sibi ipsi* **M**, ib. *commemoratio delectat* **M**, 24 *malis una — accepisse delectat om.* **M**, 25 *hominum aut fortunam* **M**¹, ib. *uerba nec ultus* **M**, 26 *sic anima sapientis ubi paria maleficiis sunt* (om. merita) **M**, 29 *quo mentes nostras in se trahant* **M**, 31 *verba qui uoluptates laudent. erunt, qui labores malint; erunt om.* **M**, ib. *cur inquis ingratus cē sit* **M**¹, 32 *ut periculosissima sint beneficia. Nam* (om. v. in aliquem magna conferre) **M**. exadversum nunc pone Venetum, et videbis praeter unum illud *cum maxime* (17), quod in *cum eo maxime* abiit in **V** (cf. p. 296, 18 adn.), his cuiusvis generis mendis quibus commaculatum videmus **M**, liberum ac purum se praestare **V**. missum igitur feci Metensem in eis epistulis, quas Venetus conservavit et ipse, nisi quod aliquot locis utile existimavi Veneti auctoritatem constabilire adiuncto asseclae Metensis testimonio, cf. p. 222, 23. 276, 6. 330, 23. 339, 25. 348, 27. 357, 9. 359, 3. erraret enim, si quis Metensem ex ipso **V** transcriptum esse putaret. rarae illae quidem sunt, non tamen plane desunt lectiones quibus Metensis propius ad archetypi scripturam accedat quam ipse **V**. uni exemplo modo adlato addatur ep. 70, 8 ubi *commodabit recte* **M** *commendabit* **V**, vel 88, 25 ubi *ipsi probe* **M**, *ipse* **V**¹ *iste* **V**². in quinque prioribus autem libris quod Metensis mentionem inieci raro, noli mirari; ibi enim **pL** codicum ope de sinceriore memoria ita instructi sumus, ut si paucula quaedam exceperis, ad recentiorem descendere multisque mendis etiam in hac parte depravatam codicem inutile sit. ceterum artiore cognationis vinculo cum **L** cohaeret Metensis quam cum **p**.

Vt in describendis libris pergam, commemoro bibliothecae Guelferbytanæ codicem membranaceum, Gudianum 335. hunc (**g**) quamvis ab homine imperitissimo scriptum inter optimos habendum esse vidit Fickert qui adsignavit eum saeculo decimo. eidem exeunti vel ineunti proximo dedit Guilelmus Allers. liber est miscellaneus: praeter Ciceroniana non nulla (Laëlius inprimis) etiam ex Sallustio, Fulgentio aliisque decerpta offeruntur. quae autem ad Senecae epistulas pertinent, ea cum Haasii editione contulit Allers. Allersii collatione a Woltersio descripta ut mihi quoque uti liceret, huius effecit et Buecheleri humanitas. notatu dignum hoc est, quaterniones, quorum numeri in primi cuiusque folii margine inferiore non semper denotati sunt, haud paucos hodie desiderari (plane desunt undecim priores), eos autem qui exstant truncatos esse ex parte nec iusto ordine se excipere. atque in foliis 59—64 legitur Hieronymi vita Senecae, dein Senecae ad Paulum Paulique ad Senecam quae ferebantur epistulae, denique praefatio 'ad Erdemium' scripta. iam insequitur quaternio XV (f. 65—72), quo continentur ep. 15 (inde a verbis *quid tibi cum ceteris* 10), ep. 16. 17. 10. 47 usque ad v. *quidam ut sint* (§ 15), quibus adhaerent v. *Colant te potius serui quam timeant* ex eiusdem epistulae tmemate septimo decimo adsumpta. his adduntur in quat. XIII (f. 73—80) ep. 43. 42. 5. 12. 15, 1—10 (*quam multos antecesseris*). proximi nunc quaternionis, olim tertii decimi ut videtur, periit primum folium (81), quo olim continebatur prima epistula secundaeque initium, servata sunt f. 82—87, in quibus legitur ep. 2 inde a verbis *de te concipio* (§ 1), dein ep. 3 et 4. ut autem has turbas, quas modo Allersii vel potius Woltersii schedulis usus enarravi, in editionis meae margine explicare longum duxi, sic omnino parce Guelferbytanum adhibui nec sine dilectu. velut ne quis miretur, quod ad epistolam secundam variaee lectionis vix quicquam enotatum est, folii 82 pars inferior ita mutilata est, ut de ea citra verbositatem referri nequeat. hoc autem in me recipio, ne huius quidem epistulae

reliquiis inesse quod non etiam ex aliis libris disci potuerit. non magis necessarium visum est commonere legentes salutationis formulae modo licenter breviate a scriba modo per compendiorum notas vel ita ut una littera infra alteram ponatur exaratae.

Tres primas epistulas (usque ad 3, 5 *alterum tutius. sic utrosque*) post subditicias Senecae Paulique olim exhibuit codex universitatis Argentoratensis C. VI. 5. is *Arg. a* audit Schweighaeusero, *Sa* Fickerto. nos nota *A* eum signamus secuti Buechelerum, qui librum interim bellicae obsidionis incendio combustum contulerat cum editione Fickertiana a. 1863. inerat altera epistularum pars inde ab ep. 89, de qua infra dicendum erit. sed postquam periit primus octo foliorum fasciculus, quem compleverant ep. 89—90, 18 (*nos magnis multisque conqui-*), in huius locum substitutus est alieni libri et ad prius potius epistularum volumen pertinentis quaternio. bonae autem notae illum et ipsum fuisse facile est perspectu. vide modo, quotiens *A* sive cum *p* sive cum *L* sive cum utroque conspiret.

Denique in extremis prioris partis epistulis interdum memoriam feci libri ab Oberlino olim collati, quem ubi solius Oberlini testimonio nititur, nota *Arg. b* signavit Fickert. et e praestantioribus fuisse etiam hunc librum vel paucis eis lectionibus, quas occasione data ut aliorum codicum fidem fulcirem adscripsi, dispicitur. verum ne quis fallatur, vix idem ille erat liber atque Argentinensis *Sb* quem vocat Fickert praef. p. XVIII et XXII, quemque *Arg. b* vocarat Schweighaeuser. nam quae ab Oberlino enotata sunt, ea cum libro bibliothecae Argent. C. VI. 17, quo usus est Schweighaeuser (cf. praef. p. 240 s.), convenire prorsus negat Buecheler. is enim et hunc librum tunc quidem superstitem inspexit et per non nullas epistulas si quid erat discrepantiae adscripsit. neque plures ille libros Argentorati vidit quam viderat Schweighaeuser. erant autem tres, quorum nullius pretii fuisse tertium (*Arg. c* Schweighaeuseri, *Sc* Fickerti) quippe chartaceum

saeculi XV Buechelerum etiam promptius adfirmare video quam olim Schweighaeuserum (praef. p. 244). commemoravi hoc etiam ideo, quia fuit nuper qui Oberlini et Schweighaeuseri in '*Arg. b*' discrepantiam ex utriusque collatoris neglegentia repeteret.

Iam indicatos habes libros vel descriptos quos in priore epistularum parte eo quo dixi modo adhibui utpote meliores. paucis igitur numerum eorum supergressus sum, quibus iam Gertz rem absolvi posse non diffidebat (l. c. p. 403), scilicet *pPLVg*. nunc quae ratio inter hos intercedat, quoad quidem potero, breviter explicabo. quamquam praestantiores illos quos enumeravimus ad unum idemque archetypon revocandos esse ipsius editionis nostrae quavis pagina elucet. et *pPLg* quam arto affinitatis vinculo cohaereant, iam perspexit O. Rossbach (l. c. 34). 'tam similes' inquit 'inter se sunt, ut ad eandem omnes familiam pertinere appareat' recteque idem addit suas tamen quemque virtutes habere, ut hunc prae illo neglegere nullo modo liceat. post Macrobianae aetatem ut librum primitivum scriptum esse putemus, unum suadet idque certum testimonium. quod enim ep. 47, 17 iam ante me a Gertzio ex Macrobio rectissime receptum est (udvalgte skrifter af L. Annaeus Seneca fasc. II Hauniae ed. a. 1895 p. 14) *alius libidini servit, alius avaritiae, alius ambitioni, omnes spei, omnes timori*, id non modo *pLM* ita exhibent ut verba *omnes spei* omittant, sed nostri omnes. sane tota illa epistulae pars omissa est in *g* (cf. supra p. XV), sed *g* quae offert, ea ex libro Laurentiani persimili deducta esse ipsis quae in illo exstant epistulae 47 reliquiis evincitur. sic verba *omnes spei* etiam in eo libro defuisse, quo Guelferbytani scriba usus est, adfirmare nullus dubito. habes, post quem scriptum videatur archetypon: ante quam aetatem scriptum sit, vidit Chatelain. perite enim ex peculiari *p* codicis vitiorum natura hoc ille collegit, descendisse *p* ex libro ante aevi Karolingii doctrinam exarato (cf. revue de philol. I p. 156). nec deest quod de externo habitu aut ipsius archetypi aut libri qui

ab eo proxime afuerit probabiliter conici possit, si modo etiam **V** et *Par. b* eiusdem familiae esse ac reliquos apparuerit. ac de Veneto ne punctum quidem temporis dubitabit, qui quantopere conveniat inter **pLV** per epistulas 53, 4—65 vel inter **pV** per ep. 66—71, 6 animum adverterit aut, si quid est discriminis, quam facile id sive scribae alicuius errore sive ipsius quo de agitur archetypi natura explicetur. res ita clara est, ut ne tironem quidem fugere possit meque adnotationis nostrae brevitatem verbose interpretari taedeat. idem autem statuerim de *Par. b* vel ea nisus epistularum parte, quam contulit Chatelain. certe affinitas inter *Par. b* et **VP** tanta est, ut ep. 75, 7 in nullo non bis scripta sint verba *didiceris adfiges* (*aff- Par. b*) *tibi ita ut*, etiamsi priore loco vocula *ut* omissa est in *Par. b*. quod autem non ubique illi conspirant, id nemo mirabitur. suis enim quisque erroribus deformatus est, nec paucissimis *Par. b*. aetate enim minor est. ab his propriis et peculiaribus mendis si tantisper recedere liceat, ubi non inter omnes consensus est, ibi aut cum **V** concordat *Par. b* aut, quod frequentius est, cum **P**. huius generis exemplorum, quorum haud pauca suggerit adnotatio (velut ep. 79, 16. 83, 6. 14. 21. 84, 1. 86, 12. 87, 13. 88, 24), vix ullum maiorem persuadendi vim habet quam ep. 79, 16, ubi post *et Epicurum* propter homoeoteleuton interciderunt verba *non satis enotuisse: sed post se et Epicurum* tam in *Par. b* quam in **P**, non item in **V**. transcriptus igitur videtur *Par. b* ex libro Veneti et **P** simili, similiore tamen huius ni fallor quam illius, ut qui cognationem qua **VP** libri cum **pL** iuncti sunt perspexerit, *Par. b* ex communi omnium archetypo non ipsum quoque deducere non possit. quamquam inter primitivum librum et *Par. b* haud pauci intercesserunt alii. quod in undecimi saeculi apographo cum per se consentaneum sit, tum comprobatur eis, quibus imaginem eius exemplaris, quod codicis *Par. b* librarius ante oculos habuit, adumbratam video a Rossbachio l. c. p. 42 s. ad necessitudinem autem quae est inter **p** et *Par. b* penitus perspicendam

nescio an valeat etiam aliud. observavit Chatelain unum olim versum completum fuisse verbis quae in **p** desunt ep. 68, 6 *homines loquantur, sed ut ipse tecum loquaris. quid autem loqueris? quod.* idem autem spatium altera exaequat libri **p** lacuna quae reperitur ep. 9, 12 *propter se ipsam adpetenda sit. immo uero nihil magis probandum est.* nunc inspicere *Par. b*, et plane eiusdem mensurae, id est vicenarum binarum syllabarum lacunam intra partem codicis a Chatelainio collatam deprehendes bis: ep. 75, 12 ubi interciderunt verba *adfectus sunt motus animi improbabiles, subiti et concitati* et ep. 82, 10 ubi desunt v. *gloriosum est. mors autem gloriosum est: ergo mors non est indifferens.* hanc inter duos libros congruentiam ut credam casu factam esse, eo minus mihi persuadeo, quod hiatus epistolae 75, 12 nullo explicatur homoeocatarecto vel homoeoteleuto. ex antiquioris igitur libri indole illam repeto huius ipsius mensurae versibus dispertiti. num arbitrium videbitur de ipso archetypo cogitare, cuius modo tempora finiebamus? certe intra idem fere syllabarum spatium contigit mihi ut etiam in epistula 48, 9 manifestum sententiae hiatum explerem. sed hoc utut est (totum enim examinare *Par. b* mihi hodie denegatur), suppetunt lectiones, quibus pristinam memoriam tenacius servavit *Par. b* quam reliqui, etsi non de omnibus, quas huc referri video a Rossbachio l. c. p. 45 ss., cum illo mihi convenit. sed praeter ep. 48, 8 ubi *luxuria* paullo minus quam alii aberrans praebet *Par. b*, ep. 71, 37 ubi *dahas* recte *Par. b*, *dahas V dadhas P*, ep. 73, 12 ubi *solebat Par. b* pro *uolebat* in quo conspirant **PV**, ep. 83, 26 ubi *uitiatur* quod coniecit Haupt legitur in *Par. b*, *uillatur* in **VP**, quae exempla inter alia iam protulit Rossbach, addi poterit ep. 83, 11, ibi enim *uoluit Par. b* idque aptius quam *noluit* quod in **VP** est; item ep. 87, 24, nam *stremis* erit (id est *si remiserit*) quod offert *Par. b*, si verbi persona respicitur, loco convenientius esse quam *si remiseris* quod legitur in **V**, item *spoponderit* quam *spoponderis* spero mihi concedetur.

Vidimus ad commune omnium archetypon resuscitandum aliquid momenti habere etiam *Par. b*, plus habent reliqui. sed cum modo hic modo ille a primigenio libro propius absit nec ullo possit prorsus careri, difficile est dictu, cui palma deferenda sit. quamquam si primae tantum scripturae ut par est ratio habebitur, id est eius, quae nulla ne ipsius quidem librarii codicem exarantis, nedum correctoris manu immutata sit, libro *p* aliquanto maior tribuetur auctoritas. adeo rara interpolatae orationis vestigia deprehendes in *p* solo. sunt sane aliquot loci qui consultae mutationis suspicione non liberi videantur, sed videntur tantum. velut ep. 5, 9 *futuro*, quod ex *p* recepisse Haasium merito paenitebat, cum in *uenturo* conspicerent *LgM*, id in antiquiore exemplari procul dubio tamquam glossema supra scriptum erat. neglegentius rem egit scriba ep. 29, 3 ubi *ueniunt* scripsit pro *uenit* pronomen *quae* pro plurali interpretatus. invitus aberravit ep. 66, 9 in verbis *aut ueritas aut uirtus aut fides*. nam *aut uirtus* quod recte deest in reliquis, patet vitiosa ditto-graphia subortum esse eadem fere, qua *sed ad* scriptum est pro *sed* ep. 36, 3 vel *mare patet*. *mare petet* pro simplici *mare patet* 55, 6, multaque alia in *p* depravata sunt velut ep. 24, 7. 18. 20. 25, 7. 27, 3. 30, 1. 3. 58, 22. 66, 1. nec magis huc pertinet illud pravae iterationis genus, quo aliquod vocabulum repetitur non vicino sed remotiore loco positum. sic ep. 37, 4 pro verbis *si uis omnia tibi subicere, te subice rationi* *p* primo dedit *si uis omnia tibi subicere, omniae subteratione*, vel 30, 16 pro *et parata* scripsit *est trepidami parata* relapsus nimirum ad praegressum *trepidamus*. obviam fit id genus mendorum etiam in ep. 40, 1. 42, 7. 8. 43, 2. 45, 8. 56, 5. 63, 2. 12 aliis, sed exempla exscribere longum est. adde vero quod scriba ipsa eius libri quo utebatur indole inductus est non numquam ut longius a vera scriptura discederet. nam cum exemplar ante oculos haberet, in quo singula vocabula non satis inter se distincta essent, ipse qua erat insecutia, iunxit saepe syllabas quas discerpi

oportuit, discerpit quas iungi. qua via vitio vitium adli-ciente scriptura interdum evasit interpolationis similis, velut cum ep. 44, 1 *p* praebet *tempus illum* pro *te pusillum*, ep. 42, 6 *adfecta sumus* pro *adfectamus*, 53, 8 *dignitatem est* pro *digna te est*, 54, 4 *in quanta* pro *inquam tam*, 56, 8 *an mus ille* pro *animus illi*, 58, 22 *peccatores* pro *pecora res*, 65, 16 *suptulitatem in utilitatem* pro *suptilitatem inutilem*. ne longus sim, mutationes consulto factas in *p* vix reperies nisi ubi prima manus (ut de secundae temeritate taceam) quae imperite peccarat, imperitius postea proprio Marte correxit. scio primae manus correctiones non omnes inutiles esse, sunt enim quaedam ex ipso libro antiquiore petita (velut ep. 30, 7. 9. 56, 10. 67, 5. 9 al.), sed plurimae a veritate etiam longius abducunt. ut uno defungar exemplo, ep. 14, 15 cum *temperati* scripsisset pro *temperati*, in *temperato* illud mutavit librarius, item *temperatia* quod admiserat non in *temperatia*, ut debuit, sed in *temperatio*. nunc si Laurentianum et Venetum cum hac *p* codicis sinceritate comparabimus, eos aliquanto minoris aestimandos esse inde intellegitur, quod ibi interpolationis interdum convincitur etiam primaria scriptura expers ullo externo correctionis indicio. ut a simplicioris generis exemplis incipiam, ep. 3, 4 solus *p* primo habet *urserit* quod verbo *exonerant* optime convenit, *LA* *urit* quod in *p* ex correctione scriptum est. ep. 66, 51 *ego dubitem* recte *p*, *ego non dubitem* *V*. 67, 16 *optabile autem* (in quo verum latet *optabile putem*) *p*, *optabile sit* *V*. ep. 69, 1 *alium de alio*, quod *aliunde alio* recte interpretatus est Haase, servavit *p*, in *alium de alio* praebet *V*. huius modi exemplorum memor non dubito quin *p* verum servaverit etiam ep. 24, 11 *adeo mors timenda non est, ut beneficio eius nihil timendum sit*, non *L* qui pro *timendum* praebet *anteferendum*. orationem enim habemus, quae Senecam vel maxime decuerit, qui similibus argutiis delectatus Basso Aufidio auctore scripsit ep. 30, 6 *mors adeo extra omne malum est, ut sit extra omnem malorum metum*. acumen cum non sentiret, optavit aliquis ante-

ferendum idque ut cum *beneficio* quasi dativo iungeretur. et duae lectiones *anteferendum timendum* iuxta comparent in aliis libris, inter quos **P** esse dicitur. nollem igitur *anteferendum* istud mutasset Gertz in *ante uerendum*. dempta enim verbi iteratione retundi orationis aculeum docent exempla similiter conformata, velut hoc ep. 96, 1 *non feram me, quo die aliquid ferre non potero*. item in aperto est interpolatio codicis **L** in ep. 65, 10, ubi cum **p** potius scribi oportuisse *pronuntia, quis tibi uideatur uerissimum dicere, non quis uerissimum dicat* interim vidit Buecheler, non cum **LV** *quis tibi uideatur ueri simillimum dicere* e. q. s. nam e regione poni apparet a Seneca *uideatur dicere* et *dicat, non ueri simillimum* et *uerissimum*. istud *ueri simillimum* autem postquam intempestive inlatum est, **L** codicis scriba non abstinuit quominus in altero membro *dicere* daret pro *dicat*. idque licenter fecisse se ipse prodidit eo, quod post *non quis uerissimum dicere* nihilo minus iteravit verba genuina *non quis uerissimum dicat*. denique in ep. 64, 3 quod scribi solet *quorundam scripta clarum habent tantum nomen, cetera exanguia sunt*, id merito interim suspectavit Ern. Bickel. nam *cetera* in solo **V** est, non in **pL**, et pro *tantum* quod **LV** exhibent, nil nisi *tum* legitur in **p**. verissime igitur ille **p** librum secutus *quorundam scripta clarum habentium nomen exanguia sunt*. vides hoc quidem loco Venetum, priore Laurentianum a genuina scriptura liberius recedere, utroque autem fidissimum se ducem praestare **p**, cuius librario ne coniecturis indulgeret, ipsa nimirum obstabat inscitia.

Recentiores libri hominum medii aevi interpolationibus deformati (5), etsi haud parvam eis curam admovit Fickert, nondum ita peruestigati sunt, ut quomodo et inter se et cum melioribus cohaereant, certo definiri possit. sed nisi quis ea urgere velit, quibus corrigendis hodie quivis par fuerit paulo exercitator, ne digni quidem illi erunt qui diligentius pertractentur. quo enim saepius lectiones ex illis enotatas pertempto, eo magis mihi persuadeo nihil eis inesse, ex quo archetypon a praestantioribus diversum

pelluceat. nolo quasi meam commendans operam eos locos congerere, ubi ad vetustiorum librorum memoriam reversus interpolamenta deleui recentiorum. novicia enim horum origo plerumque tam manifesta est, ut de sarta veste illud tibi in mentem veniat Iuvenalis 'consuto vulnere crassum atque recens linum ostendit non una cicatrix'. pauca igitur ex libris proletariis recepi lacunarum supplementa una syllaba verbulove maiorum, at vel inter haec pauca scias esse quae recepisse me nunc paeniteat. quamquam quod ep. 74, 8 cum duobus deterioribus scribi solet *multas habere cupimus manus*. *<modo in hanc partem,> modo in illam respicimus*, id tale est, ut nemini ultro in mentem venire non possit. nec inepte ad sententiam editur post Gruterum ep. 88, 12 *negant iuris consulti quicquam usu capi <publicum: hoc, quod tenes, quod tuum dicis,> publicum est et quidem generis humani*. certe verba *publicum — dicis* non adoptavi, quia leguntur in Gruteri libro 'Palatino tertio' interdum foede interpolato aut quia in 'Coloniensi' fere haec extitisse dicuntur nunc deperdito, sed ut sententiam adumbrarem et quia non noveram meliora. pudet autem Haasii exemplo invitatum me admisisse ex Urbino-Romano (v Fickerti) quod scripsi ep. 81, 21 *nemo sibi gratus est, <qui alteri non fuit. hoc me putas dicere: qui ingratus est,> miser erit? non differo illum: statim miser est*. expulsis enim ambagibus fit nervosior Annaei oratio suique similior sic: *nemo si ingratus est, miser erit. non differo illum: statim miser est*. idque ex codice suo 'Franciscano' dudum suaserat reponi Pincianus. nimirum qui verba indidit, eum fugerat abiisse *si ingratus* proclivi errore in *siui* (vel *sibi*) *gratus*, sic maiora molitus sententiam ille effinxit non modo enervem sed ineptam. summa enim ingrati infelicitas Senecae non in eo posita est, quod sibi non gratus est, sed quod 'torquet ingratus se et macerat; odit quae accepit, quia redditurus est, et extenuat, iniurias vero dilatat atque auget' idque non futuro tempore sed praesenti. item nunc reicio quod ex deterioribus retinui ep. 83, 2 *quid facturi simus cogitamus, <et id raro; quid*

fecerimus, non cogitamus: > *atqui consilium futuri ex praeterito venit.* nam sententia *quid fecerimus, non cogitamus* quam supervacua sit et molesta, sentietur, opinor, modo si praecedens enuntiatio ut par est cum proximo copuletur ita: *hoc nos pessimos facit, quod nemo vitam suam respicit. quid facturi simus cogitamus.* *atqui consilium futuri ex praeterito venit.* sic recentiorum librorum fidei si qua restare videbantur adminicula, unum post alterum corrui. quod autem de prioris epistularum partis libris observatum est, id, si quid anticipare liceat, etiam in alteram (ep. 89 ss.) cadit. perpauca enim eaque inventu facilia ita se habent, ut sine scrupulo in verborum contextum admittantur, cetera dubia sunt vel in pravum trahentia. ab illis ut ordiar, nemo opinor mirabitur inter tot doctos indoctosque qui Senecae libros lectitabant medio aevo exstitisse qui ep. 124, 15 hunc in modum ad integritatem revocaret *in muto animali non est beata vita <nec id, quo beata vita> efficitur.* nam unde petendum sit quod desideratur, Seneca indicat ipse his praemissis: *in quo non potest beata vita esse, nec id potest, quo beata vita efficitur.* non omnia quasi invita Minerva procuderunt aevi medii homines nec adeo stupidi erant vel artis criticae expertes, ut non lacunas ob homoeoteleuta natas interdum agnoscerent recteque supplerent. quod ut exemplis supra adlatis patefactum est, ita observatur explemento hoc ep. 117, 14 *dicebam paulo ante aliud esse agrum. aliud habere agrum. quidni? in alia enim natura est <qui habet, in alia quod habetur: illa terra est.> hic homo est.* scilicet quomodo succurri possit laboranti orationi, iterum quasi digito monstrat ipse Seneca § 12 *puto concedes duo esse haec, id. quod habetur, et eum, qui habet* vel § 15 *praeterea illic aliud est quod habetur, alius qui habet: hic in eodem est et quod habetur et qui habet.* at aequae probabilia huius generis exempla quaesivi frustra. scripsimus sane ep. 122, 9 *nunc exerceamur, <nunc gestemur,> nunc prandeamus.* sed quod abest a BA libris, de quibus infra dicam, *nunc gestemur*, id recepimus ex p, cuius quae ad

alteram epistularum partem pertinent folia, iam supra monui probati esse codicis et ipsa. transscripta sunt autem non ex ipso quidem BA librorum archetypo, sed ex libro eius simillimo. hunc alienis additamentis non plane immunem fuisse largiatur necesse erit qui v. *nunc gestemur* (-mus §) a lectore fortasse quintum decimum membra prospiciente amplificandae sententiae causa adiecta esse credet cum Bartschio (mus. Rh. XXIV p. 273 s.). eius iudicio autem ut obloqui video Rossbachium ita adsentiri fere Buechelerum. cetera qui perlustrabit supplementa, si modo acrius attenderit, reperiet talia, quibus substitui possit quod consilio orationis magis conveniat. nostrum igitur putavimus praecavere ne legentes specie bonitatis deciperentur, velut ep. 89, 12. 99, 8. 110, 20. 113, 10. 17. 19. 20. 25. 117, 8. 14 extr. 118, 10. 123, 15 extr. 124, 9, cum alia eo quo digna sunt silentio praeterierim. miror autem quod ep. 117, 10, ubi legitur in libris recentioribus *hoc ergo, quod vocas sapere, utrum facit sapientiam an patitur? <sive facit illud sive patitur.> utroque modo corpus est, verba sive facit illud sive patitur,* quae omittunt BA, non tam supervacua nuper putavit Rossbach quam olim existimabant Fickert et Bartsch. hos enim recte iudicasse puto concedes, Senecae si audies verba proxima: *utroque modo corpus est. nam et quod fit et quod facit corpus est* e. q. s. ut comprehendam quae dixi, melius et plenius archetypon istius modi supplementis prodi nego. quod autem singula vocabula haud ita raro recte in recentioribus libris leguntur, cum aut omnino absint a melioribus aut eis insint depravata, inde nihil concludendum puto nisi hoc, recentiores libros non ad unum omnes ex paucis illis antiquioribus, qui nobis hodie cogniti sunt, descriptos esse. meminisse oportet quae de Laureshamensis monasterii, Murbacensis aliorumque libris nuper ex catalogis composuit M. Manitius mus. Rh. XLVII suppl. p. 44 ss. quamquam pro re nata saepe ambigas, emendatiores illae scripturae utrum ex vetustiore quodam libro propagatae sint an inlatae ex doctorum coniecturis. plurimae tamen cor-

receptoris Itali captum non excedunt. fortasse ne *despumavit* quidem, quod ex Pinciani coniectura scripsi ep. 68, 13. enotatur autem ex codice Vaticano reginae 1544 (Θ Fickerti) et *dispumavit* ex aliis. utut autem de singulis lectionibus iudicabitur, neque enim omnes ex emendandi studio repetierim, equidem cur post Fickerti laborem recentiores libros denuo adirem, causam adeo non repperi, ut raro commemorarem vel unum illud quod Woltersii beneficio accurate mihi cognitum est recentius exemplar, Metense. nec salivam mihi moverunt duo Fickerto olim ignoti Bruxellenses libri, quos ut mihi gratificaretur nuper inspexit Buecheler. horum alter signatus II 1075 (cf. Thomas catal. 344) saeculo tertio decimo tribuitur, quarto decimo alter II 971 (Thomas l. c. 325). quantum enim ex aliquot epistularum specimine iudicare licet, ad emendandum nihil conferunt. ad hos autem an ad alios pertinuerint excerpta quae olim Gronovio misit Alb. Rubenius (cf. Fickerti praef. p. XVIII) hodie mihi in ambiguo relinquendum est. ex priorum igitur editorum apparatu, Fickerti potissimum, deteriorum librorum lectiones ubi utile visum est repetii, et quidem ita, ut notam § adscriberem sive non nullos eorum vel unum respiciens sive omnes. singulorum enim signa si saepius posuissem quam posui, verendum fuit, non modo ne erroribus implicaretur adnotatio vel in immensum exiret, sed ne quod ex uno alterove testatus eram, id interim innotesceret ex aliis.

Nihilo setius nolim sicco quasi pede transilire quaestiones de codicibus quibusdam nuperrime motas. non ultimum autem inter illos locum tenet is, cuius prior particula Lugduni Batavorum, altera eaque maior Oxonii adservatur. etenim Vossianum F. 70. I et Canonicianum lat. class. 279 antequam in duos discederent unum olim eundemque librum complexse luculentis indiciis demonstravit Chatelain revue de philol. XXI 1897 p. 50 ss. nunc cuivis oculis suis credenti rem perspicuam reddunt singulae utriusque partis paginae ex adverso positae in Chatelainii collectionis palaeographicae tabula 172. hunc autem codicem, qui O

illi audit decimique videtur saeculi, quamvis a melioribus libris stet, cur nihilo minus me praeterisse non pigeat, lectionum dilectus ab ipso Chatelainio propositus declarabit. nam quae adferuntur probae ex O, eas scito exstare in aliis libris (velut in pVP) ibique interdum magis illibatas (cf. ep. 88, 1 *ad aes exit V, ade sexit O*; 88, 7 *hinc V hic O*), quae autem novae sunt vel ne novae quidem, quatenus cum deteriorum codicum lectionibus fere conspirant, eae improbae videntur aut dubitationibus obnoxiae. nolo igitur repetere quas Chatelain enumeravit meras cum p aut cum aliis probatis concordantias, in his enim libro O mihi non opus fuit, sed tres illos examinemus quos attulit a melioribus dissensus. atque ep. 4, 6 in O idem legitur quod ex Amploniano et Trossii libro, de quibus infra monebo, enotatur ergo *aduersus quae incidere possunt etiam potentissimis, adhortare te et indura*, cum p potius exhibeat *aduersus hec quae incidere* e. q. s. p autem libri lectionem, cui etiam dicendi usum Annaeanum favere video, ut respueret Chatelain eo inductus est quod in P non *haec* sed *omnia* offerri videbat. sic ab interpretibus quod deesse putarent varie suppletum esse ratus ille utrumque suspectavit, tam *haec* quam *omnia*. at sciendum erat ut in p *hec* sic *haec* exstare in L. horum autem auctoritati coniunctae cum diffidere non liceat nisi urgente necessitate, potius hoc ut colligatur ratio suadebit: postquam *hec* vocula vel *ec* in non nullis intercidit, in aliquo exemplari supplendi vel interpretandi gratia insertum est *omnia*, idque praeter P servavit etiam Velzensis liber, de quo infra dicam. iam videamus de ep. 7, 3. ibi O non *in meridianum spectaculum* ut pLPM sed ut Trossii liber alii-que non nulli *in meridianorum spectaculum* exhibet. at ne hoc quidem merito praetulit Chatelain. nam *in meridianum spectaculum* satis subsidii habet ab ep. 70, 23 ubi legitur *ad matutinum spectaculum* (cf. de ira III 43, 2). restat tertia quam ille protulit discrepantia eaque aliunde hodie non nota. ep. 75, 14 ubi PV habent *effugit auaritiam, sed iram adhuc sen-*^{nec}*tit. iam non sollicitatur libidine, etiamnunc (et etiamnunc V)*

ambitionem (m finali expuncta V). iam non concupiscit, sed adhuc timet, ibi in O enuntiatum medium sic potius legitur iam non sollicitatur libidine sentit ambitionem. hinc autem fortasse scribendum esse iam non sollicitatur libidine, sed etiam tunc sentit ambitionem suspicatur Chatelain, quamquam sentit istud ne ex primo membro iteratum videatur veretur ipse. fac autem re vera inde iteratum esse, et videbis quam facile expelli potuerit quod in O utique male deest etiam tunc. sive igitur verum est quod vulgo scribitur ambitione (pro -nē) sive altius latet vitium, dubium manet sentit. ne vero nimis confidenter abiciatur illud etiam tunc ambitione (sc. sollicitatur), meminerimus oportet Senecam aequabilis membrorum conformationis alioqui amantissimum ut taedium evitet etiam ex neglecta interdum orationis concinnitate aliquid gratiae captare velut ep. 71, 23. 85, 7. 119, 3. ad summam, nisi praestantiora, quam quae protulit Chatelain, eademque nova accedant ex O, adstipulari pergam Gertzio Canonicianum 279 'non magni pretii' esse breviter monenti mél. Graux p. 366.

Antea recentioris aevi libros quadamtenus commendaverat O. Rossbach l. c. p. 47 ss. sed huic quoque prudenter oblocutus est Gertz Berl. philol. wochenschr. 1889 p. 402 ss. paucula addo, non ut vellicem virum de Seneca bene meritum, sed ut rationes quas secutus sum exponam aut suppleam. doctae igitur illam Rossbachii commentationis partem ad traditionis historiam criticam ex arte conscribendam bono usui esse non nego, nego ad Senecae verba emendanda. velut codicem quem supra obiter commemoravi, Vaticanum reginae 1544 (Θ Fickerti), et quem ei ille adfinem esse dixit, Bernensem 484, cum interpolationibus scatere ipse non diffiteatur, vereor ne non minus adulterinum sit quod ex eodem Vaticano supplere iubemur ep. 66, 25 ut ex duobus aequae iustis ac prudentibus comatum et crispulum <quam recaluum> malis. cur enim displiceat recaluum, monui in adnotatione. nec poterunt Senecae istud vocabulum vindicare Hieronymi verba (Senecae fr. 62 H.), ad quae relegamur. interim aut nihil aut plus

quam ego indidi inserendum esse (velut quam calrum et horridulum) iudicat Buecheler. nec pluris facio quod Vaticanus ille sicut Par. b m. sec. alique non nulli in verbis ep. 12, 7 Heraclitus, cui cognomen fecit orationis obscuritas post cognomen offerunt scotinon, unde σκοτεινὸν vel σκοτεινοῦ refingi vult Rossbach. ad doctum profecto et eruditum scribit Seneca, non ad tironem. nec merito, ut scotinon istud commendetur, comparatur ep. 9, 18 Demetrio, cui cognomen ab exitio urbium Poliorcetes fuit. etenim verba ab exitio urbium ipsa quoque male sedulo interpreti vindicanda esse docet dialogus II 6, 1, ubi in eadem de captis Megaris Stilbonisque dicto narratiuncula legitur nil nisi cui cognomen Poliorcetes fuit. an putabimus Lucilio suo minus doctrinae tribuisse Senecam quam olim Sereno? adde vero quod non bene res cessit glossatori. debuit enim ab obsidione urbium. non ab exitio aut quod maluit Vsener (Epic. p. 153) ab excidio. quod autem de ira III 23, 2 legitur explicatius Demochares . . Parrhesiastes ob nimiam et procacem linguam appellatus, id ut in homine ne ipsi quidem Senecae satis noto (cf. Gertzii adn.) nihil habet miri. non lautiolem autem quasi cenam apponi video ex Wirceburgensi theol. 916, quem eiusdem esse farinae dicit Rossbach atque Erlangensem 354. octo enim lectionum, quas ut 'mentionem dignissimas' attulit, vix dimidia pars melius se habet, sed ut haec ipsa ex aliis quoque libris cognita sit. velut sed intermittent ep. 29, 8 recepi ex L, cc quis ep. 26, 4 fere exhibet p, nisi quod suo hic more hec quis. ep. 65, 16 in pLV legitur ne nunc (tunc ex hunc V) quidem tempus, ut existimas, perdo. quo si fortasse rectius Wirceburgensis ne hoc quidem tempus, hanc tamen scripturam 'cum M et recentioribus quibusdam communem habet'. de ceteris vir doctus mihi scrupulum non exemit, cum praesertim ponere de his quidem quam probare sententiam suam maluerit. certe plene excutere libros tanti non est. quem autem alius cuiusdam classis tamquam optimum putavit, Amplonianum Erfurtensem 3 (cf. supra p. XII), hunc nullius pretii esse

ita inculcavit Gertz l. c. p. 404, ut verbum non addam, nisi quod epistulae 41, 3 emendandae viam ingressus sum diversam ab ea quam iniit Gertz, cum *uallo* fortasse addi posse coniceret ante *aliorum*. sed quod in Amplo-niano ante *summouens* legitur *umbra*, id subditicium esse ille perspexit verissime. restat fere ea librorum familia, cui, si recte iudicavit Roszbach, praeter *Par. b* aliosque etiam Leidensis suppl. 459 et Parisinus 8615 adnumerandi erunt. sed libro *Par. b* excepto parvi hos pendendos esse eis ipsis lectionum exemplis, quorum ille nobis copiam fecit (l. c. p. 48 ss.), abunde comprobatur.

Vix meliore successu nuper commendatus est liber in Montium Hannoniae bibliotheca adversatus, qui olim erat monasterii Sanctae Mariae de bona spe. hunc paucis illustravit et duodecimo saeculo adsignavit Paulus Thomas in nuntiis academiae regiae Belgicae ser. III t. XXX n. 7 p. 157 ss. et t. XXXV n. 3 p. 304 ss. sed cum diceret eum cognatione cohaerere cum Ludovici Trossii libro, nollem tacuisset vir doctus quod supra monui (p. XII), Trossii codici non nisi quinquaginta duas priores infuisse epistulas. septuaginta enim inesse dicit Montano. similes autem si fuerint duo illi libri, ea similitudine Montano parum auctoritatis adstruitur. chartaceus enim liber saeculi XV perhibetur Trossianus. et re vera novas scripturas easdemque utiles ex codice suo protulit Thomas admodum paucas. has ut perlustremus, *praenuntient* ep. 13, 12 compertum habemus ex **pL**, *hunc (hoc pL) philosophia praestat in conspectu mortis hilarem et in quocumque corporis habitu fortem* ep. 30, 3 non modo Thomae liber praebet sed deteriores haud pauci. recte autem Thomas hanc lectionem supplemento Gemollii a me recepto monuit ideo praestare, quia animum inter et corpus ab Annaeo distinguitur. *quodlibet elige unum rude facile* ep. 15, 4, haec Montani scriptura dupliciter recedit a **p**, ex **p** autem verum restituisse puto Buechelerum. *ab excidio urbium* ep. 9, 18, quod ex libro suo recipi vult Thomas, non magis ferri posse quam *ab exitio* modo demonstratum est.

in glossemate emendando frustra laborarit corrector. docti alicuius coniectura subest fortasse etiam ep. 15, 4 ubi *cuius praeipue* (-*pua pL*) *ratio habenda est* Montanus haud male. quod autem idem codex exhibet ep. 26, 3 *quae nolim pro posse* (*prodesse pL*) *habiturus*, id antiquioris traditionis esse Thomas negat ipse. item bene perspexit ep. 45, 8 in verbis *nec rursus tam ineptus aut hebes, ut nesciat, <ut> tu illi subtilissima collectione persuaseris* particulam *ut* eodem arbitrio in codicem suum invectam esse quo *si* in alios. vide autem ne difficultas ita removeatur ut scribas *nec rursus tam ineptus aut hebes, ut ne sciat tu illi subt. coll. persuaseris*. hoc interim proponere Buecheler et Bickel.

Denique commemoro codicis alicuius membranacei folium nuper ab oblivione vindicasse Ericum Vollmer Berolinensem. ex tegumento autem libri solvit quem apud Helvetios invenerat in comitatus Veldensis vico Rossinières. huius folii alteram paginam photographi arte exceptam diligenterque a se descriptam misit ad Buechelerum, dein humaniter etiam mecum communicari voluit. continet autem illa pagina undecimae epistulae verba *Verecondia bonum* (§ 1) usque ad *Aliquis vir bonus* (8). at quod periit ille codex, absit dolor. certe nimio eum dignatur honore cum ad saeculum XI refert Vollmer. ne quis dubitet, aliquot errores in una illa pagina obvios indico: *fixum* (1) *coloris* (3) *effunderint* (3) *non coram omnibus crubuit* (4) *deciuit pudor* (4) *pronos corporis* (5) *animus continuerit herebant* (6) *accersivi* (6) *multum pro vultum* (7).

Tandem ad alteram traditionis partem (ep. 89—124) pervenimus. in hac optimae auctoritatis est **B**, id est codex Bambergensis V 14 membranaceus saeculi IX, cuius folium 25^r diligenter redditur Chatelainiani operis tabula 173, 1. totum librum cum Schweighaeuseri editione contulit Buecheler a. 1872. et quam curiose id fecerit et prudenter, plus semel cognovi, cum propter aliquam Weidnerianae collationis a Georgio Windhaus Darmstadiæ a. 1879 editae discrepantiam aliamve ob causam meis oculis in-

spicerem codicem, quem Friburgum Brisigavorum nuper officiose transmisit Fr. Leitschuh, benivulus bibliothecae regiae Bambergensis praefectus. Buecheleri igitur collatione cum haec editionis pars fere sola nitatur, ea repetere fas est verba, quibus ille breviter descripsit codicem in prooemio sex epistulis felicissime a se emendatis Bonnae a. 1879 praemisso p. VI s.: 'continet epistularum libros a XIV ad XX quaternionibus sedecim foliisque quattuor sextante ... paginae versuum vicenum binum aut vicenum singulum. pulcherrima scriptura et in orthographicis admodum emendata, quamobrem huius generis etiam levisimas discrepantias (*ae oe e*) enotavi plurimas. rasa satis multa, saepe quae veloci librarius impetu abreptus male incohaverat, raro quae vetustioris exemplaris produnt memoriam. compendia syllabarum paucula, in exitu plura quam in tenore versuum, nulla non volgaria, et syllaba etiam ubi medium vocabulum occupat plerumque tractu uno notata est. quaedam partes operis mendis scatent ut extremae epistolae prope omnes aliaeque dialecticae argumentationis difficultatibus implicatae, quaedam nullo fere vitio adfectae apparent. plures in exarando libro operam navarunt scribae, excepit scribam relegendoque adiuvit corrector antiquus. cuius manum a Fickerto non numquam confusam esse animadverti cum isto homine qui dum ante hos L annos epistulas legit neglegens veterum atque inverecundus foedissima litura alia perfodit et extinxit alia adglutinavit, cuius mutationes memoratu indignas existimavi'. ut autem antiquius exemplar, ex quo Bambergensis liber transscriptus est, aliquot saltem lineis adumbrari possit, alter eiusdem originis codex commemoretur necesse est, Argentoratensis C VI 5, quem antequam Germanorum obsidionis incendio periret, ipsum quoque Buecheleri cura collatum esse dixi supra. Buechelerum igitur audias qualis fuerit codex A enarrantem p. V: 'continuerat Senecae ad Lucilium epistulas inde a XIV libro omnes quaternionibus sedecim foliisque quattuor triente. sed primus huic volumini quaternio pridem revolsus deerat,

successerat in locum eius adsumptus ex alio volumine in quo pariter primum locum tenuerat quaternio Senecae et Pauli epistulas earumque quae ad Lucilium scriptae sunt tres primas complexus desinens in *sic utrosque* I 3, 5. saeculi IX codex esse mihi visus est aut certe decimo non inferior. complures eum scribae confecerant, impar sibi erat orthographiae ratio, unus constanter *intelligere* exaraverat. ubi ad exitum veniebat quaternio, modo dilatata erat modo in angustius redacta scriptura, ut scires certum propositum fuisse librario ad quem illum perduceret finem. versus paginae habebant vicenos singulos. verba magis conserta et nexa inter se quam separata et distincta lector aliquis non nunquam ut suis quodque litteris componeret adnotarat. pauca correxerat aut eadem quae scripsit manus aut eiusdem fere vetustatis. plane corruerat et deturparat codicem homo rudis simplicitatis qui corrigere eum sibi visus est intrusis atque inlitis editorum commentis noviciis, haec 'manus D. Ioann. Pappi' vocata erat in quaternionibus II f. 1 et VIII f. 2 fortasse a Schweighaeusero, haec quid mutaverit etsi sedulo olim enotavi, nunc silentio praetereundum censeo ... ceterum Argentoratensis scriptura codicis aperta nitida elegans fuit, syllabarum compendia pauca, *ae* vel *ç* et *e* similiumque vocalium permutatio rara, maiores litterae non multae et aliquotiens in mediis sententiis positae. atque cum transitus in alium versum aut intermissum aliquod spatium novum disputationis caput indicare soleret, idem tamen accidisse vidi etiam si uno tenore continuata Senecae oratio proflueret.' similitudo autem vel potius congruentia inter Bambergensem et Argentoratensem tanta est, ut mirum profecto non sit quod qui hunc ex illo transscriptum esse censerent exstiteret. atque hanc quidem sententiam suam fecit et defendere studuit Aemilius Hermes in programmatae gymnasii Meursiani a. 1874 sed unius tantum epistolae varia lectione respecta. examinata cuncta eo inclinabit iudicium, ut duos libros ex eodem archetypo deductos esse credamus ei viro, qui utrumque suis oculis

perlustravit, et Argentoratensem quidem solus. sunt enim quae rectius vel paulo rectius quam in **B** scripta exstent in **A** (velut conferas ep. 92, 24 *dolorem A dolorum B*, 103, 5 *sine A siue B*, 114, 14 *ne alas quidem A nec alas quidem B*, 117, 7 *Nihil enim accidere A Nihil accidere B*, ib. *quod tangit A quod agit B*, 117, 16 *perfecte A perfecta B*, 121, 12 *nos scimus A noscimus B*, 122, 8 *florem Ap flore B*, 122, 18 *uitae Ap uita B*, ib. *peccare Erasm.*² *spec care A spectare B*) vel ita emendata ut supra scribae facultatem excurrant, quorum iam a Buechelero tamquam evidentius exemplum adlatum video illud *ponderosi* ep. 93, 11. nec assequor quomodo talis discrepantia qualis legitur ep. 100, 3 *primo aspectu B primo aconspectu A* explicetur commodius quam si sumatur in archetypo fuisse *primo aspectu*. adde quod ep. 113, 17 quae deprenditur dissensio ut *Dii B ait dii A* iterum ex ipsius archetypi indole lumen accipit. in eo enim *u* litterae formam difficile discerni potuisse ab *ai* duobus elucet exemplis, ep. 122, 8 ubi *primaint B prima Int A primunt* rectius *p* et ib. 12 ubi *hiraindo* pro *hirundo* primo **BA**. nec leve momentum habet, quod ep. 110, 18 in solo **B** est emblemata hoc *quam pauper eras senecca qui ista dixisti*. id enim, si ex ipso **B** descriptus esset, etiam **A** exhiberet: tam religiose, immo tam serviliter **A** codicis scriba quae in contextu invenit exprimere solet. vide igitur ne in libri utroque vetustioris margine istud fuerit adscriptum. ex eodem autem margine alia scholia non nulla repetierim, inprimis argumenti indiculos modo in **B** nunc servatos modo in **A** (cf. ep. 90, 31. 94, 56). item glossas inter versus interdum obtulerit archetypus, velut *culi* (i. coli) ep. 90, 22, *refert* ep. 91, 19. nec poterit fieri quin haud raro duas simul scripturas archetypo infuisse dicamus, *desimus* et *desiuimus* ep. 90, 31 extr., *derexit* et *direxit* 90, 34 alias, quamquam saepius accidit, ut **B** codicis librarius primo paululum declinaret, dein ipse se corrigeret. hae fere rationes sunt, quibus, si obtinebit Buechelero de **BA** libris sententia, utendum erit ad archetypi imaginem paulo accuratius delineandam. ne

abiecta omni cunctatione pronuntiem, obstat sane codicum illa 'mirabilis atque adeo unica in bonis malisque concordia'. frustra enim quaeritur alterum librorum par quod ex eodem archetypo descriptum sit tanto aequalitatis studio, ut duo librarii spatia quibus in primitivo libro quaterniones folia paginas contineri videbant quasi certatim conservarent. utut autem res se habet, plus unam mihi causam fuisse cur **A** libri nunc deperditi discrepantiam legentibus offerrem, in propatulo est.

Particula saltem exemplaris satis antiqui nec omnibus vitiis vel virtutibus eius, ex quo **BA** prodibant, conspirantis repraesentatur libris non nullis qui unam sed ne hanc quidem integram tradunt epistolam (120, 1—13 *in se omnium animos*). horum duos olim adhibuit Buecheler (cf. praef. p. VII), Laurentianum XXXVIII 24 saeculo X vel potius XI adsignandum (vide Chatelain paléogr. des class. lat. t. X), de quo dixit Vimpfenbach praef. Ter. p. XVIII, et Sangallensem numero 878 notatum miscellaneum saeculi X aut XI, de quo egit nuper Steinmeyer althochd. gloss. IV p. 455. duos alios idem illud fragmentum exhibentes adiecit O. Rossbach l. c. p. 72 ss. eorumque scripturas a Buechelero editione discrepantes proposuit. sunt Metensis 377 membranaceus s. XI et Ottobonianus 1031 miscellaneus. atque Ottobonianus quam arte cum Laurentiano XXXVIII 24 cognatus sit, etiam eo prodit quod quattuor foliis (13 ss.) saeculo XI exaratis praeter ultimos Hecyrae Terentianae versus Prisciani de metris Terentii libellum exhibet eique illam epistolae Annaeanae partem subiecit. sed his undecimi saeculi libris quominus adnotationem onerarem, complures dissuasere causae. mendis enim, quibus **BA** codicum archetypum maculatum erat, ex quattuor illis alia adduntur satis multa, scripturas autem quas rectius illi quam **BA** tradunt, iam noveramus aliunde, velut ep. 120, 5 *collegimus* pro *colligimus*, ib. *facti* pro *facta*, 7 *tam diu* pro *iam diu*, 12 *casu* (sic ed. Ven. a. 1492 f. LVIII^v) pro *casum* vel *cassum*, 13 *effulsit* (cf. *effulsit* ed. vetustissima) pro *offulsit*. commemoravi tamen

Laurentianum, cum quo faciunt Metensis et Ottobonianus, in tmemate decimo in quo confirmatur Dalechampii correctio *obnixum*. volui etiam, certe debui subnotare *enituit* quod coniecit Buecheler § 8, id exstare in Ottoboniano, ubi in reliquis *nituit*. incertum mihi, Buechelero 'fortasse' verum visum est quod interim scimus in quattuor illis omnibus legi § 9 *adnotare* (vel *annot-*) *ut quis*, ubi *ut* omittunt **BA**. item inter ambigua numero quod ex Ottoboniano commendari video § 3 *hoc unum dicam nihil bonum nobis uideri*. nam cum *hoc unum nihil nobis uideri* exhibeat Metensis, *hoc unum dicam nihil nobis uideri* **BA** Laur. Sangall., *hoc unum dicam nihil nobis bonum uideri* §, ex hac discrepantia concludendum videtur *bonum* antiquitus intercidisse. suppleri igitur vocabulum voluit post *nihil* scriba Ottoboniani, post *nobis* §, post *dicam* Buecheler.

Recentiores alterius epistularum partis codices et interpolatos (§) iam supra tetigi, ubi perraro in eis probabiliter expleri diximus lacunas uno fere vocabulo ampliores. quod autem singulae non numquam voces in recentioribus leguntur quae aut desunt in **BA** aut insunt minus integrae, inde ne quis nimium colligat, identidem moneo. etiam in altera epistularum parte multa eorum, quae in recentioribus quam in **BA** emendatiora leguntur, ita se habent, ut a librariis vel correctoribus castigata esse credibile sit, pauciora ita, ut ex traditione recti tenaciore repetenda videantur. horum non nulla attulit Rossbach l. c. p. 83. sed fore ut talibus demonstretur 'aliquot codices recentiores ex fonte ab eo, ex quo **AB** derivati sunt, diverso fluxisse' (Rossbach p. 81) equidem sperare vix ausim. velut quod miratus est Rossbach ep. 118, 16 non nisi in paucis recentioribus veram scripturam reperiri *cunauit*, cum in aliis legatur *curauit*, in **BA** *cenauit*, id minus mirum erit, si sumitur in archetypo fuisse *cunauit*. et *cunauit* habet Velzensis, de quo infra dicam. probabilitati puto satis fit, si suspicamur decimo vel undecimo saeculo non defuisse aliquot codices ut ex eodem cum **BA** libris archetypo ita non ex his ipsis transcriptos. sic enim fa-

cile explicatur, quod recentiores libri, ubi errores non subiere novos, etsi in gravioribus corruptelis fere cum **BA** consentiunt, leviores tamen non numquam evitant. adde his quod similiter supra (p. XXV) de prioris epistularum partis recentioribus libris diximus, et intelleges quomodo fieri potuerit, ut etiam in eis libris, quibus duo diversa epistularum volumina denuo coniunctim tradi coepta sunt non ante duodecimum ut videtur saeculum, scripturae non nullae depredantur meliores eis, quas ex libris per se multo praestantioribus et vetustioribus compertas habes. inter illius modi libros, quorum non nullos indicavit Rossbach l. c. p. 32, est etiam is, cuius notitiam nuper plenior primus dedit Rudolfus Muecke in scholae Ilfeldensis programme Nordhusae edito a. 1895 et in altera commentatione eidem gymnasio gratulandi causa oblata anno proximo. adservatur codex Velzenae, in urbe Luneburgensi, inter libros ecclesiae Sanctae Mariae. aetatem eius indicat subscriptio post Valerium Maximum, qui voluminis primum locum tenet, subdita haec: *et sic est finis valerii maximi. Qui lectus est in constancia ciuitate. Tempore generalis concilii per dominum benedictum de pilleo poctam laureatum. Anno videlicet domini MCCCCXVI*. ex hoc igitur libro occasione data indicavi lectiones quibus recentiorum hominum suspensiones occupatas vidi, poteramque id genus alias, si tanti erat, addere, velut ep. 84, 5 commoneo *abducar* legi in Velzensi, quod ex coniectura Erasmi reposui, ep. 110, 8 *divinorumque scientiam* ut optavit Schweighaeuser, ib. 9 *licet* ut voluit Gertz. sed talibus incitatus ne quis calidius utilitati libri confidat, occurrunt in Velzensi criticorum conamina etiam talia, quae felicia non esse certo demonstrari possit. velut in Epicurea finitione ep. 92, 7 *cuius summum bonum saporibus et coloribus sonis* *(que)* *constat*, quae ipsius philosophi verbis confirmatur (cf. Epic. fr. 67 et 412 V.), Velzensis potius quod suaserat recentiorum aliquis, *solis constat* exhibet. vel ep. 102, 23 *eniti* quod nuper alicui in mentem venit, etiam Velzensis scriptura est. at *emitti* quod est in **BA** optime se habere monuit Buecheler.

item ep. 117, 18 *et* addit ante *algere* tam nostrae aetatis quidam doctus quam liber Velzensis idque inutiliter. quis igitur sponsor recipiet quae recte in isto libro scripta sunt, ea ex vetustioris codicis auctoritate repetenda esse, non ex correctorum sollertia? et plenum esse eum foedis et temerariis interpolationibus Mueckeï lectionum elencho palam fit. putaverim autem virum doctum si denuo inspectaque etiam nostra editione scripturas examinaverit quas quasi egregias primo thesauri sui gaudio elatus commendabat, earum maximam partem ipsum reiecturum esse. habet suam liber utilitatem, non nego, sed eo potissimum, quod ut vix ullus alius documento est, quam nullo traditae scripturae respectu correctores non modo virtutem recentiorum interdum aequarint sed licentiam superarint.

Haec fere habui quae de libris scriptis nunc disse-
rerem. novas aliquando chartas accessuras et utiles spem non omnem abiecerim reputans inprimis quot locis corruptis Fernandi Pinciani potissimum libri hodie ut videtur deperditi praeberint salutem, quamquam, ut praeteriens hoc moneam, ne 'Franciscanus' quidem qui ex optimis eius erat interpolatione intactus est. veteres editiones haud paucas ipse vidi, etiam vetustissimam, quam vulgo tribuunt Mentelio sive Mentelino sed immerito. in orthographicis quod constantiae non nimis curiosus eas formas repraesentare studui, quae archetypo infuisse mihi videbantur, non improbabitur modesti. certe quo quis hodie peritior est, eo minus confidenter dicet, quid quoque loco Seneca dederit ipse. unum in hoc genere, si integra res esset, aliter instituerem. legentium enim commodo consulens et Gertzii aliorumque editorum exemplo adlectus pro *perit abit* similibus, ubi perfecto tempore opus est, scripsi *periit abiit* cum libris deterioribus. at contracta forma in melioribus adeo frequentatur, ut prosae orationi Annaei eam non magis abrogari posse quam tragoediis recte iudicavit Rossbach (l. c. p. 130 ss.). aliqua parte libri typis descripta rem ipse perspexi, nolui tamen inmutare rationem semel initam. nunc contractas formas,

ubi libri tradunt, legentes rogo restituant. velut ep. 93, 4 scribe cum **BA** *alter post mortem quoque est, alter ante mortem perit*, et habebis bina membra totidem fere syllabis comprehensa, cuius modi aequabilitatem in deliciis habuisse Senecam demonstrare possum.

Studia doctorum inde a renatis litteris in epistulis collocata enarrare et recensere ab huius praefationis consilio alienum puto. ad saniores autem rationes crisis revocari coepta est ante quinquaginta fere annos per Fickertum et Haasium. nam ut **pPg** libros in priore epistularum parte sic in altera **BA** tamquam optimos agnovisse Fickerti laus est. quamquam hanc laudem ipse eo detrectavit, quod de aliis multo minus recte iudicavit. ad illos se artius applicavit, ad Parisinos saltem et Bambergensem, Haase, cui scripturae discrepantias, quas Fickert 'ex optimis codd. **p** et **P** partim ipse enotaverat partim enotandas sibi curaverat, iterum examinare licuit' (praef. p. IX). utinam licuisset fidelior quam Fickerti librorum apparatu uti viro docto et acuto. nunc non mirum est quod incuria Fickerti non modo Haasii sed etiam Hauptii et Madvigii sobrium iudicium, quo tot epistularum corruptelae feliciter sanatae sunt, aliquotiens retardatum est. praestantiorum autem codicum, quos novis ex parte cognoverat et suis collationibus, indolem et cognationem optime perspexit multaque et praeclara ad emendandum contulit M. Cl. Gertz. Parisinis codicibus excussis interim priori epistularum parti solidum fundamentum substruxisse Chatelainium, posterioris emendandae viam monstrasse Buechelerum monui supra. de interpolationum fraudibus acute disseruit Iulius Bartsch. perbene aliquam multos locos restituit Georgius Windhaus. nec spernenda sunt quae commentati sunt Hermannus Ad. Koch vel L. L. Cornelissen. sed multi inde certatim ad interpretandum et emendandum concurrerunt utque metam haud ita raro contingerent velut Guilelmus Gemoll, Feodorus Gloeckner, Aemilius Hermes, Georgius Hess, Henricus Hilgenfeld, Hermannus Klammer, Hermannus Mueck, Rudolfus Muecke, Ioannes Mueller, Ferdinandus Rech, Otto

Ribbeck, Otto Rossbach, Fridericus Schultess, Aemilius Thomas, Paulus Thomas, Ricardus Volkmann, Otto Wald-aestel, Paulus Wolters, alii. omnes tamen longo post se intervallo reliquit ipse BVECHELER, qui eis quae annis superioribus alteram potissimum epistularum partem pertractans emendarat, nuper dum purgandis plagulis meis curam adhibet adeo multa addidit tamque egregie inventa et observata, ut splendidior solidiorque huius editionis ornatus cogitari vix possit. mihi denique quid in Seneca contigerit, si quid contigit, iudicent alii.

Quot homines docti officiosa voluntate sibi me devinxerint, suo loco dixi. grato autem animo etiam liberalitate SVMMI MINISTERII, quod apud nos rebus scholasticis praeest, me adiutum esse commemoro. nec defuere qui libris utilibus benevole transmissis editoris laborem sublevarent, praeter Buechelerum Aemilius Chatelain, Rudolfus Muecke, Ioannes Mueller, Paulus Thomas, Eduardus Woelfflin.

Nominum indicem naviter solitaque cura composuit Carolus KALBFLEISCH, quem nuper receptum inter universitatis Friburgensis magistros mihi quoque collegam, ex collega consortem studiorum factum esse gaudeo.

Friburgi Brisigavorum m. Septembri a. 1898.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Ita fac, mi Lucili, vindica te tibi, et tempus, quod 1 I
adhuc aut auferebatur aut subripiiebatur aut excidebat,
collige et serva. persuade tibi hoc sic esse, ut scribo:
5 quaedam tempora eripiuntur nobis, quaedam sub-
ducuntur, quaedam effluunt. turpissima tamen est
iactura, quae per neglegentiam fit. et si volueris at-
tendere, maxima pars vitae elabitur male agentibus,
magna nihil agentibus, tota vita aliud agentibus. quem 2
10 mihi dabis, qui aliquod pretium tempori ponat, qui
diem aestimet, qui intellegat se cotidie mori? in hoc
enim fallimur, quod mortem prospicimus: magna pars
eius iam praeteriit. quicquid aetatis retro est, mors
tenet. fac ergo, mi Lucili, quod facere te scribis, omnes
15 horas complectere. sic fiet, ut minus ex crastino pendeas,
si hodierno manum inieceris. dum differtur, vita 3
transcurrit. omnia, Lucili, aliena sunt, tempus tantum
nostrum est. in huius rei unius fugacis ac lubricae
possessionem natura nos misit, ex qua expellit quicum-

*Libri inscriptio omissa est in pAL, etiam epistulae primae
sed duobus versibus vacuis relictis in A. LIBER PRIMVS in mar-
gine superiore L² || 2 mihi sed hi expunctum pA | uendica L
7 negligentiam L¹ post negligentiam (sic primo p) fit quattuor-
decim litterae erasae sunt in p | adtendere p || 8 magna pars
— maxima s vere fortasse | elabitur littera e erasa p || 9 tota
— hagentibus erasa in p || 10 aliquid p¹ | pretium sed et ab-
rasum L precium pA || 11 diem (i supra vers.) estimat p | intelligat L
13 praeterit L¹ et p primo | quidquid p || 14 mihi (hi expunctum) p
15 complectere L complet tare p || 17 transcurritur sed ur exp. p |
tantum AL tamen p || 19 expellitur L¹ | quicumque p²*

que vult. et tanta stultitia mortalium est, ut quae minima et vilissima sunt, certe reparabilia, imputari sibi, cum impetravere, patiantur, nemo se iudicet quicquam debere, qui tempus accepit, cum interim hoc unum est, quod ne gratus quidem potest reddere. 5
4 interrogabis fortasse, quid ego faciam, qui tibi ista praecipio. fatebor ingenue: quod apud luxuriosum sed diligentem evenit, ratio mihi constat inpensae. non possum *me* dicere nihil perdere, sed quid perdam et quare et quemadmodum, dicam; causas paupertatis meae 10 reddam. sed evenit mihi, quod plerisque non suo vitio ad inopiam redactis: omnes ignoscunt, nemo succurrit. 5 quid ergo est? non puto pauperem, cui quantulumcumque superest, sat est: tu tamen malo serves tua, et bono tempore incipies. nam ut visum est maioribus 15 nostris, sera parsimonia in fundo est. non enim tantum minimum in imo, sed pessimum remanet. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

II 1 Ex iis quae mihi scribis, et ex iis quae audio, bonam spem de te concipio: non discurre nec locorum 20 mutationibus inquietaris. aegri animi ista iactatio est. primum argumentum compositae mentis existimo posse 2 consistere et secum morari. illud autem vide, ne ista lectio auctorum multorum et omnis generis voluminum habeat aliquid vagum et instabile: certis ingeniis in- 25 morari et innutrirī oportet, si velis aliquid trahere,

1 et AL haec p | stultitia A, fortasse L¹ stulticia p L || 2 imputari p imputari ut videtur A inputari L || 3 impetrare L || 4 accipit p¹ || 6 qui om. p || 7 luxuriosum L¹ || 8 evenit A uenit L inueni corr. ex inuenit p inuenitur coni. Meurer || 9 me addidi ante dicere, post dicere aut post nihil inserebant in 5 || 10 quere p¹ | Causis paupertatis me reddam sed corr. p¹ || 11 praelisque p || 15 incipias ex incipies corr. L³ ut videtur || 17 sed ex corr. p² | Vale omissum est, item inscriptio proximae epistolae in A sed uno versu vacuo relicto || 19 iis — iis primo p his — his AL || 21 iactatio sed tio abrasum L || 20 concipio p || 23 consistere p || 24 uo-
torum sed au supra uo p || 25 immorari A

quod in animo fideliter sedeat. nusquam est, qui ubique est. vitam in peregrinatione exigentibus hoc evenit, ut multa hospitia habeant, nullas amicitias. idem accidat necesse est iis, qui nullius se ingenio familiariter 5 applicant, sed omnia cursim et properantes transmittunt. non prodest cibus nec corpori accedit, qui statim sumptus 3 emittitur; nihil aeque sanitatem impedit quam remedium crebra mutatio; non venit vulnus ad cicatricem, in quo medicamenta temptantur; non convalescit planta, quae saepe transfertur: nihil tam utile 10 est, ut in transitu prosit. dstringit librorum multitudo. itaque cum legere non possis, quantum habueris, satis est habere, quantum legas. 'sed modo' inquis 'hunc 4 librum evolvere volo, modo illum'. fastidientis stomachi est multa degustare; quae ubi varia sunt et diversa, inquinant, non alunt. probatos itaque semper lege, et si quando ad alios deverti libuerit, ad priores redi. aliquid cotidie adversus paupertatem, aliquid 15 adversus mortem auxilii compara, nec minus adversus ceteras pestes; et cum multa percurreis, unum ex- 20 cerpe, quod illo die concoquas. hoc ipse quoque facio; 5 ex pluribus, quae legi, aliquid adprehendo. hodiernum hoc est, quod apud Epicurum nactus sum, soleo enim

23 Epic. fr. 475 V.

2 hoc sed oc abrasum L hoc uenit suprascripta e post c p || 3 mala ospicia p || 4 iis sed h supra i priorem p his AL | nulli ex nullius p | se in ras. L³ || 5 applicat super addita n ante t p | cursum primo ut videtur p | properantes ut videtur L¹ ut tamen o et an foramine paene perierint | transmitunt p || 6 sumtus p || 7 impendit p inpedit L || 9 coalescit Wolters || 10 inter tam et utile duae litterae rasae sunt in L || 11 ut pA qd in ras. L² | transsitu p | imum

dstringit librorum pA Distract an librorum L a prior ex i correctae est manu tertia, ab eadem tertia est in ras. it an scriptum et imum super additum || 12 que supra versum A || 17 diuertit pAL | primores G. Gemoll || 18 cotidie ante adversus mortem iterat p || 19 mortem L sed mo in ras. L³ | compara p || 20 cetera spectes p | percurre p¹ || 21 concoquas p | hoc sed c supra versum A || 22 pluribus sed uribus in ras. L³ || 23 nactus AL

et in aliena castra transire, non tamquam transfuga,
sed tamquam explorator: 'honesta' inquit 'res est laeta
6 paupertas.' illa vero non est paupertas, si laeta est.
non qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est.
quid enim refert, quantum illi in arca, quantum in
horreis iaceat, quantum pascat aut feneret, si alieno
inminet, si non adquisita sed acquirenda computat?
quis sit divitiarum modus, quaeris. primus habere quod
necesse est, proximus quod sat est. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

10

III 1 Epistulas ad me perferendas tradidisti, ut scribis,
amico tuo; deinde admones me, ne omnia cum eo ad
te pertinentia communicem, quia non soleas ne ipse
quidem id facere: ita eadem epistula illum et dixisti
amicum et negasti. itaque si proprio illo verbo quasi
publico usus es et sic illum amicum vocasti, quomodo
omnes candidatos bonos viros dicimus, quomodo obvios,
si nomen non succurrit, dominos salutamus, hac abierit.
2 sed si aliquem amicum existimas, cui non tantundem
credis quantum tibi, vehementer erras et non satis nosti
vim verae amicitiae. tu vero omnia cum amico deli-
bera, sed de ipso prius. post amicitiam credendum est,
ante amicitiam iudicandum. isti vero praepostero offi-

2 inquit p || 3 illa uero non est paupertas si leta est. Cui
cum paupertate bene conuenit diues est in margine supplentur
post est laeta paupertas p, sed v. cui cum p. — diues est ex fine
epistulae quartae perperam huc retracta recte omittunt AL¹ ||
4 non qui — pauper est] hinc ut videtur Minucius Felix Oct. 36, 4 ||
5 quid enim L sed d enim in ras. L³ | archa A || 6 ac (c in ras. L³)
feneret (fene in ras. L³) L || 7 imminet A | computat p || 8 quaeris
sed is in ras. L³ || 9 nec cesse p | quot A | Vale et epistulae proximae in-
scriptio uno versu miniatoris in usum vacuo relicto omissa sunt
in A || 11 Epistolas (. pistolas A) pAL || 14 id om. g | ita AL item p
ita in prop. Gertz, idem H. Mueck. fort. id est in epistola L epta A ||
15 si scripsi: sic pAL | proprio Gertz mēl. Graux p. 366:
priore pAL || 18 habierit p¹ || 21 Tu uere p || 22 de te (te supra
scr.) ipso A

cia permiscet, qui contra praecepta Theophrasti, cum
amauerunt, iudicant, et non amant, cum iudicauerunt.
diu cogita, an tibi in amicitiam aliquis recipiendus sit.
cum placuerit fieri, toto illum pectore admitte: tam
5 audaciter cum illo loquere quam tecum. tu quidem 3
ita vive, ut nihil tibi committas, nisi quod committere
etiam inimico tuo possis. sed quia interveniunt quae-
dam, quae consuetudo fecit arcana, cum amico omnes
curas, omnes cogitationes tuas misce. fidelem si puta-
10 veris, facies. nam quidam fallere docuerunt, dum timent
falli, et illi ius peccandi suspicando fecerunt. quid est,
quare ego ulla verba coram amico meo retraham?
quid est, quare me coram illo non putem solum?
quidam quae tantum amicis committenda sunt, obviis 4
15 narrant et in quaslibet aures, quicquid illos urserit, ex-
onerant. quidam rursus etiam carissimorum conscientiam
reformidant, et si possent, ne sibi quidem credituri in-
terius premunt omne secretum. neutrum faciendum est.
utrumque enim vitium est, et omnibus credere et nulli.
20 sed alterum honestius dixerim vitium, alterum tutius.
sic utrosque reprehendas, et eos qui semper inquieti 5
sunt, et eos qui semper quiescunt. nam illa tumultu
gaudens non est industria, sed exagitatae mentis con-
cursatio. et haec non est quies, quae motum omnem
25 molestiam iudicat, sed dissolutio et languor. itaque 6
hoc, quod apud Pomponium legi, animo mandabitur:

1 Theophr. fr. LXXIV W. || 26 Pomponium Bononiensem (cf.
com. fragm. p. 253 R. ²) intellexere priores, Pomponium Secundum Bue-
cheler: hunc ob aetatem et auctoritatem et studiorum genus Senecae

1 miscent A | theophrasti A theoprasti (r in h corr. L³) pL ||
6 nichil sic saepe p | committas L | committere A || 8 facit A | ar-
chana AL || 9 cogitationes p || 10 timent] tm̄ primo A || 11 illi
ius A illius p¹ illi// L in quo fuerit illius, nunc uim supra
rasuram L³. malim inviti ius || 12 ego corr. ex ergo p ergo AL ||
15 quidquid p | urit AL corr. ex urs erit p || 16 karissimorum p || 21 sic
utrosque] hic desinit priorum epistularum particula in A servata ||
23 gaudes (sed n suprascr. p¹) pL¹ || 25 dissolutio p¹ | languor p

'quidam adeo in latebras refugerunt, ut putent in turbido esse, quicquid in luce est.' inter se ista miscenda sunt: et quiescenti agendum et agenti quiescendum est. cum rerum natura delibera: illa dicet tibi et diem fecisse se et noctem. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

III 1 Persevera ut coepisti et quantum potes propera, quo diutius frui emendato animo et composito possis. frueris quidem etiam dum emendas, etiam dum componis. alia tamen illa voluptas est, quae percipitur ex contemplatione mentis ab omni labe purae et splendidae. tenes utique memoria, quantum senseris gaudium, cum praetexta posita sumpsisti virilem togam et in forum deductus es: maius expecta, cum puerilem animum deposueris, et te in viros philosophia transcripserit. adhuc enim non pueritia sed, quod est gravius, puerilitas remanet. et hoc quidem peior res est, quod auctoritatem habemus senum, vitia puerorum, nec puerorum tantum sed infantum: illi levia, hi falsa formidant, nos utraque. profice modo: intelleges quaedam ideo minus timenda, quia multum metus adferunt. nullum malum est magnum, quod extremum est. mors ad te venit: timenda erat, si tecum esse posset; sed necesse est aut non perveniat aut transeat. 'difficile est' inquis 'animum perducere ad contemtionem animae.' non vides, quam ex frivolis causis contemnatur? alius ante amicae fores laqueo pependit, alius se praecipitavit e tecto, ne domi-

maxime idoneum videri potuisse quem testem adhiberet. prosam autem esse orationem post Livium (cf. in turbido) scriptam

8 quod L. quo citius mavult Haupt || 9 componas sed i supra a p¹ || 15 philosophia sed e supra a p¹ | transcripseris p | 17 peius (sic g) ex peior corr. L³ | res addidit Gertz | auctoritatem p | 20 intelleges ex intelleges ut videtur corr. L³, sic infra saepius || 21 malum est addidit Gertz || 22 ad te uenit L ateanuita p¹ || 23 sed inseruit Gertz | non L ne p || 24 difficile p || 25 ad contemplationem (corr. ex contemtionem) p || 26 contempnatur p | amici L

num stomachantem diutius audiret, alius ne reduceretur e fuga, ferrum adegit in viscera: non putas virtutem hoc effecturam, quod efficit nimia formido? nulli potest segura vita contingere, qui de producenda nimis cogitat, qui inter magna bona multos consules numerat. hoc cotidie meditare, ut possis aequo animo vitam relinquere, quam multi sic complectuntur et tenent, quomodo qui aqua torrente rapiuntur, spinas et aspera. plerique inter mortis metum et vitae tormenta miseri fluctuantur et vivere nolunt, mori nesciunt. fac itaque tibi iucundam vitam omnem pro illa sollicitudinem deponendo. nullum bonum adiuvat habentem, nisi ad cuius amissionem praeparatus est animus; nullius autem rei facilior amissio est, quam quae desiderari amissa non potest. ergo adversus haec, quae incidere possunt etiam potentissimis, adhortare te et indura. de Pompei capite pupillus et spado tulere sententiam, de Crasso crudelis et insolens Parthus; Gaius Caesar iussit Lepidum Dextro tribuno praebere cervicem, ipse Cherea praestitit: neminem eo fortuna provexit, ut non tantum illi minaretur, quantum permiserat. noli huic tranquillitati confidere: momento mare evertitur. eodem die ubi luserunt navigia, sorbentur. cogita posse et latronem et hostem admovere iugulo tuo gladium. ut potestas maior absit, nemo non servus habet in te vitae necisque arbitrium. ita dico: quisquis vitam suam contempsit, tuae dominus est. recognosce exempla eorum, qui domesticis insidiis perierunt, aut aperta vi aut dolo:

5 numeret p || 8 torrentis p | ante spinas supra scr. per p || 10 fluctuantur (ur transfodit et expunxit L³) L¹M fluctuant corr. ex flectant p | fortasse et dum vivere nolunt, m. n. || 11 iocundum p² ex iuc- corr. L³ | sollicitudinem deponenda (o supra a) p || 12 iuuat s || 15 hec p | incidere sed ac ex in L³ || 16 pompeii ut videtur p qui alibi pompeii sim. et ipse, velut 24, 9 || 19 chereae L cereae p || 22 tranquillitati p || 23 ubi om. p | luserunt L lux ē et (supra versum) p || 25 potestas p || 27 recognosce om. p | exemplorum p¹ exemplo sunt corr. p exemplum eorum L: emendavit Schweighaeuser

intelleges non pauciores servorum ira cecidisse quam regum. quid ad te itaque, quam potens sit quem times, cum id, propter quod times, nemo non possit? at si forte in manus hostium incideris, victor te duci iubebit: eo nempe, quo duceris. quid te ipse decipis et hoc nunc primum, quod olim patiebaris, intellegis? ita dico: ex quo natus es, duceris. haec et eiusmodi versanda in animo sunt, si volumus ultimam illam horam placidi expectare, cuius metus omnes alias inquietas facit.

10 Sed ut finem epistulae inponam, accipe, quod mihi hodierno die placuit. et hoc quoque ex alienis hortulis sumptum est. 'magnae divitiae sunt lege naturae composita paupertas.' lex autem illa naturae scis quos nobis terminos statuatur? non esurire, non sitire, non algere. ut famem sitimque depellas, non est necesse superbis adsidere liminibus nec supercilium grave et contumeliosam etiam humanitatem pati, non est necesse maria temptare nec sequi castra: parabile est, quod natura desiderat, et adpositum. ad supervacua sudatur. 11 illa sunt, quae togam conterunt, quae nos senescere sub tentorio cogunt, quae in aliena litora inpingunt: ad manum est, quod sat est. cui cum paupertate bene convenit, dives est. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

V 1 Quod pertinaciter studes et omnibus omissis hoc unum agis, ut te meliorem cotidie facias, et probo et gaudeo, nec tantum hortor, ut perseveres, sed etiam rogo. illud autem te admoneo, ne eorum more, qui

12 *Epik. spruchs. 25 Wotke, cf. Epicuri fr. 477 V. ibid. fr. 200*

1 et compendiose ante intelleges inseruit L³ || 5 quid te — intellegis om. p || 10 epistole p || 17 etiam humanitatem p inhumanitatem tribus fere litteris (etia?) ante in erasis L | pati p¹L perpeti p² || 20 que nos L sed e nos in ras. L³ || 21 in alieno p¹ | littora p || 25 ommissis L

non proficere sed conspici cupiunt, facias aliqua, quae in habitu tuo aut genere vitae notabilia sint. asperum cultum et intonsum caput et neglegentio rem barbam et indictum argento odium et cubile humi positum, et quicquid aliud ambitio nempe perversa via sequitur, evita. satis ipsum nomen philosophiae, etiam si modeste tractetur, invidiosum est: quid si nos hominum consuetudini coeperimus excerpere? intus omnia dissimilia sint, frons populo nostra conveniat. non splendeat toga, ne sordeat quidem; non habeamus argentum, in quo solidi auri caelatura descenderit, sed non putemus frugalitatis indicium auro argentoque caruisse: id agamus, ut meliorem vitam sequamur quam vulgus, non ut contrariam: alioquin quos emendari volumus, fugamus a nobis et avertimus. illud quoque efficimus, ut nihil imitari velint nostri, dum timent, ne imitanda sint omnia. hoc primum philosophia promittit, sensum communem, humanitatem et congregationem. a qua professione dissimilitudo nos separabit. videamus, ne ista, per quae admirationem parare volumus, ridicula et odiosa sint. nempe propositum nostrum est secundum naturam vivere: hoc contra naturam est, torquere corpus suum et faciles odisse munditias et squalorem adpetere et cibis non tantum vilibus uti sed taetris et horridis. quemadmodum desiderare delicatas res luxuriaest, ita usitatas et non magno parabiles fugere

2 uita num ex uitae correxerit L³ incertum Krollio || 5 ambitionem peruersa pL: corr. Gertz. ambitio perversa Haase || 8 ceperimus p || 9 frons populo nostra pL frons nostra populo g. secluserit nostra Schweighauser | coueniat L || 10 in quod s || 12 caruisse p || 15 illudque efficimus proposuit Koch || 20 ridicula et odiosa p duodecim fere litterae erasae sunt in L ridiculo digna supra scr. L³ || 22 naturam p naturā (lineolam super add. L³ ut videtur) in marg. t rā sed ut rā non certum sit L¹ || 23 odiose munuitias p¹ || 24 uirilibus L¹ | tetris s certis pL¹ vel spuris ('id est spurcis' Buecheler) p in marg. || 25 delicatas ex di- L³ | luxuria est (luxuriaest Buecheler) s luxuria est p luxoria (u supra o L²) est L || 26 ita L tam p

dementiae. frugalitatem exigit philosophia, non poenam, potest autem esse non incomperta frugalitas. hic mihi modus placet: temperetur vita inter bonos mores et publicos; suspiciant omnes vitam nostram, sed
 6 agnoscant. 'quid ergo? eadem faciemus, quae ceteri? nihil inter nos et illos intererit?' plurimum. dissimiles
 5 esse nos vulgo sciat, qui inspexerit propius. qui domum intraverit, nos potius miretur quam supellectilem nostram. magnus ille est, qui fictilibus sic utitur quemadmodum argento. nec ille minor est, qui sic
 10 argento utitur quemadmodum fictilibus. infirmi animi est pati non posse divitias.

7 Sed ut huius quoque diei lucellum tecum communice, apud Hecatonem nostrum inveni cupiditatum finem etiam ad timoris remedia proficere. 'desines' inquit
 15 'timere, si sperare desieris.' dices: 'quomodo ista tam diversa pariter eunt?' ita est, mi Lucili: cum videantur dissidere, coniuncta sunt. quemadmodum eadem catena et custodiam et militem copulat, sic ista, quae
 20 tam dissimilia sunt, pariter incedunt: spem metus sequitur. nec miror ista sic ire: utrumque pendentis animi est, utrumque futuri expectatione solliciti. maxima
 25 autem utriusque causa est, quod non ad praesentia aptamur, sed cogitationes in longinqua praemittimus. itaque providentia, maximum bonum condicionis humanae, in
 9 malum versa est. ferae pericula, quae vident, fugiunt; cum effugere, securae sunt: nos et venturo torquemur

14 Hecatonis fr. XXV Fowler

1 dementiae pL ē post dementiae in ras. L³ dementia est ε ||
 2 frugalitas sed ali in ras. L³ || 4 suspiciant] ci in ras. L³ || 7 esse nos L es Sonus p¹ nos esse super add. p² | proprius p || 8 supellectilem L || 10 quemadmodum hic et 11 L || 14 cupiditatum p² ||
 16 dices L dicis ergo in ras. p² || 17 eunt Volkmann: sunt pL ||
 19 custodem L sed em in ras. L³ || 22 solliciti sed una littera erasa p sollicitum L || 23 presentiam p || 25 conditionis p || 27 sunt in rasura, ut videtur a manu tertia L | venturo LMg futuro p. vide Haasii praef. vol. III p. VII

et praeterito. multa bona nostra nobis nocent, timoris enim tormentum memoria reducit, providentia anticipat. nemo tantum praesentibus miser est. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

5 Intellego, Lucili, non emendari me tantum sed 1 VI transfigurari. nec hoc promitto iam aut spero, nihil in me superesse, quod mutandum sit. quidni multa habeam, quae debeant colligi, quae extenuari, quae
 10 attolli? et hoc ipsum argumentum est in melius translati animi, quod vitia sua, quae adhuc ignorabat, videt. quibusdam aegris gratulatio fit, cum ipsi aegros se esse
 15 senserunt. cuperem itaque tecum communicare tam subitam mutationem mei: tunc amicitiae nostrae certio- 2 rem fiduciam habere coepissem, illius verae, quam non spes, non timor, non utilitatis suae cura divellit,
 3 illius, cum qua homines moriuntur, pro qua moriuntur. multos tibi dabo, qui non amico, sed amicitia caruerunt. hoc non potest accidere, cum animos in societatem
 4 honesta cupiendi par voluntas trahit. quidni non possit? sciunt enim ipsos omnia habere communia, et quidem
 20 magis adversa. concipere animo non potes, quantum momenti adferre mihi singulos dies videam. 'mitte' inquis
 4 'et nobis ista, quae tam efficacia expertus es.' ego vero omnia in te cupio transfundere, et in hoc
 25 aliquid gaudeo discere, ut doceam. nec me ulla res delectabit, licet sit eximia et salutaris, quam mihi uni sciturus sum. si cum hac exceptione detur sapientia, ut illam inclusam teneam nec enuntiem, reiciam. nullius
 5 boni sine socio iucunda possessio est. mittam ita-

5 Intellego L || 6 Nec oc p¹ || 8 corrigi ε || 10 ignorabat ex ignorabit p¹ | uideo L¹ || 11 post quibusdam duobus foliis avulsis perierunt proxima usque ad finem epistulae octavae (ri potest hoc) in p | ipsi P ipsis P¹ ipsos L || 15 suae] seu L¹ || 17 caruerint P || 21 potest L || 24 omnia L¹ P ista super add. L³ || 26 quam mihi PL¹ in quā/ m/// mutavit L³ || 29 iucunda L

que ipsos tibi libros et ne multum operae inpendas, dum passim profutura sectaris, inponam notas, ut ad ipsa protinus, quae probo et miror, accedas. plus tamen tibi et viva vox et convictus quam oratio proderit. in rem praesentem venias oportet, primum, quia homines 5 amplius oculis quam auribus credunt; deinde, quia longum iter est per praecepta, breve et efficax per exempla. Zenonem Cleanthes non expressisset, si tantummodo audisset: vitae eius interfuit, secreta perspexit, observavit illum, an ex formula sua viveret; Platon et 10 Aristoteles et omnis in diversum itura sapientium turba plus ex moribus quam ex verbis Socratis traxit; Metrodorum et Hermarchum et Polyaenum magnos viros non schola Epicuri sed contubernium fecit. nec in hoc te accerso tantum, ut proficias, sed ut prosis: plurimum 15 enim alter alteri conferemus.

7 Interim quoniam diurnam tibi mercedulam debeo, quid me hodie apud Hecatonem delectaverit dicam. 'quaeris' inquit 'quid profecerim? amicus esse mihi coepi.' multum profecit: numquam erit solus. scito 20 hunc amicum omnibus esse. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

VII 1 Quid tibi vitandum praecipue existimem, quaeris? turbam. nondum illi tuto committeris. ego certe confitebor inbecillitatem meam: numquam mores, quos ex- 25 tuli, refero. aliquid ex eo, quod composui, turbatur; aliquid ex iis, quae fugavi, redit. quod aegris evenit,

18 Hecat. fr. XXVI Fowler

2 notulas s || 8 cleantes L || 10 observavit ex -bit P observabit sed u supra b L¹ ut videtur | an L¹ in P¹ ut suprascr. P² || 11 Aristotilis L¹ | sapientium sic PL¹ || 13 ermarchū sed h ante ū super scr. P | polienum L || 14 scola LP || 15 seut primo P || 16 conferemus ex conferimus L¹ || 19 proficerim L¹ || 20 coepi om. P | profecit s proficit LP || 23 Quod L¹ Quid ex Quod P | existimem s existimes LP || 27 iis scripsi: his L hiis P | red'it P

quos longa inbecillitas usque eo adfecit, ut nusquam sine offensa proferantur, hoc accidit nobis, quorum animi ex longo morbo reficiuntur. inimica est mul- 2 torum conversatio: nemo non aliquod nobis vitium aut commendat aut inprimit aut nescientibus adlinit. uti- 5 que quo maior est populus, cui miscemur, hoc periculi plus est. nihil vero tam damnosum bonis moribus quam in aliquo spectaculo desiderare. tunc enim per voluptatem facilius vitia subrepunt. quid me existimas 3 dicere? avarior redeo, ambitiosior, luxuriosior, immo vero crudelior et inhumanior, quia inter homines fui. casu in meridianum spectaculum incidi lusus expectans et sales et aliquid laxamenti, quo hominum oculi ab humano cruore adquiescant: contra est. quicquid ante 15 pugnatum est, misericordia fuit. nunc omissis nugis mera homicidia sunt. nihil habent quo tegantur, ad ictum totis corporibus expositi numquam frustra manum mittunt. hoc plerique ordinariis paribus et postulaticis 4 praeferunt. quidni praeferant? non galea, non scuto repellitur ferrum. quo munimenta? quo artes? omnia 20 ista mortis morae sunt. mane leonibus et ursis homines, meridie spectatoribus suis obiciuntur. interfectores interfectoris iubent obici et victorem in aliam detinent caedem: exitus pugnantium mors est. ferro et igne 25 res geritur. haec fiunt, dum vacat harena. 'sed latro- cinium fecit aliquis, occidit hominem.' quid ergo? quia occidit ille, meruit ut hoc pateretur: tu quid meruisti miser, ut hoc spectes? 'occide, verbera, ure! quare tam timide incurrit in ferrum? quare parum audacter occi- 30 dit? quare parum libenter moritur?' plagis agitur in

1 eo om. P | affecit L sed af in ras. L³ | ut nusquam L unquam fere P¹ || 6 cui] cū P¹ || 10 ambiciosior LP | luxoriosior L || 11 credelior primo P || 12 expectans M expectas L¹ espectus P¹ aspectus P² || 14 contra L¹ ars (supra scr. P²) contraria P || 15 ommissis L || 16 qua P¹ || 18 partibus L || 21 more L || 22 interfectoris s interfectis LP || 25 arena P || 26 occidit LP sed it in ras. L³ occidet ut videtur L¹ | quid ergo occidit hominem LPM: transposui || 30 plagis agitur] i plangisgitur in margine L¹

vulnera: 'mutuos ictus nudis et obviis pectoribus excipiant.' intermissum est spectaculum: 'interim iugulentur homines, ne nihil agatur.' age, ne hoc quidem intellegitis, mala exempla in eos redundare, qui faciunt? agite dis immortalibus gratias, quod eum docetis esse
 6 crudelem, qui non potest discere. subducendus populo est tener animus et parum tenax recti: facile transitur ad plures. Socrati et Catoni et Laelio excutere morem suum dissimilis multitudo potuisset: adeo nemo nostrum, qui cum maxime concinnamus ingenium, ferre impetum
 7 vitiorum tam magno comitatu venientium potest. unum exemplum luxuriae aut avaritiae multum mali facit: convictor delicatus paulatim enervat et emollit, vicinus dives cupiditatem irritat, malignus comes quamvis candido et simplici rubiginem suam adfricuit: quid tu
 8 impetus? necesse est aut imiteris aut oderis. utrumque autem devitandum est: neve similis malis fias, quia multi sunt, neve inimicus multis, quia dissimiles sunt. recede in te ipsum, quantum potes. cum his versare, qui te meliorem facturi sunt. illos admitte, quos tu potes facere meliores. mutuo ista fiunt, et homines,
 9 dum docent, discunt. non est quod te gloria publicandi ingenii producat in medium, ut recitare istis velis aut disputare, quod facere te vellem, si haberes
 25 isti populo idoneam mercem: nemo est, qui intellegere

1 vulnera LM sed a fortasse ex e L¹ vulnera P || 3 nihil agatur age in hispida membranae parte iam L¹ ut videtur, nihil a instauravit L³ || 4 intelligitis L || 5 diis LP || 6 credulem primo P || 8 morem suum s mortem suam P mentem (sed en in ras. L³ r non n scripserat L¹) suam L al' morē suum supra scr. L³ || 9 ideo P || 10 qui in ras. L³ || 11 uiciorum P | cōmitatu P || 12 luxoriae sed u supra o L loxoriae primo P || 13 emollit (sed e P²) P mollit L || 14 irritat ex inritat L inritat P || 15 affricuit sed af in ras. L³. adfricuit (ut modo irritat) etiam glossarium Phillipps s. v. adfricare, testatur R. Ellis journal of philol. XV p. 11 || 16 publicae sed a expuncta L || 20 ipsum s ipse L¹ P || 26 ista P | intelligerere (re expunxit fortasse L³) L

te possit. aliquis fortasse, unus aut alter incidet, et hic ipse formandus tibi erit instituendusque ad intellectum tui. 'cui ergo ista didici?' non est quod timeas, ne operam perdideris, si tibi didicisti.

5 Sed ne soli mihi hodie didicerim, communicabo 10 tecum, quae occurrerunt mihi egregie dicta circa eundem fere sensum tria; ex quibus unum haec epistula in debitum solvet, duo in antecessum accipe. Democritus ait: 'unus mihi pro populo est, et populus pro uno.' bene et ille, quisquis fuit, ambigitur enim de
 10 auctore, cum quaereretur ab illo, quo tanta diligentia artis spectaret ad paucissimos perventurae, 'satis sunt' inquit 'mihi pauci, satis est unus, satis est nullus.' egregie hoc tertium Epicurus, cum uni ex consortibus
 15 studiorum suorum scriberet: 'haec' inquit 'ego non multis, sed tibi: satis enim magnum alter alteri theatrum sumus.' ista, mi Lucili, condenda in animum sunt, 12 ut contemnas voluptatem ex plurium adsensione venientem. multi te laudant. et quid habes, cur placeas tibi, si is es, quem intellegant multi? introrsus bona tua spectent. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

'Tu me' inquis 'vitare turbam iubes, secedere et
 1 VIII conscientia esse contentum? ubi illa praecepta vestra, 25 quae imperant in actu mori?' quod ego tibi videor interim suadere, in hoc me recondidi et fores clusi, ut prodesse pluribus possem. nullus mihi per otium dies exit. partem noctium studiis vindico. non vaco somno, sed succumbo et oculos vigilia fatigatos cadentesque
 30 in opere detineo. secessi non tantum ab hominibus, 2

8 Democr.] fr. 120 Nat. 14 Epic.] fr. 208 V.

1 fortassis P || 3 dici P¹ || 6 occurrunt LP || 7 epistola LP || 10 ambitur P¹ || 17 animum sed o supra um exp. L³ ut videtur || 18 assensione P || 19 ecquid Erasmus || 21 tua om. P || 24 conscientiae L | uestra sed e (vix o) abrasa L || 26 hoc morecondidi P¹

sed a rebus, et inprimis a meis rebus: posterorum negotium ago. illis aliqua, quae possint prodesse, conscribo. salutare admonitiones, velut medicamentorum utilium compositiones, litteris mando, esse illas efficaces in meis ulceribus expertus, quae etiam si persanata non
 3 sunt, serpere desierunt. rectum iter, quod sero cognovi et lassus errando, aliis monstro. clamo: 'vitate, quaecumque vulgo placent, quae casus attribuit. ad omne fortuitum bonum suspiciosi pavidique subsistite: et fera et piscis spe aliqua oblectante decipitur. munera ista
 10 fortunae putatis? insidiae sunt. quisquis vestrum tutam agere vitam volet, quantum plurimum potest, ista viscata beneficia devitet, in quibus hoc quoque miserrimi fallimur: habere nos putamus, haeremus. in praecipitia cursus iste deducit. huius eminentis vitae exitus
 15 cadere est. deinde ne resistere quidem licet, cum coepit transversos agere felicitas, aut saltem rectis aut semel ruere: non vertit fortuna, sed cernulat et allidit. hanc ergo sanam ac salubrem formam vitae tenete, ut corpori tantum indulgeatis, quantum bonae valitudini satis
 20 est. durius tractandum est, ne animo male pareat: cibus famem sedet, potio sitim extinguat, vestis arceat frigus, domus munimentum sit adversus infesta corporis. hanc utrum caespes erexerit an varius lapis gentis alienae, nihil interest: scitote tam bene hominem
 25 culmo quam auro tegi. contemnite omnia, quae supervacuus labor velut ornamentum ac decus ponit. cogitate nihil praeter animum esse mirabile, cui magno
 6 nihil magnum est.' si haec mecum, si haec cum posteris

1 a rebus meis P. rebus fuere qui tollerent | negatium P |
 4 compositiones P || 5 si persanata om. P || 7 vitate P¹ || 8 vulgo P |
 /dtribuit L || 11 uestrum L¹ nostrum P || 13 miserrime Volkmann ||
 14 haeremus quasi visco. ante Schweighaeuserum praeferebant habemur || 16 cepit (ce in ras. L³ coe fort. L¹) L || 17 saltim sic LPM. cf. ep. 91, 10 || 18 ruere P² fuere P¹ fruiere L. vide Hauptii opusc. II p. 318 | evertit editio Mentelini, recte, ut videtur etiam Madvigio | cernulat *κνβιστιᾶν* (Philox. 99, 49 G.), adscripsit Muretus | allidit P || 22 extinguit L¹ || 29 cum] cō primo P

loquor, non videor tibi plus prodesse, quam cum ad vadamonium advocatus descenderem, aut tabulis testamenti anulum inprimerem, aut in senatu candidato vocem et manum commodarem? mihi crede, qui nihil
 5 agere videntur, maiora agunt: humana divinaque simul tractant.

Sed iam finis faciendus est et aliquid, ut institui, pro hac epistula dependendum. id non de meo fiet: adhuc Epicurum complicamus, cuius hanc vocem hodierno die legi: 'philosophiae servias oportet, ut tibi contingat vera libertas.' non differtur in diem, qui se illi subiecit et tradidit: statim circumagitur. hoc enim ipsum philosophiae servire libertas est. potest fieri, ut
 8 me interroges, quare ab Epicuro tam multa bene dicta referam potius quam nostrorum. quid est tamen, quare tu istas Epicuri voces putes esse, non publicas? quam multi poetae dicunt, quae philosophis aut dicta sunt aut dicenda! non adtingam tragicos nec togatas nostras. habent enim hae quoque aliquid severitatis et sunt
 15 inter comoedias ac tragoedias mediae. quantum disertissimorum versuum inter mimos iacet! quam multa Publilii non excalceatis, sed coturnatis dicenda sunt! unum versum eius, qui ad philosophiam pertinet et ad
 20 hanc partem, quae modo fuit in manibus, referam, quo negat fortuita in nostro habenda: 'alienum est omne, quicquid optando evenit.' hunc versum a te dici non paulo melius et adstrictius memini: 'non est tuum, fortuna quod fecit tuum.' illud etiamnunc melius dictum a te non praeteribo: 'dari bonum quod potuit,

9 Epicuri fr. 199 V. || 25 Syri sent. p. 309 Ribb.² || 27. 29 com. Rom. p. 394 R.²

4 et manum L ex magnum (vel eximiam supra ser. P²) P |
 8 epistola L | deponendum P | 9 adhuc L | compilamus s. || 17 al' multa supra ser. L³ | ante philosophis super add. a L² || 19 haec quoque L || 20 comedias L | disertissimorum L || 22 publii P² |
 publii L | quoturnatis P¹ || 25 nostro (sed o alteram in ras. L³) L |
 27 et Muretus: sed LP

auferri potest.' hoc non inputo in solutum: *dedi* de tuo tibi. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

- IX 1 An merito reprehendat in quadam epistula Epicurus eos, qui dicunt sapientem se ipso esse contentum 5 et propter hoc amico non indigere, desideras scire. hoc obicitur Stilboni ab Epicuro et iis quibus sum-
2 mum bonum visum est animus inpatiens. in ambiguitatem incidendum est, si exprimere ἀπάθειαν uno verbo cito voluerimus et inpatientiam dicere. poterit enim 10 contrarium ei, quod significare volumus, intellegi. nos eum volumus dicere, qui respuat omnis mali sensum: accipietur is, qui nullum ferre possit malum. vide ergo, num satius sit aut invulnerabilem animum dicere
3 aut animum extra omnem patientiam positum. hoc 15 inter nos et illos interest: noster sapiens vincit quidem incommodum omne, sed sentit; illorum ne sentit quidem. illud nobis et illis commune est: sapientem se ipso esse contentum. sed tamen et amicum habere vult et vicinum et contubernalem, quamvis sibi ipse sufficiat. 20
4 vide quam sit se contentus: aliquando sui parte contentus est. si illi manum aut morbus aut hostis exciderit, si quis oculum vel oculos casus excusserit, reliquiae illi suae satisfacient, et erit inminuto corpore et amputato tam laetus, quam [in] integro fuit. sed 25 quae si desunt, non desiderat, non deesse mavult.

4 Epic.] fr. 174 V.

1 a ri potest non rursus incipit p | *dedi a me suppletum* est in dissertatione Ferdinandi Rech de IN praepositionis apud Senecam usu Friburgi Br. edita a. 1895 p. 70 adn. 1 || 4 epistola L || 5 ipsi sed o supra expunctam i alteram L || 7 stillaboni p | his L || 9 ἀφῆσθαι L. ambigo de p || 11 intelligi L || 13 is L his p ferre s̄ referre pL¹ || 14 num p non L¹ || 19 tamen amicum p || 22 aut morbus exederit aut hostis exciderit coni. Tittler | 23 uel oculos tamquam variam lectionem olim super additam fuisse iudicat O. Rossbach || 25 integro s̄: in integro pLM || 26 si Buecheler:

ita sapiens se contentus est, non ut velit esse sine 5 amico, sed ut possit. et hoc, quod dico 'possit', tale est: amissum aequo animo fert. sine amico quidem numquam erit. in sua potestate habet, quam cito re-
5 paret. quomodo si perdiderit Phidias statuam, protinus alteram faciet: sic hic faciendarum amicitiarum artifex substituet alium in locum amissi. quaeris, quomodo 6 amicum cito facturum sit: dicam, si illud mihi tecum convenerit, ut statim tibi solvam, quod debeo, et
10 quantum ad hanc epistolam, paria faciamus. Hecaton ait: 'ego tibi monstrabo amatorium sine medicamento, sine herba, sine ullius veneficae carmine: si vis amari, ama.' habet autem non tantum usus amicitiae veteris et certae magnam voluptatem, sed etiam initium et
15 comparatio novae. quod interest inter metentem agricolam et serentem, hoc inter eum, qui amicum paravit et qui parat. Attalus philosophus dicere solebat iucundius esse amicum facere quam habere, 'quomodo artificii iucundius pingere est quam pinxisse'. illa in
20 opere suo occupata sollicitudo ingens oblectamentum habet in ipsa occupatione. non aequae delectatur, qui ab opere perfecto removet manum. iam fructu artis suae fruitur: ipsa fruebatur arte, cum pingeret. fructuosior est adulescentia liberorum, sed infantia dulcior.
25 nunc ad propositum revertamur. sapiens etiam si contentus est se, tamen habere amicum vult, si nihil aliud, ut exerceat amicitiam, ne tam magna virtus iaceat, non ad hoc, quod dicebat Epicurus in hac ipsa epistula, 'ut habeat, qui sibi aegro adsideat, succurrat in vin-

10 Hecaton] fr. XXVII Fowler || 28 Epic.] fr. 175 V.

sibi pL. ubi coni. Haupt. aberravit Madvig || 7 in loco p² || 10 epistolam L | par iam p | Haec caton p || 13—15 habes — usu — comparisonem (comp- L) pL: corr. Muretus || 14 initium L inreium p || 17 attulus L¹ | iocundius sed u supra o erasa L || 19 iocundius L || 24 adulescentia L || 27 uaceat p² | non non p || 28 ipsa add. L³ | epistola L

cula coniecto vel inopi', sed ut habeat aliquem, cui ipse aegro adsideat, quem ipse circumventum hostili custodia liberet. qui se spectat et propter hoc ad amicitiam venit, male cogitat. quemadmodum coepit, sic desinet: paravit amicum adversum vincla laturum 5
 9 opem: cum primum crepuerit catena, discedet. haec sunt amicitiae, quas temporarias populus appellat: qui utilitatis causa adsumptus est, tamdiu placebit, quamdiu utilis fuerit. hac re florentes amicorum turba circumsedet: circa eversos solitudo est, et inde amici 10 fugiunt, ubi probantur. hac re ista tot nefaria exempla sunt aliorum metu relinquentium, aliorum metu proidentium. necesse est initia inter se et exitus congruant. qui amicus esse coepit, *quia expedit, et desinet*, quia expedit. placebit ei aliquod pretium contra amicitiam, si ullum in illa placet praeter ipsam. in quid 10 amicum paro? ut habeam pro quo mori possim, ut habeam quem in exilium sequar, cuius me morti et opponam et inpendam: ista, quam tu describis, negotiatio est, non amicitia, quae ad commodum accedit, 20
 11 quae quid consecutura sit spectat. non dubie habet aliquid simile amicitiae adfectus amantium: possis dicere illam esse insanam amicitiam: numquid ergo quisquam amat lucri causa? numquid ambitionis aut gloriae? ipse per se amor omnium aliarum rerum neglegens 25 animos in cupiditatem formae non sine spe mutuae

1 inopi L in ipso p¹ || 5 desinet esse p | aduersus vulgo melius || 6 haec L || 11 tot om. p | sit erasum est post nefaria in p || 12 metu rel. s metum rel. pL | prouidentium pL at pdencium supra scr. L³ || 14 quia expedit, et desinet addidit Haase, recte. quamquam debuit fortasse desinet esse, si modo ad haec olim aberravit librarius v. 5 || 15 ei supra scr. L³ || 16 inquit amicum L in quia (a ex u); amicum p || 17 paras L || 18 et secluserunt editores haud pauci || 19 opponam pL sed p prius ex b L³ | ista sed fortasse in erasa L || 21 quae quid s: quae quicquid pL. quaeque quid con. Buecheler || 22 effectus L || 23 quisquam om. p. cf. ep. 117, 11 de ira II 11, 2 || 26 in cupiditatis (sed sic corr.) formam p | spē p 'fortasse pro specie, ut volebat Gruter' monet Chatelain

caritatis accendit. quid ergo? ex honestiore causa coit turpis adfectus? 'non agitur' inquis 'nunc de hoc, an 12 amicitia propter se ipsam adpetenda sit.' immo vero nihil magis probandum est. nam si propter se ipsam 5 expetenda est, potest ad illam accedere, qui se ipso contentus est. 'quomodo ergo ad illam accedit?' quomodo ad rem pulcherrimam, non lucro captus nec varietate fortunae perterritus. detrahit amicitiae maiestatem suam, qui illam parat ad bonos casus. se 13 contentus est sapiens. hoc, mi Lucili, plerique perperam interpretantur: sapientem undique submovent et intra cutem suam cogunt. distinguendum autem est, quid et quatenus vox ista promittat; se contentus est sapiens ad beate vivendum, non ad vivendum. ad hoc 15 enim multis illi rebus opus est, ad illud tantum animo sano et erecto et despiciente fortunam. volo tibi Chrysippi quoque distinctionem indicare. ait sapientem nulla re egere, et tamen multis illi rebus opus esse. 'contra stulto nulla re opus est, nulla enim re uti scit, 20 sed omnibus eget.' sapienti et manibus et oculis et multis ad cotidianum usum necessariis opus est, eget nulla re. egere enim necessitatis est, nihil necesse sapienti est. ergo quamvis se ipso contentus sit, amicis 15 illi opus est. hos cupit habere quam plurimos, non ut beate vivat. vivet enim etiam sine amicis beate. summum bonum extrinsecus instrumenta non quaerit. domi colitur, ex se totum est. incipit fortunae esse subiectum, si quam partem sui foris quaerit. 'qualis 16 tamen futura est vita sapientis, si sine amicis relin-

3 v. propter se ipsā (ā ex a L³) adpetenda sit. immo uero nihil magis probandum est in margine L¹, om. p in quo post amicitia verba nam si in rasura fuisse videntur || 5 potest L sed potestne p || 6 accedat quomodo p¹ || 8 detrahis L¹ || 15 post illi una littera rasa est in L || 16 despiciente L || 19 uti sciat p¹ || 20 sapienti (corr. e sapiens) si et p || 21 eget opus est nulla re p || 22 sapientem sed i supra em expunctum L sapientis est p || 23 amici illi opus sunt p || 26 quaerit] in marg. t qritur L¹ || 28 subiectus pL: corr. Erasmus

quatur in custodiam coniectus, vel in aliqua gente
 aliena destitutus, vel in navigatione longa retentus, aut
 in desertum litus eiectus? qualis est Iovis, cum reso-
 luto mundo et dis in unum confusis paulisper cessante
 natura acquiescit sibi cogitationibus suis traditus. tale
 quiddam sapiens facit: in se reconditur, secum est.
 17 quamdiu quidem illi licet suo arbitrio res suas ordi-
 nare, se contentus est et ducit uxorem, se contentus
 est et liberos tollit; se contentus est et tamen non vi-
 veret, si foret sine homine victurus. ad amicitiam fert 10
 illum nulla utilitas sua, sed naturalis inritatio. nam
 ut aliarum nobis rerum innata dulcedo est, sic ami-
 citiae. quomodo solitudinis odium est et adpetitio
 societatis, quomodo hominem homini natura conciliat,
 sic inest huic quoque rei stimulus, qui nos amicitiarum 15
 18 adpetentes faciat. nihilominus cum sit amicorum aman-
 tissimus, cum illos sibi comparet, saepe praeferat:
 omne intra se bonum terminabit et dicet, quod Stilbon
 ille dixit, Stilbon quem Epicuri epistula insequitur:
 hic enim capta patria, amissis liberis, amissa uxore 20
 cum ex incendio publico solus et tamen beatus exiret,
 interroganti Demetrio, cui cognomen [ab exitio urbium]
 Poliorcetes fuit, numquid perdidisset, 'omnia' inquit
 19 'bona mea mecum sunt.' ecce vir fortis ac strenuus!
 ipsam hostis sui victoriam vicit. 'nihil' inquit 'per- 25
 didi': dubitare illum coegit, an vicisset. 'omnia mea
 mecum sunt': [id est iustitia, virtus, prudentia,] hoc

3 est pLM scil. futura || 4 dis s diis pL || 5 agitationibus L ||
 6 quidem p¹ || 7 illicet L¹ || 9 est ante et liberos editores ante
 Schweighauserum: om. pLM | tollit s tolit (tulit corr.) p tulit L |
 est et tamen LM et tamen p. sententiam distinxit Madvig | non
 uiuet si fuerit LM || 11 inritatio in irritatio corr. L || 13 solitudinis
 Haupt: solitudo in pL || 15 sic ineest L sed c in ex corr. L³ e alteram
 deleuit L³ ut videtur || 16 appetentes L | nihilominus sed l supra scr. L |
 18 stilbon s stilboni pL || 19 epistola L || 22 v. ab exitio (excidio s)
 urbium seclusi coll. dial. II 6, 1 || 24 bona mihi suspectum coll.
 r. 25 ss. dial. II 6, 1 || 27 v. id est (id est om. L) iustitia (-ticia p) uir-
 tus prudentia (sic pL nisi quod tempantia post prudentia supra

ipsum est nihil bonum putare, quod eripi possit. mira-
 mur animalia quaedam, quae per medios ignes sine
 noxa corporum transeant: quanto hic mirabilior vir,
 qui per ferrum et ruinas et ignes inlaesus et indemnus
 5 evasit! vides, quanto facilius sit totam gentem quam
 unum virum vincere? haec vox illi communis est cum
 Stoico. aequae et hic intacta bona per concrematas
 urbes fert. se enim ipso contentus est. hoc felicitatem
 suam fine designat. ne existimes nos solos generosa 20
 10 verba iactare: et ipse Stilbonis obiurgator Epicurus
 similem illi vocem emisit, quam tu boni consule,
 etiam si hunc diem iam expunxi. 'si cui' inquit 'sua
 non videntur amplissima, licet totius mundi dominus
 sit, tamen miser est.' vel si hoc modo tibi melius
 15 enuntiari videtur — id enim agendum est, ut non verbis
 serviamus, sed sensibus —: 'miser est, qui se non bea-
 tissimum iudicat, licet imperet mundo.' ut scias autem 21
 hos sensus esse communes, natura scilicet dictante, apud
 poetam comicum invenies: 'non est beatus, esse se qui
 20 non putat.' quid enim refert, qualis status tuus sit,
 si tibi videtur malus? 'quid ergo?' inquis. 'si beatum 22
 se dixerit ille turpiter dives et ille multorum dominus
 sed plurium servus, beatus sua sententia fiet?' non
 quid dicat, sed quid sentiat, refert, nec quid uno die
 25 sentiat, sed quid adsidue. non est autem quod verearis,
 ne ad indignum res tanta perveniat: nisi sapienti sua
 non placent. omnis stultitia laborat fastidio sui. VALE.

10 Epicurus] fr. 474 V. || 19 fab. palliatae inc. fr. LXIV
 p. 125 R.²

scr. L³) tamquam glossema seclusi Buecheler, id est iustitia iam
 Haase || 1 est om. L | posset L | miramur L Et miramur p || 3 trans-
 eunt L || 8 fert] in margine t fertur L | ipso s ipse pL¹ || 11 tu
 om. p || 12 etiam siunc diem expungsi p || 14 hoc modo tibi L hoc
 mundo totius p¹ unde corrector ut mundo toti || 15 uideatur p
 uidetur LM. hoc frequentius quam illud, cf. ep. 23, 9. 97, 13.
 26, 8 | est om. p. cf. ep. 23, 10. 68, 6 || 16 non ante beat. erasum
 est in L, post beat. supra scr. L³ || 23 plurimum L | suae senten-
 tia L || 24 quis sentiat p

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

X 1 Sic est, non muto sententiam: fuge multitudinem,
fuge paucitatem, fuge etiam unum. non habeo, cum
quo te communicatum velim. et vide, quod iudicium
meum habeas: audeo te tibi credere. Crates, ut aiunt, 5
huius ipsius Stilbonis auditor, cuius mentionem priore
epistula feci, cum vidisset adulescentulum secreto am-
bulantem, interrogavit, quid illic solus faceret? 'mecum'
inquit 'loquor.' cui Crates 'cave' inquit 'rogo, et dili-
2 genter attende: cum homine malo loqueris.' lugentem 10
timentemque custodire solemus, ne solitudine male uta-
tur. nemo est ex imprudentibus, qui relinqui sibi de-
beat: tunc mala consilia agitant, tunc aut aliis aut
ipsis futura pericula struunt, tunc cupiditates improbas
ordinant; tunc quicquid aut metu aut pudore celabat, 15
animus exponit, tunc audaciam acuit, libidinem inri-
tat, iracundiam instigat. denique quod unum solitudo
habet commodum, nihil ulli committere, non timere
indicem, perit stulto: ipse se prodit. vide itaque, quid
de te sperem, immo quid spondeam mihi, spes enim 20
incerti boni nomen est: non invenio, cum quo te
3 malim esse quam tecum. repeto memoria, quam magno
animo quaedam verba proieceris, quanti roboris plena.
gratulatus sum protinus mihi et dixi: 'non a summis
labris ista venerunt, habent hae voces fundamentum. 25
iste homo non est unus e populo, ad salutem spectat.'
4 sic loquere, sic vive; vide ne te ulla res deprimat.
votorum tuorum veterum licet dis gratiam facias, alia
de integro suscipe: roga bonam mentem, bonam vali-
tudinem animi, deinde tunc corporis. quidni tu ista 30
vota saepe facias? audacter deum roga: nihil illum de
alieno rogaturus es.

6 priori L || 7 epistola L | adoloscetulum L sed o altera
ex corr. L³ || 9 locor p || 10 lugentem amentemq. con. Haupt ||
16 irritat sed r priore ex n facta L || 19 indicem perid p² || 27 uoue L¹ ||
27 ullas res p || 28 deis p diis L

Sed ut more meo cum aliquo munusculo epistulam 5
mittam, verum est, quod apud Athenodorum inveni:
'tunc scito esse te omnibus cupiditatibus solutum, cum
eo perveneris, ut nihil deum roges, nisi quod rogare
5 possis palam.' nunc enim quanta dementia est hominum!
turpissima vota dis insusurrant: si quis admoverit aurem,
conticescent. et quod scire hominem nolunt, deo nar-
rant. vide ergo, ne hoc praecipi salubriter possit: sic
vive cum hominibus, tamquam deus videat; sic loquere
10 cum deo, tamquam homines audiant. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Locutus est mecum amicus tuus bonae indolis, in 1 XI
quo quantum esset animi, quantum ingenii, quantum
iam etiam profectus, sermo primus ostendit. dedit nobis
15 gustum, ad quem respondebit. non enim ex praeparato
locutus est, sed subito deprehensus. ubi se colligebat,
verecundiam, bonum in adulescente signum, vix potuit
executere: adeo illi ex alto suffusus est rubor. hic illum,
quantum suspicor, etiam cum se confirmaverit et om-
20 nibus vitiis exuerit, sapientem quoque sequetur. nulla
enim sapientia naturalia corporis [aut animi] vitia po-
nuntur: quicquid infixum et ingenitum est, lenitur arte,
non vincitur. quibusdam etiam constantissimis in con- 2
spectu populi sudor erumpit, non aliter quam fatigatis
25 et aestuantibus solet, quibusdam tremunt genua dicturis,
quorundam dentes colliduntur, lingua titubat, labra
concurrunt: haec nec disciplina nec usus umquam ex-
cutit, sed natura vim suam exercet et illo vitio sui
etiam robustissimos admonet. inter haec esse et ru- 3

1 meo in ras. L³ | epistolam L || 6 diis L | amouerit p¹ ||
7 conticescent pg sed ex conticescent corr. g conticescent L ||
8 precipe p¹ || 15 respondebit s res pendebit pL¹. respondebit vita
con. Buecheler || 16 ibi se colligebat uerecundia L || 17 ado-
lisciente L || 21 aut animi seclusit Madvig. sicut (ita ut Buecheler)
animi con. Gloeckner || 22 leniter L¹ || 26 lingua p¹ || 28 suam
execet p¹ | illos pL: corr. Schweighaeuser

borem scio, qui gravissimis quoque viris subitus ad-
funditur. magis quidem in iuvenibus apparet, quibus
et plus caloris est et tenera frons. nihilominus et vetera-
nos et senes tangit. quidam numquam magis, quam
cum erubuerunt, timendi sunt, quasi omnem verecun-
4 diam effuderint. Sulla tunc erat violentissimus, cum
faciem eius sanguis invaserat. nihil erat mollius ore
Pompei: numquam non coram pluribus rubuit, utique
in contionibus. Fabianum, cum in senatum testis esset
inductus, erubuisse memini, et hic illum mire pudor
5 decuit. non accidit hoc ab infirmitate mentis, sed a
novitate rei, quae inexercitatos, etiamsi non concutit,
movenet naturali in hoc facilitate corporis pronos. nam
ut quidam boni sanguinis sunt, ita quidam incitati et
6 mobilis et cito in os prodeuntis. haec, ut dixi, nulla
sapientia abigit: alioquin haberet rerum naturam sub
imperio, si omnia eraderet vitia. quaecumque attribuit
condicio nascendi et corporis temperatura, cum multum
se diuque animus composuerit, haerebunt. nihil horum
7 vetari potest, non magis quam accersi. artifices scae-
nici, qui imitantur adfectus, qui metum et trepidationem
exprimunt, qui tristitiam repraesentant, hoc indicio
imitantur verecundiam: deiciunt enim vultum, verba
summittunt, figunt in terram oculos et deprimunt. ru-
borem sibi exprimere non possunt: nec prohibetur hic
nec adducitur. nihil adversus haec sapientia promittit,
nihil proficit: sui iuris sunt, iniussa veniunt, iniussa
discedunt.

8 Iam clausulam epistula poscit. accipe, et quidem

3 fons p¹. post nihilominus ante et aliquid rasi in L ||
5 erubuerint pL: corr. Schweighaeuser. vide Madvigii adv. II
p. 449 | omnem ex hominem radendo corr. L || 6 sylla L ||
14 lenti pro boni con. Haase, inmoti O. Rossbach. malim boni
tranquilliq. sanguinis || 15 in nos p¹ | prodeuntis s. prodendentis p
prodentis L || 18 conditio L || 20 nam magis L | accersu p || sce-
nici pL || 21 immitatur p || 23 enim om. s || 29 epistola L | et
quidem Erasmus: equidem pL

utilem ac salutarem, quam te adfigere animo volo:
'aliquis vir bonus nobis diligendus est ac semper ante
oculos habendus, ut sic tamquam illo spectante viva-
mus et omnia tamquam illo vidente faciamus.' hoc,
9 mi Lucili, Epicurus praecepit. custodem nobis et pae-
dagogum dedit, nec inmerito: magna pars peccatorum
tollitur, si peccaturis testis adsistit. aliquem habeat
animus, quem vereatur, cuius auctoritate etiam secretum
suum sanctius faciat. o felicem illum, qui non prae-
10 sens tantum, sed etiam cogitatus emendat. o felicem,
qui sic aliquem vereri potest, ut ad memoriam quo-
que eius se componat atque ordinet. qui sic aliquem
vereri potest, cito erit verendus. elige itaque Catonem.
10 si hic tibi videtur nimis rigidus, elige remissioris animi
15 virum Laelium. elige eum, cuius tibi placuit et vita
et oratio et ipse animum ante se ferens vultus: illum
tibi semper ostende vel custodem vel exemplum. opus
est, inquam, aliquo, ad quem mores nostri se ipsi
exigant: nisi ad regulam prava non corriges. VALE.

20

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Quocumque me verti, argumenta senectutis meae 1 XII
video. veneram in suburbanum meum et querebar de
impensis aedificii dilabentis. ait vilicus mihi non esse
neglegentiae suae vitium, omnia se facere, sed villam
25 veterem esse. haec villa inter manus meas crevit: quid
mihi futurum est, si tam putria sunt aetatis meae

2 Epicuri fr. 210 V.

1 saltarem p¹ | affigere L || 2 diligendus pL¹ eliligendus L³
eligendus s || 3 expectante p || 16 ante se furens vultus L ante-
ferens vultus p || 17 semper tibi LM || 23 dilabentis p
dillabentis L sed il fortasse ex e L³ cuius est etiam i ex-
trema ex nescio quo alio ductu facta | vilicus M¹ uilicus pL.
cf. epist. 89, 20. 123, 2 dial. III 21, 2 || 26 iam putria praetulit
Muretus

2 saxa? iratus illi proximam occasionem stomachandi ar-
 ripio. 'apparet' inquam 'has platanos neglegi: nullas
 habent frondes. quam nodosi sunt et retorridi rami,
 quam tristes et squalidi trunci! hoc non accideret, si
 quis has circumfoderet, si inrigaret.' iurat per genium 5
 meum se omnia facere, in nulla re cessare curam suam,
 sed illas vetulas esse. quod intra nos sit, ego illas
 3 posueram, ego illarum primum videram folium. con-
 versus ad ianuam 'quis est' inquam 'iste decrepitus
 et merito ad ostium admotus? foras enim spectat. 10
 unde istunc nactus es? quid te delectavit alienum
 mortuum tollere?' at ille 'non cognoscis me?' inquit.
 'ego sum Felicio, cui solebas sigillaria adferre. ego
 sum Philositi vilici filius, deliciolum tuum.' 'perfecte'
 inquam 'iste delirat. populus etiam delictum meum 15
 factus est? prorsus potest fieri: dentes illi cum maxime
 cadunt.'

4 Debeo hoc suburbano meo, quod mihi senectus
 mea, quocumque adverteram, apparuit: complectamur
 illam et amemus: plena est voluptatis, si illa scias uti. 20
 gratissima sunt poma, cum fugiunt; pueritiae maximus
 in exitu decor est; deditos vino potio extrema delectat,
 illa quae mergit, quae ebrietati summam manum in-
 5 ponit. quod in se iucundissimum omnis voluptas habet,
 in finem sui differt. iucundissima est aetas devexa 25
 iam, non tamen praeceps. et illam quoque in extrema
 regula stantem iudico habere suas voluptates. aut hoc

1 arripui s || 5 irrigaret L sed ir ex corr. L³ || 6 in L sed i
 in ras. L³ || 9 est iste inquam iste decrepitus L || 11 istunc
 nactus p iste (dein rasura et supra ser. at istic L³) natus ex
 corr. L³ || es in est corr. L³ || 13 singillaria L¹ || 14 uillici pL ||
 15 delirat L sed i in ras. L³ delerat p | populus L || 16 ille p ||
 17 cadent p || 19 auerteram L || 20 plena est p plena L¹ || 23 illa
 quae p illaque L sed ò ex q. L³ || 24 iocundissimum (ut mox io-
 cundissima) L | hominis L || 25 deuexa s deuexa ex diuexa L³
 deuixa p || 26 illa L¹ || 27 regula p tegula L¹ Mg. specula haesi-
 tans coni. Madvig | uoluptatium L

ipsum succedit in locum voluptatium, nullis egere.
 quam dulce est cupiditates fatigasse ac reliquisse!
 'molestum est' inquis 'mortem ante oculos habere.' 6
 primum ista tam seni ante oculos debet esse quam
 5 iuveni. non enim citamur ex censu. deinde nemo
 tam senex est, ut improbe unum diem speret. unus
 autem dies gradus vitae est. tota aetas partibus con-
 stat et orbes habet circumductos maiores minoribus:
 est aliquis, qui omnis complectatur et cingat; hic per-
 10 tinet a natali ad diem extremum. est alter, qui annos
 adulescentiae excludit. est qui totam pueritiam am-
 bitu suo adstringit. est deinde per se annus in se
 omnia continens tempora, quorum multiplicatione vita
 componitur. mensis artiore praecingitur circulo. an-
 15 gustissimum habet dies gyrum, sed et hic ab initio ad
 exitum venit, ab ortu ad occasum. ideo Heraclitus, 7
 cui cognomen fecit orationis obscuritas, 'unus' inquit
 'dies par omni est.' hoc alius aliter excepit. dixit
 enim parem esse horis, nec mentitur. nam si dies est
 20 tempus viginti et quattuor horarum, necesse est omnes
 inter se dies pares esse, quia nox habet, quod dies per-
 didit. alius ait parem esse unum diem omnibus simili-
 tudine: nihil enim habet longissimi temporis spatium,
 quod non et in uno die inuenias, lucem et noctem. et
 25 in alternas mundi vices plura facit ista, non alia, ...alias
 contractior, alias productior. itaque sic ordinandus est 8
 dies omnis, tamquam cogat agmen et consummet atque
 expleat vitam. Pacuvius, qui Syriam usu suam fecit,

16 Heraclitus] fr. CXX Byw.

2 cupiditatis L¹ || 5 ex censu p excessum L sed excus reno-
 vatum vel correctum manu tertia || 7 estas paribus p || 9 omnes L |
 10 naturali L sed ur in ras. L³ || 11 adholescentia p adolo-
 scientiae L sed o altera ex i corr. L³ || 13 qorum p || 17 unus dies,
 inquit Haase || 20 IIII or L || 22 similitudinem L¹ || 25 alia supplevit
 Gronovius, sed maiorem esse lacunam vidit Buecheler alia, licet
 dies sit proponens vel alia, cum nox sit | halias p || 27 consumet L ||
 28 pacubius L || usura suam coni. R. Volkmann obs. misc. p. 12

cum vino et illis funebribus epulis sibi parentaverat, sic in cubiculum ferebatur a cena, ut inter plausus exoletorum hoc ad symphoniam caneretur: *βεβίωται*,
 9 *βεβίωται*: nullo non se die extulit. hoc, quod ille ex mala conscientia faciebat, nos ex bona faciamus et in
 somnum ituri laeti hilaresque dicamus: 'vixi et quem dederat cursum fortuna, peregi.' crastinum si adiecerit
 deus, laeti recipiamus. ille beatissimus est et securus sui possessor, qui crastinum sine sollicitudine expectat.
 quisquis dixit 'vixi', cotidie ad lucrum surgit. 10

10 Sed iam debeo epistolam includere. 'sic' inquis 'sine ullo ad me peculio veniet?' noli timere: aliquid secum fert. quare aliquid dixi? multum. quid enim hac voce praeclarius, quam illi trado ad te perferendam? 'malum est in necessitate vivere: sed in necessitate
 vivere necessitas nulla est.' quidni nulla sit? patent undique ad libertatem viae multae breves, faciles. agamus deo gratias, quod nemo in vita teneri potest:
 11 calcare ipsas necessitates licet. 'Epicurus' inquis 'dixit. quid tibi cum alieno?' quod verum est, meum est. 20
 perseverabo Epicurum tibi ingerere, ut isti, qui in verba iurant, nec quid dicatur aestimant, sed a quo, sciant, quae optima sunt, esse communia. VALE.

EXPLICIT LIBER PRIMVS
 INCIPIT LIBER SECVNDVS.

25

6 Verg. Aen. III 653 cf. Sen. dial. VII 19,1 || 15 Epik. spruchs. 9 W.

1 parentauerat g parentauerit p L | 3 bebiotae bebiotae p bebiote bebiote L || 4 non expunxit L³ || 7 in crastinum p | adiecerit L ad erit p || 8 precipiamus p || 11 epistolam L | sic inquis sed sic inq in ras. L¹ || 13 dixi multum L sed i multu redintegratum aut correctum manu tertia || 15 multum est p || 16 sit p sint L || 19 inquis dixit p inquit dixit L sed dixit expunxit L³ || 20 mecum L || 21 ingerere p iungere L¹ || 22 iurarunt vel iurant s iurarant pL¹ | ne quid L || aestimant enotat ex P Fickert aestiment pL | sed L se p || 23 quae s que que p quaeq. L || 24/25 EXPLICIT LIBER PRIMVS | INCIPIT LIBER SECVNDVS rubr. L om. p

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Multum tibi esse animi scio. nam etiam antequam 1 XIII
 instrueres te praeceptis salutaribus et dura vincentibus, satis adversus fortunam placebas tibi, et multo magis,
 5 postquam cum illa manum conseruisti viresque expertus es tuas, quae numquam certam dare fiduciam sui possunt, nisi cum multae difficultates hinc et illinc apparuerunt, aliquando vero et propius accesserunt: sic verus ille animus et in alienum non venturus arbitrium probatur. haec eius obrussa est. non potest 2
 athleta magnos spiritus ad certamen adferre, qui numquam suggillatus est: ille, qui sanguinem suum vidit, cuius dentes crepuere sub pugno, ille, qui subplantatus adversarium toto tulit corpore nec proiecit animum
 15 proiectus, qui quotiens cecidit, contumacior resurrexit, cum magna spe descendit ad pugnam. ergo, ut similitudinem istam prosequar, saepe iam fortuna supra te 3
 fuit, nec tamen tradidisti te, sed subsiluisti et acrior constitisti. multum enim adicit sibi virtus lacessita:
 20 tamen si tibi videtur, accipe a me auxilia, quibus munire te possis. plura sunt, Lucili, quae nos terrent, 4
 quam quae premunt, et saepius opinione quam re laboramus. non loquor tecum Stoica lingua, sed hac submissiore. nos enim dicimus omnia ista, quae gemitus mugitusque exprimunt, levia esse et contemnenda:
 25 omittamus haec magna verba, sed, di boni, vera. illud

3 instrueres L¹ strueres p || 8 apparuerint L sed i in ras. L² apparuerunt ut videtur L¹ || 9 sic om. p || 10 obrussa p ob...s. primae manus reliquiae in L ceteris erasis, probacio (supra versum obrussa) in ras. L² || 11 adferre sed d in f corr. L¹ || 12 suggillatus L || 13 subplantatus est p || 14 tullit p || 15 quoties L¹ || 21 lucili L sed c supra c scr. L³ || 22 saepius opinione sed us opi in ras. et ione supra versum L¹ || 24 non enim corr. p || 25 lacuina p || 26 omittamus L | dei L¹ | verba illud tibi — p. 32, 3 non uenerint ad finem tmematis septimi relegari vult Schultess

tibi praecipio, ne sis miser ante tempus, cum illa, quae
velut imminetia expavisti, fortasse numquam ventura
5 sint, certe non venerint. quaedam ergo nos magis
torquent quam debent: quaedam ante torquent quam
debent; quaedam torquent, cum omnino non debeant. 5
aut augemus dolorem aut fingimus aut praecipimus.
primum illud, quia res in controversia est et litem
contestatam habemus, in praesentia differatur. quod
ego leve dixerō, tu gravissimum esse contendes: scio
alios inter flagella ridere, alios gemere sub colapho. 10
postea videbimus, utrum ista suis viribus valeant an
inbecillitate nostra.

6 Illud praesta mihi, ut, quotiens circumsteterint,
qui tibi te miserum esse persuadeant, non quid audias,
sed quid sentias, cogites et cum patientia tua deliberes 15
ac te ipse interroges, qui tua optime nosti: quid est,
quare isti me conplorent? quid est, quod trepident,
quod contagium quoque mei timeant, quasi transilire
calamitas possit? est aliquid istic mali, an res ista
magis infamis est quam mala? ipse te interroga: num- 20
quid sine causa crucior et maereo et quod non est
7 malum, facio? 'quomodo' inquis 'intellegam, vana sint
an vera, quibus angor?' accipe huius rei regulam: aut
praesentibus torquemur aut futuris aut utrisque. de
praesentibus facile iudicium est: si corpus tuum liberum 25
et sanum est, nec ullus ex iniuria dolor est. videbimus
8 quid futurum sit. hodie nihil negotii habet. 'at enim
futurum est.' primum dispice, an certa argumenta
sint venturi mali. plerumque enim suspicionibus labo-
ramus, et inludit nobis illa, quae conficere bellum 30
solet, fama, multo autem magis singulos conficit. ita

2 imminetia L || 6 aut praecipimus aut fingimus *marult*
G. Hess || 13 quoties L¹ || 18 transilire L transiliri *corr.* p || 22 in-
telligam L || 25 iudicium L *sed* ciu (ci in ras.) *novatum vel corr.*
manu secunda, iuditium fortasse L¹ | liberum est sanum pL:
corr. Madvig || 28 dispice L *sed* dis (i in ras.) *manu tertia*,
quae supra scr. al' inspice || 31 magis singulos conficit L magis a

est, mi Lucili: cito accedimus opinioni. non coar-
guimus illa, quae nos in metum adducunt, nec excuti-
mus, sed trepidamus et sic vertimus terga, quem-
admodum illi, quos pulvis motus fuga pecorum exuit
5 castris, aut quos aliqua fabula sine auctore sparsa con-
terrui. nescio quomodo magis vana perturbant. vera 9
enim modum suum habent. quicquid ex incerto venit,
coniecturae et paventis animi licentiae traditur. nulli
itaque tam perniciosi, tam inrevocabiles quam lymphati-
10 tici metus sunt. ceteri enim sine ratione, hi sine
mente sunt. inquiramus itaque in rem diligenter. 10
verisimile est aliquid futurum mali: non statim verum
est. quam multa non expectata venerunt! quam multa
expectata nusquam conparuerunt! etiam si futurum est,
15 quid iuvat dolori suo occurrere? satis cito dolebis,
cum venerit: interim tibi meliora promitte. quid facies 11
lucris? tempus. multa intervenient, quibus vicinum peri-
culum vel prope admotum aut subsistat aut desinat
aut in alienum caput transeat: incendium ad fugam
20 patuit; quosdam molliter ruina deposuit; aliquando
gladius ab ipsa cervice revocatus est; aliquis carnifici
suo superstes fuit. habet etiam mala fortuna levitatem.
fortasse erit, fortasse non erit: interim non est. meliora
propone. nonnumquam nullis apparentibus signis, quae 12
25 mali aliquid praenuntient, animus sibi falsas imagines
fingit: aut verbum aliquod dubiae significationis detor-
quet in peius aut maiorem sibi offensam proponit ali-
cuius quam est, et cogitat non quam iratus ille sit,
sed quantum liceat irato. nulla autem causa vitae est,

(a *supra scr.*) singulis conficitur p || 2 ⁶ ex q. L³ || 9 tam om. p
pernitiosi p | lymphatici *sed h supra scr.* L¹ || 11 in re L¹ t in re
in margine L¹ || 12 aliquid futurum *emend.* p¹ || 14 numquam s
15 dolebis s dolebit pL || 17 periculum om. p. vicinum vel prope
admotum malum aut subs. *coni. O. Rossbach* || 18 uel *ed. Ve-*
neta a. 1492 fol. 4r: ut L aut (*sed a supra versum*) p. et *prae-*
ferunt alii 25 prenuntient (-cient p) pL || 27 proponet p || 29 vita
est p

nullus miseriarum modus, si timeatur quantum potest:
 hic prudentia prosit, hic robore animi evidentem quo-
 que metum respue. si minus, vitio vitium repelle:
 spe metum tempera. nihil tam certum est ex his,
 quae timentur, ut non certius sit et formidata sub- 5
 13 sidere et sperata decipere. ergo spem ac metum exa-
 mina, et quotiens incerta erunt omnia, tibi fave: crede
 quod mavis. si plures habet sententias metus, nihilo-
 minus in hanc partem potius inclina et perturbare te
 desine, ac subinde hoc in animo volve, maiorem partem 10
 mortalium, cum illi nec sit quicquam mali nec pro
 certo futurum sit, aestuare ac discurrere. nemo enim
 resistit sibi, cum coepit inPELLI, nec timorem suum
 redigit ad verum. nemo dicit: 'vanus auctor est, vanus
 haec aut finxit aut credidit.' damus nos aurae ferendos. 15
 expavescimus dubia pro certis. non servamus modum
 14 rerum. statim in timorem vertit scrupulus. pudet me
 ibi sic tecum loqui et tam lenibus te remediis focil-
 lare. alius dicat: 'fortasse non veniet.' tu dic: 'quid
 porro, si veniet? videbimus uter vincat. fortasse pro 20
 me venit, et mors ista vitam honestabit.' cicutam magnum
 Socratem [con]fecit. Catoni gladium adsertorem liber-
 tatis extorque: magnam partem detraxeris gloriae.
 15 nimium diu te cohortor, cum tibi admonitione magis
 quam exhortatione opus sit. non in diversum te a 25

1 modus ex motus corr. L¹ || timeatur corr. ex timeretur p
 timeretur L¹ timetur s || 4 spe sed s in ras. L¹ || 6 decipere in
 decidere corr. p | exanima L¹ || 7 quoties L¹ || 8 habet Madvig:
 habes corr. ex habis p habebis L habebit ed. Rom. fortasse recte ||
 13 uanus auctor est. uanus est. aut LM || 15 aurae f. Buecheler:
 referendos p L¹. ferendos Haupt praecunte Haasio qui rei (vel
 timori) ferendos proposuit coll. dial. VI 2, 2. num referenti fe-
 rendos? || 17 vertit olim Haase adprobante Hauptio: uenit p L¹ ||
 18 ibi vix sanum. tui coni. Haupt, si vis Madvig non aptius.
 malim pudet me, Lucili | et iam L¹ | focillare L refocillare (refo-
 cillare M) sed re supra versum p || 21 veniet Erasmus || 22 fecit s
 confecit p L. vide ne c fecit corruptum sit ex effecit, cf. ep. 21, 2 ||
 25 exortatione L

natura tua ducimus: natus es ad ista, quae dicimus.
 eo magis bonum tuum auge et exorna.

Sed iam finem epistolae faciam, si illi signum 16
 suum inpressero, id est aliquam magnificam vocem
 5 perferendam ad te mandavero. 'inter cetera mala hoc
 quoque habet stultitia: semper incipit vivere.' con-
 sidera quid vox ista significet, Lucili virorum optime,
 et intelleges, quam foeda sit hominum levitas cotidie
 nova vitae fundamenta ponentium, novas spes etiam in
 10 exitu inchoantium. circumspice tecum singulos: occur- 17
 rent tibi senes, qui se cum maxime ad ambitionem, ad
 peregrinationes, ad negotiandum parent. quid est autem
 turpius quam senex vivere incipiens? non adicerem
 auctorem huic voci, nisi esset secretior nec inter vul-
 15 gata Epicuri dicta, quae mihi et laudare et adoptare
 permisi. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Fateor insitam esse nobis corporis nostri caritatem; 1 XIII
 fateor nos huius gerere tutelam. non nego indulgen-
 20 dum illi: serviendum nego. multis enim serviet, qui
 corpori servit, qui pro illo nimium timet, qui ad illud
 omnia refert. sic gerere nos debemus, non tamquam 2
 propter corpus vivere debeamus, sed tamquam non
 possimus sine corpore. huius nos nimius amor timori-
 25 bus inquietat, sollicitudinibus onerat, contumeliis obicit.
 honestum ei vile est, cui corpus nimis carum est.
 agatur eius diligentissime cura, ita tamen, ut cum
 exiget ratio, cum dignitas, cum fides, mittendum in

5 Epicur. fr. 494 V.

3 epistolae L || 4 suum L sed su in ras. L³ || 10 in mar-
 gine occurrunt L¹ || 12 quid est turpiu sp || 14 huic om. p || 18 Fate
 hor p || 21 corpori serviet p | ad illum p || 25 contumeliis obicit L
 contuberniis obicit (contubernis obicit p¹) p || 27 diligentissimi p |
 ut om. p || 28 fides amittenda in agone sit corr. ex amittendum
 in igines sit p

3 ignes sit. nihilominus, quantum possumus, evitemus
incommoda quoque, non tantum pericula, et in tutum
nos reducamus excogitantes subinde, quibus possint
timenda depelli. quorum tria, nisi fallor, genera sunt:
timetur inopia, timentur morbi, timentur quae per vim 5
4 potentioris eveniunt. ex his omnibus nihil nos magis
concutit, quam quod ex aliena potentia inpendet. magno
enim strepitu et tumultu venit. naturalia mala quae
rettuli, inopia atque morbus, silentio subeunt nec
oculis nec auribus quicquam terroris incutiunt: ingens 10
alterius mali pompa est. ferrum circa se et ignes
habet et catenas et turbam ferarum, quam in viscera
5 inmittat humana. cogita hoc loco carcerem et cruces
et eculeos et uncum et adactum per medium hominem,
qui per os emerget, stipitem et distracta in di- 15
versum actis curribus membra, illam tunicam alimentis
ignium et inlitam et textam, et quicquid aliud praeter
6 haec commenta saevitiaest. non est itaque mirum, si
maximus huius rei timor est, cuius et varietas magna
et apparatus terribilis est. nam quemadmodum plus 20
agit tortor, quo plura instrumenta doloris exposuit,
specie enim vincuntur qui patientia restitissent: ita ex
iis, quae animos nostros subigunt et domant, plus
proficiunt, quae habent quod ostendant. illae pestes
non minus graves sunt, famem dico et sitim et prae- 25
cordiorum suppurationes et febrem viscera ipsa tor-
rentem. sed latent, nihil habent quod intentent, quod
praeferant: haec ut magna bella aspectu apparatuque

1 euitamus *corr.* p || 2 quoque s quaeque pL || 3 redu-
cimus *corr.* p | excogitamus p || 7 in *marginē* impendit L¹ ||
9 retuli pL || inopiae atque morbum L¹ || 10 terroribus ex-
cutiunt p || 11 ferrum intra se p || 18 saevitiae est (-tiaest *Buecheler*) s:
saevitia (seu- L) est pL || 22 specie L *sed cie erasit L³ ut videtur* |
qui p quam L¹ | pacientia p patientiae L | ex iis *scripsi*: ex
his L quoque (quo *supra scr.*) ex eis p || 24 quia habent L || 26 sub-
purationes p || 28 apparatuque *sed ap supra versum p paratu-*
que L

vicerunt. demus itaque operam, abstineamus offensis. 7
interdum populus est, quem timere debeamus; inter-
dum si ea civitatis disciplina est, ut plurima per
senatum transigantur, gratiosi in eo viri; interdum
5 singuli, quibus potestas populi et in populum data est.
hos omnes amicos habere operosum est, satis est ini-
micos non habere. itaque sapiens numquam potentium
iras provocabit, immo [nec] declinabit, non aliter quam
in navigando procellam. cum peteres Siciliam, traie- 8
10 cisti fretum. temerarius gubernator contempsit austri-
minas, ille est enim, qui Siculum pelagus exasperet et
in vertices cogat; non sinistrum petit litus, sed id,
a quo propior Charybdis maria convolvit. at ille cau-
tior peritos locorum rogat, quis aestus sit, quae signa
15 dent nubes; longe ab illa regione verticibus infami
cursum tenet. idem facit sapiens: nocituram potentiam
vitat, hoc primum cavens, ne vitare videatur. pars
enim securitatis et in hoc est, non ex professo eam
petere, quia, quae quis fugit, damnat. circumspiciendum 9
20 ergo nobis est, quomodo a vulgo tuti esse possimus.
primum nihil idem concupiscamus: rixa est inter con-
petitores. deinde nihil habeamus, quod cum magno
emolumento insidiantis eripi possit. quam minimum
sit in corpore tuo spoliolum. nemo ad humanum san-
25 guinem propter ipsum venit, aut admodum pauci.
plures computant quam oderunt. nudum latro trans-
mittit; etiam in obsessa via pauperi pax est. tria 10
deinde ex praecepto veteri praestanda sunt ut vitentur:

4 in ea *corr.* p || 8 immo declinabit s immo nec decli-
nabit pL¹ nec *expunct* L³. *fortasse* 'itaque sapiens — provo-
cabit?' immo vero d. | alter p¹ || 10 contemnit *Muretus* || 11 est
om. p || 12 petiit *scripsit Schweighaeuser* | sed id, a quo *scripsi*: sed
ita quo LM sed it (*corr. ex set id*) quo p. sed id, quod *Madvig* ||
13 propior L || 16 facit s faciat L faciens p || 19 fugere *pro pe-*
tere coni. Muretus || 20 possumus p || 21 ne ante rixa *erasum*
in p | competitores L || 26 computent p¹ || 28 inter prestanda et
sunt *aliquid rasi* L

odium, invidia, contemptus. quomodo hoc fiat, sapientia sola monstrabit. difficile enim temperamentum est, verendumque, ne in contemptum nos invidiae timor transferat, ne dum calcare nolumus, videamur posse calcari. multis timendi attulit causas timeri posse. 5 undique nos reducamus: non minus contemni quam 11 suspici nocet. ad philosophiam ergo confugiendum est: hae litterae, non dico apud bonos, sed apud mediocriter malos infularum loco sunt. nam forensis eloquentia et quaecumque alia populum movet, adversarios 10 habet: haec quieta et sui negotii contemni non potest, cui ab omnibus artibus etiam apud pessimos honor est. numquam in tantum convalescet nequitia, numquam sic contra virtutes coniurabitur, ut non philosophiae nomen venerabile et sacrum maneat. ceterum 15 philosophia ipsa tranquille modesteque tractanda est. 12 'quid ergo?' inquis 'videtur tibi M. Cato modeste philosophari, qui bellum civile sententia reprimit? qui furentium principum armis medius intervenit? qui aliis Pompeium offendentibus aliis Caesarem simul lacessit 20 13 duos?' potest aliquis disputare an illo tempore capessenda fuerit sapienti res publica. quid tibi vis, Marce Cato? iam non agitur de libertate: olim pessumdata est. quaeritur, utrum Caesar an Pompeius possideat rem publicam: quid tibi cum ista contentione? nullae 25 partes tuae sunt: dominus eligitur. quid tua, uter vincat? potest melior vincere, non potest non peior

2 soli corr. p | monstravit L || 3 contemptu (sic L¹) nos L contemptum non p | invidia et (sed p²) timor pL: corr. Muretus || 4 transferatur p | calcare s calcari pL | nolumus L || 5 casus in causas corr. L² in marg. t causas L¹ || 10 alia ars populum maluit Buecheler || 17 tibi met cato p || 23 pessumdatata; queritur. caesar p || 25 remp. quid L rem. praequid p || 26 quid tua, uter Lipsius: quid tu alter (aliter sed i erasa L) pL || 27 recte Taciti hist. I 50 comparavit Gertz (mél. Graux p. 366s.), cuius dubitationibus hic non moveor. immo acquiescendum videtur in enarratione Lipsii

esse, qui vicerit. ultimas partes attigi Catonis. sed nec priores anni fuerunt qui sapientem in illam rapinam rei publicae admitterent: quid aliud quam vociferatus est Cato et misit irritas voces, cum modo per 5 populi levatus manus et obrutus sputis exportandus extra forum traheretur, modo e senatu in carcerem duceretur? sed postea videbimus, an sapienti opera rei 14 p. danda sit: interim ad hos te Stoicos voco, qui a re publica exclusi secesserunt ad colendam vitam et 10 humano generi iura condenda sine ulla potentioris offensa. non conturbabit sapiens publicos mores nec populum in se vitae novitate convertet. 'quid ergo? 15 utique erit tutus, qui hoc propositum sequetur?' promittere tibi hoc non magis possum quam in homine 15 temperanti bonam valitudinem, et tamen facit temperantia bonam valitudinem. perit aliqua navis in portu: sed quid tu accidere in medio mari credis? quanto huic periculum paratius foret multa agenti molientique, cui ne otium quidem tutum est? pereunt aliquando 20 innocentes: quis negat? nocentes tamen saepius. ars ei constat, qui per ornamenta percussus est. denique 16 consilium rerum omnium sapiens, non exitum spectat. initia in potestate nostra sunt: de eventu fortuna iudicat, cui de me sententiam non do. 'at aliquid vexationis adferet, aliquid adversi.' non damnatur latro, cum 25 occidit***

1 uicerit corr. ex uinceret p || 2 nec (sed c supra versum) priores p ne priores quidem LM || 3 rei p. admitterent L rei preadmitterent p || 5 exportandus Pincianus: et portandus p et portandis sed u supra i expunctam L. et spoliatus paene scripsi coll. dial. II 2, 1 || 6 a senatu L || 7 an sapienti. ora. (sapienti ora L) opera perdenda (-danda p¹) sint pL: corr. Madvig || 8 ad hos te (e L³ ex corr.) stoicos L ad hos testor hic hos (os p¹) p | qui a rep. L qui (q p¹) a re pre p || 12 qui p || 13 sequitur L¹ in marg. t sequitur L¹ || 15 temperanti L¹ temperato ex temperati p | facit temperatio corr. ex temperatia p || 18 fore (sc. credis) coni. Buecheler. an erit? || 22 expectat p || 24 ad L¹ corr. L² || 25 damnat Gronovius probabiliter. at vel sic abruptior est oratio, quam ut non plura addidisse Seneca credendus sit. lacunam signavit Haase

17 Nunc ad cotidianam stipem manum porrigis. aurea
te stipe implebo, et quia facta est auri mentio, accipe
quemadmodum usus fructusque eius tibi esse gratior
possit. 'is maxime divitiis fruitur, qui minime divitiis
indiget.' 'ede' inquis 'auctorem.' ut scias quam be- 5
nigni simus, propositum est aliena laudare: Epicuri
est aut Metrodori aut alicuius ex illa officina. et quid
18 interest quis dixerit? omnibus dixit. qui eget divitiis,
timet pro illis. nemo autem sollicito bono fruitur:
adicere illis aliquid studet. dum de incremento cogi- 10
tat, oblitus est usus. rationes accipit, forum conterit,
kalendarium versat: fit ex domino procurator. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

XV 1 Mos antiquis fuit usque ad meam servatus aetatem,
primis epistolae verbis adicere: 'si vales bene est, ego 15
valeo.' recte nos dicimus: 'si philosopharis, bene est.'
valere autem hoc demum est. sine hoc aeger est
animus. corpus quoque, etiam si magnas habet vires,
non aliter quam furiosi aut phrenetici validum est.
2 ergo hanc praecipue valitudinem cura, deinde et illam 20
secundam, quae non magno tibi constabit, si volueris
bene valere. stulta est enim, mi Lucili, et minime
conveniens litterato viro occupatio exercendi lacertos
et dilatandi cervicem ac latera firmandi: cum tibi feli-
citer sagina cesserit et tori creverint, nec vires um- 25
quam opimi bovis nec pondus aequabis. adice nunc,
quod maiore corporis sarcina animus eliditur et minus

4 Epicuri epist. tertia p. 63, 19 V.

2 intemplebo p || 5 ede inquis (inquit p¹) p et de (et ex-
punct et supra ser. ad L². in marg. adde L¹) inquit L | auctori-
tatem p || 6 simus s sumus pL || 7 moetrodori p || 9 sollicito p
sollicitus M¹ et opinor L¹ sollicito/L³M² || 11 rationis p¹ || 12 ka-
lendarum L¹ || 17 autem p enim L. cf. Gertzii adn. in Sen. de
benef. V 10, 3 | sine hoc bis p | est om. p || 19 alter p¹ | frene-
tici pL || 20 Ergo anc p¹

agilis est. itaque quantum potes, circumscribe corpus
tuum et animo locum laxa. multa secuntur incom- 3
moda huic deditos curae: primum exercitationes, quarum
labor spiritum exhaurit et inhabilem intentioni ac stu-
5 diis acrioribus reddit. deinde copia ciborum subtilitas
impeditur. accedunt pessimae notae mancipia in ma-
gisterium recepta, homines inter oleum et vinum occu-
pati, quibus ad votum dies actus est, si bene desuda-
verunt, si in locum eius, quod effluxit, multum potionis
10 altius [in] ieiunio iturae regesserunt. bibere et sudare
vita cardiaci est. sunt exercitationes et faciles et breves, 4
quae corpus et sine mora lassent et tempori parcant,
cuius praecipua ratio habenda est: cursus et cum ali-
quo pondere manus motae et saltus vel ille, qui cor-
15 pus in altum levat, vel ille, qui in longum mittit, vel
ille, ut ita dicam, saliaris aut, ut contumeliosius dicam,
fullonius: quous libet ex his elige usum rudem, fa-
cilem. quicquid facies, cito redi a corpore ad animum: 5
illum noctibus ac diebus exerce. labore modico alitur
20 ille. hanc exercitationem non frigus, non aestus im-
pediet, ne senectus quidem. id bonum cura, quod
vetustate fit melius. neque ego te iubeo semper in- 6
minere libro aut pugillaribus: dandum est aliquod inter-
vallum animo, ita tamen ut non resolvatur, sed remit-
25 tatur. gestatio et corpus concutit et studio non of-
ficit: possis legere, possis dictare, possis loqui, possis
audire, quorum nihil ne ambulatio quidem vetat fieri.
nec tu intentionem vocis contempseris, quam veto te 7

4 spiritus L | exhaurit p¹ | inaffabilem (corr. ex ineffabilem) p |
intentione p¹ || 9 quo defluxit L || 10 ieiunio Madvig: in ieiunio L¹
in ieiuno p. expectes in venas ieiunorum || 13 praecipue s quod
commendat P. Thomas || 16 salutaris pL supra scripserat L¹ ali-
quid, sed erasum est praeter t: corr. Erasmus || 17 fullonius L¹
fullonicus p | quos libet pL¹ quod libet s: corr. Buecheler |
usum rudem facilem p usum rude facile (rudē facilē L³) L unum
rude facile s; quod libet ex his elige usurus ex facili coni. Madvig
19 medico p || 24 non se solvatur p

per gradus et certos modos extollere, deinde deprimere. quid si velis deinde quemadmodum ambules discere? admitte istos, quos nova artificia docuit fames: erit qui gradus tuos temperet et buccas edentis observet et in tantum procedat, in quantum audaciam eius patientia 5 et credulitate produxeris. quid ergo? a clamore protinus et a summa contentione vox tua incipiet? usque eo naturale est paulatim incitari, ut litigantes quoque a sermone incipiant, ad vociferationem transeant: nemo 8 statim Quiritium fidem implorat. ergo utcumque tibi 10 impetus animi suaserit, modo vehementius fac vicinis convicium, modo lentius, prout vox [te] quoque hortabitur, in id latus. modesta, cum recipies illam revocarisque, descendat, non decadat; media oris uia abeat nec hoc indocto et rustico more desaeuiat. non enim 15 id agimus, ut exerceatur vox, sed ut exerceat.

9 Detraxi tibi non pusillum negotii: una mercedula et unum graecum ad haec beneficia accedet, ecce insigne praeceptum: 'stulta vita ingrata est et trepida: tota in futurum fertur.' 'quis hoc' inquis 'dicit?' 20

19 *Epicur. fr. 491 V.*

1 certo p | deindeprimere p¹ deinde premere p² || 3 istos cos p¹ || 5 patientiae credulitate p patientiae crudelitate L¹: corr. *Lipsius* || 6 protinus L sed ti ex corr. L³ || 9 transeant ex transeunt L || 10 ego in ergo corr. g¹ || 11 vicinis vereor ne adscripserit, qui convicium perperam accepit de litigantibus. non melius uiciis s || 12 uox te (te supra versum p) quoque pL: pronomen delevi. uox quoque te s || 13 in Id (in id L corr. ex imad? p) latus pL. 'post utcumque animus . . . , cum sequatur prout vox, opus est novo quod ad prout respondeat verbo, latus (ἐνέχθεις)' *Buecheler* | reuocabisque s || 14 descendet (de- ex di- L) pL¹ | mediatorisui habeat p mediatoris habeat L¹: corr. *Buecheler*. media oris vi eat (vel abeat) *Madvig*, mediam oris vim habeat *G. Hess* | nec vel nec hoc s et hoc pL¹ || 15 et in rustico p || 16 exerciatur p || 17 detraxi g detraxit pL || 18 munus graecum editorum haud pauci || 19 et trepida p trepida L¹ trepida ē sed ē in ras. L³ || 20 tota in margine L³ | hoc supra versum p

idem qui supra. quam tu nunc vitam dici existimas stultam? Babae et Isionis? non ita est: nostra dicitur, quos caeca cupiditas in nocitura, certe numquam satiatura praecipitat, quibus si quid satis esse posset, 5 fuisset, qui non cogitamus, quam iucundum sit nihil poscere, quam magnificum sit plenum esse nec ex fortuna pendere. subinde itaque, Lucili, quam multa sis 10 consecutus recordare. cum aspexeris, quot te antecedant, cogita, quot sequantur. si vis gratus esse adversus deos et adversus vitam tuam, cogita, quam 10 multos antecesseris. quid tibi cum ceteris? te ipse antecessisti. finem constitue, quem transire ne velis quidem, 11 si possis: discedant aliquando ista insidiosa bona et sperantibus meliora quam adsecutis. si quid in illis esset solidi, aliquando et implerent: nunc haurientium sitim 15 concitant. mittantur speciosi apparatus. et quod futuri temporis incerta sors volvit, quare potius a fortuna impetrem, ut det, quam a me, ne petam? quare autem petam? oblitus fragilitatis humanae congeram? in quid 20 laborem? ecce hic dies ultimus est. ut non sit: prope ab ultimo est. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Liquere hoc tibi, Lucili, scio, neminem posse beate 1 XVI vivere, ne tolerabiliter quidem sine sapientiae studio 25 et beatam vitam perfecta sapientia effici, ceterum tolera-

1 isdem p || 2 babeactionis p | dicitur cocaeca p¹ || 3 in uocitura p || 6 fortuna p fortuita L in margine fortuna L¹ || 8 quot te L¹ cu (quae p²) te p || 9 quot L quoe corr. ex quoi p || 11 Quid sed d erasa p || 13 ne possis quidem si uelis pL¹: *traiecit Gertz* || 14 post quam quattuor litterae erasae, quarum secunda fuit fortasse d L | adsecutis ni fallor p assecutis (ass- ex corr. L³) L || 15 aurientium p¹ || 16 mittantur *Madvig*: imitantur p imitantur L | quod s quid pL || 19 inquit pL corr. ex inquit p || 21 ab om. p || 25 efficit p | post ceterum una littera rasa L

bilem etiam inchoata. sed hoc, quod liquet, firmandum
et altius cotidiana meditatione figendum est: plus operis
est in eo, ut proposita custodias quam ut honesta pro-
ponas. perseverandum est et adsiduo studio robur ad-
dendum, donec bona mens sit, quod bona voluntas est. 5
2 itaque tibi apud me pluribus verbis aut adfirmatione iam
nil opus: intellego multum te profecisse. quae scribis,
unde veniant, scio: non sunt ficta nec colorata. dicam
tamen quid sentiam: iam de te spem habeo, nondum
fiduciam. tu quoque idem facias volo: non est, quod 10
tibi cito et facile credas. excute te et varie scrutare
et observa: illud ante omnia vide, utrum in philosophia
3 an in ipsa vita profeceris. non est philosophia popu-
lare artificium nec ostentationi paratum. non in verbis,
sed in rebus est. nec in hoc adhibetur, ut cum aliqua 15
oblectatione consumatur dies, ut dematur otio nausia:
animum format et fabricat, vitam disponit, actiones
regit, agenda et omittenda demonstrat, sedet ad guber-
naculum et per ancipitia fluctuantium derigit cursum.
sine hac nemo intrepide potest vivere, nemo secure: 20
innumerabilia accidunt singulis horis, quae consilium
4 exigant, quod ab hac petendum est. dicet aliquis: 'quid
mihi prodest philosophia, si fatum est? quid prodest, si
deus rector est? quid prodest, si casus imperat? nam et
mutari certa non possunt et nihil praeparari potest 25
adversus incerta, sed aut consilium meum occupavit
deus decrevitque quid facerem, aut consilio meo nihil
5 fortuna permittit.' quicquid est ex his, Lucili, vel si

1 inchoari *sed* *ri in ras.* L³ || 4 robor *in* robur *corr.* L ||
6 adfirmatione iam nil opus *dubitans scripsi ex coniectura Mad-*
rigii: adfirmatis nec tam (multum *add.* L) longis pML || 7 intel-
ligo L | profecisse g proficisse L¹ proficisce (proficisse *corr.*) p ||
9 quid sentiam iam s sententiam quod iam pL || 13 in om. L¹ |
proficeris p¹ profeceris gL *sed ex* profic- L || 16 otio nausia L
otium namque *corr. ex* otionauu. p || 17 actionis pegit p¹ || 18 om-
mittenda L | sed et gubernaculo (-culum p¹) p || 19 dirigit pL ||
23 mihi prot est p¹ | pro est p || 24 pro est p¹ d *supra scr.* p² ||
26 deus occupavit LMg *fortasse vere* || 28 permittitur p

omnia haec sunt, philosophandum est: sive nos inexo-
rabili lege fata constringunt, sive arbiter deus universi
cuncta disposuit, sive casus res humanas sine ordine
impellit et iactat, philosophia nos tueri debet. haec ad-
5 hortabitur, ut deo libenter pareamus, ut fortunae con-
tumaciter: haec docebit, ut deum sequaris, feras casum.
sed non est nunc in hanc disputationem transeundum, 6
quid sit iuris nostri, si providentia in imperio est, aut
si factorum series inligatos trahit, aut si repentina ac
10 subita dominantur: illo nunc revertor, ut te moneam
et exhorter, ne patiaris impetum animi tui delabi et
refrigescere. contine illum et constitue, ut habitus
animi fiat, quod est impetus.

Iam ab initio, si te bene novi, circumspicies, quid 7
15 haec epistula munusculi attulerit. excute illam, et in-
venies. non est quod mireris animum meum: adhuc
de alieno liberalis sum. quare autem alienum dixi?
quicquid bene dictum est ab ullo, meum est. istud
quoque ab Epicuro dictum est: 'si ad naturam vives,
20 numquam eris pauper: si ad opiniones, numquam eris
dives.' exiguum natura desiderat, opinio inmensum. 8
congeratur in te quicquid multi locupletes possederant.
ultra privatum pecuniae modum fortuna te provehat,
auro tegat, purpura vestiat, eo deliciarum opumque
25 perducatur, ut terram marmoribus abscondas. non tantum
habere tibi liceat, sed calcare divitias. accedant sta-
tuae et picturae et quicquid ars ulla luxuriae elabo-

19 ab Epicuro] *fr. 201 V.*

4 debemus *corr. ex* debetni p || 6 feras *ex* foras L || 9 se-
rie p | trait p¹ | hac subita p || 10 dominantur *ut videtur corr.*
ex dominantur *manu recentiore* L || 11 exorter p¹ | delabi *sic* pL ||
15 epistola L || 18 istut (istud) *Buecheler:* sicut pL || 19 quo-
que pL¹ quod *post* quoq. *supra scr.* L³. sicut illud quoque ab
Epicuro dictum est *coni. O. Rossbach* || 20 eras dives p¹ || 22 pos-
sederant pL *sed* possede *in ras.* L³ *corr. ex* possederent p ||
23 proueat p¹ || 26 calcace p¹ || 27 luxoriae *sed u supra o* L |
helaboraueravit (*h eras. corr.*) p

9 ravit: maiora cupere ab his disces. naturalia desideria finita sunt: ex falsa opinione nascentia ubi desinant, non habent. nullus enim terminus falso est. viam eunti aliquid extremum est: error iumentus est. re-
trahe ergo te a vanis, et cum voles scire, quod petes, 5
utrum naturalem habeat an caecam cupiditatem, con- sidera, num possit alicubi consistere: si longe progresso semper aliquid longius restat, scito id naturale non esse. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

10

XVII 1 Proice omnia ista, si sapis, immo ut sapias, et ad bonam mentem magno cursu ac totis viribus tende. si quid est, quo teneris, aut expedi aut incide. 'mo-
ratur' inquis 'me res familiaris: sic illam disponere volo, ut sufficere nihil agenti possit, ne aut paupertas 15
2 mihi oneri sit aut ego alicui.' 'cum hoc dicis, non vi- deris vim ac potentiam eius, de quo cogitas, boni nosse. et summam quidem rei pervides, quantum philo-
sophia prosit, partes autem nondum satis subtiliter dispicis, necdum scis, quantum ubique nos adiuvet, 20
quemadmodum et in maximis, ut Ciceronis utar verbo, opituletur <et> in minima descendat. mihi crede, ad- voca illam in consilium: suadebit tibi, ne ad calculos
3 sedeas. nempe hoc quaeris et hoc ista dilatione vis consequi, ne tibi paupertas timenda sit: quid si ad- 25

1 *Epicuri sent. sel. XV p. 74 V. cf. ibid. XXX p. 78* ||
21 *Cic. fr. 98 p. 326, 1 Muell. ad Hortensium rettulit Lipsius*

3 uia p uia L || 5 cum supra verum L ductus renovavit L³ ||
petis s haud male || 6 utrum L uerum (uirum p¹) p | considera
num L sed um in ras. L³ considernum p¹ || 8 cito p¹ || 11 et om. L ||
12 toris uiribus p¹ || 13 expedi aut p expediunt L || 14 inquis me
res L inquis mos ex inquit mores corr. p | illum corr. ex il-
lam p || 16 honeris p¹ || 19 partes L pater (pariter corr.) partis p
unde erunt fortasse qui recipiant partis || 21 aut ciceronis L¹ ||
22 et s om. p L¹ || 23 in L non p

petenda est? multis ad philosophandum obstitere divi-
tiae; paupertas expedita est, segura est. cum classicum
cecinit, scit non se peti; cum aqua conclamata est, quo-
modo exeat, non quid efferat, quaerit; †ut si navi-
gandum est, non strepitat portus nec unius comitatu
inquietata sunt litora. non circumstat illum turba ser-
vorum, ad quos pascendos transmarinarum regionum
est optanda fertilitas. facile est pascere paucos ventres 4
et bene institutos et nihil aliud desiderantes quam im-
10 pleri. parvo fames constat, magno fastidium. paupertas
contenta est desideriis instantibus satisfacere. quid est
ergo, quare hanc recuses contubernalem, cuius mores
sanus dives imitatur? si vis vacare animo, aut pauper 5
sis oportet aut pauperi similis. non potest studium
15 salutare fieri sine frugalitatis cura; frugalitas autem
paupertas voluntaria est. tolle itaque istas excusationes:
'nondum habeo, quantum satis est; si ad illam sum-
mam pervenero, tunc me totum philosophiae dabo.'
atqui nihil prius quam hoc parandum est, quod tu
20 differs et post cetera paras; ab hoc incipiendum est.
'parare' inquis 'unde vivam volo.' simul et parare
disce: si quid te vetat bene vivere, bene mori non
vetat. non est quod nos paupertas a philosophia re- 6
vocet, ne egestas quidem. toleranda est enim ad hoc
25 properantibus vel fames. quam toleravere quidam in
obsidionibus, et quod aliud erat illis patientiae prae-

1 filosofandum p¹ | obstitere sed t altera in ras. L ut
mor r in paupertas 3 aliqua conclamata (a extrema in ras.
L) p L¹ ex aliquo conclamato corr. p: emendarunt Gertz et Bueche-
ler || 4 ut p L¹. huic Buecheler, vel G. Hess. an delenda erit parti-
cula? || 5 strepitat p. scripsi: strepit at portus corr. in ras. p
strepunt portus L || 6 illam s || 9 desiderans p¹ || 11 est (post
cont.) omissum sed ante contenta tres litterae erasae in p ||
15 frugalitatis autem p || 17 abeo p | sat est p || 19 aut qui p ||
20 profers p | post L prius (pro p¹) p || 21 et parare p L. et para
et Madvigii conamen quod magis placet quam Hauptii || 23 phi-
losophiae sed e expuncta L || 24 nec aegestas quidem L || 26 il-
lius L

mium quam in arbitrium non cadere victoris? quanto
 hic maius est quod promittitur: perpetua libertas,
 nullius nec hominis nec dei timor. et quidem vel esu-
 7 rienti ad ista veniendum est. perpassi sunt exercitus
 inopiam omnium rerum, vixerunt herbarum radicibus 5
 et dictu foedis tulerunt famem. haec omnia passi
 sunt pro regno, quo magis mireris, alieno: dubi-
 tabit aliquis ferre paupertatem, ut animum furoribus
 liberet? non est ergo prius acquirendum: licet ad
 8 philosophiam etiam sine viatico pervenire. ita est? 10
 cum omnia habueris, tunc habere et sapientiam voles?
 haec erit ultimum vitae instrumentum et, ut ita dicam,
 additamentum? tu vero sive aliquid habes: iam philo-
 sophare. unde enim scis, an iam nimis habeas? sive
 9 nihil: hoc prius quaere quam quicquam. 'at neces- 15
 saria deerunt.' primum deesse non poterunt, quia na-
 tura minimum petit, naturae autem se sapiens accom-
 modat. sed si necessitates ultimae inciderunt, iamdudum
 exiliet e vita et molestus sibi esse desinet. si vero exi-
 guum erit et angustum, quo possit vita produci, id 20
 boni consulet nec ultra necessaria sollicitus aut anxius
 ventri et scapulis suum reddet et occupationes divitum
 concursationesque ad divitias euntium securus laetus-
 10 que ridebit ac dicet: 'quid in longum ipse te differs?
 expectabisne fenoris quaestum aut ex merce compendium 25
 aut tabulas beati senis, cum fieri possis statim dives?
 repraesentat opes sapientia, quas cuicumque fecit super-
 vacuas, dedit.' haec ad alios pertinent: tu locupletibus

2 hic *coni.* *Madvig*: hoc pL | quod pL quo s || 3 et
 quidem s: et quid L¹ hec quidem p || 5 vixerunt *sed i in*
ras. et e ex corr. L || 6 foedis L¹ foedius p || 7 quoque *Haase, sed*
vide Klammeri animadv. Ann. p. 54 || 15 ad necessaria *corr.* p
 an necessaria L¹ || 16 potuerunt L¹ || 17 natura autem p¹ ||
 18 inciderunt L incidet *cum compendii signo* p || 19 exiliet *ed.*
Rom.: exiet pL exhibit M || 22 suum L uim *corr. ex suis* p || 24 ac
 dicet L accidet p || 25 foenoris L || 26 tabulis p¹ || 27 quicumque
 (quiquumque p¹) p

propior es. saeculum muta, nimis habes. idem est autem
 omni saeculo, quod sat est.

Poteram hoc loco epistulam claudere, nisi te male 11
 instituissem. reges Parthorum non potest quisquam salu-
 5 tare sine munere: tibi valedicere non licet gratis. quid
 istic? ab Epicuro mutuum sumam: 'multis parasse
 divitias non finis miseriarum fuit, sed mutatio.' nec 12
 hoc miror. non est enim in rebus vitium, sed in ipso
 animo. illud, quod paupertatem nobis gravem fecerat,
 10 et divitias graves fecit. quemadmodum nihil refert,
 utrum aegrum in ligneo lecto an in aureo colloques:
 quocumque illum transtuleris, morbum secum suum
 transferet: sic nihil refert, utrum aeger animus in di-
 vitiis an in paupertate ponatur. malum illum suum
 15 sequitur. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

December est mensis: cum maxime civitas sudat. 1 XVIII
 ius luxuriae publicae datum est. ingenti apparatu so-
 nant omnia, tamquam quicquam inter Saturnalia inter-
 20 sit et dies rerum agendarum: adeo nihil interest, ut
 <non> videatur mihi errasse, qui dixit olim mensem
 Decembrem fuisse, nunc annum. si te hic haberem, 2
 libenter tecum conferrem, quid existimares esse facien-
 dum: utrum nihil ex cotidiana consuetudine movendum
 25 an, ne dissidere videremur cum publicis moribus, et
 hilarius cenandum et exuendam togam. nam quod fieri

6 *Epicuri fr. 479 V.*

1 est *sed t erasa* L | saeculum p | idem est *Gertz*: id est p
 idest L. idem autem omni saeculo sat est *coni. Madvig* || 2 se-
 culo p || 3 epistolam L | tae male (males p¹) p || 4 Parthorum
Gertz in Sen. dial. p. 414: parthos pL || 17 Decimber (D *rubr.*) L ||
 18 luxoria *sed u supra o* L || 20 ut non uideatur s ut uideatur pL.
non praestat ut vix videatur || 22 annum L anum p¹ alium p² ||
 26 ilarius p¹ | cenandum M caenandum L coenandum p

nisi in tumultu et tristi tempore civitatis non solebat,
voluptatis causa ac festorum dierum vestem mutavimus.
3 si te bene novi, arbitri partibus functus nec per om-
nia nos similes esse pilleatae turbae voluisses nec per
omnia dissimiles: nisi forte his maxime diebus animo 5
imperandum est, ut tunc voluptatibus solus abstineat,
cum in illas omnis turba procubuit: certissimum enim
4 argumentum firmitatis suae capit, si ad blanda et in
luxuriam trahentia nec ita nec abducitur. hoc multo
fortius est, ebrio ac vomitante populo siccum ac so-
brium esse, illud temperatius, non excerpere se, nec
insigniri nec misceri omnibus et eadem, sed non eodem
modo facere. licet enim sine luxuria agere festum diem.
5 ceterum adeo mihi placet temptare animi tui firmitatem,
ut ex praecepto magnorum virorum tibi quoque prae-
cipiam: interponas aliquot dies, quibus contentus mi-
nimo ac vilissimo cibo, dura atque horrida veste dicas
6 tibi: 'hoc est quod timebatur?' in ipsa securitate ani-
mus ad difficilia se praeparet et contra iniurias for-
tunae inter beneficia firmetur. miles in media pace 20
decurrit, sine ullo hoste vallum iacit et supervacuo
labore lassatur, ut sufficere necessario possit. quem in
ipsa re trepidare nolueris, ante rem exerceas. hoc se-
cuti sunt, qui omnibus mensibus paupertatem imitati
prope ad inopiam accesserunt, ne umquam expavesce- 25

24 *Epicuri fr. 158 p. 346 V.*

2 causam *sed* in *expuncta* p¹ || 4 pileatae p, *sed* pilleum
ep. 47, 18 p et ipse || 7 in illis p. *cf. de benef. IV 26, 3, non ac-*
cedo Chatelainio rev. de phil. I p. 106 || 9 luxuriam *sed* u *supra* o L |
nectit L || 11 temperatius s temperantius pL | excerpere se L
exercuisse (p² ex excerpuisse?) p || 12 insigniri p² insignire p¹L ||
13 luxoria *sed* u *supra* o L || 15 precipiamus p || 16 interponas
sed s *ex* m L || 19 adifficilia p¹ ac (d *supra* c *expunctam*) dif-
ficilia L | iniurias L iniuria p¹ iniuriā p² || 21 post decurrit *inter-*
punxit P. Thomas | iacet L. ducit *Cornelissen*, facit *Willems* ||
22 necessaria opus sit p || 23 uolueris L | exerce *Muretus. fort.*
ante rem oportet exerceas

rent quod saepe didicissent. non est nunc quod exi- 7
stimes me dicere Timoneas cenas et pauperum cellas,
et quicquid aliud est, per quod luxuria divitiarum tae-
dio ludit: grabatus ille verus sit et sagum et panis
5 durus ac sordidus. hoc triduo et quadriduo fer, inter-
dum pluribus diebus, ut non lusus sit, sed experi-
mentum: tunc, mihi crede, Lucili, exultabis dipondio
satur et intelleges ad securitatem non opus esse for-
tuna: hoc enim, quod necessitati sat est, dat et irata.
10 non est tamen quare tu multum tibi facere videaris. 8
facies enim, quod multa milia servorum, multa milia
pauperum faciunt: illo nomine te suspice, quod facies
non coactus, quod tam facile erit tibi illud pati semper
quam aliquando experiri. exerceamur ad palum. et
15 ne inparatos fortuna deprehendat, fiat nobis paupertas
familiaris. securius divites erimus, si scierimus, quam
non sit grave pauperes esse. certos habebat dies ille 9
magister voluptatis Epicurus, quibus maligne famem
extingueret, visurus, an aliquid deesset ex plena et
20 consummata voluptate, vel quantum deesset et an
dignum quod quis magno labore pensaret. hoc certe
in his epistulis ait, quas scripsit Charino magistratu
ad Polyaenum. et quidem gloriatur non toto asse se
pasci, Metrodorum, qui nondum tantum profecerit, toto.
25 in hoc tu victu saturitatem putas esse? et voluptas est. 10
voluptas autem non illa levis et fugax et subinde refi-

23 *Epic. fr. 158 V.*

2 temoneas pL: *corr. Turnebus* | caenas pL | pauperem p |
cellam (-as p¹) p || 3 luxoria *sed* u *supra* o *expunctam* L || 4 gra-
batus M grabbatus (c *supra* g L¹ *sed* *eras.*) L grabat tus p |
durus *corr. ex* uorus p || 7 tunc L Nunc p || 8 intelleges in in-
telliges *corr. L* || 9 dat et *coni. Schweighaeuser: debet* pL. *fort.*
dabit et || 11 millia *utrobique* p || 14 exerceatur p | ad pau-
lulum pL *sed in margine* Vel ad palum. Ita enim milites
solebant p || 22 epistolis L || 23 pholienum p | se *addidit Mu-*
retus || 24 pasce (pasci p¹) p | proficerit toto L profecerit to-
tum p²

cienda, sed stabilis et certa. non enim iucunda res est
aqua et polenta aut frustum hordeacei panis, sed
summa voluptas est posse capere etiam ex his volupta-
tem et ad id se deduxisse, quod eripere nulla fortunae
11 iniquitas possit. liberaliora alimenta sunt carceris, 5
sepositos ad capitale supplicium non tam anguste, qui
occisurus est, pascit: quanta est animi magnitudo ad
id sua sponte descendere, quod ne ad extrema quidem
decretis timendum sit. hoc est praeoccupare tela for-
12 tunae. incipe ergo, mi Lucili, sequi horum consuetu- 10
dinem et aliquos dies destina, quibus secedas a tuis
rebus minimoque te facias familiarem; incipe cum pau-
pertate habere commercium: 'aude, hospes, contemnere
13 opes et te quoque dignum finge deo.' nemo alius est
deo dignus quam qui opes contempsit. quarum pos- 15
sessionem tibi non interdico, sed efficere volo, ut illas
intrepide possideas: quod uno consequeris modo, si te
etiam sine illis beate victurum persuaseris tibi, si illas
tamquam exituras semper aspexeris.

14 Sed iam incipiamus epistulam complicare. 'prius' 20
inquis 'redde quod debes.' delegabo te ad Epicurum.
ab illo fiet numeratio: 'inmodica ira gignit insaniam.'
hoc quam verum sit, necesse est scias, cum habueris
15 et servum et inimicum. in omnes personas hic exar-
descit affectus. tam ex amore nascitur quam ex odio, 25
non minus inter seria quam inter lusus et iocos. nec
interest, ex quam magna causa nascatur, sed in qualem

13 Vergilius Aen. VIII 364 s. || 22 Epic. fr. 484 V.

1 iocunda L || 2 fructum p¹ | hordeacii p L sed e supra i priorem L ||
5 liberiora p L: corr. Muretus. uberiora Buecheler || 6 supplicium p ||
9 decretis p L sed inter de et cretis decem litteris erasis p. deiectis
coni. Madvig, damnatis G. Hess | post timendum videtur fuisse
est ubi nunc sit p | tale fortunę sed in margine t talē fortunā
manu vetere L || 13 commercium L commetium p¹ || 17 uni p¹ || 18 si
om. p || 19 exiturus s idque commendat Wolters || 20 epistolam L
epistula p | complicari p¹ || 25 affectus (adfectus L¹) tam L M
affectus et tam p || 27 nascitur sed a supra i expunctam L

perveniat animum. sic ignis non refert quam magnus,
sed quo incidat. nam etiam maximum solida non re-
ceperunt; rursus arida et corripui facilia scintillam
quoque foveant usque in incendium. ita est, mi Lucili,
5 ingentis irae exitus furor est, et ideo ira vitanda est
non moderationis causa, sed sanitatis. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Exulto, quotiens epistulas tuas accipio. implent 1 XIX
enim me bona spe et iam non promittunt de te, sed
10 spondent. ita fac, oro atque obsecro. quid enim habeo
melius, quod amicum rogem, quam quod pro ipso ro-
gaturus sum? si potes, subduc te istis occupationibus; si
minus, eripe. satis multum temporis sparsimus: in-
cipiamus vasa in senectute colligere. numquid invidio- 2
15 sum est? in freto viximus, moriamur in portu. neque
ego suaserim tibi nomen ex otio petere, quod nec
iactare debes nec abscondere. numquam enim usque
eo te abigam generis humani furore damnato, ut late-
bram tibi aliquam parari oblivione velim: id age, ut
20 otium tuum non emineat, sed appareat. deinde vide- 3
bunt de isto, quibus integra sunt et prima consilia,
an velint vitam per obscurum transmittere: tibi liberum
non est. in medium te protulit ingenii vigor, scripto-
rum elegantia, clarae et nobiles amicitiae. iam notitia
25 te invasit. ut in extrema mergaris ac penitus recon-
daris, tamen priora monstrabunt. tenebras habere non
potes: sequetur, quocumque fugeris, multum pristinae 4

2 sed quo incidat L p² set coincidat p¹ || 3 facilla (i scr.
supra a alteram L) p¹ L facillia p² post facilla sex litterarum
lacuna in L | scintillum p¹. vix latet scintillulam || 8 Exulto L |
quotiens s quoties p¹ L | epistolas L | tua p¹ || 9 spe/ iam (una
littera erasa) p || 10 habeo L ab eo p¹ || 16 ego suaserim L
enim suasero p || 18 te om. p | damnati p || 19 parari et obli-
uionem L. G. Gemoll in oblivionem optat | uelimus p || 20 apa-
rea p¹ apareat p² || 24 elegantia s elegantiae p L || 25 in extremo
coni. Madvig

lucis. quietem potes vindicare sine ullius odio, sine desiderio aut morsu animi tui. quid enim relinques, quod invitus relictum a te possis cogitare? clientes? quorum nemo te ipsum sequitur, sed aliquid ex te. amicitia olim petebatur, nunc praeda: mutabunt testa-
 5 menta destituti senes, migrabit ad aliud limen salu-
 tator. non potest parvo res magna constare: aestima,
 5 utrum te relinquere an aliud ex tuis malis. utinam
 quidem tibi senescere contigisset intra natalium tuorum
 modum, nec te in altum fortuna misisset: tulit te longe
 a conspectu vitae salubris rapida felicitas, provincia et
 procuratio, et quicquid ab istis promittitur: maiora
 6 deinde officia te excipient et ex aliis alia. quis exitus
 erit? quid expectas, donec desinas habere, quod cupias?
 numquam erit tempus. qualem dicimus seriem esse
 15 causarum, ex quibus nectitur fatum, talem esse... cupi-
 ditatum: altera ex fine alterius nascitur. in eam de-
 missus es vitam, quae numquam tibi terminum mise-
 riarum ac servitutis ipsa factura sit. subduc cervicem
 iugo tritam: semel illam incidi quam semper premi
 7 satius est. si te ad privata rettuleris, minora erunt
 omnia, sed adfatim implebunt: at nunc plurima et un-
 dique ingesta non satiant. utrum autem mavis ex
 inopia saturitatem an in copia famem? et avida feli-
 citas est et alienae aviditati exposita. quamdiu tibi
 8 satis nihil fuerit, ipse aliis non eris. 'quomodo' in-
 quis 'exibo?' utcumque. cogita, quam multa temere
 pro pecunia, quam multa laboriose pro honore tempta-

2 relinquis p sed corr. p¹ || 3 inuitis p || 5 olim amicitia L ||
 7 potes p¹ || 8 malis] in margine uelis L || 9 intra supra versum p¹ ||
 10 modum L modo p¹ modos p² | in alum p | mississet p || 11 fe-
 licitas prouintia et procuratio LM felicitas et preparatio p ||
 14 expectas LM spectas p || 15 erit id t. prop. Buecheler || 16 esse
 scias vel esse puta cupidit. con. Madvig. fortasse esse scito
 cupid. || 17 nasciturus in fine versus L, us lineola notatum L².
 in margine t nascituri sed a supra i alteram L | dimissus L || 21 re-
 tuleris pL || 22 adfatim L c supra d expunctam L² || 23 maius L ||
 25 alienae felicitati L || 26 sacri pro satis G. Gemoll || 28 laboriosae

veris: aliquid et pro otio audendum est, aut in ista
 sollicitudine procurationum et deinde urbanorum offi-
 ciorum senescendum in tumultu ac semper novis flucti-
 bus, quos effugere nulla modestia, nulla vitae quiete
 5 contigit. quid enim ad rem pertinet, an tu quiescere
 velis? fortuna tua non vult. quid si illi etiam nunc
 permiseris crescere? quantum ad successus accesserit,
 accedet ad metus. volo tibi hoc loco referre dictum 9
 Maecenatis vera in ipso eculeo elocuti: 'ipsa enim alti-
 10 tudo attonat summa.' si quaeris, in quo libro dixerit:
 in eo, qui Prometheus inscribitur. hoc voluit dicere,
 attonita habet summa. est ergo tanti ulla potentia, ut
 sit tibi tam ebrius sermo? ingeniosus ille vir fuit,
 magnum exemplum Romanae eloquentiae daturus, nisi
 15 illum enervasset felicitas, immo castrasset. hic te
 exitus manet, nisi iam contrahes vela, nisi, quod ille
 sero voluit, terram leges.

Poteram tecum hac Maecenatis sententia parem 10
 facere rationem. sed movebis mihi controversiam, si
 20 novi te, nec voles quod debeo, in aspero et in-
 probo accipere. ut se res habet, ab Epicuro versura
 facienda est. 'ante' inquit 'circumspiciendum est, cum
 quibus edas et bibas, quam quid edas et bibas. nam
 sine amico visceratio leonis ac lupi vita est.' hoc 11

9 Maecenatis] fr. I Hard. || 22 Epic. fr. 542 V.

sed a expuncta L || 2 deide p¹ || 3 senescendum L senescente p¹ se-
 nescere p². senescenti laborandum in tumultu coniecit Klammer
 dubitans, senescendum tumultu ego, senesce ingente in t. sim.
 Buecheler || 4 effugire p¹ | quietae sed a expuncta L || 6 uilis p¹ ||
 8 accedat L || 9 elocuti s: elocuit p¹ uel elucuit uel edocuit
 in margine p² locuti L || 13 ille uir LM cod. Argent. b teste
 Buechelero uir ille ut videtur p || 16 contraes p¹ || 17 legis L ||
 20 in aspero et inprobo p in aspero et probo LM. in aspero si
 recte interpretati sunt Turnebus et Madvig, possis debeo in aspero
 et probo, in inprobo || 21 ut se res habet ab epicuro L ut
 seras (se raes p¹) ab epicuro sed ut habet in rasura sex litte-
 rarum ante ab fuisse videatur p || 24 uesci ratio p²

non continget tibi, nisi secesseris: alioqui habebis con-
vivas, quos ex turba salutantium nomenclator digesserit.
errat autem, qui amicum in atrio quaerit, in convivio
probat. nullum habet maius malum occupatus homo
et bonis suis obsessus, quam quod amicos sibi putat, 5
quibus ipse non est, quod beneficia sua efficacia iudi-
cat ad conciliandos amicos, cum quidam, quo plus de-
bent, magis oderint: leve aes alienum debitorem facit,
12 grave inimicum. 'quid ergo? beneficia non parant
amicitias?' parant, si accepturos licuit eligere, si con- 10
locata, non sparsa sunt. itaque dum incipis esse mentis
tuae, interim hoc consilio sapientium utere, ut magis
ad rem existimes pertinere, quis, quam quid acceperit.
VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

15

XX 1 Si vales et te dignum putas, qui aliquando fias
tuus, gaudeo. mea enim gloria erit, si te istinc, ubi
sine spe exeundi fluctuaris, extraxero. illud autem te,
mi Lucili, rogo atque hortor, ut philosophiam in prae-
cordia ima demittas et experimentum profectus tui 20
capias non oratione nec scripto, sed animi firmitate,
2 cupiditatum deminutione: verba rebus proba. aliud
propositum est declamantibus et adsensionem coronae
captantibus, aliud his, qui iuvenum et otiosorum aures
disputatione varia aut volubili detinent: facere docet 25
philosophia, non dicere, et hoc exigit, ut ad legem
suam quisque vivat, ne orationi vita dissentiat, ut ipsa

1 alioqui habebas p¹ alioquin habebis LM || 2 nomenclator
ut videtur L sed in margine t elator, ut alterutro loco voluerit
nomenclator || 3 erat p¹ || 5 obsessus sed s post ob supra ser. L²
in marg. obsessus L¹ || 6 efficacia om. p || 9 erga L || 10 collo-
cata p² ut semper || 16 te om. p || putes p¹ || 17 gaudio p¹ || 19 in
om. p¹ || 20 dimittas L || 22 firmitate cupadatum (cupidatum
corr. p¹) demunitio p firmitatem cupiditatum deminutione L
firmitate et cup. d. s | proba L || 24 v. aliud his damnat Gertz, cf.
ep. 7, 9 || 27 ne LM non p | ut ipsa inter se uita // his sit om-
nium actio dissertationum color sit p ut ipsa inter se uita una/

inter se vita... his sit omnium actio † dissertationum co-
lor sit. maximum hoc est et officium sapientiae et
indicium, ut verbis opera concordent, ut ipse ubique
par sibi idemque sit. 'quis hoc praestabit?' pauci,
5 aliqui tamen. est enim difficile hoc: nec hoc dico,
sapientem uno semper iturum gradu, sed una via.
observa te itaque, numquid vestis tua domusque dissen- 3
tiant, numquid in te liberalis sis, in tuos sordidus,
numquid cenes frugaliter, aedifices luxuriose. unam
10 semel ad quam vivas regulam prende et ad hanc om-
nem vitam tuam exaequa. quidam se domi contrahunt,
dilatant foris et extendunt: vitium est haec diversitas
et signum vacillantis animi ac nondum habentis te-
norem suum. etiamnunc dicam, unde sit ista incon- 4
15 stantia et dissimilitudo rerum consiliorumque: nemo
proponit sibi, quid velit, nec si proposuit, perseverat
in eo, sed transilit; nec tantum mutat, sed redit et
in ea, quae deseruit ac damnavit, revolvitur. itaque 5
ut relinquam definitiones sapientiae veteres et totum
20 complectar humanae vitae modum, hoc possum con-
tentus esse: quid est sapientia? semper idem velle at-
que idem nolle. licet illam exceptiunculam non adi-
cias, ut rectum sit, quod velis: non potest enim cuiquam
idem semper placere nisi rectum. nesciunt ergo ho- 6
25 mines, quid velint, nisi illo momento, quo volunt: in
totum nulli velle aut nolle decretum est. variatur co-

21 Sallusti verba Catil. 20, 4. cf. Sen. ep. 109, 16; de ira
III 34, 2

sit (a ex u ut videtur L³) omnium actio dissensionum (in marg.
† dissensio) color sit L ut ipsa inter se uita unius sine om-
nium actionum dissensione coloris sit s. ut ipsa intra se (intra
se ed. Mentel.) vita unius sit omnium actionum sine dissensione
coloris suasit Haupt, aut ipsa inter se vita, unus sit omnium
actionum color Madrig || 4 sibi demque p¹ || 5 nec pL sed ec ex
corr. L³ || 6 iterum p¹ iter p² || 7 observa te scripsi: observare pLM
Arg. b || 8 in ante te om. p | in tuosordidus p || 9 caenes L cae-
nis p | luxoriosae L¹ || 10 selmel p | uias p¹ || 17 transtulit p |
18 in eam L || 19 ueteris pL || 25 uelint ut videtur primo L

tidie iudicium et in contrarium vertitur ac plerisque
agitur vita per lusum. preme ergo quod coepisti, et
fortasse perduceris aut ad summum aut eo, quod sum-
7 mum nondum esse solus intellegas. 'quid fiet' inquis 'huic
turbae familiarium sine re familiari?' turba ista cum a te 5
pasci desierit, ipsa se pascet, aut quod tu beneficio tuo non
potes scire, paupertatis scies: illa veros certosque amicos
retinebit; discedet quisquis non te, sed aliud seque-
batur. non est autem vel ob hoc unum amanda pau-
pertas, quod a quibus ameris ostendet? o quando ille 10
veniet dies, quo nemo in honorem tuum mentiatur!
8 huc ergo cogitationes tuae tendant, hoc cura, hoc opta,
omnia alia vota deo remissurus, ut contentus sis temet
ipso et ex te nascentibus bonis. quae potest esse feli-
citas propior? redige te ad parva, ex quibus cadere 15
non possis, idque ut libentius facias, ad hoc pertinebit
tributum huius epistulae, quod statim conferam.
9 Invidias licet, etiam nunc libenter pro me dependet
Epicurus. 'magnificentior, mihi crede, sermo tuus in
grabato videbitur et in panno. non enim dicentur 20
tantum illa, sed probabuntur.' ego certe aliter audio,
quae dicit Demetrius noster, cum illum vidi nudum,
quanto minus quam [in] stramentis incubantem: non
10 praeceptor veri, sed testis est. 'quid ergo? non licet
divitias in sinu positas contemnere?' quidni liceat? et 25
ille ingentis animi est, qui illas circumfusas sibi,
multum diuque miratus, quod ad se venerint, ridet
suasque audit magis esse quam sentit. multum est
non corrumpi divitiarum contubernio; magnus ille, qui
11 in divitiis pauper est. 'nescio' inquis 'quomodo pauper-

19 Epicurus] fr. 206 V.

3 fortasse p || 5 turbae (-be p) familiarium (-rum p) siue rei
familiari Lp: correxi || a te L ad te p || 6 ipsa se s ipsa te pL
pascit L || 8 discedet s discedit pL || 15 propior L || 17 episto-
lae L || 18 inuidias p || 20 crabatto L || 21 probantur L || 22 nudum
ipse interpretatur Seneca de benef. V 13, 3 epist. 62, 3 || 23 in deleuit
Haupt || 28 suas quae p || 29 ille est s vere fortasse, cf. ep. 5, 6

tatem iste laturus sit, si in illam inciderit.' nec ego,
Epicure, † angulus si iste pauper contempturus sit
divitias, si in illas inciderit: itaque in utroque mens
aestimanda est inspiciendumque, an ille paupertati in-
5 dulgeat, an hic divitiis non indulgeat: alioqui leve
argumentum est bonae voluntatis grabatus aut pannus,
nisi apparuit aliquem illa non necessitate pati, sed
malle. ceterum magnae indolis est ad ista non pro- 12
perare tanquam meliora, sed praeparari tanquam ad
10 facilia. et sunt, Lucili, facilia: cum vero multo ante
meditatus accesseris, iucunda quoque. inest enim illis,
sine qua nihil est iucundum, securitas. necessarium 13
ergo iudico, id quod tibi scripsi magnos viros saepe
fecisse, aliquos dies interponere, quibus nos imaginaria
15 paupertate exerceamus ad veram. quod eo magis facien-
dum est, quod deliciis permaduimus et omnia dura ac
difficilia iudicamus: potius excitandus e somno et velli-
candus est animus admonendusque naturam nobis mi-
nimum constituisse. nemo nascitur dives. quisquis exit
20 in lucem, iussus est lacte et panno esse contentus: ab
his initiis nos regna non capiunt. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Cum istis tibi esse negotium iudicas, de quibus 1 XXI
scripseras? maximum negotium tecum habes; tu tibi
25 molestus es. quid velis nescis; melius probas honesta
quam sequeris; vides, ubi sit posita felicitas, sed ad
illam pervenire non audes. quid sit autem, quod te

13 scripsi] ep. 18, 5

1 iste L ste p || 2 epicuri pL: corr. Madvig | angulus siiste pL
corrupte: an vetus iste coni. Madvig. melius an tuus iste P. Tho-
mas. expecto an pullatus iste coll. p. 58, 20. potius an gulossi
iste p. c. s. divitias Buecheler || 3 mens existimanda L || 6 gra-
battus pM crabattus L || 10 multum p || 11 iocunda L¹ ut mox
iocundum | iucundacoque p¹ || 13 ergo s ego pLM || 16 quo deli-
ciis p² | permaduimus L || 20 pane et lacte male compiler
excerptorum p. 460 Haase

inpediat, quia parum ipse dispicis, dicam: magna esse
haec existimas, quae relicturus es, et cum proposuisti
tibi illam securitatem, ad quam transiturus es, retinet
te huius vitae, a qua recessurus es, fulgor tamquam
2 in sordida et obscura casurum. erras, Lucili: ex hac 5
vita ad illam ascenditur. quod interest inter splen-
dorem et lucem, cum haec certam originem habeat ac
suam, ille niteat alieno, hoc inter hanc vitam et illam:
haec fulgore extrinsecus veniente percussa est, crassam
illi statim umbram faciet quisquis obstiterit: illa suo 10
lumine inlustris est. studia te tua clarum et nobilem
3 efficient. exemplum Epicuri referam. cum Idomeneo
scriberet et illum a vita speciosa ad fidelem stabilem-
que gloriam revocaret, rigidae tunc potentiae ministrum
et magna tractantem: 'si gloria' inquit 'tangeris, no- 15
torem te epistolae meae facient quam omnia ista, quae
4 colis et propter quae coleris.' numquid ergo mentitus
est? quis Idomeneia nosset, nisi Epicurus illum litteris
suis incidisset? omnes illos megistanas et satrapas et
regem ipsum, ex quo Idomenei titulus petebatur, ob- 20
livio alta suppressit. nomen Attici perire Ciceronis
epistolae non sinunt. nihil illi profuisset gener Agrippa
et Tiberius progener et Drusus Caesar pronepos; inter
tam magna nomina taceretur, nisi sibi Cicero illum adpli-
5 cuisset. profunda super nos altitudo temporis veniet, 25
pauca ingenia caput exerent et in idem quandoque
silentium abitura oblivioni resistant ac se diu vindica-
bunt. quod Epicurus amico suo potuit promittere, hoc

15 *Epic. fr. 132 V.*

1 Magna ei hec p¹ || 2 existimes L | relictus L ur *supra*
scr. L² || 4 es] *in marg.* t est L | fulgur L || 7 habeat hac L ||
8 niteat s nitet p¹ LM | aliono p¹ || 9 fulgure L || 10 commodius
fuit ei || 12 efficient LM efficientur p¹ efficient; ut p² || 16 epistole
(-olae L) pL || 17 numqui p¹ || 18 idomineia L || 19 incidisset p¹ L
indidisset p² | megisthanas L megisthana p¹ magistratus p² ||
21 antici p | parere p¹ || 22 epistolae L || 24 sibi *inseruit* Gertz ||
25 supra L || 27 abitura s obitura pL

tibi promitto, Lucili. habebo apud posteros gratiam,
possum mecum duratura nomina educere. Vergilius
noster duobus memoriam aeternam promisit et praestat:
'fortunati ambo: si quid mea carmina possunt, nulla
5 dies unquam memori vos eximet aevo, dum domus
Aeneae Capitoli immobile saxum accolet imperiumque
pater Romanus habebit.' quoscumque in medium for- 6
tuna protulit, quicumque membra ac partes alienae po-
tentiae fuerunt, horum gratia vigit, domus frequentata
10 est, dum ipsi steterunt; post ipsos cito memoria de-
fecit. ingeniorum crescit dignatio nec ipsis tantum
honor habetur, sed quicquid illorum memoriae adhaesit,
excipitur.

Ne gratis Idomeneus in epistolam meam venerit, 7
15 ipse eam de suo redimet. ad hunc Epicurus illam no-
bilem sententiam scripsit, qua hortatur, ut Pythoclea
locupletem non publica nec ancipiti via faciat. 'si vis'
inquit 'Pythoclea divitem facere, non pecuniae adi-
ciendum, sed cupiditati detrahendum est.' et apertior 8
20 ista sententia est quam ut interpretanda sit, et diser-
tior quam ut adiuvanda. hoc unum te admoneo, ne
istud tantum existimes de divitiis dictum: quocumque
transtuleris, idem poterit. si vis Pythoclea honestum
facere, non honoribus adiciendum est, sed cupiditatibus
25 detrahendum; si vis Pythoclea esse in perpetua vo-
luptate, non voluptatibus adiciendum est, sed cupidi-
tatibus detrahendum; si vis Pythoclea senem facere
et implere vitam, non annis adiciendum est, sed cupi-

2 *Aen. IX 446 ss.* || 17 *Epicuri fr. 135 V.*

1 promitte p | habeo p || 5 unquam memoriam uos p | aevo
dum L endum p¹ || 6 capituli p¹ || 8 patientiae *sed o supra* a
priorem L || 9 fuerant pL: *corr. Gertz* || 10 ipsi L ipsa p ||
12 adesit p¹ || 14 epistolam L || 15 adhuc p¹ || 16 pythoclea s
phytoclea L ephito claea p || 18 inquit p¹ | pytoclea p¹ phyto-
clea L || 20 ut *om.* L | dissertior pL || 21 ut *om.* L || 23 transtu-
leris *sed s extrema ex t ut videtur corr.* L || 27 senen *sed n*
priore correcte ex m L || 28 vita *Gertz*

9 ditatibus detrahendum. has voces non est quod Epicuri esse iudices: publicae sunt. quod fieri in senatu solet, faciendum ego in philosophia quoque existimo: cum censuit aliquis, quod ex parte mihi placeat, iubeo illum dividere sententiam et sequor, *quod* probō. eo 5 libentius Epicuri egregia dicta commemoro, ut istis, qui ad illum confugiunt spe mala inducti, qui velamentum ipsos vitiorum suorum habituros existimant, probem 10 quocumque ierint honeste esse vivendum. cum adieris eius hortulos et inscriptum hortulis 'hospes, hic bene 10 manebis, hic summum bonum voluptas est', paratus erit istius domicilii custos hospitalis, humanus, et te polenta excipiet et aquam quoque large ministrabit et dicet: 'ecquid bene acceptus es?' 'non irritant' inquit 'hi hortuli famem, sed extinguunt. nec maiorem ipsis 15 potionibus sitim faciunt, sed naturali et gratuito re- 11 medio sedant. in hac voluptate consenui.' de his tecum desideriis loquor, quae consolationem non recipiunt, quibus dandum est aliquid, ut desinant. nam de illis extraordinariis, quae licet differre, licet castigare 20 et opprimere, hoc unum commonefaciam: ista voluptas naturalis est, non necessaria. huic nihil debes: si quid

2 ferim senati p¹ || 5 sequor quod probō. eo Haupt et Madvig: sequor Pro eo p¹L sequor probeo s || 6 istis Muretus: isti p¹L || 7 ad illam L ad illa p: corr. Haupt | confugient LM sed u supra e expunctam L | inducti sed c supra scr. L | qui] ibique Gertz || 8 ipsos (in ipsis corr. p) p¹L. ab ipso se coni. Haupt, ipsos tuetur Madvig | suorum vitiorum ed. Rom. | probem Muretus: probent L proibunt dubitans ex p¹ enotat Chatelain || 9 adieris Schweighauser: audierithis p¹ adierithis p² audierit his L. adieris eius Vsener Epic. p. 156 adieris enim Gertz || 10 inscriptum hortulis p¹L: inscr. videris hortulis vel inscr. videris [hortulis] prop. Haupt, inscr. notaueris Vsener, inscr. hortulis legeris Buecheler | latere senarium hic bene m., hospes, hic s. bonumst opinatur Vsener || 14 hec quid p ecce quid L et quid M | irritant sed n supra versum L || 15 extinguunt L || 17 voluntatae p¹ || 18 locor p || 21 oprimere p | communefaciam L || 22 non om. p. cf. Wotke Epikur. spruchs. 20

inpendis, voluntarium est. venter praecepta non audit; poscit, appellat. non est tamen molestus creditor: parvo dimittitur, si modo das illi, quod debes, non quod potes. VALE.

5 L. ANNAEI SENECAE EPISTVLARVM MORALIVM
AD LVCILIVM LIB. II EXPLICIT
INCIPIT EIVSDEM LIB. III.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Iam intellegis educendum esse te ex istis occu- 1 XXII
10 pationibus speciosis et malis. sed quo modo id consequi possis quaeris. quaedam non nisi a praesente monstrantur. non potest medicus per epistulas cibi aut balinei tempus eligere: vena tangenda est. vetus proverbium est gladiatorem in harena capere consilium: 15 aliquid adversarii vultus, aliquid manus mota, aliquid ipsa inclinatio corporis intuentem monet. quid fieri 2 soleat, quid oporteat, in universum et mandari potest et scribi; tale consilium non tantum absentibus, <sed> etiam posteris datur: illud alterum, quando fieri debeat 20 aut quemadmodum, ex longinquo nemo suadebit, cum rebus ipsis deliberandum est. non tantum praesentis, 3 sed vigilantis est occasionem observare properantem. itaque hanc circumspecte, hanc si videris, prende et toto impetu, totis viribus id age, ut te istis officiis exuas. 25 et quidem quam sententiam feram, attende. censeo aut ex ista vita tibi aut e vita exeundum. sed idem illud

2 apellat p | tamen sed n supra versum L || 4 potest L | VALE om. p || 5—7 L. ANNAEI SENECAE MEMORALIVM AD LVCILIVM LIB. II EXPLICIT. INCIPIT EIVSDEM LIB. III p L. ANNAEI SENECAE MORALIVM AD LVCILIVM EXPLICIT LIBER SECVNDVS | INCIPIT LIBER TERTIVS EIVSDEM rubr. L || 9 intelligis L || 10 petiosis p | comodo (p¹) id p quomodo hic id L || 11 a praesente L presenti (i in ras.) p. praesenti a praesente Haase || 12 epistolas L epistulam p || 13 balnei LM || 18 sed quod ante etiam est in s, omittunt p¹LM. fuerat set etiam || 19 datur ut (at p²) illud p || 24 totius p

existimo, leni eundum via, ut quod male implicuisti, solvas potius quam abrumpas, dummodo si alia solvendi ratio non erit, vel abrumpas. nemo tam timidus
 4 est, ut malit semper pendere quam semel cadere. interim, quod primum est, impedire te noli. contentus 5 esto negotiis, in quae descendisti, vel quod videri mavis, incidisti. non est quod ad ulteriora nitaris, aut perdes excusationem et apparebit te non incidisse. ista enim, quae dici solent, falsa sunt: 'non potui aliter.' quid, si nollem? 'necesse erat.' nulli necesse est felicitatem 10 cursu sequi: est aliquid, etiam si non repugnare, subsistere nec instare fortunae ferenti. numquid offenderis, si in consilium non venio tantum, sed advoco, et quidem prudentiores quam ipse sum, ad quos soleo deferre, si quid delibero? Epicuri epistulam ad hanc 15 rem pertinentem lege, Idomeneo quae inscribitur, quem rogat, ut quantum potest fugiat et properet, antequam aliqua vis maior interveniat et auferat libertatem recedendi. idem tamen subicit nihil esse temptandum, nisi cum apte poterit tempestiveque temptari. sed cum 20 illud tempus captatum diu venerit, exiliendum ait. dormire de fuga cogitantem vetat et sperat salutarem etiam ex difficillimis exitum, si nec properemus ante
 7 tempus nec cessemus in tempore. puto, nunc et Stoicam sententiam quaeris. non est quod quisquam illos 25 apud te temeritatis infamet: cautiores quam fortiores sunt. expectas forsitan, ut tibi haec dicant: 'turpe est cedere oneri. luctare cum officio, quod semel recepisti. non est vir fortis ac strenuus qui laborem fugit, nisi

15 Epicuri] fr. 133 V.

1 leniendum L || 2 abrumbas p || 5 impediri p¹ || 6 quod compendiose ex quia litteris uia erasis corr. p¹ quia L || 11 cursus L || 13 consilio L sed ū supra o alteram expunctam L² | aduocor et quidam (a in ras.) p || 14 prudentiores L sed r altera in ras. L³ | adcos soleo p¹ || 15 epistolam pL || 16 scribitur pL: corr. Haase || 23 difficillimis p | properamus p || 28 luctari L

crescit illi animus ipsa rerum difficultate.' dicentur tibi 8 ista, si operae pretium habebit perseverantia, si nihil indignum bono viro faciendum patiendumve erit: alioqui sordido se et contumelioso labore non conteret
 5 nec in negotiis erit negotii causa. ne illud quidem, quod existimas facturum eum, faciet, ut ambitiosis rebus implicitus semper aestus earum ferat. sed cum viderit gravia, in quibus volutabatur, incerta, ancipitia, referet pedem, non vertet terga, sed sensim recedet in
 10 tutum. facile est autem, mi Lucili, occupationes evadere, si occupationum pretia contempseris. illa sunt, quae nos morantur et detinent: 'quid ergo? tam magnas spes relinquam? ab ipsa messe discedam? nudum erit
 15 latus, incomitata lectica, atrium vacuum?' ab his ergo inviti homines recedunt et mercedem miseriarum amant, ipsas execrantur. sic de ambitione quomodo de amica 10 queruntur: id est, si verum adfectum eorum inspicias, non oderunt, sed litigant. excute istos, qui, quae cupiere, deplorant et de earum rerum loquuntur fuga,
 20 quibus carere non possunt: videbis voluntariam esse illis in eo moram, quod aegre ferre ipsos et misere loquuntur. ita est, Lucili: paucos servitus, plures servitutum tenent. sed si deponere illam in animo est et
 25 libertas bona fide placuit, in hoc autem unum advocationem petis, ut sine perpetua sollicitudine id tibi facere contingat, quidni tota te cohors Stoicorum probatura sit? omnes Zenones et Chrysippi moderata, honesta, tua suadebunt. sed si propter hoc tergiver- 12

1 difficultate p || 3 alioqui L¹ alioquin p n supra verum add. L² || 4 conteret L contereret p¹ conterere corr. p || 5 ne aliud quidem p || 8 volutatur L || 9 num pedem, id est non? | sensim ex semsim L || 16 ambitione L habitatione (h p²) p || 17 quaeruntur L || 19 locuntur hic et 22 p || 21 inter ferre et ipsos add. se supra verum p³ | miserae L¹ || 22 ita L ista p | paucoseruitus p | servitute (sed compendium supra e alteram erasum manu sec.) tenentur p || 24 aduacationem p || 27 zenonnes p¹ | moderata et honesta L || 28 tua pL. tuta male Schweighaeuser. conferantur ep. 9, 19, 21, 2, 23, 6, 41, C ss. | tergiuersaris] i prior in ras. L

saris, ut circumspicias, quantum feras tecum et quam magna pecunia instruas otium, numquam exitum invenies. nemo cum sarcinis enatat. emerge ad meliorem vitam propitiis dis, sed non sic, quomodo istis propitii sunt, quibus bono ac benigno vultu mala magnifica tribuerunt, ad hoc unum excusati, quod ista, quae urunt, quae excruciant, optantibus data sunt.

- 13 Iam inprimebam epistolae signum: resolvenda est, ut cum sollemni ad te munusculo veniat et aliquam magnificam vocem ferat secum, et occurrit mihi ecce 10 nescio utrum verior an eloquentior. 'cuius?' inquis: 14 Epicuri, adhuc enim alienas sarcinas † adoro: 'nemo non ita exit e vita, tamquam modo intraverit.' quemcumque vis occupa, adulescentem senem medium: invenies aequae timidum mortis, aequae inscium vitae. nemo 15 quicquam habet facti, in futurum enim nostra distulimus. nihil me magis in ista voce delectat quam 15 quod exprobratur senibus infantia. 'nemo' inquit 'aliter quam qui modo natus est exit e vita.' falsum est: peiores morimur quam nascimur. nostrum istud, non 20 naturae vitium est. illa nobiscum queri debet et dicere: 'quid hoc est? sine cupiditatibus vos genui, sine timoribus, sine superstitione, sine perfidia ceterisque 16 pestibus: quales intrastis exite.' percepit sapientiam, si quis tam securus morietur quam nascitur: nunc 25 vero trepidamus, cum periculum accessit, non animus

12 Epicuri] fr. 495 V. || 18 Epik. spruchs. 60 W.

1 circumspicias s circum aspicias pL || 4 propitiis (-ciis p) diis pL || 6 adhoc p | excusat littera i post t erasa p || 8 epistolae L | resoluendum p || 9 sollempni p | minusculo p || 11 nescis p || 12 alienis coni. Lipsius, at tunc meas addidisset Seneca, cf. ep. 23, 2 | adoro L adhorro ut videtur p¹ adfero p². adorno Erasmus, adgero Buecheler, adopto ego comparans Ov. fast. IIII 880 Sen. ep. 13, 17 || 13 exiit p || 14 adhulescentem p¹ adolescentem L || 15 inscium L insitum corr. ex insiccum ut videtur p || 17 nihil enim me p || 19 qui modo Wolters: quomodo pL | exiit p || 21 nobis conqueri pL: corr. Haase || 23 superstitione p || 25 quis Lp² qui p¹ | morietur p² morientur p¹ moritur L

nobis, non color constat, lacrimae nihil profuturae cadunt. quid est turpius quam in ipso limine securitatis esse sollicitum? causa autem haec est, quod in- 17 anes omnium bonorum sumus, † vitae laboramus. non 5 enim apud nos pars eius ulla subsedit: transmissa est et effluxit. nemo quam bene vivat, sed quam diu, curat, cum omnibus possit contingere, ut bene vivant, ut diu, nulli. VALE.

SENECA LVCILIO SUO SALVTEM.

- 10 Putas me tibi scripturum, quam humane nobiscum 1 XXIII hiemps egerit, quae et remissa fuit et brevis, quam malignum ver sit, quam praeposterum frigus, et alias ineptias verba quaerentium? ego vero aliquid, quod et mihi et tibi prodesse possit, scribam. quid autem id 15 erit, nisi ut te exhorter ad bonam mentem? huius fundamentum quod sit quaeris? ne gaudeas vanis. fundamentum hoc esse dixi: culmen est. ad summa 2 pervenit, qui scit, quo gaudeat, qui felicitatem suam in aliena potestate non posuit; sollicitus est et incertus 20 sui, quem spes aliqua proritat, licet ad manum sit, licet non ex difficili petatur, licet numquam illum sperata deceperint. hoc ante omnia fac, mi Lucili: 3 disce gaudere. existimas nunc me detrahere tibi multas voluptates, qui fortuita summoveo, qui spes, dulcissima 25 oblectamenta, devitandas existimo? immo contra nolo tibi umquam deesse laetitiam. volo illam tibi domi nasci: nascitur, si modo intra te ipsum sit. ceterae

4 sumus, usu vitae Madvig, non apte. vitam frustra actam respici merito monet Buecheler. scripserim vitae iactura laboramus coll. ep. 1, 1 || 6 effluxit L | curatur L || 9 SALLVTEM p || 10 tibi supra verum p | cum supra v. L || 11 hiems L | fuit et Lp² fuerit p¹ || 16 quid sit L | gaudeas s gaudeat pL || 18 quis scit L || 19 pos-^uit L | sollicitu est p¹ || 21 difficili p¹ || 23 tibi multa p¹ multas tibi sed adiecto transpositionis signo L || 24 dulcissima (-mas p²) p || 25 oblectamenti p² | devitandas (s in ras. nescio qua manu p) pL devitanda s || 27 modo L domu p¹ domus p² | caeterum p

hilaritates non implent pectus, frontem remittunt, leves sunt, nisi forte tu iudicas eum gaudere, qui ridet: animus esse debet alacer et fidens et super omnia
 4 erectus. mihi crede, verum gaudium res severa est. an tu existimas quemquam soluto vultu et, ut isti deli-
 cati locuntur, hilariculo mortem contemnere, pauper-
 5 tati domum aperire, voluptates tenere sub freno, meditari dolorum patientiam? haec qui apud se versat, in magno gaudio est, sed parum blando. in huius
 gaudii possessione esse te volo: numquam deficiet, cum
 5 semel unde petatur inveneris. levium metallorum fructus in summo est: illa opulentissima sunt, quorum in alto latet vena adsidue plenius responsura fodienti. haec, quibus delectatur vulgus, tenuem habent ac per-
 fusoriam voluptatem, et quodcumque invecticiu gau-
 15 dium est, fundamento caret: hoc, de quo loquor, ad quod te conor perducere, solidum est et quod plus
 6 pateat introrsus. fac, oro te, Lucili carissime, quod unum potest praestare felicem: dissice et conculca ista, quae extrinsecus splendent, quae tibi promittuntur ab
 alio vel ex alio, ad verum bonum specta et de tuo gaude. quid est autem hoc 'de tuo'? te ipso et tui optima parte. corpusculum quoque, etiam si nihil fieri sine illo potest, magis necessariam rem crede quam
 magnam: vanas suggerit voluptates, breves, paenitendas,
 25 ac nisi magna moderatione temperentur, in contrarium abituras. ita dico: in praecipiti voluptas ad dolorem vergit, nisi modum tenuit. modum autem tenere in eo difficile est, quod bonum esse credideris. veri boni

3 supra L || 4 est an tu L est tantū p || 5 isti delicati L ista delictia (delicatitia p²) p || 6 hilariculo p¹L hilarioculo p² || 7 apperire p | teneri p || 14 vulgus Lp² vulgus p¹ || 15 inuenticiu (-titium L) pL: corr. Muretus || 16 locor p || 19 dissice sic pL || 20 splendent Lp² plendeant p | promittuntur p | ab alio vel ab alio p || 23 corpus sed duabus litteris erasis p || 25 uanas Lp² uana p¹ | sugerit p | breves penitendas L breui (breves ut videtur p¹) poenitendas p || 27 habituras pL sed expuncta h L | voluptas stat, ad d. v. coni. Madvig || 29 uiri L

aviditas tuta est. quid sit istud, interrogas, aut unde
 7 subeat? dicam: ex bona conscientia, ex honestis consiliis, ex rectis actionibus, ex contemptu fortuitorum, ex placido vitae et continuo tenore unam prementis
 5 viam. nam illi, qui ex aliis propositis in alia transiliunt aut ne transiliunt quidem, sed casu quodam transmittuntur, quomodo habere quicquam certum mansu-
 rumve possunt suspensi et vagi? pauci sunt, qui consilio
 8 se suaeque disponant, ceteri eorum more, quae fluminibus innatant, non eunt, sed feruntur. ex quibus alia lenior
 10 unda detinuit ac mollius vexit, alia vehementior rapuit, alia proxima ripae cursu languescente deposuit, alia torrens impetus in mare eiecit. ideo constituendum est, quid velimus, et in eo perseverandum.

15 Hic est locus solvendi aeris alieni. possum enim 9 tibi vocem Epicuri tui reddere et hanc epistolam liberare: 'molestum est semper vitam incohare.' aut si hoc modo magis sensus potest exprimi: 'male vivunt, qui semper vivere incipiunt.' 'quare?' inquis, desi-
 20 derat enim explanationem ista vox. quia semper illis imperfecta vita est. non potest autem stare paratus ad mortem, qui modo incipit vivere. id agendum est, ut satis vixerimus. nemo hoc putat, qui orditur cum maxime vitam. non est quod existimes paucos esse
 25 hos: propemodum omnes sunt. quidam vero tunc incipiunt, cum desinendum est. si hoc iudicas mirum,

17 Epic. fr. 493 V.

1 quid s quod pL fort. recte || 2 dicamus L | consiliis et rectis L || 5 post nam illi tres litterae erasae sunt in p || 6 transmittuntur p || 9 quae L q et una littera erasa p ui supra q p² || 10 ex quibus alia p alia ex quibus L || 12 inter proxima et ripe una littera erasa, sane e p proxima eripae L. non praestabit proximae vel proxime ripae | cursus languescens coni. G. Gemoll || 13 tor (dein rens supra scr. p²) impetus p | ideo L ido p¹ || 16 et hanc L in hanc p | epistolam L || 17 inco are p¹ inchoare L || 23 cum Lp tum p² || 24 paenos esse os p¹

adiciam quod magis admireris: quidam ante vivere desierunt quam inciperent. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

XXIII 1 Sollicitum esse te scribis de iudicii eventu, quod tibi furor inimici denuntiat, existimas me suasurum, 5 ut meliora tibi ipse proponas et adquiescas spei blandae. quid enim necesse est mala accersere, satis cito patienda cum venerint, praesumere ac praesens tempus futuri metu perdere? est sine dubio stultum, quia quandoque sis futurus miser, esse iam miserum. 10 2 sed ego alia te ad securitatem via ducam. si vis omnem sollicitudinem exuere, quicquid vereris ne eveniat, eventurum utique propone, et quodcumque est illud malum, tecum ipse metire ac timorem tuum taxa: intelleges profecto aut non magnum aut non longum 15 3 esse, quod metuis. nec diu exempla, quibus confirmeris, colligenda sunt: omnis illa aetas tulit. in quamcumque partem rerum vel civilium vel externarum memoriam miseris, occurrent tibi ingenia aut profectus aut impetus magni. numquid accidere tibi, si dam- 20 naris, potest durius quam ut mittaris in exilium, ut ducaris in carcerem? numquid ultra quicquam ulli timendum est quam ut uratur, quam ut pereat? singula ista constitue et contemptores eorum cita, qui 4 non quaerendi, sed eligendi sunt. damnationem suam 25

4 te esse p | de iudicii euentu L de iudici euentus p¹ de iudicis aduentu p². fortasse retinendum est iudici || 5 inimicum p² || 6 ipse s (velut M) ipsi p ipso L || 7 accersere. satis pL accersere et satis s || 8 cito s scio p scito L | pacienda p || 9 post stultum supra versum et add. p² || 11 aliā te ad securitatem uiam L || 13 est om. L || 14 post ipse iteratum est illud sed expunctum L || 15 et int. p || 17 illa p¹ L alia p² | tullit p¹ | quamcumque partem s in (In p) quacumque partem (parte p²) p¹ L || 19 occurrent L occurrunt p¹ occurrunt p² || 20 damneris p² || 21 aut ducaris s. quam ut d. coni. Koch, vel d. Gertz. sed confer ep. 50, 1 || 22 ultra quicquam ulli vulgo: ultra quicquam illi L ultra quam illi p

Rutilius sic tulit, tamquam nihil illi molestum aliud esset quam quod male iudicaretur. exilium Metellus fortiter tulit, Rutilius etiam libenter: alter, ut rediret, rei publicae praestitit, alter reditum suum Sullae nega- 5 vit, cui nihil tunc negabatur. in carcere Socrates disputavit et exire, cum essent qui promitterent fugam, noluit remansitque; ut duarum rerum gravissimarum hominibus metum demeret, mortis et carceris. Mucius 5 ignibus manum inposuit. acerbum est uri: quanto 10 acerbius, si id te faciente patiaris! vides hominem non eruditum nec ullis praeceptis contra mortem aut dolorem subornatum, militari tantum robore instructum, poenas a se inriti conatus exigentem: spectator destil- lantis in hostili foculo dexterarum stetit nec ante removit 15 nudis ossibus fluentem manum, quam ignis illi ab hoste subductus est. facere aliquid in illis castris felicius potuit, nihil fortius. vide quanto acrior sit ad occupanda pericula virtus quam crudelitas ad inro- ganda: facilius Porsenna Mucio ignovit, quod voluerat 20 occidere, quam sibi Mucius, quod non occiderat. 'de- cantatae' inquis 'in omnibus scholis fabulae istae sunt; iam mihi, cum ad contemnendam mortem ventum fuerit, Catonem narrabis.' quidni ego narrem ultima illa nocte Platonis librum legentem posito ad caput gladio? 25 duo haec in rebus extremis instrumenta prospexerat, alterum ut vellet mori, alterum, ut posset. compositis ergo rebus, utcumque componi fractae atque ultimae poterant, id agendum existimavit, ne cui Catonem aut occidere liceret aut servare contingeret. et stricto gla- 7 30 dio, quem usque in illum diem ab omni caede purum

4 p(ublicae) om. L | syllae pL || 6 promitterent p || 8 mutius pL || 9 aceruum p¹ L¹ || 10 acerbius L¹ || 13 inriti] r supra n expunctam L² | spectator destilantes (distilantis p²) p || 19 porsenna L persona p porsena M. cf. 66, 51 ubi porsenna V porsina p. item porsina codex Nazarianus de benef. V 16, 5. VII 15, 2 | mutio L || 20 mutius L || 22 iam p² tam p¹ t/m L¹ | uentum] tuentum p² || 26 compositis L || 27 componi L | fracti p¹

servaverat: 'nihil' inquit 'egisti, fortuna, omnibus conatibus meis obstando. non pro mea adhuc sed pro patriae libertate pugnavi, nec agebam tanta pertinacia, ut liber, sed ut inter liberos viverem: nunc quoniam deploratae sunt res generis humani, Cato deducatur in 5
8 tutum.' inpressit deinde mortiferum corpori vulnus. quo obligato a medicis cum minus sanguinis haberet, minus virium, animi idem, iam non tantum Caesari sed sibi iratus nudas in vulnus manus egit et generosum illum contemptoremque omnis potentiae spiritum 10
9 non emisit, sed eiecit. non in hoc exempla nunc congero, ut ingenium exerceam, sed ut te adversus id, quod maxime terribile videtur, exhorter. facilius autem exhortabor, si ostendero non fortes tantum viros hoc momentum efflandae animae contempsisse, sed quos- 15
dam ad alia ignavos in hac re aequasse animum fortissimorum, sicut illum Cn. Pompei socerum Scipionem, qui contrario in Africam vento relatus cum teneri navem suam vidisset ab hostibus, ferro se transverberavit et quaerentibus, ubi imperator esset, 'imperator' 20
10 inquit 'se bene habet.' vox haec illum parem maioribus fecit et fatalem Scipionibus in Africa gloriam non est interrumpi passa. multum fuit Carthaginem vincere, sed amplius mortem. 'imperator' inquit 'se bene habet.' an aliter debebat imperator, et quidem 25
11 Catonis, mori? non revoco te ad historias nec ex omnibus saeculis contemptores mortis, qui sunt plurimi, colligo; respice ad haec nostra tempora, de quorum languore ac deliciis querimur: omnis ordinis homines

4 liberos beros p¹ || 8 uirium L uiri p¹ uirilis p² | idem p
ideest L || 9 magnus p¹ | gerosum p¹ || 10 illam ut videtur L¹ u
supra a (?) L³ || 14 exhortabor sed r extrema expuncta manu
recentiore L || 15 afflande p | quosdam sed s ex corr. L || 16 exae-
quasse s || 17 gn p² || 22 non est gloriam sed gloriam et non
transpositionis signo notatis L || 23 interrumpi L interrumpi p¹?
interire p² | cartaginem L chataginem p¹ || 29 querimus L | post
homines supra scr. se p²

suggerent, omnis fortunae, omnis aetatis, qui mala sua morte praeciderint. mihi crede, Lucili, adeo mors timenda non est, ut beneficio eius nihil timendum sit. securus itaque inimici minas audi. et quamvis 12
5 conscientia tibi tua fiduciam faciat, tamen quia multa extra causam valent, et quod aequissimum est, spera et ad id te, quod est iniquissimum, compara. illud autem ante omnia memento, demere rebus tumultum ac videre, quid in quaque re sit: scies nihil esse in 10
istis terribile nisi ipsum timorem. quod vides acci- 13
dere pueris, hoc nobis quoque maiusculis pueris evenit: illi quos amant, quibus adsueverunt, cum quibus ludunt, si personatos vident, expavescunt: non hominibus tantum, sed rebus persona demenda est et reddenda 15
facies sua. quid mihi gladios et ignes ostendis et 14
turbam carnificum circa te frementem? tolle istam pompam, sub qua lates et stultos territas: mors es, quam nuper servus meus, quam ancilla contempsit. quid tu rursus mihi flagella et eculeos magno appa- 20
ratu explicas? quid singulis articulis singula machinamenta, quibus extorqueantur, aptata et mille alia instrumenta excarnificandi particulatim hominis? pone ista, quae nos obstupefaciunt. iube conticiscere gemitus et exclamationes et vocum inter lacerationem 25
elisarum acerbiter: nempe dolor es, quem podagricus ille contemnit, quem stomachicus ille in ipsis deliciis perfert, quem in puerperio puella perpetitur. levis es, si ferre possum, brevis es, si ferre non possum. haec in animo voluta, quae saepe audisti, saepe dixisti. 15

2 mortē L | praeciderint p³ preceiderint p¹ praecederent
sed i supra e postremam expunctam L praeciderunt s | mortimenda p¹ || 3 benefacto p | timendum p anteferendum L anteferendum timendum alii. ante (a te Lipsius) verendum Gertz
duce Lipsio || 4 itaque L atque p | audiet L || 5 tua L tuam p¹
tutam p² | multi p || 12 illicos p¹ || 15 ignis p¹ || 17 sub qua tes p¹
sub qua stas p² | es Lipsius: est pL || 21 abtata p || 22 paticulatim p¹ || 25 acervitatem p¹L | es Gertz: est pL || 26 stomachicus p¹ || 28 est — est libri: corr. Gertz

sed an vere audieris, an vere dixeris, effectu proba.
hoc enim turpissimum est, quod nobis obici solet,
verba nos philosophiae, non opera tractare. quid, tu
nunc primum tibi mortem imminere scisti, nunc exi-
lium, nunc dolorem? in haec natus es. quicquid fieri
16 potest, quasi futurum cogitemus. quod facere te moneo,
scio certe <te> fecisse: nunc admoneo, ut animum tuum
non mergas in istam sollicitudinem. hebetabitur enim
et minus habebit vigoris, cum exurgendum erit. ab-
duc illum a privata causa ad publicam. dic mortale 10
tibi et fragile corpusculum esse, cui non ex iniuria
tantum aut ex potentioribus viribus denuntiabitur do-
lor: ipsae voluptates in tormenta vertuntur, epulae
cruditatem adferunt, ebrietates nervorum torporem tre-
moremque, libidines pedum, manuum, articulorum om- 15
nium depravationes. pauper fiam: inter plures ero.
exul fiam: ibi me natum putabo, quo mittar. alliga-
bor: quid enim? nunc solutus sum? ad hoc me natura
grave corporis mei pondus adstrinxit. moriar: hoc
dicis, desinam aegrotare posse, desinam alligari posse, 20
18 desinam mori posse. non sum tam ineptus, ut Epicu-
ream cantilenam hoc loco persequar et dicam vanos esse
inferorum metus, nec Ixionem rota volvi nec saxum
umeris Sisyphi trudi in adversum nec ullius viscera et
renasci posse cotidie et carpi: nemo tam puer est, ut 25
Cerberum timeat et tenebras et larvalem habitum nudis
ossibus cohaerentium. mors nos aut consumit aut exuit.
emissis meliora restant onere detracto, consumptis
19 nihil restat, bona pariter malaque summota sunt. per-
mitte mihi hoc loco referre versum tuum, si prius ad- 30

21 Epicur. fr. 341 V.

4 num p² bis || 5 num p² | hac L || 7 certe te f. & certe f.
pL || 9 exurgendum L || 12 potentioris & || 14 afferunt ex ad-
ferunt L³ || 17 putabo comittar p¹ || 24 umeris p¹ humeris L ||
29 summota sunt L submota submo sunt p

monuero, ut te iudices non aliis scripsisse ista, sed
etiam tibi. turpe est aliud loqui, aliud sentire: quanto
turpius aliud scribere, aliud sentire! memini te illum
locum aliquando tractasse, non repente nos in mortem
5 incidere, sed minutatim procedere: cotidie morimur. co- 20
tidie enim demitur aliqua pars vitae, et tunc quoque,
cum crescimus, vita decrescit. infantiam amisimus,
deinde pueritiam, deinde adulescentiam. usque ad
hesternum, quicquid transiit temporis, periit; hunc
10 ipsum, quem agimus, diem cum morte dividimus.
quemadmodum clepsydrum non extremum stillicidium
exhaurit, sed quicquid ante defluxit, sic ultima hora,
qua esse desinimus, non sola mortem facit, sed sola
consummat: tunc ad illam pervenimus, sed diu veni-
15 mus. haec cum descripsisses quo soles ore, semper 21
quidem magnus, numquam tamen acrior quam ubi
veritati commendas verba, dixisti: 'mors non una venit,
sed quae rapit, ultima mors est.' malo te legas quam
epistulam meam. apparebit enim tibi hanc, quam ti-
20 memus, mortem extremam esse, non solam.

Video quo spectes: quaeris, quid huic epistulae 22
infulserim, quod dictum alicuius animosum, quod prae-
ceptum utile. ex hac ipsa materia, quae in manibus
fuit, mittetur aliquid. obiurgat Epicurus non minus
25 eos, qui mortem concupiscunt, quam eos, qui timent,
et ait: 'ridiculum est currere ad mortem taedio vitae,
cum genere vitae, ut currendum ad mortem esset,
effeceris.' item alio loco dicit: 'quid tam ridiculum 23

26 Epic. fr. 496 V. || 28 ibid. fr. 498

1 sed iam L || 5 'procidere?' Buecheler | 5s. cotidie enim
L cotidie enim cotidie p || 7 decrescitur p || 9 aeternum L |
transiit & transit pL | periit & perit pL || 11 stillicidium p ||
14 consummat & consumat p consumit L | ad illa p, fort. p¹ ||
15 descripsisses p || 16 tamen maior non bene Cornelissen ||
17 commodas & fort. recte | una Muretus: ultima pL || 19 epi-
stolam L || 20 solum ut videtur L¹ || 21 quos expectes L | huic
epistolę M hec epistule p hic epistolae L

quam adpetere mortem, cum vitam inquietam tibi feres metu mortis?' his adicias et illud eiusdem notae licet, tantam hominum imprudentiam esse, immo demerentiam, ut quidam timore mortis cogantur ad mortem.

24 quicquid horum tractaveris, confirmabis animum vel 5
ad mortis vel ad vitae patientiam. [aut] in utrumque enim monendi ac firmandi sumus, et ne nimis amemus vitam et ne nimis oderimus. etiam cum ratio suadet finire se, non temere nec cum procursu capiendus est

25 impetus. vir fortis ac sapiens non fugere debet e vita, 10
sed exire. et ante omnia ille quoque vitetur affectus, qui multos occupavit, libido moriendi. est enim, mi Lucili, ut ad alia, sic etiam ad moriendum inconsulta animi inclinatio, quae saepe generosos atque acerrimae indolis viros corripit, saepe ignavos iacentesque: illi 15

26 contemnunt vitam, hi gravantur. quosdam subit eadem faciendi videndique satietas et vitae non odium sed fastidium, in quod prolabor ipsa impellente philosophia, dum dicimus: 'quousque eadem? nempe expergiscar dormiam, esuriam . . . , algebo aestuabo. nullius 20
rei finis est, sed in orbem nexa sunt omnia, fugiunt ac sequuntur. diem nox premit, dies noctem, aestas in autumnum desinit, autumno hiemps instat, quae

2 *Epic. fr. 497 V.*

2 metu mortis om. p | note expunctum p || 4 quedam p || 6 aut (*mutatum ex ad p¹*) in utrumque enim monendi (monendi enim *voluit L²*) pL. *seclusi aut quasi iteratum ex syllaba priore.* at in utrumque enim m. s, *deest particula in aliis nonnullis.* ad utrumq. enim movendi *Schweighaeuser* || 9 finire se *Madvig* (*cf. dial. VI 3, 3 Senecae patris contror. X 7*): finire sed pL || 10 fugere ex fugire L || 14 inclinati p | generosos ex generosus p¹ || 15 indolos sed e supra o alteram expunctam p || 18 prolabor ex probabimur p¹ | mpellente sed i ante m supra scr. manu recentiore L || 19 dicimus sed post i priorem una littera rasa L || 20 esuriam pL esuriam satiabor s. edam esuriam scripsit *Gertz.* fortasse esuriam fastidiam || 22 secuntur p | praemittit sed tit expunctum manu tertia ut videtur L || 23 auctumnum desinit auctumno p | hiems L

vere conpescitur; omnia sic transeunt ut revertantur. nihil novi facio, nihil novi video: fit aliquando et huius rei nausea.' multi sunt, qui non acerbum iudicent vivere, sed supervacuum. VALE.

5

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Quod ad duos amicos nostros pertinet, diversa via 1 XXV
eundum est: alterius enim vitia emendanda, alterius frangenda sunt. utar libertate tota. non amo illum, nisi offendo. 'quid ergo?' inquis 'quadragenarium pupillum cogitas sub tutela tua continere? respice aetatem 10
eius iam duram et intractabilem. non potest reformari: tenera finguntur.' an profecturus sim nescio. 2
malo successum mihi quam fidem deesse. nec desperaveris etiam diutinos aegros posse sanari, si contra 15
intemperantiam steteris, si multa invitos et facere coegeris et pati. ne de altero quidem satis fiduciae habeo, excepto eo, quod adhuc peccare erubescit. nutriendus est hic pudor, qui quamdiu in animo eius duraverit, aliquis erit bonae spei locus. cum hoc veterano parcius agendum puto, ne in desperationem sui 20
veniat. nec ullum tempus adgrediendi fuit melius quam 3
hoc, dum interquiescit, dum emendato similis est. aliis haec intermissio eius inposuit: mihi verba non dat. exspecto cum magno faenore vitia reditura, quae nunc 25
scio cessare, non deesse. inpendam huic rei dies et utrum possit aliquid agi an non possit, experiar. tu 4

1 transeuntur sed ur erasum L || 3 nausea sed i supra e manu sec. L nausia p | acerrum pL || 7 emendanda p || 13 malo successum L malum successim (successum p²) p¹. non praestat malim successum | fidem deesse L fidentium vel fidendum esse p || 14 etiam supra versum L || 15 cogeris L || 16 de om. p || 17 erubescis p sed is in ras. p² || 20 veniat sui sed transpositionis signo addito L || 22 dum iter qui escit p | emendatos (u supra o L²) similis L | Aliis ec p¹ || 24 fenore L fenore p | redditura sed d priore erasa L || 25 dies et utrum L dies in (a supra i expunctam ut sit an p¹) utrum p

nobis te, ut facis, fortem praesta et sarcinas contrahe. nihil ex his, quae habemus, necessarium est. ad legem naturae revertamur: divitiae paratae sunt. aut gratuitum est, quo egemus, aut vile: panem et aquam natura desiderat. nemo ad haec pauper est, intra quae quis-
 5 quis desiderium suum clusit, cum ipso Iove de felicitate contendat, ut ait Epicurus, cuius aliquam vocem
 5 huic epistolae involvam. 'sic fac' inquit 'omnia, tamquam spectet Epicurus.' prodest sine dubio custodem sibi inposuisse et habere, quem respicias, quem interesse
 10 cogitationibus tuis iudices. hoc quidem longe magnificentius est, sic vivere tamquam sub alicuius boni viri ac semper praesentis oculis, sed ego etiam hoc contentus sum, ut sic facias, quaecumque facies, tamquam spectet aliquis: omnia nobis mala solitudo per-
 15 suadet. cum iam profeceris tantum, ut sit tibi etiam tui reverentia, licebit dimittas paedagogum: interim aliquorum te auctoritate custodi, aut Cato ille sit aut Scipio aut Laelius aut cuius interventu perdit quoque homines vitia supprimerent, dum te efficis eum, cum
 20 quo peccare non audeas. cum hoc effeceris, et aliqua coeperit apud te tui esse dignatio, incipiam tibi permittere, quod idem suadet Epicurus: 'tunc praecipue

2 *Epicur. fr. 602 V.* || 8 *Epicuri fr. 211 V.* || 23 *Epicurus fr. 209 V.*

1 facias *sed s supra as L* | presta et sarcinas *L* presta et (*sed et expunctum et supra scr. non p¹*) sarcinas *p* | contra hec nihil *p* || 3 sunt *s sint pL* || 4 quo egemus *s quod agemus pL* || 8 epistolae inuoluamus *L* | inquit *p* || 9 spectat *p* || 10 qua respicias *p* || 14 contemptus *in contentus corr. L* || 15 sollicitudo *p* || 17 reuerentiam *L* || 18 inter aut et scipio tres litterae (*sit suspicatur Chatelain*) erasae *in p* || 19 aut cuius *s aut alicuius (ali- quius p¹) pL*. aut alius cuius *com. Chatelain* || 20 homines *sed i supra e p¹* | supprimerentur *p. vix tamen melius quod voluit p¹* perdit quoq. hominis vitia supprimerentur. certe supprimerent *LM* || 20 coram quo *Muretus aliique immerito* || 21 alica *p¹* || 22 tui esse tuis esse *sed infra tuis esse ducta linea p*

in te ipse secede, cum esse cogeris in turba.' dissi- 7
 milem te fieri multis oportet. dum tibi tutum non
 est ad te recedere, circumspice singulos: nemo est,
 cui non satius sit cum quolibet esse quam secum.
 5 'tunc praecipue in te ipse secede, cum esse cogeris in
 turba': si bonus vir, si quietus, si temperans. alioquin
 in turbam tibi a te recedendum est: istic malo viro
 propius es. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

10 Modo dicebam tibi, in conspectu esse me senectutis: 1 XXVI
 iam vereor, ne senectutem post me reliquerim. aliud
 iam his annis, certe huic corpori, vocabulum convenit,
 quoniam quidem senectus lassae aetatis, non fractae,
 nomen est: inter decrepitos me numera et extrema
 15 tangentis. gratias tamen mihi apud te ago: non sen- 2
 tio in animo aetatis iniuriam, cum sentiam in corpore.
 tantum vitia et vitiorum ministeria senuerunt: viget
 animus et gaudet non multum sibi esse cum corpore.
 magnam partem oneris sui posuit. exultat et mihi
 20 facit controversiam de senectute. hunc ait esse florem
 suum. credamus illi: bono suo utatur. ire in cogi- 3
 tationem iubet et dispicere, quid ex hac tranquillitate
 ac modestia morum sapientiae debeam, quid aetati, et
 diligenter excutere, quae non possim facere, quae nolim,

10 Modo dic.] *epist. 12*

2 tibi tuum *p* || 3 est *P fide Fickerti: sit pL* | ad te *sed d*
erasa L | singulos *p* || 5 precipue *L* praeparaepue (*prae com- pendiose bis scr.*) *p* || 6 es aut post vir *inseri volunt aut post*
temperans. praeparaepim illud || 8 proprius est *p¹ sed t erasa* ||
 10 me senectutis *sed post me una littera (puto e) erasa L* meae
 senectutis *p* || 11 posme *p* | aliut *p* || 12 is annis caerte *p* || 15 te
om. p || 17 vitiorūministeria *p¹ id compendio m litterae eraso*
correctum est in vitiorum inisteria vel potius misteria || 19 ho-
 neris *p* || 21 in *om. p* || 22 iubet *L* iubat *p a mutavit in e fortasse p²*
 iuuat *s* | despiciere *ex dispicere L³* || 23 morum *L* monrem *p* |
 qui (*d supra versum L³*) *L* || 24 queno limus *p*

†prodesse habiturus. †ad qui si nolim quidquid non
posse me gaudeo. quae enim querella est, quod in-
4 commodum, si quidquid debebat desinere, defecit? 'in-
commodum summum est' inquis 'minui et deperire et
ut proprie dicam, liquescere. non enim subito impulsus
ac prostrati sumus: carpimur. singuli dies aliquid
subtrahunt viribus.' ecquis exitus est melior quam in
finem suum natura solvente dilabi? non quia aliquid mali
<est> ictus et e vita repentinus excessus, sed quia lenis
haec est via, subduci. ego certe, velut adpropinquet
experimentum et ille laturus sententiam de omnibus
annis meis dies venerit, ita me observo et adloquor:
5 'nihil est' inquam 'adhuc, quod aut rebus aut verbis
exhibuimus. levia sunt ista et fallacia pignora animi
multisque involuta lenociniis: quid profecerim, morti
crediturus sum. non timide itaque conponor ad illum
diem, quo remotis strophis ac fucis de me iudicaturus
sum, utrum loquar fortia an sentiam, numquid simu-
latio fuerit et mimus, quicquid contra fortunam iactavi

1 prodesse (s altera supra versum p¹) habiturus. adquisi
nolim quidquid non posse e me gaudeo (corr. ex gaudere p¹) p
prodesse habiturus adqui (d in t corr. L³) si nolim quicquid
non posse me gaudeo (gaudebo L³) L. emendandis verbis despe-
ratis vel supplendis non magis par sum quam alii. quae nolim,
pro peste habiturus (sc. animus) aequi, si nolim quicquam non
posse me gaudere coni. Madvig, quae nolim, plus (aut nihilo
minus) prodesse habiturus adque, si nolim quicquid non possem,
gaudere Buecheler || 2 quaerela L || 3 debebat Fickert et Madvig:
debeat p L | deficit p¹ || 4 et (ante deperire) om. p || 6 carpimus p¹ ||
7 ecquis (ut coniecit Madvig) vel Ec quis codex Wirceburgensis
teste O. Rossbachio: hec quis p et quis L || 8 suū ex corr. L³
suam p | soluentem sed m crasa L | delabi p L¹ dilabi L³ | aliquid
mali ic tus (ictus L) et e uita rep. exc. p L. non crit cur seri-
bas aliquid mali est citus e vita ac rep. exc., quamquam mali
est citus enotatur ex codice Rehdigerano et aliis. aliquid mali
continet e vita rep. exc. proposuit Madvig || 9 qui alienus hec p ||
12 adlocor p || 14 ista et fallacia s ista (et supra scr. L³) fallacia L
iste fallacia p || 15 lenicidiis primo p | quid s quod p L | morte p ||
16 conponar scr. Haase || 17 strophis ex strophis L³ | fucis p ||
18 locar corr. ex locor p || 19 mimus s minimus p minus L

verborum contumacium. remove existimationem ho- 6
minum: dubia semper est et in partem utramque di-
viditur. remove studia tota vita tractata: mors de te
pronuntiatura est. ita dico: disputationes et litterata
5 conloquia et ex praeceptis sapientium verba collecta
et eruditus sermo non ostendunt verum robur animi.
est enim oratio etiam timidissimis audax: quid egeris,
tunc apparebit, cum animam ages. accipio condicionem,
non reformido iudicium.' haec mecum loquor, sed tecum 7
10 quoque me locutum puta. iuvenior es: quid refert?
non dinumerantur anni. incertum est, quo loco te
mors expectet: itaque tu illam omni loco expecta.

Desinere iam volebam et manus spectabat ad clau- 8
sulam: sed conficienda sunt sacra et huic epistulae
15 viaticum dandum est. puta me non dicere, unde
sumpturus sum mutuum: scis cuius arca utar. ex-
pecta me pusillum, et de domo fiet numeratio: interim
commodabit Epicurus, qui ait: 'meditare mortem' vel
si commodius sit transire ad deos. hic patet sensus: 9
20 egregia res est mortem condiscere. supervacuum for-
sitan putas id discere, quod semel utendum est. hoc
est ipsum, quare meditari debeamus: semper discendum
est, quod an sciamus, experiri non possumus. 'medi- 10
tare mortem': qui hoc dicit, meditari libertatem iubet.
25 qui mori didicit, servire dedidicit. supra omnem po-
tentiam est, certe extra omnem. quid ad illum carcer

18 Epicurus] fr. 205 V.

3 tracta L || 5 conloquia in colloquia corr. L || 8 conditio-
nem L || 9 locor p || 11 dinumeratur (sed n supra a p¹) animi p |
quo om. p || 12 exspectaet p | in omni p. cf. ep. 28, 5 || exspecta p ||
13 expectabat p || 14 confidenda p | aerā (pro sacra) coni. Mad-
vig | epistolae L || 16 me tuum p¹ | utar sed i erasa post u L ||
17 pulsillum p¹ pussillum p² || 18 ipsius Senecae esse v. vel si—
deos monet Buecheler || 19 commodius L commodantis (?) p for-
tasse commodabit p¹ | ad deos O. Rossbach: at (ad Lp²) nos p L
ad diuos Haase || 20 condicere sed s post i supra scr. p¹ || 21 quod
p M quo L | putandum p || 23 experire p || 25 dedidicit s didicit
p L || 26 carcer sed c altera supra scr. L

et custodia et claustra? liberum ostium habet. una est catena, quae nos alligatos tenet, amor vitae, qui ut non est abiciendus, ita minuendus est, ut si quando res exiget, nihil nos detineat nec inpediat, quo minus parati simus, quod quandoque faciendum est, statim facere. VALE. 5

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

XXVII 1 'Tu me' inquis 'mones? iam enim te ipse monuisti, iam correxisti? ideo aliorum emendationi vacas?' non sum tam improbus, ut curationes aeger obeam, sed 10 tamquam in eodem valitudinario iaceam, de communi tecum malo conloquor et remedia communico. sic itaque me audi, tamquam mecum loquar. in secretum 2 te meum admitto et te adhibito mecum exigo. clamo mihi ipse: 'numera annos tuos, et pudebit eadem velle, 15 quae volueras puer, eadem parare. hoc denique tibi circa mortis diem praesta: moriantur ante te vitia. dimitte istas voluptates turbidas, magno luendas: non venturae tantum, sed praeteritae nocent. quemadmodum scelera etiam si non sint deprehensa cum fierent, sollicitudo non cum ipsis abiit: ita improbarum voluptatum 20 etiam post ipsas paenitentia est. non sunt solidae, non sunt fideles: etiam si non nocent, fugiunt. aliquod potius bonum mansurum circumspice. nullum autem est, nisi quod animus ex se sibi invenit. sola virtus praestat gaudium perpetuum, securum: etiam si quid obstat, nubium modo intervenit, quae infra feruntur nec umquam diem vincunt.' quando ad hoc gaudium pervenire 4 continget? non quidem cessatur adhuc, sed festinetur. multum restat operis, in quod ipse necesse est vigiliam, 30

4 simus ex sumus L sumus p || 9 adeo mavult R. Volkmann || 10 obeam sed o supra rasuram p || 12 conloror p | remedio L || 15 mihi L mi (corr. ex me) p || 18 turpidas L | luendas Pincianus: leuandas L leuaturas (fort. leuatuilas p¹) p || 19 nocent L non cient p¹ sed corr. p || 20 sunt L | depreensa p || 21 abiit p abit L t habet in margine L || 24 cir circumspice p || 29 festinatur pL: corr. Gronovius

ipse laborem tuum inpendas, si effici cupis. delegationem res ista non recipit. aliud litterarum genus 5 adiutorium admittit. Calvisius Sabinus memoria nostra fuit dives. et patrimonium habebat libertini et ingenium: numquam vidi hominem beatum indecentius. huic memoria tam mala erat, ut illi nomen modo Vlixis excideret, modo Achillis, modo Priami, quos tam bene [noverat] quam paedagogos nostros novimus. nemo vetulus nomenclator, qui nomina non reddit, sed 10 inponit, tam perperam tribus quam ille Troianos et Achivos persalutabat. nihilominus eruditus volebat videri. hanc itaque compendiarium excogitavit: magna 6 summa emit servos, unum, qui Homerum teneret, alterum, qui Hesiodum; novem praeterea lyricis singulos 15 adsignavit. magno emissee illum non est quod mireris: non invenerat, faciendos locavit. postquam haec familia illi comparata est, coepit convivae suos inquietare. habebat ad pedes hos, a quibus subinde cum peteret versus, quos referret, saepe in medio verbo excidebat. 20 suasit illi Satellius Quadratus, stultorum divitum adrosor, et quod sequitur, adrisor, et quod duobus his adiunctum est, derisor, ut grammaticos haberet analectas. cum dixisset Sabinus centenis milibus sibi constare singulos servos: 'minoris' inquit 25 'totidem scrinia emissas'. ille tamen in ea opinione erat, ut putaret se scire, quod quisquam in domo sua sciret. idem Satellius illum hortari coepit, ut luctaretur, hominem aegrum, pallidum, gracilem. cum Sabinus respondisset: 'et quomodo possum? vix vivo', 30 'noli, obsecro te' inquit 'istuc dicere: non vides, quam

1 delegationem s deligationem pL || 4 habebit p || 7 excederet L || 8 noverat tollendum esse ridit Gronovius || 9 nomenclator L || 10 troianos s troianus pL¹ || 13 emit] t supra verum L | homerum sed h supra scr. L || 14 lyricis ex lyricis L² || 15 magnum p || 18 sub indicum p || 19 referet p || 22 derisor ex dirisor L dirisor p || 24 minores inquit p | 25 scrinea L | tamen L tantum p || 27 ortari p hortare L¹

multos servos valentissimos habeas?' bona mens nec commodatur nec emitur. et puto, si venalis esset, non haberet emptorem. at mala cotidie emitur.

9 Sed accipe iam quod debeo et vale. 'divitiae sunt ad legem naturae composita paupertas.' hoc saepe 5 dicit Epicurus aliter atque aliter: sed numquam nimis dicitur, quod numquam satis discitur. quibusdam remedia monstranda, quibusdam inculcanda sunt. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

XXVIII¹ Hoc tibi soli putas accidisse et admiraris quasi 10 rem novam, quod peregrinatione tam longa et tot locorum varietatibus non discussisti tristitiam gravitatemque mentis? animum debes mutare, non caelum. licet vastum traieceris mare, licet, ut ait Vergilius noster, 'terraeque urbesque recedant': sequentur te, quocum- 15 que perveneris, vitia. hoc idem querenti cuidam Socrates ait: 'quid miraris nihil tibi peregrinationes prodesse, cum te circumferas? premit te eadem causa, quae expulit.' quid terrarum iuvare novitas potest? quid cognitio urbium aut locorum? in inritum cedit 20 ista iactatio. quaeris quare te fuga ista non adiuvet? tecum fugis. onus animi deponendum est: non ante 3 tibi ullus placebit locus. talem nunc esse habitum tuum cogita, qualem Vergilius noster vatis inducit iam concitatae et instigatae multumque habentis in se spi- 25

4 cf. *Epicur. fr.* 477 V. || 13 cf. *Horatius epist.* I 11, 27 || 14 Vergilius] *Aen.* III 72 terraeq. urbesq. recedunt. cf. *Sen. epist.* 70, 2 || 24 Verg.] *Aen.* VI 78 s.

7 satis dicitur L || 14 uirgilius L || 16 idem s L sed una littera ante idem erasa L ibidem p. cf. *epist.* 104, 7 | quaerenti L || 17 peregrinationis prodesse p¹ || 18 premit ex promit L || 19 que pulit p || 20 inritum ex inritum L | cadit s. cf. *Sen. Phaed.* 182 L. *epist.* 78, 3 || 23 abutum p || 24 uirgilius L || 25 concitatae et instigatae s concitatam et instigatam pL | habentes p

ritus non sui: 'bacchatur vates, magnum si pectore possit excussisse deum.' vadis huc illuc, ut excutias insidens pondus, quod ipsa iactatione incommodius fit, sicut in navi onera inmoti minus urgent, inaequaliter 5 convoluta citius eam partem, in quam incubuere, demergunt. quicquid facis, contra te facis et motu ipso nocet tibi: aegrum enim concutis. at cum istud ex- 4 meris malum, omnis mutatio loci iucunda fiet: in ultimas expellaris terras licebit, in quolibet barbariae angulo conloceris, hospitalis tibi illa qualiscumque sedes 10 erit. magis quis veneris quam quo, interest, et ideo nulli loco addicere debemus animum. cum hac persuasionem vivendum est: 'non sum uni angulo natus, patria mea totus hic mundus est.' quod si liqueret 5 tibi, non admirareris nihil adiuvari te regionum varietatibus, in quas subinde priorum taedio migras. prima enim quaeque placuisset, si omnem tuam crederes. nunc <non> peregrinaris, sed erras et ageris ac locum 20 ex loco mutas, cum illud, quod quaeris, bene vivere, omni loco positum sit. num quid tam turbidum fieri 6 potest quam forum? ibi quoque licet quiete vivere, si necesse sit. sed si liceat disponere se, conspectum quoque et viciniam fori procul fugiam. nam ut loca 25 gravia etiam firmissimam valitudinem temptant, ita bonae quoque menti necdum adhuc perfectae et convalescenti sunt aliqua parum salubria. dissentio ab 7 his, qui in fluctus medios eunt et tumultuosam probantes vitam cotidie cum difficultatibus rerum magno animo conluctantur. sapiens feret ista, non eliget, et 30 malet in pace esse quam in pugna. non multum prod-

1 bachatur L || 2 excussisse p || 4 minum | surgent p || 5 citius eam L titius enim p || 6 te om. p || 7 istuc L fort. recte || 8 iocunda L¹ || 10 conloceris (l supra n expunctam L²) L cum loceris p || 12 adicere p || 13 uni sed u erasa L || 14 liquerit p || 15 nihil L cf. p. 84, 17: nil p || 17 crederis p¹ || 18 nunc non Schweighaeuser: Nunc pL non alii. cf. ep. 104, 16 extr. | set p || 20 fingi coni. P. Thomas || 21 si necesse] si supra versum L || 27 qui in fluctibus eunt p || 29 ferret p || 30 malet s mallet pL | pigna p

est vitia sua proiecisce, si cum alienis rixandum est.
 8 'triginta' inquit 'tyranni Socraten circumsteterunt nec
 potuerunt animum eius infringere.' quid interest, quot
 domini sint? servitus una est. hanc qui contempsit,
 in quantalibet turba dominantium liber est. 5
 9 Tempus est desinere, sed si prius portorium sol-
 vero. 'initium est salutis notitia peccati.' egregie mihi
 hoc dixisse videtur Epicurus. nam qui peccare se
 nescit, corrigi non vult: deprehendas te oportet, ante-
 10 quam emendes. quidam vitiis gloriantur: tu existimas 10
 aliquid de remedio cogitare, qui mala sua virtutum
 loco numerant? ideo quantum potes, te ipse coargue,
 inquire in te; accusatoris primum partibus fungere,
 deinde iudicis, novissime deprecatoris. aliquando te
 offende. VALE. 15

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

XXIX 1 De Marcellino nostro quaeris et vis scire, quid
 agat. raro ad nos venit, non ulla alia ex causa quam
 quod audire verum timet, a quo periculo iam abest.
 nulli enim nisi audituro dicendum est. ideo de Diogene 20
 nec minus de aliis Cynicis, qui libertate promiscua usi
 sunt et obvios monuerunt, dubitari solet, an hoc facere
 debuerint. quid enim, si quis surdos obiurget aut na-
 2 tura morbove mutos? 'quare' inquis 'verbis parcam?
 gratuita sunt. non possum scire, an ei profuturus sim, 25
 quem admoneo: illud scio, alicui me profuturum, si
 multos admonuero. spargenda manus est. non potest
 fieri, ut non aliquando succedat multa temptanti.' hoc

7 Epicur. fr. 522 V.

2 inquit p inquis L | socraten LM socratem p || 6 si om. L |
 portarium pL || 7 notitiae p || 9 depre endas p | oportet om. p ||
 11 cogita p || 12 loconaminantur p | argue p || 15 offendi p ||
 18 agatur p | non ulla pL nulla s || 27 spargenda manus est
 (sic pL) nisi vulgaris locutio est, scripserim spargendum plena
 manu est, non porrigenda manus est | potes in fine versus p

hoc, mi Lucili, non existimo magno viro faciendum: dilui- 3
 tur eius auctoritas nec habet apud eos satis ponderis,
 quos posset minus obsolefacta corrigere. sagittarius
 non aliquando ferire debet, sed aliquando deerrare;
 5 non est ars, quae ad effectum casu venit. sapientia ars
 est: certum petat, eligat profecturos, ab his, quos
 desperavit, recedat, non tamen cito relinquat et in ipsa
 desperatione extrema remedia temptet. Marcellinum 4
 nostrum ego nondum despero. etiamnunc servari potest,
 10 sed si cito illi manus porrigitur. est quidem periculum,
 ne porrigentem trahat: magna in illo ingenii vis est,
 sed iam tendentis in pravum. nihilominus adibo hoc
 periculum et audebo illi mala sua ostendere. faciet 5
 quod solet: advocabit illas facetias, quae risum evocare
 15 lugentibus possunt, et in se primum, deinde in nos
 iocabitur. omnia, quae dicturus sum, occupabit. scru-
 tabitur scholas nostras et obiciet philosophis congiaria,
 amicas, gulam. ostendet mihi alium in adulterio, alium
 in popina, alium in aula. ostendet mihi M. Lepidi phi- 6
 20 losophum Aristonem, qui in gestatione disserebat. hoc
 enim ad edendas operas tempus acceperat. de cuius
 secta cum quaereretur, Scaurus ait: 'utique Peripate-
 ticus non est'. de eodem cum consuleretur Iulius Grae-
 cinus, vir egregius, quid sentiret, 'non possum' inquit
 25 'tibi dicere; nescio enim, quid de gradu faciat', tam-
 quam de essedario interrogaretur. hos mihi circula- 7

2 nec apud eos habet satis L || 3 Sagittarius p || 4 ferire
 pL sed fieri p¹ || 5 ueniunt p || 6 profecturos sed e ex u ut vide-
 tur corr. et c supra versum add. L | his L is p. malim iis ||
 7 relinquitur p | sed (pro et) coni. Pincianus || 8 temptat p ||
 11 trahatur p || 12 tendens Wolters | nihilominus sed i postrema
 ex o correcte L || 15 non praeferam vel aut et lug. || 16 iucabi-
 tur p | occupabit ex occupavit L² occupavit p | scrutabitur p ||
 17 scholas L | congiaria amicas gulamus p || 18 mihi aliud in adhu-
 lterio p | 19 ostendit p | 'quidam habebat Marci Lepidi' Erasmus
 ed. sec. p. 117 mihi lepidum p m. lepidum L M. lepidum M.
 Lepidum supra (ep. 4, 7) memoratum intellegit Buecheler || 21 ad-
 hedendas (adhedente fort. p¹) p | 23 consulaeretur aut consule-
 retur mutata priore e ex a L | grecinus L | 25 de gradum p

tores, qui philosophiam honestius neglexissent quam vendunt, in faciem ingeret. constitui tamen contumelias perpeti: moveat ille mihi risum, ego fortasse illi lacrimas movebo, aut si ridere perseverabit, gaudebo tamquam in malis, quod illi genus insaniae hilare contigerit. 5 sed non est ista hilaritas longa. observa: videbis eosdem intra exiguum tempus acerrime ridere et acerrime rabere. propositum est adgredi illum et ostendere, quanto pluris fuerit, quom multis minoris videatur. vitia eius etiam si non excidero, inhibebo. non 10 desinent, sed intermittent. fortasse autem et desinent, si intermittendi consuetudinem fecerint. non est hoc ipsum fastidiendum, quoniam quidem graviter adfectis 9 sanitatis loco est bona remissio. dum me illi paro, tu interim, qui potes, qui intellegis, unde quo evaseris, et 15 ex eo suspicaris, quousque sis evasurus, compone mores tuos, attolle animum, adversus formidata consiste. numerare eos noli, qui tibi metum faciunt. nonne videatur stultus, si quis multitudinem eo loco timeat, per quem transitus singulis est? aequae ad tuam mortem multis aditus non est, licet illam multi minentur. sic istuc natura disposuit: spiritum tibi tam unus eripiet quam unus dedit.

10 Si pudorem haberes, ultimam mihi pensionem remississes. sed ne ego quidem me sordide geram in finem 25 aeris alieni et tibi quod debeo, inpingam. 'numquam volui populo placere. nam quae ego scio, non probat 11 populus: quae probat populus, ego nescio.' 'quis hoc?'

26 *Epicur. fr. 187 V.*

1 quid philosophiam p | neclexissent p | quam vendunt om. p || 5 in male sanis coni. Wolters | hilare quidam liber Erasmi: uitare pL | contegerit p || 8 rebere p || 9 quū (scripsi quom) Erasmus²: quam pL || 11 sed intermittent L | si intermittent p || 15 unde p uade sed ut incerta sit a, fortasse mutata ex n L n supra a expunctam addidit L² || 16 mores tuos L mors est uos p || 17 attolle p || 18 nonne sed o ex corr. L || 19 multitudine (om. eo loco) timeat p || 20 singulis p || 24 remississes p

inquis, tamquam nescias, cui imperem: Epicurus. sed idem hoc omnes tibi ex omni domo conclamabunt, Peripatetici, Academici, Stoici, Cynici. quis enim placere populo potest, cui placet virtus? malis artibus 5 popularis favor quaeritur. similem te illis facias oportet. non probabunt, nisi agnoverint. multo autem ad rem magis pertinet, qualis tibi videaris quam qualis aliis. conciliari nisi turpi ratione amor turpium non potest. quid ergo illa laudata et omnibus praeferenda artibus 12 rebusque philosophia praestabit? scilicet ut malis tibi 10 placere quam populo, ut aestimes iudicia, non numeres, ut sine metu deorum hominumque vivas, ut aut vincas mala aut finias. ceterum, si te videro celebrem secundis vocibus vulgi, si intrante te clamor et plausus 15 et pantomimica ornamenta obstrepuerint, si tota civitate te feminae puerique laudaverint, quidni ego tui miserear, cum sciam, quae via ad istum favorem ferat? VALE.

L. ANNAEI SENECAE
AD LVCILIVM LIB. III EXPLICIT
20 INCIPIT LIB. IIII.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Bassum Aufidium, virum optimum, vidi quassum, 1 XXX aetati obluctantem. sed iam plus illum degravat quam 25 quod possit attolli: magno senectus et universo pon-

1 tanquam nescies p | imperem L imperim p. implicer (sc. aere alieno) coni. Vsener, t. nescias, aes cui imperem (vel imperarim) Buecheler || 3 academici istoici p achademicisthoici L || 4 potes. cui p || 6 agnouerint p || 7 calis aliis p || 11 hestimes p || 12 daeorum sed a expuncta L || 13 finies L | celebre L || 15 et om. LM || 16 quidni L quid p | tui L tibi p || 18 VALE om. p || 19—22 SAENECAE AD LVCILIVM LIB. III EXPLICIT. INCIPIT LIB. IIII p SENECA AD LVCILIVM LIBER TERTIVS EXPLICIT | INCIPIT LIBER QVARTVS rubr. L || 23 initium epistulae usque ad obluc litteris uncialibus exaratum est in L | uidquassum aetatu aetati obluctantem p

dere incubuit. scis illum semper infirmi corporis et
 exsucti fuisse. diu illud continuit et, ut verius dicam,
 2 continuavit: subito defecit. quemadmodum in nave,
 quae sentinam trahit, uni rimae aut alteri obsistitur,
 ubi plurimis locis laxari coepit et cedere, succurri non
 5 potest navigio dehiscenti: ita in senili corpore ali-
 quatenus inbecillitas sustineri et fulciri potest. ubi
 tamquam in putri aedificio omnis iunctura diducitur,
 et dum alia excipitur, alia discinditur, circumspicien-
 3 dum est, quomodo exeas. Bassus tamen noster alacer 10
 animo est. hoc philosophia praestat, in conspectu
 mortis hilarem esse et in quocumque corporis habitu
 fortem laetumque nec deficientem, quamvis deficiatur.
 magnus gubernator et scisso navigat velo, et, si ex-
 armavit, tamen reliquias navigii aptat ad cursum. hoc 15
 facit Bassus noster et eo animo vultuque finem suum
 spectat, quo alienum spectare nimis securi putares.
 4 magna res est, Lucili, haec et diu discenda, cum ad-
 ventat hora illa inevitabilis, aequo animo abire. alia
 genera mortis spei mixta sunt: desinit morbus, incen- 20
 dium extinguitur, ruina quos videbatur oppressura de-
 posuit; mare quos hauserat, eadem vi, qua sorbebat,
 eiecit incolumes; gladium miles ab ipsa perituri cer-
 vice revocavit: nil habet quod speret, quem senectus
 ducit ad mortem. huic uni intercedi non potest. nullo 25
 genere homines mollius moriuntur, sed nec diutius.

3 continiavit p concinnavit L: corr. Buecheler | deficit p ||
 4 sentine p || 5 laxare cepit p | sciccurri non potes nauigio p || 6 item
 in senilli p || 7 inbecillitate primo p sed corr. | sustinere p || 8 tam-
 quam L quam p || 9 illa discinditur L || 10 bassus tamen L
 bas tamen p || 12 esse addidit G. Gemoll || 13 dedeficiatur p ||
 14 sciso p || 15 ad om. p || 16 facit L fiat p || 17 quo p an quo L
 spectare L exspecre p | secure ex -ri corr. L manu secunda ||
 20 morbus L moribus p | incerdium p || 21 tuto deposuit Gertz ||
 22 mere quos auxera eadem p || 23 eicit L | incolomes pL
 perituri primo L periture p || 25 huic uni L uhic p || 26 mal-
 lius p | nec certius Gertz

Bassus noster videbatur mihi prosequi se et componere 5
 et vivere tamquam superstes sibi et sapienter ferre
 desiderium sui. nam de morte multa loquitur et id
 agit sedulo, ut nobis persuadeat, si quid incommodi
 5 aut metus in hoc negotio est, morientis vitium esse,
 non mortis; non magis in ipsa quicquam esse molestiae
 quam post ipsam. tam demens autem est, qui timet, 6
 quod non est passurus, quam qui timet, quod non est
 sensurus. an quisquam hoc futurum credit, ut per
 10 quam nihil sentiatur, ea sentiatur? 'ergo' inquit 'mors
 adeo extra omne malum est, ut sit extra omnem ma-
 lorum metum.' haec ego scio et saepe dicta et saepe 7
 dicenda, sed neque cum legerem, aequae mihi profue-
 runt, neque cum audirem iis dicentibus, qui negabant
 15 timenda, a quorum metu aberant: hic vero plurimum
 apud me auctoritatis habuit, cum loqueretur de morte
 vicina. dicam etiam quid sentiam: puto fortiores esse 8
 eum, qui in ipsa morte est quam qui circa mortem.
 mors enim adnota etiam inperitis animum dedit non
 20 vitandi inevitabilia. sic gladiator tota pugna timi-
 dissimus iugulum adversario praestat et errantem
 gladium sibi adtemperat. at illa, quae in propinquo
 est utique ventura, desiderat lentam animi firmitatem,
 quae est rarior nec potest nisi a sapiente praestari.
 25 libentissime itaque illum audiebam quasi ferentem de 9
 morte sententiam et qualis esset eius natura velut
 propius inspectae indicantem. plus, ut puto, fidei ha-

1 basses p | uidebantur p | prosequisse p || 2 ferret L ||
 4 agit p ait L || 7 tam demens, ait, est Gertz || 9 quisquam
 hoc s quisquis hoc sed hoc supra versum p¹ quisquam aut L |
 credit L credidit p || 12 haec L ec p || 14 iis Gertz: diis pL
 his s | post negabant additum est dicentes, dein expunctum
 in p || 17 enim ed. Mentel.: etiam pL | eum esse p || 20 timidissi-
 mum p || 22 gladium sibi adtemperat L sibi gladium sibi ad-
 temptatur p | que in pronquo p || 23 desiderat sed esi in ras.
 manu tertia L | lentem L || 24 prestari L prestare p || 27 pro-
 prius inspecte L propitius expectae sed supra ex additum ins
 manu prima p

beret apud te, plus ponderis, si quis revixisset et in morte nihil mali esse narraret expertus: accessus mortis quam perturbationem adferat, optime tibi hi dicent, qui secundum illam steterunt, qui venientem et viderunt
 10 et receperunt. inter hos Bassum licet numeres, qui nos decipi noluit. is ait tam stultum esse, qui mortem timeat, quam qui senectutem. nam quemadmodum senectus adulescentiam sequitur, ita mors senectutem vivere noluit, qui mori non vult. vita enim cum exceptione mortis data est; ad hanc itur. quam ideo
 10 timere dementis est, quia certa expectantur, dubia metuuntur. mors necessitatem habet aequam et invictam. quis queri potest in ea condicione se esse, in qua nemo non est? prima autem pars est aequitatis aequalitas. sed nunc supervacuum est naturae causam agere, quae
 15 non aliam voluit legem nostram esse quam suam: quicquid composuit, resolvit, et quicquid resolvit, componit iterum. iam vero si cui contigit, ut illum senectus leniter emitteret non repente avulsum vitae, sed minutatim subductum: o ne illum agere gratias dis
 20 omnibus decet, quod satiatum ad requiem homini necessariam, lasso gratam perductus est. vides quosdam optantes mortem, et quidem magis quam rogari solet vita. nescio utros existimem maiorem nobis animum dare, qui deposcunt mortem an qui hilares eam quietique
 25 opperiantur, quoniam illud ex rabie interdum ac repentina indignatione fit, haec ex iudicio certo tranquillitas est. venit aliquis ad mortem iratus: mortem

2 accecus p || 3 obtime p || 6 nodecipi sed d facta ex r p | noluit sed n ex corr. L | is L his p || 8 adolescentiam L ad- hules- p || 10 ad hanc itur L adhuc iturus p || 12 inuictam quis L iuictamus. quis p || 13 quaeri L | condicione cesse esse p || 14 prima enim s || 17 quidquid utroque loco p | resolvit et L reuoluit et p | componit p || 19 leniter s leuiter pL. cf. Gertz st. cr. p. 104 | avulsum vite p || 20 one ex om corr. p¹ | illum p ille L | dis s diis pL || 21 debet L || 22 gra- dum L || 23 optantis p || 26 operiuntur L opperiantur p || 28 ira- tus mortem s iratus morti pL

venientem nemo hilaris excipit, nisi qui se ad illam diu composuerat. fateor ergo ad hominem mihi carum
 13 ex pluribus me causis frequentius venisse, ut scirem, an illum totiens eundem invenirem, numquid cum cor-
 5 poris viribus minueretur animi vigor. qui sic cresce- bat illi, quomodo manifestior notari solet agitatorum laetitia, cum septimo spatio palmae adpropinquant. dicebat quidem ille Epicuri praeceptis obsequens, pri-
 14 mum sperare se nullum dolorem esse in illo ex- tremo anhelitu; si tamen esset, habere aliquantum
 10 in ipsa brevitate solacii. nullum enim dolorem lon- gum esse, qui magnus est. ceterum succursurum sibi etiam in ipsa distractione animi corporisque, si cum cruciatu id fieret, post illum dolorem se dolere non
 15 posse. non dubitare autem se, quin senilis anima in primis labris esset nec magna vi distraheretur a cor- pore. 'ignis, qui valentem materiam occupavit, aqua et interdum ruina extinguendus est: ille, qui alimentis deficitur, sua sponte subsidit.' libenter haec, mi Lu-
 15 cili, audio non tamquam nova, sed tamquam in rem praesentem perductus. quid ergo? non multos spectavi abruptantes vitam? ego vero vidi, sed plus momenti apud me habent, qui ad mortem veniunt sine odio vi-
 20 tae et admittunt illam, non adtrahunt. illud quidem aiebat tormentum nostra nos sentire opera, quod tunc
 25 trepidamus, cum prope a nobis esse credimus mortem.

8 Epicur. fr. 503* V. || 24 Epicuri fr. 503* V.

1 quid se illum (quid ullum p¹) diu composuerunt p || 2 fateor ergo ad hominem mihi L fatehor eorgo (eargo? corr.) ad hominem mihi p || 3 uenise p || 4 toties L || 7 spetio p || 10 habere s haberet pL || 11 solatii pL || 13 ipsa (ex ipso) distractionem anime p || 19 subdit L | 20 in re praesente L | 21 nō L | multos expectavi p || 23 apud meabent p || 24 ad- trahunt pL sed d expuncto et t super addita manu secunda L || 25 aiebat pL | tunc om. p || 26 credidimus sed di prius expunc- tum manu secunda L

a quo enim non prope est, parata omnibus locis omnibusque momentis? 'sed consideremus' inquit 'tunc, cum aliqua causa moriendi videtur accedere, quanto aliae propiores sint, quae non timentur.' hostis alicui
 17 mortem minabatur, hanc cruditas occupavit. si distin- 5
 guere voluerimus causas metus nostri, inveniemus alias esse, alias videri. non mortem timemus, sed cogitationem mortis. ab ipsa enim semper tantundem absumus. ita si timenda mors est, semper timenda est.
 18 quod enim morti tempus exemptum est? sed vereri 10
 debeo, ne tam longas epistulas peius quam mortem oderis. itaque finem faciam. tu tamen mortem ut numquam timeas, semper cogita. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

XXXI 1 Agnosco Lucilium meum: incipit, quem promi- 15
 serat, exhibere. sequere illum impetum animi, quo ad optima quaeque calcatis popularibus bonis ibas: non desidero maiorem melioremque te fieri quam moliebaris. fundamenta tua multum loci occupaverunt: tantum effice, quantum conatus es, et illa, quae 20
 2 tecum in animo tulisti, tracta. ad summam sapiens eris, si cluseris aures, quibus ceram parum est obdere: firmiore spissamento opus est quam in sociis usum Vlixem ferunt. illa vox, quae timebatur, erat blanda, non tamen publica, at haec, quae timenda est, non ex 25
 uno scopulo, sed ex omni terrarum parte circumsonat. praetervehere itaque non unum locum insidiosa voluptate suspectum, sed omnes urbes. surdum te aman-

1 est parata L est trepidami parata p || 3 causam horiendi p || 4 propiores s *velut* M propiores pL || 10 exsumptum p || 11 epistolas L || 19 tua multum loci L tua (*sed mutatum in tum manu prima*) loci p || 22 sic cluseris L | cerem p || 26 una p | circumsonatur p. te circumsonat *prop.* Baehrens || 27 pretervehere L praeter uere p | insidiose L || 28 urbis p

tissimis tuis praesta: bono animo mala precantur. et si esse vis felix, deos ora, ne quid tibi ex his, quae optantur, eveniat. non sunt ista bona, quae in te isti 3
 volunt congeri: unum bonum est, quod beatæ vitæ
 5 causa et firmamentum est, sibi fidere. hoc autem contingere non potest, nisi contemptus est labor et in eorum numero habitus, quae neque bona sunt neque mala. fieri enim non potest, ut una ulla res modo mala sit, modo bona, modo levis et perferenda, modo
 10 expavescenda. labor bonum non est. quid ergo est 4
 bonum? laboris contemptio. itaque in vanum operosos culpaverim. rursus ad honesta nitentes, quanto magis incubuerint minusque sibi vinci ac strigare permiserint, adprobabo et clamabo: 'tanto melior, surge
 15 et inspira et clivum istum uno, si potes, spiritu exsupera'. generosos animos labor nutrit. non est ergo, 5
 quod ex illo vetere † parentum tuorum eligas, quid contingere tibi velis, quid optes: et in totum iam per maxima acto viro turpe est etiamnunc deos fatigare.
 20 quid votis opus est? fac te ipse felicem. facies autem, si intellexeris bona esse, quibus admixta virtus est, turpia, quibus malitia coniuncta est. quemadmodum sine mixtura lucis nihil splendidum est, nihil atrum, nisi quod tenebras habet aut aliquid in se traxit ob-
 25 scuri, quemadmodum sine adiutorio ignis nihil calidum

3 obtantur p | eueniant pL *sed n altera expuncta* L | isti p iste L || 6 est pL sit *in margine* L || 8 ut (qut p) una ulla pL *recte.* ut una s || 9 perferenda s proferenda pL || 13 stringere *sed n erasa* p strigare *sed in marg.* † stringere L || 14 adprobabo *Haase:* adprobator p admirabor L | surge et inspira] *contra Hauptii dubitationes (opusc. II p. 323) traditam scripturam defendit nuper Aem. Thomas Herm. XXVIII p. 303 adn. 2* || 16 generosus animus p | labor pL *sed duabus litteris post labor erasis* p || 17 ex illo (illi p¹) uetere parentum pL. *addere solent voto post vetere, malim ex illo voto vetere p. aut cum Buchelero exemplo vetere p. | tuorum suspectat G. Gemoll, tu vide ep. 32, 4. 60, 1 Pers. II 31 ss. | quid p quod L || 22 turpis es-* quibus p || 25 nihil om. p

est, nihil sine aëre frigidum: ita honesta et turpia
 6 virtutis ac malitiae societas efficit. quid ergo est
 bonum? rerum scientia. quid malum est? rerum im-
 peritia. ille prudens atque artifex pro tempore quae-
 que repellit aut eligit. sed nec quae repellit timet,⁵
 nec miratur quae elegit, si modo magnus illi et in-
 victus animus est. summitti te ac deprimi veto. labo-
 7 rem si non recuses, parum est: posce. 'quid ergo?'
 inquis 'labor frivolus et supervacuus et quem humiles
 causae evocaverunt, non est malus?' non magis quam¹⁰
 ille, qui pulchris rebus inpenditur, quoniam animi est
 ipsa tolerantia, quae se ad dura et aspera hortatur ac
 8 dicit: 'quid cessas? non est viri timere sudorem.' huc
 et illud accedat, ut perfecta virtus sit, aequalitas ac
 tenor vitae per omnia consonans sibi, quod non potest¹⁵
 esse, nisi rerum scientia contingit et ars, per quam
 humana ac divina noscantur. hoc est summum bonum.
 quod si occupas, incipis deorum socius esse, non sup-
 9 plex. 'quomodo' inquis 'isto pervenitur?' non per Poe-
 ninum Graiumve montem nec per deserta Candaviae,²⁰
 nec Syrtes tibi nec Scylla aut Charybdis adeundae sunt,
 quae tamen omnia transisti procuratiunculae pretio:
 tutum iter est, iucundum est, ad quod natura te in-

1 frigidum ita L frigidūsta p || 2 malicia societas effi-
 citur p || 5 elegit p | nec quae s quae (que p) nec pL | re-
 pellet ex repellit p || 6 helegit p eligit ex elegit L | illi s ille
 pL | inuinctus p || 7 submitti p || 8 quid ergo *Madvig*: quis
 ergo pL || 9 fribolus p | supervacuus et quem *scripsi*: super-
 uacuus est quem pL. *interrogandi signum ponunt vulgo post*
supervacuus, ego interlocutori continuavi v. quem — malus. cf.
ep. 47, 15. 59, 17 || 10 uocauerunt pL: *corr. Haase* || 11 inpenditur
 sed n altera erasa L inpeditur p | quoniam magni animi est non
 apte *Madvig* || 13 huc L huic p || 14 accedat pL sed ex accedit
 corr. L || 16 contingit pL sed fortasse ex continget corr. p |
 asper L || 17 noscantur pL sed a expuncta et super addita u L ||
 18 daeorum L | sotius p | subplex p || 19 poeninum sic pL || 20 gra-
 iumue p gragiumue L || 21 post scylla una littera rasa est in
 L || 22 procutratuunculae p procurantiunculae L || 23 iocundum
 sed supra o aliquid rasi L

struxit. dedit tibi illa, quae si non deserueris, par deo
 surges. parem autem te deo pecunia non faciet: deus¹⁰
 nihil habet. praetexta non faciet: deus nudus est. fama
 non faciet nec ostentatio tui et in populos nominis
 5 dimissa notitia: nemo novit deum, multi de illo male
 existimant, et inpune. non turba servorum lecticam
 tuam per itinera urbana ac peregrina portantium: deus
 ille maximus potentissimusque ipse vehit omnia. ne
 forma quidem et vires beatum te facere possunt: nihil
 10 horum patitur vetustatem. quaerendum est, quod non¹¹
 fiat in dies eius, quoi non possit obstari. quid hoc est?
 animus, sed hic rectus, bonus, magnus. quid aliud
 voces hunc quam deum in corpore humano hospitan-
 tem? hic animus tam in equitem Romanum quam in
 15 libertinum, quam in servum potest cadere. quid est
 enim eques Romanus aut libertinus aut servus? no-
 mina ex ambitione aut ex iniuria nata. subsilire in
 caelum ex angulo licet. exurge modo 'et te quoque
 dignum finge deo'. finges autem non auro vel argento:
 20 non potest ex hac materia imago dei exprimi similis:
 cogita illos, cum propitii essent, fictiles fuisse. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Inquiro de te et ab omnibus sciscitor, qui ex ista¹ XXXII
 regione veniunt, quid agas, ubi et cum quibus more-

18 *Vergili verbum Aen. VIII 364 plenius relatum epist.*
 18, 12

1 par deo s per deos pL || 2 autem deo (om. te) p fortasse
 recte cf. ep. 48, 11 || 3 daeus sed a expuncta L || 4 in populis p |
 5 † lis in margine L ad illo spectans ut videtur || 6 turbae L
 7 portantius L || 10 uetustemus querendum p | quod ex quid
 corr. L || 11 fiat L fiet p | quoi *Opsopoeus*: quo p qui L. cf. *Madvig*
adv. II p. 474 | quid p quod sed i super addita manu sec. L || 14 tam
 L tuam p || 16 eques r. aut L equesir aut p || 17 aut (om. ex) in-
 iuria L | subsilire p || 18 ex angulo L et angelo p | exsurge L ||
 20 immago p | deo L || 23 de te vel in te s: a te pL

ris. verba dare non potes: tecum sum. sic vive, tamquam quid facias auditurus sim, immo tamquam visurus. quaeris quid me maxime ex iis, quae de te audio, delectet? quod nihil audio, quod plerique ex
 2 his, quos interrogo, nesciunt quid agas. hoc est salutare, non conversari dissimilibus et diversa cupientibus. habeo quidem fiduciam non posse te detorqueri mansurumque in proposito, etiam si sollicitantium turba circumeat. quid ergo est? non timeo, ne mutent te, timeo, ne inpediant. multum autem nocet etiam qui
 10 moratur, utique in tanta brevitae vitae, quam breviorē inconstantia facimus aliud eius subinde atque aliud facientes initium. diducimus illam in particulas
 3 ac lancinamus. propera ergo, Lucili carissime, et cogita quantum additurus celeritati fueris, si a tergo
 15 hostis instaret, si equitem adventare suspicareris ac fugientium premere vestigia. fit hoc, premeris: accelera et evade, perduc te in tutum et subinde considera, quam pulchra res sit consummare vitam ante
 20 mortem, deinde expectare securum reliquam temporis sui partem, nihil sibi, in possessione beatae vitae positum, quae beatior non fit, si longior. o quando
 4 illud videbis tempus, quo scies tempus ad te non pertinere, quo tranquillus placidusque eris et crastini neglegens ut in summa tui satietate! vis scire, quia
 25 sit, quod faciat homines avidos futuri? nemo sibi contingit. optaverunt itaque tibi alia parentes tui: sed ego contra omnium tibi eorum contemptum opto, quo-

1 potes sed t post s crasa L || 3 ex his L || 10 inpedient p ||
 15 additurus sed d altera expuncta manu sec. L | furis supra ser.
 e manu sec. L || 16ⁱⁿstaret L | equitantem L || 17 accelera sed d
 expuncta et c super addita L || 19 pulchra p || 20 securum pL
 sed am ut videtur ex um corr. manu tertia L || 21 inniti sibi
 pro nihil sibi (sc. expectare) frustra coniecit Gronovius || 23 an
 te p || 25 neglegens p | ut Gertz: et pL | satietatem L | quid sit
 om. p || 26 omnes p¹ | contingit s contigit pL || 27 obtauerunt
 p. optaverint Gertz || 28 obto eorum p

rum illi copiam. vota illorum multos compilant, ut te locupletent. quicquid ad te transferunt, alicui detrahendum est. opto tibi tui facultatem, ut vagis
 5 citationibus agitata mens tandem resistat et certa sit, ut placeat sibi et intellectis veris bonis, quae, simul intellecta sunt, possidentur, aetatis adiectione non egeat. ille demum necessitates supergressus est et exauctoratus ac liber, qui vivit vita peracta. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

20 Desideras his quoque epistulis sicut prioribus 1 XXXIII adscribi aliquas voces nostrorum procerum. non fuerunt circa flosculos occupati: totus contextus illorum virilis est. inaequalitatem scias esse, ubi quae eminent, notabilia sunt. non est admirationi una arbor, ubi in
 15 eandem altitudinem tota silva surrexit. eiusmodi vocibus referta sunt carmina, refertae historiae. itaque nolo illas Epicuri existimes esse: publicae sunt et maxime nostrae. sed in illo magis adnotantur, quia
 20 rarae interim interveniunt, quia inexpectatae, quia mirum est fortiter aliquid dici ab homine mollitiam professo. ita enim plerique iudicant. apud me Epicurus durus est et fortis, licet manuleatus sit. fortitudo et industria et ad bellum prompta mens tam in Persas quam in alte cinctos cadit. non est ergo quod exigas
 25 excerpta et repetita: continuum est apud nostros quicquid apud alios excerpitur. non habemus itaque ista ocliferia nec emptorem decipimus nihil inventurum, cum intraverit, praeter illa, quae in fronte suspensa

3 ut uagis L ut gis p || 5 ueris Erasmus²: uerbis pL | simul ut sed ut insertum manu sec. L || 10 epistolis L || 13 ubique L || 14 ammirationi L admiratione p || 15 eadem p || 16 refer (quinque litterae rasae) te istorie p || 18 maximae L | in supplavit Erasmus¹. an sed ex illo? || 19 interim seclusit Muretus | inexpectatae aut insperatae s inspectate pL || 21 durus addidi. de duritia Epicuri vide dial. II 15, 4. voculam et secludi voluit Koch || 22 manu beatus p

sunt. ipsis permittimus, unde velint sumere exemplaria.
 4 puta nos velle singulares sententias ex turba separare:
 cui illas adsignabimus? Zenoni an Cleanthi an Chry-
 sippo an Panaetio an Posidonio? non sumus sub rege:
 sibi quisque se vindicat. apud istos quicquid Hermar-
 chus dixit, quicquid Metrodorus, ad unum refertur.
 omnia quae quisquam in illo contubernio locutus est,
 unius ductu et auspiciis dicta sunt. non possumus,
 inquam, licet temptemus, educere aliquid ex tanta
 rerum aequalium multitudine. 'pauperis est numerare
 pecus.' quocumque miseris oculum, id tibi occurret,
 5 quod eminere posset, nisi inter paria legeretur. quare
 depone istam spem, posse te summatim degustare in-
 genia maximorum virorum: tota tibi inspicienda sunt,
 tota tractanda. res geritur et per lineamenta sua in-
 genii opus nectitur, ex quo nihil subduci sine ruina
 potest. nec recuso, quo minus singula membra, dum-
 modo in ipso homine, consideres: non est formosa,
 cuius crus laudatur aut brachium, sed illa, cuius uni-
 versa facies admirationem partibus singulis abstulit.
 6 si tamen exegeris, non tam mendice tecum agam, sed
 plena manu fiet: ingens eorum turba est passim iacen-
 tium, sumenda erunt, non colligenda. non enim ex-
 cidunt, sed fluunt. perpetua et inter se contexta sunt.
 nec dubito, quin multum conferant rudibus adhuc et
 extrinsecus auscultantibus. facilius enim singula in-
 7 sidunt circumscripta et carminis modo inclusa. ideo

10 *Oridi est met. XIII 823 || 19 cf. Horatius in sat. I 2, 92*
 o crus, o bracchia!

1 exemplar *Muretus* || 2 uelles ingulam res sententias p
 3 adsignabimus s adsignauimus pL | ancleanti L || 4 possido-
 nio pL || 5 quidquid hermarcos p || 12 possit L || 13 ingenium L ||
 15 res geritur pL. res seritur prop. *Madvig*, non probabilius
 os gerit viri *Schultess*. nihil novimus quod vere sufficiat | linea-
 menta pL || 17 membra p || 18 homine ex homini L | formosa L ||
 21 tamen ⁱⁿdice sed en erasum, in super additum manu sec. L ||
 22 manus p || 27 carminis s carmini pL

pueris et sententias ediscendas damus et has quas
 Graeci chrias vocant, quia complecti illas puerilis ani-
 mus potest, qui plus adhuc non capit. certi profectus
 viro captare flosculos turpe est et fulcire se notis-
 5 simis ac paucissimis vocibus et memoria stare: sibi
 iam innitatur. dicat ista, non teneat. turpe est enim
 seni aut prospicienti senectutem ex commentario sa-
 pere. 'hoc Zenon dixit': tu quid? 'hoc Cleanthes':
 tu quid? quousque sub alio moveris? impera et dic,
 10 quod memoriae tradatur. aliquid et de tuo profer.
 omnes itaque istos, numquam auctores, semper inter-
 pretes sub aliena umbra latentes, nihil existimo habere
 generosi, numquam ausos aliquando facere, quod diu
 didicerant. memoriam in alienis exercuerunt. aliud
 15 autem est meminisse, aliud scire. meminisse est rem
 commissam memoriae custodire. at contra scire est
 [et] sua facere quaeque nec ad exemplar pendere et
 totiens respicere ad magistrum. 'hoc dixit Zenon, hoc
 Cleanthes.' aliquid inter te intersit et librum. quous-
 20 que discas? iam et praecipe. quid est quare et au-
 diam, quod legere possum? 'multum' inquit 'viva vox
 facit.' non quidem haec, quae alienis verbis commo-
 datur et actuari vice fungitur. adice nunc quod isti, 10
 qui numquam tutelae suae fiunt, primum in ea re se-
 25 cuntur priores, in qua nemo non a priore descivit.
 deinde in ea re secuntur, quae adhuc quaeritur. num-
 quam autem inuenietur, si contenti fuerimus inventis.

2 complecti L completi p || 3 quia *Muretus* | non capit
 certi profectus. viro *distinguebant ante Madvigium* || 6 sciat
 ista *marvult Wolters*, sed *videatur v. 20* | teneatur p || 8 hoc
 cleantes L ocleantes sed h supra lineam post t p || 10 memo-
 ria p || 14 in om. p || 17 et *seclusit Madvig* || 18 toties sed
 lineola addita manu tertia L || 19 cleantes L chleantes p || 20 di-
 ces p | quid est quare et *scripsi*: quid est et quare p qui-
 dem quod ar | te L quid est quare s || 21 possim L || 22 non p
 num L || 24 post in aea re secuntur *duodecim litterae erasae*
 sunt in p || 26 in aea rem p || 27 inuenitur L

praeterea qui alium sequitur, nihil invenit, immo nec
 11 quaerit. quid ergo? non ibo per priorum vestigia?
 ego vero utar via vetere, sed si propiorem planiorem-
 que invenero, hanc muniam. qui ante nos ista mo-
 verunt, non domini nostri, sed duces sunt. patet om- 5
 nibus veritas. nondum est occupata. multum ex illa
 etiam futuris relictum est. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

XXXIII 1 Cresco et exulto et discussa senectute recalesco,
 quotiens ex iis, quae agis ac scribis, intellego, quantum 10
 te ipse, nam turbam olim reliqueras, superieceris. si
 agricolam arbor ad fructum perducta delectat, si pastor
 ex fetu gregis sui capit voluptatem, si alumnum suum
 nemo aliter intuetur quam ut adulescentiam illius suam
 iudicet: quid evenire credis iis, qui ingenia educave- 15
 runt et quae tenera formaverunt, adulta subito vident?
 2 adsero te mihi: meum opus es. ego quom vidissem
 indolem tuam, inieci manum, exhortatus sum, addidi
 stimulos nec lente ire passus sum, sed subinde in-
 citavi: et nunc idem facio, sed iam currentem hortor 20
 3 et invicem hortantem. 'quid aliud?' inquis 'adhuc volo.'
 in hoc plurimum est, non sic quomodo principia totius
 operis dimidium occupare dicuntur: ista res animo
 constat. itaque pars magna bonitatis est velle fieri

1 alium s aliud pL | immo nec queritur p || 3 propiorem p
 priorem L | pleniorē sed a supra e priorem expunctam p¹ |
 10 quoties L | ex his L | et scribis s || 11 ipse] in margine
 excolueris adscriptum est in L, puto ex ep. 35, 1 | supertegeris
 pL: corr. L. de Jan || 12 agriculam p || 13 foetu pL | silumnum p ||
 14 ut supra versum L | adolescentiam L adulescentia p || 15 iis s
 his p et primo L hiis L³ || 16 quae pL sed ae ex corr. tertia
 manu L || 17 assero L | quam p quam lineola notatum et supra
 ser. cū L: corr. O. Rossbach || 18 exortatus L || 19 lente te ire
 mavult Baehrens || 21 'quid aliud' inquis 'adhuc nisi volo?'
 proposuit Madvig. satius duxi distinguere ut supra feci sua-
 dente Buechelero || 22 non L nam p || 23 ista Haase: ita pL |
 24 constat, itaque p

bonum. scis quem bonum dicam? perfectum, abso-
 lutum, quem malum facere nulla vis, nulla necessitas
 possit. hunc te prospicio, si perseveraveris et incubueris 4
 et id egeris, ut omnia facta dictaque tua inter se con-
 5 gruant ac respondeant sibi et una forma percussa sint.
 non est huius animus in recto, cuius acta discordant.
 VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Cum te tam valde rogo, ut studeas, meum nego- 1 XXXV
 10 tium ago: habere te amicum volo, quod contingere
 mihi, nisi pergis ut coepisti excolere te, non potest.
 nunc enim amas me, amicus non es. 'quid ergo? haec
 inter se diversa sunt?' immo dissimilia: qui amicus
 est, amat; qui amat, non utique amicus est. itaque
 15 amicitia semper prodest, amor aliquando etiam nocet.
 si nihil aliud, ob hoc profice, ut amare discas. festina 2
 ergo, dum mihi proficis, ne istuc alteri didiceris. ego
 quidem percipio iam fructum, cum mihi fingo uno nos
 animo futuros et quicquid aetati meae vigoris abscessit,
 20 id ad me ex tua, quamquam non multum abest, redi-
 turum. sed tamen re quoque ipsa esse laetus volo.
 venit ad nos ex iis, quos amamus, etiam absentibus 3
 gaudium, sed id leve et evanidum: conspectus et prae-
 sentia et conversatio habet aliquid vivae voluptatis,
 25 utique si non tantum quem velis, sed qualem velis,
 videas. adfer itaque te mihi ingens munus, et quo
 magis instes, cogita te mortalem esse, me senem. pro- 4
 pera ad me, sed ad te prius. profice et ante omnia
 hoc cura, ut constes tibi. quotiens experiri voles, an

3 hunc in te L | perseueraris L || 10 te addidit Linde
 11 pergas ex pergis L manu tertia | excolere p || 17 istud s |
 18 percipio sed post p duae litt. rasae (re ut videtur) in L || 19 ui-
 gores p || 20 abes traediturum p || 21 ipsa ex ista fortasse corr. L
 manu tertia || 22 iis p his L || 23 lene L || 24 uiuae p uitae L ||
 29 quotiens experiri s quoties (lineola addita manu tertia) ex-
 perire L quociens experire p

aliquid actum sit, observa, an eadem hodie velis, quae heri: mutatio voluntatis indicat animum natum, aliubi atque aliubi apparere, prout tulit ventus. non vagatur, quod fixum atque fundatum est. istud sapienti perfecto contingit, aliquatenus et proficienti provecto. 5 quid ergo interest? hic commovetur quidem, non tamen transit, sed suo loco nutat; ille ne commovetur quidem. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

XXXVI 1 Amicum tuum hortare, ut istos magno animo 10 contemnat, qui illum obiurgant, quod umbram et otium petierit, quod dignitatem suam destituerit, et cum plus consequi posset, praetulerit quietem omnibus: quam utiliter suum negotium gesserit, cotidie illis ostendet. hi, quibus invidetur, non desinent transire: alii elidentur, alii cadent. res est inquieta felicitas: ipsa se exagitat. movet cerebrum non uno genere: alios in aliud irritat, hos in potentiam, illos in luxuriam. hos 2 inflat, illos mollit et totos resolvit. 'at bene aliquis illam fert.' sic, quomodo vinum. itaque non est 20 quod tibi isti persuadeant eum esse felicem, qui a multis obsidetur: sic ad illum, quemadmodum ad lacum concurritur, quem exhauriunt et turbant. 'nugatorium et inertem vocant.' scis quosdam perverse

1 hodie uellis sed l prior erasa manu tertia L odie uellis p || 2 natum pL sed a altera ex u et e ex a vel ae correctis manu tertia L t nutare in margine L || 3 uocatur p || 4 provecto et post o alteram supra scr. q. L || 5 contigit p || 7 ne commovetur p nec commovetur L || 11 contemnat L || 14 negotium suum Haase | ostendet s ostendit p ostendit L. an ostendat? cf. Madvig ad. II p. 475 adn. 1 || 16 cadentur p || 19 aliquis p aliquid sed d expunctum et s super additum manu secunda vel tertia L || 20 unum L uiuimus p || 21 ista p | quia multis L qui multis p fortasse recte, videatur Gertzii adn. in dial. p. 256, 14 || 23 quem qui s hoc iniuria praeferrere a Lipsio Buecheler me docuit || 24 quosdam p | peruersae ex peruersae corr. L

loqui et significare contraria. felicem vocabant: quid ergo? erat? ne illud quidem curo, quod quibusdam 3 nimis horridi animi videtur et tetrici. Ariston aiebat malle se adulescentem tristem quam hilarem et amabilem turbae. vinum enim bonum fieri, quod recens 5 durum et asperum visum est; non pati aetatem, quod in dolio placuit. sine eum tristem appellent et inimicum processibus suis: bene se dabit in vetustate ipsa tristitia, perseveret modo colere virtutem, perbibere 10 liberalia studia, non illa, quibus perfundi satis est, sed haec, quibus tingendus est animus. hoc est discendi 4 tempus. 'quid ergo? aliquod est, quo non sit discendum?' minime. sed quemadmodum omnibus annis studere honestum est, ita non omnibus institui. turpis 15 et ridicula res est elementarius senex: iuveni parandum, seni utendum est. facies ergo rem utilissimam tibi, si illum quam optimum feceris: haec aiunt beneficia esse expetenda tribuendaque, non dubie primae sortis, quae tam dare prodest quam accipere. denique 5 nihil illi iam liberi est: spocondit. minus autem turpe est creditori quam spei bonae decoquere. ad illud aes alienum solvendum opus est negotianti navigatione prospera, agrum colenti ubertate eius, quam colit, terrae, caeli favore: ille quod debet, sola potest voluntate 25 persolvi. in mores fortuna ius non habet. hos disponat, ut quam tranquillissimus ille animus ad perfectum veniat, qui nec ablatum sibi quicquam sentit nec adiectum, sed in eodem habitu est, quomodocumque

1 felicem] in margine t facile L || 3 et tetrici p || 4 male p adhulescentem p adolescentem L || 7 sine eum L sine ume p || 9 colere ex colore ut videtur L | perhibere L || 10 sed haec quibus tingendus est L sed ad hec quibus tingendum est p || 14 itaque non omnibus institui p || 16 utendum L tendum p || 18 dubiae pL || 21 bone decoquere p | ad in at dein rursus in ad corr. L || 25 in mores L immores p || 27 oblatum p | quicquid sed id lineola notatum et a super additum L || 28 in eodem habitu L in eo habitu p

res cedunt. cui sive adgeruntur vulgaria bona, supra
res suas eminet, sive aliquid ex istis vel omnia casus
7 excussit, minor non fit. si in Parthia natus esset,
arcum infans statim tenderet; si in Germania, protinus
puer tenerum hastile vibraret; si avorum nostrorum 5
temporibus fuisset, equitare et hostem comminus per-
cutere didicisset. haec singulis disciplina gentis suae
8 suadet atque imperat. quid ergo huic meditandum
est? quod adversus omnia tela, quod adversus omne
hostium genus bene facit, mortem contemnere, quae 10
quin habeat aliquid in se terribile, ut et animos nostros,
quos in amorem sui natura formavit, offendat, nemo
dubitatur: nec enim opus esset in id comparari et acui,
in quod instinctu quodam voluntario iremus, sicut
9 feruntur omnes ad conservationem sui. nemo discit, 15
ut si necesse fuerit, aequo animo in rosa iaceat, sed
in hoc duratur, ut tormentis non summittat fidem, ut
si necesse fuerit, stans etiam aliquando saucius pro
vallo pervigilet et ne pilo quidem incumbat, quia solet
obrepere interim somnus in aliquod adminiculum re- 20
clinatis. mors nullum habet incommodum. esse enim
10 debet aliquid, cuius sit incommodum. quod si tanta
cupiditas te longioris aevi tenet, cogita nihil eorum,
quae ab oculis abeunt et in rerum naturam, ex qua
prodierunt ac mox processura sunt, reconduntur, con- 25
sumi: desinunt ista, non pereunt. et mors, quam per-
timescimus ac recusamus, intermittit vitam, non eripit:
veniet iterum, qui nos in lucem reponat dies, quem
11 multi recusarent, nisi oblitos reduceret. sed postea
diligentius docebo omnia, quae videntur perire, mutari. 30
aequo animo debet rediturus exire. observa orbem

1 cedunt L caedunt p. quocunq. res cadunt Erasmus² |
sine p | adgeruntur pL sed g supra d L² || 3 fit L fuit p || 8 ergo
huic L er (in fine versus) huic p || 14 instructu p | inremus p ||
18 sautius L || 19 pili p¹ | incumbat s incumbant p incumbent L ||
20 oprepere p || 22 aliquid vulgo: aliquis pL. vide Gertz stud. cr.
p. 107 || 25 reconditur consummi p || 28 quam L || 29 oblitus p

rerum in se remeantium: videbis nihil in hoc mundo
extingui, sed vicibus descendere ac surgere. aestas
abiit, sed alter illam annus adducet; hiemps cecidit,
referent illam sui menses; solem nox obruit, sed ipsam
5 statim dies abiget. stellarum iste discursus quicquid
praeteriit repetit: pars caeli levatur assidue, pars mer-
gitur. denique finem faciam, si hoc unum adiecero, 12
nec infantes [nec] pueros nec mente lapsos timere mor-
tem et esse turpissimum, si eam securitatem nobis
10 ratio non praestat, ad quam stultitia perducit. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Quod maximum vinculum est ad bonam men- 1XXXVII
tem, promisisti virum bonum, sacramento rogatus es.
deridebit te, si quis tibi dixerit mollem esse mili-
15 tiam et facilem. nolo te decipi. eadem honestissimi
huius et illius turpissimi auctoramenti verba sunt:
'uri, vinciri ferroque necari'. ab illis, qui manus ha- 2
renae locant et edunt ac bibunt, quae per sanguinem
reddant, cavetur, ut ista vel inviti patiantur: a te, ut
20 volens libensque patiaris. illis licet arma summittere,
misericordiam populi temptare: tu neque summitteres nec
vitam rogabis. recto tibi invictoque moriendum est.
quid porro prodest paucos dies aut annos lucrificare?

1 nihil videbis L || 2 extingui L extigui p || 3 abiit s
abit pL | adducit pL: corr. Schweighauser | hiems L | cecidit
pL. cessit, sed coni. Haase, potuit cecidit, set cf. Verg.
georg. I 340 || 5 Stellarum stedis cursus p stellarum ista dis-
cursus L || 6 praeteriit L praeterit p || 8 nec ante pueros seclu-
sit Madvig adv. I p. 92 | lassos p¹ || 10 at quam stultiam p ||
14 te s se pL | malitiam L || 15 noli p || 16 auctoramentis L ||
17 uri s ueri pL. uri, vinciri, verberari ferroq. necari Gertz
ex Petronii sat. 117. nisi contraxerit formulam Seneca, vereor
ne ordine verborum non servato (cf. epist. 71, 23) scripserit
uri, verberari, vinciri f. n. | uinceri p | arena eloquant p || 20 illis
om. p || 22 rogabis L rogatus p || 23 lucri facere s

3 sine missione nascimur. 'quomodo ergo' inquis 'me expediam?' effugere non potes necessitates, potes vincere. 'fit via vi.' et hanc tibi viam dabit philosophia. ad hanc te confer, si vis salvus esse, si securus, si beatus, denique si vis esse, quod est maximum, liber. 5
4 hoc contingere aliter non potest. humilis res est stultitia, abiecta, sordida, servilis, multis affectibus et saevissimis subiecta. hos tam graves dominos, interdum alternis imperantes, interdum pariter, dimittit a te sapientia, quae sola libertas est. una ad hanc fert via, 10 et quidem recta: non aberrabis. vade certo gradu. si vis omnia tibi subicere, te subice rationi; multos reges, si ratio te rexerit. ab illa disces, quid et quemadmodum adgredi debeas; non incidēs rebus. neminem 15 mihi dabis, qui sciat, quomodo quod vult, coeperit velle: non consilio adductus illo, sed impetu impactus est. non minus saepe fortuna in nos incurrit quam nos in illam. turpe est non ire, sed ferri et subito in medio turbine rerum stupentem quaerere: 'huc ego quemadmodum veni?' VALE. 20

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

XXXVIII 1 Merito exigis, ut hoc inter nos epistularum commercium frequentemus. plurimum proficit sermo, quia

3 Vergili Aen. II 494

1 missione L sed in margine re L² missione p | ergo supra versum L || 2 effugire p || 3 vi ex Vergilio supplevit Gruter | uiam p unam L. vim Haase, una Gertz || 6 alter p | stultitia s stulta pL || 7 affectibus p | seuissimus p || 8 hostem grēues (a supra scr. p¹) p || 9 alteris L | ad te sed d ex corr. L || 12 te subice rationi L omniae subteratione sed manu prima corr. in omniae subite rationi p | multi p || 15 quid sciat quomodo quid uul p || 16 consilium p | illo quod omisit p adverbium esse monuit Fickert || 19 quere; huc p || 20 uenio sed o crasa p || 22 epistularum L || 23 quia pL sed a in rasura manu tertia L

minutatim inrepat animo. disputationes praeparatae et effusae audiente populo plus habent strepitus, minus familiaritatis. philosophia bonum consilium est: consilium nemo clare dat. aliquando utendum est et illis, 5 ut ita dicam, contionibus, ubi qui dubitat, impellendus est: ubi vero non hoc agendum est, ut velit discere, sed ut discat, ad haec summissiora verba veniendum est. facilius intrant et haerent: nec enim multis opus est, sed efficacibus. seminis modo spargenda sunt, 10 quod quamvis sit exiguum, cum occupavit idoneum locum, vires suas explicat et ex minimo in maximos auctus diffunditur. idem facit ratio: non late patet, si aspicias: in opere crescit. pauca sunt, quae dicuntur, sed si illa animus bene exceperit, convalescunt et exurgunt. eadem est, inquam, praeceptorum condicio quae 15 seminum: multum efficiunt, et angusta sunt. tantum, ut dixi, idonea mens capiat illa et in se trahat. multa invicem et ipsa generabit et plus reddet quam acceperit. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

20 Commentarios, quos desideras, diligenter ordinatorum et in angustum coactos ego vero componam. sed vide, ne plus profutura sit ratio ordinaria quam haec, quae nunc vulgo breviarium dicitur, olim cum latine 25 loqueremur, summarium vocabatur. illa res discenti magis necessaria est, haec scienti. illa enim docet, haec admonet. sed utriusque rei tibi copiam faciam.

2 habet p || 4 nemo clamat con. C. E. Georges, vir necessario || 6 uellit p || 8 intrant et herent L intrent et herant p || 9 efficacibus p || 11 uis res suas p || 12 auctos p || Id facit iratio sed i prius puncto notatum p || 13 aspicias L || 14 si om. p | bone ex bene corr. p | exsurgunt L || 15 conditio L || 17 capiat s rapiat pL. praestare illud vidit Volkmann || 21 ordinatos s ornatos L hornatos p || 23 uidere ne p | ratio om. p | 25 dicenti L dicenti p

tu a me non est quod illum aut illum exigas: qui
 2 notorem dat, ignotus est. scribam ergo quod vis, sed
 meo more: interim multos habes, quorum scripta nescio
 an satis ordinent. sume in manus indicem philo-
 sophorum: haec ipsa res expergisci te coget, si videris, 5
 quam multi tibi laboraverint. concupisces et ipse ex
 illis unus esse. habet enim hoc optimum in se gene-
 rosus animus, quod concitatur ad honesta. neminem
 excelsi ingenii virum humilia delectant et sordida:
 3 magnarum rerum species ad se vocat et extollit. quem-
 admodum flamma surgit in rectum, iacere ac deprimi
 non potest, non magis quam quiescere: ita noster ani-
 mus in motu est, eo mobilior et actuosior, quo vehe-
 mentior fuerit. sed felix, qui ad meliora hunc impe-
 tum dedit: ponet se extra ius dicionemque fortunae. 15
 secunda temperabit, adversa comminuet et aliis admi-
 4 randa despiciet. magni animi est magna contemnere
 ac mediocria malle quam nimia. illa enim utilia vita-
 liaque sunt. at haec eo, quod superfluunt, nocent:
 sic segetem nimia sternit ubertas, sic rami nimio 20
 onere franguntur, sic ad maturitatem non pervenit
 nimia fecunditas. idem animis quoque evenit, quos
 immoderata felicitas rumpit, qua non tantum in alio-
 5 rum iniuriam, sed etiam in suam utuntur. qui hostis
 in quemquam tam contumeliosus fuit quam in quos- 25
 dam voluptates suae sunt? quorum impotentiae atque
 insane libidini ob hoc unum possis ignoscere, quod
 quae fecere patiuntur. nec inmerito hic illos furor
 vexat. necesse est enim in immensum exeat cupiditas,

1 tu a me L tuam p || 2 noturem p || 4 ordinent L hor-
 dinet et n supra lin. p¹. ordines coniecit Madrig non bene,
 ordinent quasi 'ordine res disponant, ordinem servant' || 7 oc ob-
 timum p || 14 hanc p || 15 dicionem que for tunasecunda p ||
 16 temperabit s temperavit pL | et abiicit Muretus || 18 male
 quam minima p || 19 ad p | quo s | superfluum p || 20 nimio addi-
 dit Gertz || 24 quis s || 27 insane L in sene p || 28 quae p q. L |
 facere L

quae naturalem modum transilit. ille enim habet
 suum finem, inania et ex libidine orta sine termino
 sunt. necessaria metitur utilitas: supervacua quo redi- 6
 gis? voluptatibus itaque se mergunt, quibus in con-
 5 suetudinem adductis carere non possunt, et ob hoc
 miserrimi sunt, quod eo pervenerunt, ut illis quae su-
 pervacua fuerant, facta sint necessaria. serviunt itaque
 voluptatibus, non fruuntur, et mala sua, quod malorum
 ultimum est, et amant. tunc autem est consummata
 10 infelicitas, ubi turpia non solum delectant, sed etiam
 placent, et desinit esse remedio locus, ubi quae fuerant
 vitia, mores sunt. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Quod frequenter mihi scribis, gratias ago. nam 1 XL
 15 quo uno modo potes, te mihi ostendis. numquam
 epistulam tuam accipio, ut non protinus una simus.
 si imagines nobis amicorum absentium iucundae sunt,
 quae memoriam renovant et desiderium absentiae falso
 atque inani solacio levant: quanto iucundiores sunt
 20 litterae, quae vera amici absentis vestigia, veras notas
 adferunt? nam quod in conspectu dulcissimum est, id
 amici manus epistolae inpressa praestat, agnoscere.
 audisse te scribis Serapionem philosophum, cum istuc 2
 adplicuisset: 'solet magno cursu verba convellere, quae
 25 non effundit una, sed premit et arguet. plura enim
 veniunt quam quibus vox una sufficiat.' hoc non probo

1 transilit pL. fuere qui praeferrent transiliit || 2 libi-
 dini p || 3 utilitas pL sed s ex tes ut videtur corr. L || 9 et om. L
 16 epistolam L | simus L sumus p || 17 iocunde red e in ras.
 manu tertia L || 18 desiderium absentiae L desideriae absen-
 tia p. absentiae merito suspectum est Guilielmo Gemoll ||
 19 inane L | iocundiores L || 21 adferunt (afferunt L³) nam L¹
 adferunt; quanto iucundiores sunt nam p || 22 epistolae L
 23 philosophum s philosophiā (-phiam L) pL || 24 adplicuis-
 set L¹ adplicuisset p || 25 effundit ex infundit corr. L | una c
 ima pL | arguet sic pL

in philosopho, cuius pronuntiatio quoque, sicut vita, debet esse composita: nihil autem ordinatum est, quod praecipitatur et properat. itaque oratio illa apud Homerum concitata et sine intermissione in morem nivis superveniens *iuvēni* oratori data est, lenis et melle
 3 dulcior seni profluit. sic itaque habe, [ut] istam vim dicendi rapidam atque abundantem aptiorem esse circumculanti quam agenti rem magnam ac seriam docentique. aequae stillare illum nolo quam currere: nec extendat aures nec obruat. nam illa quoque inopia et
 10 exilitas minus intentum auditorem habet taedio interruptae tarditatis, facilius tamen insidit, quod expectatur, quam quod praetervolat. denique tradere homines discipulis praecepta dicuntur: non traditur quod
 4 fugit. adice nunc, quod quae veritati operam dat oratio. incompta esse debet et simplex: haec popularis nihil habet veri. movere vult turbam et inconsultas
 aures impetu rapere, tractandam se non praebet, auferitur: quomodo autem regere potest, quae regi non
 potest? quid, quod haec oratio, quae sanandis mentibus
 20 adhibetur, descendere in nos debet? remedia non prosunt, nisi inmorantur. multum praeterea habet
 5 inanitatis et vani, plus sonat quam valet. lenienda sunt, quae me exterrēt, compescenda, quae irritant, discutienda, quae fallunt, inhibenda luxuria, corripien-
 25

3 II. III 221 ss. I 247 ss.

5 superveniens iuvēni oratori *rel* iuvēni [oratori] Haupt: superueniens (ens ex es ut videtur L³) oratori (hor- p) pL. *malim* superveniens iuveniori || 6 seni L sine p | habe istam s habe (habere sed re erasum p) ut istam pL. *particula temere inlata videtur priori sic quasi responsura* | uin dicendi rapida rapidam p || 7 circui antiquam sed corruptelae signo et supra ui et in margine addito L || 9 quam curre (in fine versus) nec p || 15 fingit p | quodque L | oratio p orationi sed ni expunctum L || 16 inconposita L icomposita sed i prior erasa p: corr. Schultess | estse debet p || 17 moueri p || 19 regere potest s regere potes pL || 22 inmorantur sed n priorem expunxit, m supra scr. L² || 25 luxuria sed u altera in ras. manu tertia L

da avaritia: quid horum raptim potest fieri? quis
 medicus aegros in transitu curat? quid, quod ne voluptatem quidem ullam habet talis verborum sine
 dilectu ruentium strepitus? sed ut pleraque, quae fieri
 5 posse non crederes, cognovisse satis est, ita istos, qui verba exercuerunt, abunde est semel audisse. quid enim quis discere, quid imitari velit? quid de eorum animo iudicet, quorum oratio perturbata et inmissa
 est nec potest reprimi? quemadmodum per proclive
 10 currentium non ubi visum est, gradus sistitur, sed incitato corporis pondere se rapit ac longius quam voluit effertur: sic ista dicendi celeritas nec in sua potestate est nec satis decora philosophiae, quae ponere debet verba, non proicere, et pedetemptim procedere.
 15 'quid ergo? non aliquando et insurget?' quidni? sed salva dignitate morum, quam violenta ista et nimia
 vis exuit. habeat vires magnas, moderatas tamen: perennis sit unda, non torrens. vix oratori permiserim
 talem dicendi velocitatem inrevocabilem ac sine lege
 20 vadentem. quemadmodum enim iudex subsequi poterit aliquando etiam imperitus et rudis? tum quoque, cum illum aut ostentatio abstulerit aut affectus impotens sui, tantum festinet atque ingerat, quantum aures pati
 possunt. recte ergo facies, si non videris istos, qui
 25 quantum dicant, non quemadmodum quaerunt, et ipse

4 dilectu L t delictu in margine manu sec. L delictu p | reentium p || 5 ita L ata sed t in ras. p || 7 dicere L | imitari uellit p | de eorum L deorum p || 8 corum p || 11 se rapit s serpit L serpitur p. cf. de ira I 7, 4 || 13 de quora sed de ex do corr. p || 14 procedere sed i post o erasa L || 17 exuit p exigit (si recte intellego Krollium) primum ut videtur in exiuit deinde in exurgit (?) corr. L | Habet p || 20 uagantem mavult Wolters. immo retinetur imago torrentis || 21 et rudis L et erudis p | quoque cum L quoque p *malim* quoq. quom || 22 affectus impotens sui Muretus: effectus impetus (in petus p) sui pL. *librorum scripturam fortasse defendi posse credit Buecheler* || 24 uideris istos pL audieris istos s. invideris istis coni. Madvig || 25 quatum p

malueris, si necesse est, ut P. Vinicius dicere. 'qui itaque?' cum quaereretur, quomodo P. Vinicius diceret, Asellius ait: 'tractim'. nam Geminus Varius ait: 'quomodo istum disertum dicatis nescio: tria verba non potest iungere.' quidni malis tu sic dicere, quomodo Vinicius? aliquis tam insulsus intervenerit quam qui illi singula verba vellenti, tamquam dictaret, non diceret, ait: 'dic, numquid dicas'. nam Q. Hateri cursum, suis temporibus oratoris celeberrimi, longe abesse ab homine sano volo: numquam dubitavit, numquam intermisit; semel incipiebat, semel desinebat. quaedam tamen et nationibus puto magis aut minus convenire: in Graecis hanc licentiam tuleris: nos etiam cum scribimus, interpungere adsuevimus. Cicero quoque noster, a quo Romana eloquentia exiit, gradatius fuit. Romanus sermo magis se circumspicit et aestimat praebetque aestimandum. Fabianus, vir egregius et vita et scientia et, quod post ista est, eloquentia quoque, disputabat expedite magis quam concitate, ut posses dicere facilitatem esse illam, non celeritatem. hanc ego in viro sapiente recipio, non exigo; ut oratio eius sine impedimento exeat, proferatur tamen malo quam profluat. eo autem magis te deterreo ab isto morbo, quod non potest tibi ista res contingere aliter quam si te pudere desierit: perfrices frontem

1 ut P. Vinicius *Madvig*: uel p. uinicium pL. uelut P. Vinicius *coni. Lipsius* || 3 Arellius *Haase. cf. Sueton. Tib. 42* || 4 disertum p || 5 quidni malis L quidn malis (*post quidn trium litterarum intervallum vacuum*) p || 7 illi pL *sed corr. ex illa manu tertia* L | dictaret s dicta et pL || 8 numquid *Buecheler*: nū quam *sed q in rasura, videtur fuisse* num uiam p numquam L. num iam *Madvig* | nam Q. Haterii (*debit Hateri*) *Lipsius*: namque haeiteri *sed i priore crasa* p namq. aetheri L || 9 sui p || 10 sane L | dubitavit L dubita ut p || 12 aut L ut p || 14 interpungere pL *sed ex interpugnare corr. p¹* || 15 noster est a p || 17 fauianus p || 18 et uitae et scientiae et L || 19 disputabat et expedite p || 21 recipio: non exigo, ut — exeat. proferatur *distinguitur vulgo: corr. P. Thomas* || 22 proferatur pL *sed r ante e crasa* L || 24 iste res p || 25 quamo sit te p

oportet et te ipse non audias. multa enim inobservatus ille cursus feret, quae reprehendere velis. non potest, inquam, tibi contingere res ista salva verecundia. praeterea exercitatione opus est cotidiana et a rebus studium transferendum est ad verba. haec autem etiam si aderunt et poterunt sine ullo tuo labore decurrere, tamen temperanda sunt. nam quemadmodum sapienti viro incessus modestior convenit, ita oratio pressa, non audax. summa ergo summarum haec erit: tardilocum esse te iubeo. VALE.

SENECA LVCILIO SUO SALVTEM.

Facis rem optimam et tibi salutarem, si ut scribis, perseveras ire ad bonam mentem, quam stultum est optare, cum possis a te impetrare. non sunt ad caelum elevandae manus nec exorandus aedituus, ut nos ad aurem simulacri, quasi magis exaudiri possimus, admittat: prope est a te deus, tecum est, intus est. ita dico, Lucili: sacer intra nos spiritus sedet, malorum bonorumque nostrorum observator et custos. hic prout a nobis tractatus est, ita nos ipse tractat. bonus vero vir sine deo nemo est: an potest aliquis supra fortunam nisi ab illo adiutus exurgere? ille dat consilia magnifica et erecta. in unoquoque virorum bonorum 'quis deus incertum est, habitat deus'. si

24 Vergili Aen. VII 352

1 ipsum p | observatus p || 2 repraerendere p reprehendere L *fortasse recte* | uellis p || 6 etiamsi pL *sed post m una littera rasa* L || 9 suma p || 10 tardilocum pM¹ tardiloquium L || 12 Facies rem optimam p | si ut p sicut L || 14 obtare p || 17 admittat L¹ admitatur p | *cf. Minucius Felix Oct. 32, 7* || 18 post spiritus supra scriptum est signum — manu sec. in L || 19 et om. p || 20 ipse tractatur p || 21 an potest L portest p || 22 exurgere L || 23 recta p || 24 incertum p incertus L t incertum (*r ex s corr.*) in margine L

tibi occurrerit vetustis arboribus et solitam altitudinem egressis frequens lucus et conspectum caeli ramorum aliorum alios protegentium summovens obtentu, illa proceritas silvae et secretum loci et admiratio
 5 umbrae in aperto tam densae atque continuae fidem tibi numinis faciet. si quis specus saxi penitus ex-
 10 sis montem suspenderit, non manu factus, sed naturalibus causis in tantam laxitatem excavatus, animum tuum quadam religionis suspitione percutiet. magnorum fluminum capita veneramur. subita ex abdito
 15 vasti amnis eruptio aras habet; coluntur aquarum calentium fontes, et stagna quaedam vel opacitas vel
 4 inmensa altitudo sacravit: si hominem videris interritum periculis, intactum cupiditatibus, inter adversa
 15 felicem, in mediis tempestatibus placidum, ex superiore loco homines videntem, ex aequo deos: non subibit te veneratio eius? non dices: ista res maior est
 5 altiorque quam ut credi similis huic, in quo est, corpusculo possit? vis isto divina descendit. animum
 20 excellentem, moderatum, omnia tamquam minora transeuntem, quicquid timemus optamusque ridentem, caelestis potentia agitat. non potest res tanta sine adminiculo numinis stare. itaque maiore sui parte illic
 25 est, unde descendit. quemadmodum radii solis contingunt quidem terram, sed ibi sunt, unde mittuntur: sic animus magnus ac sacer et in hoc demissus, ut propius [quidem] divina nossemus, conversatur quidem no-

1 occurrerit *sed t expuncta* p occurrit L | solutam p ||
 2 egressus p | conspectu celi p || 3 summovens obtentu *scripsi*:
 summoventus p summovens LM || 6 faciet *Madvig*: facit et pL
 faciet et s | excessis p || 8 laxitatem (*sed n expunctum*) et cau-
 tus p || 9 suspitione L || 10 subita et ex p || 11 coruntur p ||
 12 opatitas p || 13 hominem L hominum *sed h supra lin.* p ||
 16 daeos L || 18 credi similis s credis similis pL | quo L co p ||
 19 isto L istuc pM *cf. ep. 31, 9. 45, 2. 88, 12. 117, 31 al.* || 21 que
 om. L || 23 maior suparte p || 26 dimissus L | propitius *sed ti*
expunctum p || 27 diuina s quidem diuina pLM

biscum, sed haeret origini suae: illinc pendet, illuc spectat ac nititur, nostris tamquam melior interest. quis est ergo hic animus? qui nullo bono nisi suo conitet. quid enim est stultius quam in homine aliena
 5 laudare? quid eo dementius, qui ea miratur, quae ad alium transferri protinus possunt? non faciunt meliorem equum aurei freni. aliter leo aurata iuba mittitur, dum contractatur et ad patientiam recipiendi ornamentum cogitur fatigatus, aliter incultus, integri spiritus: hic scilicet impetu acer, qualem illum natura
 10 esse voluit, speciosus ex horrido, cuius hic decor est, non sine timore aspici, praefertur illi languido et bratteato. nemo gloriari nisi suo debet. vitem laudamus, 7
 si fructu palmites onerat, si ipsa pondere ad terram
 15 eorum, quae tulit, adminicula deducit: num quis huic illam praeferret vitem, cui aureae uvae, aurea folia dependent? propria virtus est in vite fertilitas: in homine quoque id laudandum est, quod ipsius est. familiam formosam habet et domum pulchram, multum
 20 serit, multum fenerat: nihil horum in ipso est, sed circa ipsum. lauda in illo, quod nec eripi potest nec dari, quod proprium hominis est. quaeris quid sit? animus et ratio in animo perfecta. rationale enim animal est homo. consummatur itaque bonum eius, si
 25 id implevit, cui nascitur. quid est autem, quod ab illo ratio haec exigit? rem facillimam, secundum naturam suam vivere. sed hanc difficilem facit communis in-

1 heret origini suae L haere to. regnis sue p | illinc p illic L |
 pendent *sed n expunctum* L || 2 ac L hanc p | nobis *prop. Koch* | est
sed inter in margine suppletum L || 3 hic L hinc p || 4 hominem p ||
 6 meliore p || 7 leo L fleo p || 8 recipiendo L || 10 hic pL *sed h expuncta* p | illum *supra lin.* L || 12 illo L | bratteato p || 13 noemo p |
 uitam p || 14 honorat p | pondere *Erasmus*²: pondera pL | v. ad
 terram *seclusit Haase, traiecit Erasmus*² ante pondere. *melius* si
 ipsa ad terram eorum quae tulit pondere adminicula d. *Bucheler* || 15 adminiculo L¹ aminiculo p: *corr. Erasmus*² || 16 aureae
 folia p || 19 formosam L | pulchram p || 20 orum p || 21 in illum L ||
 26 haec ratio L || 27 suam *suspectat G. Gemoll* | difficilem p

saniam: in vitia alter alterum trudimus. quomodo autem revocari ad salutem possunt, quos nemo retinet, populus inpellit? VALE.

L. ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM
EPISTVLARVM MORALIVM
LIB. IIII EXPLICIT INCIPIT EIVSDEM LIBER V.

SENECAE LVCILIO SVO SALVTEM.

XLII 1 Iam tibi iste persuasit virum se bonum esse? atqui vir bonus tam cito nec fieri potest nec intellegi. scis quem nunc virum bonum dicam? huius 10 secundae notae. nam ille alter fortasse tamquam phoenix semel anno quingentesimo nascitur. nec est mirum ex intervallo magna generari: mediocria et in turbam nascentia saepe fortuna producit, eximia vero ipsa 2 raritate commendat. sed iste multum adhuc abest ab eo, quod proficitur. et si sciret, quid esset vir bonus, nondum esse se crederet, fortasse etiam fieri posse desperaret. 'at male existimat de malis.' hoc etiam mali faciunt, nec ulla maior poena nequitiae est quam 3 quod sibi ac suis displicet. 'at odit eos, qui subita et magna potentia inpotenter utuntur.' idem faciet, cum idem potuerit. multorum, quia inbecilla sunt, latent vitia, non minus ausura, cum illis vires suae placuerint, quam illa, quae iam felicitas aperuit.

1 qm̄ autem reuocari L quomodo autere uocari p
4—6 L. ANNANEI SENECA LVCILIO SVO SALVTEM. RARVM MORALIVM AD LVCILIVM LIB. IIII EXPLICIT. INCIPIT EIVSDEM LIB. V FELICITER VIVAS ET PLVRAM CONFICIAS. SENECA LVCILIO SVO SAL. pL nisi quod hic L. ANNEI SENECAE LVCILIO LITTERARVM MORALIVM et infra PLVRA. rubricata est inscriptio in L || 8 Iam tibi — bonus litteris uncialibus scripta in L | iste frustra in suspicionem venit Haasio ||

9 atque p || 10 uius p || 11 phoenix L || 12 quintecimo p || 13 turba p || 16 quid L qui p || 17 nundum p | crederet sed e media ex o correcte L || 18 ad malae p || 19 pena nequici est p. poterit nequitiaest || 20 adhodit p || 21 et om. p || 22 faceret sed r puncto notata p || 23 asura p || 24 placuerunt p

instrumenta illis explicandae nequitiae desunt. sic tuto 4 serpens etiam pestifera tractatur, dum riget frigore: non desunt tunc illi venena, sed torpent. multorum crudelitas et ambitio et luxuria, ut paria pessimis 5 audeat, fortunae favore deficitur. eadem velle, si iuvat audentis, cognoscas: da posse, quantum volunt. memi- 5 nisti, cum quendam adfirmares esse in tua potestate, dixisse me volaticum esse ac levem et te non pedem eius tenere, sed pennam. mentitus sum? pluma tenebatur, 10 quam remisit et fugit. scis, quos postea tibi exhibuerit ludos, quam multa in caput suum casura temptaverit. non videbat se per aliorum pericula in suum ruere. non cogitabat, quam onerosa essent, quae petebat, etiam si supervacua non essent. hoc itaque in 6 his, quae adfectamus, ad quae labore magno contendimus, inspicere debemus, aut nihil in illis commodi esse aut plus incommodi. quaedam supervacua sunt, quaedam tanti non sunt. sed hoc non pervidemus, et gratuita nobis videntur, quae carissime constant. ex 7 eo licet stupor noster appareat, quod ea sola putamus emi, pro quibus pecuniam solvimus, ea gratuita vocamus, pro quibus nos ipsos inpendimus. quae emere nollemus, si domus nobis nostra pro illis esset danda, si amoenum aliquod fructuosumve praedium, ad ea 25 paratissimi sumus pervenire cum sollicitudine, cum periculo, cum iactura pudoris et libertatis et temporis: adeo nihil est cuique se vilius. idem itaque in omni- 8

4 luxuriae L | pari pessimis audiat p || 5 uelle subaudis (in fine uersus) cognoscas p uelle si sub auditis cognoscis L uelle si || subaudisti cognoscis g: corr. Buecheler coll. Verg. Aen. X 284 || 6 meministi, eum cum quando Hilgenfeld. potuit meministi, istum cum quando, si modo idem spectatur qui supra || 7 quendam s quondam Lg quando p || 9 pinam p | mentius p | plura in pluma corr. L || 10 fugit g fuit pL sed g super addidit L² | exhibuerit p || 11 temptauerit p || 12 periculum L || 15 adfectamus L¹ adfecta sumus p affectamus L² | ad quae s atque pL | labor emagno p || 19 carissimae L || 24 aliquid L || 26 post temporis iteratur et libertatis in p

bus consiliis rebusque faciamus, quod solemus facere, quotiens ad institorem alicuius mercis accessimus: videamus, hoc quod concupiscimus, quanti deferatur. saepe maximum pretium est, pro quo nullum datur. multa possum tibi ostendere, quae adquisita accepta-
 5 que libertatem nobis extorserint; nostri essemus, si
 9 ista nostra non essent. haec ergo tecum ipse versa, non solum ubi de incremento agetur, sed etiam ubi de iactura. 'hoc perituum est.' nempe adventicium fuit: tam facile sine isto vives quam vixisti. si diu
 10 illud habuisti, perdis postquam satiatus es: si non diu, perdis antequam adsuescas. 'pecuniam minorem habebis.' nempe et molestiam. 'gratiam minorem.' nempe
 10 et invidiam. circumspice ista, quae nos agunt in insaniam, quae cum plurimis lacrimis amittimus: scies
 15 non damnum in iis molestum esse, sed opinionem damni. nemo illa perisse sentit, sed cogitat. qui se habet, nihil perdidit. sed quoto cuique habere se contingit? VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

20

XLIII 1 Quomodo hoc ad me pervenerit quaeris, quis mihi id te cogitare narraverit, quod tu nulli narra-
 veras? is qui scit plurimum, rumor. 'quid ergo?' in-
 quis 'tantus sum, ut possim excitare rumorem?' non
 est quod te ad hunc locum respiciens metiaris: ad
 2 istum respice, in quo moraris. quicquid inter vicina

2 quoties L | institorem L insti ens titorem sed ens ex-
 punctum p | mentis L || 4 prae. um p | est eius, pro quo coni.
Madvig, puto, non sine acuminis detrimento | pro co p || 5 ad-
 quesita p || 6 extorserit L | esseimus p || 8 agitur L || 9 aduen-
 titium L || 11 perdes sed i supra e alteram p || 15 plurimis L
 plurum his p || 16 damnum in his Lg dam numinis sed i supra
 i alteram ut sit in iis p | opinionem p || 17 nemo p || 18 conti-
 git p || 22 id pg ad sed d expuncta L | cogitare in cogitata
 corr. L² || 23 plurimum p plurimum Lg

eminet, magnum est illic, ubi eminet. nam magni-
 tudo <non> habet modum certum: comparatio illam aut
 tollit aut deprimit. navis, quae in flumine magna
 est, in mari parvula est. gubernaculum, quod alteri
 5 navi magnum <est>, alteri exiguum est. tu nunc in 3
 provincia, licet contempnas ipse te, magnus es. quid
 agas, quemadmodum cenes, quemadmodum dormias,
 quaeritur, scitur: eo tibi diligentius vivendum est.
 tunc autem felicem esse te iudica, cum poteris in
 10 publico vivere, cum te parietes tui tegent, non abs-
 condent, quos plerumque circumdatos nobis iudicamus
 non ut tutius vivamus, sed ut peccemus occultius.
 rem dicam, ex qua mores aestimes nostros: vix quem- 4
 quam invenies, qui possit aperto ostio vivere. iani-
 15 tores conscientia nostra, non superbia opposuit: sic
 vivimus, ut deprehendi sit subito aspici. quid autem
 prodest recondere se et oculos hominum auresque
 vitare? bona conscientia turbam advocat, mala etiam 5
 in solitudine anxia atque sollicita est. si honesta sunt
 20 quae facis, omnes sciant, si turpia, quid refert nemi-
 nem scire, cum tu scias? o te miserum, si contempnis
 hunc testem! VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Iterum tu mihi te pusillum facis et dicis 1 XLIII
 25 malignius tecum egisse naturam prius, deinde fortu-

1 est illic L est c illic p | eminet — cōparatio illam
 in margine L || 2 non habet s habet pLg habet modum
 incertum unus s || 3 at ante tollit super scr. L² || 4 quod in
 alteri p || 5 magnum est s magnum pL || 6 prouintia L |
 es s est pL sed t erasa L || 7 caenes L coenes p || 8 tibi p
 tibi die L || 9 iudica cum L iudicatum p | pote|ris ex pot.
 eris L || 10 uiuere in publico p || 12 ocultius p || 13 aestimas L
 hostio p || 16 uiuamus p | deprendi p || 19 anxia atque solli-
 cita L axaat que sollita p || 20 sciant L s/ciant (i sub ras.) p |
 24 te pusillum L tempus illum p || 25 malignius pL sed i altera
 supra lin. L² i maligne in marg. L

nam, cum possis eximere te vulgo et ad felicitatem
hominum maximam emergere. si quid est aliud in
philosophia boni, hoc est, quod stemma non inspicit.
omnes, si ad originem primam revocantur, a dis sunt.
2 eques Romanus es, et ad hunc ordinem tua te per- 5
duxit industria: at mehercules multis quattuordecim
clausi sunt; non omnes curia admittit; castra quoque,
quos ad laborem et periculum recipiant, fastidiose
legunt: bona mens omnibus patet, omnes ad hoc su-
mus nobiles. nec reicit quemquam philosophia nec 10
3 eligit: omnibus lucet. patricius Socrates non fuit.
Cleanthes aquam traxit et rigando horto locavit manus.
Platonem non accepit nobilem philosophia, sed fecit.
quid est quare desperes his te posse fieri parem?
omnes hi maiores tui sunt, si te illis geris dignum: 15
geres autem, si hoc protinus tibi ipse persuaseris, a
4 nullo te nobilitate superari. omnibus nobis totidem
ante nos sunt: nullius non origo ultra memoriam iacet.
Platon ait neminem regem non ex servis esse oriun-
dum, neminem servum non ex regibus. omnia ista 20
longa varietas miscuit et sursum deorsum fortuna ver-
5 savit. quis est generosus? ad virtutem bene a natura
compositus. hoc unum intuendum est: alioquin si ad
vetera revocas, nemo non inde est, ante quod nihil
est. a primo mundi ortu usque in hoc tempus per- 25
duxit nos ex splendidis sordidisque alternata series.

19 Platon] *Theaet.* p. 174 E

4 ad primam originem sunt qui praeferant | revocentur
*Erasmus*¹ || 5 eques L et eques p | ordinem in fine versus
om. p || 7 clausi s clause L clausa p. clausa (sc. subsellia) recipi
iubet Chatelain | omnes] i supra e L² || 12 cleantes p | traxit L
traduxit p | rigando L rigan in fine versus p || 14 desperes p L |
iste p || 15 hi maiores s his (sed s expuncta) maiores L is
maiores p || 16 si hoc bis scriptum in p | ipse om. p ||
19 Plato p | non ex servis esse L non exeruisse p || 20 noemi-
nem p | servum non *Madvig*: non servum p L || 22 est s es p L ||
24 non inde L nonde p || 25 horto usque in L ortuus qui in p |
sordidisque p

non facit nobilem atrium plenum fumosis imaginibus.
nemo in nostram gloriam vixit nec quod ante nos fuit,
nostrum est: animus facit nobilem, cui ex quacumque
condicione supra fortunam licet surgere. puta itaque 6
5 te non equitem Romanum esse, sed libertinum: potes
hoc consequi, ut solus sis liber inter ingenuos. 'quo-
modo?' inquis. si mala bonaque non populo auctore
distinxeris. intuendum est non unde veniant, sed quo
eant. si quid est, quod vitam beatam potest facere,
10 id bonum est suo iure. depravari enim in malum non
potest. quid est ergo, in quo erratur, cum omnes 7
beatam vitam optent? quod instrumenta eius pro ipsa
habent et illam, dum petunt, fugiunt. nam cum summa
vitae beatae sit solida securitas et eius inconcussa
15 fiducia, sollicitudinis colligunt causas et per insidio-
sum iter vitae non tantum ferunt sarcinas, sed tra-
hunt: ita longius ab effectu eius, quod petunt, semper
abscedunt et quo plus operae impenderunt, hoc se
magis impediunt et feruntur retro. quod evenit in
20 labyrintho properantibus: ipsa illos velocitas implicat.
VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Librorum istic inopiam esse quereris. non refert,¹ XLV
quam multos, sed quam bonos habeas: lectio certa
25 prodest, varia delectat. qui, quo destinavit, pervenire
vult, unam sequatur viam, non per multas vagetur:

1 imaginibus p || 2 noemo p | uixit ex uexit L² | quod
om. p || 4 fortuna p || 6 consequi p sequi L || 8 distinxeris L ||
9 quid est p ex quidem corr. L² | quo p | beatam potest ex
bonam potes corr. p¹ || 10 iuri p || 11 est om. p | haerratur p ||
12 obtant p || 13 summa s summe p summae L || 14 incon-
cusa p || 16 ferant p || 18 opere impenderunt hoc se magis
impediunt L opere impediunt *ceteris omissis* p || 20 laberintho
properantibus L laberynt hoproperantibus (ho corr. ex in p¹) p |
implicatur p || 25 delectatus p | quicodestinauit p quid quod
aestimavit in qui quo destinauit corr. L manu tertia

2 non ire istuc, sed errare est. 'vellem' inquis 'magis
consilium mihi quam libros dares.' ego vero quos-
cumque habeo, mittere paratus sum et totum horreum
excutere. me quoque isto, si possem, transferrem, et
nisi mature te finem officii sperarem impetraturum, 5
hanc senilem expeditionem indixissem mihi nec me
Charybdis et Scylla et fabulosum istud fretum de-
terrere potuissent. tranassem ista, non solum traiecis-
sem, dummodo te complecti possem et praesens aesti-
3 mare, quantum animo crevisses. ceterum quod libros 10
meos tibi mitti desideras, non magis ideo me disertum
puto quam formosum putarem, si imaginem meam
peteres. indulgentiae scio istud esse, non iudicii. et
4 si modo iudicii est, indulgentia tibi inposuit. sed qua-
lescumque sunt, tu illos sic lege, tamquam verum 15
quaeram adhuc, non sciam, et contumaciter quaeram.
non enim me cuiquam emancipavi, nullius nomen fero.
multum magnorum virorum iudicio credo, aliquid et
meo vindico. nam illi quoque non inventa, sed quae-
renda nobis reliquerunt, et invenissent forsitan neces- 20
5 saria, nisi et supervacua quaesissent. multum illis tem-
poris verborum cavillatio eripuit, captiosae disputa-
tiones, quae acumen irritum exercent. nectimus nodos
et ambiguam significationem verbis inligamus ac de-
inde dissolvimus: tantum nobis vacat? iam vivere, iam 25
mori scimus? tota illo mente pergendum est, ubi pro-
6 videri debet, ne res nos, non verba, decipiant. quid
mihi vocum similitudines distinguis, quibus nemo um-
quam nisi dum disputat, captus est? res fallunt: illas

1 *expecto nollem* | magis libros mihi quam consilium s
2 dare L || 4 *possem corr. ex posum* p || 5 mature s maturem p
mutare L || 6 *senilem* p | indixisse p | Nec macaribdis et scilla p ||
7 *fabulosam primo* L || 11 desiderans p | disertum s desertum p L ||
12 formosum p formosam L | formosum in margine L || 13 in-
dulgentiam p || 17 nullus p || 19 vindico p | quodque p || 21 nis
iinsuperuacua quesissent p || 23 nectimens p || 24 inligamur L¹
s supra r expunctam L³ || 25 uacatur p || 27 res L re p | de-
cipiant p

discerne. pro bonis mala amplectimur; optamus contra
id, quod optavimus. pugnant vota nostra cum votis,
consilia cum consiliis. adulatio quam similis est ami- 7
citiae! non imitatur tantum illam, sed vincit et prae-
5 terit; apertis ac propitiis auribus recipitur et in prae-
cordia ima descendit, eo ipso gratiosa, quo laedit:
doce quemadmodum hanc similitudinem possim di-
noscere. venit ad me pro amico blandus inimicus. vitia
nobis sub virtutum nomine obrepunt. temeritas sub
10 titulo fortitudinis latet, moderatio vocatur ignavia, pro
cauto timidus accipitur: in his magno periculo erra-
mus. his certas notas inprime. ceterum qui interrogatur, 8
an cornua habeat, non est tam stultus, ut frontem
suam temptet, nec rursus tam ineptus aut hebes, ut
15 nesciat, † tu illi subtilissima collectione persuaseris.
sic ista sine noxa decipiunt, quomodo praestigiatorum
acetabula et calculi, in quibus me fallacia ipsa delectat.
effice, ut quomodo fiat intellegam: perdidit usum.
idem de istis captionibus dico: quo enim nomine potius
20 sophismata appellem? nec ignoranti nocent nec scien-
tem iuvant. si utique vis verborum ambiguitates di-
ducere, hoc nos doce, beatum non eum esse, quem
vulgus appellat, ad quem pecunia magna confluit,
sed illum, cui bonum omne in animo est, erectum et
25 excelsum et mutabilia calcantem, qui neminem videt,
cum quo se commutatum velit, qui hominem ea sola

1 discernere p | mala p | amplectitur sed m supra t alte-
ram p || 3 adalatio L adalatio p || 4 immitatur p || 5 recipitur ex
repetitur corr. p¹ || 6 imma p | ipsa p | quod ledit p || 9 obre-
puit p || 10 lateat p || 13 cornu L | tantum stultus p || 14 suum L |
temptet L tempetet corr. ex temperet p | habes p || 15 tu illi
pLM si tu illi s. an ut c̄sentiat, tu illi si subt.² 'recte talia
ut nesciat aliter esse ac tu illi subt.' Buecheler || 16 no/xa p
nonxa fortasse p¹ | pretigiatorum acetabula p || 19 idem de L
id de p || 20 sophismata enim sed enim expunctum p || 21 iu-
uant ex iubant corr. L iubant p || 23 ad quem L atque p ||
24 omne L inme mutatum in iumne p¹ || 25 excelsum s exci-
sum pL | mirabilia pL: corr. Haupt || 26 commutatum L¹ cōn-
mutatum L² mutatum p | uellit p

parte aestimat, qua homo est, qui natura magistra
 utitur, ad illius leges componitur, sic vivit, quomodo
 illa praescripsit, cui bona sua nulla vis excutit, qui
 mala in bonum vertit, certus iudicii, inconcussus, in-
 trepidus, quem aliqua vis movet, nulla perturbat, quem
 fortuna, cum quod habuit telum nocentissimum vi
 maxima intorsit, pungit, non vulnerat, et hoc raro:
 nam cetera eius tela, quibus genus humanum debella-
 tur, grandinis more dissultant, quae incussa tectis sine
 10 ullo habitatoris incommodo crepitat ac solvitur. quid 10
 me detines in eo, quem tu ipse pseudomenon appellas,
 de quo tantum librorum compositum est? ecce tota
 mihi vita mentitur: hanc coargue, hanc ad verum, si
 acutus es, redige. necessaria iudicat, quorum magna
 pars supervacua est. etiam quae non est supervacua, 15
 nihil in se momenti habet in hoc, ut possit fortuna-
 tum beatumque praestare. non enim statim bonum
 est, si quid necessarium est: aut proicimus bonum, si
 hoc nomen pani et polentae damus et ceteris, sine
 11 quibus vita non ducitur. quod bonum est, utique ne- 20
 cessarium est. quod necessarium est, non utique bonum
 est, quoniam quidem necessaria sunt quaedam eadem
 vilissima. nemo usque eo dignitatem boni ignorat, ut
 12 illud ad haec in diem utilia demittat. quid ergo? non
 eo potius curam transferes, ut ostendas omnibus magno 25
 temporis inpendio quaeri supervacua et multos trans-
 isse vitam, dum vitae instrumenta conquirunt? re-
 cognosce singulos, considera universos: nullius non vita
 13 spectat in crastinum. quid in hoc sit mali, quaeris?

2 uiuat p || 4 inconcussus p || 5 aliquam p | mouet corr. ex
 monet p || 6 fortuna p | uim maxima p || 7 pungit pL sed n supra
 lin. p¹ || 8 cetera p. hinc Lucanus III 482 s. || 9 dissultant L
 dissultant sed i supra e p¹ || 11 pseudomenon s eudomenon pL.
 ψευδόμενον qui scribunt, obscurant mendi originem. quem tu
 ipse quoque pseud. Buecheler | apellas p || 13 post si una littera
 rasi in L || 14 indica corum p || 19 polentae L ponenti corr. ex
 ponenti p || 22 quidem L quid est p || 24 demittat s dimittat pL ||
 25 hominibus p nobis omnibus L

infinitem. non enim vivunt, sed victuri sunt. omnia
 differunt. etiam si adtenderemus, tamen nos vita prae-
 curreret: nunc vero cunctantes quasi aliena transeunt
 et ultimo die finitur, omni perit. sed ne epistulae
 5 modum excedam, quae non debet sinistram manum
 legentis implere, in alium diem hanc litem cum dia-
 lecticis differam nimium subtilibus et hoc solum cu-
 rantibus, non et hoc. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

10 Librum tuum, quem mihi promiseras, accepi et 1 XLVI
 tamquam lecturus ex comodo adaperui ac tantum
 degustare volui. deinde blanditus est ipse, ut procede-
 rem longius. qui quam disertus fuerit, ex hoc intelle-
 gas licet: levis mihi visus est, cum esset nec mei nec
 15 tui corporis, sed qui primo aspectu aut Titi Livii aut
 Epicuri posset videri. tanta autem dulcedine me tenuit
 et traxit, ut illum sine ulla dilatione perlegerim. sol
 me invitabat, fames admonebat, nubes minabantur:
 tamen exhausti totum. non tantum delectatus, sed ga- 2
 20 visus sum. quid ingenii iste habuit, quid animi! dice-
 rem, quid impetus, si interquievisset, si ex intervallo
 surrexisset: nunc non fuit impetus, sed tenor, compo-
 sitio virilis et sancta; nihilominus interveniebat dulce
 illud et loco lene. grandis, erectus es: hoc te volo
 25 tenere, sic ire. fecit aliquid et materia: ideo eligenda
 est fertilis, quae capiat ingenium, quae incitet. <de> 3
 libro plura scribam cum illum retractavero: nunc

2 praecurreret p || 3 cunctantes L sed 1 ex corr. et t supra 1
 L² || 4 epistolae L || 5 an debet et sinistram? || 6 alium corr. ex
 auum p¹ || 7 subtilius L || 10 tuum quem L tum que p || 11 appe-
 rui p || 15 titi leui p || 16 posset p | uideri ex uidere L³ || 17 et
 extraxit p || 18 minabantur exhausti p || 20 dicerent p || 21 inter-
 quievisset, si ex intervallo Madvig: interquievisset, si inter-
 uallo L interquievisset sed intervallo p || 22 surrexisset p || 23 inter-
 veniebat p || 25 eligenda in eligenda corr. L² || 26 de libro s
 libro pL. set de libro con. Madvig

parum mihi sedet iudicium, tamquam audierim illa, non legerim. sine me et inquirere. non est quod vearis: verum audies. o te hominem felicem, quod nihil habes, propter quod quisquam tibi tam longe mentiatur! nisi quod iam etiam ubi causa sublata est, 5 mentimur consuetudinis causa. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

XLVII¹ Libenter ex his, qui a te veniunt, cognovi familiariter te cum servis tuis vivere. hoc prudentiam tuam, hoc eruditionem decet. 'servi sunt.' immo homines. 'servi sunt.' immo contubernales. 'servi sunt.' immo humiles amici. 'servi sunt.' immo conservi, si cogitaveris tantundem in utrosque licere fortunae. 2 itaque rideo istos, qui turpe existimant cum servo suo cenare: quare, nisi quia superbissima consuetudo cenantibus domino stantium servorum turbam circumdedit? est ille plus quam capit, et ingenti aviditate onerat distentum ventrem ac desuetum iam ventris officio, ut 3 maiore opera omnia egerat quam ingessit: at infelibus servis movere labra ne in hoc quidem, ut loquantur, licet. virga murmur omne conpescitur, et ne fortuita quidem verberibus excepta sunt, tussis, sternumenta, singultus. magno malo ulla voce interpellatum silentium luitur. nocte tota ieiuni mutique perstant. 4 sic fit, ut isti de domino loquantur, quibus coram domino loqui non licet. at illi, quibus non tantum coram dominis, sed cum ipsis erat sermo, quorum os

3 audias p || 4 propter quid L || 8 ad te p || 10 servi sunt: immo homines *Macrobius Sat. I 11,7 Eyss. qui magnam partem huius epistulae in usum suum convertit* || 12 servi sunt: immo conservi, si — fortunae *Macr. l. c.* || 13 cogitaveris] t (unde at L³) cognoveris in margine manu secunda ut videtur L, renovavit manus tertia || 17—129,3 cf. *Macr. l. c. 14* || 18 utrem p || 19 maiora L || ingessit s incessit pL || 22 tussis p | sternutamentum *Macr.* || 23 magnummalo p || 24 nocte tota L nocte tamen p || 27 corum hos p

non consuebatur, parati erant pro domino porrigere cervicem, periculum imminens in caput suum avertere: in conviviis loquebantur, sed in tormentis tacebant. deinde eiusdem adrogantiae proverbium iactatur, totidem 5 dem hostes esse quot servos. non habemus illos hostes, sed facimus. alia interim crudelia, inhumana praetereo, quod ne tamquam hominibus quidem, sed tamquam iumentis abutimur. [quod] cum ad cenandum discubimus, alius sputa detergit, alius reliquias temulentorum subditus colligit. alius pretiosas aves scindit: 6 per pectus et clunes certis ductibus circumferens eruditam manum frustra excutit, infelix, qui huic uni rei vivit, ut altitia decenter secet, nisi quod miserior est, qui hoc voluptatis causa docet quam qui necessitatis 15 discit. alius vini minister in muliebre modum ornatus 7 cum aetate luctatur: non potest effugere pueritiam, retrahitur, iamque militari habitu glaber retritis pilis aut penitus evulsis tota nocte pervigilat, quam inter ebrietatem domini ac libidinem dividit et in cubiculo 20 vir, in convivio puer est. alius, cui convivarum censura permissa est, perstat infelix et exspectat, quos adulatio et intemperantia aut gulae aut linguae revocet in crastinum. adice obsonatores, quibus dominici palati notitia subtilis est, qui sciunt, cuius illum rei 25 sapor excitet, cuius delectet aspectus, cuius novitate nauseabundus erigi possit, quid iam ipsa satietate fastidiat, quid illo die esuriat. cum his cenare non sustinet et maiestatis suae deminutionem putat ad eandem mensam cum servo suo accedere. di melius!

4—6 cf. *Macr. I 11,13* || 4 adrogantiae sic L¹ g || 5 cf. *Macr. I 11,14* || 8 quod seclusit *Buecheler* || 9 sputam sed in erasa L | deterget p || 10 praetiosas p || 12 frustra p || 14 hoc L ob p || 15 hornadus p || 16 pueritiam L || 17 retrahitur p | militaris habitus s glaber] lenis caluus t levis in margine L scholion levis caluus post glaber in contextu offert g sed ut et ante levis et post caluus aliquid rasum sit || 19 ebrietatem p | et inter cubiculo L || 21 prestat p || 22 adulatio L adulatio p || 28 demunitionem p || 29 dii pL

9 quot ex istis dominos habet! stare ante limen Callisti
dominum suum vidi et eum, qui illi inpegerat titulum,
qui inter ridicula mancipia produxerat, aliis intranti-
bus excludi: rettulit illi gratiam servus ille in primam
decuriam coniectus, in qua vocem praeco experitur: 5
et ipse illum invicem apologavit, et ipse non iudicavit
domo sua dignum. dominus Callistum vendidit: sed
10 domino quam multa Callistus! vis tu cogitare istum,
quem servum tuum vocas, ex isdem seminibus ortum
eodem frui caelo, aequae spirare, aequae vivere, aequae 10
mori! tam tu illum videre ingenuum potes quam ille
te servum. Mariana clade multos splendidissime natos,
senatorium per militiam auspicantes gradum, fortuna
depressit, alium ex illis pastorem, alium custodem
casae fecit: contemne nunc eius fortunae hominem, in 15
11 quam transire, dum contemnis, potes. nolo in ingentem
me locum inmittere et de usu servorum disputare, in
quos superbissimi, crudelissimi, contumeliosissimi su-
mus. haec tamen praecepti mei summa est: sic cum
inferiore vivas, quemadmodum tecum superiorem velis 20
vivere. quotiens in mentem venerit, quantum tibi in
servum tuum liceat, veniat in mentem tantundem in
12 te domino tuo licere. 'at ego' inquis 'nullum habeo
dominum.' bona aetas est: forsitan habebis. nescis,

1 quod L | habent pL: corr. Haase | calisti pL || 2 in-
pegerat g inpeierat L inpelorat p || 4 retulit L retullit p | prima
decuria coniectus p || 5 uocem p uocē super ser. manu tertia L |
6 apologavit p adpologavit primo L cuius margini excusau ad-
scriptum est. apoculavit Gertz || 7 calistum pL || 8 callistus p
calistus L | vis tu cogitare s Macr. I 11, 7 (discrepantias
eius non adfero omnes): illis tu cogitare (gcogitare p) pL ||
9 quem L quam p | isdem M Macr. hisdem pL iisdem s || 11 tam
tu s Macr. I 11, 7: quam tu p tam quam (tanquam g) tu Lg |
ingenuum L ingentium p liberum Macr. || 12 mariana pL tuctur
Buecheler. Variana Lipsius || 13 per milicia p | gradum p || 15 case
fecitur p || 18 quo L contumeliosissimi crudelissimi Macr. I
11, 13 || 19 haec L et p || 20 inferiere p | tecum om. p || 21 quo-
ties L¹ || 22 tuum addidit Gertz || 23 at ego L adte ergo p ||
24 domnum p

qua aetate Hecuba servire coeperit, qua Croesus, qua
Darei mater, qua Platon, qua Diogenes? vive cum 13
servo clementer, comiter quoque, et in sermonem illum
admitte et in consilium et in convictum. hoc loco
5 adclamabit mihi tota manus delicatorem: 'nihil hac
re humiliter, nihil turpius.' hos ego eosdem deprehen-
dam alienorum servorum osculantes manum. ne illud 14
quidem videtis, quam omnem invidiam maiores nostri
dominis, omnem contumeliam servis detraxerint? do-
minum patrem familiae appellaverunt, servos, quod
10 etiam in minimis adhuc durat, familiares. instituerunt
diem festum, non quo solo cum servis domini vesce-
rentur, sed quo utique; honores illis in domo gerere,
ius dicere permiserunt et domum pusillam rem publi-
15 cam esse iudicaverunt. 'quid ergo? omnes servos ad- 15
movebo mensae meae?' non magis quam omnes liberos.
erras, si existimas me quosdam quasi sordidioris operae
reiectionem, ut puta illum mulionem et illum bubul-
cum: non ministeriis illos aestimabo, sed moribus.
20 sibi quisque dat mores, ministeria casus adsignat. qui-
dam cenent tecum, quia digni sunt, quidam, ut sint.
si quid enim in illis ex sordida conversatione servile
est, honestiorum convictus excutiet. non est, mi Lucili, 16
quod amicum tantum in foro et in curia quaeras: si
25 diligenter adtenderis, et domi invenies. saepe bona
materia cessat sine artifice: tempta, et experiere. quem-

1 caeperit pL | craesus p || 2 darei p dere L¹ | qua Dioge-
nes, qua Plato (Platon Macrobi cod. Paris.) ipse Macr. || 2 s. cf.
Macr. I 11, 11 || 3 comitem L || 4 admite p || 6 turpius p | cf.
Macr. l. c. 10 | deprehendem p || 7 manum pL || 8 cf. Macr. l. c. 11 ||
10 patri L | familias s Macr. idque rectius putes, quia ex more
maiorum, sed cf. de benef. III 27, 5. 39, 2. epist. 64, 7. 86, 14.
97, 5. 122, 6 | apellauerunt p || 11 minimis L || 12 vescentur L ||
13 utique p. post utique interpunxit Gertz | ierere p || 16 omnis p
17 me L ne p || 19—20 cf. Macr. l. c. 10 || 21 cenent L caenet p
22 si quis enim illis p || 23 honestiorem L || 23—25 cf. Macr. I
11, 11 || 25 sepebone p || 26 cesa L | tempta et experire pL: corr.
Pontanus | quemadm.—132, 4 aestimat iterat fere Macr. l. c. 10

admodum stultus est, qui equum empturus non ipsum
inspiciat, sed stratum eius ac frenos, sic stultissimus
est, qui hominem aut ex veste aut ex condicione, quae
17 vestis modo nobis circumdata est, aestimat. 'servus
est.' sed fortasse liber animo. 'servus est.' hoc illi
nocebit? ostende, quis non sit: alius libidini servit,
alios avaritiae, alios ambitioni, *omnes spei*, omnes
timori. dabo consularem aniculae servientem, dabo an-
cillulae divitem, ostendam nobilissimos iuvenes man-
cipia pantomimorum: nulla servitus turpior est quam 10
voluntaria. quare non est quod fastidiosi isti te de-
terreant, quo minus servis tuis hilarem te praestes et
non superbe superiorem: colant potius te quam timeant.
18 dicet aliquis nunc me vocare ad pilleum servos et do-
minos de fastigio suo deicere, quod dixi: colant po- 15
tius dominum quam timeant. 'ita inquit prorsus:
colant tamquam clientes, tamquam salutatores?' hoc qui
dixerit, obliviscetur id dominis parum non esse, quod
deo sat est. qui colitur, et amatur: non potest amor
19 cum timore misceri. rectissime ergo facere te iudico, 20
quod timeri a servis tuis non vis, quod verborum
castigatione uteris: verberibus muta admonentur. non
quicquid nos offendit, et laedit. sed ad rabiem <nos>
cogunt pervenire deliciae, ut quicquid non ex voluntate
20 respondit, iram evocet. regum nobis induimus animos. 25

1 sultus p | ecum p || 3 qui omnem p || 4—8 cf. *Macr. l. c. 8* |
animo servus L animo; L servus sic p || 7 omnes spei servavit
Macrobius, omiserunt libri nostri. sententia vere Annaeana, vi-
deantur ep. 5, 7. 110, 4. de const. sap. 9, 1 al. || 8 timori] aberravit
Studemund comm. philol. Vratisl. II 3 p. 66 adn. 63 | consulare p |
aniculae s annicula te L om. p || 10 pantomimarum *Wolters* | cf.
Macr. l. c. 8 | turpior est L turbior es p turpior (om. est) *Macr.* ||
11 isti *Schweigh.*: ipsi pL | deterraeiant p || 12 servis L ser s
uis p || 13 quolat p || 13—20 cf. *Macr. l. c. 12* || 15 quot (t supra
lin.) p || 16 ita—salut. dedi adversario | inquit L inquit p in-
quam s || 17 colent p | cliantes p 19 etiam amatur *Macr.* || 22 multa
admonentur pL¹: corr. *Pincianus* || 23 et om. L || 23—25 cf. *Macr. l.*
c. 13 23 nos cogunt s *Macr.*: cogunt pL || 24 venire s || 25 iram fu-
roremq. *Macr. an vere? cf. de ira II 12, 6* | animos corr. ex -us p

nam illi quoque obliti et suarum virium et inbecilli-
tatis alienae sic excandescunt, sic saeviunt, quasi in-
iuriam acceperint, a cuius rei periculo illos fortunae
suae magnitudo tutissimos praestat. nec hoc ignorant,
5 sed occasionem nocendi captant querendo; acceperunt
iniuriam ut facerent. diutius te morari nolo; non est 21
enim tibi exhortatione opus. hoc habent inter cetera
boni mores: placent sibi, permanent. levis est malitia,
saepe mutatur, non in melius, sed in aliud. VALE.

10 SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Ad epistulam, quam mihi ex itinere misisti, tam 1 XLVIII
longam quam ipsum iter fuit, postea rescribam. se-
ducere me debeo et quid suadeam circumspicere. nam
tu quoque, qui consulis, diu an consuleres cogitasti:
15 quanto magis hoc mihi faciendum est, cum longiore
mora opus sit, ut solvas quaestionem quam ut pro-
ponas? utique cum aliud tibi expediat, aliud mihi.
iterum ego tamquam Epicureus loquor? mihi vero 2
idem expedit, quod tibi: aut non sum amicus, nisi
20 quicquid agitur ad te pertinens, meum est. consortium
rerum omnium inter nos facit amicitia. nec secundi
quicquam singulis est nec adversi: in commune vivi-
tur. nec potest quisquam beate degere, qui se tantum
intuetur, qui omnia ad utilitates suas convertit: alteri
25 vivas oportet, si vis tibi vivere. haec societas diligenter 3
et sancte observata, quae nos homines hominibus

1 illi quoque L illico que p || 5 querendo p quaerendo L
captant querendo recte iunxit *Muretus* alique, cf. *Madrigi adv.*
II p. 478 adn. || 11 epistolam L | ante tam super additum est
quae manu sec. L || 12 longam sed m expuncta L | hiter quod et
Inter legi potest p || 15 longiora L || 19 idem s velut M: id pL ||
20 ad te s a te pL | consortio — amicitiam p fortasse recte ||
24 qui a (sed puncto notatum) omnia ad utilitate sua con-
vertitur p | alteri L aliter p || 26 sanctae ex sancta corr. L |
homines hominibus s omnes hominibus pL. omnes omnibus
Muretus

miscet et iudicat aliquod esse commune ius generis
humani, plurimum ad illam quoque, de qua loquebar,
interiorem societatem amicitiae colendam proficit. omnia
enim cum amico communia habebit, qui multa cum
4 homine. hoc, Lucili virorum optime, mihi ab istis sub-
tilibus praecipi malo, quid amico praestare debeam,
quid homini, quam quot modis amicus dicatur, et
homo quam multa significet. in diversum ecce sapientia
et stultitia discedunt: cui accedo? in utram ire partem
iubes? illi homo pro amico est, huic amicus non est
10 pro homine. ille amicum sibi parat, hic se amico: tu
5 mihi verba distorques et syllabas digeris. scilicet nisi
interrogationes vaferrimas struxero et conclusione falsa
a vero nascens mendacium adstrinxero, non potero a
fugiendis petenda secernere. pudet me: in re tam seria
15 senes ludimus. [VALE.]

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.]

6 'Mus syllaba est. mus autem caseum rodit: syllaba
ergo caseum rodit.' puta nunc me istuc non posse
solvere. quod mihi ex ista inscientia periculum in-
minet? quod incommodum? sine dubio verendum est,
ne quando in muscipulo syllabas capiam aut ne quando,
si negligentior fuero, caseum liber comedat. nisi forte
illa acutior est collectio: 'mus syllaba est. syllaba
autem caseum non rodit: mus ergo caseum non rodit.'
25
7 o pueriles ineptias! in hoc supercilia subduximus? in

1 aliquod s aliquid pL || 2 decaloqueba//r p || 3 hamicicie
colenda p || 4 cum amico communia L communiacu sed ultima
syllaba expuncta p. communia cum amico Haase || 5 obtime p ||
7 quot ex quod L³ | dicatur p datur L || 8 diuersum corr. ex
desertum p || 12 distorques L distor questiones p | dieris p ||

13 interrogatione p | vaferrimastrutsero p || 15 sera L || 16.17 VALE
—SALVTEM deesse 'in plerisque antiquorum exemplarium' ut con-
tinuetur una eademque epistula, testatur Pincianus || 19 istum L ||
20 inscientia sicut Lipsius coniecerat P: scientia pL || 21 du-
bium p || 22 muscipulo sic pLP¹ muscipula s || 23 comedit p ||
25 ergo case in fine versus p

hoc barbam demisimus? hoc est, quod tristes docemus
et pallidi? vis scire, quid philosophia promittat generi
humano? consilium. alium mors vocat. alium paupertas
urit, alium divitiae vel alienae torquent vel suae. ille
5 malam fortunam horret, hic se felicitati suae sub-
ducere cupit. hunc homines male habent, illum di.
quid mihi lusoria ista componis? non est iocandi locus: s
ad miseros advocatus es. opem laturum te naufragis,
captis, aegris, egentibus, intentae securi subiectum
10 praestantibus caput pollicitus es: quo diverteris? quid
agis? hic, cum quo ludis, timet: succurre, quidquid
laque † ti res pendentium penis. omnes undique ad
te manus tendunt, perditae vitae perituraeque auxilium
aliquod implorant. in te spes opesque sunt. rogant,
15 ut ex tanta illos volutatione extrahas, ut disiectis et
errantibus clarum veritatis lumen ostendas. dic, quid
natura necessarium fecerit, quid supervacuum, quam
faciles <leges> posuerit, quam iucunda sit vita, quam
expedita illas sequentibus, quam acerba et implicita
20 eorum, qui opinioni plus quam naturae crediderunt.
ad horum mala levanda valere lusoria ista crediderim,
si prius docueris, quam partem eorum levatura sint.
quid istorum cupiditates demit? quid temperat? uti-

1 dim- L | post tristes erasum et in p | docemur p || 2 pa-
lidi p | quod L | promittit p || 3 v. alium m. v. suspecta sunt
Mureto || 5 felicitatis L || 6 di s dii pL || 7 lusoria s luxoria L
u supra o L² luxuria p | iocundi p || 8 es s est pL | te omisit
duarum litterarum spatio relicto p | naufragiis sed i altera ex-
puncta L || 10 es p est sed t expuncta L || 11 succurrere quidquid
la quetires pondentium penis p succurre quicquid laqueati re-
spondentium poenis L. eiusdem imaginis esse laquei (aut laque-
andi) et pendendi verba adparet. 'sententia haec erat succurre,
quidquid laqueist timore pendenti rumpens' Buecheler. cf.
dial. IX 10,1 || 16 lumen // ostendas p | dic quod p || 18 fa-
ciles leges s faciles L felices p | posuerunt p | iocunda L ||
19 illas L ilas corr. ex alus p illam s | post sequentibus duode-
cim litterae erasae sunt in p | acerua L | implicita] in margine
sine pace L || 21 ad horum — crediderim addidi || 22 quam pL
quae s || 23 cupiditates L cupidita in fine versus p | temperatur p

nam tantum non prodessent! nocent. hoc tibi, cum
voles, manifestissimum faciam, comminui et debilitari
10 generosam indolem in istas argutias coniectam. pudet
dicere, contra fortunam militaturis quae porrigant tela,
quemadmodum illos subornent. hac ad summum bo- 5
num itur? per istud philosophiae 'sive nive' et turpes
infamesque etiam ad album sedentibus exceptiones?
quid enim aliud agitis, cum eum, quem interrogatis,
scientes in fraudem inducitis, quam ut formula ceci-
disse videatur? sed quemadmodum illos praetor, sic 10
11 hos philosophia in integrum restituit. quid disceditis
ab ingentibus promissis et grandia locuti, effecturos.
vos, ut non magis auri fulgor quam gladii praestringat
oculos meos, ut ingenti constantia et quod omnes
optant et quod omnes timent calcem, ad grammati- 15
corum elementa descenditis? quid dicitis? 'sic itur ad
astra?' hoc enim est, quod mihi philosophia promittit,
ut parem deo faciat. ad hoc invitatus sum, ad hoc
12 veni: fidem praesta. quantum potes ergo, mi Lucili,
reduc te ab istis exceptionibus et praescriptionibus 20
philosophorum. aperta decent et simplicia bonitatem.
etiam si multum superesset aetatis, parce dispensandum
erat, ut sufficeret necessariis: nunc quae dementia est
supervacua discere in tanta temporis egestate? VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

25

XLIX 1 Est quidem, mi Lucili, supinus et neglegens, qui
in amici memoriam ab aliqua regione admonitus re-
ducitur, tamen repositum in animo nostro desiderium
loca interdum familiaria evocant nec extinctam me-

16 Verg. Aen. IX 641. cf. epist. 73, 15

1 prodessent ε prodesset pL. prodessent, set Buecheler ||
2 manifestis imam p || 4 militaturus sed rus corr. in ris p ||
5 hac L hanc p || 6 siue niuem L. cf. Cic. pro A. Caecina 65 ||
8 qui enim p || 11 ho p | quid disceditis ε qui discentis pL ||
13 prestringat p || 15 grammatiquorum p || 16 elimenta (in elem-
corr. L²) descenditis L || 27 in super additum est manu sec. in L

moriam reddunt, sed quiescentem irritant, sicut dolo-
rem lugentium, etiam si mitigatus est tempore, aut
servulus familiaris amisso aut vestis aut domus reno-
vat: ecce Campania et maxime Neapolis ac Pompeiorum
5 tuorum conspectus incredibile est quam recens desi-
derium tui fecerint: totus mihi in oculis es. cum
maxime a te discedo. video lacrimas conbibentem et
adfectibus tuis inter ipsam coercionem exeuntibus
non satis resistentem. modo amisisse te videor. quid 2
10 enim non 'modo' est, si recorderis? modo apud So-
tionem philosophum puer sedi, modo causas agere coepi,
modo desii velle agere, modo desii posse. infinita est
velocitas temporis, quae magis apparet respicientibus.
nam ad praesentia intentos fallit: adeo praecipitis fugae
15 transitus lenis est. causam huius rei quaeris? quic- 3
quid temporis transiit, eodem loco est: pariter aspici-
tur, una iacet. omnia in idem profundum cadunt. et
alioqui non possunt longa intervalla esse in ea re,
quae tota brevis est. punctum est quod vivimus et
20 adhuc puncto minus. sed et hoc minimum specie
quadam longioris spatii natura derisit: aliud ex hoc
infantiam fecit, aliud pueritiam, aliud adulescentiam,
aliud inclinationem quandam ab adulescentia ad senec-
tutem, aliud ipsam senectutem. in quam angusto quo-
25 dam quot gradus posuit! modo te prosecutus sum: 4
et tamen hoc 'modo' aetatis nostrae bona portio est,

1 dolorum in dolorem corr. L² || 2 mittigatus p || 3 seruuli
familiarisa (in fine versus) missio p seruuli familiaris amissio L:
corr. Gertz. seruuli familiaris admissio ε || 4 ac Volkmann: a p
ad L || 5 conspectum (-ti p) pL: corr. Volkmann || 7 ad te p ||
8 affectibus ex adf- corr. L² | coercionem ε coercionem L cer
(in fine versus et o supra c) tionem p || 9 non ε nobis pL | ami-
sise p¹ || 11 casus p || 12 disii uelle p || 13 respicientibus p || 14 prae-
sentiam L | intantos fallitur p || 16 transiit sed i altera erasa p
transit L | apicitur (abic-) Buecheler || 17 in idem O. Rossbach:
inde pL || 18 esset L || 20 sed (om. et) hoc p || 21 quedam p | spetii p |
ex (hoc om.) infantiam p || 22 adulescentiam L || 23 ab adulescen-
tia L ad adhulescentiam p || 24 ipsa p | angustam quodā quod p

cuius brevitatem aliquando futuram cogitemus. non solebat mihi tam velox tempus videri: nunc incredibilis cursus apparet, sive quia admoveri lineas sentio, sive quia adtendere coepi et computare damnum meum. 5 eo magis itaque indignor aliquos ex hoc tempore, quod 5 sufficere ne ad necessaria quidem potest, etiam si custoditum diligentissime fuerit, in supervacua maiorem partem erogare. negat Cicero, si duplicetur sibi aetas, habiturum se tempus, quo legat lyricos: eodem loco . . . dialecticos: tristius inepti sunt. illi ex professo 10 6 lasciviunt, hi agere ipsos aliquid existimant. nec ego nego prospicienda ista, sed prospicienda tantum et a limine salutanda in hoc unum, ne verba nobis dentur et aliquid esse in illis magni ac secreti boni iudicemus. quid te torques et maceras in ea quaestione, quam 15 subtilius est contempsisse quam solvere? securi est et ex commodo migrantis minuta conquirere: cum hostis instat a tergo et movere se iussus est miles, necessitas 7 excutit quicquid pax otiosa collegerat. non vacat mihi verba dubie cadentia consecrari et vafritiam in illis 20 meam experiri. 'adspice qui coeant populi, quae moenia clusis ferrum acuant portis.' magno mihi animo strepitus iste belli circumsonantis exaudiendus est. demens omnibus merito viderer, si cum saxa in munimentum murorum senes feminaeque congererent, cum iuventus 25 intra portas armata signum eruptionis expectaret aut posceret, cum hostilia in portis tela vibrarent et ipsum solum suffossionibus et cuniculis tremeret, sederem

8 Cicero] in *Hortensio*? || 21 *Verg. Aen. VIII* 385 s.

1 *malim* brevitatem saltem aliquando f. c. || 4 dampnum mū p || 9 quod L || 10 pone *inseruit Haase*, habeo *suaserat vel* pono *Schweighaeuser* | ineptiunt *P. Thomas* || 14 magni L magis p || 16 subtilius pL *quod defendi posse puto*. utilius *Madvig* || 19 collegerat s colligarat pL || 20 uafritiam L || 22 acunt p | animos. tripitus iste becilli p || 24 si p sic *sed c expuncta L* || 28 subfossionibus *sed o ex u corr. L manu sec.*, t subfossionibus in *margin* L suffossionibus *corr. ex* offensionibus p | sedrem p

otiosus et eiusmodi quaestiunculas ponens: 'quod non perdidisti, habes. cornua autem non perdidisti: cornua ergo habes' aliaque ad exemplum huius acutae delirationis concinnata. atqui aequae licet tibi demens videar, 9 5 si istis *nunc* impendero operam: et nunc obsideor. tunc tamen periculum mihi obsessio externum immineret, murus me ab hoste secerneret: nunc mortifera mecum sunt. non vaco ad istas ineptias: ingens negotium in manibus est. quid agam? mors me sequitur, fugit 10 vita: adversus haec me doce aliquid. effice, ut ego 10 mortem non fugiam, vita me non effugiat. exhortare adversus difficilia, *adde* aequanimitatem adversus inevitabilia. angustias temporis mei laxa. doce non esse positum bonum vitae in spatio eius, sed in usu, posse 15 fieri, immo saepissime fieri, ut qui diu vixit, parum vixerit. dic mihi dormituro: 'potes non expergisci'; dic experrecto: 'potes non dormire amplius.' dic exeunti: 'potes non reverti'; dic redeunti: 'potes non exire.' erras, si in navigatione tantum existimas mini- 11 20 mum esse, quo a morte vita diducitur: in omni loco aequae tenue intervallum est. non ubique se mors tam prope ostendit: ubique tam prope est. has tenebras discute: et facilius ea trades, ad quae praeparatus sum. dociles natura nos edidit et rationem dedit imperfectam, 25 sed quae perfici posset. de iustitia mihi, de pietate 12 disputa, de frugalitate, de pudicitia utraque, et illa, cui alieni corporis abstinence est, et hac, cui sui cura. si me nolueris per devia ducere, facilius ad id, quo

3 aliaquae *sed a ultima expuncta L* || 5 *nunc addidit Gertz. mihi in mentem venerat* si istis in p̄sentia impendero o. || 6 obseso *ex* obsesu? p || 11 effingiatur *corr. ex* effugiatur p || 12 *adde* (da *Schweighaeuser*) aequanimitatem *Linde*: de aequanimitate pL || 13 mei laxa L milaxa p || 14 spaciū p || 16 expergisci L experquesti p || 17 dic experrecto L dic redeunt experrecto p *cf. 18* | non *ante* dormire om. p | amplius *expunctum manu sec. L* || 20 a *addidit Muretus* | deducitur p | loquo p || 23 atq. L *sed* ad quae in *margin* L² || 25 queprofici p || 27 et hac L et ac p || 28 pdeuia *omisso compendii signo* p

tendo, perveniam. nam, ut ait ille tragicus, 'veritatis simplex oratio est.' ideoque illam implicari non oportet; nec enim quicquam minus convenit quam subdola ista calliditas animis magna conantibus. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

L 1 Epistolam tuam accepi post multos menses quam miseris. supervacuum itaque putavi ab eo, qui adferebat, quid ageres quaerere. valde enim bonae memoriae est, si meminit: et tamen spero te sic iam vivere, ut ubicumque eris, sciam quid agas. quid enim aliud 10 agis quam ut meliorem te ipse cottidie facias, ut aliquid ex erroribus ponas, ut intellegas tua vitia esse, quae putas rerum? quaedam enim locis et temporibus adscribimus. at illa, quocumque transierimus, secutura 2 sunt. Harpasten, uxoris meae fatuam, scis hereditarium onus in domo mea remansisse. ipse enim aversissimus ab istis prodigiis sum: si quando fatuo delectari volo, non est mihi longe quaerendus: me rideo. haec fatua subito desiit videre. incredibilem rem tibi narro, sed veram: nescit esse se caecam. subinde 20 paedagogum suum rogat ut migret. ait domum tenebrosam esse. hoc quod in illa ridemus, omnibus nobis accidere liqueat tibi: nemo se avarum esse intellegit, nemo cupidum. caeci tamen ducem quaerunt, nos sine duce erramus et dicimus: 'non ego ambitiosus sum, 25 sed nemo aliter Romae potest vivere. non ego sumptuo-

1 Euripides Phoen. 479

2 implicare pL¹ sed i supra e expunctam p implicare L² iplicare L³ || 6 Epistolam L | pos p || 9 sic te p || 10 ut p et L sed super additum ut est manu sec. L || 11 cottidie p cotidie L || 14 at p ut L | illaco cumque p | traserimus et n supra a p || 15 meae L me p || 16 aversissimus coni. Agricola: auarissimus pL || 17 sum si s sumpsi pL || 18 mihi L mi p || 19 fatua glossema videtur Paulo Thomas || 21 tenebrosam L tenebriscosam p tenebricosam s || 22 rigidemus p || 24 caeci tamen L cecitatem p || 26 romoe p

sus sum, sed urbs ipsa magnas impensas exigit. non est meum vitium, quod iracundus sum, quod nondum constitui certum genus vitae: adolescentia haec facit.' quid nos decipimus? non est extrinsecus malum no- 4 strum: intra nos est, in visceribus ipsis sedet, et ideo 5 difficulter ad sanitatem pervenimus, quia nos aegrotare nescimus. si curari coeperimus, quando tot morborum tantas vires discutiemus? nunc vero ne quaerimus quidem medicum, qui minus negotii haberet, si 10 adhiberetur ad recens vitium. sequerentur teneri et rudes animi recta monstrantem. nemo difficulter ad 5 naturam reducitur, nisi qui ab illa defecit. erubescimus discere bonam mentem. at mehercules, si turpe est magistrum huius rei quaerere, illud desperandum 15 est, posse nobis casu tantum bonum influere. laborandum est, et ut verum dicam, ne labor quidem magnus est, si modo, ut dixi, ante animum nostrum formare incipimus et recorigere, quam indurescat pravitas eius. sed nec indurata despero. nihil est, quod non expugnet 6 20 pertinax opera et intenta ac diligens cura. robora in rectum quamvis flexa revocabis; curvatas trabes calor explicat et aliter natae in id finguntur, quod usus noster exigit: quanto facilius animus accipit formam, flexibilis et omni umore obsequentior. quid enim est 25 aliud animus quam quodam modo se habens spiritus? vides autem tanto spiritum esse faciliorem omni alia materia, quanto tenuior est. illud, mi Lucili, non est 7 quod te impediat, quo minus de nobis bene speres, quod malitia nos iam tenet, quod diu in possessione

2 est///meum p | nundum p || 3 adolescentia L adhulescencia p || 7 morbos tantasue res pL: corr. Gertz in Sen. dial. p. 414 || 8 ne Muretus: nec pL sed c supra lin. p || 11 monstrantem p || 13 si turpe est p turpe est LM. turpe non est Gertz || 15 casum p || 18 paruitas p || 19 induratum s || 20 post robora una littera erasa est in L || 21 curvatas L || 22 natae L nater in fine versus p fringuntur et n supra i p || 23 accepit p || 24 omnium. ore p omni humore L || 29 possessionem L

nostri est: ad neminem ante bona mens venit quam
mala. omnes praeoccupati sumus. virtutes discere vitia
8 dediscere est. eo maiore animo ad emendationem nostri
debemus accedere, quod semel traditi nobis boni per-
petua possessio est: non dediscitur virtus. contraria 5
enim male in alieno haerent, ideo depelli et exturbari
possunt; fideliter sedent, quae in locum suum veniunt.
virtus secundum naturam est, vitia inimica et infesta
9 sunt. sed quemadmodum virtutes receptae exire non
possunt facilisque earum tutela est, ita initium ad illas 10
eundi arduum, quia hoc proprium inbecillae mentis
atque aegrae est, formidare inexperta. itaque cogenda
est, ut incipiat: deinde non est acerba medicina. pro-
tinus enim delectat, dum sanat. aliorum remediorum
post sanitatem voluptas est, philosophia pariter et 15
salutaris et dulcis est. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

LI 1 Quomodo quisque potest, mi Lucili: tu istic habes
Aetnam, editum illum ac nobilissimum Siciliae montem,
quem quare dixerit Messala unicum, sive Valgius, apud 20
utrumque enim legi, non reperio, cum plurima loca
evomant ignem, non tantum edita, quod crebrius evenit,
videlicet quia ignis in altissimum effertur, sed etiam
iacentia: nos utcumque possumus, contenti sumus Bais,

3 dediscere est. eo *Haupt*: dediscere. sed eo pL. virtutes
discere est vitia dediscere. sed eo *Gronovius*: maiorem L | nostri L
nos in fine versus p || 4 tradit nobis p || 6 mala pL: corr. P. Tho-
mas | herent L erant p || 8 non praestat inimica ei et inf., cf. ep.
7, 2 || 9 receptae s: regetae p regete L¹ iec supra ge lineola
notatum L³ || 10 facilisque s: faciliusque pL || 11 qui adhuc p |
proprium *Madvig*: primum pL || 13 acerua pL¹ corr. L² || 15. possan-
nitatem p | philosopha p || 19 aethnam L eth/nam p | editum
ac (*praetuli* editum illum ac) *Chatelain*: et illuc pL || 20 dixe-
ri/t p | messala L mesala p | apud utrumque] hic unum folium
excidit in p, nunc ut sequantur v. quero dum facio (ep. 53, 4) ||
21 repperio L || 22 tantum P tamē^{ntū} L¹ || 24 utrumq; P

quas postero die quam attigeram reliqui, locum ob hoc
devitandum, cum habeat quasdam naturales dotes, quia
illum sibi celebrandum luxuria desumpsit. 'quid ergo? 2
ulli loco indicendum est odium?' minime. sed quemad-
5 modum aliqua vestis sapienti ac probo viro magis con-
venit quam aliqua, nec ullum colorem ille odit, sed
aliquem parum putat aptum esse frugalitatem professo:
sic regio quoque est, quam sapiens vir aut ad sapien-
tiam tendens declinet tamquam alienam bonis moribus.
10 itaque de secessu cogitans numquam Canopum eliget, 3
quamvis neminem Canopus esse frugi vetet, ne Baias
quidem: deversorium vitiorum esse coeperunt. illic sibi
plurimum luxuria permittit, illic, tamquam aliqua
licentia debeat loco, magis solvitur. non tantum 4
15 corpori, sed etiam moribus salubrem locum eligere
debemus. quemadmodum inter tortores habitare nolim,
sic ne inter popinas quidem. videre ebrios per litora
errantes et comessiones navigantium et symphoniarum
cantibus strepentes lacus et alia, quae velut soluta
20 legibus luxuria non tantum peccat, sed publicat, quid
necesse est? id agere debemus, ut irritamenta vitio- 5
rum quam longissime profugiamus. indurandus est
animus et a blandimentis voluptatum procul abstra-
hendus. una Hannibalem hiberna solverunt et indo-
25 mitum illum nivibus atque Alpibus virum enervaverunt
fomenta Campaniae. armis vicit, vitiis victus est. nobis 6
quoque militandum est, et quidem genere militiae, quo
numquam quies, numquam otium datur. debellandae
sunt in primis voluptates, quae, ut vides, saeva quo-
30 que ad se ingenia rapuerunt. si quis sibi proposuerit,

1 adti/geram fortasse n erasa P | ab hoc P¹ || 3 luxoria
ut passim L¹ | desumpsit primo P || 6 aliqua PL alia s | nec ullum
sed c et l priorem supra ser. P || 12 deversorium P¹ diuerso-
rum L || 17 litora PL sed una littera post t erasa L || 18 comesa-
tiones L commessiones P || 19 uelut ex uelud P || 20 quod P² ||
21 irritamenta P | uitiorum bis ser. sed alterum deletum est in P ||
23 uoluptatum L || 25 enervauerunt] post t rasi aliquid in P

quantum operis adgressus sit, sciet nihil delicate, nihil molliter esse faciendum. quid mihi cum istis calentibus stagnis? quid cum sudatoriis, in quae siccus vapor corpora exhausurus includitur? omnis sudor per laborem exeat. si faceremus, quod fecit Hannibal, ut interrupto cursu rerum omissoque bello fovendis corporibus operam darem, nemo non intempestivam desidiam victori quoque, nedum vincenti, periculosam merito reprehenderet: minus nobis quam illis Punica signa sequentibus licet, plus periculi restat cedentibus, plus operis etiam perseverantibus. fortuna mecum bellum gerit: non sum imperata facturus. iugum non recipio, immo, quod maiore virtute faciendum est, excutio. non est emolliendus animus: si voluptati cessero, cedendum est dolori, cedendum est labori, cedendum est paupertati; idem sibi in me iuris esse volet et ambitio et ira: inter tot adfectus distrahar, immo discerpar. libertas proposita est; ad hoc praemium laboratur. quae sit libertas, quaeris? nulli rei servire, nulli necessitati, nullis casibus, fortunam in aequum deducere. quo die illa me intellexero plus posse, nil poterit. ego illam feram, cum in manu mors sit? his cogitationibus intentum loca seria sanctaque eligere oportet. effeminat animos amoenitas nimia nec dubie aliquid ad corrumpendum vigorem potest regio. quamlibet viam iumenta patiuntur, quorum durata in aspero ungula est: in molli palustrique pascuo saginata cito subteruntur. et fortior miles ex confragoso venit: segnis est urbanus

1 sciat L || 3 in q̄ P || 4 omnis PL sed additum ante omnis supra lin. ut manu sec. P || 5 annibal P | interrupto PL sed in supra lin. L || 6 omissoq: L sed q: supra lin. L² || 8 periculo sani L || 10 cedentibus — 11 perseverantibus om. P || 13 post quod duae fere litt. rasae P || 14 emolliendus s̄ emoti (i longa quae dicitur) indui P emoti indus L || 16 in ex m P || 20 qd̄ die illa // intellexero P quod (sed d̄ erasa) die illum intellexero L: corr. Lipsius || 24 animo L | nimia in ras. P inima sed a ex o corr. L || 27 palustrique L | sanguinata cito subterunt L || 28 post urbanus duae fere litterae erasae sunt in L

et verna. nullum laborem recusant manus, quae ad arma ab aratro transferuntur: in primo deficit pulvere ille unctus et nitidus. severior loci disciplina firmat ingenium aptumque magnis conatibus reddit. Literni honestius Scipio quam Bais exulabat: ruina eius non est tam molliter conlocanda. illi quoque, ad quos primos fortuna populi Romani publicas opes transtulit, C. Marius et Cn. Pompeius et Caesar extruxerunt quidem villas in regione Baiana, sed illas imposuerunt summis iugis montium. videbatur hoc magis militare, ex edito speculari late longeque subiecta. aspice, quam positionem elegerint, quibus aedificia excitaverint locis et qualia: scies non villas esse, sed castra. habitatum tu putas unquam fuisse in mica Catonem, ut praenavigantes adulteras dinumeraret et tot genera cumbarum variis coloribus picta et fluvitantes toto lacu rosam, ut audiret canentium nocturna convicia? nonne ille manere intra vallum maluisset, quod in unam noctem manu sua ipse duxisset? quidni mallet, quis quis vir est, somnum suum classico quam symphonia rumpi? sed satis diu cum Bais litigavimus, numquam satis cum vitiis, quae, oro te, Lucili, persequere sine modo, sine fine. nam illis quoque nec finis est nec modus. proice quaecumque cor tuum laniant, quae si aliter extrahi nequirent, cor ipsum cum illis revellendum erat. voluptates praecipue exturba et invisissimas

2 defecit L || 4 conatibus P || 5 ruina ei visa non est tam m. c. Haupt || 6 collocanda L | ante illi una littera erasa vel duae in L. possis at illi quoq. || 7 p. r. LP || 8 maurius L | en. L g. n. P C. ante Caesar addi vult Gertz | struxerunt L || 9 inp- L || 13 scies LP² scias P¹ || 14 in mica Catonem Lipsius: inimica catonem LP. Lipsio suffragatur Friedlaender adn. in Martialem II 59, 1 et in Petroni cenam Trim. p. 224. ibi M. Catonem coni. Gertz || 15 et tot L tet tot sed tet lineola transfossum P || 16 cumbarum in cimbarum corr. P | fluvitantes LP fluitantes s̄ || 17 convicia PL || 18 in una noctem ansua ipse P || 19 mallet L || 24 post modus duae fere litterae rasae P || 26 exturba et invisissimas sed rasa s̄ prima L et invisissimas (om. exturba P) P¹

habe: latronum more, quos *φιλήτας* Aegyptii vocant, in hoc nos amplectuntur, ut strangulent. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

LII 1 Quid est hoc, Lucili, quod nos alio tendentes alio trahit et eo, unde recedere cupimus, inpellit? quid 5 conluctatur cum animo nostro nec permittit nobis quicquam semel velle? fluctuamur inter varia consilia. nihil libere volumus, nihil absolute, nihil semper. 2 'stultitia' inquis 'est, cui nihil constat, nihil diu placet.' sed quomodo nos aut quando ab illa revellemus? nemo 10 per se satis valet ut emergat: oportet manum aliquis porrigat, aliquis educat. quosdam ait Epicurus ad veritatem sine ullius adiutorio exisse, fecisse sibi ipsos viam. hos maxime laudat, quibus ex se impetus fuit, qui se ipsi protulerunt. quosdam indigere ope aliena, non ituros, 15 si nemo praecesserit, sed bene secuturos. ex his Metrodorum ait esse: egregium hoc quoque, sed secundae sortis ingenium. nos ex illa prima nota non sumus: bene nobiscum agitur, si in secundam recipimur. ne hunc quidem contempseris hominem, qui alieno bene- 20 ficio esse salvus potest: et hoc multum est, velle seruari. praeter haec adhuc invenies genus aliud hominum ne ipsum quidem fastidiendum eorum, qui cogi ad rectum compellique possunt, quibus non duce tantum opus sit, sed adiutore et, ut ita dicam, coactore. hic 25 tertius color est. si quaeris huius exemplar, Hermarchum ait Epicurus talem fuisse. itaque alteri magis gratulatur, alterum magis suspicit. quamvis enim ad

10 *Epic. fr. 192 V.*

1 philetas (*φιλήτας*) *Muretus*: stilistas P hostilistas L 2 strangulant L 3 inscriptionem om. P 6 eluct- P¹ colluct- P² 7 fluctuamus P 14 tulerunt P 16 ex is P¹ 19 recipimur sed r ex s L² aut L³ nec P 26 si quaeris P Si quae L sed c post Si super add. L² huius quoq. exemplar L fortasse recte | hermarchum sed r ante c supra lin. L² 27 ait P ait et sed et compendiose et expunctum L 28 suscipit L

eundem finem uterque pervenerit, tamen maior est laus idem effecisse in difficiliore materia. puta enim 5 duo aedificia excitata esse, ab imo disparia, aequae excelsa atque magnifica. alterum puram aream accepit: illic protinus opus crevit. alterum fundamenta lassarunt in mollem et fluidam humum missa multumque laboris exhaustum est, dum pervenitur ad solidum: intuenti ambo quicquid fecit <alter,> alterius magna pars et difficili- 6 or latet. quaedam ingenia facilia <et> expedita, quaedam manu, quod aiunt, facienda sunt et in fundamentis suis occupata. itaque illum ego felicior dixerim, qui nihil negotii secum habuit, hunc quidem melius de se meruisse, qui malignitatem naturae suae vicit et ad sapientiam se non perduxit, sed extraxit. hoc 7 durum ac laboriosum ingenium nobis datum scias licet. imus per obstantia. itaque pugnemus, aliquorum invocemus auxilium. 'quem' inquis 'invocabo?' hunc aut illum. tu vero etiam ad priores revertere, qui vacant: adiuvare nos possunt non tantum qui sunt, 20 sed qui fuerunt. ex his autem, qui sunt, eligamus non eos, qui verba magna celeritate praecipitant et communes locos volvunt et in privato circulantur, sed eos, qui vita docent, qui cum dixerunt, quid faciendum sit, probant faciendo, qui docent, quid vitandum sit, nec 25 umquam in eo, quod fugiendum dixerunt, deprehenduntur. eum elige adiutorem, quem magis admireris,

2 difficiliore] e expunctit, i super scr. L³ 3 duo duos aedificia excitasse, ambo paria Haupt | ab imo Buecheler: ambo LP | disparia LP paria s 4 aequae m. s | alterum LP ex alteram corr. L alter Haupt 5 lassarunt (ut Lipsius coniecerat) codex Vatic. 2207 fide Chatelainii: lassabunt LP 6 mobilem P | fluidam P | humum ex humam P | missam L¹ 8 intuenti ambo Buecheler: inueniebo LP in medio Haupt | alter addidi ex s. fortasse intuenti ambo quicquid fecit alter in aperto est, alterius m. p. 9 quaedam—expedita om. P | et expedita s expedita L 11 ego illum P 15 datum est (sed est supra lin. P²) scilicet P 19 nos P non L¹ in nos corr. L² 21 celeritatem L 23 vita Muretus: uitam LP. an vitam vita? | dixerint L 25 dixerint L

9 cum videris quam cum audieris. nec ideo te prohi-
buerim hos quoque audire, quibus admittere populum
ac disserere consuetudo est, si modo hoc proposito in
turbam prodeunt, ut meliores fiant faciantque meliores,
si non ambitionis hoc causa exercent. quid enim tur-
pius philosophia captante clamores? numquid aeger
10 laudat medicum secantem? tacete, favete et praebete
vos curationi. etiam si exclamaveritis, non aliter audiam,
quam si ad tactum vitiorum vestrorum ingemiscatis.
testari vultis adtendere vos moverique magnitudine 10
rerum? sane liceat: ut quidem iudicetis et feratis de
meliore suffragium, quidni non permittam? apud Pytha-
goram discipulis quinque annis tacendum erat: num-
quid ergo existimas statim illis et loqui et laudare
11 licuisse? quanta autem dementia eius est, quem cla- 15
mores imperitorum hilarem ex auditorio dimittunt?
quid laetaris, quod ab hominibus his laudatus es, quos
non potes ipse laudare? disserebat populo Fabianus,
sed audiebatur modeste. erumpebat interdum magnus
clamor laudantium, sed quem rerum magnitudo evoca- 20
verat, non sonus inoffense ac molliter orationis elapsae.
12 intersit aliquid inter clamorem theatri et scholae: est
aliqua et laudandi decentia. omnia rerum omnium, si
observentur, indicia sunt et argumentum morum ex
minimis quoque licet capere: inpudicum et incessus 25
ostendit et manus mota et unum interdum responsum
et relatus ad caput digitus et flexus oculorum. impro-
bum risus, insanum vultus habitusque demonstrat. illa
enim in apertum per notas exeunt: qualis quisque sit,

7 tacete fauete s. tacete facete (cum signo transposi-
tionis) P facete L¹ facite L² dein aliquid rasi in L || 9 adtac-
tum L | nostrorum P | ingemiscatis s. ingemescatis LP¹ || 10 s. re-
rum magnitudine L || 12 meliora L | pythagorum L phitagorā P ||
14 ergo L sed r supra lin. L² || 16 impeditorum primo P || 17 his
sed h expuncta L. fort. iis | es P est L || 18 et disserebat P ||
21 inoffensae vulgo || 22 teatri P | scholae LP || 23 decentia Koch:
licentia LP scientia s. diligentia com. Gertz || 25 et incessus
inpudicum L || 26 ma/nus P

scies, si quemadmodum laudet, quemadmodum laudetur,
aspexeris. hinc atque illinc philosopho manus auditor 13
intentat et super ipsum caput mirantium turba con-
sistit: non laudatur ille nunc, si intellegis, sed concla-
5 matur. relinquuntur istae voces illis artibus, quae pro-
positum habent populo placere: philosophia adoretur.
permittendum erit aliquando iuvenibus sequi impetum 14
animi, tunc autem, cum hoc ex impetu facient, cum
silentium sibi imperare non poterunt. talis laudatio
10 aliquid exhortationis adfert ipsis audientibus et animos
adulescentium exstimulat. ad rem commoveantur, non
ad verba composita: alioquin nocet illis eloquentia,
si non rerum cupiditatem facit, sed sui. differam hoc 15
in praesentia. desiderat enim propriam et longam ex-
15 secutionem, quemadmodum populo disserendum, quid
sibi apud populum permittendum sit, quid populo
apud se. damnum quidem fecisse philosophiam non
erit dubium, postquam prostituta est. sed potest in
penetralibus suis ostendi, si modo non institorem, sed
20 antistitem nacta est. VALE.

L. ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM LIBER VI.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Quid non potest mihi persuaderi, cui persuasum 1 LIII
25 est ut navigarem? solvi mari languido. erat sine dubio

1 quemadm. laudetur om. P || 2 atque L itaque et P sed
et supra lin. P² || 3 consistit sed istit in rasura maioris spatii P
constantium L || 5 prop- ex praep- ut videtur P praep- L || 8 autem
hoc sed cum ante hoc eraso P | inpetu P || 10 exortationis P ||
11 adolesc- LP || 12 composita P. compta mavult Wolters | alioqui
Muretus || 19 penetrabilibus LP sed bi erasum P | post sed una
littera rasa P || 20 antistē P¹ | nacta P || 21 LANNEI SENECAE AD LVCILIVM LIBER VI. P EXPLICIT LIBER V. & ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM |
INCIPIT LIBER SEXTVS L rubr. ANNEI SENECAE AD LVCILIVM LIBER VI
INCIP V || 25 mari^s sed s L² | languido LVP us supra o L²

caelum grave sordidis nubibus, quae fere aut in aquam
aut in ventum resolvuntur. sed putavi tam pauca
milia a Parthenope tua usque Puteolos subripi posse,
quamvis dubio et inpendente caelo. itaque quo cele-
rius evaderem, protinus per altum ad Nesida derexi
2 praecisurus omnes sinus. cum iam eo processissem, ut
mea nihil interesset, utrum irem an redirem, primum
aequalitas illa, quae me corruerat, periit. nondum
erat tempestas, sed iam inclinatio maris ac subinde
crebrior fluctus. coepi gubernatorem rogare, ut me in
aliquo litore exponeret. aiebat ille aspera esse et in-
portuosa nec quicquam se aeque in tempestate timere
3 quam terram. peius autem vexabar, quam ut mihi
periculum succurreret. nausia enim me segnis haec et
sine exitu torquebat, quae bilem movet nec effundit.
15 institi itaque gubernatori et illum, vellet nollet, coegi,
peteret litus. cuius ut viciniam attigimus, non expecto,
ut quicquam ex praeceptis Vergilii fiat, 'obvertunt
pelago proras' aut 'ancora de prora iacitur': memor
artificii mei vetus frigidae cultor mitto me in mare,
20 4 quomodo psychrolutam decet, gausapatus. quae putas
me passum, dum per aspera erepo, dum viam quaero,
dum facio? intellexi non inmerito nautis terram timeri.
incredibilia sunt, quae tulerim, cum me ferre non

18 Aen. VI 3 | 19 Aen. III 277

2 putavi tam (tā sed a ex n V) VP puta uitam L | pauca
milia VP sed mi in ras. P et milia in margine V paucam illi L ||
3 a supra versum P | partenope P || 5 direxi VP || 7 mea LV sed
post insertum ut videtur in V rasura duarum litterarum est in P |
interessem L¹ | primum primum L¹ illud expunxit L² || 8 periit LP
perit V || 10 me supra versum V || 11 aiebat L agebat VP¹ in
aiebat corr. VP || 13 vexabar sed x in ras. V || 15 sine periit cum
margine ut videtur in V || 17 petere sed in fine una littera crasa P |
18 uirgilii PV | obuertunt Verg. obuertant LVP sed u supra a V
u supra a expunxit P || 19 anchora P Verg. ancora V inanco-
ra L || 21 psychrolutam L psychrolutā litt. p crasa P sichrolutam V ||
22 erepo corr. ex eripio P eripio LV | a quero dum facio incipit
rursus p. cf. epist. 51, 1 || 23 in morito p | timere ex -ri corr. L²

possem: illud scito, Vlixem non fuisse tam irato mari
natum, ut ubique naufragia faceret: nausiator erat.
et ego quocumque navigare debuero, vicensimo anno
perueniam. ut primum stomachum, quem scis non
5 cum mari nausiam effugere, collegi, ut corpus unctione
recreavi, hoc coepi mecum cogitare, quanta nos vitio-
rum nostrorum sequeretur oblivio, etiam corporalium,
quae subinde admonent sui, nedum illorum, quae eo
magis latent, quo maiora sunt. levis aliquem motiun-
10 cula decipit; sed cum crevit et vera febris exarsit,
etiam duro et perpessio confessionem excipit. pedes
dolent, articuli punctiunculas sentiunt: adhuc dissimu-
lamus et aut talum extorsisse dicimus nos aut in exer-
citatione aliqua laborasse. dubio et incipiente morbo
15 quaeritur nomen, qui ubi etiam talaria coepit inten-
dere et utrosque † dextros pedes fecit, necesse est
podagram fateri. contra evenit in his morbis, quibus 7
adfiuntur animi: quo quis peius se habet, minus sentit.
non est quod mireris, Lucili carissime. nam qui levi-
20 ter dormit, et species secundum quietem capit et ali-
quando dormire se dormiens cogitat: gravis sopor

1 possem Erasmus²: possum pLV | scio V | fuisset L | tamen
irato p || 2 natum ubique p || 3 vicensimo sed in marg. t uix in
uno V uicensimo p uicesimo L || 4 perueniamus p | non fuere qui
secluderent || 5 effugire p | coegi sed l altera super addita L. prae-
statne recollegi? || 6 caepi L || 8 post subinde supra lin. n V |
admonent L¹V ammoneret sed r expuncta p | nedum ex nudum p ||
9 maiores p | aliquem motiuncula V aliquem motiunculum L ali-
quam motiunculam p || 11 perpes scio p | excipit pV excepit L. ex-
primit coni. Agricola, excutit scripsit Haase || 12 punctiungulas LV
pugtiungulas p || 13 calum p || 15 etiam talaria scripsi: ut tala-
ria pLV ri supra versum, et corr. a post l ex i V in quo verba
ut talaa ex parte lineolis notata sunt et in margine iā talos
adscriptum manu sec. | caepit p || 16 et sed t ex c? V | dextros pL
† dextros V: aegros coni. Varassor, distortos Toup cui adsensit
Chatelain coll. epist. 67, 3 || 18 adfiuntur sed ur in ras. ut vi-
detur V | animi s animo pLV | se habet V habet se addito
transpositionis signo L habet p || 19 leuiter LV illud ter p ||
20 et post capit om. L || 21 sopor LV sor p

etiam somnia extinguit animumque altius mergit, quam
 8 ut in ullo intellectu sui sit. quare vitia sua nemo
 confitetur? quia etiam nunc in illis est: somnium nar-
 rare vigilantis est, et vitia sua confiteri sanitatis indi-
 cium est. expergiscamur ergo, ut errores nostros coar- 5
 guere possimus. sola autem nos philosophia excitabit,
 sola somnum excutiet gravem: illi te totum dedica-
 dignus illa es, illa digna te est: ite in complexum alter
 alterius. omnibus aliis rebus te nega, fortiter, aperte.
 9 non est quod precario philosopheris. si aeger esses, 10
 curam intermisisses rei familiaris et forensia tibi ne-
 gotia excidissent nec quemquam tanti putares, cui
 advocatus in remissione descenderes. toto animo id
 ageres, ut quam primum morbo liberareris: quid ergo?
 non et nunc idem facies? omnia impedimenta dimitte 15
 et vaca bonae menti: nemo ad illam pervenit occupa-
 tus. exercet philosophia regnum suum; dat tempus,
 non accipit. non est res subsiciva; ordinaria est, do-
 10 mina est, adesse iubet. Alexander cuidam civitati
 partem agrorum et dimidium rerum omnium promit- 20
 tenti 'eo' inquit 'proposito in Asiam veni, ut non id
 acciperem, quod dedissetis, sed ut id haberetis, quod
 reliquisset.' idem philosophia † rebus omnibus, 'non
 sum hoc tempus acceptura, quod vobis superfuerit, sed
 11 id vos habebitis, quod ipsa reiecerō.' totam huc con- 25

1 quam ut in ullo intellectus sui est L quam ut in nullo
 intellectu (*sed o i ex corr.*) sui est V quam huius nullo intellectu
 suiest p: *corr. Schultess* || 3 narra p || 4 uicia V || 5 expergiscamur
sed i ex e V expergescamur L expergisquāmur p || 7 solas
 omnium p || 8 digna te est LV dignitatem est p || 10 aeger
 esses LV egeres es p || 12 quemqu *sed ut am fortasse eranue-*
rit V | putares, sui p || 13 discenderes L || 14 primum L primo
 pV || 15 facias p || 16 uoca p || 18 subsiciva] *in margine subse-*
quens L || 19 adesse iubet *coni. Haase adprobante Madvigio*: adest
 et iubet pLV | ciuitatem p || 22 dissetis p | id LV idem p | rebus
 pLV: *verbis Haupt nobis Wolters regibus Buecheler* || 24 hoc s:
 hic pLV || 25 reiecerō *coni. Lipsius*: re aegero p re egero L
 reēgero V erogauero s. erogaro *Haase relegaro H. Mueck* | tan-
 tum huc (*vel hac*) conuerte mente p. *an fuerat hoc?*

verte mentem, huic adside, hanc cole: ingens inter-
 vallum inter te et ceteros fiet. omnes mortales multo
 antecedes, non multo te di antecedent. quaeris, quid
 inter te et illos interfuturum sit? diutius erunt. at
 5 mehercules magni artificis est cluisse totum in exiguo.
 tantum sapienti sua, quantum deo omnis aetas patet.
 est aliquid, quo sapiens antecedit deum: ille naturae
 beneficio non timet, suo sapiens. ecce res magna, 12
 habere inbecillitatem hominis, securitatem dei. incre-
 10 dibilis philosophiae vis est ad omnem fortuitam vim
 retundendam. nullum telum in corpore eius sedet:
 munita est, solida: quaedam defetigat et velut levia
 tela laxo sinu eludit, quaedam discutit et in eum usque,
 qui miserat, respuit. VALE.

15

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Longum mihi commeatum dederat mala validudo; 1 I III
 repente me invasit. 'quo genere?' inquis. prorsus me-
 rito interrogas: adeo nullum mihi ignotum est. uni
 tamen morbo quasi adsignatus sum, quem quare Graeco
 20 nomine appellem nescio; satis enim apte dici suspirium
 potest. brevis autem valde et procellae similis est im-
 petus: intra horam fere desinit. quis enim diu vix
 spirat? omnia corporis aut incommoda aut pericula 2
 per me transierunt: nullum mihi videtur molestius.
 25 quidni? aliud enim quicquid est, aegrotare est, hoc

2 multo s: auito pLV t aucto *supra ser. V* || 3 antecedes *ex*
antecedas corr. p. deerravit Haupt op. III p. 501 | dii certe LV ||
 4 at pV an L || 6 sapienti L sapientia pV *sed a ultima erasa V*
post deo una litterula erasa V || 9 inbecillitatem p | dei pL di V ||
 12 defatigat L | veluti evitata laxo s. e. *coni. Haupt, utique me-*
rito suspectans levia tela || 13 quaedam *sed e post inserta L* | discu-
 tit *ex discunt corr. L²* || 14 respuit LV res pui p. *Lucanus III 483 s.*
 tela respuit || 15 *inscriptio epistulae omissa est in V* || 16 comitatum
 pLV: *corr. Lipsius* || 19 quare pLV t quali *supra ser. V* | graece
 pL || 20 appellem p || 22 antra horam (*h supra lin.*) ferende si-
 nit p | diu expirat LV audi/ (*fuerat audis in fine versus*) uex-
 sperat p: *corr. Gertz*

animam egerere. itaque medici hanc 'meditationem mortis' vocant. facit enim aliquando spiritus ille, quod
 3 saepe conatus est. hilarem me putas haec tibi scribere, quia effugi? tam ridicule facio, si hoc fine quasi
 bona valitudine delector, quam ille, quisquis vicisse se
 5 putat, cum vadimonium distulit. ego vero et in ipsa suffocatione non desii cogitationibus laetis ac fortibus
 4 adquiescere. 'quid hoc est?' inquam. 'tam saepe mors experitur me? faciat: [at] ego illam diu expertus sum.'
 'quando?' inquis. antequam nascerer. mors est non
 10 esse. id quale sit, iam scio. hoc erit post me, quod ante me fuit. si quid in hac re tormenti est, necesse est et fuisse, antequam prodiremus in lucem; atqui
 5 nullam sensimus tunc vexationem. rogo, non stultissimum dicas, si quis existimet lucernae peius esse, cum
 15 extincta est, quam antequam accenditur? nos quoque et extinguimur et accendimur: medio illo tempore aliquid patimur, utrimque vero alta securitas est. in hoc enim, mi Lucili, nisi fallor, erramus, quod mortem iudicamus sequi, cum illa et praecesserit et secutura sit. quicquid ante nos fuit, mors est. quid enim refert, non incipias an desinas, cum utriusque rei hic
 6 sit effectus, non esse? his et eiusmodi exhortationibus, tacitis scilicet, nam verbis locus non erat, adloqui me non desii. deinde paulatim suspirium illud, quod esse
 25 iam anhelitus coeperat, intervalla maiora fecit et retardatum est ac remansit. nec adhuc, quamvis desierit, ex natura fluit spiritus: sentio haesitationem quandam

1 t egerere (ut coniecerat Chatelain) supra scriptum est in V: egere p agere LV || 2 faciet Lipsius || 4 si s sic pVL || 5 se om. p || 7 cogitaci-V | ac LV hac p || 8 inquam tam LV in quanta p || 9 experitur pLV in expertum corr. VL² | at ego LV at dego p. at secludit Gertz || 10 nasceretur p || 11 id quales (corr. ex qualis) sit p | postcume p || 13 antequam LV tamquam p | proderemus L || 14 nulla p || 16 extincta pV | et extinguimur (extst-V) LV sed st in ras. V extingui-mur p || 18 uere p || 20 secutura s secuta pVL || 21 quidquid V¹ || 23 exortaci-V || 27 ac remansit pLV sed e in ras. V. atque eman-sit (emansit iam Gronovius) Madrig || 28 quamdam V

eius et moram. quomodo volet, dummodo non ex animo suspirem. hoc tibi de me recipe: non trepidabo
 7 ad extrema, iam praeparatus sum, nihil cogito de die toto. illum tu lauda et imitare, quem non piget mori,
 5 cum iuvet vivere. quae est enim virtus cum eiciaris exire? tamen est et hic virtus: eicior quidem, sed tamquam exeam. et ideo numquam eicitur sapiens, quia eici est inde expelli, unde invitatus recedas: nihil invitatus facit sapiens. necessitatem effugit, quia vult
 10 quod coactura est. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

A gestatione cum maxime venio non minus fati- 1 LV gatus, quam si tantum ambulassem, quantum sedi. labor est enim et diu ferri, ac nescio an eo maior,
 15 quia contra naturam est, quae pedes dedit, ut per nos ambulaemus, oculos, ut per nos videremus. debilitatem nobis indixere deliciae, et quod diu noluimus, posse desimus. mihi tamen necessarium erat concutere cor- 2
 pus, ut sive bilis insederat faucibus, discuteretur, sive
 20 ipse ex aliqua causa spiritus densior erat, extenuaret illum iactatio, quam profuisse mihi sensi. ideo diutius vehi perseveravi invitante ipso litore, quod inter Cumas et Servili Vatieae villam curvatur et hinc mari, illinc lacu velut angustum iter cluditur. erat enim a recenti

2 recipio Cornelissen || 4 tu secludunt editores haud pauci | immitare quod non p || 5 cum iuvat s || 8 inde expelli pL inde ut expelli sed ut expunctum V. inde vi exp. Gertz | unde p ut LV sed super additum unde V || 9 uulquod p || 11 inscriptio epistulae omissa est in V || 12 gestatione p gestacione V egestionem L | cum V | uenio sed nauigio super additum V || 17 deliciae V deliciae p delitiae L || 18 desimus pLV ni supra i V desinimus vel desuimus s. cf. ep. 90, 31 dial. X 17, 5 || 19 siue pL sibi V | insideret ex insederet V | fac cibus p || 20 alica p || 21 sensi pL sciebam supra lin. V || 22 inuitate p || 23 servilii V | uacuae L | curvatur sed incerta r altera V || 24 clauditur L | enim pV autem L

tempestate spissum. fluctus autem illud, ut scis, frequens et concitatus exaequat, longior tranquillitas solvit, cum harenis, quae umore alligantur, sucus abscessit. ex consuetudine tamen mea circumspicere coepi, an aliquid illic invenirem, quod mihi posset bono esse, et derexi oculos in villam, quae aliquando Vatia fuit. in hac ille praetorius dives, nulla alia re quam otio notus, consenuit et ob hoc unum felix habebatur. nam quotiens aliquos amicitiae Asinii Galli, quotiens Seiani odium, deinde amor merserat, aequae enim offendisse illum quam amasse periculosum fuit, exclamabant homines: 'o Vatia, solus scis vivere.' at ille latere sciebat, non vivere. multum autem interest, utrum vita tua otiosa sit an ignava. numquam aliter hanc villam Vatia vivo praeteribam, quam ut dicerem: 'Vatia hic situs est.' sed adeo, mi Lucili, philosophia sacrum quiddam est et venerabile, ut etiam, si quid illi simile est, mendacio placeat. otiosum enim hominem seductum existimat vulgus et securum et se contentum, sibi viventem, quorum nihil ulli contingere nisi sapienti potest. ille sollicitus scit sibi vivere. ille enim, quod est primum, scit vivere. nam qui res et homines fugit, quem cupiditatum suarum infelicitas relegavit, qui alios feliciores videre non potuit, qui velut timidum atque iners animal metu oblituit, ille sibi non vivit, sed, quod est turpissimum, ventri, somno,

1 autem pV enim L cf. ep. 15, 1 adn. | ut om. p | scis sed c super scr. L || 2 concitatus in concitatus corr. V || 3 humore pL | aligantur L | secus p || 5 possit L || 6 bono ex bonum corr. p | direxi pLV || 7 uitiae in uatiae corr. V | in hac — consenuit (8) om. p || 8 ocio V || 9 quoties L hic et 10 | amicitia s || 10 merserat sed a ex corr. V || 12 uacia p || 15 uitia in uatia corr. V hic et 16 || 19 post vulgus una littera rasa est in V | post securū aliquid rasi in L || 21 sollicitus pLV sed super additum solus V. expectes solus non sollicitus || 22 scit pLV sed a post i in voce sciat erasa p || 23 quam p | cupiditatum LV || 24 religavit pLV sed e supra i priorem V || 25 inter timidum et atque erasum est inners in p | animal (l sub ras.) p

libidini: non continuo sibi vivit, qui nemini. adeo tamen magna res est constantia et in proposito suo perseverantia, ut habeat auctoritatem inertia quoque pertinax. de ipsa villa nihil tibi possum certi scribere. frontem enim eius tantum novi et exposita, quae ostendit etiam transeuntibus. speluncae sunt duae magni operis, cuivis laxo atrio pares, manu factae, quarum altera solem non recipit, altera usque in occidentem tenet. platanona medius rivus et a mari et ab Acherusio lacu receptus euripi modo dividit, alendis piscibus, etiam si adsidue exhauriatur, sufficiens. sed illi, cum mare patet, parcitur: cum tempestas piscatoribus dedit ferias, manus ad parata porrigitur. hoc tamen est commodissimum in villa, quod Baias trans parietem habet: incommodis illarum caret, voluptatibus fruitur. has laudes eius ipse novi: esse illam totius anni credo. occurrit enim Favonio et illum adeo excipit, ut Bais neget. non stulte videtur elegisse hunc locum Vatia, in quem otium suum pigrum iam et senile conferret. sed non multum ad tranquillitatem locus confert: animus est, qui sibi commendet omnia. vidi ego in villa hilari et amoena maestos, vidi in media solitudine occupatis similes. quare non est quod existimes ideo parum bene compositum esse te, quod in Campania non es. quare autem non es? huc usque cogitationes tuas mitte. conversari cum amicis

1 qui^a V || 3 inercia V || 5 enim om. L | et pLV ex corr. tamen V expunctum L | expositaque ost. L || 7 cuivis Lipsius: cuius pL^{er}quius sed q ex c facta punctoque notata V | luxo p | factē et ē in ras. V || 8 in occidentem innocentem (nocentem V) pV || 9 platanona] super add. † plateam V || 10 accherusio L || 12 sed illiricum L | mare patet. mare petet p | pascitur L || 14 baias sed ai ex corr. L || 15 parietem] ripam supra scr. V || 17 illas ed. Mentel. || 18 baias p || 19 egisse L | h/unc p | uatia LV uitia p || 20 conferet p | tranquillitate p || 21 commedet p || 22 ergo L | in uillamilariae tamoena p || 23 occupati L occupates p || 24 compositum V || 25 quare autem non es? om. p || 26 conuersare p

absentibus licet, et quidem quotiens velis, quamdiu
velis. magis hac voluptate, quae maxima est, fruimur,
dum absumus. praesentia enim nos delicatos facit, et
quia aliquando una loquimur, ambulamus, consedimus,
cum diducti sumus, nihil de iis, quos modo vidimus, 5
10 cogitamus. et ideo aequo animo ferre debemus absen-
tiam, quia nemo non multum etiam praesentibus abest.
pone hic primum noctes separatas, deinde occupationes
utrique diversas, deinde studia secreta, suburbanas pro-
fectiones: videbis non multum esse, quod nobis pere- 10
11 grinatio eripiat. amicus animo possidendus est; hic
autem numquam abest. quemcumque vult, cotidie videt.
itaque mecum stude, mecum cena, mecum ambula: in
angusto vivebamus, si quicquam esset cogitationibus
clusum. video te, mi Lucili; cum maxime audio. adeo 15
tecum sum, ut dubitem, an incipiam non epistulas, sed
codicellos tibi scribere. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

LVI 1 Peream, si est tam necessarium quam videtur si-
lentium in studia seposito. ecce undique me varius 20
clamor circumsonat. supra ipsum balneum habito.
propone nunc tibi omnia genera vocum, quae in odium
possunt aures adducere: cum fortiores exercentur et
manus plumbo graves iactant, cum aut laborant aut
laborantem imitantur, gemitus audio, quotiens reten- 25
tum spiritum remiserunt, sibilos et acerbissimas respi-
rationes; cum in aliquem inertem et hac plebeia unctione

1 quoties L cociens p | uel/is (erat uellis) p || 3 deligatos p ||
4 ambulemus p | consedimus (us compend.) V sed i supra e et e
supra i manu rec. addita || 5 deducti p | deis p de his LV ||
6 post animo duae litterae erasae in V || 9 secreta sed s ex corr. V ||
10 uidebimus p | peregrinatione p || 16 ut LV aut p | epistolas L
sed hanc scripturam posthac tacebo | se^d V || 17 codicellos sic
pLV || 18 inscriptioni epistulae unus versus vacuus relictus est
in V || 19 Pereum L | tamen p || 22 uocumque q; in p || 25 quoties
L || 26 emisierunt s | acerbissimas pLV u in b corr. V || 27 in om. p

contentum incidi, audio crepitum inlissae manus ume-
ris, quae prout plana pervenit aut concava, ita sonum
mutat. si vero pilicrepus supervenit et numerare coe-
pit pilas, actum est. adice nunc scordalum et furem 2
5 deprensum et illum, cui vox sua in balineo placet.
adice nunc eos, qui in piscinam cum ingenti impulsae
aquae sono saliunt. praeter istos, quorum, si nihil
aliud, rectae voces sunt, alipilum cogita tenuem et
stridulam vocem, quo sit notabilior, subinde exprimen-
10 tem nec umquam tacentem, nisi dum vellit alas et
aliud pro se clamare cogit. iam † biberari varias excla-
mationes et botularium et crustularium et omnes popi-
narum institores mercem sua quadam et insignita
modulatione vendentis. 'o te' inquis 'ferreum aut sur- 3
15 dum, cui mens inter tot clamores tam varios, tam
dissonos constat, cum Chrysippum nostrum adsidua salu-
tatio perducatur ad mortem.' at mehercules ego istum
fremitem non magis curo quam fluctum aut deiectum
aquae, quamvis audiam cuidam genti hanc unam fuisse
20 causam urbem suam transferendi, quod fragorem Nili
cadentis ferre non potuit. magis mihi videtur vox 4
avocare quam crepitus. illa enim animum adducit, hic
tantum aures implet ac verberat. in his, quae me
sine avocatione circumstrepunt, essedas transeuntes

1 humeris LV sed h supra scr. V² || 3 pelicrepus pL¹V i
supra e priorem V in pilicrepus corr. L² | cepit V caepit p ||
4 sordalum pL sordilum (id ex at vel al ut videtur) V | furum p ||
5 deprensum L | cui uox LV ciuox p | balineo (sed punctum
infra i V) placet LV balineoplacet p || 6 inspi/nam p || 7 aquae pV
atque L | sona p || 8 alipilum (m add. manu alia ut videtur)
in altum corr. V | tenuam L || 10 uellit sed l priorem supra
lin. L² || 11 biberari pLV sed i supra i extremam ex e correctam V.
libarii (libari debuit) Caelius Rhodiginus || 12 et crustularium s
ex clustularium pLV | popinnarum p || 13 institores sed post i
alteram duabus litteris erasis V | suam LV || 16 sdissonos p | crhy-
sippum p chrysippum VL sed r supra lin. L. Crispum coll. Sen.
epigr. VI con. Lipsius | nostrum s uestrum pLV | assidua L ||
17 adme hercules p || 21 uox auocare uidetur V || 22 crepitus
(t supra lin. V) illa LV crepitus. c illa p || 24 sine in fine versus

pono et fabrum inquilinum et serrarium vicinum, aut hunc, qui ad Metam Sudantem tubulas experitur et tibias, nec cantat, sed exclamat. etiamnunc molestior est mihi sonus, qui intermittitur subinde quam qui
 5 continuatur. sed iam me sic ad omnia ista duravi, ut
 audire vel pausarium possim voce acerbissima remigi-
 bus modos dantem. animum enim cogo sibi intentum
 esse nec avocari ad externa: omnia licet foris resonent,
 dum intus nihil tumultus sit, dum inter se non rixen-
 tur cupiditas et timor, dum avaritia luxuriaque non
 dissideant nec altera alteram vexet. nam quid prodest
 6 totius regionis silentium, si adfectus fremunt? 'omnia
 noctis erant placida composta quiete.' falsum est.
 nulla placida est quies, nisi qua ratio composuit: nox
 exhibet molestiam, non tollit, et sollicitudines mutat.
 15 nam dormientium quoque insomnia tam turbulenta
 sunt quam dies. illa tranquillitas vera est, in quam
 7 bona mens explicatur. aspice illum, cui somnus laxae
 domus silentio quaeritur, cuius aures ne quis agitet
 sonus, omnis servorum turba conticuit et suspensum
 accedentium propius vestigium ponitur: huc nempe
 versatur atque illuc, somnum inter aegritudines levem
 8 captans. quae non audit, andisse se queritur. quid

12 Varronis Atacini Argon. III fr. I R.

om. p | essedas LV eredas p. cf. corp. gloss. V p. 194 al. G. rae-
 das Buecheler | trasecurrentis sed n post a supra scr. V || 1 sersa-
 rium p serarium L ferrarium V || 2 tabulas pLV: corr. Gruter ||
 3 ne cantat L ne cantant p || 6 pausarium pLV sed au ex corr.
 et super add. l pul V | acerb- pV sed b ex u V aceru- L || 8 ad
 om. p | foras L || 9 intus nihil resonent multum sit p || 10 auaricia
 V | luxoria L || 12 si ex sed corr. L² || 13 placida s Sen. contror. VII
 16, 27: tacita pLV | composta (comp- V) LV composita p || 14 nisi
 supra lin. L | quam libri: corr. G. Gemoll | nox exhibet LV x ex
 in ras. V nox exhibit p || 15 non sed n alteram in ras. V | non
 mutat sed non expunctum p || 16 nam pV n L | dormien/tium p |
 17 quā una littera post a rasa V || 18 somnum L || 20 conticu'it p
 21 accedentium L | propitius L || 22 sonum pV | inte L || 23 adisse
 sed u super add. V

in causa putas esse? animus illi obstrepat. hic pla-
 candus est, huius conpescenda seditio est, quem non
 est quod existimes placidum, si iacet corpus. interdum
 quies inquieta est. et ideo ad rerum actus excitandi
 5 ac tractatione bonarum artium occupandi sumus, quo-
 tiens nos male habet inertia sui inpatiens. magni im- 9
 peratores, cum male parere militem vident, aliquo
 labore conpescunt et expeditionibus detinent: numquam
 vacat lascivire districtis nihilque tam certum est quam
 10 otii vitia negotio discuti. saepe videmur taedio rerum
 civilium et infelicis atque ingratae stationis paenitentia
 secessisse: tamen in illa latebra, in quam nos timor
 ac lassitudo coniecit, interdum recrudescit ambitio.
 non enim excisa desiit, sed fatigata aut etiam obirata
 15 rebus parum sibi cedentibus. idem de luxuria dico, 10
 quae videtur aliquando cessisse, deinde frugalitatem
 profectos sollicitat atque in media parsimonia volup-
 tates non damnatas, sed relictas petit, et quidem eo
 vehementius, quo occultius. omnia enim vitia in aperto
 20 leniora sunt: morbi quoque tunc ad sanitatem incli-
 nant, cum ex abdito erumpunt ac vim suam proferunt.
 et avaritiam itaque et ambitionem et cetera mala men-
 tis humanae tunc perniciosissima scias esse, cum simu-
 lata sanitate subsidunt. otiosi videmur, et non sumus. 11
 25 nam si bona fide sumus, si receptui cecinimus, si spe-
 ciosa contemnimus, ut paulo ante dicebam, nulla res
 nos avocabit, nullus hominum aviumque concentus
 interrumpet cogitationes bonas, solidasque iam et cer-

1 an mus ille p || 2 seditio V. sed talia iam non adnotabo |
 quae L || 5 quoties L || 7 aliqua p || 8 comp- L || 9 dstrictis p ||
 10 discutit p || 12 in qua L || 14 desiit L desit post t una littera
 rasa V des p | oberata sed e ex i L² obrata p || 16 aliquando
 sed l ex b V || 18 reliquas p || 19 qui litt. o super add. V | occultus
 primo V || 21 erumpant sed u supra a p¹ sui p || 26 contempnimus
 p contempsimus V contemisimus sed p supra expunctam i prio-
 rem L || 27 homo p | contentus in concentus corr. V² contemptus
 pL sed cent (t cum compendio) supra temp L² || 28 cf. Gertz in
 Sen. dial. p. 168 adn. 19

12 tas. leve illud ingenium est nec sese adhuc reduxit
introrsus, quod ad vocem et accidentia erigitur. habet
intus aliquid sollicitudinis et habet aliquid concepti
pavoris, quod illum curiosum facit, ut ait Vergilius
noster: 'et me, quem dudum non ulla iniecta move- 5
bant tela neque adverso glomerati ex agmine Grai,
nunc omnes terrent aerae, sonus excitat omnis suspen-
sum et pariter comitique onerique timentem.' prior 13
ille sapiens est, quem non tela vibrantia, non arietata
inter se arma agminis densi, non urbis impulsae fragor 10
terrat: hic alter inperitus est, rebus suis timet ad
omnem crepitum expavescens, quem una quaelibet vox
pro fremitu accepta deicit, quem motus levissimi ex-
14 animant: timidum illum sarcinae faciunt. quemcumque
ex istis felicibus elegeris, multa trahentibus, multa 15
portantibus, videbis illum 'comitique onerique timen-
tem'. tunc ergo te scito esse compositum, cum ad te
nullus clamor pertinebit, cum te nulla vox tibi excu-
tiet, non si blandietur, non si minabitur, non si inani
15 sono vana circumstrepet. 'quid ergo? non aliquando 20
commodius est et carere convicio?' fateor. itaque ego
ex hoc loco migrabo. experiri et exercere me volui.
quid necesse est diutius torqueri, cum tam facile reme-
dium Vlixes sociis etiam adversus Sirenas invenerit?
VALE. 25

5 Aen. II 726 ss.

1 ne^c V || 2 introsus p | 4 uirgilius LV || 5 ine potius quam
me L | iniecta ex ingecta V | mouebât V || 8 commiti L || 10 inter
se Erasmus²: inter pL inter^{im} V | imp- V || 12 quem s cum pLV.
quom igitur pro quem in libro antiquiore || 13 deiecit LV | exami-
nant p || 14 faciunt sed a supra u expunctam p faciunt V fa-
ciant L | quemcumque p quaecumque L || 15 elegeris ex eli-
geris L² || 16 comitique primo L | honeri qui p || 17 scio sed t
post i super ser. V | comp- V | ad ex at V || 18 clamor supra
lin. V || 20 circumstrepet s circumstrepit pLV || 21 conuictio L
conuicto p conuictio^u V || 22 et supra lin. V || 24 ulixes sed erasa i
post u L | syrenas pLV

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Cum a Bais deberem Neapolim repetere, facile 1 LVII
credidi tempestatem esse, ne iterum navem experirer:
et tantum luti tota via fuit, ut possim videri nihilo-
minus navigasse. totum athletarum fatum mihi illo
die perpetiendum fuit: a ceromate nos happe excepit
in crypta Neapolitana. nihil illo carcere longius, nihil 2
illis facibus obscurius, quae nobis praestant non ut per
tenebras videamus, sed ut ipsas. ceterum etiam si
10 locus haberet lucem, pulvis auferret, in aperto quoque
res gravis et molesta: quid illic, ubi in se volutatur
et, cum sine ullo spiramento sit inclusus, in ipsos, a
quibus excitatus est, recidit? duo incommoda inter se
contraria simul pertulimus: eadem via, eodem die et
15 luto et pulvere laboravimus. aliquid tamen mihi illa 3
obscuritas, quod cogitarem, dedit: sensi quendam ictum
animi et sine metu mutationem, quam insolitae rei
novitas simul ac foeditas fecerat. non de me nunc
tecum loquor, qui multum ab homine tolerabili, nedum
20 a perfecto absum, sed de illo, in quem fortuna ius
perdidit: huius quoque ferietur animus, mutabitur color.
quaedam enim, mi Lucili, nulla effugere virtus potest: 4
admonet illam natura mortalitatis suae. itaque et vul-
tum adducet ad tristitia et inhorrescet ad subita et cali-

1 inscriptioni epistulae unus versus vacuus relictus est in V ||
4 sed 'vetus lectio Pinc.' | possim ex possum L || 5 nauigassem sed
m expuncta V | athletarum pV sed post e una littera rasa V adleta-
rum (in marg. militum L²) sed t supra d puncto notatam L² factum
p || 8 facibus sed u supra a V || 10 habered p | lucem supra versum L |
aperto sed o supra a V || 11 quid V | qⁱb^q. ex ubi V² || 12 illo p ||
13 recidit p sed cf. p. 164, 10 adn. || 16 obscuritas ex oscu- V |
quedam ictum V quendamictiam p || 17 insolito L || 18 feditas L |
nuc V || 22 quaedam enim VL quendam p | effugire p | postest p ||
24 ad tristitia coni. Gruter: ad stristiam V ad tristitiam L a tri-
sticiam p. cf. de benef. I 1, 5 | horrescet L | colligabit p

gabit, si vastam altitudinem in crepidine eius consti-
 tutus despexerit: non est hoc timor, sed naturalis
 5 adfectio inexpugnabilis rationi. itaque fortes quidam
 et paratissimi fundere suum sanguinem alienum videre
 non possunt. quidam ad vulneris novi, quidam ad 5
 veteris et purulenti tractationem inspectionemque succi-
 dunt ac linquuntur animo. alii gladium facilius reci-
 6 piunt quam vident. sensi ergo, ut dicebam, quandam
 non quidem perturbationem, sed mutationem. rursus
 ad primum conspectum redditae lucis alacritas rediit 10
 incogitata et iniussa. illud deinde mecum loqui coepi,
 quam inepte quaedam magis aut minus timeremus, cum
 omnium idem finis esset. quid enim interest, utrum
 supra aliquem vigilarium ruat an mons? nihil inve-
 nies. erunt tamen, qui hanc ruinam magis timeant, 15
 quamvis utraque mortifera aequae sit: adeo non effectus,
 7 sed efficientia timor spectat. nunc me putas de Stoicis
 dicere, qui existimant animam hominis magno pondere
 extriti permanere non posse et statim spargi, quia non
 fuerit illi exitus liber? ego vero non facio: qui hoc 20
 8 dicunt, videntur mihi errare. quemadmodum flamma
 non potest opprimi, nam circa id effugit, quo urgetur:
 quemadmodum aer verberare atque ictu non laeditur, ne
 scinditur quidem, sed circa id, cui cessit, refunditur:
 sic animus, qui ex tenuissimo constat, deprehendi non 25
 potest nec intra corpus effligi, sed beneficio subtilitatis
 suae per ipsa, quibus premitur, erumpit. quomodo ful-

1 crepidinem p || 2 despexerit L || 3 adfectione p || 4 uideri
 primo V || 6 purulenti sed r ex corr. V || tractationem p || succedunt
 sed i supra e p || 7 linguntur p i. lincuntur || facilius sed s ex corr. V ||
 8 quem uidunt p || 10 reddiit p || 14 uigilarium 'vetus l. Pine.' uigi-
 larium V uigiliarum L uigiliarum p. vigilarium (vigella-) in notis
 Tiron. (p. 63, 68 Schmitz), VIGILIARIUM in titulo CIL. XIII 527 ||
 an s aut p LV || 15 teneant quavis p || 16 efficientia V || 17 putes p ||
 18 quid p || animum primo L || 19 tatim p || 21 flama p || 22 oprimi p
 obprimi V deprimi ut videtur ex obprimi L || diffugit LV || urguetur
 LV || 23 nec LV sed c in V addita est manu rec. || 26 effligi L ||
 27 fulmini in fulm corr. L²

mini, etiam cum latissime percussit ac fulsit, per exi-
 guum foramen est relictus, sic animo, qui adhuc tenuior
 est igne, per omne corpus fuga est. itaque de illo 9
 quaerendum est, an possit immortalis esse. hoc quidem
 5 certum habe: si superstes est corpori, praeteri illum
 nullo genere posse, propter quod non perit, quoniam
 nulla immortalitas cum exceptione est nec quicquam
 noxium aeterno est. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

10 Quanta verborum nobis paupertas, immo egestas 1 LVIII
 sit, numquam magis quam hodierno die intellexi. mille
 res inciderunt, cum forte de Platone loqueremur, quae
 nomina desiderarent nec haberent, quaedam vero, quae
 cum habuissent, fastidio nostro perdidissent. quis autem
 15 ferat in egestate fastidium? hunc quem Graeci oestron 2
 vocant pecora peragentem et totis saltibus dissipantem,
 asilum nostri vocabant. hoc Vergilio licet credas: 'est
 lucum Silari iuxta ilicibusque virentem plurimus Albur-
 num volitans, cui nomen asilo Romanum est, oestrum
 20 Grai vertere vocantes, asper, acerba sonans, quo tota
 exterrita silvis diffugiunt armenta.' puto intellegi istud
 verbum interisse. ne te longe differam, quaedam sim- 3

17 georg. III 144 ss.

1 laetissime L || 3 de illo om. p || 4 immortal- p || quidem est
 L || 5 su|superstes L || preter p propter (in preter corr. V) VL: corr.
 Buecheler. proteri praevit Haupt qui sententiam perspexit || 6 post
 genere supra lin. perire V || propter quod non perit LV propter
 quod poterit p. deerravit Madvig || 8 noxium p || 9 inscriptio-
 nis loco unus versus vacuus est in V || 13 quae addiderunt Koch et
 G. Gemoll: num necessario, dubitat Buecheler || 14 cum pL tum (t
 ex d) cum V || 14 oestron sic pLV || 16 peragentatem sed da exp. p ||
 17 asilum ex asylum aut hoc ex illo factum V asylum pL || 18 lo-
 cum p. lucos Verg. || circa Verg. || illicibusque L illicibusquae primo
 V || pluribus pLV m supra b expunctam V || 19 uelans p || cui nomen
 bis ser. p || asilo Verg. asylo V ex asilo L² iasylans p || 20 acerua
 pLV sed b ex u V || 21 intelligi pL sed hanc discrepantiam post-
 hac omittam || istud primo V || 22 interisse sed isse ex corr. V

plicia in usu erant, sicut 'cernere ferro inter se' dicebant. idem Vergilius hoc probabit tibi: 'ingentis genitos diversis partibus orbis inter se coisse viros et cernere ferro.' quod nunc decernere dicimus. simpli-
 4 cis illius verbi usus amissus est. dicebant antiqui 'si iusso', id est iussero. hoc nolo mihi credas, sed eidem Vergilio: 'cetera, qua iusso, mecum manus inferat arma.'
 5 non id ago nunc hac diligentia, ut ostendam, quantum tempus apud grammaticum perdiderim, sed ut ex hoc intellegas, quantum apud Ennium et Accium verborum
 10 situs occupaverit, cum apud hunc quoque, qui cotidie excutitur, aliqua nobis subducta sint. 'quid sibi' inquis 'ista praeparatio vult? quo spectat?' non celabo te: cupio, si fieri potest, propitiis auribus tuis 'essentiam' dicere; si minus, dicam et iratis. Ciceronem
 15 auctorem huius verbi habeo, puto locupletem. si recentiore quaeris, Fabianum, disertum et elegantem, orationis etiam ad nostrum fastidium nitidae. quid enim fiet, mi Lucili? quomodo dicetur οὐσία, res necessaria, natura continens fundamentum omnium? rogo itaque
 20 permittas mihi hoc verbo uti. nihilominus dabo operam, ut ius a te datum parcissime exerceam: fortasse contentus ero mihi licere. quid proderit facilitas tua, cum ecce id nullo modo Latine exprimere possim.

2 Aen. XII 708 s. || 7 Aen. XI 467 || 15 Cic. fr. inc. 10 p. 412 Muell. cf. Sidon. Apoll. c. XIV ep. dedic. p. 233, 9 Luetjoh.

1 dicebant ed. Mentel.: dicebantur pLV || 2 genito p || 3 coisse Verg. coisse LV coise p || 6 iussu p | id est si iussero s | eidem Haase: fidem pLV || 7 caeteraque iusso p || 8 ut ostendam] et post ut et post e una littera rasa est in V || 9 gramaticum p | ex om. p || 10 eninium sed i priorem erasam L | actium p atcium L || 11 situs pV sit L | quia L || 12 excuditur p || 13 ista sed st ex corr. V || 14 propiciis ex -cius V | essentiam Muretus: quid sentiam pVL || 17 Fab.] cf. Halmii adn. in Quint. II 14, 2 | disertum L | elig- ex eleg- V eleg- ex elig- L² || 18 ad pL et V | nitide sed supra scr. mitte V || 19 ΟΥΣΙΑ L usia V Via p || 20 naturam LV || 21 nihil hominus V et fere p || 22 ad te L || 23 contentus L ex contemptus corr. V contemptus p || 24 id pV hic L

propter quod linguae nostrae convicium feci? magis damnabis angustias Romanas, si scieris unam syllabam esse, quam mutare non possum. quae sit haec, quaeris? τὸ ὄν. duri tibi videor ingenii: in medio positum,
 5 posse sic transferri, ut dicam 'quod est'. sed multum interesse video: cogor verbum pro vocabulo ponere. sed si ita necesse est, ponam 'quod est'. sex modis
 8 hoc a Platone dici amicus noster, homo eruditissimus, hodierno die dicebat. omnes tibi exponam, si ante
 10 indicavero esse aliquid genus, esse et speciem. nunc autem primum illud genus quaerimus, ex quo ceterae species suspensae sunt, a quo nascitur omnis divisio, quo universa comprehensa sunt. invenietur autem, si coeperimus singula retro legere; sic enim perducemur
 15 ad primum. homo species est, ut Aristoteles ait; 9 equus species est; canis species est. ergo commune aliquod quaerendum est his omnibus vinculum, quod illa complectatur et sub se habeat. hoc quid est? animal. ergo genus esse coepit horum omnium, quae
 20 modo rettuli, hominis, equi, canis, animal. sed <sunt> 10 quaedam, quae animam habent nec sunt animalia. placet enim satis et arbustis animam inesse. itaque et vivere illa et mori dicimus. ergo animantia superiores tenebunt locum, quia et animalia in hac forma
 25 sunt et sata. sed quaedam anima carent, ut saxa. itaque erit aliquid animantibus antiquius, corpus scilicet. hoc sic dividam, ut dicam corpora omnia aut animantia esse aut inanima. etiamnunc est aliquid supe- 11

2 remanas p || 3 quem sit hec p || 4 to on V | positam pLV: corr. Muretus || 5 transferri uideo ut sed trans in ras. et uideo super scr. V || 6 uideor cogo V || 7 sed ita s || 9 dicebatur L. docebat coni. R. Volkmann || 16 aequ^u p u super add. p² i. ecus || 17 aliquid V | quaerendum sed ae ex a, dein e ex i corr. L || 18 compl- V | quid est pV quidem L || 19 cepit p || 20 modo om. L | retuli pL | animal in animalis corr. L² | sed sunt quaedam quae s sed quaedam quae pLV || 21 animum L || 25 saxa sed s in ras. V || 26 fort. aliquid et animantibus || 28 animantia unus s: animalia pLV animata s |

rius quam corpus. dicimus enim quaedam corporalia
 esse, quaedam incorporalia. quid ergo erit, ex quo
 haec deducantur? illud, cui nomen modo parum pro-
 prium inposuimus, 'quod est'. sic enim in species
 secabitur, ut dicamus: 'quod est' aut corporale est aut
 12 incorporale. hoc ergo est genus primum et antiquissi-
 mum et, ut ita dicam, generale. cetera genera quidem
 sunt, sed specialia. tamquam homo genus est. habet
 enim in se nationum species: Graecos, Romanos, Par-
 thos. colorum: albos, nigros, flavos. habet singulos: 10
 Catonem, Ciceronem, Lucretium. ita qua multa con-
 tinet, in genus cadit; qua sub alio est, in speciem.
 illud genus 'quod est' generale, supra se nihil habet;
 13 initium rerum est; omnia sub illo sunt. Stoici volunt
 superponere huic etiamnunc aliud genus magis princi- 15
 pale: de quo statim dicam, si prius illud genus, de
 quo locutus sum, merito primum poni docuero, cum
 14 sit rerum omnium capax. 'quod est' in has species
 divido, ut sint corporalia aut incorporalia. nihil ter-
 tium est. corpus quomodo divido? ut dicam: aut ani- 20
 mantia sunt aut inanima. rursus animantia quemad-
 modum divido? ut dicam: quaedam animum habent,
 quaedam tantum animam. aut sic: quaedam impetum
 habent, incedunt, transeunt, quaedam solo adfixa radi-
 cibus aluntur, crescunt. rursus animalia in quas spe- 25
 15 cies seco? aut mortalia sunt aut immortalia. primum

aliquid *ex aliqua corr.* V aliqua L 'aliqua ex aliqui' *ex p*
enotat Chatelain sed dubitans de scriptura aliqui || 1 ante cor-
 poralia *duae litterae rasae in V* || 3 diducantur pLV || 6 genus
 est V || 9 greco p || 10 nigro p || 11 ita qua pLV qua *in quia*
corr. V itaque qua s || 12 qua sub LV *sed i supra qua (i. quia) V*
 s qua sub p | est (*in fine versus*) speciem p || 13 generabile p |
 se//nihil p || 15 aliut p | principali p || 16 si prius LV spirius p ||
 18 sit LV se p || 20 comodo p || 21 inanima pV inanimantia L
 22 quaedum animum p || 25 et crescunt s. crescunt *seclusit*
Haase non recte. tria si fuerint verba, addatur decrescunt, quod
Buechelero placuit. vix potest arescunt | quas sed s supra ver-
sum V

genus Stoicis quibusdam videtur 'quid'. quare videatur,
 subiciam: 'in rerum' inquiunt 'natura quaedam sunt,
 quaedam non sunt. et haec autem, quae non sunt,
 rerum natura complectitur, quae animo succurrunt,
 5 tamquam Centauri, Gigantes et quicquid aliud falsa
 cogitatione formatum habere aliquam imaginem coepit,
 quamvis non habeat substantiam.' nunc ad id, quod 16
 tibi promisi, revertor, quomodo quaecumque sunt, in
 sex modos Plato partiatur. primum illud 'quod est'
 10 nec visu nec tactu nec ullo sensu comprehenditur: cogi-
 tabile est. quod generaliter est, tamquam homo gene-
 ralis, sub oculos non venit; sed specialis venit, ut
 Cicero et Cato. animal non videtur: cogitatur. videtur
 autem species eius, equus et canis. secundum ex his, 17
 15 quae sunt, ponit Plato quod eminent et exuperat omnia.
 hoc ait per excellentiam esse. poeta communiter dici-
 tur, omnibus enim versus facientibus hoc nomen est,
 sed iam apud Graecos in unius notam cessit: Home-
 rum intellegas, cum audieris poetam. quid ergo hoc
 20 est? deus scilicet, maior ac potentior cunctis. tertium 18
 genus est eorum, quae proprie sunt: innumerabilia
 haec sunt, sed extra nostrum posita conspectum. quae
 sint, interrogas. propria Platonis supellex est: ideas
 vocat, ex quibus omnia, quaecumque videmus, fiunt
 25 et ad quas cuncta formantur. hae immortales, immu-
 tabiles, inviolabiles sunt. quid sit idea, id est, quid 19
 Platoni esse videatur, audi: 'idea est eorum, quae natura
 fiunt, exemplar aeternum.' adiciam definitioni inter-
 pretationem, quo tibi res apertior fiat: volo imaginem

1 quid *sed o supra i expunctam V* || 4 compl- V || 5 quid-
 quid *sed post d priorem una littera rasa V* | aliud LV aliquid p |
 6 formatu p || 7 substantiam p || 10 nec *sed e supra ser. L* | con-
 prehenditur L || 15 exsuperat LV || 16 agit L | excellentiam *corr.*
ex icilentiam p || 17 *oc supra lin. p* || 20 deus *sed u in ras. V*
 23 supplex pL¹ || 25 at quas p | hae LV hec p || 26 id est pV
 idem L || 27 eorum *sed o ex corr. ut videtur V* | quae *ex que*
fecit L² || 28 adiciem p || 29 quod L

tuam facere. exemplar picturae te habeo, ex quo capit
aliquem habitum mens nostra, quem operi suo inponat:
ita illa, quae me docet et instruit facies, a qua petitur
imitatio, idea est. talia ergo exemplaria infinita habet
rerum natura, hominum, piscium, arborum, ad quae
20 quodcumque fieri ab illa debet, exprimitur. quantum
locum habebit idos. quid sit hoc idos, attendas oportet
et Platoni imputes, non mihi, hanc rerum difficultatem.
nulla est autem sine difficultate subtilitas. paulo
ante pictoris imagine utebar. ille cum reddere Vergi-
lium coloribus vellet, ipsum intuebatur. idea erat Ver-
gilii facies, futuri operis exemplar. ex hac quod artifex
21 trahit et operi suo inposuit, idos est. quid intersit.
quaeris? alterum exemplar est, alterum forma ab exem-
plari sumpta et operi inposita. alteram artifex imitatur,
alteram facit. habet aliquam faciem statua: haec est
idos. habet aliquam faciem exemplar ipsum, quod
intuens opifex statuam figuravit: haec idea est. etiam-
nunc si aliam desideras distinctionem, idos in opere
est, idea extra opus, nec tantum extra opus est, sed
22 ante opus. quintum genus est eorum, quae communiter
sunt; haec incipiunt ad nos pertinere; hic sunt omnia,
homines, pecora, res. sextum genus eorum, quae
quasi sunt: tamquam inane, tamquam tempus. quae-
cumque videmus aut tangimus, Plato in illis non
25 numerat, quae esse proprie putat. fluunt enim et in
assidua deminutione atque adiectione sunt. nemo no-
strum idem est in senectute, qui fuit iuvenis; nemo
nostrum est idem mane, qui fuit pridie. corpora nostra
rapiuntur fluminum more. quicquid vides, currit cum
30

1 tae p 2 imponat V 3 et om. L e qua sed e expuncta et a
super addita p 5 atq. L¹ adq. sed ae supra q. V 7 idos et sic infra
ubique pLV: εἶδος hoc loco ed. Curionis hoc pV hic L adtendas L
8 imputes V 9 subtilitas V 10 uirgilium LV sed ex uerg-V 11 uir-
gillii ex uerg-V 13 traxit mavult G. Gemoll imp-V 16 faciam p
19 alia p 22 haec om. p 23 peccatores p genus est eorum s
24 tamquam inane LV ineane tamquam ineane p 26 enim (om. et
in) asidua p 30 more LV moro// p quicquid pLV sed c ex d V

tempore. nihil ex iis, quae videmus, manet. ego ipse,
dum loquor mutari ista, mutatus sum. hoc est, quod 23
ait Heraclitus: 'in idem flumen bis descendimus et non
descendimus.' manet enim idem fluminis nomen, aqua
5 transmissa est. hoc in amne manifestius est quam in
homine. sed nos quoque non minus velox cursus
praetervehit, et ideo admiror dementiam nostram, quod
tantopere amamus rem fugacissimam, corpus, time-
musque, ne quando moriamur, cum omne momentum
10 mors prioris habitus sit: vis tu non timere, ne semel
fiat, quod cotidie fit! de homine dixi, fluvida materia 24
et caduca et omnibus obnoxia causis: mundus quoque,
aeterna res et invicta, mutatur nec idem manet. quam-
vis enim omnia in se habeat, quae habuit, aliter habet
15 quam habuit: ordinem mutat. 'quid ista' inquis 'mihi 25
subtilitas proderit?' si me interrogas, nihil. sed
quemadmodum ille caelator oculos diu intentos ac fa-
tigatos remittit atque avocat et, ut dici solet, pascit:
sic nos animum aliquando debemus relaxare et qui-
20 busdam oblectamentis reficere. sed ipsa oblectamenta
opera sint. ex his quoque, si observaveris, sumes,
quod possit fieri salutare. hoc ego, Lucili, facere soleo: 26
ex omni oratione, etiam si a philosophia longissime
aversa est, eruere aliquid conor et utile efficere. quid
25 istis, quae modo tractavimus, remotius a reformatione

3 Heracl. fr. LXXXI Byw.

1 his L | et ego p || 3 eraclitus L heraclithus p | decessēdi-
mus et non descendimus sed his desc- ex disc- V discedimus
et non discēdimus L || 4 a quo p || 5 manifestus sed s ultima
corr. ex m L || 6 currus L || 7 admiror L || 8 amarus p | time-
musq. sed q. ex quae ut videtur corr. L || 11 fluvida sic pLV || 14 quae
ex qui ut videtur V | habuit sed h supra versum V || 16 subtilitas
is p 23 oratione s natione pL ratione sed r ex n V. notione con-
de Ian || 24 aliqui p || 25 quae modo s quae quodmodo p quod
(qd L) modo LV sed quod in quae corr. V² | remotis pLV: corr.
Madvig | a reformatione in a reformationem corr. V²

morum? quomodo meliorem me facere ideae Platoni-
 cae possunt? quid ex istis traham, quod cupiditates
 meas comprimam? vel hoc ipsum, quod omnia ista,
 quae sensibus serviunt, quae nos accendunt et irritant,
 27 negat Plato ex his esse, quae vere sint. ergo ista 5
 imaginaria sunt et ad tempus aliquam faciem ferunt,
 nihil horum stabile nec solidum est: et nos tamen
 cupimus, tamquam aut semper futura aut semper habi-
 turi. inbecilli fluidique inter vana constitimus: ad
 illa mittamus animum, quae aeterna sunt. miremur 10
 in sublimi volitantes rerum omnium formas deumque
 inter illa versantem et hoc providentem, quemadmodum
 quae immortalia facere non potuit, quia materia pro-
 hibebat, defendat a morte ac ratione vitium corporis
 28 vincat. manent enim cuncta, non quia aeterna sunt, 15
 sed quia defenduntur cura regentis: immortalia tutore
 non egerent. haec conservat artifex fragilitatem ma-
 teriae vi sua vincens. contemnamus omnia, quae adeo
 pretiosa non sunt, ut an sint omnino, dubium sit.
 29 illud simul cogitemus, si mundum ipsum, non minus 20
 mortalem quam nos sumus, providentia periculis exi-
 mit, posse aliquatenus nostra quoque providentia lon-
 giorum prorogari huic corpusculo moram, si voluptates,
 quibus pars maior perit, potuerimus regere et coercere.
 30 Plato ipse ad senectutem se diligentia protulit. erat 25
 quidem corpus validum ac forte sortitus et illi nomen
 latitudo pectoris fecerat, sed navigationes ac pericula
 multum detraxerant viribus: parsimonia tamen et eorum,
 quae aviditatem evocant, modus et diligens sui tutela

2 qui^d V || 4 accidunt p | irritant in irritant corr. L² || 5 ma-
 lim ex iis || 6 imaginari sunt p | faciam p || 9 inter ualla (inter-
 ualla LV) constituimus pLV: corr. Gertz || 11 in sublime uolu-
 tantes p || 13 quia quia p | proibeat p || 16 tuto (corr. ex toto) rege-
 rent p || 17 ec p | fragilitatem L || 21 quem p || 22 longiore p ||
 23 voluptates sed e ex i L² || 24 perit s | periit pLV || 25 diligen-
 tiam p || 26 ac sed a ex o corr. L² et h erasa ante a L || 28 multum
 corr. ex multam p | et supra lin. L || 29 mundus p | suit ut tela p

perduxit illum ad senectutem multis prohibentibus
 causis. nam hoc scis, puto, Platoni diligentiae suae 31
 beneficio contigisse, quod natali suo decessit et annum
 unum atque octogensimum implevit sine ulla deductione.
 5 ideo magi, qui forte Athenis erant, immolaverunt de-
 functo, amplioris fuisse sortis quam humanae rati,
 quia consummasset perfectissimum numerum, quem
 novem novies multiplicata componunt: non dubito, quin
 † parat auset paucos dies ex ista summa et sacrificium
 1 remittere. potest frugalitas producere senectutem, quam 32
 ut non puto concupiscendam, ita ne recusandam qui-
 dem. incundum est secum esse quam diutissime, cum
 quis se dignum, quo frueretur, effecit. itaque de isto
 feremus sententiam, an oporteat fastidire senectutis
 15 extrema et finem non opperiri, sed manu facere. prope
 est a timente, qui fatum segnis expectat, sicut ille
 ultra modum deditus vino est, qui amphoram exiecat
 et faciem quoque exorbet. de hoc tamen quaeremus, 33
 pars summa vitae utrum ea faex sit an liquidissimum
 20 ac purissimum quiddam, si modo mens sine iniuria
 est et integri sensus animum iuvant nec defectum et
 praemortuum corpus est. plurimum enim refert, vitam
 aliquis extendat an mortem. at si inutile ministeriis 34
 corpus est, quidni oporteat educere animum laboran

3 decessit sed e prior in ras. ut videtur V || 4 octogensi-
 mum pV sed n expuncta V octogensimum L | ulla deductionem p
 6 ampliori p | humana errati L || 7 consumasset p consumasset
 et L | quam p || 8 novias p | comp- V | dubio p || 9 parat auset p
 parat ausisset L parata (in fine lin.) xusset ut videtur V¹ sabata
 (aut fabata) | xisset V²: paratus et coni. Haupt, paratus sis et
 Madvig, par laus sit Buecheler || 10 post remittere supra lin.
 add. t V² ut videtur || 11 tuto pLV in puto corr. V² | recusandam
 primo V || 13 efficit p || 14 feceremus sed ce punctis notatum V ||
 15 et in finē p | opperiri VL sed p prior super add. L² operire p ||
 16 exspectat L || 17 deditus sed de post add. V | amphorem L | ex-
 iccat p exiecat LV || 18 exorbet L || 19 suma p | ea faex s: ea
 haec pLV. ea deleverit Haase || 21 defectum sed c expunctum
 manu sec. V || 22 est corpus V || 24 annum p

tem? et fortasse paulo ante quam debet, faciendum est, ne cum fieri debebit, facere non possis. et cum maius periculum sit male vivendi quam cito moriendi, stultus est, qui non exigua temporis mercede magnae rei aleam redimit. paucos longissima senectus ad mortem sine iniuria pertulit, multis iners vita sine usu sui iacuit: quanto deinde crudelius iudicas aliquid ex 35 vita perdidisse quam ius finiendae? noli me invitus audire, tamquam ad te iam pertineat ista sententia, et quid dicam aestima: non relinquam senectutem, si me totum mihi reservabit, totum autem ab illa parte meliore; at si coeperit concutere mentem, si partes eius convellere, si mihi non vitam reliquerit, sed animam, prosiliam ex aedificio putri ac ruenti. morbum 36 morte non fugiam, dumtaxat sanabilem nec officientem animo. non adferam mihi manus propter dolorem: sic mori vinci est. hunc tamen si sciero perpetuo mihi esse patiendum, exhibo, non propter ipsum, sed quia impedimento mihi futurus est ad omne, propter quod vivitur. inbecillus est et ignavus, qui propter dolorem 20 37 moritur, stultus, qui doloris causa vivit. sed in longum exeo. est praeterea materia, quae ducere diem possit. et quomodo finem inponere vitae poterit, qui epistulae non potest? vale ergo. quod libentius quam mortes meras lecturus es. VALE.

4 mecede p || 5 aliam pL | rediit sed in super addita V || 6 sine addita n supra u expunctam manu fortasse secunda L || 7 quando ut videtur L¹ sed do (?) expunctum et paene erasum, super add. to manu sec. L. scripserim quoto (quoto cuiq.) cf. dial. XII 12, 2 | crudelius sic pLV. levius coni. Madvig, utilius Gertz || 8 quam ius Madvig: quamius p quamvis LV | finiendae L -de p -da V || 10 quidquid p || 11 reservabit ex -auit V || 13 conualere p | relinquerit p | sed LV si p || 14 aedificatio L | morbo addita lineola ut sit morbum p || 15 fugia p || 19 impedimentus mihi p || 20 imb- V || 23 imp- V || 24 mortes meras pVL¹ in mortis moras corr. L²

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Magnam ex epistula tua percepi voluptatem; per- 1 LIX mitte enim mihi uti verbis publicis nec illa ad significationem Stoicam revoca. vitium esse voluptatem 5 credimus. sit sane: ponere tamen illam solemus ad demonstrandam animi hilarem adfectionem. scio, inquam, et voluptatem, si ad nostrum album verba dirigimus, rem infamem esse et gaudium nisi sapienti non contingere. est enim animi elatio suis bonis verisque 10 fidentis. vulgo tamen sic loquimur, ut dicamus magnum gaudium nos ex illius consulatu aut nuptiis aut ex partu uxoris percepisse, quae adeo non sunt gaudia, ut saepe initia futurae tristitiae sint: gaudio autem iunctum est non desinere nec in contrarium verti. 15 itaque cum dicit Vergilius noster 'et mala mentis gaudia', diserte quidem dicit, sed parum proprie. nullum enim malum gaudium est: voluptatibus hoc nomen inposuit et quod voluit expressit. significavit enim homines malo suo laetos. tamen ego non inmerito dixeram cepisse me magnam ex epistula tua voluptatem: 20 quamvis enim ex honesta causa imperitus homo gaudet, tamen adfectum eius inpotentem et in diversum statim inclinaturum voluptatem voco, opinione falsi boni motam, immoderatam et inmodicam. sed ut ad 25 propositum revertar, audi, quid me in epistula tua delectaverit: habes verba in potestate. non effert te

15 Aen. VI 278 s.

1 epistulae inscriptionis loco unus versus vacuus relictus est in V || 2 Magnum p | percipi p || 3 verbis sed bis manu sec. add. L || 5 illa p || 6 demonstrandum L | sio p || 7 nostrum ex nostram p | album pLV: corr. Agricola | dirigimus libri || 9 verisquedfidentis p | confidentis ed. Mentel. || 10 si eloquimur p || 11 ex ilius consulatua ut nuptiis p | aut ex nuptiis LV || 12 uxores p | gaudia saepae p || 20 coepisse L. an pcepisse? | magnam ex magnum p || 21 honesta Lipsius: homine ista pL homi //sta sed h erasa et supra trium litterarum rasuram iniu add. V. non iniusta prop. O. Rossbach || 26 efferit p

5 oratio nec longius quam destinasti trahit. multi sunt,
 qui ad id, quod non proposuerant scribere, alicuius
 verbi placentis decore vocentur, quod tibi non evenit:
 pressa sunt omnia et rei aptata. loqueris quantum vis
 et plus significas quam loqueris. hoc maioris rei in-
 6 vacui, nihil tumidi. invenio tamen translationes ver-
 borum ut non temerarias ita quae periculum sui fecerint.
 invenio imagines, quibus si quis nos uti vetat et poetis
 illas solis iudicat esse concessas, neminem mihi videtur
 ex antiquis legisse, apud quos nondum captabatur plau-
 sibilis oratio: illi, qui simpliciter et demonstrandae rei
 causa eloquebantur, parabolis referti sunt, quas existimo
 necessarias, non ex eadem causa qua poetis, sed ut
 inbecillitatis nostrae adminicula sint, ut et dicentem
 7 et audientem in rem praesentem adducant. Sextium
 ecce cum maxime lego, virum acrem, Graecis verbis,
 Romanis moribus philosophantem. movit me imago
 ab illo posita: ire quadrato agmine exercitum, ubi
 hostis ab omni parte suspectus est, pugnae paratum: 20
 'idem' inquit 'sapiens facere debet: omnes virtutes suas
 undique expandat, ut ubicumque infesti aliquid orietur,
 illic parata praesidia sint et ad nutum regentis sine
 tumultu respondeant.' quod in exercitibus iis, quos
 imperatores magni ordinant, fieri videmus, ut imperium 25
 ducis simul omnes copiae sentiant, sic dispositae, ut

2 alicu (in fine versus) cuius uebi p || 3 euocentur coni.
 Schuеighaeuser, auocentur Haase | nonneuenit p || 4 pressa sed
 es in ras. V | apta p || 8 ita (sed it ex corr.) quae V itaque p L ||
 9 inuonio p | poetis i ex a L² || 10 illas in marg. t illis L ||
 12 illis qui p | demonstranda p || 13 causa eloquebantur (loqueb-
 L) V L causa quapo eliso (ex etiso) quebantur p ad 14 aberrans |
 post parabolis iteratum est loquebantur in L | referti ex refecti
 V || 15 ut et p L et ut V. vix subest set ut et | discentem
 vulgo || 16 in re praesentem p in remhi praesentem sed in ulti-
 ma expuncta L | adducantur L || 18 moribus om. V || 19 irent p ||
 21 inquit ex inquit V² | omnis p || 22 oriaetur p orietur sed a
 supra e manu sec. V || 24 his L || 26 sentient L | depositae p

signum ab uno datum peditem simul equitemque per-
 currat: hoc aliquanto magis necessarium esse nobis ait.
 illi enim saepe hostem timuere sine causa, tutissimum- 8
 que illis iter quod suspectissimum fuit: nihil stultitia
 5 pacatum habet. tam superne illi metus est quam infra.
 utrumque trepidat latus. secuntur pericula et occur-
 runt. ad omnia pavet, inparata est et ipsis terretur
 auxiliis. sapiens autem ad omnem incursum munitus,
 intentus, non si paupertas, non si luctus, non si igno-
 10 minia, non si dolor impetum faciat, pedem referet.
 interritus et contra illa ibit et inter illa. nos multa 9
 alligant, multa debilitant. diu in istis vitiis iacuimus,
 elui difficile est. non enim inquinati sumus, sed in-
 15fecti. ne ab alia imagine ad aliam transeamus, hoc
 quaeram, quod saepe mecum dispicio, quid ista nos stul-
 titia tam pertinaciter teneat? primo quia non fortiter
 illam repellimus nec toto ad salutem impetu nitimur,
 deinde quia illa, quae a sapientibus viris reperta sunt,
 non satis credimus nec apertis pectoribus haurimus
 20 leviterque tam magnae rei insistimus. quemadmodum 10
 autem potest aliquis, quantum satis sit, adversus vitia
 discere, qui quantum a vitiis vacat, discit? nemo no-
 strum in altum descendit. summa tantum decerpsimus
 et exiguum temporis impendisse philosophiae satis
 25 abundeque occupatis fuit. illud praecipue impedit, quod 11
 cito nobis placemus: si invenimus, qui nos bonos viros
 dicat, qui prudentes, qui sanctos, adgnosimus. non

3 timueres (in fine lin.) inae causa p || 5 pacatum LV sed
 ut a prior in duarum litt. rasura sit V peccatum p | habent p |
 superni p || 6 sequuntur V || 8 auilius et quidem au ex corr. V |
 munitus (-tur L) intentus p L intentus munitus sed addito trans-
 positionis signo V || 11 illa supra versum V | muta p || 13 defi-
 cile p || 14 nec ab illia (corr. ex illa) p || 15 despicio LV i supra
 e L² | ista s: ita p LV cf. 4 || 17 tota sed o supra expunctam a
 L² || 19 peccatoribus p || 20 reinsistimus p || 21 utia p || 22 n ante
 discit super scr. V | cf. Pers. IV 23 || 24 impedisse p LV post e
 priorem super add. n V || 26 cito LV dicito p | placemus sed s
 ex r V² || 27 agnosimus L

sumus modica laudatione contenti: quicquid in nos
adulatio sine pudore congegisset, tamquam debitum pren-
dimus. optimos nos esse, sapientissimos adfirmantibus
adsentimur, cum sciamus illos saepe multa mentiri.
adeoque indulgemus nobis, ut laudari velimus in id, 5
cui contraria cum maxime facimus. mitissimum ille
se in ipsis suppliciis audit, in rapinis liberalissimum,
[et] in ebrietatibus ac libidinibus temperantissimum.
sequitur itaque, ut ideo mutari nolimus, quia nos opti-
12 mos esse credimus. Alexander cum iam in India vaga 10
retur et gentes ne finitimis quidem satis notas bello
vastaret, in obsidione cuiusdam urbis, dum circumit
muros et inbecillissima moenium quaerit, sagitta ictus
diu persedere et incepta agere perseveravit. deinde
cum represso sanguine sicci vulneris dolor cresceret 15
et crus suspensum equo paulatim optorpuisset, coactus
apsistere 'omnes' inquit 'iurant esse me Iovis filium,
13 sed vulnus hoc hominem esse me clamat.' idem nos
faciamus. pro sua quemque portione adulatio infatuat.
dicamus: 'vos quidem dicitis me prudentem esse, ego 20
autem video, quam multa inutilia concupiscam, noci-
tura optem. ne hoc quidem intellego, quod animalibus
satieta monstrat, quis cibo debeat esse, quis potioni
14 modus. quantum capiam, adhuc nescio.' iam docebo,
quemadmodum intellegas te non esse sapientem. sapiens 25
ille plenus est gaudio, hilaris et placidus, inconcussus;

1 quidquid sed c supra d priorem secunda ut videtur
manu V || 2 adolatio LV u supra o priorem V² ut cidetur
3 obt- p || 4 adsentimur sed s supra r manu recentiore V || illo
sepe p || 5 adeoque sed a altera expuncta L atque p || laudare p ||
6 cum s tum pLV || mitissimum p || 7 subpl- p || in ebr. ed. Men-
tel.: et in ebr. pLV || 8 temperat- p || 9 apitimos p intellego
optimos, non opitimos || 10 credidimus V credidimus p || tam
pL || 12 dum accessit ex editione Mentelii, omissum in pLV ||
13 inbecillissimam p || 14 persedere LV¹ persidere pV² || 16 crusLV
acrus p || obtorpuisset L || 17 absistere LV b ex pV² ut videtur
apsistener p || inquit V || 18 uolnus V || 19 adolatio pLV u supra
o V² || infatuad p || 20 quidem uos sed addito traiectionis sigeo L
21 inutilia sed in supra versum V || noscitura p

cum dis ex pari vivit. nunc ipse te consule: si num-
quam maestus es, si nulla spes animum tuum futuri
expectatione sollicitat, si per dies noctesque par et
aequalis animi tenor erecti et placentis sibi est, per-
5 venisti ad humani boni summam. sed si adpetis volup-
tates et undique et omnes, seito tantum tibi ex sapientia,
quantum ex gaudio deesse. ad hoc cupis pervenire,
sed erras, qui inter divitias illuc venturum esse te
speras, inter honores, id est, gaudium inter sollicitu-
10 dines quaeris. ista, quae sic petis tamquam datura
laetitiam ac voluptatem, causae dolorum sunt. omnes. 15
inquam, illi tendunt ad gaudium, sed unde stabile ma-
gnumque consequantur, ignorant: ille ex conviviis et
luxuria, ille ex ambitione et circumfusa clientium turba,
15 ille ex amica, alius ex studiorum liberalium vana osten-
tatione et nihil sanantibus litteris: omnes istos oblecta-
menta fallacia et brevia decipiunt, sicut ebrietas, quae
unius horae hilarem insaniam longi temporis taedio
pensat, sicut plausus et adclamationis secundae favor,
20 qui magna sollicitudine et partus est et expiandus.
hoc ergo cogita, hunc esse sapientiae effectum, gaudii 16
aequalitatem. talis est sapientis animus, qualis mundi
super lunam: semper illic serenum est. habes ergo
et quare velis sapiens esse, si numquam sine gaudio

1 diis L || 2 si addidit Koch || 3 expectatione V || noctesque sed
s supra versum V || 4 tenor erectis L tenori recti p || placentis ibi
in placentis tibi corr. V || 6 et omnes om. p || 8 qui LV uix p.
via Haase. cf. ep. 68, 9 || diucias p || illud pL || 11 voluptate p uo-
luptem L ta supra ser. L² || 12 illo p || unde in ras. et super add.
qua V || stabilē p || post magnumque supra ser. malum V || 13 con-
uiuis pL || 14 luxoria L u supra o L² || circumfusam — turbā L ||
15 illa p || alius LV illius p || studiorū sed u et orū in ras. V ||
ostentione sed supra i aliquid additum videtur in V || 18 huius ex
hunos p || hilare p || 20 expiandus sed i supra lin. V || 21 hunc sed n
supra lin. V || sapientiae sed post ti una littera rasa V || 22 equali-
tate p qualitatem V || mundi pLV us supra i V. mundi status Erasm.¹
an qualis facies mundi? || 23 s. lunam natura Buecheler || illuc p ||
24 et Haase: ut pLV ut expunctum V || uellis pL || esse si num-
quam Haase: esse et sinum quam p esse quia si numquam LV

est. gaudium hoc non nascitur nisi ex virtutum conscientia. non potest gaudere, nisi fortis, nisi iustus,
 17 nisi temperans. 'quid ergo?' inquis 'stulti ac mali non gaudent?' non magis quam praedam nacti leones: cum fatigaverunt se vino ac libidinibus, cum illos nox
 inter vitia defecit, cum voluptates angusto corpori ultra
 quam capiebat ingestae suppurare coeperunt, tunc ex
 clamant miseri Vergilianum illum versum: 'namque
 ut supremam falsa inter gaudia noctem egerimus, nosti.'
 18 omnem luxuriosi noctem inter falsa gaudia et quidem
 tamquam supremam agunt: illud gaudium, quod deos
 deorumque aemulos sequitur, non interruptitur, non
 desinit: desineret, si sumptum esset aliunde. quia non
 est alieni muneris, ne arbitrii quidem alieni est. quod
 non dedit fortuna, non eripit. VALE.

SENECA LVCILIO SUO SALVTEM.

LX 1 Queror, litigo, irascor. etiamnunc optas, quod tibi
 optavit nutrix tua aut paedagogus aut mater? non
 dum intellegis, quantum mali optaverint? o quam ini-
 mica nobis sunt vota nostrorum! eo quidem inimiciora
 quo cessere felicius. iam non admiror, si omnia nos
 a prima pueritia mala sequuntur: inter execrationes
 parentum crevimus. exaudiant di nostram quoque pro
 2 nobis vocem gratuitam. quousque poscemus aliquid
 deos ita quasi nondum ipsi alere nos possimus? quam-

8 Aen. VI 513 s.

1 es p | Gaudium corr. ex Gaudio p¹ | uirtute p || 2 gaude-
 renis fortis p || 4 nacti LV n expuncta V nacti p || 5 nocinter p ||
 6 deficit ex defecit V² || 7 ingestas ex ingestę V² | subpulrare p ||
 9 supremam L | erigerimus ex erigimus p || 10 omne p | luxo-
 riosi LV u supra o priorem L² || 11 supraema p | suprema L ||
 13 desinet desineret L | non (om. est) alieni p || 14 post ne
 duae litterae rasae V | arbitri p || 15 dedit LV uidedit ex uidet p ||
 16 unus versus vacuus est inscriptioni epistulae in V || 17 Quae-
 ror LV || 18 nu/trix p || 19 quantum alii pL || 20 inimicitiora L ||
 21 cessare p || 22 puericia V | secuntur p || 23 dii L | nostram
 quoque Buecheler: quoque nostram pLV. quandoque nostram
 Muretus || 25 ita quasi Haase: quasi ita LV ita p

diu sationibus implebimus magnarum urbium campos?
 quamdiu nobis populus metet? quamdiu unius mensae
 instrumentum multa navigia et quidem non ex uno
 mari subvehent? taurus paucissimorum iugerum pascuo
 5 impletur; una silva elephantis pluribus sufficit: homo
 et terra et mari pascitur. quid ergo? tam insatiabilem
 nobis natura alvum dedit, cum tam modica corpora
 dedisset, ut vastissimorum edacissimorumque animalium
 aviditatem vinceremus? minime. quantulum est enim,
 10 quod naturae datur? parvo illa dimittitur. non fames
 nobis ventris nostri magno constat, sed ambitio. hos
 itaque, ut ait Sallustius, 'ventri oboedientes' anima-
 lium loco numeremus, non hominum, quosdam vero
 ne animalium quidem, sed mortuorum. vivit is, qui
 15 multis usui est, vivit is, qui se utitur; qui vero lati-
 tant et torpent, sic in domo sunt, quomodo in conditivo.
 horum licet in limine ipso nomen marmori inscribas,
 mortem suam antecesserunt. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

20 Desinamus, quod volumus, velle. ego certe id 1 LXI
 ago, senex <ne> eadem velim, quae puer volui. in hoc
 unum eunt dies, in hoc noctes, hoc opus meum est,
 haec cogitatio: inponere veteribus malis finem. id ago,
 ut mihi instar totius vitae dies sit. nec mehercules

12 Sall. Catil. 1, 1

1 impleuimus L || 2 mensae instrumentum s mensae (-se V)
 strumentum VL mensa est rumentum p || 4 tauros p || 5 elefan-
 tibus p || 6 et terra pascitur et mari V || 8 ut supra et expunc-
 tum L² || 9 aviditatem super addita i priore V || 12 sallustius pL
 sed l priore expuncta L salustius V | hobedientes p || 13 locum p ||
 14 ne ex non corr. L² | qui — uiuit is (15) om. V || 16 conditio
 itiuo expunctum est, uctiuo super additum in V || 19 salutationis
 loco unus versus scriptura vacans in V || 20 uolumus pV | ergo
 pL sed r erasa L || 21 ne senex (senex ne s) eadem velim Mad-
 rig: senex eadem uelle (t nolle in margine L² ut videtur) pLV
 senex ne eadem uelle uidear s. senex: ea desii uelle prop.
 Schultess | quae LV que p || 23 inpenere p | finem in fidem corr. p ||
 24 mehercules sed s erasa L

tamquam ultimum rapio, sed sic illum aspicio, tam-
 2 quam esse vel ultimus possit. hoc animo tibi hanc
 epistulam scribo, tamquam me cum maxime scribentem
 mors evocatura sit. paratus exire sum et ideo fruar
 vita, quia quam diu futurum hoc sit, non nimis pendeo. 5
 ante senectutem curavi, ut bene viverem, in senectute,
 ut bene moriar: bene autem mori est libenter mori.
 3 da operam, ne quid umquam invitus facias. quicquid
 necesse futurum est repugnanti, [in] volenti necessi-
 tas non est. ita dico: qui imperia libens excipit, 10
 partem acerbissimam servitutis effugit, facere quod
 nolit. non qui iussus aliquid facit, miser est, set qui
 invitus facit. itaque sic animum componamus, ut quic-
 quid res exiget, id velimus et in primis ut finem nostri
 4 sine tristitia cogitemus. ante ad mortem quam ad vitam 15
 praeparandi sumus. satis instructa vita est, sed nos in
 instrumenta eius avidi sumus: deesse aliquid nobis vi-
 detur et semper videbitur. ut satis vixerimus, nec anni
 nec dies faciunt, sed animus. vixi, Lucili carissime,
 quantum satis erat: mortem plenus exspecto. VALE. 20

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

LXII 1 Mentiuntur, qui sibi obstare ad studia liberalia
 turbam negotiorum videri volunt: simulant occupa-

4 morie uocatura p || 5 nimis LV minimis p | pendeo] e
 altera puncto notata est in V || 8 quicquid p quidquid VL¹ in
 quicquid corr. L³ ut videtur || 9 necesse pLV necesse est s |
 est repugnati inuolenti p est repugnanti in (in erasum, in
 marg. immo L² ut videtur) uolenti L est pugnanti (supra scr. t
 cogitanti) in (supra scr. id ~) uolenti V. necesse est, futurum
 est et repugnanti, volenti Madvig || 10 libes p || 11 acerbissi-
 mam (ex aceruiss-) V aceruissimam L accerbissima p || 12 sed
 L et in sed corr. V et p || 13 facit expunctum est in L | ita
 qui p | comp- L | quidquid sed e supra d priorem V || 14 exiet p |
 uellimus pV sed l priore erasa V | imprimis V | ut (quod con-
 iecerat G. Gemoll) ex ui corr. L ui pV expunctum in V || 16 in-
 structa sed a ex corr. V || 17 in instrumenta nescio quis: in in-
 strumento (-to in -tum corr. p) pLV | nobis aliquid p || 18 ut LV
 et p || 19 facient LV | uix lucili p || 20 plenius exspecto L || 21 in-

tiones et augent et ipsi se occupant. vaco, Lucili,
 vaco et ubicumque sum, ibi meus sum. rebus enim
 me non trado, sed commodo, nec consector perdendi
 temporis causas. et quocumque constitui loco, ibi cogi-
 5 tationes meas tracto et aliquid in animo salutare con-
 verso. cum me amicis dedi, non tamen mihi abduco 2
 nec cum illis moror, quibus me tempus aliquod con-
 gregavit aut causa ex officio nata civi, sed cum optimo
 quoque sum: ad illos, in quocumque loco, in quocum-
 10 que saeculo fuerunt, animum meum mitto. Demetrium, 3
 virorum optimum, mecum circumfero et relictis con-
 chyliatis cum illo seminudo loquor, illum admiror.
 quidni admirer? vidi nihil ei deesse. contemnere aliquis
 omnia potest, omnia habere nemo potest. brevissima ad
 15 divitias per contemptum divitiarum via est. Demetrius
 autem noster sic vivit, non tamquam contempserit
 omnia, sed tamquam aliis habenda permiserit. VALE.

L. ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM LIB. VI
 EXPLICIT INCIPIT LIBER VII.

20

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Molesto fero decessisse Flaccum amicum tuum, 1 LXIII
 plus tamen aequo dolere te nolo. illud, ut non doleas,

scriptio epistulae omissa est sed unus versus vacuus relictus V ||
 3 perdendi corr. ex perdidit p || 4 temporis om. L || 6 tam L sed
 compendii lineola addita manu sec. || 7 tempus ad (ad supra
 scr.) aliquid L || 9 quoque L quoq. (supra scr. V² ut videtur) V
 quocumque p | ad ex at L³ supra litteram correctam aliquid
 rasi est in L || 11 post optimum una littera rasa est in V |
 concyliatis L conclyliatis p || 13 nihil deis se (om. ei) p | con-
 tempnere p || 15 contemptum p || 16 post noster add. est V | sic
 uiuit non LV non sic uiuit p || 17 aliis sed is ex corr. V |
 permiserunt p || 18 s. L. ANNAEI SENECAE LVCILIVM LIB. VI. EXPLC. IN-
 CIPIT LIB. VII FELICITER. SENECA LVCILIO SVO SALVTEM. p. L. ANN SE-
 NECAE AD LVCILIVM LIBER VI · EXPLICIT | (f. 64^r) INCIPIT EIVSDEM
 LIBER · VII · FELICITER haec rubr. L. deest tam libri quam epistulae
 inscriptio in V sed uno versu vacuo relicto || 21 molesto — plus
 tamen (22) litteris uncialibus scripta sunt in L || 22 dolere ex

vix audebo exigere: et esse melius scio. sed cui ista
firmitas animi continget nisi iam multum supra fortu-
nam elato? illum quoque ista res vellicabit, sed tan-
tum vellicabit. nobis autem ignosci potest prolapsis
ad lacrimas, si non nimiae decucurrerunt, si ipsi illas
repressimus. nec sicci sint oculi amisso amico nec
2 fluant. lacrimandum est, non plorandum. duram tibi
legem videor ponere, cum poetarum Graecorum maxi-
mus ius flendi dederit in unum dumtaxat diem, cum
dixerit etiam Niobam de cibo cogitasse? quaeris, unde
sint lamentationes, unde inmodici fletus? per lacrimas
argumenta desiderii quaerimus et dolorem non sequi-
mur, sed ostendimus. nemo tristis sibi est: o infelicem
3 stultitiam! est aliqua et doloris ambitio. 'quid ergo?'
inquis 'obliviscar amici?' brevem illi apud te memo- 15
riam promittis, si cum dolore mansura est: iam istam
frontem ad risum quaelibet fortuita res transferet. non
differo in longius tempus, quo desiderium omne mul-
cet, quo etiam acerrimi luctus residunt. cum primum
te observare desieris, imago ista tristitiae discedet: 20
nunc ipse custodis dolorem tuum. sed custodienti quo-
4 que elabatur eoque citius, quo est acrior, desinit. id
agamus, ut iucunda nobis amissorum fiat recordatio.
nemo libenter ad id redit, quod non sine tormento
cogitaturus est. sic et illud fieri necesse est, ut cum 25
aliquo nobis morsu amissorum, quos amavimus, nomen

9 *Il. XIX 228 s.* || 10 *XXIV 602*

dolore L³ dolore p || 1 post scio aliquid rasum est in V || 2 con-
tinget addita n altera supra versum V || 3 illud in illū erasa d
corr. L || 5 nimie L minime p | decurrerunt p || 8 maximus (us
in ras.) ius V maximus uis L maximus cuius p || 11 immo- V ||
12 sequimur LV querimur p || 13 ostendimus pV sed h ex-
puncta V | tristis ibi L | infelicem sibi stultitiam p || 16 secum p ||
18 qo (o ex d) desiderium V quod desiderium p || 19 quod
etiam p || 20 deseris in imago p | tristitia L || 22 citius sed ci ex
corr. L | agrior p || 23 iocunda L || 24 addid p || 25 sic et scripsi:
sicut pLV ut expunctum V | ut cum aliqua p et cum aliquo V
et cum aliqua L

occurrat. sed hic quoque morsus habet suam volup-
tatem. nam, ut dicere solebat Attalus noster, 'sic ami- 5
corum defunctorum memoria iucunda est, quomodo
poma quaedam sunt suaviter aspera, quomodo in vino
nimis veteri ipsa nos amaritudo delectat: cum vero
intervenit spatium, omne, quod angebat, extinguatur
et pura ad nos voluptas venit.' si illi credimus, 'ami- 6
cos incolumes cogitare melle ac placenta frui est: eorum,
qui fuerunt, retractatio non sine acerbitate quadam
10 iuvat. quis autem negaverit haec acria quoque et
habentia austeritatis aliquid stomachum excitare?' ego 7
non idem sentio, mihi amicorum defunctorum cogitatio
dulcis ac blanda est. habui enim illos tamquam amis-
surus, amisi tamquam habeam. fac ergo, mi Lucili,
15 quod aequitatem tuam decet, desine beneficium fortu-
nae male interpretari: abstulit, sed dedit. ideo amicis s
avide fruamur, quia quamdiu contingere hoc possit,
incertum est. cogitemus, quam saepe illos reliquerimus
in aliquam peregrinationem longinquam exituri, quam
20 saepe eodem morantes loco non viderimus: intellegemus
plus nos temporis in vivis perdidisse. feras autem 9
hos, qui negligentissime amicos habent, miserrime lu-
gent, nec amant quemquam, nisi <quom> perdiderunt?
ideoque tunc effusius maerent, quia verentur, ne dubium
25 sit, an amaverint: sera indicia adfectus sui quaerunt.
si habemus alios amicos, male de his et meremur et 10
existimamus, qui parum valent in unius elati solacium:

3 iocunda L || 6 omne L sed ne ex corr. L³ | agebat ex-
tingitur p || 8 incolumes LV | melle sed a ut videtur supra e
ultimam L | placenta LV sed post t supra scr. i L placent p
9 qui (in fine versus) qui p | retractio L | aceruitate L
10 coque p || 13 illos sed s supra scr. V | amisurus amissi p
16 ante abstulit supra scr. n V | amicus p || 18 requirimus in
aliqua pere //// (in fine paginae) grinatione (e supra erasum
ae) p || 20 saepe ex saepe L² | intelligimus L intellegemus sed
ge supra versum V || 21 nobis p || 22 negligentissime p | ha-
beant LV sed una litt. rasa est inter e et a in V || 23 nisi cum
(malui quom) s nisi pLV. nisi si Buecheler || 24 effusi p || 26 his L
iis ex his ut videtur V iis p || 27 quia parum s

si non habemus, maiorem iniuriam ipsi nobis fecimus
quam a fortuna accepimus: illa unum abstulit, nos,
11 quemcumque non fecimus. deinde ne unum quidem
nimis amavit, qui plus quam unum amare non potuit.
si quis despoliatus amissa unica tunica conplorare se
malit quam circumspicere, quomodo frigus effugiat et
aliquid inveniat, quo tegat scapulas, nonne tibi videat-
tur stultissimus? quem amabas, extulisti: quaere, quem
12 ames. satius est amicum reparare quam flere. scio
pertritum iam hoc esse, quod adiecturus sum, non ideo 10
tamen praetermittam, quia ab omnibus dictum est:
finem dolendi etiam qui consilio non fecerat, tempore
invenit. turpissimum autem est in homine prudente
remedium maeroris lassitudo maerendi. malo relin-
quas dolorem quam ab illo relinquare, et quam primum 15
id facere desiste, quod etiam si voles, diu facere non
13 poteris. annum feminis ad lugendum constituere maio-
res, non ut tam diu lugerent, sed ne diutius: viris
nullum legitimum tempus est, quia nullum honestum.
quam tamen mihi ex illis mulierculis dabis vix retractis 20
a rogo, vix a cadavere revulsis, cui lacrimae in totum
mensem duraverint? nulla res citius in odium venit
quam dolor, qui recens consolatorem invenit et aliquos
ad se adducit, inveteratus vero deridetur, nec inmerito.
14 aut enim simulatus aut stultus est. haec tibi scribo 25
is, qui Annaeum Serenum, carissimum mihi, tam in-
modice flevi, ut, quod minime velim, inter exempla
sim eorum, quos dolor vicit. hodie autem factum meum
damno et intellego maximam mihi causam sic lugendi

1 nobis *sed* bis in ras. V || 4 nimis *ex* minus *corr.* L ||
5 despoliatus L | unica *sed* ut c *perierit* *foramine* L | compl. V ||
7 coteget p | scapulis L a *supra* i *expunctam* L² || 10 hoc *sed* c *supra*
versum V || 13 est om. p | prudente sic p LV || 14 relin-
quas *sed* n *supra* lin. V || 15 quam *sed* q in ras. V || 16 id facere desiste id
quod p || 18 lugerent *sed* rent *supra* *vers.* || 19 legitimum p | est tem-
pus V || 21 arrogo p || 23 invenit alicos (om. et) p || 25 stultus p ||
26 quia anneum L | inmodice *sed* in *supra* lin. V || 27 uellim p ||
28 autem p tamem L tamen V || 29 maximam mihi p

fuisse, quod numquam cogitaveram mori eum ante me
posse. hoc unum mihi occurrebat, minorem esse et
multo minorem, tamquam ordinem fata servarent. ita- 15
que adsidue cogitemus tam de nostra quam omnium,
5 quos diligimus, mortalitate. tunc ego debui dicere:
'minor est Serenus meus: quid ad rem pertinet? post
me mori debet, sed ante me potest.' quia non feci,
inparatum subito fortuna percussit. nunc cogita omnia
et mortalia esse et incerta lege mortalia. hodie fieri
10 potest, quicquid umquam potest. cogitemus ergo, Lu- 16
cili carissime, cito nos eo perventuros, quo illum per-
venisse maeremus. et fortasse, si modo vera sapien-
tium fama est recipitque nos locus aliquis, quem puta-
mus perisse, praemissus est. VALE.

15

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Fuisti here nobiscum. potes queri, si here tantum. 1 LXIII
ideo adieci 'nobiscum'. mecum enim semper es. inter-
venerant quidam amici, propter quos maior fumus fieret,
non hic, qui erumpere ex lautorum culinis et terrere
20 vigiles solet, sed hic modicus, qui hospites venisse
significet. varius nobis fuit sermo, ut in convivio, 2
nullam rem usque ad exitum adducens, sed aliunde
alio transiliens. lectus est deinde liber Quinti Sextii
patris, magni, si quid mihi credis, viri et, licet neget,
25 Stoici. quantus in illo, di boni, vigor est, quantum 3

2 occurebat p || 3 facta p || 4 assidue *ex* adsidue L² ||
5 post mortalitate una littera rasa in V | ergo p || 6 serenus
sed r *ex* n V | pos me p || 10 quidquid V || 12 vere p || 15 versus
inscriptionem *epistulae* *recepturus* *scriptura* *vacat* in V || 16 here
sed i *supra* e *alteram* *expunctam* V heres p heri L | potes
queri s potest queri p potest quaeri LV | here p here in heri
corr. ut *supra* V heri L || 17 ideo om. p || 19 post ex una littera
rasa est in V | lautorum *sed* c *puncto* *notata* V || 23 quinti
sextii (sexti L fortasse recte) patris magni LV quintiis (in fine
versus) extri patris g, magni p || 24 licet neget ipse Sen. de
benef. VII 8, 2

animi! hoc non in omnibus philosophis invenies: quo
rundam scripta clarum habent tantum nomen, cetera
exanguia sunt. instituunt, disputant, cavillantur, non
faciunt animum, quia non habent: cum legeris Sextium,
dices: 'vivit, viget, liber est, supra hominem est, di-
4 mittit me plenum ingentis fiduciae.' in qua positione
mentis sim, cum hunc lego, fatebor tibi: libet omnis
casus provocare, libet exclamare: 'quid cessas, fortuna?
congregere: paratum vides.' illius animum induo, qui
quaerit, ubi se experiatur, ubi virtutem suam ostendat,
5 aprum aut fulvum descendere monte leonem'. libet
aliquid habere quod vincam, cuius patientia exercear.
nam hoc quoque egregium Sextius habet, quod et
ostendet tibi beatae vitae magnitudinem et despera-
tionem eius non faciet: scies esse illam in excelso,
6 sed volenti penetrabilem. hoc idem virtus tibi ipsa
praestabit, ut illam admireris et tamen speres. mihi
certe multum auferre temporis solet contemplatio ipsa
sapientiae: non aliter illam intueor obstupefactus quam
ipsum interim mundum, quem saepe tamquam specta-
7 tor novus video. veneror itaque inventa sapientiae in-
ventoresque: adire tamquam multorum hereditatem
iuvat. mihi ista adquisita, mihi laborata sunt. sed
agamus bonum patrem familiae: faciamus ampliora, 25

11 Vergili versus Aen. IIII 158 s.

1 i in margine additum secunda manu V | philosophis sed
tertia i super addita ut sit philosophiis p || 2 clarum] cla in fine
lin. p | tantum LV tum p | cetera (ce- V) om. pL || 3 cavillantur p ||
5 dimitte me p || 6 fiducia V || 11 spumantem quo p | pecora litte-
ris eco expunctis supra versum in paterā corr. L² | obtat p ||
13 vincam V sed t supra m expunctam V² | exerceatur pL || 14 quod
ostendit (om. et) p || 16 in om. p || 18 admireris sed ut aliquid
rasi sit et supra a et infra d V || 19 certum multum p | auferre
V sed supra u littera f addita leviterque transfossa V² || 20 in-
tueder p | obstupefactus sed s extrema in ras. V || 21 quae sed
a expuncta L || 22 veneror] post r priorem una litt. rasa V || 24 ista
adquisita VL c supra d expunctam L³ ita adquisita p | elabo-
rata P. Thomas

quae accepimus. maior ista hereditas a me ad poste-
ros transeat. multum adhuc restat operis multumque
restabit, nec ulli nato post mille saecula praecludetur
ocasio aliquid adhuc adiciendi. sed etiam si omnia 8
5 a veteribus inventa sunt, hoc semper novum erit, usus et
inventorum ab aliis scientia ac dispositio. puta relicta
nobis medicamenta, quibus sanarentur oculi: non opus
est mihi alia quaerere, sed haec tamen morbis et tem-
poribus aptanda sunt. hoc asperitas oculorum conleva-
10 tur: hoc palpebrarum crassitudo tenuatur; hoc vis subita
et umor avertitur; hoc acuatur visus: teras ista oportet
et eligas tempus, adhibeas singulis modum. animi
remedia inventa sunt ab antiquis: quomodo autem
admoveantur aut quando, nostri operis est quaerere.
15 multum egerunt, qui ante nos fuerunt, sed non pere- 9
gerunt. suspiciendi tamen sunt et ritu deorum colendi.
quidni ego magnorum virorum et imagines habeam
incitamenta animi et natales celebrem? quidni ego
illos honoris causa semper appellem? quam venera-
20 tionem praeceptoribus meis debeo, eandem illis prae-
ceptoribus generis humani, a quibus tanti boni initia
fluxerunt. si consulem videro aut praetorem, omnia, 10
quibus honor haberi honori solet, faciam: equo desi-
liam, caput adaperiam, semita cedam. quid ergo?
25 Marcum Catonem utrumque et Laelium Sapientem et
Socraten cum Platone et Zenonem Cleanthenque in

1 a me V ad me pL | ad posteros sed d supra versum V ||
2 operibus p | 3 restabit sed b ex u V | nato sed n in ras. V || 5 no-
uum ille erit L puto recte, modo scribas illi || 6 hac (pro ac) sed h
expuncta L || 9 aptanda LV sed nda supra versum V aptanda p ||
10 crassitudo p | vis subita et humor (h supra ser. V² ut vide-
tur) LV vis sub/ite (d sub ras.) timor p. ἐπιφορὰ interpr. Bue-
cheler. vis sub. et tumor coni. Cornelissen || 11 visus (erat uir-
tus) p | teras LV sed post e una littera rasa V terras p || 15 qui
ante LV quante p || 16 deorum] ante e una littera rasa est
in L || 18 incitamentianimi et t super add. post inci p || 19 sepe
apellem p || 23 honeri p | faciem p || 24 capud p | semitam L ||
26 socratem V | platonē p | et Zenonem s et zenone LV et ze-
none et p | cleanthenque p cleanthienque (-ti in fine versus) V

animum meum sine dignatione summa recipiam? ego vero illos veneror et tantis nominibus semper adsurgo. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

LXV 1 Hesternum diem divisi cum mala valetudine: ante-
meridianum illa sibi vindicavit, postmeridiano mihi
cessit. itaque lectione primum temptavi animum. deinde
cum hanc recepisset, plus illi imperare ausus sum,
immo permittere: aliquid scripsi et quidem intentius
quam soleo, dum cum materia difficili contendo et
vinci nolo, donec intervenerunt amici, qui mihi viam
adferrent et tamquam aegrum intemperantem coe-
2 rent. in locum stili sermo successit, ex quo eam par-
tem ad te perferam, quae in lite est. te arbitrum ad
diximus. plus negotii habes quam existimas: triplex
causa est. dicunt, ut seis, Stoici nostri duo esse in
rerum natura, ex quibus omnia fiant, causam et ma-
teriam. materia iacet iners, res ad omnia parata, cessa-
tura, si nemo moveat. causa autem, id est ratio, ma-
teriam format et quocumque vult versat, ex illa varia
opera producit. esse ergo debet, unde fiat aliquid.
3 deinde a quo fiat. hoc causa est, illud materia. omnis
ars naturae imitatio est. itaque quod de universo dice-
bam, ad haec transfer, quae ab homine facienda sunt:
statua et materiam habuit, quae pateretur artificem, 25

cleantithen. quae (a expuncta) L || 2 post veneror una littera rasi
est in V | absurgo V || 4 versus quo inscriptio epistulae exarari de-
buit vacuus est in V || 5 diuisi p | ualitudine L || 6 postmeridiano
pLV postmeridianum s. illud merito commendat O. Rossbach et
Buecheler || 8 ausus LV sed a in foramine L auxus p || 10 difi- p |
contendi V || 12 adferrent in afferrent corr. L² | coacerent LV
sed post o erasa h L coacerent p || 14 arbitrium et supra i
alteram additum e L || 15 existimes sed a supra e alteram p ||
16 sis p || 19 sine moueat L¹ nemo moueat p || 20 forma L¹ |
et expunctum in L | quocumque p | post versat super additum
et manu sec. ut videtur in L || 23 imitatio p || 25 statuo et ma-
teria p | artificem et artificem qui LV artificemque p

et artificem, qui materiae daret faciem. ergo in statua
materia aes fuit, causa opifex. eadem condicio rerum
omnium est: ex eo constant, quod fit, et ex eo, quod
facit. Stoicis placet unam causam esse, id, quod facit. 4
Aristoteles putat causam tribus modis dici: 'prima'
inquit 'causa est ipsa materia, sine qua nihil potest
effici: secunda opifex. tertia est forma, quae unicuique
operi inponitur tamquam statuae': nam hanc Aristo-
teles idos vocat. 'quarta quoque' inquit 'his accedit,
10 propositum totius operis.' quid sit hoc, aperiam. aes
prima statuae causa est. numquam enim facta esset,
nisi fuisset id, ex quo funderetur ducereturve. secunda
causa artifex est. non potuisset enim aes illud in ha-
bitum statuae figurari, nisi accessissent peritae manus.
15 tertia causa est forma. neque enim statua ista dory-
phoros aut diadumenos vocaretur, nisi haec illi esset
inpressa facies. quarta causa est faciendi propositum.
nam nisi hoc fuisset, facta non esset. quid est pro-
positum? quod invitavit artificem, quod ille secutus
20 fecit: vel pecunia est haec, si venditurus fabricavit, vel
gloria, si laboravit in nomen, vel religio, si donum
templo paravit. ergo et haec causa est, propter quam
fit: an non putas inter causas facti operis esse nume-
randum, quo remoto factum non esset? his quintam 7

1 materia sed r in ras. V || 2 opifex LV opifea p || 3 est
om. L | constat LV || 6 materia ipsa sed addito transpositionis
signo V | sene p | nihil potest VL sed erasum te L nihil espo-
test (p ex t) p || 8 imp- V | post hanc octo litterae erasae in V ||
9 idos sic pLV id est εἶδος, cf. p. 170, 7 | post uocat una littera
rasa in V || 11 esset L sed t supra versum add. L² || 12 ex co
(sed eo supra versum) p || 13 artifice p | habitu p || 15 inter sta-
tua et ista undecim litterae erasae in p | doryphoros L. δορυφό-
ρος aut διαδούμενος Fickert || 16 uocantur sed re supra n p |
18 nisi pV si L in quo post hoc supra scr. n manu secunda |
quid est s quod est pLV || 20 pecunia est pV pecuniaē L sed
lineola addita manu sec. | hec p haec V hoc ex haec L³ ||
21 religio ex relegio V | donum in dono (m expuncta) corr. L³ ||
22 templum L || 24 remotum p quintam sed u supra a ex-
punctam V

Plato adicit exemplar, quam ipse ideam vocat: hoc est enim, ad quod respiciens artifex id, quod destinabat, effecit. nihil autem ad rem pertinet, utrum foris habeat exemplar, ad quod referat oculos, an intus, quod ibi ipse concepit et posuit. haec exemplaria rerum omnium deus intra se habet numerosque universorum, quae agenda sunt, et modos mente complexus est: plenus his figuris est, quas Plato ideas appellat, immortales, immutabiles, infatigabiles. itaque homines quidem pereunt, ipsa autem humanitas, ad quam homo effingitur, permanet, et hominibus laborantibus, inter euntibus illa nihil patitur. quinque ergo causae sunt, ut Plato dicit: id ex quo, id a quo, id in quo, id ad quod, id propter quod. novissime id quod ex his est. tamquam in statua, quia de hac loqui coepimus, id ex quo aes est, id a quo artifex est, id in quo forma est, quae aptatur illi, id ad quod exemplar est, quod imitatur is, qui facit, id propter quod facientis propositum est, id quod ex istis est, ipsa statua est. haec omnia mundus quoque, ut ait Plato, habet: facientem: hic deus est. ex quo fit: haec materia est. formam: haec est habitus et ordo mundi, quem videmus. exemplar, scilicet ad quod deus hanc magnitudinem operis pulcherrimi fecit. propositum, propter quod fecit. quae ris, quod sit propositum deo? bonitas. ita certe Plato ait: 'quae deo faciendi mundum fuit causa? bonus est:

1 quam ipse supra versum V² quam ipsa (e supra a expunctam L²) L | idaeam pLV || 2 ad quod V ad quos L¹ aliquod p || 4 id quod L¹ | anitus p || 5 ibi expunctum L sibi s || 7 complexus V | plenus sed s supra lin. V || 8 est om. L | idaeas LV sub dubito de p | immort- V || 10 humanitas sed i in ras. V || 12 illam sed m expuncta L || 13 id in quo sed post o una littera rasa V | id ad quod corr. ex in id quod p || 14 propter (in fine lin.) novissime (om. quod) p | his sed h supra versum V || 15 hac sed h in ras. V | id ex quo aes LV id q ex quo ae (in fine versus) p || 17 aptatur ex abt- V | exeplar p | imitatur p || 19 statua est p statua LV sed post statua aliquid rasi in L, ut putem ibi fuisse statuae vel potius statuae || 25 propositum sed p prior in ras. V | post bonitas supra lin. est L³

bono nulla cuiusquam boni invidia est. fecit itaque quam optimum potuit.' fer ergo iudex sententiam et pronuntia, quis tibi videatur veri simillimum dicere, non quis verissimum dicat. id enim tam supra nos est quam ipsa veritas.

Haec, quae ab Aristotele et Platone ponitur, turba causarum aut nimium multa aut nimium pauca comprehendit. nam si, quocumque remoto quid effici non potest, id causam iudicant esse faciendi, pauca dixerunt. ponant inter causas tempus: nihil sine tempore potest fieri. ponant locum: si non fuerit, ubi fiat aliquid, ne fiet quidem. ponant motum: nihil sine hoc nec fit nec perit. nulla sine motu ars, nulla mutatio est. sed nos nunc primam et generalem quaerimus causam. haec simplex esse debet. nam et materia simplex est. quaerimus, quid sit causa? ratio scilicet faciens, id est deus. ista enim, quaecumque rettulistis, non sunt multae et singulae causae, sed ex una pendet, ex ea, quae faciet. formam dicis causam esse? hanc inponit artifex operi: pars causae est, non causa. exemplar quoque non est causa, sed instrumentum causae necessarium. sic necessarium est exemplar artificis, quomodo scalprum, quomodo lima: sine his procedere ars non potest. non tamen hae partes artis aut causae sunt. 'propositum' inquit 'artificis, propter quod ad faciendum aliquid accedit, causa est.' ut sit causa, non est efficiens causa, sed superveniens. hae

2 obt- p | fers sed s erasa p || 3 ueri simillimum LV uerissimum p || 4 dicat pV dicere sed verbis non quis uerissimum dicat iteratis L || 5 ueritas sed as ex corr. V || 6 arisiotele p || 7 comprehendit (h ex r corr. L³ ut videtur) L || 8 remoto] o prior, simul una m litterae hasta foramine perierunt in L || 10 ponent L¹ a supra e expunctam L² || 12 modum p || 13 post fit una litt. rasa in V | nulla om. p | nulla imitatio est ed. Mentel. || 17 id est deus tamquam scholium secluser Schweighaeuser | ista pL ita dein quattuor litt. erasae V | rettulistis sed t prima expuncta V retulistis L rettulissetis p || 18 si linguae p || 21 coque (om. non est) causa p || 23 limam p || 24 ars LV ar/f// p | haec sed c erasa L e (h supra scr.) p || 26 facendum p | est om. p || 27 haec p

autem innumerabiles sunt: nos de causa generali quae-
rimus. illud vero non pro solita ipsis subtilitate di-
xerunt, totum mundum et consummatum opus causam
esse. multum enim interest inter opus et causam operis.

15 Aut fer sententiam aut, quod facilius in eiusmodi 5
rebus est, nega tibi liquere et nos reverti iube. 'quid
te' inquis 'delectat tempus inter ista conterere, quae
tibi nullum affectum eripiunt, nullam cupiditatem abi-
gunt?' ego quidem † peiora illa ago ac tracto, quibus
pacatur animus, et me prius scrutor, deinde hunc 10
16 mundum. ne nunc quidem tempus, ut existimas, perdo.
ista enim omnia, si non concidantur nec in hanc sup-
tilitatem inutilem distrahantur, attollunt et levant ani-
mum, qui gravi sarcina pressus explicari cupit et
reverti ad illa, quorum fuit. nam corpus hoc animi 15
pondus ac poena est: premente illo urgetur, in vinclis
est, nisi accessit philosophia et illum respirare rerum
naturae spectaculo iussit et a terrenis ad divina dimisit.
haec libertas eius est, haec evagatio: subducit interim
17 se custodiae, in qua tenetur, et caelo reficitur. quem- 20
admodum artifices [ex] alicuius rei subtilioris, quae in-
tentione oculos defetigat, si malignum habent et preca-
rium lumen, in publicum prodeunt et in aliqua regione

2 subt- ex supt- V² ut videtur || 5 aut fer s aufer pLV
in affer corr. V | quod om. pL | in e eius modi rebus est p
6 negatibi L | qui L¹ d super add. L² || 8 abigant in abigunt
corr. V ambigant sed m expuncta L bigant p || 9 peiora LV
r supra e expunctam ergo priora V peiura p. peculiari (potiori
Koch) cura coni. Madvig, ampliora Chatelain. an ut potiora? |
ago ex ego V || 10 pacatur M pascatur (sed s supra versum) V
placatur p | scrutor ex strutor V || 11 nunc pL tunc ex hunc V
hoc s || 12 ista pV ita L | subtilitatem (b ex p V) inutilem LV
suptulitatem in utilitatem p || 16 paena L | premente illo LV
prae illo p urgetur sic LV || 19 haec (ec foramine perit) euacua-
tio L || 21 artificis p | ex seclusit Haase | subtilioris ex -res L² |
quae (que p) intentione pLV. intentione quae Erasm.¹ || 22 de-
fetigant pV sed n expuncta V defatigant L | precarium Opso-
poei liber Ambianensis: praeclarium (pre- p) pV sed i expuncta
V preclarum L

ad populi otium dedicata oculos libera luce delectant:
sic animus in hoc tristi et obscuro domicilio clusus,
quotiens potest, apertum petit et in rerum naturae
contemplatione requiescit. sapiens adsectatorque sa- 18
5 pientiae adhaeret quidem in corpore suo, sed optima
sui parte abest et cogitationes suas ad sublimia inten-
dit. velut sacramento rogatus hoc, quod vivit, stipen-
dium putat. et ita formatus est, ut illi nec amor
vitae nec odium sit, patiturque mortalia, quamvis sciat
10 ampliora superesse. interdiciis mihi inspectione rerum 19
naturae, a toto abductum redigis in partem? ego non
quaeram, quae sint initia universorum? quis rerum
formator? quis omnia in uno mersa et materia inerti
convoluta discreverit? non quaeram, quis sit istius
15 artifex mundi? qua ratione tanta magnitudo in legem
et ordinem venerit? quis sparsa collegerit, confusa
dixit, in una deformitate iacentibus faciem divi-
serit? unde lux tanta fundatur? ignis sit, an aliquid
igne lucidius? ego ista non quaeram? ego nesciam, 20
20 unde descenderim? semel haec mihi videnda sint, an
saepe nascendum? quo hinc iturus sim? quae sedes
exspectet animam solutam legibus servitutis humanae?
vetas me caelo interesse, id est iubes me vivere capite
demisso? maior sum et ad maiora genitus, quam ut 21
25 mancipium sim mei corporis, quod equidem non aliter
aspicio quam vinclum aliquod libertati meae circum-
datum. hoc itaque oppono fortunae, in quo resistat,
nec per illud ad me ullum transire vulnus sino. quic-

2 clusus LV clus p || 3 quoties L | postest p || 4 adsectator-
quo L¹. adfectatorque coni. Klammer || 5 in expunctum L | corpori
ex corpore L² || 6 adest p || 10 inspectione pL¹ inspectionē VL² ||
11 ac toto V || 13 inercia p || 14 quis V que p quae L¹ in quis corr.
L² 'potest qui' Buecheler || 15 artifice p | in lege et hordinem p ||
17 distrinxerit L || 18 unde sed n in ras. V || 22 exspectet (exp- V)
animam pV exspectata nimiam L || 23 id est expunxit L³ ut
videtur || 24 dimisso p | ante ut erasa a est L || 25 post non una
littera rasa est in V || 26 vinclum sed u supra c L || 27 in
quo (ex que) sistat p || 28 illud sed d in ras. V | ullam p

quid in me potest iniuriam pati, hoc est. in hoc ob-
 22 noxio domicilio animus liber habitat. numquam me
 caro ista compellet ad metum, numquam ad indignam
 bono simulationem; numquam in honorem huius cor-
 pusculi mentiar. cum visum erit, distraham cum illo 5
 societatem. et nunc tamen, dum haeremus, non erimus
 aequis partibus socii: animus ad se omne ius ducet.
 23 contemptus corporis sui certa libertas est. ut ad pro-
 positum revertar, huic libertati multum conferet et
 illa, de qua modo loquebamur, inspectio: nempe uni- 10
 versa ex materia et ex deo constant. deus ista tem-
 perat, quae circumfusa rectorem secuntur et ducem.
 potentius autem est ac pretiosius, quod facit, quod est
 24 deus, quam materia patiens dei. quem in hoc mundo
 locum deus obtinet, hunc in homine animus. quod 15
 est illic materia, id in nobis corpus est: serviant ergo
 deteriora melioribus. fortes simus adversus fortuita.
 non contremescamus iniurias, non vulnera, non vincula,
 non egestatem. mors quid est? aut finis aut transitus.
 nec desinere timeo, idem est enim, quod non coepisse, 20
 nec transire, quia nusquam tam anguste ero. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

LXVI 1 Claranum, condiscipulum meum, vidi post multos
 annos: non, puto, expectas, ut adiciam senem, sed
 mehercules viridem animo ac vigentem et cum cor- 25
 pusculo suo conluctantem. inique enim se natura gessit

illum L | quidquid sed c supra d priorem V || 3 cario p | con-
 pellet pL¹ cōpellet VL² | mecum L || 4 bona L || 6 dum ex cum V ||
 7 ducet s | dicet pLV sed u supra i et et corr. ex it V ||
 11 ista V ita pL¹ ista supra ser. L³ || 13 potius p | p̄ciosius V ||
 14 quem s | quam pL quāem ex quam V² ut videtur || 15 opti-
 net V || 16 copus V¹ || 18 contremiscamus ex contremes- V ||
 19 transitus] t prior in foramine L || 20 idem est enim s | id est
 enim (sed id est supra versum p) pV idem enim L | cepisse V
 cepisse p || 21 verbis tam anguste ero. Vale. desinit codex L
 sine subscriptione || 22 inscriptio epistulae omissa sed unus ver-
 sus vacuus relictus V || 23 cum discipulum p

et talem animum male conlocavit: aut fortasse voluit
 hoc ipsum nobis ostendere, posse ingenium fortissimum
 ac beatissimum sub qualibet cute latere. vincit tamen
 omnia impedimenta et ad cetera contemnenda a con-
 5 temptu sui venit. errare mihi visus est, qui dixit 2
 'gratior et pulchro veniens e corpore virtus'. non enim
 ullo honestamento eget. ipsa magnum sui decus est
 et corpus suum consecrat. aliter certe Claranum no-
 strum coepi intueri: formosus mihi videtur et tam
 10 rectus corpore quam est animo. potest ex casa vir 3
 magnus exire, potest et ex deformi humilique corpus-
 culo formosus animus ac magnus. quosdam itaque
 mihi videtur in hoc tales natura generare, ut adprobet
 virtutem omni loco nasci. si posset per se nudos edere
 15 animos, fecisset: nunc, quod amplius est, facit: quos-
 dam enim edit corporibus impeditos, sed nihilominus
 perrumpentes obstantia. Claranus mihi videtur in exem- 4
 plar editus, ut scire possemus non deformitate corporis
 foedari animum, sed pulchritudine animi corpus ornari.
 20 quamvis autem paucissimos una fecerimus dies, tamen
 multi nobis sermones fuerunt, quos subinde egeram et
 ad te permittam. hoc primo die quaesitum est: quo- 5
 modo possint paria bona esse, si triplex eorum con-
 dicio est. quaedam, ut nostris videtur, prima bona

6 Vergili Aen. V 344

1 animum sed mum supra versum V || 2 nobis om. V |
 fortissimum p || 3 tamem V || 4 inepidimenta p | ad contemptu
 sui p ad contemptum sui V || 6 pulcro V | ueniens sed s in ras. V |
 in corpore Verg. || 8 consecrat: aliter Haase: consecraliter pV
 sed in consecrat interim corr. V || 9 tamen rectus p. tam erectus
 con. Gloeckner || 12 animus ac magⁿus V animus mihi uidetur
 magnus ac magnus p || 14 posset ex possit V possit p || 15 fe-
 cisset animos in animos fecisset corr. V | quosdam sed s supra
 ser. V || 16 enim om. p | nihilominus per perrumpentis p ||
 17 obstantia pV sed corr. ex opst- V | in om. p || 18 posemus p ||
 19 pulcrit- p || 20 aut p || 22 ad te V a tre p || 23 possint sed n
 in ras. V | paria s: tria pV

sunt, tamquam gaudium, pax, salus patriae; quaedam
secunda, in materia infelici expressa, tamquam tor-
mentorū patientia et in morbo gravi temperantia:
illa bona derecto optabimus nobis, haec, si necesse
erit. sunt adhuc tertia, tamquam modestus incessus
et compositus ac probus vultus et conveniens prudenti
6 viro gestus. quomodo ista inter se paria esse possunt,
cum alia optanda sint, alia aversanda? si volumus ista
distinguere, ad primum bonum revertamur et consi-
deremus id quale sit: animus intuens vera, peritus
fugiendorum ac petendorum, non ex opinione, sed ex
natura pretia rebus inponens, toti se inserens mundo
et in omnes eius actus contemplationem suam mittens,
cogitationibus actionibusque intentus, ex aequo magnus
ac vehemens, asperis blandisque pariter invictus, neutri
se fortunae summittens, supra omnia quae contingunt
acciduntque eminens, pulcherrimus, ordinatissimus cum
decore tum viribus, sanus ac siccus, inperturbatus, in-
trepidus, quem nulla vis frangat, quem nec attollant
7 fortuita nec deprimant: talis animus virtus est. haec
eius est facies, si sub unum veniat aspectum et semel
tota se ostendat. ceterum multae eius species sunt.
pro vitae varietate et pro actionibus explicantur: nec
minor fit aut maior ipsa. decrescere enim summum
bonum non potest nec virtuti ire retro licet: sed in
alias atque alias qualitates convertitur ad rerum, quas

3 morbo *sed r ex corr.* V || 4 derecto optauimus V derecto
optabimus p | necesse *sed e extrema post inserta* V || 6 comp- V ||
7 paria s: tria pV bona *super additum manu recentiore* V ||
8 auersandam p || 9 distinguere a primum p | consideremus *sed*
post d una litt. rasa V || 10 sit in ras. V || 13 omnis p | eius
supra versum V || 14 actionibusque intuentus p || 17 heminaens p |
hordinatissimus p: om. V || 18 tum *Haase*: cum pV | ac since-
rus s. αὐτὴ ψυχὴ σοφωτάτη καὶ ἀρίστη *Heraclitus*; moneo propter
Haasium || 19 quam nulla p || 21 post unum *littera rasa* p ||
22 ostendit *sed i expuncta et a super addita* V | multe plus spe-
cies p | sunt pro uitae (e *add. manu recentiore*) varietate V sunt
uite uariae tate p sunt quae pro u. u. s. *fortasse delendum*
erit sunt

actura est, habitum figurata. quidquid attigit, in simi- 8
litudinem sui adducit et tinguit: actiones, amicitias,
interdum domos totas, quas intravit disposuitque, con-
decorat. quidquid tractavit, id amabile, conspicuum,
5 mirabile facit. itaque vis eius et magnitudo ultra non
potest surgere, quando incrementum maximo non est:
nihil inuenies rectius recto, non magis quam verius
vero, quam temperato temperatius. omnis in modo 9
est virtus. modo certa mensura est: constantia non
habet, quo procedat, non magis quam fiducia aut veri-
tas aut fides. quid accedere perfecto potest? nihil,
aut perfectum non erat, cui accessit: ergo ne virtuti
quidem, cui si quid adici potest, defuit. honestum
quoque nullam accessionem recipit. honestum est enim
15 propter ista, quae rettuli. quid porro? decorum et
iustum et legitimum non eiusdem esse formae putas,
certis terminis comprehensum? crescere posse imperfectae
rei signum est. bonum omne in easdem cadit leges: 10
iuncta est privata et publica utilitas, tam mehercules
20 quam inseparabile est laudandum petendumque. ergo
virtutes inter se pares sunt et opera virtutis et omnes
homines, quibus illae contingere. satorum vero anima- 11
liumque virtutes cum mortales sint, fragiles quoque
caducaeque sunt et incertae. exiliunt residuntque et
25 ideo non eodem pretio aestimantur: una inducitur
humanis virtutibus regula. una enim est ratio recta
simplexque. nihil est divino divinius, caelesti caele-

1 quidquid attigit V quidquid attingit *sed n erasa* p ||
2 tinguit sic pV || 4 quidquid tractauit V quicquid trac uit p ||
5 mirabilia p || 6 incremento p || 8 temperantius pV || 10 tidu-
tia p | ueritas aut fides V ueritas aut uirtus aut fides p || 11 quid p
quis *sed s in a mutata manu recentiore et expuncta, dein a*
super scripta V || 14 accessione p || 21 opera uirtutes pV *sed e*
expuncta et i super addita manu secunda V || 22 ille contin-
gere p | factorum *sed u supra t* V || 24 caducaeque *sed u super*
add. V | incerteauxiliunt *sed ultima u corr. ex a p* | residu^{nt}que *sed u*
fuit ũ V || 25 non eodem V et eodem p | estimatur p | inducitur p

12 stius. mortalia minuuntur, cadunt, deteruntur, crescunt,
exhauriuntur, implentur. itaque illis in tam incerta
sorte inaequalitas est: divinorum una natura est. ratio
autem nihil aliud est quam in corpus humanum pars
divini spiritus mersa. si ratio divina est, nullum autem
bonum sine ratione est, bonum omne divinum est.
nullum porro inter divina discrimen est: ergo nec
inter bona. paria itaque sunt et gaudium et fortis
atque obstinata tormentorum perpessio. in utroque
enim eadem est animi magnitudo, in altero remissa
13 et laeta, in altera pugnax et intenta. quid? tu non
putas parem esse virtutem eius, qui fortiter hostium
moenia expugnat, et eius, qui obsidionem patientissime
sustinet? [et] magnus Scipio, qui Numantiam cludit
et comprimit cogitque invictas manus in exitum ipsas
suum verti, magnus ille obsessorum animus, qui scit
non esse clusum, cui mors aperta est, et in complexu
libertatis expirat. aequae reliqua quoque inter se paria
sunt, tranquillitas, simplicitas, liberalitas, constantia,
aequanimitas, tolerantia. omnibus enim istis una virtus
subest, quae animum rectum et indeclinabilem praestat.
14 'quid ergo? nihil interest inter gaudium et dolorum
inflexibilem patientiam?' nihil, quantum ad ipsas
virtutes: plurimum inter illa, in quibus virtus utraque
ostenditur. in altero enim naturalis est animi remissio
ac laxitas, in altero contra naturam dolor. itaque
media sunt haec, quae plurimum intervalli recipiunt:

1 minuntur pV in minuntur corr. manu secunda V. eminent
coni. Pincianus, nituntur Gertz || 2 exhauriuntur p | itaque V
ique p || 3 inaequalis sed tas supra s V | diuino rerum p | una
natura est ratio V una (in fine versus) ratio p || 6 omne V
omnem p || 7 nullu p || 8 fortis obstinata p || 9 utroque ex
utrumque p || 11 laeta pV. laxa alii, etiam P fide Fickerti, cf. 26 |
post pugnax quattuor ut videtur litterae rasae V || 13 paciuntis-
sime p || 14 et seclisit Haase || 15 exitum V || 16 opsess- V ||
17 compl- V || 18 exprimataeque p || 19 constantiam p || 22 do-
lorē lineola super addita manu secunda V || 23 quam tu p ||
24 plurimum p || 26 natura p

virtus in utroque par est. virtutem materia non mu- 15
tat: nec peiorem facit dura ac difficilis, nec meliorem
hilaris et laeta. necesse est ergo par sit. in utraque
enim quod fit, aequae recte fit, aequae prudenter, aequae
5 honeste: ergo aequalia sunt bona, ultra quae nec hic
potest se melius in hoc gaudio gerere nec ille melius
in illis cruciatibus. duo autem, quibus nihil fieri me-
lius potest, paria sunt. nam si, quae extra virtutem 16
posita sunt, aut minuere illam aut augere possunt,
10 desinit unum bonum esse, quod honestum. si hoc
concesseris, omne honestum periit. quare? dicam: quia
nihil honestum est, quod ab invito, quod coactum fit.
omne honestum voluntarium est. admisce illi pigri-
tiam, querellam, tergiversationem, metum: quod habet
15 in se optimum, perdidit, sibi placere. non potest ho-
nestum esse, quod non est liberum. nam quod timet,
servit. honestum omne securum est, tranquillum est: 17
si recusat aliquid, si conplorat, si malum iudicat, per-
turbationem recepit et in magna discordia volutatur.
20 hinc enim species recti vocat, illinc suspicio mali re-
trahit. itaque qui honeste aliquid facturus est, quic-
quid opponitur, id etiam si incommodum putat, malum
non putet, velit, libens faciat. omne honestum iniussum
incoactumque est, sincerum et nulli malo mixtum.
25 scio, quid mihi responderi hoc loco possit: 'hoc nobis 18
persuadere conaris, nihil interesse, utrum aliquis in
gaudio sit an in eculeo iaceat ac tortorem suum lasset?'

1 par sed post r una littera rasa V pars p || 2 difficilis p ||
3 necesse est p necesse sed e ultima in ras. V¹ | par sit Haase:
pars sit p par sit — honeste ergo om. V | in utramque p: corr.
Haase || 5 sint ex sunt V | bona sed evanida n ut videtur V | ultra
quae Haase: litteraq. V¹ littera que p || 6 ille malus p || 7 aut p ||
10 sioc corr. ex cioc p || 11 omni p | perit pV || 12 coactum Haase:
aco actum p a coacto V || 15 se optimum V septimum p | ho-
nestum sed h post additum ut videtur V || 18 aliquid ex ali-
quit V || 19 recipit p || 20 hic V | uacat ex uocat V | illine V in
illic corr. manu recentiore V || 21 quicquid opponitur V quicquid
obponitur p || 23 putat V sed e supra a V² | uellit pV sed l prior
expuncta V | omnem p || 24 in quo actumque p || 27 iacet p |

poteram respondere: Epicurus quoque ait sapientem, si in Phalaridis tauro peruratur, exclamaturum: 'dulce est et ad me nihil pertinet.' quid miraris, si ego paria bona dico . . . . . alterius inter tormenta fortissime stantis, cum quod incredibilius est, dicat Epicurus, dulce
 19 esse torrerī? set hoc respondeo, plurimum interesse inter gaudium et dolorem; si quaeratur electio, alterum petam, alterum vitabo. illud secundum naturam est, hoc contra. quamdiu sic aestimantur, magno inter se
 20 nullum habet momentum vexatio et dolor et quicquid aliud incommodi est. virtute enim obruitur. quemadmodum minuta lumina claritas solis obscurat, sic dolores, molestias, iniurias virtus magnitudine sua
 21 elidit atque opprimit et quocumque adfulsit, ibi quicquid sine illa apparet, extinguitur: nec magis ullam portionem habent incommoda, cum in virtutem inciderunt, quam in mari nimbus. hoc ut scias ita esse, ad omne pulchrum vir bonus sine ulla cunctatione
 22 procurret: stet illic licet carnifex, stet tortor atque ignis, perseverabit nec quid passurus, sed quid facturus sit, aspiciet et se honestae rei tamquam bono viro

1 *Epic. fr. 601 V.*

^{rto} torem V | suum lasset poteram sed post suum una littera rasa V suum (in fine lineae et paginae) poteram p || 2 dulce est et V dulceste p. cf. ep. 67, 15 || 3 nihill p || 4 alterius in coniugio iacentis post dico supplet cod. Arg. b teste Oberlino. cf. ep. 71, 21 || 5 cum quod s ut videtur: quod cum V quocum p. an fuit quō quod? | dulce esse p dulce^{es} esse sed es super scr. manu recentiore V || 6 torrerī sed L. de Ian: terroris et Vp sed is in es mutatum manu recentiore V | respondeo V || 7 si quae datur coni. Wolters minus bene || 8 uitabam V¹ corr. manus recentior | natura p || 10 dissent spatium p | uirtute p || 11 laeta ex lata corr. V lata p tristitia p || 12 quicquid V hic et 16 || 13 aliud ex aliud V || 15 molestias sed l ex d corr. V modestias p || 17 apparet et extinguitur p || 21 procuret in procurret corr. V || 22 perseueravit ne quid p || 23 honeste rei sed r in ras. V honestare rei p

credet: utilem illam sibi iudicabit, tutam, prosperam. eundem locum habebit apud illum honesta res, sed tristis atque aspera, quem vir bonus pauper aut exul ac pallidus. agedum pone ex alia parte virum bonum
 22 divitiis abundantem, ex altera nihil habentem, sed in se omnia: uterque aequae vir bonus erit, etiam si fortuna dispari utetur. idem, ut dixi, in rebus iudicium est, quod in hominibus: aequae laudabilis virtus est in corpore valido ac libero posita quam in morbo ac
 23 vincto. ergo tuam quoque virtutem non magis laudabis, si corpus illi tuum integrum fortuna praestiterit quam si ex aliqua parte mutilatum: alioqui hoc erit ex servorum habitu dominum aestimare. omnia enim
 24 ista, in quae dominium casus exercet, serva sunt, pecunia et corpus et honores, inbecilla, fluida, mortalia, possessionis incertae: illa rursus libera et invicta opera virtutis, quae non ideo magis adpetenda sunt, si benignius a fortuna tractantur, nec minus, si aliqua iniquitate rerum premuntur. quod amicitia in hominibus
 25 est, hoc in rebus adpetitio. non, puto, magis amares virum bonum locupletem quam pauperem, nec robustum et lacertosum quam gracilem et languidi corporis: ergo ne rem quidem magis adpetes aut amabis

1 ut illem p | sibi iudicabit — apud illum om. p || 2 honestares p | set ex sed corr. manu sec. V || 3 exul ac V exulla sed l prior erasa p || 4 agendum pV sed n expuncta V || 5 divitiis p | altare p || 7 idem p idest (em ex est man. sec.) V || 9 valido p | posita quam pV sed ex post aquam corr. V || 10 quoque tuam primo V || 11 corpus illituum V corpus/illi (corr. ex tuum) tuum p. corpus illibatū unus ex codicibus Opsopoei c. illaetuum tibi et s || 12 mutilatum multatum sed t altera vocis multatum ex corr. V multatum p | alioquiⁿ V || 13 ex V et p | dominium V || 14 post exercet una littera rasa V || 16 possessionis pV sed i altera corr. ex e manu recentiore V | incerta p | libera et V liberat p | invicta sed post n una littera rasa V || 18 sed haliqua (h expuncta) p || 19 pramuntur V || 20 adpetitio V et inpetitio p. an est adpetitio? || 23 aut p ut sed u expuncta et super addita e V

25 hilarem ac pacatam quam distractam et operosam. aut
si hoc est, magis diliges ex duobus aequae bonis viris
nitidum et unctum quam pulverulentum et horrentem.
deinde hoc usque pervenies, ut magis diligas integrum
omnibus membris et inlaesum quam debilem aut luscum. 5
paulatim fastidium tuum illo usque procedet, ut ex
duobus aequae iustis ac prudentibus comatum et crispu-
lum quam calvum malis. ubi par in utroque virtus
est, non comparet aliarum rerum inaequalitas. omnia
enim alia non partes, sed accessiones sunt. num quis 10
26 tam iniquam censuram inter suos agit, ut sanum
filium quam aegrum magis diligat, procerumve et ex-
celsum quam brevem aut modicum? fetus suos non
distinguunt ferae et se in alimentum pariter omnium
sternunt; aves ex aequo partiuntur cibos. Vlixes ad 15
Ithacae suae saxa sic properat, quemadmodum Aga-
memnon ad Mycenarum nobiles muros. nemo enim
27 patriam quia magna est amat, sed quia sua. quorsus
haec pertinent? ut scias virtutem omnia opera velut
fetus suos isdem oculis intueri, aequae indulgere omni- 20
bus et quidem impensius laborantibus, quoniam qui-
dem etiam parentium amor magis in ea, quorum mise-
retur, inclinatur. virtus quoque opera sua, quae videtur
adfici et premi, non magis amat, sed parentium bono-
28 rum more magis complectitur ac fovet. quare non 25
est ullum bonum altero maius? quia non est quicquam

1 aut si hoc Haase: et si hoc V et sioc p. at si hoc
Schweighaeuser, nisi hoc coni. Madvig || 4 bonis supra verum V ||
4 integrum (in fine paginae) integrum p || 6 usque cedit p ||
7 scripulum p || 8 quam calvum addidi. post malis inserunt
quam recalvastrum vel quam recalvum s. perperam vel ob ne-
glectam adsimilationem. cf. dial. IX 8, 3 || 9 est om. V | non
expunctum V | cuparet p | aliarum sed a altera ex e corr. manu
recentiore V | iequalitas p || 11 iniquam sed ini ex corr. V ||
12 filium sanum V || 13 fetus V foetos p || 14 distinguunt pV |
ferē sed f ex corr. V faere p | in in ras. V || 15 ulixes ad itha-
cae suae (sed t in ras.) V ulixesatit. hec suae p || 18 corsus p ||
20 isdem sic pV | oculos p || 22 amur ex amor p || 25 cōplecti-
tur V || 26 quidquam sed e supra d V

apto aptius, quia plano nihil est planius. non potes
dicere hoc magis par esse alicui quam illud: ergo nec
honesto honestius quicquam est. quod si par omnium 29
virtutum natura est, tria genera bonorum in aequo
sunt. ita dico: in aequo est moderate gaudere et mo-
derate dolere. laetitia illa non vincit hanc animi fir-
mitatem sub tortore gemitus devorantem: illa bona
optabilia, haec mirabilia sunt, utraque nihilominus
paria, quia quidquid incommodi est, vi tanto maioris
10 boni tegitur. quisquis haec inparia iudicat, ab ipsis 30
virtutibus avertit oculos et exteriora circumspicit: bona
vera idem pendent, idem patent. illa falsa multum
habent vani. itaque speciosa et magna contra visenti-
bus, cum ad pondus revocata sunt, fallunt. ita est, 31
15 mi Lucili: quicquid vera ratio commendat, solidum et
aeternum est, firmat animum attollitque semper futurum
in excelso: illa quae temere laudantur et vulgi sen-
tentia bona sunt, inflant inanibus laetos; rursus ea,
quae timentur tamquam mala, iniciunt formidinem
20 mentibus et illas non aliter quam animalia species
periculi agitant. utraque ergo res sine causa animum 32
et diffundit et mordet: nec illa gaudio nec haec metu
digna est. sola ratio immutabilis et iudicii tenax est.
non enim servit, sed imperat sensibus. ratio rationi
25 par est, sicut rectum recto: ergo et virtus virtuti.
virtus non aliud quam recta ratio <est>. omnes vir-

1 potest p || 4 aequa sed o supra a extr. p || 6 dolere ex dolore
corr. V | laetitia V || 8 optabilia p || 9 quia om. p || 10 inparia sed post
a priorem una litt. rasa V || 11 auerte p || 12 pendent pV pendunt s.
sed ut pendent — patent sic ep. 93, 4 pateat — pendeat eadem conso-
nantia: proverbialem aut poetae scaenici formulam Senecam expri-
mere putat Buecheler | multum Vp sed ex multo mutatum p || 13 magna
p | coram visentibus coni. Gloeckner | viscentibus p || 15 quidquid V ||
16 est firmat V et infirmat p || 20 illam p || 22 ille a gaudio p ||
23 immutabiles p | iudicii V iniudici p poterit iudici cf. ep. 24, 1
adn. || 24 ratio ratio pars est p || 25 ergo et uirtus non aliud
quam recta ratio (ratio est M) omnes uirtutes rationes sunt V ergo
et uirtus rationes sunt p. virtuti virtus addidit Schweighaeuser,
r. ratio rationi (24) — recta ratio est (26) tollenda putat Hilgenfeld

tutes rationes sunt. rationes sunt, si rectae sunt. si
 33 rectae sunt, et pares sunt. qualis ratio est, tales et
 actiones sunt: ergo omnes pares sunt. nam cum simi-
 les rationi sint, similes et inter se sunt. pares autem
 actiones inter se esse dico, qua honestae rectaeque
 sunt. ceterum magna habebunt discrimina variante
 materia, quae modo latior est, modo angustior, modo
 inlustis, modo ignobilis, modo ad multos pertinens,
 modo ad paucos. in omnibus tamen istis id, quod
 34 optimum est, par est: honestae sunt. tamquam viri
 boni omnes pares sunt, qua boni sunt. sed habent
 differentias aetatis: alius senior est, alius iuvenior;
 habent corporis: alius formosus, alius deformis est:
 habent fortunae: ille dives, hic pauper est, ille gratio-
 sus, potens, urbibus notus et populis, hic ignotus ple-
 risque et obscurus. sed per illud, quo boni sunt,
 35 pares sunt. de bonis ac malis sensus non iudicat:
 quid utile sit, quid inutile, ignorat. non potest ferre
 sententiam, nisi in rem praesentem perductus est. nec
 futuri providus est nec praeteriti memor: quid sit
 consequens, nescit. ex hoc autem rerum ordo seriesque
 contexitur et unitas vitae per rectum itura: ratio ergo
 arbitra est bonorum ac malorum: aliena et externa
 pro vilibus habet et ea, quae neque bona sunt neque
 mala, accessiones minimas ac levissimas iudicat. omne 25

1 rationes sunt si recte sunt. si recte sunt et pares sunt V
 rationes sunt si recte sunt et pares sunt p || 4 rationi V ratio-
 nes p | similis p || 5 qua Muretus: quia pV | honestae rectae-
 que V honeste recte(ex recti)que p. honestae rectae quoque
 coni. Fickert || 7 materia sed e in ras. V | angustior V angusta
 est p. non melius angustior est || 8 pertinet V || 10 tamquam
 (in fine versus) quam V || 11 qua coni. Erasmus²: quia pV | ha-
 beant differentias p || 12 iunior V || 13 deformis sed ante i una
 litt. rasa V || 14 ille dives V illae dius p || 15 hic ignotus V igno-
 tus p || 16 per om. p | quo pV sed d super additum V || 18 hu-
 tele p | potes p || 20 providus p | praeteriti (in fine versus)
 mor p || 21 hordo se//riesque p || 22 rectum pV sed f ex r corr
 V | ituracratio p

enim illi bonum in animo est. ceterum bona quaedam 36
 prima existimat, ad quae ex proposito venit, tamquam
 victoriam, bonos liberos, salutem patriae. quaedam
 secunda, quae non apparent nisi in rebus adversis,
 37 tamquam aequo animo pati morbum magnum, exilium.
 quaedam media, quae nihilo magis secundum naturam
 sunt quam contra naturam, tamquam prudenter ambu-
 lare, compositae sedere. non enim minus secundum na-
 turam est sedere quam stare aut ambulare. duo 37
 illa bona superiora diversa sunt. prima enim secun-
 dum naturam sunt: gaudere liberorum pietate, patriae
 incolumitate. secunda contra naturam sunt: fortiter
 opstare tormentis et sitim perpeti morbo urente prae-
 cordia. 'quid ergo? aliquid contra naturam bonum 38
 15 est?' minime: sed id aliquando contra naturam est,
 in quo bonum illud existit. vulnerari enim et subiecto
 igne tabescere et adversa valetudine adfligi contra
 naturam est, sed inter ista servare animum infatiga-
 bilem secundum naturam est. et ut quod volo expri- 39
 20 mam breviter, materia boni aliquando contra naturam
 est, bonum numquam, quoniam bonum sine ratione
 nullum est, sequitur autem ratio naturam. 'quid est
 ergo ratio?' naturae imitatio. 'quod est summum
 hominis bonum?' ex naturae voluntate se gerere. 'non 40
 25 est' inquit 'dubium, quin felicius pax sit numquam
 lacessita quam multo reparata sanguine. non est du-
 bium' inquit 'quin felicius res sit inconcussa valetudo
 quam ex gravibus morbis et extrema minitantibus in

1 v. bona — 3 memoriam (victoriam?) quae omiserat in
 textu, in ima pagina restituit p || 2 ad quae] atque pV || 5 nil-
 hilo p | naturam tamquam V naturam (in fine lin.) quam p ||
 7 pudenter coni. Gronovius || 8 sedere V sed re p || 10 diversa
 sunt V sundiversa sunt p || 13 optare pV sed p in bs corr. manu
 recentiore V. opstare praetuli || 17 valetudinem p || 20 naturam
 est p naturam et V || 22 est ante ergo om. V || 24 ex natura volun-
 tate (sed e ex i) V || 25 quin (sed i priore expuncta) felicius V
 qui infelicius p | pax sit V pascit p || 27 valetudo pV sed e ex i
 corr. V ex valetudine corr. p || 28 quam V tamquam p exirema p

tutum vi quadam et patientia educta. eodem modo non erit dubium, quin maius bonum sit gaudium quam obnixus animus ad perpetiendos cruciatus vulnerum
 41 aut ignium.' minime. illa enim, quae fortuita sunt, plurimum discriminis recipiunt; aestimantur enim utilitate summentium. bonorum unum propositum est consentire naturae. hoc [consentire] in omnibus par est. cum alicuius in senatu sententiam sequimur, non potest dici: ille magis adsentitur quam ille: ab omnibus in eandem sententiam itur. idem de virtutibus dico: 10 omnes naturae adsentiuntur. idem de bonis dico: omnia naturae adsentiuntur. alter adulescens decessit, alter senex, aliquis praeter hos infans, cui nihil amplius contigit quam prospicere vitam: omnes hi aequae fuere mortales, etiam si mors aliorum longius vitam passa 15 est procedere, aliorum in medio flore praecidit, aliorum interruptit ipsa principia. alius inter cenandum solutus est. alterius continuata mors somno est. aliquem concubitus extinxit. his oppone ferro transfossos aut exanimatos serpentium morsu aut fractos ruina aut per 20 longam nervorum contractionem extortos minutatim. aliquorum melior dici, aliquorum peior potest exitus: mors quidem omnium par est. per quae veniunt, diversa sunt; in [id] quod desinunt, unum est. mors nulla maior aut minor est: habet enim eundem in 25
 44 omnibus modum, finisse vitam. idem tibi de bonis

1 tutu p | quadam et p quadam *dein duae litt. rasae* V | patientiae ducta *primo* V || 2 erat p | maius p magis V. *cf. ep. 71, 16* || 3 obnoxius V | percipiendos p || 6 unum V omnium p. unum omnium *ne scribatur, proximum opinor obstat enuntiatum* || 7 contire in omnibus p contingere in omnibus V. consentire omnibus *scr. Haase: debuit delere glossema cum Mureto coll. ep. 66, 31. 71, 7 extr.* || 8 sequimur p | potes p || 10 eadem p || 11 bonis V nobis p || 12 adulescens p || 15 longius V longi in *fine versus* p | passa V piassa p || 16 alio/////rum in medimedio flore procedi aliorum p || 19 extinxit *sed x altera in ras.* V || 20 fractos s: fructus pV *sed u altera ex o corr.* V || 21 minutat in pV minutatim *corr.* V² || 23 per quae V per quem p | veniunt pV. *malim desinunt* || 24 in quod *Haase: in id quod* pV

dico: hoc bonum inter meras voluptates est, hoc inter tristia et acerba. illud fortunae indulgentiam rexit, hoc violentiam domuit: utrumque aequae bonum est, quamvis illud plana et molli via ierit, hoc aspera.
 5 idem finis omnium est: bona sunt, laudanda sunt, virtutem rationemque comitantur: virtus aequat inter se, quicquid agnoscit. nec est, quare hoc inter nostra 45 placita mireris: apud Epicurum duo bona sunt, ex quibus summum illud beatumque componitur, ut corpus sine dolore sit, animus sine perturbatione. haec 10 bona non crescunt, si plena sunt. quo enim crescet, quod plenum est? dolore corpus caret: quid ad hanc accedere indolentiam potest? animus constat sibi et placidus est: quid accedere ad hanc tranquillitatem 15 potest? quemadmodum serenitas caeli non recipit 46 maiorem adhuc claritatem in sincerissimum nitorem repurgata, sic hominis corpus animumque curantis et bonum suum ex utroque nectentis perfectus est status et summam voti sui invenit, si nec aestus animo est 20 nec dolor corpori. si qua extra blandimenta contingunt, non augent summum bonum, sed ut ita dicam, condiunt et oblectant. apolutum enim illud humanae naturae bonum corporis et animi pace contentum est. dabo apud Epicurum tibi etiamnunc simillimam huic 47 25 nostrae divisionem bonorum. alia enim sunt apud illum, quae malit contingere sibi, ut corporis quietem ab omni incommodo liberam et animi remissionem bonorum suorum contemplatione gaudentis. alia sunt, quae

8 *Epic. fr. 434 V.* || 24 *fr. 449 V.*

1 est hoc V hoc est p || 2 tristia et acerba V tristitia et accerba p || 4 et molli via ierit *Gertz: emolliuerit* V et molli uele- rit p. et molli (*sc. via*) venerit *Wolters* || 5 uirtus aequat V uirtutes equat p. exaequat *Gertz* || 7 quidquid V | agnoscet pV *sed i supra e* V | nostra V nos p || 12 quo^d V | hunc p || 13 indolentiam V *primo, indolentia* p || 14 accidere V | tranquillit- p || 16 in om. p | sinceirissimum p || 17 repurgat si p || 20 corporis sic pV || 21 sed ut ita V est ut ita p || 22 apolutum pV *sed b ex p* V || 23 contentus V || 26 que malit ex quem alit *corr.* V quem (*in fine lin.*) allit p

quamvis nolit accidere, nihilominus laudat et con-
probat, tamquam illam, quam paulo ante dicebam,
malae valetudinis et dolorum gravissimorum perpessio-
nem, in qua Epicurus fuit illo summo ac fortunatissimo
die suo. ait enim se vesicae et exulcerati ventris tor-
menta tolerare ulteriorem doloris accessionem non re-
cipientia, esse nihilominus sibi illum beatum diem.
beatum autem agere, nisi qui est in summo bono, non
48 potest. ergo et apud Epicurum sunt haec bona, quae
malles non experiri, sed quia ita res tulit, et ample-
xanda et laudanda et exaequanda summis sunt. non
potest dici, hoc non esse par maximis bonum, quod
beatae vitae clausulam inposuit, cui Epicurus extrema
49 voce gratias egit. permitte mihi, Lucili virorum optime,
aliquid audacius dicere: si ulla bona maiora esse aliis
possent, haec ego, quae tristia videntur, mollibus illis
et delicatis praetulissem, haec maiora dixissem. maius
est enim difficilia perfringere quam laeta moderari.
50 eadem ratione fit, scio, ut aliquis felicitatem bene et
ut calamitatem fortiter ferat. aequae esse fortis potest,
qui pro vallo securus excubuit nullis hostibus castra
temptantibus et qui succisis poplitibus in genua se
excepit nec arma dimisit: 'macte virtute esto' sangui-
nulentis [et] ex acie redeuntibus dicitur. itaque haec
magis laudaverim bona exercita et fortia et cum for-
51 tuna rixata. ego dubitem, quin magis laudem truncam
illam et retorridam manum Mucii quam cuiuslibet

5 *Epicur. fr. 138 V. || 9 fr. 449 V.*

1 nolit *sed t supra versum V* nol lit p || 5 *uessicę sed s prior rasa V* || 7 nihilominus *in nilominus syllaba ni erasa corr. V* || illum *ex ullum corr. V* || 9 et *om. p* || 10 males p | experire p | rettulit p *V sed corr. in res tulit p* || 11 exaequanda *sed a prima erasa V* || 13 imposuit *V non posuit p* || 15 audatius p || 16 tristia *V tristitia p* || 17 haec maiora dixissem *om. V* || 19 ui aliquis p | et ui p || 20 ferat *V erat p* || 22 succisis p || 23 sanguinulentus p | et *seclisit Schweighaeuser* | ex haccione red. p || 25 laudaberim p | exercitata *V* || 26 ego dubitem qui magis p ego non dubitem quid magis *V*

fortissimi salvam? stetit hostium flammarumque con-
temptor et manum suam in hostili foculo destillantem
perspectavit, donec Porsenna, cuius poenae favebat,
gloriae invidit et ignem invito eripi iussit. hoc bonum
52 quid<ni> inter prima numerem tantoque maius putem
quam illa segura et intemptata fortunae, quanto rarius
est hostem amissa manu vicisse quam armata? 'quid
ergo?' inquis 'hoc bonum tibi optabis?' quidni? hoc
enim nisi qui potest et optare, non potest facere. an
53 potius optem, ut malaxandos articulos exoletis meis
porrigam? ut muliercula aut aliquis in mulierculam
ex viro versus digitulos meos ducat? quidni ego feli-
ciorem putem Mucium, quod sic tractavit ignem, quasi
illam manum tractatori praestitisset? in integrum resti-
15 tuit quidquid erraverat: confecit bellum inermis ac
manens et illa manu trunca reges duos vicit. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Vt a communibus initium faciam, ver aperire se 1 LXVII
coepit, sed iam inclinatum in aetatem, quo tempore
20 calere debebat, intepuit nec adhuc illi fides est. saepe
enim in hiemem revolvitur. vis scire, quam dubium
adhuc sit? nondum me committo frigidae verae, adhuc
rigorem eius infringo. 'hoc est' inquis 'nec calidum

2 foculo *V* fac ullo p || 3 porsenna *V* porsina p *cf. in ep. 24, 5* | ^ucius *V* | pene *V* || 5 quidni inter *sed o supra i V* inter *Vp* || 6 illa *V* alia p | et temptata p || 7 ^{ar}mata *V* amara p || 8 quid in *pV sed super additum quidni V* || 9 nisi qui *sed super scriptum n* si quis *V* | potest et optare non *om. p* non expunctum *V* || 10 malaxandos p *V sed ma expunctum et super additum alii V* | exoletis p *V* || 11 aut aliquis in mulierculam *om. p* || 13 putoem p | quod p quia *V* | quam si *V* || 15 quidquid ergo erraverit *sed hoc i expunctum et a super scriptum p* || 17 inscriptionis loco unus versus vacuus in *V* || 19 caepit p || 20 capere p || 21 hiemen *sed hi in ras. V* || 22 frigidae verae (*in frigido veri corr.*) *V* frigide vere p || 23 rigorem *super scr. manu recentiore V* | infrigo *sed supra o scriptum re manu recentiore V*

nec frigidum pati.' ita est, mi Lucili: iam aetas mea
contenta est suo frigore. vix media regelatur aestate.
2 itaque maior pars in vestimentis degitur. ago gratias
senectuti, quod me lectulo adfixit. quidni gratias illi
hoc nomine agam? quicquid debebam nolle, non pos- 5
sum. cum libellis mihi plurimus sermo est. si quando
intervenerunt epistulae tuae, tecum esse mihi videor
et sic adficio animo, tamquam tibi non rescribam,
sed respondeam. itaque et de hoc, quod quaeris, quasi
3 conloquar tecum, quale sit, una scrutabimur. quaeris, 10
an omne bonum optabile sit: 'si bonum est' inquis
'fortiter torqueri et magno animo uri et patienter
aegrotare, sequitur, ut ista optabilia sint. nihil autem
video ex istis voto dignum. neminem certe adhuc scio
eo nomine votum solvisse, quod flagellis caesus esset 15
4 aut podagra distortus aut eculeo longior factus.' di-
stingue, mi Lucili, ista, et intelleges esse in iis ali-
quid optandum. tormenta abesse a me velim; sed si
sustinenda fuerint, ut me in illis fortiter, honeste, ani-
mose geram, optabo. quidni ego malim non incidere 20
bellum? sed si inciderit, ut vulnera, ut famem et
omnia, quae bellorum necessitas adfert, generose feram,
optabo. non sum tam demens, ut aegrotare cupiam;
sed si aegrotandum fuerit, ut nihil intemperanter, nihil
effeminate faciam, optabo. ita non incommoda optabilia 25
5 sunt, sed virtus, qua perferuntur incommoda. quidam
ex nostris existimant omnium istorum fortem toleran-
tiam non esse optabilem, sed ne abominandam quidem,

2 regelatur *sed post r una littera rasa* V regelatura p ||
3 tegitur *sed t ex d facta* V deigitur p | gratia p || 4 me lectu-
lo V malectulo p || 5 quidquid V || 6 libellisermihi p || 7 episto-
lae V || 10 scrutabiur *sed ante u erasa t* V || 11 optabile p ||
14 ui (*in fine lineae*) uideo p | dignem p || 16 podagra *sed agr*
in ras. V || 18 uellim p || 20 optabo *hic et* 25 p | quid c ni p ||
25 faciam V fiant p. fiat *ser.* Haase. malim patiar || 26 profe-
runtur p || 27 istorum p nostrorum V | tolerancia p || 28 neab
ominandum quidem p

quia voto purum bonum peti debet et tranquillum et
extra molestiam positum. ego dissentio. quare? pri-
mum quia fieri non potest, ut aliqua res bona quidem
sit, sed optabilis non sit. deinde si virtus optabilis
5 est, nullum autem sine virtute bonum est, omne bo-
num optabile est. deinde etiam[si] tormentorum fortis
patientia optabilis est. etiamnunc interrogo: nempe 6
fortitudo optabilis est? atqui pericula contemnit et
provocat. pulcherrima pars eius maximeque mirabilis
10 illa est, non cedere ignibus, obviam ire vulneribus,
interdum tela ne vitare quidem, sed pectore excipere:
si fortitudo optabilis est, et tormenta patienter ferre
optabile est. hoc enim fortitudinis pars est. sed se-
para ista, ut dixi: nihil erit quod tibi faciat errorem.
15 non enim pati tormenta optabile est, sed pati fortiter.
illud opto 'fortiter', quod est virtus. 'quis tamen um- 7
quam hoc sibi optavit?' quaedam vota aperta et pro-
fessa sunt, cum particulatim fiunt: quaedam latent,
cum uno voto multa comprehensa sunt. tamquam opto
20 mihi vitam honestam. vita autem honesta actionibus
variis constat: in hac est Reguli arca, Catonis scissum
manu sua vulnus, Rutili exilium, calix venenatus, qui
Socraten transtulit e carcere in caelum. ita cum optavi
mihi vitam honestam, et haec optavi, sine quibus inter-

4 sed p si V | uirtus *in textu omissum in margine add.* p
manu prima | post optabilis tres litt. rasae V || 5 bonum et omne V ||
6 si tolli iussit Madvig, etiam deinde Fr. Schultess || 7 inter-
roga *sed a ex o corr. manu recentiore* V | neme p V: *corr.* Haase ||
8 optabilis est atqui pericula contemnit V optabilis esset (*sed*
s altera erasa et t super addita ut sit est et) tormenta atque
periculo contempnat (*sed a expunctum et i supra scr.*) p aber-
rans nimirum ad 12 || 11 peccatore *sed ca erasum* p || 13 obta-
bile V | est ante *sed om.* p | *sed deleri mavult Buecheler* ||
17 optabit *sed v supra b additum manu recentiore* V optat p ||
20 accionibus V || 21 uaris p || 22 uulnu p | rutili *sed prior i ex u*
facta V rutuli p | calix uenenatus qui socraten transtulit e
carcere V capia ueniant (*sed i erasa*) isqui socraten transtuli
te carere p 'ut possis veneni is qui' Buecheler || 24 et hec
optabis inaequibus p

8 dum honesta non potest esse. 'o terque quaterque
beati, quis ante ora patrum Troiae sub moenibus altis
contigit oppetere!' quid interest, optes alicui an opta-
9 bile fuisse fatearis? Decius se pro re publica devovit:
in medios hostes concitato equo mortem petens inruit. 5
alter post hunc, paternae virtutis aemulus, conceptis
sollemnibus ac iam familiaribus verbis in aciem con-
fertissimam incucurrit, de hoc sollicitus tantum, ut
litteret, optabilem rem putans bonam mortem. dubitas
ergo, an optimum sit memorabilem mori et in aliquo 10
10 opere virtutis? cum aliquis tormenta fortiter patitur,
omnibus virtutibus utitur. fortasse una in promptu
sit et maxime appareat patientia. ceterum illic est
fortitudo, cuius patientia et perpersio et tolerantia
15 rami sunt. illic est prudentia, sine qua nullum initur 15
consilium, quae suadet, quod effugere non possis, quam
fortissime ferre. illic est constantia, quae deici loco
non potest et propositum nulla vi extorquente dimittit.
illic est individuus ille comitatus virtutum: quicquid
honeste fit, una virtus facit, sed ex consilii sententia. 20
quod autem ab omnibus virtutibus comprobatur, etiam
11 si ab una fieri videtur, optabile est. quid? tu existi-
mas ea tantum optabilia esse, quae per voluptatem et
otium veniunt, quae excipiuntur foribus ornatis? sunt
quaedam tristis voltus bona. sunt quaedam vota, quae 25
non gratulantium coetu, sed adorantium venerantium-

1 Verg. Aen. I 94 ss.

1 utesque p || 4 fuis p | pro . R . P . deuouit V pro deuobit p |
5 et in medios V | concitatos p | moriem p || 6 potest sed te era-
sum p | paterna p || 8 incucurrit V p sed cu supra lineam p¹ || 9 lit-
taret p | optabilem sed p ex b V | putans s putas p V || 10 memoria-
lem p | c mori p | alico p || 12 in prompta sed a ex u corr. V in
promptus p || 13 post maxime una littera rasa in V | caeterum
(sic) illic est illic est fortitudo : cuius patientia hic omissa
infra § 11 post bona suppleta sunt in V || 15 illi est p || 17 illi
est p | que descendi p || 19 quidquid V || 21 omnibus p || 22 opta-
bile sed p ex b V in quo mor obtabilia || 24 ornatasunt sed i
supra a alteram p || 25 tristis uoltus in in istis uoluptas supra
versum corr. V | sunt post additum in V

que celebrantur. ita tu non putas Regulum optasse, 12
ut ad Poenos perveniret? indue magni viri animum
et ab opinionibus volgi secede paulisper. cape, quan-
tam debes, virtutis pulcherrimae ac magnificentissimae
5 speciem, quae nobis non ture nec sertis, sed sudore et
sanguine colenda est. aspice M. Catonem sacro illi 13
pectori purissimas manus admoventem et vulnera pa-
rum alte demissa laxantem. utrum tandem illi dictu-
rus es 'vellem quae velles' et 'molesto fero' an 'feli-
10 citer quod agis'? hoc loco mihi Demetrius noster 14
occurrit, qui vitam securam et sine ullis fortunae in-
cursionibus mare mortuum vocat. nihil habere, ad
quod exciteris, ad quod te concites, cuius denuntiatione
et incursu firmitatem animi tui temptes, sed in otio
15 inconcusso iacere non est tranquillitas: malacia est.
Attalus Stoicus dicere solebat: 'malo me fortuna in 15
castris suis quam in deliciis habeat. torqueor, sed
fortiter: bene est. occidit, sed fortiter: bene est.'
audi Epicurum, dicet et 'dulce est.' ego tam honestae
20 rei ac severae numquam molle nomen imponam. uror, 16
sed invictus: quidni hoc optabile putem? non quod
urit me ignis, sed quod non vincit. nihil est virtute
praestantius, nihil pulchrius. et bonum est et optabile,
quicquid ex huius geritur imperio. VALE.

2 poenas p || 3 ab ex ad corr. V | uulgi V uolgis p | quan-
tum p || 5 non ture p intuere sed super add. non auro V | sertis
sed r in ras. V || 7 pubissimas p | admouendum p || 8 alte conieci-
mus pariter Buecheler et ego: autem p om. V. ante Gertz || 11 for-
tune incursionibus p fortune (post e una litt. rasa) occursioni-
bus V || 12 ad quod (sed d ex corr.) excieris V atquod ex caeteris p ||
15 inconcusio p | malatia p malitia V || 16 stoicus p || 18 bene st
audi V || 19 dicet 'et dulce est' distinguere solent, rectius Bue-
cheler ut supra, cf. ep. 66, 18 et quae collegit Vsener Epic.
p. 338 s. | tam sed supra m rasum est (fuit m) et post m aliquid V |
honestae V || 21 inuitis sed u supra i ultimam p | optabile putem
scripsi: obtabile autem p optabile sit V. optabile sit? optabile
autem Haase. cf. ep. 66, 52. 53 al. || 23 est om. p. fortasse recte,
cf. ep. 47, 13 | pulchrius p || 24 quidquid V | huius sed h ex corr. V

SENECAE LVCILIO SVO SALVTEM.

LXVIII¹ Consilio tuo accedo: absconde te in otio. sed et ipsum otium absconde. hoc te facturum Stoicorum etiam si non praecepto, at exemplo licet scias. sed ex praecepto quoque facies: et tibi et cui voles ad-
 2 probabis. nec ad omnem rem publicam mittimus nec semper nec sine ullo fine. praeterea, cum sapienti rem publicam ipso dignam dedimus, id est mundum, non est extra rem publicam, etiam si recesserit, immo fortasse relicto uno angulo in maiora
 3 humana venerunt. nunc ad illud revertor, quod suadere tibi coeperam, ut otium tuum ignotum sit. non est quod inscribas tibi philosophiam aut quietem. aliud proposito tuo nomen inpone: valetudinem et inbecillitatem voca et desidiam. gloriari otio iners ambitio
 4 est. animalia quaedam ne inveniri possint, vestigia sua circa ipsum cubile confundunt: idem tibi faciendum est. alioqui non deerunt, qui semper sequantur.

1 pro epistolae inscriptione unus versus scriptura caret V
 2 accedo sed o ex e p | ab condo te p | et ipsum V in ipso um p || 3 storcorum p || 4 ad exemplo p ad exemplum V
 5 facies Muretus: facias pV | et tibi con et p et tibi et V. an et tibi hoc et? et te Zenoni Madvig audacter | cui Buecheler: cum pV || 6 omnem rem .p. (sed p in ras.) mittimus V omnem p. mittimus p. mittimus nos nec Aem. Hermes, cf. dial. IX 1, 10
 7 propterea p || 10 relicto sed u supra o? p | maiora sed a ex e corr. V || 13 depono V || 14 quam quom scripsi: quam p quam cum V | conspectum s conspectu Vp || 15 nunc illud p || 16 quoeperam p || 17 aut quietem O. Rossbach adnuente Gertzio: aut qui etiam p atqui etiam V | aliut V || 18 propositum tuo p | ualitudinem V | inbecillitatem sed itat supra lin. V inbecillem eius p. inbecillitatem si vis coni. Haase || 19 uoca p uocato V uocitato s | optiorin ers amabitio p || 21 tibi e faciendum p |
 22 alioquiⁿ V | qui per sequantur V

multi aperta transeunt, condita et apstrusa rimantur; furem signata sollicitant. vile videtur, quicquid patet, aperta effractarius praeterit. hos mores habet populus, hos imperitissimus quisque: in secreta inrumpere cupit.
 5 optimum itaque est non iactare otium suum. iactandi autem genus est nimis latere et a conspectu hominum secedere: ille Tarentum se abdidit, ille Neapoli inclusus est, ille multis annis non transiit domus suae limen. convocat turbam, quisquis otio suo aliquam fabulam
 10 inposuit. cum secesseris, non est hoc agendum, ut de te homines loquantur, sed ut ipse tecum loquaris. quid autem loqueris? quod homines de aliis libentissime faciunt, de te apud te male existima: adsuesces et dicere verum et audire. id autem maxime tracta,
 15 quod in te esse infirmissimum senties. nota habet sui quisque corporis vitia. itaque alius vomitu levat stomachum, alius frequenti cibo fulcit, alius interposito ieiunio corpus exhaurit et purgat. ii, quorum pedes dolor repetit, aut vino aut balineo abstinent. in cetera
 20 neglegentes huic, a quo saepe infestantur, occurrunt: sic in animo nostro sunt quaedam quasi causariae partes, quibus adhibenda curatio est. quid in otio facio? ulcus meum curo. si ostenderem tibi pedem turgidum, lividam manum aut contracti cruris aridos
 25 nervos, permetteres mihi uno loco iacere et fovere

1 multi aperta V multia p | aptrusa p abstrusa V || 2 quidquid V || 3 mores sed s post inserta V || 7 tarentum sed a fortasse ex i corr. V || 8 transit p trazit V || 10 posuit p | est agendum hoc V || 11 homines — 12 quod om. p || 12 quid autem loqueris V quid autem tecum loquaris s || 13 de te apud te V de te p | adsuesces set p || 15 sentias p || 17 alius a frequenti V cf. Chatelain revue de philol. n. s. I p. 113 || 18 ieiuno p | exhaurit V e exhaurit p | purgati i quorum p | pedes om. V || 19 uino sed n in ras. V | balneo V || 20 neclegenstes p¹ || 21 quaedam quasi p quasi V || 22 otio V opitio sed i prior puncto notata p || 23 curiosi p | hostenderem sed h expuncta V ostenderim p || 24 liuidamanum p || 25 permetteris p | fouere sed f in ras. V

morbum meum: maius malum est hoc, quod non possum tibi ostendere: in pectore ipso collectio et vomica est. nolo [nolo] laudes, nolo dicas: 'o magnum virum! contempsit omnia et damnatis humanae vitae furoribus
 9 fugit.' nihil damnavi nisi me. non est quod proficiendi
 causa venire ad me velis. erras, qui hinc aliquid auxilii speras: non medicus, sed aeger hic habitat. malo, cum discesseris, dicas: 'ego istum beatum hominem putabam et eruditum. erexeram aures: destitutus sum. nihil vidi, nihil audiui, quod concupiscerem, ad
 10 quod reverterer.' si hoc sentis, si hoc loqueris, aliquid profectum est. malo ignoscas otio meo quam
 10 inideas. 'otium' inquis 'Seneca, commendas mihi? ad Epicureas voces delaberis.' otium tibi commendo, in quo maiora agas et pulchriora quam quae reliquisti:
 15 pulsare superbas potentiorum fores, digerere in litteram senes orbos, plurimum in foro posse invidiosa potentia ac brevis est et, si verum aestimes, sordida.
 11 ille me gratia forensi longe antecedit, ille stipendiis militaribus et quaesita per hoc dignitate, ille clientium
 turba: est tanti ab omnibus vinci, dum a me fortuna vincatur. † cui in turba par esse non possum, plus
 12 habet gratiae. utinam quidem hoc propositum sequi olim fuisset animus tibi! utinam de vita beata non in conspectu mortis ageremus! sed nunc quoque non
 15 moremur. multa enim, quae supervacua esse et inimica

2 ipso p tuo V | et vomica pV sed inimica super scr. V ||
 3 nolo (nolo. V) nolo laudes pV || 5 proficiendi sed a expunctum et i super additum V || 6 uellis p || 7 heger p || 8 malo cum p malo illa cum V || 10 nihil audiui V nihil laudi p || 13 invidias p ||
 15 quae p q^{uo} V || 16 in litteram pV. in literas Gruter || 17 orbos ex orbos p || 19 stipendis p || 20 quaesita V sita p | per hoc pV sed supra o punctum tanquam mendi signum p per haec s || 22 r.

cui in turba (cuius tubae V) — gratiae post turba (21) collocari voluit Pincianus, recte, modo scribas illi cl. turba [cui in turba] par — gratiae: est tanti: sic aperta, opinor, interpolationis origo margini ut videtur olim adscriptae || 23 gratiae p gratiae sed g ex corr. et super scr. t ratio V || 26 moramur pV: corr. Erasmus¹

creditori fuimus rationi, nunc experientiae credimus. quod facere solent, qui serius exierunt et volunt tem- 13
 pus celeritate reparare, calcar addamus; haec aetas optime facit ad haec studia: iam despumavit. iam
 5 vitia primo fervore adulescentiae indomita lassavit, non multum superest ut extinguat. 'et quando' inquis 14
 'tibi proderit istud, quod in exitu discis, aut in quam rem?' in hanc, ut exeam melior. non est tamen quod existimes ullam aetatem aptiorem esse ad bonam men-
 10 tem quam quae se multis experimentis, longa ac frequenti rerum paenitentia edomuit, quae ad salutaria mitigatis adfectibus venit. hoc est huius boni tempus: quisquis senex ad sapientiam pervenit, annis pervenit. VALE.

15 SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Mutare te loca et aliunde alio transilire nolo: pri- 1 LXIX
 mum, quia tam frequens migratio instabilis animi est. coalescere otio non potest, nisi desiit circumspicere et errare. ut animum possis continere, primum cor-
 20 poris tui fugam siste. deinde plurimum remedia continuata proficiunt. interrumpenda non est quies et vitae prioris oblivio. sine dediscere oculos tuos, sine aures adsuescere sanioribus verbis. quotiens processe-
 25 tuas, tibi occurrent. quemadmodum ei, qui amorem 3

1 redituri p || 2 exierunt s exerunt pV sed r supra lin. V ||
 3 repare^{ra} V || 4 despumavit vel potius disp- Pincianus: disputa-
 uit pV || 6 extingat V exstinguat p | quando sed d ex t corr. V ||
 7 discis s dicis pV || 8 ut om. p || 9 ullam sed l prior super
 addita V || 11 errorum paenitentia coni. G. Gemoll | penitentiae
 domuit p paenitentia domuit V || 13 quisquis sed q alterum ex
 corr. V || 15 Itē alia epistola in margine V || 16 aliunde alio Haase:
 alium de alio p in alium de alio V | transilire p ut videtur ||
 18 calescere p | desit pV || 19 contineri p | primum sed mum in
 ras. V || 20 sisde te inde p || 21 quies et V qui est et p || 22 si non
 dediscaere p || 23 aduescere V adsuescerere p || 25 ei s et pV

exuere conatur, evitanda est omnis admonitio dilecti corporis, nihil enim facilius quam amor recrudesceat, ita qui deponere vult desideria rerum omnium, quarum cupiditate flagravit, et oculos et aures ab iis, 4 quae reliquit, avertat. cito rebellat adfectus. quocumque se verterit, pretium aliquod praesens occupationis suae aspiciet. nullum sine auctoramento malum est: avaritia pecuniam promittit, luxuria multas ac varias voluptates, ambitio purpuram et plausum et ex hoc 5 potentiam et quicquid *potest* potentia. mercede te vitia 10 sollicitant: hic tibi gratis vivendum est. vix effici toto saeculo potest, ut vitia tam longa licentia tumida subigantur et iugum accipiant, nedum, si tam breve tempus intervallis caedimus. unam quamlibet rem vix 6 ad perfectum perducit adsidua vigilia et intentio. si 15 me quidem velis audire, hoc meditare et exerce, ut mortem et excipias et, si ita res suadebit, accersas. interest nihil, illa ad nos veniat an ad illam nos. illud imperitissimi cuiusque verbum falsum esse tibi ipse persuade: 'bella res est mori sua morte.' nemo mori- 20 tur nisi sua morte. illud praeterea tecum licet cogites: nemo nisi suo die moritur. nihil perdis ex tuo tempore. nam quod relinquis, alienum est. VALE.

3 desideria rerum V desideriarum p || 4 ab hiis V || 6 sue sed u in ras. V || 7 aspiciat in ullum p || 10 quidquid V | potē potentia scripsi: potentia V potia p potentia potest s || 11 gratis sed t ex u corr. V || 13 breue sed bre ex corr. V || 14 tempus p V sed p puncto superne notata quasi mendi signo p | intervallum discedimus (discid- V) p V: corr. Madvig. tempus per intervallum alii, nec defuere qui scriberent discindimus || 16 et exerce p exerce te V cf. ep. 70, 18 | post ut una litt. rasa (i?) V || 19 tibi ipsū p || 20 nemo — morte om. V || 22 moritur sed i supra lin. V || 23 relinquis sed n supra lin. V

L. ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM
LIB. VII EXPLICIT INCIPIT EIVSDEM LIBER VIII.

SENECA LVCILIO SUO SALVTEM.

Post longum intervallum Pompeios tuos vidi. in 1 LXX
5 conspectum adulescentiae meae reductus sum. quicquid illic iuvenis feceram, videbar mihi facere adhuc posse et paulo ante fecisse. praenavigavimus, Lucili, 2 vitam et quemadmodum in mari, ut ait Vergilius noster, 'terraeque urbesque recedunt', sic in hoc cursu 10 rapidissimi temporis primum pueritiam abscondimus, deinde adulescentiam, deinde quidquid est illud inter iuvenem et senem medium, in utriusque confinio positum, deinde ipsius senectutis optimos annos. novissime incipit ostendi publicus finis generis humani. scopu- 3 lum esse illum putamus dementissimi: portus est, aliquando petendus, numquam recusandus, in quem si quis intra primos annos delatus est, non magis queri debet quam qui cito navigavit. alium enim, ut scis, 15 venti segnes ludunt ac detinent et tranquillitatis lentissimae taedio lassant, alium pertinax flatus celerrime perfert. idem evenire nobis puta: alios vita velocissime 4 adduxit, quo veniendum erat etiam cunctantibus, alios maceravit et coxit. quae, ut scis, non semper retinenda est. non enim vivere bonum est, sed bene vi-

9 Aen. III 72. cf. ep. 28, 1 || 10 cf. Verg. l. c. 291

1—3 SENECA AD LUCILIUM LIB. VII EXPLC. INCIPIT EIVSDEM LIB. VIII. SENECA LUCILIO SUO SALUTEM. p, om. V, in quo tres versus scriptura vacant. proximorum quinque librorum (IX—XIII) initia neque in P neque in V signata esse semel moneo. unius indiculi vestigium fortasse relictum in V infra commemorabitur ad ep. 81 || 5 adulescentiae V | quidquid V || 8 uirgilius ex uirgilius V uirgilius p || 9 terraeque sed post e rasa s V | urbesque sed ur in ras. V || 10 pueritiam sed t ex corr. V || 11 adulisc- V | illud V aliud p || 13 senectutis sed ne in ras. V || 17 delatus sed e ex i corr. V dilatus p | quiri p || 19 ac detinent et V hac detinente p | tranquillitatis sed is in ras. V || 23 coxis que scis (om. ut) p

vere. itaque sapiens vivit, quantum debet, non quantum
 5 potest. videbit ubi victurus sit, cum quibus, quomodo,
 quid acturus. cogitat semper, qualis vita, non quanta
 sit. [sit] si multa occurrunt molesta et tranquillita-
 tem turbantia, emittit se. nec hoc tantum in neces- 5
 sitate ultima facit, sed cum primum illi coepit suspecta
 esse fortuna, diligenter circumspicit, numquid illo
 desinendum sit. nihil existimat sua referre, faciat
 finem an accipiat, tardius fiat an citius. non tamquam
 de magno detrimento timet: nemo multum ex stilici- 10
 6 dio potest perdere. citius mori aut tardius ad rem
 non pertinet, bene mori aut male ad rem pertinet.
 bene autem mori est effugere male vivendi periculum.
 itaque effeminatissimam vocem illius Rhodii existimo,
 qui cum in caveam coniectus esset a tyranno et tam- 15
 quam ferum aliquod animal aleretur, suadenti cuidam,
 ut abstineret cibo: 'omnia' inquit 'homini, dum vivit,
 7 speranda sunt.' ut sit hoc verum, non omni pretio
 vita emenda est. quaedam licet magna, licet certa
 sint, tamen ad illa turpi infirmitatis confessione non 20
 veniam. ego cogitem in eo, qui vivit, omnia posse
 fortunam, potius quam cogitem in eo, qui scit mori,
 8 nil posse fortunam? aliquando tamen, etiam si certa
 mors instabit et destinatum sibi supplicium sciet, non

1 uiuit ε uiuet pV fortasse recte || 3 seper p || 4 si multa ε
 sit (si V) simulata pV. minus apte sed si multa ed. Ven. f. XXVIII^a
 nec praestabit simul fata || 5 in om. p || 6 conprimum p | caepit
 suspexta p || 7 numquid sed d in ras. V | illo pV. illo die Muretus
 illico Madvig. an cito? || 8 refere V || 9 fine p || 10 stilicidio sic
 p stillic- V || 12 non pertinet sed non supra versum V pertinet
 non p | non pertinet] signum $\div$ in margine V in quo v. bene mori
 — pertinet hic omissa infra (cf. p. 223, 1 adn.) addita sunt in
 ultima linea folii 46r sine ullo signo || 14 effeminatoissimam p || 15 in
 caueam coniectus V in cauea contectus p || 16 quidam p || 18 prae-
 cio uita emenda V praecio uite menda p || 22 potius — 23 for-
 tunam om. p || 23 nil VM nihil ε || 24 et destinatum V in desti-
 natum p | supplicium V

commodabit poenae suae manum: sibi commodaret.
 stultitia est timore mortis mori. venit qui occidat.
 expecta. quid occupas? quare suscipis alienae crude-
 litatis procurationem? utrum invides carnifici tuo an
 5 pareis? Socrates potuit abstinence finire vitam et 9
 inedia potius quam veneno mori. triginta tamen dies
 in carcere et in expectatione mortis exegit, non hoc
 animo tamquam omnia fieri possent, tamquam multas
 spes tam longum tempus reciperet, sed ut praeberet
 10 se legibus, ut fruendum amicis extremum Socraten
 daret. quid erat stultius quam mortem contemnere,
 venenum timere? Scribonia, gravis femina, amita Drusi 10
 Libonis fuit, adulescentis tam stolidi quam nobilis,
 maiora sperantis quam illo saeculo quisquam sperare
 15 poterat aut ipse ullo. cum aeger a senatu in lectica
 relatus esset non sane frequentibus exequiis, omnes
 enim necessarii deseruerant impie iam non reum, sed
 funus: habere coepit consilium, utrum conscisceret mor-
 tem an expectaret. cui Scribonia: 'quid te' inquit
 20 'delectat alienum negotium agere?' non persuasit illi:
 manus sibi attulit nec sine causa. nam post diem
 tertium aut quartum inimici moriturus arbitrio si
 vivit, alienum negotium agit. non possis itaque de re 11
 in universum pronuntiare, cum mortem vis externa
 25 denuntiat, occupanda sit an expectanda. multa enim
 sunt, quae in utramque partem trahere possunt. si

1 commodabit ε relut M commendabit V commendauit p |
 manum sed n ex l (in fine lin.) corr. V | com ex com V² in fine
 lin.) dabit (in ras.). bene mori aut male ad rem pertinet;
 modaret: (modaret expunctum) stultitia est V vide ad p. 222, 12 ||
 2 hoc cidit p || 4 procurationum p | uturum sed u media transfossa
 et expuncta V || 5 parces pV || 8 post omnia super scr. que V | mul-
 ta^s spes V multaspes p || 9 tam p tam^{quam} V || 13 adhulescentis p |
 solidi V p: corr. Torrentius || 15 au^t V | a saenatum lectica relatum p ||
 16 exequis V exsequis p || 17 necessari p | iam V tam p | sed fu-
 nus p sed funs haec lineolis notata et super additum Domi V ||
 18 conscisceret V || 22 tetium V || 26 possent p. an possint?

altera mors cum tormento, altera simplex et facilis est, quidni huic inicienda sit manus? quemadmodum navem eligam navigaturus et domum habitaturus, sic
 12 mortem exiturus e vita. praeterea quemadmodum non utique melior est longior vita, sic peior est utique
 mors longior. in nulla re magis quam in morte mor-
 rem animo gerere debemus. exeat, qua impetum cepit: sive ferrum appetit sive laqueum sive aliquam potio-
 nem venas occupantem, pergat et vincula servitutis
 abrumpat. vitam et aliis adprobare quisque debet,
 13 mortem sibi: optima est, quae placet. stulte haec cogitantur: 'aliquis dicet me parum fortiter fecisse, aliquis nimis temere, aliquis fuisse aliquod genus mor-
 tis animosius.' vis tu cogitare id in manibus esse consilium, ad quod fama non pertinet! hoc unum intueri,
 ut te fortunae quam celerrime eripias: alioquin aderunt,
 14 qui de facto tuo male existiment. invenies etiam professos sapientiam, qui vim adferendam vitae suae negent et nefas iudicent ipsum interemptorem sui fieri: expectandum esse exitum, quem natura decrevit. hoc qui
 dicit, non videt se libertatis viam cludere. nihil melius aeterna lex fecit, quam quod unum introitum nobis
 15 ad vitam dedit, exitus multos. ego expectem vel morbi crudelitatem vel hominis, cum possim per media exire tormenta et adversa discutere? hoc est unum, cur de
 vita non possimus queri: neminem tenet. bono loco

3 nauem/ (in fine lin.) ligam sed ut e appareat sub ratura p | sic mortem exiturus om. V || 4 e uita pV sed d supra e V | non expunctum V || 7 coepit V || 8 ferrum sed m ex n V | laqueum sed una litt. rasa post la V || 11 optima est que p optima que V || 13 aliquod s aliquid pV || 14 post tu una littera rasa V || 15 hoc unum V unum p. sed hoc unum etiam p in eis quae male iterata sunt 19s. || 16 ceterrime p | oderunt p | qui de V quid p || 17 etiam V || 19 expectandum esse exitum s expectanuum esse exitum V Expectanuum esse consilium ad quod fama non pertinet hoc unum intuer exitum p cf. 15 || 21 se V sed p | libertati Muretus | nil p || 22 lex in ras. V || 26 possimus Erasmus²: possemus p possumus V | quaeri V

res humanae sunt, quod nemo nisi vitio suo miser est. placet: vive. non placet: licet eo reverti, unde venisti. ut dolorem capitis lebares, sanguinem saepe
 16 misisti. ad extenuandum corpus vena percutitur. non
 5 opus est vasto vulnere dividere praecordia: scalpello aperitur ad illam magnam libertatem via et puncto securitas constat. quid ergo est, quod nos facit pigros inertesque? nemo nostrum cogitat quandoque sibi ex hoc domicilio exeundum: sic veteres inquilinos indul-
 10 gentia loci et consuetudo etiam inter iniurias detinet. vis adversus hoc corpus liber esse? tamquam migra-
 turus habita. propone tibi quandoque hoc contubernio carendum: fortior eris ad necessitatem exeundi. sed quemadmodum suus finis veniet in mentem omnia sine
 15 fine concupiscentibus? nullius rei meditatio tam ne-
 cessaria est. alia enim fortasse exercentur in super-
 vacuum. adversus paupertatem praeparatus est animus: permansere divitiae. ad contemptum nos doloris armavimus: nunquam a nobis exegit huius virtutis experi-
 20 mentum integri ac sani felicitas corporis. ut fortiter amissorum desideria pateremur praecepimus nobis: omnes, quos amabamus, superstites fortuna servavit. huius unius rei usum qui exigit dies veniet. non est
 19 quod existimes magnis tantum viris hoc robur fuisse, quo servitutis humanae claustra perrumperent; non est
 25 quod iudices hoc fieri nisi a Catone non posse, qui quam ferro non emiserat animam manu extraxit: vi-

2 placet (sed pla ex corr.) uiue V placet ut uiue p cf. ep. 91, 15 Teletis rel. p. 41, 8 H. || 3 saepemisisti p saepe emisisti V || 5 scalpello p scallo (dein aliquid rasi) scalpello sed scallo expunctum V || 6 apperitur p | uiet punctos securitas p || 9 inquilinos p || 11 liber esse et V liberesset p || 12 quantoque p || 14 quemadmodum V || 18 dolores p || 19 numquam a nobis V nunquam nobis p || exegit p exigit V || 20 ac V hac p || 22 omnis p || 23 exigit s excitat pV || 25 quos servitutis p || 26 quia quam p || 27 extraxit hutilissimae sortis hominis p extraxit cum uilissimae sortis homines V. non subest extraxit: vel vilissimae

lissimae sortis homines ingenti impetu in tutum evaserunt, cumque <e> commodo mori non licuisset nec ad arbitrium suum instrumenta mortis eligere, obvia quaeque rapuerunt et quae natura non erant noxia, vi sua
 20 tela fecerunt. nuper in ludo bestiariorum unus e Germanis, cum ad matutina spectacula pararetur, secessit ad exonerandum corpus: nullum aliud illi dabatur sine custode secretum: ibi lignum id, quod ad emundanda obscena adhaerente spongia positum est, totum in gulam farsit et interclusis faucibus spiritum
 10 elisit. hoc fuit morti contumeliam facere. ita prorsus: parum munde et parum decenter: quid est stultius
 21 quam fastidiose mori? o virum fortem, o dignum, cui fati daretur electio! quam fortiter ille gladio usus esset, quam animose in profundam se altitudinem maris aut abscisae rupis inmisisset! undique destitutus in venit, quemadmodum et mortem sibi deferret et telum, ut scias ad moriendum nihil aliud in mora esse quam velle. existimetur de facto hominis acerrimi, ut cuique visum erit, dum hoc constet, praeferendam esse
 22 spurcissimam mortem servituti mundissimae. quoniam coepi sordidis exemplis uti, perseverabo. plus enim a se quisque exiget, si viderit hanc rem etiam a contemptissimis posse contemni. Catones Scipionesque et

1 euaserint V euaserit p: corr. Huase || 2 cumque ex (malui e) commodo C. F. G. Mueller nachtr. zur plaut. pros. p. 36, 1: cumque commodo V cumque incommodo p. qui cum commodo coni. Kluemper || 7 at exonerandum p ad exonerandum V lineolam supra u priorem addidit manus recentior || 9 sphongia V || 10 gula p | interclusis scripsi: inperclusis V in perclusi p in (vel ui) praecclusis s | spiritum V scriptum p || 12 quidquid p || 13 o dignum V dignum p || 14 electio sed e prior in ras. V flecti p || 16 abscise rumpis inmiset p | undique V unque p || 17 deferret scripsi: deberet pV. daret coni. Schweigh., praeberet et ego olim et nunc Buecheler sed dubitans || 18 aliut V | quem p || 19 homini (in fine versus) sacerrumi p || 20 praeferendam sed altera a ex u corr. V preferendum p || 22 ut perseuerabo p || 23 exiget sed g supra lin. V | etiam contemptissimis p etiam a contemptissimis V. cf. ep. 115, 11. adn. in ep. 36, 2 || 24 contempni pV

alios, quos audire cum admiratione consuevimus, supra imitationem positos putamus: iam ego istam virtutem habere tam multa exempla in ludo bestiario quam in ducibus belli civilis ostendam. cum adveheretur nuper
 23 inter custodias quidam ad matutinum spectaculum missus, tamquam somno premente nutaret, caput usque eo demisit, donec radiis insereret, et tamdiu se in sedili suo tenuit, donec cervicem circumactu rotae frangeret: eodem vehiculo, quo ad poenam ferebatur, effugit.
 10 nihil opstat erumpere et exire cupienti. in aperto nos natura custodit. cui permittit necessitas sua, circumspiciat exitum mollem; cui ad manum plura sunt, per quae sese adserat, is dilectum agat et qua potissimum liberetur, consideret: cui difficilis occasio est, is
 15 proximam quamque pro optima arripiat, sit licet inaudita, sit nova. non deerit ad mortem ingenium, cui non defuerit animus. vides, quemadmodum extrema
 25 quoque mancipia, ubi illis stimulos adegit dolor, excitentur et intentissimas custodias fallant? ille vir magnus est, qui mortem sibi non tantum imperavit, sed iniecit. ex eodem tibi munere plura exempla promisi. secundo
 26 naumachiae spectaculo unus e barbaris lanceam, quam in adversarios acceperat, totam iugulo suo mersit. '[quare]quare' inquit 'non omne tormentum, omne ludibrium iamdudum effugio? quare ego mortem armatus
 25 expecto?' tanto hoc speciosius spectaculum fuit, quanto

2 positos sed o altera ex u facta V positus p || 3 haberem tamultam p || 4 civili^s V || 5 custodia^s V | missas p || 7 demmisit V | sedile p || 9 vehiculo quo ad poenam sed post quo una littera rasa V ueiculo quod ad penam p || 10 obstat V | cuipienti p || 12 per om. p || 13 qua V que p || 14 cui pV: acuit P unde at cui O. Rossbach bene | is V si p || 15 optima p || 18 mancipia sed c in ras. V | illis sed i altera ex o V || 19 et om. p || 20 imperavit sed l supra r manu secunda V || 21 promissi p || 22 naumachie spectaculo V naumachie expectaculo p | lancea quam (corr. ex que) p || 24 quare s quare quare pV. etiam quare inquit quare ex s adnotat Fickert | inquit p inquis V || 25 expeto V || 26 spectaculo V | quato V

27 honestius mori discunt homines quam occidere. quid
ergo? quod animi perditum quodque noxiosi habent, non
habebunt illi, quos adversus hos casus instruxit longa
meditatio et magistra rerum omnium ratio? illa nos
docet fati varios esse accessus, finem eundem, nihil
28 autem interesse, unde incipiat quod venit. eadem illa
ratio monet, ut, si licet, moriaris *quemadmodum placet*:
si minus, quemadmodum potes et quicquid obve-
nerit, ad vim afferendam tibi invadas. iniuriosum est
rapto vivere, at contra pulcherrimum mori rapto. 10
VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

LXXI 1 Subinde me de rebus singulis consulis oblitus
vasto nos mari dividi. cum magna pars consilii sit
in tempore, necesse est evenire, ut de quibusdam rebus 15
tunc ad te perferatur sententia mea, cum iam contra-
ria potior est. consilia enim rebus aptantur. res
nostrae feruntur, immo voluntur: ergo consilium nasci
sub diem debet. [et] hoc quoque nimis tardum est:
sub manu, quod aiunt, nascatur. quemadmodum autem 20
2 inveniatur, ostendam. quotiens, quid fugiendum sit
aut quid petendum, voles scire, ad summum bonum,
propositum totius vitae tuae, respice. illi enim con-
sentire debet, quicquid agimus: non disponet singula,
nisi cui iam vitae suae summa proposita est. nemo, 25

2 quoque V quoque p | noxios p || 6 autem esse undici-
piat p | eadem sed a ex o corr. V eodem p || 7 si licet V sci-
licet p | quemadmodum placet: si minus *exempli causa ad-*
didit, quemadmodum placet iam Schweighaeuser || 9 vim p V
sed ui (ex uia?) in rasura V | afferendam V adferendam p ||
10 rapio p | ad V | raptum p || 12 *inscriptio epistulae omissa*
est in V || 13 consiliis p || 14 mare p | consilii sit (t ex corr.)
in V consilisti in p. fort. consili sit in || 19 et seclusit Haase |
nimis tardum est p tardum est nimis V || 20 sub manu quoq-
sub manu quod V || 22 bonum et propositum V || 24 quicquid
sed c ex d corr. V

quamvis paratos habeat colores, similitudinem reddet,
nisi iam constat, quid velit pingere. ideo peccamus,
quia de partibus vitae omnes deliberamus, de tota
nemo deliberat. scire debet quid petat ille, qui sa- 3
5 gittam vult mittere, et tunc derigere ac moderari
manu telum. errant consilia nostra, quia non habent,
quo derigantur. ignorant, quem portum petat, nullus
suus ventus est. necesse est multum in vita nostra
casus possit, quia vivimus casu. quibusdam autem 4
10 evenit, ut quaedam scire se nesciant. quemadmodum
quaerimus saepe eos, cum quibus stamus, ita plerum-
que finem summi boni ignoramus adpositum. nec
multis verbis nec circumitu longo, quod sit summum
bonum, colliges: digito, ut ita dicam, demonstrandum
15 est nec in multa spargendum. quid enim ad rem per-
tinet in particulas illud diducere? cum possis dicere:
summum bonum est, quod honestum est. et quod
magis admireris: unum bonum est, quod honestum
est, cetera falsa et adulterina bona sunt. hoc si per- 5
20 suaseris tibi et virtutem adamaveris, amare enim pa-
rum est: quicquid illa contigerit, id tibi, qualecumque
aliis videbitur, faustum felixque erit. et torqueri, si
modo iacueris ipso torquente securior, et aegrotare,
si non male dixeris fortunae, si non cesseris morbo,
25 omnia denique, quae ceteris videntur mala, et mansue-
scent et in bonum abibunt, si super illa eminueris.

1 quevis p | reddat p || 2 uellit p || 3 liberamus p || 5 uul
V | dirigere sicut 7 dirigantur p V | moderare p || 7 petant sed
n expuncta V || 8 ventus sed t in rasura trium litt. V || 9 ca-
sus p || 12 igitur p || 13 circumitu sic p V | quo^d sit p | summo
bono p || 14 colligis p V: corr. Muretus || 15 spargendum p ||
18 ante unum duae litt. (un?) rasae V || 19 bona in contextu omis-
sum in margine suppletum manu non diversa p || 21 contingerit
sed n altera expuncta V || 22 alis p | fastum p || 23 torquentes p ||
24 non cesseris sed n altera in ras. V || 25 denique quae
ceteris V denique et ceteris p || 26 et in bonum abibunt V et
habebunt p | ille minueris p

hoc liqueat, nihil esse bonum nisi honestum: et omnia
incommoda suo iure bona vocabuntur, quae modo vir-
6 tus honestaverit. multis videmur maiora promittere
quam recipit humana condicio: non inmerito. ad cor-
pus enim respiciunt. revertantur ad animum: iam 5
hominem deo metientur. erige te, Lucili virorum
optime, et relinque istum ludum litterarium philoso-
phorum, qui rem magnificentissimam ad syllabas vo-
cant, qui animum minuta docendo demittunt et con-
terunt: fies similis illis, qui invenerunt ista, non qui 10
docent et id agunt, ut philosophia potius difficilis
7 quam magna videatur. Socrates qui totam philoso-
phiam revocavit ad mores et hanc summam dixit esse
sapientiam, bona malaque distinguere, 'sequere' inquit
'illos, si quid apud te habeo auctoritatis, ut sis beatus, 15
et te alicui stultum videri sine. quisquis volet, tibi
contumeliam faciat et iniuriam, tu tamen nihil patie-
ris, si modo tecum erit virtus. si vis' inquit 'beatus
esse, si fide bona vir bonus, sine contemnat te aliquis.'
hoc nemo praestabit, nisi qui omnia bona exaequaverit, 20
quia nec bonum sine honesto est et honestum in
s omnibus par est. 'quid ergo? nihil interest inter prae-
tutam Catonis et repulsam? nihil interest, utrum Phar-
salica acie Cato vincatur an vincat? hoc eius bonum,
quo victis partibus non potest vinci, par erat illi bono, 25
quo victor rediret in patriam et componeret pacem?'

1 nisi honestum — modo uirtus om. p || 2 bona super
additum V || 3 uidemur sed r ex s corr. V || 4 recipit V recepit
sed re supra lineam p | conditio V || 6 mentientur Vp sed n
prior erasa V || 7 optime supra lin. V || 8 sillabas p || 9 animam
minutam p || 10 fines p: fias s idque probat Ioannes Mueller ||
11 difficilis p || 12 uideatur socrates] hic desinit p | qui delevit
Haase || 13 et hoc summum P || 14 sapientiam VP sed tiam in
ras. V | inquit VP inquam cod. Rehdigeranus ut Senecae haec
sint, non quasi Socratis, sed vide 18 || 15 apud te om. P || 16 ui-
deris P | quisquis s quisq; P quisq. V || 18 inquam Pincianus ||
19 contemnat P || 22—26 haec interlocutori dedi || 23 repul-
sum P || 25 quo sed super addita d V | erit Madvig || 26 quo
uictor V quo uicto quo uicto P

quidni par sit? eadem enim virtute et mala fortuna
vincitur et ordinatur bona. virtus autem non potest
maior aut minor fieri: unius staturae est. 'sed Cn. 9
Pompeius amittet exercitum, sed illud pulcherrimum
5 rei publicae praetextum, optimates, et prima acies Pom-
peianarum partium, senatus ferens arma, uno proelio
profligabuntur et tam magni ruina imperii in totum
dissiliet orbem: aliqua pars eius in Aegypto, aliqua
in Africa, aliqua in Hispania cadet. ne hoc quidem
10 miserae rei publicae continget, semel ruere.' omnia 10
licet fiant: Iubam in regno suo non locorum notitia
adiuvet, non popularium pro rege suo virtus opstina-
tissima, Vticensium quoque fides malis fracta deficiat
et Scipionem in Africa nominis sui fortuna destituat:
15 olim provisum est, ne quid Cato detrimenti caperet.
'victus est tamen.' et hoc numera inter repulsas Ca- 11
tonis: tam magno animo feret aliquid sibi ad victoriam
quam ad praeturae obstitisse. quo die repulsus est,
lusit, qua nocte periturus fuit, legit: eodem loco
20 habuit praetura et vita excidere: omnia, quae accide-
rent, ferenda esse persuaserat sibi. quidni ille muta- 12
tionem rei publicae forti et aequo pateretur animo?
quid enim mutationis periculo exceptum? non terra,
non caelum, non totus hic rerum omnium contextus,
25 quamvis deo agente ducatur. non semper tenebit hunc
ordinem, sed illum ex hoc cursu aliquis dies deiciet.
certis eunt cuncta temporibus: nasci debent, crescere, 13
extingui. quaecumque supra nos vides currere, et

3 est. [sed] Cn. Pompeius amittet exercitum, et illud
coni. Madvig. immo sunt adversarii verba | en. V gn. P || 4 pur-
cherrimum V || 5 rei p. VP sed i et p in lac. quattuor litterarum P |
obtimates V || 8 dissilit P | aegypto P || 10 contiget ex continet
corr. V || 12 adiuvit P | opinatissima P obstinatissima V || 16 nu-
mera P numera sed n prior ex m corr. V || 17 feret aliquid sibi V
ferat sibi quisque aliquid sed r. ferat sibi quisque expuncta P ||
24 non caelum. [non] totus hic rerum omnium contextus,
quamvis deo agente ducatur. non semper e. q. s. proposuit
Madvig. non accedo

haec, quibus inmixti atque inpositi sumus veluti solidissimis, carpentur ac desinent. nulli non senectus sua est: inaequalibus ista spatiis eodem natura dimittit. quicquid est, non erit: nec peribit, sed resolvetur
 14 nobis solvi perire est. proxima enim intuemur: ad 5
 ulteriora non prospicit mens hebes et quae se corpori addixerit: alioqui fortius finem sui suorumque patetur, si speraret, ut omnia illa, sic vitam mortemque per vices ire et composita dissolvi, dissoluta componi, in hoc opere aeternam artem cuncta temperantis dei 10
 15 verti. itaque ut M. Cato, cum aevum animo percucurrerit, dicet: 'omne humanum genus, quodque est quodque erit, morte damnatum est: omnes, quae usquam rerum potiuntur urbes quaeque alienorum imperiorum magna sunt decora, ubi fuerint, aliquando quaeretur 15
 et vario exitii genere tollentur: alias destruent bella, alias desidia paxque ad inertiam versa consumet et magnis opibus exitiosa res, luxus. omnes hos fertiles campos repentina maris inundatio abscondet aut in subitam cavernam considentis soli lapsus abducat. quid 20
 est ergo quare indignor aut doleam, si exiguo momento 16 publica fata praecedo?' magnus animus deo pareat et quicquid lex universi iubet, sine cunctatione patiatur: aut in meliorem emittitur vitam lucidius tranquilliusque inter divina mansurus aut certe sine ullo futurus 25
 incommodo sui naturae remiscebitur et revertetur in totum. non est ergo M. Catonis maius bonum honesta

1 innixi ϵ | impositi P | solidissimis *ex solud-* V || 3 dimittit P demittet V || 4 quidquid V | periit V || 6 mens ebes V mens habes P | corpori *sed cor eo compendio quo con significare solet in fine versus* P || 7 addixerit P et primo V addixit ϵ 8 ut addidit Haase || 9 dissoluendis soluta P || 10 dei P diei V 11 . m . cato VM cato P | percucurrerit dicet V percurreret dicit (diē) P || 16 exitii ϵ exilii V exilii P teste Chatelainio || 19 repentina ϵ repentini VP | abscondet P || 20 considenti (*sic enotat Chatelain, considentis Radermacher*) solis P | abducat P ducet V || 26 incommodi P | sui G. Gemoll: si VP | natura P

vita quam mors honesta, quoniam non intenditur virtus. idem esse dicebat Socrates veritatem et virtutem. quomodo illa non crescit, sic ne virtus quidem: habet numeros suos, plena est. non est itaque quod mireris 17
 5 paria esse bona, et quae ex proposito sumenda sunt et quae si ita res tulit. nam si hanc inaequalitatem receperis, ut fortiter torqueri in minoribus bonis numeres, numerabis etiam in malis, et infelicem Socraten dices in carcere, infelicem Catonem vulnera sua animosius quam fecerat retractantem, calamitosissimum omnium Regulum fidei poenas etiam hostibus servatae pendentem. atqui nemo hoc dicere, ne ex mollissimis quidem, ausus est. negant enim illum esse beatum, sed tamen negant miserum. Academici veteres beatum 18
 15 quidem esse etiam inter hos cruciatus fatentur, sed non ad perfectum nec ad plenum, quod nullo modo potest recipi: nisi beatus est, in summo bono non est. quod summum bonum est, supra se gradum non habet, si modo illi virtus inest, si illam adversa non 20
 minuunt, si manet etiam comminuto corpore incolumis: manet autem. virtutem enim intellego animosam et excelsam, quam incitat, quicquid infestat. hunc animum, quem saepe induunt generosae indolis iuvenes, quos alicuius honestae rei pulchritudo percussit, ut 25
 omnia fortuita contemnant, profecto sapientia [non] infundet et tradet: persuadebit unum bonum esse, quod honestum: hoc nec remitti nec intendi posse, non

3 sic ne V sine P || 6 si . ita V suta P subita ϵ | post tulit super scriptum pacienda V | nam V non P || 7 receperis *sed i ex* ^{ino} e corr. V | ut Erasmus¹: et VP | morib; *sed r ex corr.* V || 8 socratem P || 10 retractandem P | calamitosiss- P || 12 post nemo duae litterae rasae P || 14 achad- VP || 16 post nec aliquid rasi P || 18 bonum om. V || 19 illam ϵ illa VP | noⁿ V || 20 minunt P | si manet ϵ sed manet VP | incolomis VP || 22 incitat *sed post i alteram una litt. rasa* V | quidquid P || 23 quem ϵ quam VP || 24 pulcrit- P || 25 contemnant P | sapientia non (n V) infundet VP. sapientia nobis inf. coni. Chatelain || 47 pose V

magis quam regulam, qua rectum probari solet, flectes.
 20 quicquid ex illa mutaveris, iniuria est recti. idem ergo
 de virtute dicemus: et haec recta est, flexuram non
 recipit. rigidari, quid amplius intendi potest? haec
 de omnibus rebus iudicat, de hac nulla. si rectior 5
 ipsa non potest fieri, ne quae ab illa fiunt quidem
 alia aliis rectiora sunt. huic enim necesse est respon-
 21 deant: ita paria sunt. 'quid ergo?' inquis 'iacere in
 convivio et torqueri paria sunt?' hoc mirum videtur
 tibi? illud licet magis admireris: iacere <in con- 10
 vivio malum,> in eculeo bonum est, si illud turpi-
 ter, hoc honeste fit. bona ista aut mala non efficit
 materia, sed virtus. haec ubicumque apparuit, omnia
 22 eiusdem mensurae ac pretii sunt. in oculos nunc mihi
 manum intentat ille, qui omnium animum aestimat ex 15
 suo, quod dicam paria bona esse honeste iudicantis
 et honeste periclitantis, quod dicam paria bona esse
 eius, qui triumphat, et eius, qui ante currum vehitur
 invictus animo. non putant enim fieri, quicquid facere
 non possunt: ex infirmitate sua de virtute ferunt sen- 20
 23 tentiam. quid miraris, si uri, vulnerari, occidi, alligari
 iuvat, aliquando etiam libet? luxurioso frugalitas poena
 est, pigro supplicii loco labor est, delicatus misere-

2 quicquid P || 4 recepit P | rigidari quid amplius intendi
 potes P rigidari quidaem (sed ae ex a) amplius (nec post amplius
 super ser.) intendi potest V: distinxit Buecheler. rigidari quidem
 amplius potest, intendi non potest ed. Mentel., cf. ep. 74, 19 extr. ||
 6 ne quae Haase: neque P nec quae V | ab illa quidem fiunt
 V || 8 inquis s inquit VP || 11 iacere in eculeo VP iacere in
 convivio malum est, torqueri (iacere Wolters coll. ep. 66, 18) in
 eculeo s hanc loquacitatem recidi || 12 honeste fit s honeste sit V
 honestum sit P || 14 ptii P praecii V || 15 manum vel manus com-
 pendiose P manus V || 17 et honeste periclitantis addidit Gertz
 22 luxurioso V || 23 suplicii V | delicat (delicatus interpr. Raderm.)
 P delicatus in delicatis corr. V | miseretur industrii s mise-
 retus industri P miseritus (sed ritus expunctum et super add.
 innot' in quo ex n priore g ut videtur correctum est) industri
 (sed d ex l corr.) V. delicatis miseria est industria (fere cum s
 non nullis) sunt qui praefertant propter membrorum aequalitatem

tur industrii, desidioso studere torqueri est: eodem
 modo haec, ad quae omnes inbecilli sumus, dura atque
 intoleranda credimus, obliti, quam multis tormentum
 sit vino carere aut prima luce excitari. non ista diffi-
 5 cilia sunt natura, sed nos fluidi et enerves. magno 24
 animo de rebus magnis iudicandum est: alioqui vide-
 bitur illarum vitium esse, quod nostrum est. sic
 quaedam rectissima, cum in aquam demissa sunt, spe-
 ciem curvi prae fractique visentibus reddunt. non tan-
 10 tum quid videas, sed quemadmodum, refert: animus
 noster ad vera perspicenda caligat. da mihi adule- 25
 scentem incorruptum et ingenio vegetum: dicet fortu-
 nationem sibi videri, qui omnia rerum adversarum
 onera rigida cervice sustollat, qui supra fortunam exi-
 15 stat. non mirum est in tranquillitate non concuti:
 illud mirare, ibi extolli aliquem, ubi omnes deprimun-
 tur, ibi stare, ubi omnes iacent. quid est in tormentis, 26
 quid est in aliis, quae adversa appellamus, mali?
 hoc, ut opinor, succidere mentem et incurvari et
 20 succumbere. quorum nihil sapienti viro potest evenire:
 stat rectus sub quolibet pondere. nulla illum res mi-
 norem facit; nihil illi eorum, quae ferenda sunt, dis-
 plicet. nam quicquid cadere in hominem potest, in
 se cecidisse non queritur. vires suas novit. scit se
 25 esse oneri ferendo. non educo sapientem ex hominum 27
 numero nec dolores ab illo sicut ab aliqua rupe
 nullum sensum admittente summoveo. memini ex

2 mo^{do} V | adq. V atque P | inbecilli V || 5 nos fluidi
 (d ex corr.) V non fluidi P || 6 alioquin sed n supra verum V ||
 9 praefactique P | visentibus sed is in ras. V || 10 quid V quod P |
 quemadmodum P || 12 inruptum P || 14 fortuna P | exsistat
 cod. Bernensis extat VP exeat Par. b manu prima || 16 mirare
 VP sed e ex i corr. V || 17 ibi stare VP sed ibi ex ubi corr. V |
 tormentis qui est P || 19 hoc ut V ut hoc P || 20 potest V Par. b
 poterit P || 21 minorem sed e in ras. V || 23 in supra verum V ||
 24 se esse oneri ferendo Par. b se oneri esse ferendo P se
 esse natum honeri (sed h expuncta fortasse) ferendo V || 25 educto
 P || 27 ammittente P | nemini P

duabus illum partibus esse compositum: altera est irrationalis, haec mordetur, uritur, dolet: altera rationalis, haec inconcussas opiniones habet, intrepida est et indomita. in hac positum est summum illud hominis bonum. antequam impleatur, incerta mentis voluntas est; cum vero perfectum est, inmotum illa stabilitas est. itaque inchoatus et ad summa procedens cultorque virtutis, etiam si adpropinquat perfecto bono, sed ei nondum summam manum inposuit, ibit interim cessim et remittet aliquid ex intentione mentis. nondum enim incerta transgressus est, etiamnunc versatur in lubrico. beatus vero et virtutis exactae tunc se maxime amat, cum fortissime expertus est, et metuenda ceteris, si alicuius honesti officii pretia sunt, non tantum fert, sed amplexatur multoque audire mavult 'tanto melior' quam 'tanto felicior'. venio nunc illo, quo me vocat expectatio tua. ne extra rerum naturam vagari virtus nostra videatur, et tremet sapiens et dolebit et expallescet. hi enim omnes corporis sensus sunt. ubi ergo calamitas, ubi illud malum verum est? illic scilicet, si ista animum detrahunt, si ad confessionem servitutis adducunt, si illi paenitentiam sui faciunt. sapiens quidem vincit virtute fortunam, at multi professi sapientiam levissimis nonnumquam minis exterriti sunt. hoc loco nostrum vitium est, qui idem a sapiente exigimus et a proficiente. suadeo adhuc mihi ista, quae laudo,

1 cōpositum V | irrat- P || 2 haec — rationalis om. P || 5 impleantur P || 6 perfectum sed u. ex a P | 'melius illi' Buecheler || 8 approp- P || 9 imp- P | ibi interim cessim VP: corr. Gruter || 10 remittet V remittit et P. ibi interim cessat et remittit Aem. Thomas | aliquid V || 13 fortissime V fortissima P. fortissimum se coni. Koch inutiliter || 14 pretia P praecia V || 16 tanto felicior (ut scripserat Muretus) V felicior P || 18 videatur sed ea ex et corr. V | tremet vulgo: tremebit VP. putabam tremescet. lenius tremefiet Buecheler | expallescet sed e ultima ex i V || 19 omnis V | origo calamitas sed ti post ta supra scr. P || 21 //seritatis sed super add. u post r et supra a P || 25 vitium nostrum s || qui idem (sed i alt. post inserta) a V quidem P || 26 ad proficiente sed d crasa V

nondum persuadeo. etiam si persuasissem, nondum tam parata haberem aut tam exercitata, ut ad omnes casus procurrerent. quemadmodum lana quosdam colores semel ducit, quosdam nisi saepius macerata et recocta non perbibit, sic alias disciplinas ingenia, cum accepere, protinus praestant: haec, nisi alte descendit et diu sedit et animum non coloravit, sed infecit, nihil ex his, quae promiserat, praestat. cito hoc potest tradi et paucissimis verbis: unum bonum esse virtutem, nullum certe sine virtute, et ipsam virtutem in parte nostri meliore, id est rationali, positam. quid erit haec virtus? iudicium verum et inmotum. ab hoc enim impetus venient mentis, ab hoc omnis species, quae impetum movet, redigetur ad liquidum. huic iudicio consentaneum erit omnia, quae virtute contacta sunt, et bona iudicare et inter se paria. corporum autem bona corporibus quidem bona sunt, sed in totum non sunt bona. his pretium quidem erit aliquod, ceterum dignitas non erit: magnis inter se intervallis distabunt: alia minora, alia maiora erunt. et in ipsis sapientiam sectantibus magna discrimina esse fateamur necesse est: alius iam in tantum profecit, ut contra fortunam audeat adtollere oculos, sed non pertinaciter, cadunt enim nimio splendore praestrici; alius in tantum, ut possit cum illa conferre vultum, si iam pervenit ad summum et fiduciae plenus est. imperfecta necesse est labent et modo prodeant, modo sublaban-

1 persuasissent P || 2 exercita P || 3 quemadmodum P || 4 et recocta P in marg. || 5 perbibit V praebebit P | disciplinas et ingenia P || 6 accipere P || 7 sedet P || 8 an iis? || 10 et ex corr. V || 12 inmotum P || 13 om̄s quod fort. est omnes P || 14 redigetur ad liquidum V rediget aliquidum P || 16 parā V || 18 aliquid sed ut i altera fortasse ex o correctā sit V || 20 distabunt sed t in ras. V || 23 pertinaciter V || 24 cedunt V caedunt P: corr. Haase | perstricti P || 25 vultum; alius iam pervenit: sic tertium membrum, quod merito desiderat Madvig (cf. ep. 72, 11. 75, 8 ss.), habebimus sed variata oratione et breviata

tur aut succidant. sublabentur autem, nisi ire et niti perseveraverint: si quicquam ex studio et fideli intentione laxaverint, retro eundum est. nemo profectum ibi invenit, ubi reliquerat. instemus itaque et perse-
 36 veremus. plus, quam profligavimus, restat, sed magna 5
 pars est profectus velle proficere. huius rei conscius mihi sum: volo et mente tota volo. te quoque instinctum esse et magno ad pulcherrima properare impetu video. properemus: ita demum vita beneficium erit. alioqui mora est, et quidem turpis inter foeda 10
 versantibus. id agamus, ut nostrum omne tempus sit. non erit autem, nisi prius nos nostri esse coeperimus.
 37 quando continget contemnere utramque fortunam, quando continget omnibus oppressis adfectibus et sub arbitrium suum adductis hanc vocem emittere 'vici'? 15
 quem vicerim quaeris? non Persas nec extrema Medorum nec si quid ultra Dahas bellicosum iacet, sed avaritiam, sed ambitionem, sed metum mortis, qui victores gentium vicit. VALE.

<SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.>

LXXII 1 Quod quaeris a me, liquebat mihi, sic rem edidiceram, per se. sed diu non retemptavi memoriam meam,

3 eundem V eundum: corr. ex eundem eodem atramento P ||
 4 reliquerat sed n. erasa post i V || 5 profligabimus V || 8 magna P¹ || 9 beneficium uita sed ut signis super additis ordo verborum invertatur V || 10 alioquin V || 11 nostrum sed um in ras. V ||
 13 o quando Gertz coll. ep. 32, 4 | contemnere sed n. altera in ras. V | fortunam quando V naturā (e vel et supra ā add. pallidiorē atramento). for (te supra r) quando P || 16 persas V possis P || 17 ne si P | dahas sed c. supra h. puncto notatam V dadhas sed d. altera expuncta et super scr. c. P || 20 salutationis formula perpaucis epistulis de quibus suo loco monebo exceptis omittitur in VP sed ut in V plerumque unus versus vacuus relictus sit. iidem cum VALE exhibeant fere ubique, novae epistulae inscriptionem praefixi || 21 liquebat V liquebat sed i supra a expunctam P | sic rem edidiceram per se V sic rem edidicerem (di prius lineola notatum) perse P. liquebat mihi, si remetirer rem per se coni. G. Gemoll, vereor, ne non recte || 22 noⁿ V

itaque non facile me sequitur. quod evenit libris situ cohaerentibus, hoc evenisse mihi sentio: explicandus est animus et quaecumque apud illum deposita sunt, subinde excuti debent, ut parata sint, quotiens usus
 5 exegerit. ergo hoc in praesentia differamus. multum enim operae, multum diligentiae poscit. cum primum longiorem eodem loco speravero moram, tunc istud in manus sumam. quaedam enim sunt, quae possis et 2
 in cisio scribere. quaedam lectum et otium et secretum desiderant. nihilominus his quoque occupatis die-
 10 bus agatur aliquid et quidem totis. numquam enim non succedent occupationes novae: serimus illas, itaque ex una exeunt plures. deinde ipsi nobis dilationem damus: 'cum hoc peregero, toto animo incumbam' et
 15 'si hanc rem molestam composuero, studio me dabo.' non cum vacaveris, philosophandum est: omnia alia 3
 negligenda, ut huic adsideamus, cui nullum tempus satis magnum est, etiam si a pueritia usque ad longissimos humani aevi terminos vita producit. non
 20 multum refert, utrum omittas philosophiam an intermittas. non enim ubi interrupta est, manet, sed eorum more, quae intenta dissiliunt, usque ad initia sua recurrit, quod a continuatione discessit. resistendum est occupationibus, nec explicandae, sed summovendae sunt.
 25 tempus quidem nullum parum est idoneum studio salutari: atqui multi inter illa non student, propter quae studendum est. 'incidit aliquid, quod impediat.' non 4

3 aput V || 4 quoties VP || 8 umam V || 9 in cisio sed .r. (id est require) supra cisio et margini adscriptum sine usu V in-
 cisio dein super additum eadem scriptura sed pallidioribus ducti-
 bus ne P | et totium sed t ante o erasa V || 10 nihilominus V
 nihil minus P || 14 damnos sed mnos punctis notatum et m' super additum V danos P¹ mus supra nos transfossum P || 15 cum posuero P || 17 negligenda sunt s. an negl. puto? || 21 ubi interrupta est om. P | eorum VP sed rum punctis notata V ||
 22 quae VP sed supra ae expunctum addita o V | dissiliunt VP sed i primae super addita e V nt ex corr. P || 23 continuatione sed n. altera in ras. V || 24 submovende P || 27 incidet s. incide VP

quidem eum, cuius animus in omni negotio laetus atque alacer est: imperfectis adhuc interscinditur laetitia, sapientis vero contextitur gaudium, nulla causa rumpitur, nulla fortuna, semper et ubique tranquillus est. non enim ex alieno pendet nec favorem fortunae aut hominis expectat. domestica illi felicitas est; exiret ex animo, si intraret: ibi nascitur. aliquando extrinsecus, quo admoneatur mortalitatis, intervenit, sed id leve et quod summam cutem stringat. aliquo, inquam, incommodo adflatur: maximum autem illud bonum est fixum. ita dico, extrinsecus aliqua sunt incommoda, velut in corpore interdum robusto solidoque eruptiones quaedam pusularum et ulcuscula, nullum in alto malum est. hoc, inquam, interest inter consummatae sapientiae virum et alium procedentis, quod inter sanum et ex morbo gravi ac diutino emergentem, cui sanitatis loco est levior accessio: hic nisi adtendit, subinde gravatur et in eadem revolvitur, sapiens recidere non potest, ne incidere quidem amplius. corpori enim ad tempus bona valetudo est, quam medicus, etiam si reddidit, non praestat, saepe ad eundem, qui advocaverat, excitatur: *animus* semel in totum sanatur. dicam, quomodo intellegam sanum: si se ipso contentus est, si confidit sibi, si scit omnia vota mortalium, omnia beneficia quae dantur petunturque, nullum in beata vita habere momentum. nam cui aliquid accedere potest, id imperfectum est. cui aliquid abscedere potest, id inperpetuum est: cuius perpetua futura lae-

2 ^alacer est *sed ante est una littera rasa* V || 4 tranquillum est VP: *corr. Haase* || 9 leve *sed infra e priorem aliquid rasi* P || 10 afflatur P | maximum autem (autem *compendiose*) V maximus. his P || 12 uelud *primo* P || 13 pusularum *sed post s supra lin. t* V usularū P || 16 cui V au *sed transfossum lineola* P || 17 attendit V adtendit P || 18 eadem s eandem VP || 19 ne VP *sed super addita c* V || 20 valetudo V ualitudo P || 21 qui *Lipsius: quem* VP || 22 animus *addidit Muretus* || 23 intellegas VP: *corr. Koch* | ipse P || 27 abscedere VP *sed n expuncta* V

titia est, is suo gaudeat. omnia autem, quibus vulgus inhiat, ultro citroque fluunt. nihil dat fortuna mancipio. sed haec quoque fortuita tunc delectant, cum illa ratio temperavit ac miscuit: haec est, quae etiam externa commendet, quorum avidis usus ingratus est. solebat Attalus hac imagine uti: 'vidisti aliquando canem missa a domino frustra panis aut carnis aperto ore captantem? quicquid excepit, protinus integrum devorat et semper ad spem venturi hiat. idem evenit nobis: quicquid expectantibus fortuna proiecit, id sine ulla voluptate demittimus statim, ad rapinam alterius erecti et adtoniti.' hoc sapienti non evenit: plenus est. etiam si quid obvenit, secure excipit ac reponit. laetitia fruitur maxima, continua, sua. habet aliquis bonam voluntatem, habet profectum, sed cui multum desit a summo: hic deprimitur alternis et extollitur ac modo in caelum adlevatur, modo defertur ad terram. inperitis ac rudibus nullus praecipitationis finis est: in Epicureum illud chaos decidunt, inane, sine termino. est adhuc genus tertium eorum, qui sapientiae adludunt, quam non quidem contigerunt, in conspectu tamen et, ut ita dicam, sub ictu habent: hi non concutiuntur, ne defluunt quidem. nondum in sicco, iam in portu sunt. ergo cum tam magna sint inter summos imosque discrimina, cum medios quoque sequatur fluctus suus, sequatur ingens periculum ad deteriora redeundi: non debemus occupationibus indulgere. ex-

1 ante is *una littera rasa* V | is de suo gaudeat *coni. M. Zimmermann conl. ep. 23, 6* || 2 dat s dant VP | fortuna P¹ fortunae V fortuita P². dant fortunae *coniecerat Fickert* || 3 cum illa in ras. P || 5 commendet *sed en ex m corr. V* | audis P || 7 missam P | frustra P || 8 quidquid V || 9 idem meuenit *sed m altera erasa* V || 11 illa V ulla P | dimittimus VP || 12 attoniti P || 17 alleuatur P || 18 inperitis P impeditis V | ac rudibus V acuribus *sed a expuncta* P | nullus *sed s in ras. V* || 20 eorum *sed o ex a corr. V* | sapientia ludunt P || 24 ergo ex ego P || 25 fluctus s fructus VP || 27 occupation- *sed c altera expuncta* P

cludendae sunt: si semel intraverint, in locum suum alias substituent. principiis illarum opstemus. melius non incipient, quam desinent. VALE.

<SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.>

LXXIII¹ Errare mihi videntur, qui existimant philosophiae
fideliter deditos contumaces esse ac refractarios, con-
temptores magistratuum aut regum eorumve, per quos
publica administrantur. ex contrario enim nulli adver-
sus illos gratiores sunt: nec inmerito. nullis enim
plus praestant quam quibus frui tranquillo otio licet.
itaque ii, quibus multum ad propositum bene vivendi
confert securitas publica, necesse est auctorem huius
boni ut parentem colant, multo quidem magis quam
illi inquieti et in medio positi, qui multa principibus
debent, sed multa et imputant, quibus numquam tam
plene occurrere ulla liberalitas potest, ut cupiditates
illorum, quae crescunt, dum implentur, exsatiat. quis-
quis autem de accipiendo cogitat, oblitus accepti est.
nec ullum habet malum cupiditas maius, quam quod
ingrata est. adice nunc, quod nemo eorum, qui in re
publica versantur, quot vincat, sed a quibus vincatur,
aspicit. et illis non tam iucundum est multos post se
videre quam grave aliquem ante se. habet hoc vitium
omnis ambitio: non respicit. nec ambitio tantum in-
stabilis est, verum cupiditas omnis, quia incipit semper
a fine. at ille vir sincerus ac purus, qui reliquit et

2 post substituent aut distinctionis signum aut syllabae
ur compendium V | obstemus VP sed b ex p corr. V || 5 videtur
V || 6 contemptores P et contemptores V || 7 aut regum V
ac regum P || 11 multum Haase: altum VP | praepositum ex P
enotat Radermacher || 16 liberalitas V liberatas sed a prior
expuncta P || 19 quod ingrata sed in ras. quod ingra P ||
20 quod P qd V || 22 noⁿ V || 23 aliquem V aliquā P || 24 in-
satiabilis mavult Madvig || 26 reliquid primo P

curiam et forum et omnem administrationem rei publi-
cae, ut ad ampliora secederet, diligit eos, per quos
hoc ei facere tuto licet solusque illis gratuitum testi-
monium reddit et magnam rem nescientibus debet.
quemadmodum praeceptores suos veneratur ac suspicit,
quorum beneficio illis inviis exiit, sic et hos, sub quo-
rum tutela positus exercet artes bonas. 'verum alios
quoque rex viribus suis protegit.' quis negat? sed
quemadmodum Neptuno plus debere se iudicat ex iis,
qui eadem tranquillitate usi sunt, qui plura et pretio-
siora illo mari vexit, animosius a mercatore quam a
vectore solvitur votum, et ex ipsis mercatoribus effu-
sius gratus est, qui odores ac purpuras et auro pen-
sanda portabat quam qui vilissima quaeque et saburrae
loco futura congesserat: sic huius pacis beneficium ad
omnes pertinentis altius ad eos pervenit, qui illa bene
utuntur. multi enim sunt ex his togatis, quibus pax
operosior bello est: an idem existimas pro pace debere
eos, qui illam ebrietati aut libidini inpendunt aut aliis
vitiis, quae vel bello rumpenda sunt? nisi forte tam
iniquum putas esse sapientem, ut nihil viritim se
debere pro communibus bonis iudicet. soli lunaeque
plurimum debeo. et non uni mihi oriuntur. anno tem-
perantique annum deo privatim obligatus sum, quam-
vis nihil in meum honorem discripta sint. stulta ava-

3 hoc ei facere tuto (corr. ex faceret uto) licet P hoc ei
faceret. uto licet quibus verbis lincolis infra notatis in margine
sinistro adscribuntur haec ut. hoc ei factum est. ut otio uti li-
ceret V | solumque VP: corr. Muretus || 4 redit P || 6 illis bis
scriptum sed prius transfossum manu secunda ut videtur V |

exit VP | hos s his P is V || 7 alios quoque s quoque alios
VP || 9 ex iis V exis P || 10 usi V uisi P | praetiosior^a V a post
inserta est etiam in P || 11 uexit animosius VP sed us ex os P
uexit, et an. editores nonnulli || 14 quam supra versum P | uil-
lissima V || 18 operosior P¹ || 20 vitiis sed iis in ras. V || 21 ini-
quum sed u prior supra versum P | uirtutim P || 22 dere V ||
25 nihilⁱⁿ V nihil P¹ transfodit et n̄ in supra scr. P² | descr-

ritia mortalium possessionem proprietatemque discernit
nec quicquam suum credit esse, quod publicum est.
at ille sapiens nihil iudicat suum magis quam cuius
illi cum humano genere consortium est. nec enim
essent ita communia, nisi pars illorum pertineret ad
singulos; socium efficit etiam quod ex minima por-
tione commune est. adice nunc, quod magna et vera
bona non sic dividuntur, ut exiguum in singulos ca-
dat: ad unumquemque tota perveniunt. ex congiario
tantum ferunt homines, quantum in capita promissum
est. epulum et visceratio <et> quicquid aliud manu
capitur, discedit in partes: at haec individua bona, pax
et libertas, et tam omnium tota quam singulorum
sunt. cogitat itaque, per quem sibi horum usus fruc-
tusque contingat, per quem non ad arma illum nec
ad servandas vigilias nec ad tuenda moenia et multi-
plex belli tributum publica necessitas vocet, agitque
gubernatori suo gratias. hoc docet philosophia prae-
cipue, bene debere beneficia, bene solvere: interdum
autem solutio est ipsa confessio. confitebitur ergo
multum se debere ei, cuius administratione ac provi-
dentia contingit illi pingue otium et arbitrium sui
temporis et inperturbata publicis occupationibus
quies. 'o Meliboe, deus nobis haec otia fecit: nam-
que erit ille mihi semper deus.' si illa quoque otia
multum auctori suo debent, quorum munus hoc maxi-

24 Verg. ecl. I 6 s. cf. Sen. de benef. IV 6, 4

ex diser- corr. P. emendatio nondum inventa est | et stulta P ||
3 nihil magis suum iudicat V | i in cuius supra lin. P || 5 ista
Erasmus¹ || 6 sotium P suum Schweighaeuser || 8 exiguum P ||
9 cong- sed c in ras. V || 10 ferunt sed u in ras. V | ca-
pite P | promissum V || 11 et quicquid s quid VP sed expunctum
quid et super add. quicquid V | ante manu supra lin. m (an
in?) P² || 12 ad haec P || 13 et s ea VP || 14 cogita P¹ | post
itaque multi editores sapiens, sed conferatur ep. 70, 8 | horum
sed h supra lin. V || 19 debere s dedere VP || 21 post ad-
ministratione videtur m deleta esse in P || 24 quies om. P
meliboe VP || 26 munus V unū P¹ unū P²

mum est: 'ille meas errare boves, ut cernis, et ipsum
ludere quae vellem calamo permisit agresti': quanti
aestimamus hoc otium, quod inter deos agitur, quod
deos facit? ita dico, Lucili, et te in caelum compen-
diario voco. solebat Sextius dicere Iovem plus non
posse quam bonum virum. plura Iuppiter habet, quae
praestet hominibus, sed inter duos bonos non est me-
lior, qui locupletior, non magis quam inter duos, qui-
bus par scientia regendi gubernaculum est, meliorem
dixeris, cui maius speciosiusque navigium est. Iuppiter
quo antecedit virum bonum? diutius bonus est: sa-
piens nihilo se minoris existimat, quod virtutes eius
spatio brevior cluduntur. quemadmodum ex duobus
sapiantibus qui senior decessit, non est beatior eo,
cuius intra pauciores annos terminata virtus est, sic
deus non vincit sapientem felicitate, etiam si vincit
aetate. non est virtus maior, quae longior. Iuppiter
omnia habet, sed nempe aliis tradidit habenda; ad
ipsum hic unus usus pertinet, quod utendi omnibus
causa est: sapiens tam aequo animo omnia apud alios
videt contemnitque quam Iuppiter et hoc se magis
suspicit, quod Iuppiter uti illis non potest, sapiens
non vult. credamus itaque Sextio monstranti pulcherri-
mum iter et clamanti: hac 'itur ad astra', hac secundum
frugalitatem, hac secundum temperantiam, hac secun-
dum fortitudinem. non sunt di fastidiosi, non invidi:
admittunt et ascendentibus manum porrigunt. miraris
hominem ad deos ire? deus ad homines venit, immo
quod est propius, in homines venit: nulla sine deo
mens bona est. semina in corporibus humanis divina

1 Verg. ecl. I 9 s. || 24 Verg. Aen. IX 641 cf. ep. 48, 11

3 in deos P || 4 deos sed o ex u V | cōpend- V || 5 sole-
bat Par. b volebat VP || 6 iupiter V || 15 terminata sed na
supra versum V || 17 aetate V paetaque P¹ tempore P² || 21 con-
tempnitque P || 22 suspicit sed pic ex cip ut videtur corr. V ||
23 monstranti sed ti ex di corr. V || 24 sic itur Verg. || 26 dii P

dispersa sunt, quae si bonus cultor excipit, similia
origini prodeunt et paria iis, ex quibus orta sunt, sur-
gunt: si malus, non aliter quam humus sterilis ac
palustris necat ac deinde creat purgamenta pro frugi-
bus. VALE.

<SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.>

LXXIII 1 Epistula tua delectavit me et marcentem excita-
vit, memoriam quoque meam, quae iam mihi segnis
ac lenta est, evocavit. quidni tu, mi Lucili, maximum
putes instrumentum beatae vitae hanc persuasionem, 10
unum bonum esse, quod honestum est? nam qui alia
bona iudicat, in fortunae venit potestatem, alieni arbi-
trii fit: qui omne bonum honesto circumscripsit, intra
2 se est felix. hic amissis liberis maestus, hic sollicitus
aegris, hic turpibus et aliquam passis infamiam tri- 15
stis. illum videbis alienae uxoris amore cruciari, illum
suae. non deerit quem repulsa distorqueat. erunt quos
3 ipse honor vexet. illa vero maxima ex omni morta-
lium populo turba miserorum, quam expectatio mortis
exagitat undique inpendens. nihil enim est, unde non 20
subeat. itaque ut in hostili regione versantibus huc
et illuc circumspiciendum est et ad omnem strepitum
circumagenda cervix: nisi hic timor e pectore eiectus
4 est, palpitantibus praecordiis vivitur. occurrent acti
in exilium et evoluti bonis. occurrent, quod genus 25
egestatis gravissimum est, in divitiis inopes. occurrent
naufrazi similiave naufragis passi, quos aut popularis
ira aut invidia, perniciosum optimis telum, inopinantes

2 pereunt P | his P || 4 negat P | frugibus sed r supra
versum V || 7 Epistola VP || 10 vitae beatae V^{h n} ac V hanc supra
lin. P || 13 intra se ē felix scripsi: intra se felix VPM sed post
se una littera rasa V intra se felix est s || 14 libris P | hac P ||
15 hinc P || 18 omniū sed ū expunctum P || 20 inpendens P ||
23 egectus sed g puncto notata et super addita i V || 24 actiū
sed ii ex u corr. V || 25 euoluti P

securosque disiecit procellae more, quae in ipsa sereni
fiducia solet emergere, aut fulminis subiti, ad cuius
ictum etiam vicina tremuerunt. nam ut illic quisquis
ab igne propior stetit, percusso similis obstipuit, sic
5 in his per aliquam vim accidentibus unum calamitas
opprimit, ceteros metus, paremque passis tristitiam
facit pati posse. omnium animos mala aliena ac re- 5
pentina sollicitant. quemadmodum aves etiam inanis
fundae sonus territat, ita nos non ad ictum tantum
10 exagitamur, sed ad crepitum. non potest ergo quis-
quam beatus esse, qui huic se opinioni credidit. non
enim beatum est, nisi quod intrepidum: inter suspecta
male vivitur. quisquis se multum fortuitis dedit, in- 6
gentem sibi materiam perturbationis et inexplicabilem
15 fecit: una haec via est ad tuta vadenti, externa despi-
cere et honesto contentum esse. nam qui aliquid vir-
tute melius putat aut ullum praeter illam bonum, ad
haec, quae a fortuna sparguntur, sinum expandit et
sollicitus missilia eius expectat. hanc enim imaginem 7
20 animo tuo propone, ludos facere fortunam et in hunc
mortalium coetum honores, divitias, gratiam excutere,
quorum alia inter diripientium manus scissa sunt, alia
infida societate divisa, alia magno detrimento eorum,
in quos devenerant, presa. ex quibus quaedam aliud
25 agentibus inciderunt, quaedam, quia nimis captabantur,
amissa et, dum avidè rapiuntur, expulsa sunt. nulli
vero etiam cui rapina feliciter cessit, gaudium rapti
duravit in posterum. itaque prudentissimus quisque

2 subti P || 3 etiam sed i post inserta V | uitia P || 4 pro-
pior ex propior corr. V | percusso sed er ex corr. et prius s
factum ex r V || 9 ita nos s nos ita VP || 11 beatus sed e ex
corr. V || 12 enim supra versum V | nis quod P || 13 ingentē sed

ē ex i corr. V || 15 uia sed post i una littera rasa V | uidendi V |
disp- P || 16 contemptum P | aliquid sed d ex corr., dein quin-
que litterae erasae V || 19 misilia P | spectat P || 22 diripientium
V || 25 quia nimis P que animis sed e ex i corr. V || 26 ex-
pulsus VP sed i in a corr. V

cum primum induci videt munuscula, a theatro fugit et scit magno parva constare. nemo manum conserit cum recedente, nemo exeuntem ferit: circa praemium
 8 rixa est. idem in his evenit, quae fortuna desuper iactat: aestuamus miseri, dstringimur, multas habere
 cupimus manus, <modo in hanc partem,> modo in illam respicimus. nimis tarde nobis mitti videntur, quae cupiditates nostras inritant, ad paucos perventura, ex-
 9 pectata omnibus. ire obviam cadentibus cupimus. gaudemus, si quid invasimus, invadendique aliquos spes
 vana delusit: vilem praedam magno aliquo incommodo luimus aut defrudamur. secedamus itaque ab istis ludis et demus raptoribus locum: illi spectent bona
 10 ista pendentia et ipsi magis pendeant. quicumque beatus esse constituet, unum esse bonum putet, quod honestum est. nam si ullum aliud esse existimat, primum male de providentia iudicat, quia multa incommoda iustis viris accidunt et quia, quicquid nobis dedit, breve est et exiguum, si compares mundi totius aevo.
 11 ex hac deploratione nascitur, ut ingrati divinorum
munerum interpretes simus: querimur, quod non semper, quod et pauca nobis et incerta et abitura contingant. inde est, quod nec vivere nec mori volumus: vitae nos odium tenet, timor mortis. natat omne consilium nec implere nos ulla felicitas potest. causa
 25 autem est, quod non pervenimus ad illud bonum in-

3 exunte serit P || 5 aestuamus P || 6 modo in hanc partem quod addunt ex deterioribus aliquot libris, omittunt VP || 8 irritant P || 10 invadendique s invadendique V invidendique fraudamur

P || 12 aut de aut fallimur V¹ (cf. Gertz Berl. philol. wochenschr. a. 1889 p. 403 adn.): aut de. aut fallimus P. aut destituti fallimur Buecheler || 13 spectent sed n post additum est P || 16 ullum P ullum malum sed malum transfossum V | esse om. V || 18 nobis] boni coni. Haase || 19 comparas s || 21 munerum addidit Gertz coll. de benef. II 29, 1 | fort. quod non semper donemur, quod || 22 habitura VP sed h expuncta V || 23 qd ex corr. P || 24 tenet sed post e priorem correctam una littera rasa || 25 implere P

mensum et insuperabile, ubi necesse est resistat voluntas nostra, quia ultra summum non est locus. quaeris, 12 quare virtus nullo egeat? praesentibus gaudet, non concupiscit absentia. nihil non illi magnum est, quod
 3 satis. ab hoc discede iudicio: non pietas constabit, non fides. multa enim utramque praestare cupienti patienda sunt ex iis, quae mala vocantur; multa impendenda ex iis, quibus indulgemus tamquam bonis. perit fortitudo, quae periculum facere debet sui; perit
 13 magnanimitas, quae non potest eminere, nisi omnia velut minuta contempsit, quae pro maximis vulgus optat; perit gratia et relatio gratiae, si timemus laborem, si quicquam pretiosius fide novimus, si non optima spectamus. sed ut illa praeteream, aut ista
 14 bona non sunt, quae vocantur, aut homo felicior deo est, quoniam quidem quae parata nobis sunt, non habet in usu deus. nec enim libido ad illum nec epularum lautitiae nec opes nec quicquam ex his hominem inescantibus et vili voluptate ducentibus pertinet. ergo
 20 aut credibile est bona deo deesse aut hoc ipsum argumentum est bona non esse, quod deo desunt. adice, 15 quod multa, quae bona videri volunt, animalibus quam homini pleniora contingunt. illa cibo avidius utuntur, venere non aequae fatigantur, virium illis maior est et
 25 aequabilior firmitas. sequitur, ut multo feliciora sint homine. nam sine nequitia, sine fraudibus degunt. fruuntur voluptatibus, quas et magis capiunt et ex facili sine ullo pudoris aut paenitentiae metu. consi- 16

2 summum s summam VP || 4 quod s quia V et compendio P || 5 constabit sed con supra versum V || 6 enim om. P || 7 et 8 iis V his P || 7 impendenda P || 10 magnanimitas V || 11 pro maximis s proximis VP pro eximiis alii | vulgus P || 12 timemus ex -mur corr. V | laborem s labor VP. si timetur labor coni. Buecheler || 13 praeciosius V || 14 spectamur in -mus corr. V || 16 parata nobis s para (super scr. t cara) nobis V paratob sed altera r incerta P || 18 lautitia V || 20 credibile s incredibile VP. fort. n incredibile || 21 non in ras. V | quae s | deest P || 25 feliciora fort. ex feciliora corr. V || 26 si^{ne} nequitia V

dera tu itaque, an id bonum vocandum sit, quo deus ab homine vincitur. summum bonum in animo contineamus: obsolescit, si ab optima nostri parte ad pessimam transit et transfertur ad sensus, qui agiliores sunt animalibus mutis. non est summa felicitatis nostrae in carne ponenda: bona illa sunt vera, quae ratio dat, solida ac sempiterna, quae cadere non possunt, ne
 17 decrescere quidem aut minui: cetera opinione bona sunt et nomen quidem habent commune cum veris, proprietas [quidem] in illis boni non est. itaque com-
 18 moda vocentur et, ut nostra lingua loquar, producta. ceterum sciamus mancipia nostra esse, non partes: et sint apud nos, sed ita, ut meminerimus extra nos esse. etiam si apud nos sint, inter subiecta et humilia numerentur propter quae nemo se attollere debeat. quid
 19 enim stultius quam aliquem eo sibi placere, quod ipse non fecit? omnia ista nobis accedant, non haereant, ut si abducentur, sine ulla nostri laceratione discedant. utamur illis, non gloriemur, et utamur parce tamquam depositis apud nos et abituris. quisquis illa sine ra-
 20 tione possedit, non diu tenuit. ipsa enim se felicitas, nisi temperatur, premit. si fugacissimis bonis credidit, cito deseritur et, ut <non> deseratur, adfligitur. paucis deponere felicitatem molliter licuit. ceteri cum iis, inter quae eminuere, labuntur et illos degravant ipsa, quae
 21 extulerant. ideo adhibebitur prudentia, quae modum illis aut parsimoniam imponat, quoniam quidem licentia opes suas praecipitat atque urget. nec umquam inmodica durarunt, nisi illa moderatrix ratio compescuit.

1 deus ab homine, homo ab animalibus vincitur *coni. Madvig. potuit lenius deus ab homine, ab animalibus homo vincitur. ipsum putat Senecam indiligentius scripsisse Ioannes Mueller* ||
 2 contineamus *sed e ex u corr. V* || 4 transfertur *P* ^ñtransfertur *V* || 8 ac minui *VP. cf. adn. in 27* || 10 proprietas $\leq$ proprietas quidem *VP cf. p. 116, 27 adn.* || 15 adtollere *P* || 18 abducantur $\leq$ || 19 tamquam *V* quam *P* || 23 ut non $\leq$ ut *VP* || 24 ceteri *V* caeteris *P* || 26 extuler *id est* extulerunt *P* || 27 aut *P* ac *V* || 28 ^{at}que *V* || 29 conpescunt *P*

hoc multarum tibi urbium ostendet eventus, quarum in ipso flore luxuriosa imperia ceciderunt et quicquid virtute partum erat, intemperantia corrui. adversus hos casus muniendi sumus. nullus autem contra fortunam inexpugnabilis murus est: intus instruamur. si illa pars tuta est, pulsari homo potest, capi non potest. quod sit hoc instrumentum, scire desideras? nihil in-
 5 dignetur sibi accidere sciatque illa ipsa, quibus laedi videtur, ad conservationem universi pertinere et ex iis
 10 esse, quae cursum mundi officiumque consummant. placeat homini, quicquid deo placuit: ob hoc ipsum se suaque miretur, quod non potest vinci, quod mala ipsa sub se tenet, quod ratione, qua valentius nihil est, casum doloremque et iniuriam subigit. ama ra-
 15 tionem! huius te amor contra durissima armabit. feras catulorum amor in venabula impingit feritasque et inconsultus impetus praestat indomitas; iuvenilia nonnunquam ingenia cupido gloriae in contemptum tam ferri quam ignium misit; species quosdam atque umbra
 20 virtutis in mortem voluntariam trudit: quanto his omnibus fortior ratio est, quanto constantior, tanto vehementius per metus ipsos et pericula exhibet. 'nihil agitis' ²²
 21 inquit 'quod negatis ullum esse aliud honesto bonum: non faciet vos haec munitio tutos a fortuna et immu-
 25 nes. dicitis enim inter bona esse liberos pios et bene moratam patriam et parentes bonos: horum pericula non potestis spectare securi. perturbabit vos obsidio patriae, liberorum mors, parentum servitus.' quid ad-
 26 versus hos pro nobis responderi soleat, ponam: deinde
 30 tunc adiciam, quid praeterea respondendum putem.

2 inparia *P* || 9 conseruationem $\leq$ conuersationem *VP* ||
 10 consumant *P* || 12 se *additum est in editione Romana* || 20 uoluntariam *V* uolutariā *sed ri in trium fere litterarum rasura P* ||
 Quando his *P* || 23 inquit *VP* | ullum $\leq$ unum *VP* | alius *VP* *sed d supra s V* | honesto *VP* o alteri super addita i *V* *sed recte ablativus, notus ex Horatio aliisque* || 25 post enim una littera rasa *V* || 28 post seruitus una littera rasa *V*

alia condicio est in iis, quae ablata in locum suum
aliquid incommodi substituunt: tamquam bona valitudo
vitiata in malam transfertur; acies oculorum extincta
caecitate nos adficit; non tantum velocitas perit popli-
tibus incisis, sed debilitas pro illa subit. hoc non est
periculum in iis, quae paulo ante rettulimus. quare?
si amicum bonum amisi, non est mihi pro illo per-
fidia patienda, nec si bonos liberos extuli, in illorum
24 locum impietas succedit. deinde non amicorum ille
aut liberorum interitus, sed corporum est. bonum 10
autem uno modo perit, si in malum transit: quod natura
non patitur, quia omnis virtus et opus omne virtutis
incompactum manet. deinde etiam si amici perierunt,
etiam si probati respondentesque voto patris liberi, est
quod illorum expleat locum. quid sit quaeris? quod 15
25 illos quoque bonos fecerat, virtus. haec nihil vacare
patitur loci, totum animum tenet, desiderium omnium
tollit, sola satis est, omnium enim bonorum vis et
origo in ipsa est. quid refert, an aqua decurrens inter-
cipiatur atque abeat, si fons, ex quo fluxerat, salvus 20
est? non dices vitam iustiorum salvis liberis quam
amissis nec ordinatiorum nec prudentiorum nec hone-
stiorum: ergo ne meliorem quidem. non facit adiectio
amicorum sapientiorum, non facit stultiorum detractio,

1 in iis V unus P || 3 transfert P | extincta P || 4 af-
ficit s adfecit VP || 6 rettulimus in rettulimus corr. V re-
tulimus P || 7 amisi non est infra a una littera rasa V ami-
sionē P || 8 pacienda VP || 9 ille s illis VP. illic Buecheler || 12 omne
virtus V || 13 incompactum P || 14 ante probati duae litt. rasae
V || 15 quid sit V qđ (i. quod) sit P || 16 quoque seclut Pin-
cianus || 17 tantum P || 20 abeat s habitat P haebetaet (bis ae
ex a corr.) V | ex qua P || 21 dices V dicis P || 22 amisis M¹
amicis VP sed ss supra c puncto notatum V | ante honestiorum
una littera rasa V || 23 ne ergo in ergo ne transpositionis si-
gnis corr. V | adiectio Madvig: alleto sed l prius corr. in d
et super scr. adiecto V aleto P | amicorum s: amico VP cf.
huius ep. 24 et 26 || 24 detractio V

ergo nec beatiorum aut miseriorum. quamdiu virtus
salva fuerit, non senties, quidquid abscesserit. 'quid 26
ergo? non est beatior et amicorum et liberorum turba
succinctus?' quidni non sit? summum enim bonum
5 nec infringitur nec augetur: in suo modo permanet,
utcumque fortuna se gessit. sive illi senectus longa
contigit sive citra senectutem finitus est, eadem men-
sura summi boni est, quamvis aetatis diversa sit. utrum 27
maiores an minores circulos scribas, ad spatium
10 eius pertinet, non ad formam. licet alter diu man-
serit, alterum statim obduxeris et in eum in quo
scriptus est pulverem solveris, in eadem uterque forma
fuit. quod rectum est, nec magnitudine aestimatur
nec numero nec tempore: non magis produci quam
15 contrahi potest. honestam vitam ex centum annorum
numero in quantum voles corripe et in unum diem
coge: aequae honesta est. modo latius virtus funditur, 28
regna urbes provincias temperat, fert leges, colit ami-
cicias, inter propinquos liberosque dispensat officia,
20 modo arto fine concluditur paupertatis exilii orbitatis:
non tamen minor est, si ex altiore fastigio in priva-
tum, ex regio in humile subducitur, ex publico et
spatioso iure in angustias domus vel anguli coit. aequae 29
magna est, etiam si in se recessit undique exclusa.
25 nihilominus enim magni spiritus est et erecti, exactae
prudentiae, indeclinabilis iustitiae. ergo aequae beata
est. beatum enim illud uno loco positum est, in
ipsa mente, grande, stabile, tranquillum, quod sine

2 quidquid Gertz: quid VP || 3 et amicorum V Par. b
amicorum P | et sed t supra lin. P² || 5 nec augetur sed n ex
h corr. V || 6 fortuna se V Par. b se fortuna P || 8 summi supra
add. P¹ || 9 minorem an maiorem sed altero ordine per trans-
positionis signa revocato V post mino duae litt. rasae V || 10 diu
manserit V dimanserit P || 11 statim V diu P || 12 eandem P ||
15 honesta vita P || 17 Modulatius P || 20 concluditur P circum-
datur V Par. b || 22 humile VP: corr. Haase || 23 domus sue vel
sed sue expunctum V || 27 uno VP Par. b in uno s cf. ep. 28, 5 ||
28 grande stabile P stabile grande V Par. b

scientia divinorum humanorumque non potest effici.
 30 sequitur illud, quod me responsurum esse dicebam. non
 affligitur sapiens liberorum amissione, non amicorum.
 eodem enim animo fert illorum mortem, quo suam ex-
 spectat. non magis hanc timet quam illam dolet. virtus 5
 enim convenientia constat: omnia opera eius cum ipsa
 concordant et congruunt. haec concordia perit, si ani-
 mus, quem excelsum esse oportet, luctu aut desiderio
 summittitur. inhonesta est omnis trepidatio et solli-
 citudo, in ullo actu pigritia. honestum enim securum 10
 et expeditum est, interritum est, in procinctu stat.
 31 'quid ergo? non aliquid perturbationi simile patietur?
 non et color eius mutabitur et vultus agitabitur et
 artus refrigescunt? et quicquid aliud non ex imperio
 animi, sed inconsulto quodam naturae impetu geritur.' 15
 fateor. sed manebit illi persuasio eadem, nihil illorum
 malum esse nec dignum, ad quod mens sana deficiat.
 32 omnia, quae facienda erunt, audaciter facit et prompte.
 hoc enim stultitiae proprium quis dixerit, ignave et
 contumaciter facere, quae faciat, et alio corpus inpellere, 20
 alio animum distrahere inter diversissimos motus.
 nam propter illa ipsa, quibus extollit se miraturque,
 contempta est et ne illa quidem, quibus gloriatur, li-
 benter facit. si vero aliquid timetur malum, eo proinde,

3 affligitur P | librorum V || 4 fert illorum V filiorum P ||
 10 et in 5 || 11 procinctus sed s expunctum V || 14 quidquid aliut
 V | ex sed ut x ex alia littera correctum sit V || 16 post nihil
 una littera rasa V || 18 audaciter P Par. b audacter V vere illud,
 nam e regione contumaciter. cf. ep. 3, 2 dial. VII 8, 6; 23. 2 | faciet
 mavult Th. Matthias || 19 quis dixerit V || 20 inpellere supra ver-
 sum V impellere P || 21 que fortasse expunctum V | v. inter diu. —
 (22) illa suppleta sunt post reservare (§ 33) in ultima paginae
 linea ad quam signis revocatur lector V | motus ex mortus corr. V ||
 22 miraturque sed post r una littera rasa V miraturque con-
 tempta est bis scripsit sed transfodit altero loco P || 23 con-
 tempta V || 24 si uero V siue P | aliquid 5 aliquid VP | proinde
 sic VP perinde 5

dum expectat, quasi venisset, urgetur et quicquid ne
 patiatur timet, iam metu patitur. quemadmodum in 33
 corporibus † insignis languoris signa praecurrunt, quae-
 dam enim segnitia enervis est et sine labore ullo las-
 5 situdo et oscitatio et horror membra percurrens: sic
 infirmus animus multo ante quam opprimatur malis
 quatitur. praesumit illa et ante tempus cadit. quid
 autem dementius quam angere futuris nec se tormento
 reservare, sed arcessere sibi miseras et admovere?
 10 quas optimum est differre, si discutere non possit. vis 34
 scire futuro neminem debere torqueri? quicumque
 audierit post quinquagesimum annum sibi patienda sup-
 plicia, non perturbatur, nisi si medium spatium tran-
 siluerit et se in illam saeculo post futuram sollicitu-
 15 dinem inmiserit: eodem modo fit, ut animos libenter
 aegros et captantes causas doloris vetera atque oblit-
 terata contristent. et quae praeterierunt et quae futura
 sunt, absunt. neutra sentimus. non est autem nisi ex
 eo, quod sentias, dolor. VALE.

20 <SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.>

Minus tibi accuratas a me epistulas mitti quereris. 1 LXXV
 quis enim accurate loquitur, nisi qui vult putide loqui?

1 quamsi sed m puncto notatum V | urgetur V || 2 in
 corporibus insignis (sed insignis transfossum) langore P in
 corporibus insi^ghis (duae litt. rasae) languorem (e in ras.)
 V. propono in corporibus insidentis languoris (-ris 5) coll.
 dial. V 10, 2 morborum signa praecurrunt || 4 enervis V e
 super scr. V manu recentiore || 5 hositatio super add. c V m. rec. |
 orror sed super add. aspirationis signo a correctore ut videtur P ||
 6 infirmis V¹ || 7 sumil illa sed l ante i puncto notata V || 8 nec
 sed c supra lin. V || 9 arcescere P || 10 post quas una littera
 rasa V | possis 5 || 12 subplicia V || 16 oblitterata VP || 18 absunt
 VP in absint ut videtur corr. V | sentimus 5 sentiamus P sen-
 tiam V | autem om. P || 19 post VALE paginae quod reliquum
 est (f. 68^r exordium sumit a sed arcessere § 33) scriptura vacat
 in V || 21 quaereris VP || 22 acurate P

qualis sermo meus esset, si una sederemus aut ambula-
remus, inlaboratus et facilis, tales esse epistulas meas
2 volo, quae nihil habent accersitum nec fictum. si fieri
posset, quid sentiam, ostendere quam loqui mallet.
etiam si disputarem, nec supploderem pedem nec manum 5
iactarem nec attollerem vocem, sed ista oratoribus re-
liquissem, contentus sensus meos ad te pertulisse, quos
3 nec exornassem nec abiecissem. hoc unum plane tibi
adprobare vellem, omnia me illa sentire, quae dicerem,
nec tantum sentire, sed amare. aliter homines amicam, 10
aliter liberos osculantur: tamen in hoc quoque amplexu
tam sancto et moderato satis apparet adfectus. non
mehercules ieiuna esse et arida volo, quae de rebus
tam magnis dicentur. neque enim philosophia ingenio
renuntiat. multum tamen operae impendi verbis non 15
4 oportet. haec sit propositi nostri summa: quod sen-
timus loquamur, quod loquimur sentiamus: concordet
sermo cum vita. ille promissum suum inplevit, qui,
5 et cum videas illum et cum audias, idem est. vide-
bimus, qualis sit, quantus sit: unus sit. non delectent 20
verba nostra, sed prosint. si tamen contingere elo-
quentia non sollicito potest, si aut parata est aut parvo
constat, adsit et res pulcherrimas prosequatur. sit talis,
ut res potius quam se ostendat. aliae artes ad in-
6 genium totae pertinent, hic animi negotium agitur. non 25
quaerit aeger medicum eloquentem, sed, si ita competit,
ut idem ille, qui sanare potest, compte de iis, quae

3 habeant ε | fictum *sed c super add.* V || 4 malem V || 8 plane
tibi adprobare P adprobare plane tibi in plane adprobare tibi
mutari iubet V || 9 illa *sed a in ras.* V || 10 sentire *sed tex d* V sedire
P | sedamare P || 11 liberes osculantur P || 15 impendi V inpendi P ||
16 praepositi P || 17 sentimus V || 18 promissum *sed post u aliquid*
rasi P | impl- P | qui et P qui ut V || 20 unus est *Madvig* |
delectent V || 23 sit abiecit *Muretus*. an prosequatur, set ta-
lis? || 26 eloquentem ε loquentem VP | cōpetit V competit P ||
27 sanare *sed e ex i corr.* V sanari P | contempte P

facienda sunt, disserat, boni consulet. non tamen erit,
quare gratuletur sibi, quod inciderit in medicum etiam
disertum. hoc enim tale est, quale si peritus guber-
nator etiam formosus est. quid aures meas scabis? 7
5 quid oblectas? aliud agitur: urendus, secandus, absti-
nendus sum. ad haec adhibitus es. curare debes mor-
bum veterem, gravem, publicum. tantum negotii habes.
quantum in pestilentia medicus. circa verba occupatus
es? iamdudum gaude, si sufficis rebus: quando, quae
10 multa discas? quando, quae didiceris, adfiges tibi ita.
ut excidere non possint? quando illa experieris? non
enim, ut cetera, memoriae tradidisse satis est: in opere
temptanda sunt. non est beatus, qui scit illa, sed
<qui> facit. 'quid ergo? infra illum nulli gradus sunt? 8
15 statim a sapientia praeceps est?' non, ut existimo.
nam qui proficit, in numero quidem stultorum est,
magno tamen intervallo ab illis diducitur. inter ipsos
quoque proficientes sunt magna discrimina. in tres
classes, ut quibusdam placet, dividuntur: primi sunt, 9
20 qui sapientiam nondum habent, sed iam in vicinia eius
constiterunt. tamen etiam quod prope est, extra est.
qui sint hi quaeris? qui omnes iam adfectus ac vitia
posuerunt, quae erant complectenda, didicerunt, sed
illis adhuc inexperta fiducia est. bonum suum nondum

1 disserant *sed n expuncta* V disserant P | boni *sed i*
fort. a correctore P || 3 disortum P || 4 capis *Madvig. immo Grae-*
cum, puto, interpretatur illud τὴν ἐκβολὴν ἰατρικὴν. de medico
diserto conferatur Musonius Stobaei II p. 193, 11 ss. W. || 5 igitur
VP a supra i priorem V manu recentiore | secundus V primo,
secandus P *sed c alteram supra c add.* P¹ fortasse || 6 es in ras. P ||
7 negoti¹ abes V || 8 quantum bis P || 9 quando quae VP *sed*
quae in q; corr. manu secunda V. quando, quae multa discere
debes, discas? *coni. Haase. quod plane satisfaciat, non habeo* ||
10 quando quae *sed q; ex quae corr.* V quandoque P | didiceris
adfiges tibi ita ut bis scripta sunt in VP || 13 sed qui facit ε
sed facit VP || 16 nam *sed m in ras.* V || 21 extra est ε ex ora
(hora P) est VP || 22 quⁱ omnes V | adfectis P || 23 erunt VP
in erant corr. V

in usu habent, iam tamen in illa, quae fugerunt, decidere non possunt. iam ibi sunt, unde non est retro lapsus, sed hoc illis de se nondum liquet: quod in quadam epistula scripsisse me memini, 'scire se nesciunt'. iam contigit illis bono suo frui, nondum confidere. 5
 10 quidam hoc proficientium genus, de quo locutus sum, ita complectuntur, ut illos dicant iam effugisse morbos animi, adfectus nondum, et adhuc in lubrico stare, quia nemo sit extra periculum malitiae, nisi qui totam eam excussit: nemo autem illam excussit, nisi qui pro illa 10
 11 sapientiam adsumpsit. quid inter morbos animi intersit et adfectus, saepe iam dixi. nunc quoque te admonebo: morbi sunt inveterata vitia et dura, ut avaritia, ut ambitio: † nimia actus haec animum implicuerunt et perpetua eius mala esse coeperunt. ut breviter 15
 finiam, morbus est iudicium in pravo pertinax, tamquam valde expetenda sint, quae leviter expetenda sunt. vel si mavis, ita finiamus: nimis imminere leviter petendis vel ex toto non petendis, aut in magno pretio 12
 habere in aliquo habenda vel in nullo. adfectus 20 sunt motus animi improbabilis, subiti et concitati, qui frequentes neglectique fecere morbum, sicut destillatio una nec adhuc in morem adducta tussim facit, adsidua et vetus phthisin. itaque qui plurimum proficere, extra morbos sunt: adfectus adhuc sentiunt perfecto 25

3 in quadam ep.] 71, 4 || 12 saepe] ubi? cf. ep. 85, 10 ss.

1 recidere *Muretus* || 5 iam P | sui P || 7 dicam P || 8 affectus P | in om. P || 12 affectus P | post adfectus est animi iteratum dein expunctum in V || 13 et ex ut V || 14 nimia actus VP: nimirum artius (artius s) *Gertz*, minacius *Buecheler*. fort. nam tenacius cf. p. 259, 24 | implicuerunt P || 17 ^{le}uiter V || 18 imminere P || 20 aliqua VP sed a ultima expuncta et o super addita V | aff- P || 21 improbabiles P improbabile V || 22 neglecti VP sed c prius in g corr. V || 23 morem P ^{hu}morem V | assidua P || 24 phthisin V phisin P | proficere ex proficere corr. V proficere P || 25 morb; (i. morbus) P

proximi. secundum genus est eorum, qui et maxima 13 animi mala et adfectus deposuerunt, sed ita, ut non sit illis securitatis suae certa possessio. possunt enim in eadem relabi. tertium illud genus extra multa et 14
 5 magna vitia est, sed non extra omnia. effugit avaritiam, sed iram adhuc sentit. iam non sollicitatur libidine, etiamnunc ambitione. iam non concupiscit, sed adhuc timet. et in ipso metu ad quaedam satis firmus est, quibusdam cedit. mortem contemnit, dolorem re- 10
 formidat. de hoc loco aliquid cogitemus: bene nobiscum 15 agetur, si in hunc admittimur numerum. magna felicitate naturae magnaue et adsidua intentione studii secundus occupatur gradus: sed ne hic quidem contemnendus est color tertius. cogita, quantum circa te 15
 videas malorum, aspice, quam nullum sit nefas sine exemplo, quantum cotidie nequitia proficiat, quantum publice privatimque peccetur: intelleges satis nos consequi, si inter pessimos non sumus. 'ego vero' inquis 16
 'spero me posse et amplioris ordinis fieri.' optaverim 20 hoc nobis magis quam promiserim: praeoccupati sumus. ad virtutem contendimus inter vitia districti. pudet dicere: honesta colimus, quantum vacat. at quam grande praemium expectat, si occupationes nostras et mala tenacissima abrumpimus. non cupiditas nos, non 25
 timor pellet. inagitati terroribus, incorrupti voluptatibus nec mortem horrebimus nec deos: sciemus mor- 17

1 proximis VP sed s expunctum V || 2 et ante adf. post insertum V | deposuerunt V || 4 extrema (sed em expunctum) multa et magna vitia V extra et (et compend.) ma multa et magna (om. vitia) P. extra mala multa et magna non recte *Haase* || 7 etiamnunc P et etiamnunc V | ambitionem VP sed m expunctum V || 9 contemnit (ut 13 contempn-) VP || 10 loquo P || 15 nephas P || 17 peccatur P || 22 quantum uacat (corr. ex uacet) P | at sed t ex d VP || 24 tenacissima VP sed na super scriptum V | non cupiditas non timor nos pellit s || 25 inagitat interterroribus P inagitati in terroribus V

tem malum non esse, deos malo non esse: tam inbecillum est, quod nocet quam cui nocetur: optima vi
 18 noxia carent. expectant nos, <si> ex hac aliquando faece
 in illud evadimus sublime et excelsum, tranquillitas
 animi et expulsis erroribus absoluta libertas. quaeris 5
 quae sit ista? non homines timere, non deos; nec
 turpia velle nec nimia; in se ipsum habere maximam
 potestatem: inaestimabile bonum est suum fieri. VALE.

<SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.>

LXXVI¹ Inimicitias mihi denuntias, si quicquam ex iis, 10
 quae cotidie facio, ignoraveris. vide, quam simpliciter
 tecum vivam: hoc quoque tibi committam. philosophum
 audio et quidem quintum iam diem habeo, ex quo in
 scholam eo et ab octava disputantem audio. 'bona'
 inquis 'aetate.' quidni bona? quid autem stultius est 15
 2 quam, quia diu non didiceris, non discere? 'quid ergo?
 idem faciam, quod trossuli et iuvenes?' bene mecum
 agitur, si hoc unum senectutem meam dedecet. omnis
 aetatis homines haec schola admittit. 'in hoc senesca-
 mus, ut iuvenes sequamur?' in theatrum senex ibo et 20
 in circum deferar et nullum par sine me depugnabit:
 3 ad philosophum ire erubescam? tamdiu discendum est,
 quamdiu nescias: si proverbio credimus, quamdiu vivas.
 nec ulli hoc rei magis convenit quam huic: tamdiu

¹ malo scripsi: maio PM¹ maior³ sed r ex corr. V maiores
 vel malos s perperam, mali auctores coni. Iurretus || 2 est om. P |
 optimaue noxia P || 3 exspectant P. expectat Pincianus | si
 addidit Pincianus 'ex collatione veterum codicum' | faete sed
 et ex corr. ut videtur P || 8 inaest- sed s ex x corr. P || 11 igno-
 ra-
 ueris V | uide P uideo V || 12 uiam V || 13 habeo V | in schola
 P || 14 ea sed a ex o ut videtur corr. V meo P | octava P octabā sed
 ua super additum manu recentiore V || 16 r. quid — iuvenes et
 19 in hoc — sequamur? Seneca quasi obicientem sibi Lucilium
 facit: perspexit Buecheler || 17 trossuli V trossoli P || 18 decet VP:
 corr. Pincianus || 19 aetatis sed tis ex tes P | scola VP || 23 quam-
 diu nescias si proverbio haec in ras. praeter io P | uiuas VP uiuis s

discendum est, quemadmodum vivas, quamdiu vivas.
 ego tamen illic aliquid et doceo. quaeris, quid doceam?
 etiam seni esse discendum. pudet autem me generis 4
 humani, quotiens scholam intravi. praeter ipsum thea-
 5 trum Neapolitanorum, ut seis, transeundum est Metro-
 nactis petenti domum. illud quidem fartum est et
 ingenti studio, quis sit pythaulus bonus, iudicatur; habet
 tubicen quoque Graecus et praeco concursus: at in
 illo loco, in quo vir bonus quaeritur, in quo vir bonus
 10 discitur, paucissimi sedent, et hi plerisque videntur
 nihil boni negotii habere, quod agant: inepti et inertes
 vocantur. mihi contingat iste derisus: aequo animo
 audienda sunt imperitorum convicia et ad honesta
 vadenti contemnendus est ipse contemptus. perge, 5
 15 Lucili, et propera, tibi ne et ipsi accidat, quod mihi,
 ut senex discas: immo ideo magis propera, quoniam
 diu non adgressus es, quod perdiscere vix senex possis.
 'quantum' inquis 'proficiam?' quantum temptaveris.
 quid expectas? nulli sapere casu obtigit. pecunia 6
 20 veniet ultro, honor offeretur, gratia ac dignitas fortasse
 ingerentur tibi: virtus in te non incidet. ne levi qui-
 dem opera aut parvo labore cognoscitur: sed est tanti
 laborare omnia bona semel occupaturo. unum est enim
 bonum, quod honestum: in illis nihil invenies veri,
 25 nihil certi, quaecumque famae placent. quare autem 7
 unum sit bonum, quod honestum, dicam, quoniam
 parum me exsecutum priore epistula iudicas magisque

¹ uiuas VP uiuis s || 4 scolam P || 6 petenti Erasm.¹ pe-
 tentes VP sed es ex is V petentibus s || 6 factum P ||
 8 pre^{co} cocorsum V | ad in P || 10 discitur suspectabant immerito |
 hi P hii V fort. ii || 11 et inertes sed tes ex ces V etertes P || 13 in-
 perit- P || 14 vadenti VP sed ut ti ex nescio quo correctum sit, prae-
 terea a erasa post ti et supra i aliquid i litterae simile additum V |
 contemnendus P || 15 tibi ne et ipsi scripsi: tibi nec (ne V Par. b)
 tibi VP Par. b ne tibi s. cf. ep. 108, 35 || 17 diu Buecheler: id VP
 non VP nunc s || 19 spectas P | obtigit VP sed ob ex con corr. V
 20 ultra P | offeretur ed. Ven. a. 1492 f. XXVIIIr: effertur VP
 22 opere P || 25 autem compendiose V om. P || 27 exequum P | priori P

hanc rem tibi laudatam quam probatam putas, et in artum, quae dicta sunt, contraham.

8 Omnia suo bono constant. vitem fertilitas commendat et sapor vini, velocitas cervum. quam fortia dorso iumenta sint quaeris, quorum hic unus est usus, sarcinam ferre. in cane sagacitas prima est, si investigare debet feras, cursus, si consequi, audacia, si mordere et invadere: id in quoque optimum esse debet, 9 cui nascitur, quo censetur. in homine optimum quid est? ratio: hac antecedit animalia, deos sequitur. ratio 10 ergo perfecta proprium bonum est, cetera illi cum animalibus satisque communia sunt. valet: et leones. formosus est: et pavones. velox est: et equi. non dico, in his omnibus vincitur. non quaero, quid in se maximum habeat, sed quid suum. corpus habet: 15 et arbores. habet impetum ac motum voluntarium: et bestiae et vermes. habet vocem: sed quanto clariorem canes, acutiorem aquilae, graviorem tauri, dulciorem mobilioremque luscini? quid in homine proprium? ratio. haec recta et consummata felicitatem 20 hominis implevit. ergo si omnis res, cum bonum suum perfecit, laudabilis est et ad finem naturae suae pervenit, homini autem suum bonum ratio est: si hanc perfecit, laudabilis est et finem naturae suae tetigit. haec ratio perfecta virtus vocatur eademque honestum 25 11 est. id itaque unum bonum est in homine, quod unum hominis est. nunc enim non quaerimus, quid sit bo-

3 constant sed ant ex ont corr. V || 4 vini VP sed post vini una littera erasa et spatium solito maius P | cerbum primo P || 8 in om. P | opt- ex obt- corr. P || 9 quid est optimum V || 13 formosus sed n expuncta V formosus P paones V paones P || 17 vermes virgula a corr. addita P | quanto sed t ex d V || 19 v. quid in homine — 21 implevit Hilgenfeldo sunt suspecta. cf. 9 quo censetur et 264,7 s. ep. 41,8 || 21 implebit Buecheler || 26 in om. P || 27 non querimus quid sit bonum P quid sit bonum non querimus sed ordine altero per transpositionis signa revocato V

num, sed quid sit hominis bonum. si nullum aliud est hominis quam ratio, haec erit unum eius bonum, sed pensandum cum omnibus. si sit aliquis malus, puto improbabitur; si bonus, puto probabitur. id ergo 5 in homine primum solumque est, quo et probatur et improbatur. non dubitas, an hoc sit bonum: dubitas 12 an solum bonum sit. si quis omnia alia habeat, valetudinem, divitias, imagines multas, frequens atrium, sed malus ex confesso sit, improbabis illum. item si 10 quis nihil quidem eorum, quae rettuli, habeat, deficiatur pecunia, clientium turba, nobilitate et avorum proavorumque serie, sed ex confesso bonus sit, probabis illum. ergo hoc unum est bonum hominis, quod qui habet, etiam si aliis destituitur, laudandus est, quod qui non 15 habet, in omnium aliorum copia damnatur ac reicitur. quae condicio rerum, eadem hominum est: navis bona 13 dicitur non quae pretiosis coloribus picta est nec cui argenteum aut aureum rostrum est nec cuius tutela ebore caelata est nec quae fiscis atque opibus regiis 20 pressa est, sed stabilis et firma et iuncturis aquam excludentibus spissa, ad ferendum incursum maris solida, gubernaculo parens, velox et non sentiens ventum. gladium bonum dices non cui auratus est balteus nec 14 cuius vagina gemmis distinguitur, sed cui et ad secandum subtilis acies est et mucro munimentum omne 25 rupturus. regula non quam formosa, sed quam recta sit quaeritur: eo quidque laudatur, cui comparatur, quod illi proprium est. ergo in homine quoque nihil 15

1 hominis bonum Erasmus¹: homini bonum VP || 3 malas P || 5 et probatur et improbatur V et probabitur et improbatur P || 7 valetudinem P || 8 divitias V || 9 improbabis P || 10 eorum VP illorum s || 11 proavorumque VP sed r media expuncta V || 12 confessio sed i expuncta V || 19 ebora P | ne que V | regis V || 24 seccandum P || 25 acies ex corr. V | omne sed e ex corr. P || 27 queritur V | quidque VP sed o supra i V

ad rem pertinet, quantum aret, quantum faeneret, a
quam multis salutetur, quam pretioso incumbat lecto,
quam perlucido poculo bibat, sed quam bonus sit.
bonus autem est, si ratio eius explicita et recta est
16 et ad naturae suae voluntatem accommodata. haec
vocatur virtus, hoc est honestum et unicum hominis
bonum. nam cum sola ratio perficiat hominem, sola
ratio perfecta beatum facit: hoc autem unum bonum
est, quo uno beatus efficitur. dicimus et illa bona
esse, quae a virtute profecta contractaque sunt, id est 10
opera eius omnia. sed ideo unum ipsa bonum est,
17 quia nullum sine illa est. si omne in animo bonum
est, quicquid illum confirmat, extollit, amplificat, bonum
est: validiorem autem animum et excelsiorem et am-
pliolem facit virtus. nam cetera, quae cupiditates nostras 15
inirant, deprimunt quoque animum et labefaciunt et,
cum videntur adtollere, inflant ac multa vanitate delu-
dunt. ergo unum id bonum est, quo melior animus
18 efficitur. omnes actiones totius vitae honesti ac turpis
respectu temperantur: ad haec faciendi et non faciendi 20
ratio derigitur. quid sit hoc, dicam: vir bonus quod
honeste se facturum putaverit, faciet, etiam [sine pe-
cunia] si laboriosum erit, faciet, etiam si damnosum
erit, faciet, etiam si periculosum erit; rursus quod turpe
erit, non faciet, etiam si pecuniam adferet, etiam si 25
voluptatem, etiam si potentiam. ab honesto nulla re
19 deterrebitur, ad turpia nulla invitabitur. ergo si ho-

1 a quam multis V et quam multis P. quam multis *deleta*
et particula G. Gemoll || 4 ratio eius V ratio P || 5 accommo-
data P || 6 uocata P || 10 contractaque PV. contactaque Lipsius ||
11 ipsum bona P || 12 quā V || 14 excelsiorem sed c in ras. V ||
16 deprimū sed *lineola erasa super additum* nt V || 17 attollere V
adtollere P || 20 non sed o ex a corr. V || 21 dirigitur VP ||
22 facit P || etiam si laboriosum s etiam sine pecunia si la-
boriosum VP Par. b || 23 dampnosum P || 24 faciet etiam si
periculosum erit om. P || 27 nulla re (*post re una litt. rasa*)
deterrebitur V nullo re deterrebitur P | onestum V

nestum utique secuturus est, turpe utique vitaturus et
in omni actu vitae spectaturus haec duo, *nec aliud*
bonum quam honestum nec aliud malum quam turpe,
si una indepravata virtus est et sola permanet tenoris
5 sui: unum est bonum virtus, cui iam accidere, ne sit
bonum, non potest. mutationis periculum effugit: stul-
titia ad sapientiam erepit, sapientia in stultitiam non
revolvitur. dixi, si forte meministi, concupita vulgo 20
et formidata inconsulto impetu plerosque calcasse: in-
10 ventus est, qui flammis inponeret manum, cuius risum
non interromperet tortor, qui in funere liberorum la-
crimam non mitteret, qui morti non trepidus occurreret.
amor enim, ira, cupiditas pericula depoposcerunt: quod
potest brevis obstinatio animi aliquo stimulo excitata,
15 quanto magis virtus, quae non ex impetu nec subito,
sed aequaliter valet, cui perpetuum robur est. sequi- 21
tur, ut quae ab inconsultis saepe contemnuntur, a sa-
pientibus semper, ea nec bona sint nec mala. unum
ergo bonum ipsa virtus est, quae inter hanc fortunam
20 et illam superba incedit cum magno utriusque con-
temptu. si hanc opinionem receperis, aliquid bonum 2
esse praeter honestum, nulla non virtus laborabit.
nulla enim optineri poterit, si quicquam extra se re-
spexerit. quod si est, rationi repugnat, ex qua virtu-

8 dixi] ep. 74, 21

1 utque P | securus V || 3 nec aliud bonum nisi (*debuisset* quam)
honestum *supplet ed. Veneta a. 1492 f. XXVIII: om.* VP || 5 ne
sit s nec sit VP sed nec sit *expunctum et nescit supra scriptum* V ||
6 ^{nec} non V | effigit VP² sed i prior *expuncta et u super addita* V
efigit P¹ || 7 erepit sed e prior *expuncta* V || 8 concupita sed p
ex b V | uolgo P || 11 tortor qui P torqui V || 12 mitteret VP
emitteret s *idque mavult Chatelain* | non intrepidus P || 13 amor
enim, ira Chatelain: amor ē in ira V amore in ira P || 14 obti-
natio P || 15 quanto bis *exaratum sed prius lineola notatum* V ||
16 aequaliter P || 17 contempn- P || 20 et illa P | superba sed perb
in ras. V

tes sunt, et veritati, quae sine ratione non est. quae-
 23 cumque autem opinio veritati repugnat, falsa est. virum
 bonum concedas necesse est summae pietatis erga deos
 esse. itaque quicquid illi accidit, aequo animo sustine-
 bit. sciet enim id accidisse lege divina, qua universa 5
 procedunt. quod si est, unum illi bonum erit, quod
 honestum. in hoc enim positum <est> et parere dis nec
 excandescere ad subita nec deplorare sortem suam, sed
 24 patienter excipere fatum et facere imperata. si ullum
 aliud est bonum quam honestum, sequetur nos aviditas 10
 vitae, aviditas rerum vitam instruentium, quod est in-
 tolerabile, infinitum, vagum. solum ergo bonum est
 25 honestum, cui modus est. diximus futuram hominum
 feliciorum vitam quam deorum, si ea bona sunt, quo-
 rum nullus dis usus est, tamquam pecunia, honores. 15
 adice nunc, quod si modo solutae corporibus animae
 manent, felicior illis status restat quam est, dum ver-
 santur in corpore. atqui si ista bona sunt, quibus per
 corpora utimur, emissis erit peius, quod contra fidem
 est, feliciores esse liberis et in universum datis clausas 20
 26 et opsessas. illud quoque dixeram, si bona sunt ea,
 quae tam homini contingunt quam mutis animalibus,
 et muta animalia beatam vitam actura: quod fieri nullo
 modo potest. omnia pro honesto patienda sunt: quod
 non erat faciendum, si esset ullum aliud bonum quam 25
 honestum. haec quamvis latius exsecutus essem priore

13 diximus] ep. 74, 14. 16

2 opinio sed o prior ex corr., p̄ significare solet prae P ||
 3 ergo P || 5 quae universa procedit P sed cedit in ras. P² fide
 Chatelainii || 7 positum est s positum VP | diis P || 10 quam V
 quod P || 11 struentium P || 13 futurum P || 14 bon^a V || 15 nullus
 s nullum PV | diis P || 17 versantur s: mersantur VP || 18 at-
 que P || 19 emissis sed s finalis in ras. V || 20 opsessas P || 21 il-
 lic P || 22 tam sed t ex i V iam P | continuunt P | multis VP
 sed l expuncta V || 23 quod P quid sed o supra i puncto nota-
 tam V || 25 esset sed ss supra scriptum in rasura V || 26 execu-
 tus P | priori P

epistula, constrinxi et breviter percucurri. numquam 27
 autem vera tibi opinio talis videbitur, nisi animum
 adleves et te ipse interrogas, si res exegerit, ut pro
 patria moriaris et salutem omnium civium tua redi-
 5 mas, an porrecturus sis cervicem non tantum patienter,
 sed etiam libenter: si hoc facturus es, nullum aliud
 bonum est. omnia enim relinquis, ut hoc habeas. vide
 quanta vis honesti sit: pro re publica morieris, etiam si
 statim facturus hoc eris, cum scieris tibi esse faciendum.
 10 interdum ex re pulcherrima magnum gaudium etiam 28
 exiguo tempore ac brevi capitur, et quamvis fructus
 operis peracti nullus ad defunctum exemptumque rebus
 humanis pertineat, ipsa tamen contemplatio futuri operis
 iuvat, et vir fortis ac iustus, cum mortis suae pretia
 15 ante se posuit, libertatem patriae, salutem omnium,
 pro quibus dependit animam, in summa voluptate est
 et periculo suo fruitur. sed ille quoque, cui hoc gau- 29
 dium eripitur, quod tractatio operis maximi et ultimi
 praestat, nihil cunctatus desiliet in mortem, facere recte
 20 pieque contentus. oppone etiam nunc illi multa quae
 dehortentur, dic: 'factum tuum matura sequetur obli-
 vio et parum grata existimatio civium': respondebit
 tibi: 'ista omnia extra opus meum sunt. ego ipsum
 contemplor. hoc esse honestum scio. itaque quocum-
 25 que ducit ac vocat, venio.' hoc ergo unum bonum 30
 est, quod non tantum perfectus animus, sed generosus
 quoque et indolis bonae sentit: cetera levia sunt, mu-

3 adleuas V || 8 honesti sed post i una littera rasa V
 honestas P || 9 facturus sed e super add. P | eris s erit VP ||
 14 ac VP et s | sui P teste Chatelainio || 17 ille quoque cui
 etiam hoc V Par. b || 18 quod Arg. b quam VP | tractati^o sed o
 additum manu recentiore V tractati P | maxime et ultime P
 maximae et ultimae V: corr. Sanctolonijs et Madvig || 19 nil P ||
 20 contemptus P | etiam nunc V eti^o a P || 22 grata s gratia VP |
 respondebit vel respondet s respondit VP || 23 sunt meum
 primo V | ego s ergo VP || 24 contempror V | quocumque VP
 sed q. post additum manu recentiore V || 25 ac vocat V ad-
 vocat P

tabilia. itaque sollicite possidentur. etiam si favente
 fortuna in unum congesta sunt, dominis suis incubant
 gravia et illos semper premunt, aliquando et inlidunt.
 31 nemo ex istis, quos purpuratos vides, felix est, non
 magis quam ex illis, quibus sceptrum et chlamydem 5
 in scaena fabulae adsignant: cum praesente populo lati
 incesserunt et coturnati, simul exierunt, excalceantur
 et ad staturam suam redeunt. nemo istorum, quos
 divitiae honoresque in altiore fastigio ponunt, magnus
 est. quare ergo magnus videtur? cum basi illum sua 10
 metiris. non est magnus pumilio, licet in monte con-
 stiterit; colossus magnitudinem suam servabit, etiam
 32 si steterit in puteo. hoc laboramus errore, sic nobis
 imponitur, quod neminem aestimamus eo, quod est,
 sed adicimus illi et ea, quibus adornatus est. atqui 15
 cum voles veram hominis aestimationem inire et scire,
 qualis sit, nudum inspicere: ponat patrimonium, ponat
 honores et alia fortunae mendacia, corpus ipsum exuat:
 animum intueri, qualis quantusque sit, alieno an suo
 33 magnus. si rectis oculis gladios micantes videt et si 20
 scit sua nihil interesse, utrum anima per os an per
 iugulum exeat, beatum voca: si cum illi denuntiata
 sunt corporis tormenta et quae casu veniunt et quae
 potentioris iniuria, si vincula et exilia et vanas huma-
 narum formidines mentium securus audit et dicit: 25

2 incubant VP incumbunt s cf. ep. 94, 74 || 3 inlidunt VP:
 corr. Gruter || 4 sub nemo lineola pallido atramento ducta et in
 marg. eodem atramento hō P | purp^uratos V || 5 clamydem V
 clamidem P || 7 coturnati sic VP cf. ep. 8, 8. recte igitur coturno
 codex Ambr. dial. IX 11, 8, et coturnatus scribi debuit dial. II
 18, 4, non coth., nam in codice cōturbatus || 11 non est magnus spa-
 milio (sed s expuncta et a, nisi o est, ex u corr.) V magnus pumilio
 P. ex hoc nanus pumilio Gruter, manebit nanus p. Chatelain,
 sed necessarium tam magnus puto quam magnitudinem ||
 12 colossus V conlisus P || 14 eo quo^d V aequo P || 15 a^tqui V
 aqui P || 20 si erectis V | si scit V sic (vel potius scē)
 scit P || 21 an om. P || 22 illis P || 25 fortitudines P | et supra
 versum V

‘non ulla laborum, o virgo, nova mi facies inopinave
 surgit: omnia praecepi atque animo mecum ipse peregi.’
 tu hodie ista denuntias: ego semper denuntiavi mihi
 et hominem paravi ad humana.’ praecogitati mali 34
 5 mollis ictus venit. at stultis et fortunae credentibus
 omnis videtur nova rerum et inopinata facies. magna
 autem pars est apud imperitos mali novitas: hoc ut
 scias, ea quae putaverant aspera, fortius, cum adsuevere,
 patiuntur. ideo sapiens adsuescit futuris malis et quae 35
 10 alii diu patiando levia faciunt, hic levia facit diu cogi-
 tando. audimus aliquando voces imperitorum dicen-
 tium: ‘sciebam hoc mihi restare’: sapiens scit sibi
 omnia restare. quicquid factum est, dicit: ‘sciebam’.
 VALE.

15 <SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.>

Subito nobis hodie Alexandrinae naves appa 1 LXXVII
 ruerunt, quae praemitti solent et nuntiare secuturae
 classis adventum: tabellarias vocant. gratus illarum
 Campaniae aspectus est: omnis in pilis Puteolorum
 20 turba consistit et ex ipso genere velorum Alexandrinas
 quamvis in magna turba navium intellegit. solis enim
 licet siparum intendere, quod in alto omnes habent
 naves. nulla enim res aequae adiuvat cursum quam 2
 summa pars veli: illinc maxime navis urgetur. itaque

1 Verg. Aen. VI 103 ss.

1 non nulla P | noua supra versum V || 2 praecepi (-cipi
 primo) atque V praecipitantque P | animum P || 3 hodie
 sed h ex corr. V || 4 ad humana V ad humana si silen-
 tio fides Chatelainii, et ad h. si Radermacheri P || 5 ueni^t V |
 credentibus sed re in ras. V || 6 inopinata sed post -ta una lit-
 tera rasa V || 9 assue- P || 13 quicquid P || 15 inscriptioni epi-
 stulae omissae solitum spatium reservatum esse in V hic non
 adnotat Kroll || 16 alexandrinae P || 22 siparum VP sed up
 supra i V. sipara in tragoediis (Med. 328 Herc. Oct. 699) ex
 Etrusco Leo, ubi suppara recensio interpolata. suppara in
 Lucano V 429 Hosius, cf. ib. II 364

quotiens ventus increbruit maiorque est quam expedit,
antemna summittitur: minus habet virium flatus ex
humili. cum intravere Capreas et promunturium, ex
quo 'alta procelloso speculatur vertice Pallas', ceterae
velo iubentur esse contentae: siparum Alexandrinarum
3 insigne [indiciu] est. in hoc omnium discursu pro-
perantium ad litus magnam ex pigritia mea sensi vo-
luptatem, quod epistulas meorum accepturus non pro-
peravi scire, quis illic esset rerum mearum status,
quid adferrent: olim iam nec perit quicquam mihi
nec acquiritur. hoc, etiam si senex non essem,
fuerat sentiendum: nunc vero multo magis: quantulum-
cumque haberem, tamen plus iam mihi superesset
viatici quam viae, praesertim cum eam viam simus
4 ingressi, quam peragere non est necesse. iter imper-
fectum erit, si in media parte aut citra petitum locum
steteris: vita non est imperfecta, si honesta est. ubi-
cumque desines, si bene desines, tota est. saepe autem
et fortiter desinendum est et non ex maximis causis.
5 nam nec eae maximae sunt, quae nos tenent. Tullius
Marcellinus, quem optime noveras, adulescens quietus
et cito senex, morbo et non insanabili correptus sed
longo et molesto et multa imperante, coepit deliberare
de morte. convocavit complures amicos. unusquis-
que aut quia timidus erat, id illi suadebat, quod sibi

1 increbuit P || 2 antemna sic VP || 3 promuntorium sed o
altera ex u corr. V promuntorium P || 5 uelo ex uolo fortasse V ||
contenta° V contempte P | siparum VP sed i expuncta est et up
super addita, praeterea aliquid rasi ante s in V || 6 indicium
seclutit Muretus || 7 pigritia meam P || 9 illis P || 12 magis quia
quantulumcumque s || 13 post superesset erasum et V || 14 simus s
sumus VP || 15 ingresisi sed si alterum erasum est et s super
additum manu recentiore V | imper- P || 18 bene desinis s |
saepe sed ae in rasura trium litt. V || 19 ex supra versum V ||
20 nec eae O. Rossbach: nec et VP | que V q (i. e. quae) P ||
22 correptus et longo coni. Gertz || 24 complures V quam
plures P || 25 timidus sed post i alteram una littera rasa et d
ex corr. V

suasisset, aut quia adulator et blandus, id consilium
dabat, quod deliberanti gratius fore suspicabatur: ami- 6
cus noster Stoicus, homo egregius et, ut verbis illum,
quibus laudari dignus est, laudem, vir fortis ac strenuus,
videtur mihi optime illum cohortatus. sic enim coepit:
'noli, mi Marcelline, torqueri, tamquam de re magna
deliberes. non est res magna vivere: omnes servi tui
vivunt, omnia animalia: magnum est honeste mori,
prudenter, fortiter. cogita, quamdiu iam idem facias:
10 cibus, somnus, libido, per hunc circulum curritur.
mori velle non tantum prudens aut fortis aut miser,
etiam fastidiosus potest.' non opus erat suasore illi, 7
sed adiutore: servi parere nolebant. primum detraxit
illis metum et indicavit tunc familiam periculum adire,
15 cum incertum esset, an mors domini voluntaria fuis-
set: alioqui tam mali exempli esse occidere dominum
quam prohibere. deinde ipsum Marcellinum admonuit 8
non esse inhumanum, quemadmodum cena peracta re-
liquiae circumstantibus dividantur, sic peracta vita
20 aliquid porrigi iis, qui totius vitae ministri fuissent.
erat Marcellinus facilis animi et liberalis, etiam cum
de suo fieret. minutas itaque summulas distribuit
fientibus servis et illos ultro consolatus est. non fuit 9
illi opus ferro, non sanguine: triduo abstinuit et in
25 ipso cubiculo poni tabernaculum iussit. solium deinde
inlatum est, in quo diu iacuit et calda subinde suf-
fusa paulatim defecit, ut aiebat, non sine quadam vo-

1 adulator V || 2 fore sed post o una littera (fortasse r)
rasa V | Attalus pro amicus coni. Schweighaeuser, proprium
nomen potius in v. Stoicus latere putat Madvig, frustra uterque,
cf. ep. 58, 8 al. || 11 post miser additum est sed manu non prima
in V || 16 alioqui V | esset VP in esse (ut scripsit Lipsius)
mutatum manu recentiore V | occidere dominum quam pro-
hibere VP signis super positis mutatur in proh. dom. quam
occ. in V || 18 inhumanum V || 19 diuiduntur V || 20 iis V
his P || 25 ponit sed t expuncta P || 26 diu ex dum radendo
corr. P | calda VP i super add. et in marg. aqua manu re-
centiore V || 27 agebat P

luptate, quam adferre solet lenis dissolutio non in-
 10 perta nobis, quos aliquando liquit animus. in fabel-
 lam excessi non ingratam tibi. exitum enim amici tui
 cognosces non difficilem nec miserum. quamvis enim
 mortem sibi consciverit, tamen mollissime excessit et
 vita elapsus est. sed ne inutilis quidem haec fabella
 fuerit. saepe enim talia exempla necessitas exigit.
 saepe debemus mori nec volumus, morimur nec volu-
 11 mus. nemo tam imperitus est, ut nesciat quandoque
 moriendum: tamen cum prope accessit, tergiversatur,
 10 tremit, plorat. nonne tibi videbitur stultissimus om-
 nium, qui fleuit, quod ante annos mille non vixerat?
 aequae stultus est, qui flet, quod post annos mille non
 vivet. haec paria sunt: non eris nec fuisti. utrumque
 12 tempus alienum est. in hoc punctum coniectus es,
 quod ut extendas, quo usque extends? quid fles? quid
 optas? perdis operam. 'desine fata deum flecti sperare
 precando.' rata et fixa sunt et magna atque aeterna
 necessitate ducuntur. eo ibis, quo omnia eunt. quid
 tibi novi est? ad hanc legem natus es. hoc patri tuo
 accidit, hoc matri, hoc maioribus, hoc omnibus ante
 te, hoc omnibus post te. series invicta et nulla mu-
 13 tabilis ope inligavit ac trahit cuncta. quantus te po-
 pulus moriturorum sequetur? quantus comitabitur?
 fortior, ut opinor, esses, si multa milia tibi commo-
 14 rerentur: atqui multa milia et hominum et animalium

17 Verg. Aen. VI 376

2 liquit V aliquid P || 3 excessi P excidi ex excessi ut
 videtur corr. manu recentiore V || 4 difi- V || 5 mollissime sed
 l prius postmodo insertum V || 6 vitae lapsus P || 9 ut sed t
 ex corr. P || 10 post moriendū una litt. rasa P || 11 uidetur
 tibi P || 12 flebit Madrig | uixerit cum codice Rehdigerano
 Madrig || 15 hoc (o expunxit et super ser. un manus recentior)
 punctum V hoc puncto P | coniectus V coniunctus P¹ fide Chate-
 lainii || 17 fati sed i in ras. P || 22 pos te P | nullam sed m
 erasum V || 23 ope ex opere radendo factum V | illigavit P ||
 24 moriturorum sed ur post insertum V || 26 atque P

hoc ipso momento, quo tu mori dubitas, animam va-
 riis generibus emittunt. tu autem non putabas te
 aliquando ad id perventurum, ad quod semper ibas?
 nullum sine exitu iter est. exempla nunc magnorum
 14 virorum me tibi iudicas relaturum? puerorum referam.
 Lacon ille memoriae traditur impubis adhuc, qui captus
 clamabat 'non serviam' sua illa Dorica lingua, et ver-
 bis fidem inposuit: ut primum iussus est servili fungi
 et contumelioso ministerio, adferre enim vas obscenum
 10 iuebatur, inlisum parieti caput rupit. tam prope li-
 bertas est: et servit aliquis? ita? non sic perire filium
 tuum malles quam per inertiam senem fieri? quid
 ergo est, cur perturberis, si mori fortiter etiam pue-
 rile est? puta nolle te sequi: duceris. fac tui iuris,
 15 quod alieni est. non sumes pueri spiritum, ut dicas
 'non servio'? infelix, servis hominibus, servis rebus,
 servis vitae. nam vita, si moriendi virtus abest, ser-
 vitus est. ecquid habes, propter quod expectes? vo-
 16 luptates ipsas, quae te morantur ac retinent, consum-
 20 psisti. nulla tibi nova est, nulla non iam odiosa ipsa
 satietate: quis sit vini, quis mulsi sapor, scis. nihil
 interest, centum per vesicam tuam an mille amphorae
 transeant: saccus est. quid sapiat ostreum, quid mul-
 lus, optime nosti: nihil tibi luxuria tua in futuros
 25 annos intactum reservavit: atqui haec sunt, a quibus
 invitus divelleris. quid est aliud, quod tibi eripi do-
 17 leas? amicos? quis enim tibi potest amicus esse? pa-

2 pā^v////tabas P || 3 id V eo sic P fuitne olim ad id? ||
 quod sed d ex r correctum? V || 5 post referam signum palli-
 dissimo atramento et in marg. Nō P || 6 impubis P || 8 impo-
 suit P | fungi servili et (et post insertum) V || 9 obscaenum V ||
 10 illisum P | capud P || 11 post ita distinxit Buecheler. tu pro ita
 coni. H. Mueck || 16 servis vitae servis rebus P || 18 et quid P ||
 19 ipsoos sic P | consumsisti VP sed p super add. V || 20 tibi
 noua sic V || 21 quis mulsi P quis sit mulsi V || 22 uessicam V uersi-
 cam P. an vensicam? anphore V anphore P || 23 es s || 25 atque P ||
 26 alud P || 27 amicos? quis enim tibi potest amicus esse?

triam? tanti enim illam putas, ut tardius cenes? so-
lem? quem, si posses, extingueres. quid enim um-
quam fecisti luce dignum? confitere non curiae te,
non fori, non ipsius rerum naturae desiderio tardio-
rem ad moriendum fieri: invitus relinquis macellum, in
18 quo nihil reliquisti. mortem times: at quomodo illam
media boletatione contemnis? vivere vis: scis enim?
mori times: quid porro? ista vita non mors est? Cae-
sar, cum illum transeuntem per Latinam viam unus
ex custodiarum agmine demissa usque in pectus vetere
barba rogaret mortem: 'nunc enim' inquit 'vivas?'
hoc istis respondendum est, quibus succursura mors
19 est: mori times: nunc enim vivis? 'sed ego' inquit
'vivere volo, qui multa honeste facio. invitus relin-
quo officia vitae, quibus fideliter et industrie fungor.'
quid? tu nescis unum esse ex vitae officiis et mori?
nullum officium relinquis. non enim certus nume-
20 rus, quem debeas explere, finitur. nulla vita est non
brevis. nam si ad naturam rerum respexeris, etiam
Nestoris et Sattiae brevis est, quae inscribi monu-

patriam? *Madrig*: amicus esse patriam **P** *Par. b.* amicus (*super ser. amas*) esse patriam (*sed in expuncta*) **V** || 1 enim in
illam **P** unde enim tu illam *H. Mueck* | coenes **P** caenes
in cernas corr. V | solem quem **V P.** *distinxit Wolters* || 3 di-
gnum in ras. **P** | conficere **P** | curiae erasa e in curiae muta-
tum **V** || 4 fore **P** || 5 inuctus **P** || 6 ad **P** | illam ex illum **P** ||
7 media boletatione **P** *Par. b.* media delectatione *sed de ex be*
corr. V media oblectatione *et. boletatione non repudiaret Sancto-*
lonius, commendavit nuper Chatelain, nunc etiam Buecheler qui
comparat visceratio et ex titulis die rosationis, die violationis |
contemnes *sed es ex is* **V** contempnis **P** || 8 .t. caesar **V** caesar **P.**
C. Caesar O. Rossbach || 10 dimissa **P** || 11 nunc expunctum et nū
super ser. V || inquit hic et 13 **P** || 13 nunc **V P** *sed in num corr. V* ||
15 efficia **P** || 16 tu ex te **P** || 18 nulla vita non brevissimast, si
ad naturam rerum respexeris, etiam Nestoris et Statiliae, quae
e. q. s. Madrig || 19 respexeris **V** | aptius Tithoni et Nestoris ex-
empla iunguntur apocoloc. 4, sed conferatur ep. 47, 12 || 20 sat-
tiae **V P.** *apud Plinium n. h. VII 158 codices sattilia. 'dubium*
igitur utrum Sattia an Statilia fuerit' Buecheler

mento suo iussit annis se nonaginta novem vixisse.
vides aliquem gloriari senectute longa. quis illam
ferre potuisset, si contigisset centesimum implere?
quomodo fabula, sic vita non quam diu, sed quam
5 bene acta sit, refert. nihil ad rem pertinet, quo loco
desinas. quocumque voles desine: tantum bonam clau-
sulam inpone. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Vexari te destillationibus crebris ac febriculis, 1 LXXVIII
10 quae longas destillationes et in consuetudinem ad-
ductas secuntur, eo molestius mihi est, quia expertus
sum hoc genus valetudinis, quod inter initia contem-
psi: poterat adhuc adulescentia iniurias ferre et se
adversus morbos contumaciter gerere. deinde succubui
15 et eo perductus sum, ut ipse destillarem ad summam
maciem deductus. saepe impetum cepi abrumpendae
vitae: patris me indulgentissimi senectus retinuit. co-
gitavi enim non quam fortiter ego mori possem, sed
quam ille fortiter desiderare non posset. itaque im-
20 peravi mihi, ut viverem. aliquando enim et vivere
fortiter facere est. quae mihi tunc fuerint solacio di-
cam, si prius hoc dixero, haec ipsa, quibus adquiesce-
bam, medicinae vim habuisse. in remedium cedunt
honestas solacia, et quicquid animum erexit, etiam cor-
25 pori prodest: studia mihi nostra saluti fuerunt. phi-
losophiae acceptum fero, quod surrexi, quod convalui.
illi vitam debeo et nihil illi minus debeo. multum 4

2 malo et vides | anicula pro aliquem con. *Muretus* | glo-
riare **P** || 7 VALE *sed post l. una litt. rasa* **V** || 8 inscriptio est in
V P. *cf. adn. in p. 238, 20* || 9 et 10 destila- **P** || 11 sequun-
tur **P** || 12 ualit- **P** | contemsi **V** || 15 destilarem **V** | summā (*sed ā*
post inserta) maciem *supra a vocis maciem lineola (.) erasu* **V**
summam aciem **P** || 16 coepi **V P** || 19 non *sed lineola subducta*
manu sec. V || 22 dixero vel dixerim *et dixeris* **V P** | haec *sed*
primo hac **V.** *an dixero, ista ipsa?* || 27 nihil illi minus *Par. b*
nihil minus **P** nihil minus illi **V** | multum] *in marg. Nō* **P** *ut*

mihi contulerunt ad bonam valetudinem amici, quorum adhortationibus, vigiliis, sermonibus adlevabar. nihil aequae, Lucili, virorum optime, aegrum reficit atque adiuvat quam amicorum adfectus; nihil aequae expectationem mortis ac metum subripit: non iudicabam me, cum illos superstites relinquerem, mori. putabam, inquam, me victurum non cum illis, sed per illos. non effundere mihi spiritum videbar, sed tradere. haec mihi dederunt voluntatem adiuvandi me et patiendi omne tormentum: alioqui miserrimum est, cum animum moriendi proieceris, non habere vivendi. 5 ad haec ergo remedia te confer. medicus tibi quantum ambules, quantum exercearis, monstrabit; ne indulgeas otio, ad quod vergit iners valetudo; ut legas clarius et spiritum, cuius iter ac receptaculum laborat, exerceas; ut naviges et viscera molli iactatione concutias; quibus cibis utaris, vinum quando virium causa advoces, quando intermittas, ne inritet et exasperet tussim. ego tibi illud praecipio, quod non tantum huius morbi, sed totius vitae remedium est: contemne 20 mortem. nihil triste est, cum huius metum effugimus. tria haec in omni morbo gravia sunt: metus mortis, dolor corporis, intermissio voluptatum. de morte satis dictum est: hoc unum dicam, non morbi hunc esse sed naturae metum. multorum mortem distulit 25 morbus et saluti illis fuit videri perire. morieris, non quia aegrotas, sed quia vivis. ista te res et sanatum manet: cum convalueris, non mortem, sed valetudinem

infra quoque ad tmema 5 extr. || 1 ualitu- P || 4 atque ex adque P || 6 me cum s metum PM¹V sed post me una litt. rasa et tum post insertum V || 6 relinquerem s relinquere VP || 8 udebar P | trahere VP: corr. Muretus || 10 alioqui V¹P¹ | miserr- sed i ex o et se in ras. V || 13 exercearis P || 14 ualitudo P || 17 unum sed in ras. n V || 18 ex ea sperrectusim P || 23 idem valet quod de timore mortis || 24 morbi in morbi corr. V | hunc V || 25 sed in ras. V | exitum Schultess. non accedo | multorum sed v supra o priorem P | mortum P || 26 saluti sed i post inserta V || 28 ualitu- P

effugies. ad illud nunc proprium incommodum revertamur: magnos cruciatus habet morbus. sed hos tolerabiles intervalla faciunt. nam summi doloris intentio invenit finem. nemo potest valde dolere et diu: sic 5 nos amantissima nostri natura disposuit, ut dolorem aut tolerabilem aut brevem faceret. maximi dolores 8 consistunt in macerrimis corporis partibus: nervi articuli et quicquid aliud exile est, acerrime saevit, cum in arto vitia concepit. sed cito hae partes ob- 10 stupescunt et ipso dolore sensum doloris amittunt, sive quia spiritus naturali prohibitus cursu et mutatus in peius vim suam, qua viget admonetque nos, perdit, sive quia corruptus umor, cum desiit habere, quo confluat, ipse se elidit et iis, quae nimis implevit, excutit 15 sensum. sic podagra et cheragra et omnis vertebra- rum dolor nervorumque interquiescit, cum illa, quae torquebat, hebetavit: omnium istorum prima verminatio vexat, impetus mora extinguatur et finis dolendi est optorpuisse. dentium, oculorum, aurium dolor ob 20 hoc ipsum acutissimus est, quod inter angusta corporis nascitur, non minus, mehercule, quam capitis ipsius: sed si incitator est, in alienationem soporemque con-

2 cf. Epicur. fr. 446 V.

1 prorum V || 2 cruciatus VP sed supra o addita u V | morbos P || 3 intentio cito invenit coni. Stephanus || 4 dolere ex dolore corr. V | sit nos amicissima P || 5 nostri ex nostra P | ut V ui P || 9 concoepit VP | obstip- supra ep. 74. 4 || 13 humor sed h in ras. V | confluat sed a ex corr. P || 15 cheragra P et primo V || 16 nervorumque s et nervorumq. P Par. b et primo V et nervorum ed. Mentel. | interquiescit s interciat scit P in tertiae scitscit V qui in marg. int sciscit || 17 torquebat P torbonebat (turbabat in marg.) V | hebetabit VP | prima sed p in ras. P | verminatio VP sed uer expunctum et super additum inter V || 21 mehercules s mehercule VP Par. b. semel at me hercule BA ep. 117, 31. reliqua exempla a Friedlaendero in Petroni cen. Tr. p. 211 adlata aut correctae sunt ope codicis Nazariani aut nihil probant velut quod Haasium scripsisse pacnituit nat. qu. I 16, 4 at hercule scelera

10 vertitur. hoc itaque solacium vasti doloris est, quod
 necesse est desinas illum sentire, si nimis senseris.
 illud autem est, quod imperitos in vexatione corporis
 male habet: non adsueverunt animo esse contenti.
 multum illis cum corpore fuit. ideo vir magnus ac
 prudens animum diducit a corpore et multum cum
 meliore ac divina parte versatur, cum hac querula et
 11 fragili quantum necesse est. 'sed molestum est' in-
 quit 'carere adsuetis voluptatibus, abstinere cibo, si-
 tire, esurire.' haec prima abstinencia graviora sunt. 10
 deinde cupiditas relanguescit ipsis per [se] quae cu-
 pimur, fatigatis ac deficientibus: inde morosus est sto-
 machus, inde cuius fuit aviditas cibi, odium est. de-
 sideria ipsa moriuntur. non est autem acerbum carere
 12 eo, quod cupere desieris. adice, quod nullus non in- 15
 mittitur dolor aut certe remittitur. adice, quod licet
 et cavere venturum et obsistere imminenti remediis.
 nullus enim non signa praemittit, utique qui ex solito
 revertitur. tolerabilis est morbi patientia, si contem-
 13 pseris id, quod extremum minatur. noli mala tua 20
 facere tibi ipse graviora et te querellis onerare. levis
 est dolor, si nihil illi opinio adiecerit: contra, si ex-
 hortari te coeperis ac dicere: 'nihil est aut certe
 exiguum est. durescit: iam desinet': levem illum,
 dum putas, facies. omnia ex opinione suspensa sunt; 25
 non ambitio tantum ad illam respicit et luxuria et

1 solatium VP || 3 verba illud autem est — 15 cupere de-
 sieris transponenda esse post huius epistulae § 21 Bartsch
 coniciendi concessit Hilgenfeld. de traiciendo tmemate 11 iam
 monuerat Haase || 4 contenti ex contempti radendo corr. V ||
 6 deducit P || 8 inquit P ut saepe. hoc iam tacebo || 9 assuetis P
 sitiri P || 11 se eiicit Muretus | capimus P || 13 cuius Madvig:
 quibus VP || 17 et cavere P cavere V fortasse recte | immin- P ||
 18 nullus ex nullum V || 19 tolerabilis — 20 minatur eici vult
 Hilgenfeld || 19 patientia P apientia sed ante a aliquid rasi et
 super additum paci V | contempseris V || 21 tibi ipsi VP: corr.
 Haase | quaerellis V querelis P

avaritia: ad opinionem dolemus. tam miser est quis-
 que quam credidit. detrahendas praeteritorum dolo- 14
 rum conquestiones puto et illa verba: 'nulli umquam
 fuit peius. quos cruciatus, quanta mala pertuli! nemo
 5 me surrecturum putavit. quotiens deploratus sum a
 meis, quotiens a medicis relictus! in eculeum impositi
 non sic distrahuntur.' etiam si sunt vera ista, trans-
 ierunt. quid iuvat praeteritos dolores retractare et
 miserum esse, quia fueris? quid, quod nemo non
 10 multum malis suis adicit et sibi ipse mentitur? deinde
 quod acerbum fuit ferre, tulisse iucundum est: naturale
 est mali sui fine gaudere. circumcidenda ergo duo
 sunt, et futuri timor et veteris incommodi memoria:
 hoc ad me iam non pertinet, illud nondum. in ipsis 15
 15 positus difficultatibus dicat: 'forsan et haec olim me-
 minisse iuvabit.' toto contra ille pugnet animo: vin-
 cetur, si cesserit, vincet, si se contra dolorem suum
 intenderit: nunc hoc plerique faciunt, attrahunt in se
 ruinam, cui obstandum est. istud quod premit, quod
 20 impendit, quod urget, si subducere te coeperis, seque-
 tur et gravius incumbet: si contra steteris et obniti
 volueris, repellitur. athletae quantum plagarum ore, 16
 quantum toto corpore excipiunt? ferunt tamen omne
 tormentum gloriae cupiditate nec tantum quia pugnant,
 25 ista patiuntur, sed ut pugnent. exercitatio ipsa tor-
 mentum est: nos quoque evincamus omnia, quorum
 praemium non corona nec palma est nec tubicen prae-

15 Verg. Aen. I 203

1 non necesse est et dol. cf. ep. 85, 40 || 2 credit. item de-
 trahendas coni. Hilgenfeld || 6 quotiens (dein erasum relictus) a
 medicis relictus V | impositi sed i extrema in ras. V inp- P ||
 7 distrah- s detrah- VP || 9 qui quod P || 11 fuit ferre, tulisse
 Bartsch: fuit retulisse (rett- V) VP || 12 ma V || 16 iuuavit V¹P
 iuuabit V² | tota P | ille scripsi: illa V illum P || 18 adtrahunt P ||
 20 impendit P | urget in urget corr. P | sequatur ex sequa-
 tur V || 22 adlaetę V || 24 quia sed i supra versum V || 25 ex-
 ercitatio sed rt ex corr. V || 27 predicationis sed s expunctum V

dicationi nominis nostri silentium faciens, sed virtus
 et firmitas animi et pax in ceterum parta, si semel in
 17 aliquo certamine debellata fortuna est. 'dolorem gra-
 vem sentio.' quid ergo? non sentis, si illum mulie-
 briter tuleris? quemadmodum perniciosior est hostis 5
 fugientibus, sic omne fortuitum incommodum magis
 instat cedenti et averso. 'sed grave est.' quid? nos
 ad hoc fortes sumus, ut levia portemus? utrum vis
 longum esse morbum an concitatum et brevem? si
 longus est, habet intercapedinem, dat refectioni locum, 10
 multum temporis donat, necesse est, ut exurgit, et
 desinat. brevis morbus ac praeceps alterutrum faciet:
 aut extinguetur aut exstinguet. quid autem interest,
 non sit an non sim? in utroque finis dolendi est.
 18 illud quoque proderit, ad alias cogitationes avertere 15
 animum et a dolore discedere. cogita quid honeste,
 quid fortiter feceris; bonas partes tecum ipse tracta.
 memoriam in ea, quae maxime miratus es, sparge.
 tunc tibi fortissimus quisque et victor doloris occur-
 rat: ille, qui cum varices exsecandas praeberet, 20
 legere librum perseveravit; ille, qui non desiit ridere,
 cum hoc ipsum irati tortores omnia instrumenta cru-
 delitatis suae experirentur: non vincetur dolor ratione,
 19 qui victus est risu? quicquid vis nunc licet dicas,
 destillationes et vim continuae tussis egerentem visce- 25

2 si sed i cum ras. P || 7 graue in ras. P || 8 haec P
 9 concitatum s: cogitatum VP sed a supra og manu sec. V ||
 10 intercapedinem ex intercapid- V || 11 danat P | necesse est
 ut V necesse et ut P | exurgat (exur- P) VP: corr. Haase |
 14 in om. P || 16 discedere sed de supra lineam manu recen-
 tiore V || 17 artes coni. Madvig. immo subest vitae cum fabula
 comparatio, cf. ep. 77, 20. 80, 7. 115. 15 al. || 18 ea quae V
 aequae P || 20 dum VP: corr. Haase | exsecandas V: et ex-
 ecandas sed e ante e in ras. P || 22 ante hoc ipsum super addi-
 tum ob (ex s) manu recentiore V. mirati commemorat Modius ||
 23 experirentur] potest esse experimentur sed in diffuso (in
 ras.?) atramento: spatium maius quam pro r littera P || 24 nunc
 V n̄ (i. non) P || 25 dist- P

rum partes et febrem praecordia ipsa torrentem et
 sitim et artus in diversum articulis exeuntibus tortos:
 plus est flamma et eculeus et lammina et vulneribus
 ipsis intumescentibus quod illa renovaret et altius ur-
 5 geret impressum. inter haec tamen aliquis non gemuit.
 parum est: non rogavit. parum est: non respondit.
 parum est: risit et quidem ex animo. vis tu post hoc
 dolorem deridere? 'sed nihil' inquit 'agere sinit mor- 20
 bus, qui me omnibus abduxit officiis.' corpus tuum
 10 valetudo tenet, non et animum. itaque cursoris mo-
 ratur pedes, sutoris aut fabri manus impedit: si ani-
 mus tibi esse in usu solet, suadebis, docebis, audies,
 disces, quaeres, recordaberis. quid porro? nihil agere
 te credis, si temperans aeger sis? ostendes morbum
 15 posse superari vel certe sustineri. est, mihi crede, 21
 virtuti etiam in lectulo locus. non tantum arma et
 acies dant argumenta alacris animi indomitique terro-
 ribus: et in vestimentis vir fortis apparet. habes, quod
 agas: bene luctare cum morbo. si nihil te coegerit,
 20 si nihil exoraverit, insigne prodis exemplum. o quam
 magna erat gloriae materia, si spectaremur aegri! ipse
 te specta, ipse te lauda. praeterea duo genera sunt 22
 voluptatum. corporales morbus inhibet, non tamen
 tollit. immo, si verum aestimes, incitat: magis iuvat
 25 bibere sitientem; gratior est esurienti cibus. quicquid
 ex abstinentia contigit, avidius excipitur. illas vero

1 praecordia sed r prior supra membranae foramen ad-
 dita V || 2 in diversim sed u supra i alteram V || 4 urgeret P
 urgueret V. ureret coni. Haase || 6 ante impressum addit
 ferrum Schweighaeuser. intellegendum id esse monuerat Li-
 psius || 7 post hoc sic VPM post haec s. ultimum specta-
 tur membrum ut gravissimum, unde deridere || 9 abduxit
 VP sed abd- ex add- V manu sec. | tuum M tum sed al-
 tera u super add. V tum P || 10 valetudo te nec P | non PM¹
 altera n expuncta et u supra o ergo num V | morabitur
 coni. Matthiae || 11 impedit P || 13 disces s dices VP || 15 crede
 sed e prior in ras. V || 18 uestem- ex uestim- V || 21 expecta-
 remur P || 22 te expecta VP || 26 astinentia P | contingit V

animi voluptates, quae maiores certioresque sunt, nemo
 23 medicus aegro negat. has quisquis sequitur et bene
 intellegit, omnia sensuum blandimenta contemnit. 'o
 infelicem aegrum!' quare? quia non vino nivem diluit?
 quia non rigorem potionis suae, quam capaci scypho
 miscuit, renovat fracta insuper glacie? quia non ostrea
 illi Lucrina in ipsa mensa aperiuntur? quia non circa
 cenationem eius tumultus cocorum est ipsos cum
 opsoniis focos transferentium? hoc enim iam luxuria
 commenta est: ne quis intepescat cibus, ne quid pa-
 lato iam calloso parum ferveat, cenam culina prose-
 24 quitur. 'o infelicem aegrum!' edet, quantum conco-
 quat. non iacebit in conspectu aper ut vilis caro a
 mensa relegatus, nec in repositorio eius pectora avium,
 totas enim videre fastidium est, congesta ponentur: 15
 quid tibi mali factum est? cenabis tamquam aeger,
 25 immo aliquando tamquam sanus. sed omnia ista fa-
 cile perferemus, sorbitionem, aquam calidam et quic-
 quid aliud intolerabile videtur delicatis et luxu fluen-
 tibus magisque animo quam corpore morbidis: tantum 20
 mortem desinamus horrere. desinemus autem, si fines
 honorum ac malorum cognoverimus: ita demum nec
 26 vita taedio erit nec mors timori. vitam enim occu-
 pare satietas sui non potest tot res varias, magnas,
 divinas percensentem: in odium illam sui adducere 25

2 quisquis n̄ sequitur sed n̄ post insertum ut videtur V ||
 5 capaci scypho ex capacis cypho corr. V capaci scypho sed
 post c hasta longa litterae h ut videtur ut primo fuerit sch pro
 sey P || 8 tumultus sed s ex m facta in rasura, dein erasum
 est V | cocorum V coquorum sed ut primo voluerit coquo- P |
 9 obsoniis (ex ops-) focos V ipson ocos sed ip supra versum
 sunt, sordibus autem obscurata quae exstant inter ipson (i?) et
 ocos P | transferentū sed ante ū una litt. erasa et t ipsa quo-
 que in ras. P | enim sed n̄ ultima expuncta V || 10 cybus P ||
 11 fuerat P || 12 edat P | conquoquat P || 13 oculos pasturus,
 'a convivis dimissus' (Petron. 41)? cf. Friedlaender in Petr.
 cen. p. 298. in contemptu Koch || 14 religatus PV¹ relegatus
 V² | pectore P || 23 uitam V uita P

solet iners otium. rerum naturam peragranti num-
 quam in fastidium veritas veniet: falsa satiabunt. rur- 27
 sus si mors accedit et vocat, licet immatura sit, licet
 mediam praecidat aetatem, perceptus longissimae fru-
 ctus est. cognita est illi ex magna parte natura. scit
 5 tempore honesta non crescere: iis necesse est videri
 omnem vitam brevem, qui illam voluptatibus vanis et
 ideo infinitis metiuntur. his te cogitationibus recrea 28
 et interim epistulis nostris vacando. veniet aliquod
 10 tempus, quod nos iterum iungat ac misceat: quantulum-
 libet sit illud, longum faciet scientia utendi. nam, ut
 Posidonius ait, 'unus dies hominum eruditorum plus
 patet quam imperitis longissima aetas.' interim hoc 29
 tene, hoc morde: adversis non succumbere, laetis non
 15 credere, omnem fortunae licentiam in oculis habere,
 tamquam quicquid potest facere, factura sit. quicquid
 expectatum est diu, lenius accedit. VALE.

<SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.>

Expecto epistulas tuas, quibus mihi indices, cir- 1 LXXIX
 20 cuitus Siciliae totius quid tibi novi ostenderit, et ante
 omnia de ipsa Charybdi certiora. nam Scyllam saxum
 esse et quidem non terribile navigantibus optime scio:
 Charybdis an respondeat fabulis, perscribi mihi desi-
 dero et, si forte observaveris, dignum est autem quod

2 satiabunt P supra t alt. addito signo quod interpunctio-
 nem significare putat Radermacher, terminationem ur (ergo sa-
 tiabuntur) Chatelain || 4 longissime VP: corr. Madvig || 5 sit
 tempore P || 6 his P || 7 breuē ex breui corr. V | quid illam P || 9 et
 expunctum V | uacando ueniet aliquod t. V uacando ueniet ali-
 quando t. P ueniat uacando aliquod t. M. interim epistulis
 nostris vaca. veniet aliquando t. P. Thomas Sénèque morceaux
 choisis (Paris. ed. a. 1896) p. 291 recte || 10 quantulumlibet P
 quantumlibet V || 12 possid- P || 13 imperitis sed n̄ expuncta P ||
 hoc tene hoc morde VP: tene hoc mordicus Muretus || 17 leuius
 VP: corr. Wolters || 20 ciciliae P | ante addidit Wolters || 21 ca-
 ryb- hic et 23 P | scillam P || 24 desidero sed ante o rasa i V

observes, fac nos certiores, utrum uno tantum vento
agatur in vertices an omnis tempestas aequè mare
illud contorqueat, et an verum sit, quicquid illo freti
turbine abreptum est, per multa milia trahi conditum
2 et circa Tauromenitanum litus emergere. si haec mihi 5
perscripseris, tunc tibi audebo mandare, ut in honorem
meum Aetnam quoque ascendas, quam consumi et sen-
sim subsidere ex hoc colligunt quidam, quod aliquando
longius navigantibus solebat ostendi. potest hoc ac-
cidere, non quia montis altitudo descendit, sed quia 10
ignis evanuit et minus vehemens ac largus effertur,
ob eandem causam fumo quoque per diem segniore.
neutrum autem incredibile est, nec montem, qui de-
voretur cotidie, minui nec manere eundem, quia
non ipsum exest, sed in aliqua inferna valle con- 15
ceptus exaestuat et aliis pascitur, in ipso monte non
3 alimentum habet, sed viam. in Lycia regio notissima
est, Hephaestion incolae vocant, foratum pluribus locis
solum, quod sine ullo nascentium damno ignis inno-
xius circumit. laeta itaque regio est et herbida nihil 20
flammis adurentibus, sed tantum vi remissa ac languida
4 refulgentibus. sed reservemus ista tunc quaesituri,
cum tu mihi scripseris, quantum ab ipso ore montis
nives absint, quas ne aestas quidem solvit: adeo tutae

2 aequè 'retus lectio Pinc.' atque VP || 3 feritur bine P ||
4 adreptum s | milia V malitia P || 5 tauromenitanum
ex tauromeni- V || 6 ut in V ut P || 7 quam V quâquâ P |
consummi P || 8 aliquanto VP || 9 accidere ex occ- P || 11 mi-
nus s nimis VP || 12 segnior VP: corr. Pincianus || 14 nec
ignem non manere s | qui non s || 15 ipsum exesse P teste Ra-
dermachero psum exē (voluit ex se) est V: corr. Haase | exest
ignis sed (vel 16 pascitur ignis, in ipso) con. Buecheler, quia non
ipsum ignis exest ego aliquando sed ut non retinerem | ualde sed
d expuncta et l supra d V || 16 aliis V || 17 lycia P || 18 ephae-
stion V ephestion P: corr. Lipsius || 19 ignoxius litt. g expuncta
V ignoxius P || 20 circumit VP | regio ex legio P | nil P ||
21 adurentibus V adulentibus P. adolentibus Haase

sunt ab igne vicino. non est autem quod istam cu-
ram imputes mihi. morbo enim tuo daturus eras.
etiam si nemo mandaret. quid tibi do, ne Aetnam de- 5
scribas in tuo carmine, ne hunc sollemnem omnibus
5 poetis locum attingas? quem quo minus Ovidius tra-
ctaret, nihil obstitit, quod iam Vergilius impleverat.
ne Severum quidem Cornelium uterque deterruit. om-
nibus praeterea feliciter hic locus se dedit et qui
praecesserant, non praeripuisse mihi videntur, quae dici
10 poterant, sed aperuisse. [sed] multum interest, utrum 6
ad consumptam materiam an ad subactam accedas:
crescit in dies et inventuris inventa non obstant. prae-
terea condicio optima est ultimi: parata verba in-
venit, quae aliter instructa novam faciem habent.
15 nec illis manus inicit tamquam alienis. sunt enim
publica. [iurisconsulti negant quicquam publicum
usu capi.] aut ego te non novi aut Aetna tibi sali- 7
vam movet. iam cupis grande aliquid et par priori-
bus scribere. plus enim sperare modestia tibi tua
20 non permittit, quae tanta in te est, ut videaris mihi
retracturus ingenii tui vires, si vincendi periculum
sit: tanta tibi priorum reverentia est. inter cetera hoc 8
habet boni sapientia: nemo ab altero potest vinci, nisi
dum ascenditur. cum ad summum perveneris, paria
25 sunt, non est incremento locus, statur. numquid sol

5 Ovid. met. XV 340 ss. || 6 Verg. Aen. III 571 ss.

3 nemo quid mandaret tibi donec etnam (vel donec aet-
nam) describat V nemo quid mandaret tibi donec aetnam de-
scribar P: corr. Rubenius || 5 adtingas P attingas sed t supra
t V || 6 uirg- P || 8 dedit sed d altera ex corr. V || 10 sed se-
clusit Madrig, scilicet prop. Ioannes Mueller || 11 consumtam P ||
12 in (in fine versus) in dies P || 13 optima P || 16 verba iurisc.
— usucapi huc perperam illata esse ex ep. 88, 12 ridit Wolters ||
17 aethna hic et p. 286, 9 V || 23 sapientia: non potest uinci.
nemo ab altero potest uinci s | ab altera P || 24 dum ad VP:
corr. Gronovius || 25 non est non est incremento locus perveneris
paria sunt incremento sed r. non est incr. — paria sunt lineola
transfossa V

magnitudini suae adicit? numquid ultra quam solet,
 luna procedit? maria non crescunt. mundus eundem
 9 habitum ac modum servat. extollere se, quae iustam
 magnitudinem implevere, non possunt. quicumque
 fuerint sapientes, pares erunt et aequales. habebit 5
 unusquisque ex iis proprias dotes: alius erit adfabilior,
 alius expeditior, alius promptior in eloquendo, alius
 facundior: illud, de quo agitur, quod beatum facit,
 10 aequalest in omnibus. an Aetna tua possit sub-
 labi et in se ruere, an hoc excelsum cacumen et con- 10
 spicuum per vasti maris spatia detrahat adsidua vis
 ignium, nescio: virtutem non flamma, non ruina infe-
 rius adducet. haec una maiestas deprimi nescit. nec
 proferri ultra nec referri potest. sic huius, ut caele-
 stium, stata magnitudo est. ad hanc nos conemur 15
 11 educere. iam multum operis effecti est: immo, si
 verum fateri volo, non multum. nec enim bonitas est
 pessimis esse meliorem: quis oculis gloriatur, qui su-
 spicetur diem? cui sol per caliginem splendet, licet
 contentus interim sit effugisse tenebras, adhuc non 20
 12 fruitur bono lucis. tunc animus noster habebit, quod
 gratuletur sibi, cum emissus his tenebris, in quibus
 volutatur, non tenui visu clara prospexerit, sed totum
 diem admiserit et redditus caelo suo fuerit, cum re-
 ceperit locum, quem occupavit sorte nascendi. sursum 25
 illum vocant initia sua. erit autem illic etiam ante-
 quam hac custodia exsolvatur, cum vitia disiecerit

1 magnitudinis sed s erasa V || 2 crescunt sed post n lit-
 teram altera n ut videtur erasa V || 3 iustam V iuxta P || 4 im-
 plere P || 6 iis V hiis P his s | affab- P || 7 promptior P
 promptior sed o prior ex u V || 9 aequale est (erit Muretus) s
 aequale VP | sublabi — 12 inferius litteris minoribus sunt exarata
 in V || 10 et conspicuum V per conspicuum P || 11 puasti ex
 miasti ut videtur V | assidua VP || 12 inferius V ferius vel
 feruis P || 13 magestas depm sic P || 15 statuta s || 16 effecti
 VP effectum s || 19 diem, cui — splendet? distinguebant ante
 Buechelerum. splendeat? coni. Fickert || 20 contemptus P |
 sic P || 25 sursum crasa m in sursū mutatum V || 27 exsolua-

purusque ac levis in cogitationes divinas emicuerit.
 hoc nos agere, Lucili carissime, in hoc ire impetu 13
 toto, licet pauci sciant, licet nemo, iuvat. gloria um-
 bra virtutis est: etiam invitam comitabitur. sed
 5 quemadmodum umbra aliquando antecedit, aliquando
 sequitur vel a tergo est, ita gloria aliquando ante nos
 est visendamque se praebet, aliquando in averso est
 maiorque quo serior, ubi invidia secessit. quamdiu 14
 videbatur furere Democritus! vix recepit Socraten
 10 fama. quamdiu Catonem civitas ignoravit! respuit nec
 intellexit, nisi cum perdidit. Rutili innocentia ac vir-
 tus lateret, nisi accepisset iniuriam: dum violatur, ef-
 fulsit. numquid non sorti suae gratias egit et exilium
 suum complexus est? de his loquor, quos inlustravit
 15 fortuna, dum vexat: quam multorum profectus in no-
 titiam evasere post ipsos? quam multos fama non
 excepit, sed eruit? vides Epicurum quantopere non 15
 tantum eruditiores, sed haec quoque imperitorum
 turba miretur: hic ignotus ipsis Athenis fuit, circa
 20 quas delituerat. multis itaque iam annis Metrodoro
 suo superstes in quadam epistula, cum amicitiam suam
 et Metrodori grata commemoratione cecinisset, hoc
 novissime adiecit, nihil sibi et Metrodoro inter bona
 tanta nocuisse, quod ipsos illa nobilis Graecia non
 25 ignotos solum habuisset, sed paene inauditos. num- 16
 quid ergo non postea quam esse desierat, inventus est?
 numquid non opinio eius enituit? hoc Metrodorus

17 Epic. fr. 188 V. || 27 Metrod. fr. 43 K.

tur VP¹ sed o et ex parte l erasis P || 3 iuvat sed e supra
 a V || 4 invita comitabitur VP sed i post m ex c P || 5 ali-
 quando umbra V | aliquando a tergo est unus s. poterat sequitur
 vel s. a tergo, addidit vel a tergo est ut consonaret in averso est ||
 7 visendamque V || 8 maiorque P || 11 rutuli P || 15 notitiam ex
 nocentiam corr. V || 17 quanto opere sed o priore expuncta et
 transfossa V || 18 eruditiores V || 21 suo supra lin. V || 22 metro-
 dori sed et in ras. P || 24 graetia V gratia P

quoque in quadam epistula confitetur, se et Epicurum non satis enotuisse: sed post se et Epicurum magnum paratumque nomen habituros, qui voluissent per eadem ire vestigia. nulla virtus latet, et latuisse non
 17 ipsius est damnum: veniet qui conditam et saeculi sui malignitate compressam dies publicet. paucis natus est, qui populum aetatis suae cogitat. multa annorum milia, multa populorum supervenient: ad illa respice. etiam si omnibus tecum viventibus silentium livor indixerit, venient qui sine offensa, sine gratia
 10 iudicent. si quod est pretium virtutis ex fama, nec hoc interit. ad nos quidem nihil pertinebit posterorum sermo: tamen etiam non sentientes colet ac fre-
 13 quentabit. nulli non virtus et vivo et mortuo rettulit gratiam, si modo illam bona secutus est fide, si se non exornavit et pinxit, sed idem fuit, sive ex denun-
 15 tiato videbatur, sive imparatus ac subito. nihil simulatio proficit. paucis inponit leviter extrinsecus inducta facies: veritas in omnem partem sui eadem est. quae decipiunt, nihil habent solidi. tenue est menda-
 20 cium: perlucet, si diligenter inspexeris. VALE.

<SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.>

LXXX 1 Hodierno die non tantum meo beneficio mihi vaco, sed spectaculi, quod omnes molestos ad sphaeromachian advocavit. nemo inrumpet, nemo cogitatio- 25

1 sed in se littera d expuncta corr. V || 2 r. non satis — Epicurum om. P Par. b | senotuisse sed s prima erasa V enot- M enit- cod. Rehdig. alique | post se fortasse ut una litt. rasa sit post se V || 4 ante nulla super additum n V || 5 uenient sed n altera transverberata V || 6 compr- P || 8 superneniens P || 10 sene offensa P || 11 qud P || 13 frequentabit s frequentavit VP || 14 retulit V || 16 ex denuntiata P || 17 videbatur sed u supra d V | inparatis sed haec i ex u facta et s fortasse ex r V | subito sed i post inserta V || 20 tenue P || 21 VALE om. V || 24 speromacheian V speromacheian sed s et eian in ras. P || 25 auocavit sed auoc in ras. et super u (?) alt. transfossam add. v P | in-

nem meam impediet, quae hac ipsa fiducia procedit audacius. non crepabit subinde ostium, non adlevabitur velum: licebit tuto vadere, quod magis necessarium est per se eunti et suam sequenti viam. non ergo
 5 sequor priores? facio, sed permitto mihi et invenire aliquid et mutare et relinquere. non servio illis, sed assentior. magnum tamen verbum dixi, qui mihi silentium promittebam et sine interpellatore secretum: ecce ingens clamor ex stadio perfertur et me non ex-
 10 cutit mihi, sed in huius ipsius rei contentionem transfert. cogito mecum, quam multi corpora exerceant, ingenia quam pauci; quantus ad spectaculum non fidele et lusorium fiat concursus, quanta sit circa artes bonas solitudo; quam inbecilli animo sint, quorum
 15 lacertos umerosque miramur. illud maxime revolve mecum: si corpus perduci exercitatione ad hanc patientiam potest, qua et pugnos pariter et calces non unius hominis ferat, qua solem ardentissimum in ferventissimo pulvere sustinens aliquis et sanguine suo
 20 madens diem ducat: quanto facilius animus conroboreari possit, ut fortunae ictus invictus excipiat, ut proiectus, ut conculcatus exsurgat. corpus enim multis eget rebus, ut valeat: animus ex se crescit, se ipse alit, se exercet. illis multo cibo, multa potione opus
 25 est, multo oleo, longa denique opera: tibi continget virtus sine apparatu, sine impensa. quicquid facere te potest bonum, tecum est. quid tibi opus est, ut sis bonus? velle. quid autem melius potes velle quam

rumpet (quod optarant de Ian et Gertz) sed i supra e expunctam V inrumpit P || 2 crepuit VP: corr. de Ian hostium V || 3 licebit uno vadere VP: correxi. licebit unum agere parum concinne Madvig || 4 suum ex suam V || 5 sequor P sequen-
 6 ex sequor ut videtur V || 7 assentior P | dixi qui P. || 8 promittebam P || 9 studio P | profertur P || 10 contentionem P contem-
 15 15 umerosque P || 24 illis PM illos sed o in i corr. V | opus sed op ex corr. V || 26 in- P

eripere te huic servituti, quae omnes premit, quam
 mancipia quoque condicionis extremae et in his sor-
 didibus nata omni modo exuere conantur? peculium
 suum, quod comparaverunt ventre fraudato, pro capite
 numerant: tu non concupisces quanticumque ad liber-
 5 tatem pervenire, qui te in illa putas natum? quid ad
 arcam tuam respicis? emi non potest. itaque in ta-
 bulas vanum coicitur nomen libertatis, quam nec qui
 emerunt, habent nec qui vendiderunt: tibi des oportet
 istud bonum, a te petas. libera te primum metu 10
 mortis: illa nobis iugum imponit; deinde metu pau-
 6 pertatis. si vis scire, quam nihil in illa mali sit, com-
 para inter se pauperum et divitum vultus: saepius
 pauper et fidelius ridet; nulla sollicitudo in alto est;
 etiam si qua incidit cura, velut nubes levis transit: 15
 horum, qui felices vocantur, hilaritas ficta est at gra-
 vis et suppurata tristitia, eo quidem gravior, quia interdum
 non licet palam esse miseros, sed inter aerumnas
 7 cor ipsum exedentes necesse est agere felicem. sae-
 pius hoc exemplo mihi utendum est, nec enim ullo 20
 efficacius exprimitur hic humanae vitae mimus, qui
 nobis partes, quas male agamus, adsignat: ille, qui in
 scaena latus incedit et haec resupinus dicit 'en im-
 pero Argis: regna mihi liquit Pelops, qua ponto ab
 Helles atque ab Ionio mari urgetur Isthmos', servus 25

23 inc. poetae trag. p. 249 Ribb.²

1 omnis P || 4 cōpar- V compar- P || 7 tabellas V || 8 co-
 icitur V cohicatur sic P || 11 ille prop. G. Gemoll | inponit P |
 deinde sed i ex corr. P || 12 scire sed s ex alia litt. corrector P ||
 16 at Madvig: aut VP || 17 subpurata sed b corr. in p P ||
 18 miseros ante o tamen erasa i V || 20 mihi sed h in ras. P ||
 21 minus P || 23 latus incedit frustra attrectarunt, cf. ep. 76, 31.
 Hor. sat. II 3, 183 | hac P | resupin dicit P | en impero
 argis V Impero agris P. en impero Argis, sceptrum mihi liquit
 Pelops Quintilian. IX 4, 140 || 24 'qua ponto ab Helles' su-
 perat modum Cic. orat. 49, 163 || 25 ab ionio sed rasura inter
 b et i P | urgetur V | /// hmos (pellucet ic) P

est, quinque modios accipit et quinque denarios; ille 8
 qui superbus atque inpotens et fiducia virium tumi-
 dus ait: 'quod nisi quieris, Menelae, hac dextra occi-
 des', diurnum accipit, in centunculo dormit. idem de
 5 istis licet omnibus dicas, quos supra capita hominum
 supraque turbam delictos lectica suspendit: omnium
 istorum personata felicitas est. contemnes illos, si de-
 spoliaveris. equum empturus solvi iubes stratum, de- 9
 trahis vestimenta venalibus, ne qua vitia corporis la-
 10 teant: hominem involutum aestimas? mangones quic-
 quid est, quod displiceat, aliquo lenocinio abscondunt,
 itaque ementibus ornamenta ipsa suspecta sunt: sive
 crus alligatum sive brachium aspiceres, nudari iuberis
 et ipsum tibi corpus ostendi. vides illum Scythiae 10
 15 Sarmatiaeve regem insigni capitis decorum? si vis
 illum aestimare totumque scire, qualis sit, fasciam
 solve: multum mali sub illa latet. quid de aliis lo-
 quor? si perpendere te voles, sepone pecuniam, do-
 mum, dignitatem, intus te ipse considera: nunc qualis
 20 sis, aliis credis. VALE.

<SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.>

Quereris incidisse te in hominem ingratum: si 1 LXXXI

3 inc. poetae trag. p. 238 R.²

3 haec sed a in ras. et manu sec. deletum e V ac P || 4 cen-
 tunculo VP || 5 dicat sed t transfossa et s super addita V || 7 con-
 tempnes P || 8 aequum V || 10 magones V cuius in marg. Man-
 gonū astus | quicquid est V quod quidem P i. quidquid ē || 12 su-
 specta sed sus in ras. V || 13 alligatum VP obligatum mavult

Buecheler || 14 scytia sarmatiae eue P¹ sed post scytia aliquid
 rasi, h eodem atramento super add. || 15 detorum P || 17 quod V ||
 20 sis ex sit corr. eodem atramento P || 21 salutationis formu-
 lam more solito om. VP, sed tres versus scriptura vacuos, non
 unum reliquit V, ut putes in antiquiore codice etiam novi libri
 initium hic signatum fuisse, cf. adn. in ep. 70, 1. ceterum per
 totam hanc epistulam in P corrector radendo mutandoque ita

hoc nunc primum, age aut fortunae aut diligentiae
 tuae gratias. sed nihil facere hoc loco diligentia pot-
 est nisi te malignum. nam si hoc periculum vitare
 volueris, non dabis beneficia: ita ne apud alium per-
 eant, apud te peribunt. non respondeant potius quam
 non dentur. et post malam segetem serendum est.
 saepe quicquid perierat adsidua infelicis soli sterilitate,
 2 unius anni restituit ubertas. est tanti, ut gratum in-
 venias, experiri et ingratos. nemo habet tam certam
 in beneficiis manum, ut non saepe fallatur: aberrent,
 ut aliquando haereant. post naufragium maria tem-
 ptantur; faeneratorem non fugat a foro decoctor. cito
 inertio otio vita torpebit, si relinquendum est, quicquid
 offendit: te vero benigniorem haec ipsa res faciat. nam
 cuius rei eventus incertus est, id ut aliquando proce-
 3 dat, saepe temptandum est. sed de isto satis multa
 in iis libris locuti sumus, qui de beneficiis inscribun-
 tur: illud magis quaerendum videtur, quod non satis,
 ut existimo, explicatum est, an is, qui profuit nobis,
 si postea nocuit, paria fecerit et nos debito solverit.
 adice, si vis, et illud: multo plus postea nocuit quam
 4 ante profuerat. si rectam illam rigidi iudicis senten-
 tiam quaeris, alterum ab altero absolvet et dicet:
 'quamvis iniuriae praeponderent, tamen beneficiis do-

17 de benef. I 1, 9 ss.

grassatus est ut non omnia id genus enotare tanti sit || 1 nunc
in marg. V || 2 nil *P* || 5 aput te *P* || 6 ante dentur duae ut ci-
detur litterae rasae V || 7 quidquid *P* | assidua *P* || 9 tamen
ut videtur in tam radendo corr. V || 11 creant sed h super
add. P || 12 fener- *P* | decoctor 'ita unus vetus liber' Muretus:
 coctor *VP* Par. b in tortor corr. *V* manu recentiore, in co-
 actor *P*² || 14 faciat ex fatiat *V* || 16 de isto *V* Par. b de his
 dein duae litt. rasae *P* || 17 inser- sed in ex corr. *V* || 19 ex-
 plicatum ut videtur *P*¹ sed ut expl fere erasum sit, iudica-
 tum in margine *P*² explicandum *V* | is qui s id quod *VP*
 Par. b. fort. idem qui cf. § 7 || 21 plus et postea sed et expun-
 ctum *P* | quān *V* || 22 ante *P* sed t ex e et ultima e add. a cor-
 rectore | si strictam mavult Gertz | iudicis ex iudicii vel -cio *P*²
 iudicii *V* iuditio Par. b || 23 dicet ex dicit corr. *P* || 24 tamen

netur, quod ex iniuria superest.' plus nocuit: sed
 prius profuit. itaque habeatur et temporis ratio. iam
 illa manifestiora sunt, quam ut admoneri debeas, quae-
 rendum esse, quam libenter profuerit, quam invitus
 5 nocuerit, quoniam animo et beneficia et iniuriae con-
 stant. 'nolui beneficium dare: victus sum aut vere-
 cundia aut instantis pertinacia aut spe.' eo animo
 quidque debetur, quo datur, nec quantum sit, set a
 quali profectum voluntate, perpenditur. nunc con-
 10 iectura tollatur: et illud beneficium fuit et hoc, quod
 modum beneficii prioris excessit, iniuria est. vir bonus
 utrosque calculos sic ponit, ut se ipse circumscribat:
 beneficio adicit, iniuriae demit. alter ille remissior
 iudex, quem esse me malo, iniuriae oblivisci iubebit,
 15 officii meminisse. 'hoc certe' inquis 'iustitiae con-
 venit, suum cuique reddere, beneficio gratiam, iniuriae
 talionem aut certe malam gratiam.' verum erit istud,
 cum alius iniuriam fecerit, alius beneficium dederit:
 nam si idem est, beneficio vis iniuriae extinguatur.
 20 nam cui, etiam si merita non antecessissent, oportebat
 ignosci, post beneficia laedenti plus quam venia debe-
 tur. non pono utrique par pretium. pluris aestimo
 beneficium quam iniuriam. non omnes grati sciunt
 debere beneficium: potest etiam imprudens et rudis et
 25 unus e turba, utique dum prope est ab accepto: ignorat
 autem, quantum pro eo debeat. uni sapienti notum

beneficiis donetur tamen (tañ *P* delevit corr.) quod *VP* || 2 prius
 'vetus lectio Pinc.': pusⁱ (i a correctore) *P* plus *V* | tēporis
 sed post ē aliquid rasi *V* || 7 spem sed expuncta m *V* sepe *P* ||
 8 sit nec *VP* nec expunctum et sed super add. *V*. praetuli sit,
 set || 14 debebit *VP*: corr. Gertz || 15 inquis s inquam *VP* ||
 16 reddere ex recidere ut videtur *V* | benefecio *P* | iniuriae
 taleonem sed t a corr. *P* iniuriae (ae ex a?) & alionem primo
V || 22 praetium (ti ex c?) *V* || 23 grati primo *V* gratis *P*.
 grati esse sciunt; debere beneficium potest prop. Madvig ||
 25 e super add. *P*¹ || 26 quantum pro eo debeat *V* quantum
 prodebeat Par. b *P*¹ sed pro (p?) crasa *P* quantum debeat alii

est, quanti res quaeque taxanda sit. nam ille, de quo loquebar modo, stultus etiam si bonae voluntatis est, aut minus quam debet aut . . . tempore aut quo non debet loco reddit. id quod referendum est, effundit atque abicit. mira in quibusdam rebus verborum 5 proprietates est et consuetudo sermonis antiqui quaedam efficacissimis et officia docentibus notis signat. sic certe solemus loqui: 'ille illi gratiam rettulit.' referre est ultro, quod debeas, adferre. non dicimus 'gratiam reddidit,' reddunt enim et qui reposcuntur et qui in- 10 viti et qui ubilibet et qui per alium; non dicimus 'reposuit beneficium' aut 'solvit': nullum nobis placuit, quod aeri alieno convenit, verbum. referre est ad eum, a quo acceperis, rem ferre. haec vox significat voluntariam relationem: qui rettulit, ipse se appellavit. sapiens omnia examinabit secum: quantum acceperit, a quo, quando, ubi, quemadmodum. itaque negamus quemquam scire gratiam referre nisi sapientem: non magis quam beneficium dare quisquam scit nisi sapiens, hic scilicet, qui magis dato gaudet quam 20 alius accepto. hoc aliquis inter illa numerat, quae videmur inopinata omnibus dicere, παράδοξα Graeci vocant, et ait: 'nemo ergo scit praeter sapientem referre gratiam? ergo nec quod debet, creditori suo reponere quisquam scit alius nec, cum emit aliquam 25 rem, pretium venditori persolvere?' <ne> nobis fiat in-

3 aut alio quam debet tempore *sim. recte Buecheler.* aut tempore quo non debet aut loco reddit *coni. Madrig, at sic expectandum fuit vel loco* || 5 verborum proprietates **VP** sed orum proprii *in rasura P manu altera VP* || 7 efficacissimi **P** primo, *Par. b* || 10 reposcuntur sed *re in ras. V* || 12 nullum enim nobis **ε** || 13 aere **V** *Par. b et primo P in in marg. P²* || 14 re ferre **VP¹** *rē P²* || 15 rettulit **P** | appellavit **P** || 18 negauimus **VM** sed *ui expunctum V inde potest* negabimus || 20 qui **V** || 22 ΠὰρΔΔΟΞὰ sed Π *ex corr. V* ΠὰρΛΟΞὰ **P** || 24 ^rego **V** || 25 scit **V** sic **P** || 26 ne om. **VP** *Par. b, supra lin. add. P²*

vidia, scito idem dicere Epicurum. Metrodorus certe ait solum sapientem referre gratiam scire. deinde 12 idem admiratur, cum dicimus: 'solus sapiens scit amare. solus sapiens amicus est.' atqui et amoris et amicitiae pars est referre gratiam, immo hoc magis vulgare est et in plures cadit quam vera amicitia. deinde idem admiratur, quod dicimus fidem nisi in sapiente non esse, tamquam non ipse idem dicat. an tibi videtur fidem habere, qui referre gratiam nescit? desinant 13 itaque infamare nos tamquam incredibilia iactantes et sciant apud sapientem esse ipsa honesta, apud vulgum simulacra rerum honestarum et effigies. nemo referre gratiam scit nisi sapiens. stultus quoque, utcumque scit et quemadmodum potest, referat: scientia illi potius quam voluntas desit: velle non discitur. sapiens 14 inter se omnia comparabit, maius enim aut minus fit, quamvis idem sit, tempore, loco, causa. saepe enim hoc non potuere divitiae in domum infusae, quod opportune dati mille denarii. multum enim interest, donaveris an succurreris, servaverit illum tua liberalitas an instruxerit. saepe quod datur, exiguum est, quod sequitur ex eo, magnum. quantum autem existimas interesse, utrum aliquis quod derat a se, quod praestabat, sumpserit an beneficium acceperit ut daret? sed 15 ne in eadem, quae satis scrutati sumus, revolvamur: in hac comparatione beneficii et iniuriae vir bonus

1 *Metrod. fr. 54 K.*

7 amiratur **P** | sapiente sed *e altera ex corr. V* || 11 vulgum] *vide adn. in ep. 104, 31* || 14 illi *ex illa eodem atram. P* || 16 omnia inter se **V** | comp- **P** | enī **P** sed nī (non) *supra i corrector* || 18 non om. **V** | potuere sed *e alt. in ras. corr. P* | oportune **VP** || 20 an **P** ac in an *corr. V* | post illū *duae litt. erasae P* || 23 quod derata sed quod praestabat primo **V** quod deratased quod praestabat **P**: a se *Haase recte. praesto erat Lipsius, quod daret, a se, quod praesto erat Madvig: sordere haec prae librorum* ^{ta} *scriptura putat Buecheler* || 25 scruti **V** cruciati **P** || 26 comparatione **P**

iudicabit quidem quod erit aequissimum, sed beneficio
 16 favebit: in hanc erit partem proclivior. plurimum
 autem momenti persona solet adferre in rebus eius-
 modi: 'dedisti mihi beneficium in servo, iniuriam fe-
 cisti in patre. servasti mihi filium, sed patrem abs- 5
 tulisti.' alia deinceps, per quae procedit omnis con-
 latio, prosequetur et, si pusillum erit, quod intersit,
 dissimulabit. etiam si multum fuerit, sed si id donari
 salva pietate ac fide poterit, remittet: id est, si ad
 17 ipsum tota pertinebit iniuria. summa rei haec est: 10
 facilis erit in commutando. patietur plus imputari
 sibi. invitus beneficium per compensationem iniuriae
 solvet. in hanc partem inclinabit, huc verget, ut cu-
 piat debere gratiam, cupiat referre. errat enim, si
 quis beneficium accipit libentius quam reddit. quanto 15
 hilarior est, qui solvit quam qui mutuatur, tanto debet
 laetior esse, qui se maximo aere alieno accepti bene-
 18 fici exonerat, quam qui cum maxime obligatur. nam
 in hoc quoque falluntur ingrati, quod creditori qui-
 dem praeter sortem extra ordinem numerant, bene- 20
 ficiorum autem usum esse gratuitum putant. et illa
 crescunt mora tantoque plus solvendum est, quanto
 tardius. ingratus est, qui beneficium reddit sine usura.
 itaque huius quoque rei habebitur ratio, cum confe-
 19 rentur accepta et expensa. omnia facienda sunt, ut 25
 quam gratissimi simus. nostrum enim hoc bonum est,

1 quidem V || 2 in hac P¹ || 4 beneficium mihi in mihi
 beneficium corr. V || 5 patrem vulgo: patri V patā P sed i et
 ā P² | abstulit P¹ || 7 persequetur V || 8 dissimilavit P¹ | fuerit]
 in margine quod obsit V || 11 comm- P | imputari P || 12 comp-
 P || 16 qui (ex quam corr.) solvit V | quia sed a erasa V | mu-
 tatur P¹ || 17 maximo sed o ex e V | beneficii P || 18 cum eo
 maxime V, glossema agnosceas vel dittographiam cum maxime
 eo obl. || 21 gratuitum P | et VP¹ At P² || 22 tantoque V toto-
 que P¹ || 23 ingratus ex ingratum V || 24 ante conferentur tres
 litt. rasae (fuerat con) P conferrentur V || 25 excensa P¹ ex-
 tensa P² || 26 simus ex sumus radendo corr. P

quemadmodum iustitia non est, ut vulgo creditur, ad
 alios pertinens: magna pars eius in se redit. nemo
 non, cum alteri prodest, sibi profuit, non eo nomine
 dico, quod volet adiuvere adiutus, protegere defensus,
 5 quod bonum exemplum circuitu ad facientem reverti-
 tur, sicut mala exempla recidunt in auctores nec ulla
 miseratio contingit iis, qui patiuntur iniurias, quas
 posse fieri faciendo docuerunt, sed quod virtutum om-
 nium pretium in ipsis est. non enim exercentur ad
 10 praemium: recte facti fecisse merces est. gratus sum, 20
 non ut alius mihi libentius praestet priori inritatus
 exemplo, sed ut rem iucundissimam ac pulcherrimam
 faciam; gratus sum, non quia expedit, sed quia iuvat.
 hoc ut scias ita esse, si gratum esse non licebit, nisi
 15 ut videar ingratus, si reddere beneficium non aliter
 quam per speciem iniuriae potero, aequissimo animo
 ad honestum consilium per mediam infamiam tendam.
 nemo mihi videtur pluris aestimare virtutem, nemo
 illi magis esse devotus quam qui boni viri famam
 20 perdidit, ne conscientiam perderet. itaque, ut dixi, 21
 maiori tuo quam alterius bono gratus es. illi enim
 vulgaris et cottidiana res contigit, recipere, quod de-
 derat, tibi magna et ex beatissimo animi statu pro-
 fecta, gratum fuisse. nam si malitia miseros facit,
 25 virtus beatos, gratum autem esse virtus est, rem usi-
 tatam reddidisti, inaestimabilem consecutus es, con-
 scientiam grati, quae nisi in animum divinum fortu-
 natumque non pervenit. contrarium autem huic ad-
 fectum summa infelicitas urget: nemo sibi gratus est,

4 quod s quo V qui P || 7 contigit P || 8 facien docue-
 runt P¹ || 10 recte ex recti V || 12 iucundissimā ac sed ā a ex
 corr. V | pulcheri- P || 13 iuua P¹ || 18 aestimare V eintimare
 P¹ eintimare P² || 21 maiore V | es sed post es erasa t V ||
 22 cottidiana sed t prior expuncta V cotidiana (diana in ras.) P |
 qui dederat P || 25 beatos gratum V beatosigratum P || 28 in
 contrarium VP sed In erasum P recte: vide Madvigii adv. II
 p. 491 | huic VP i expunctum et x super additum V aff- P ||
 29 infelitas P | surget sed s erasa V

<qui alteri non fuit. hoc me putas dicere: qui ingrat-
 22 tus est,> miser erit? non differo illum: statim miser
 est. itaque ingrati esse vitemus, non aliena causa,
 sed nostra. minimum ex nequitia levissimumque ad
 alios redundat. quod pessimum ex illa est et, ut ita
 dicam, spississimum, domi remanet et premit haben-
 tem, quemadmodum Attalus noster dicere solebat:
 'malitia ipsa maximam partem veneni sui bibit.' illud
 venenum, quod serpentes in alienam perniciem profe-
 runt, sine sua continent, non est huic simile: hoc ha-
 23 bentibus pessimum est. torquet ingratus se et mace-
 rat: odit, quae accepit, quia redditurus est, et extenuat,
 iniurias vero dilatat atque auget. quid autem eo mi-
 serius, cui beneficia excidunt, haerent iniuriae? at
 contra sapientia exornat omne beneficium ac sibi ipsa
 commendat et se adsidua eius commemoratione delectat.
 24 malis una voluptas est et haec brevis, dum accipiunt
 beneficia, ex quibus sapienti longum gaudium manet
 ac perenne. non enim illum accipere, sed accepisse
 delectat, quod immortale est et adsiduum: illa con-
 temnit, quibus laesus est, nec obliviscitur per negle-
 25 gentiam, sed volens. non vertit omnia in peius nec
 quaerit, cui imputet casum, et peccata hominum ad
 fortunam potius refert. non calumniatur verba nec
 vultus: quicquid accidit, benigne interpretando levat.
 non offensae potius quam officii meminit. quantum
 potest, in priore ac meliore se memoria detinet nec
 mutat animum adversus bene meritos, nisi multum

1 v. qui alteri — ingratus est ex s recepti Haase: om. VP
 Par. b || 3 esse P esset primo V | uitemus V uidemus P¹ ue-
 remur P² || 5 alios VP sed s in ras. V manu recentiore || 7 noster
 dicere bis V¹ || 10 sine sua V sinu sua (inu et a P²) P sinu
 suo super scr. P² | est huc P || 13 atque sed at supra lin. V ||
 14 haerent sed h post inserta V || 19 illum s illud VP || 20 con-
 temnit P || 21 obliuiscitur V || 23 imputet P | sed (s et d P²)
 peccata P | ad ex at VP || 24 no^u V || 28 post mutat erasum
 in P | ante meritos eras. me P

male facta praecedunt et manifestum etiam coniventi
 discrimen est: tunc quoque in hoc dumtaxat, ut talis
 sit post maiorem iniuriam qualis ante beneficium. nam
 cum beneficio par est iniuria, aliquid in animo beni-
 5 volentiae remanet. quemadmodum reus sententiis pa-
 ribus absoluitur et semper quicquid dubium est, hu-
 manitas inclinatur in melius, sic animus sapientis, ubi
 paria maleficiis merita sunt, desinet quidem debere,
 sed non desinit velle debere et hoc facit, quod qui
 10 post tabulas novas solvunt. nemo autem gratus esse
 potest, nisi contempsit ista, propter quae vulgus in-
 sanit: si referre vis gratiam, et in exilium eundem est
 et effundendus sanguis et suscipienda egestas et ipsa
 innocentia saepe maculanda indignisque obicienda ru-
 15 moribus. non parvo sibi constat homo gratus. nihil
 carius aestimamus quam beneficium, quamdiu petimus,
 nihil vilius, cum accepimus. quaeris quid sit, quod
 oblivionem nobis acceptorum faciat? cupiditas acci-
 piendorum. cogitamus non quid inpetratum, sed quid
 20 petendum sit. abstrahunt a recto divitiae, honores,
 potentia et cetera, quae opinione nostra cara sunt,
 pretio suo vilia. nescimus aestimare res, de quibus
 non cum fama, sed cum rerum natura deliberandum
 est: nihil habent ista magnificum, quo mentes in se
 25 nostras trahant, praeter hoc, quod mirari illa consue-
 vimus. non enim, quia concupiscenda sunt, laudantur,
 sed concupiscuntur, quia laudata sunt, et cum singu-

1 contuenti VP coniuventi s || 4 aliquid ex aliquit corr.
 V² | benivolentiae sic VP || 7 animus s animo VP Par. b | ante
 ubi una litt. rasa V || 8 desinit quidem prop. Chatelain || 9 qui
 potest tabulas P || 10 esse gratus potest V || 11 contempsit (cont-
 P p super add. manu recentiore V) VP Par. b contempserit s ||
 15 v. nihil carius — cum accepimus (17) ante v. cogitamus (19)
 poni voluit Haase. gratus. nos nihil con. Ioannes Mueller ||
 17 cum in ras. V an fuerat quod? | quod VP sed supra scriptum
 manu recentiore V || 18 acceptorem P¹ || 19 numquid P | imp- P ||
 20 abstruunt P¹ || 21 opinione sed ante ne una litt. rasa V ||
 23 fam^a V

lorum error publicum fecerit, singulorum errorem facit
 30 publicus. sed quemadmodum illa credidimus, sic et
 hoc eidem populo credamus, nihil esse grato animo
 honestius. omnes hoc urbes, omnes etiam ex barbaris
 regionibus gentes conclamabunt. in hoc bonis malis-
 31 que conveniet. erunt qui voluptates laudent, erunt
 qui labores malint; erunt qui dolorem maximum
 malum dicant, erunt qui ne malum quidem appellent;
 divitias aliquis ad summum bonum admittet, alius illas
 dicet malo vitae humanae repertas, nihil esse eo lo-
 cupletius, cui quod donet fortuna non invenit: in tanta
 iudiciorum diversitate referendam bene merentibus gra-
 tiam omnes tibi uno, quod aiunt, ore adfirmabunt. in
 hoc tam discors turba consentiet: cum interim iniurias
 pro beneficiis reddimus, et prima causa est, cur quis
 32 ingratus sit, si satis gratus esse non potuit. eo per-
 ductus est furor, ut periculosissima res sit beneficia
 in aliquem magna conferre: nam quia putat turpe non
 reddere, non vult esse, cui reddat. tibi habe, quod
 accepisti: non repeto, non exigo. profuisse tutum sit.
 20 nullum est odium perniciosius quam e beneficii vio-
 lati pudore. <VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.>

LXXXII 1 Desii iam de te esse sollicitus. 'quem' inquis
 'deorum sponsorem accepisti?' eum scilicet, qui ne-
 minem fallit, animum recti ac boni amatorem. in
 tuto pars tui melior est. potest fortuna tibi iniuriam
 facere: quod ad rem magis pertinet, non timeo, ne tu
 facias tibi. i, qua ire coepisti et in isto te vitae ha-

3 eidem (sed e prior in ras. manu rec.) P fidem V Par. b |
 credamus sed u ex a P || 8 appellent P appellaent sed ae ex
 a V || 15 pro V cū P | qur quis P cur inquis sed in expunctum
 V || 20 reppeto sed p prior expuncta V || 21 quam me beneficii
 violati pudere V || 22 etiam VALE hic om. VP. vide adn. in ep.
 72, 1 || 24 Desii sed i altera post inserta V || 29 i om. P

bitu compone placide, non molliter. male mihi esse 2
 malo quam molliter: *verbum* nunc sic excipe, quemad-
 modum a populo solet dici: dure, aspere, laboriose.
 audire solemus sic quorundam vitam laudari, quibus
 5 invidetur: 'molliter vivit'; hoc dicunt: 'mollis est.'
 paulatim enim effeminatur animus atque in similitu-
 dinem otii sui et pigritiae, in qua iacet, solvitur. quid
 ergo? viro non vel obrigescere satius est? deinde
 idem delicati timent, [morti] cui vitam suam fecere
 10 similem. multum interest inter otium et conditivum.
 'quid ergo?' inquis 'non satius est vel sic iacere 3
 quam in istis officiorum verticibus volutari?' utraque
 res detestabilis est, et contractio et torpor. puto,
 aequae qui in odoribus iacet, mortuus est quam qui
 15 rapitur unco. otium sine litteris mors est et hominis
 vivi sepultura. quid deinde prodest secessisse? tam- 4
 quam non trans maria nos sollicitudinum causae per-
 sequantur. quae latebra est, in quam non intret me-
 tus mortis? quae tam emunita et in altum subducta
 20 vitae quies, quam non dolor territet? quacumque te
 abdideris, mala humana circumstrepent. multa extra
 sunt, quae circumeunt nos, quo aut fallant aut urgeant,
 multa intus, quae in media solitudine exaestuant.

1 comp- P | 2 verbum *addidi haesitans*. male nunc sic scripsit
Muretus, hoc nunc sic *vel* hoc sic *alii* | accipe *Muretus* || 3 a
 populo V Par. b populo P | sollet sed l prior expuncta V || 4 quo-
 rundam P || 7 v. quid ergo — satius est (8) *interpolata censet*
Hilgenfeld; non merito, quamquam *interciderit aliquid ante*
 deinde || 9 morti (sic VP sed te ex ti corr. V) *tamquam glossema*
pronomini cui adscriptum delevit Madvig, sed *vide ne gravius*
haec corrupta sint. mori s | fecere V facere P || 12 quam in
 istis s quam et istis VP || 15 unco sed ante o aliquid rasi P ||
 16 prodest sed pr in ras. V | secessisse sed e prima ex i facta
 V || 17 maria nos P ^omarinas V o super scr. manu recentiore |
 sollicitudinem P || 20 quocumque s || 21 abdiēris V || 22 quae sed
 multa. super scr. manu secunda ut videtur V | circumeunt vel
 circueunt s circum in sed in erasum V circūin P | nos quo aut s
 nos quae aut (a super scr. manu recentiore) V nos quae aut P

5 philosophia circumdanda est, inexpugnabilis murus,
quem fortuna multis machinis lacessitum non transit.
in insuperabili loco stat animus, qui externa deseruit,
et arce se sua vindicat: infra illum omne telum cadet.
non habet, ut putamus, fortuna longas manus: nemi- 5
6 nem occupat nisi haerentem sibi. itaque quantum
possumus, ab illa resiliamus: quod sola praestabit sui
naturaeque cognitio. sciat, quo iturus sit, unde ortus,
quod illi bonum, quod malum sit, quid petat, quid
evitet, quae sit illa ratio, quae adpetenda ac fugienda 10
discernat, qua cupiditatum mansuescit insania, timo-
7 rum saevitia compescitur. haec quidam putant ipsos
etiam sine philosophia repressisse. sed, cum securos
aliquis casus expertus est, exprimitur sera confessio.
magna verba excidunt, cum tortor poposcit manum, 15
cum mors propius accessit. possis illi dicere: facile
provocabas mala absentia: ecce dolor, quem tolerabi-
lem esse dicebas, ecce mors, quam contra multa ani-
mose locutus es; sonant flagella, gladius micat: 'nunc
8 animis opus, Aenea, nunc pectore firmo.' faciet autem 20
illud firmum adsidua meditatio, si non verba exercue-
ris, sed animum, si contra mortem te praeparaveris,
adversus quam non exhortabitur nec attollet, qui ca-
villationibus tibi persuadere temptaverit mortem malum
non esse. libet enim, Lucili virorum optime, ridere 25
ineptias Graecas, quas nondum, quamvis mirer, ex-

19 Verg. Aen. VI 261

1 circumdanda sed a finali expuncta et us super addita
V | inexpugnabilis est murus P || 2 māhinis V || 8 cognitio s
conditio V condicio P || 10 -petenda ac fugienda discernat qua
om. P || 11 an discernit? || 12 seuia^{ti} V | compescitur P | quidam s
quidem VP || 13 philosophiam sed m expuncta V | secuturos sed
tu post additum manu recentiore V securus P || 16 propius s po-
tius VP | facile sed i in ras. V || 17 quem sed m ex corr. V ||
18 animosa elocutus P || 20 nec pectore P | facit P || 21 firmum
ex primum corr. P || 23 aduersus sed s ex m corr. V | attollet
VP sed at ex corr. et t ultima ex nt ut videtur V || 25 redire P

cussi. Zenon noster hac collectione utitur: 'nullum 9
malum gloriosum est. mors autem gloriosa est: mors
ergo non est malum.' profecisti: liberatus sum metu;
post hoc non dubitabo porrigere cervicem. non vis
5 severius loqui nec morituro risum movere? non me-
hercules facile tibi dixerim, utrum ineptior fuerit, qui
se hac interrogatione iudicavit mortis metum extin-
guere, an qui hoc, tamquam ad rem pertineret, cona-
tus est solvere. nam et ipse interrogationem contra- 10
10 riam opposuit ex eo natam, quod mortem inter indif-
ferentia ponimus, quae ἀδιάφορα Graeci vocant. 'nihil'
inquit 'indifferens gloriosum est. mors autem glorio-
sum est: ergo mors non est indifferens.' haec inter-
rogatio vides ubi obrepat: mors non est gloriosa, sed
15 fortiter mori gloriosum est. et cum dicis: 'indifferens
nihil gloriosum est', concedo tibi ita, ut dicam nihil
gloriosum esse nisi circa indifferentia. tamquam in-
differentia esse dico, id est nec bona nec mala, mor-
bum, dolorem, paupertatem, exilium, mortem. nihil 11
20 horum per se gloriosum est, nihil tamen sine his.
laudatur enim non paupertas, sed ille, quem paupertas
non summittit nec incurvat. laudatur non exilium,
..... ut quam misisset. laudatur non dolor, sed ille,
quem nihil coegit dolor. nemo mortem laudat, sed
25 eum, cuius mors ante abstulit animum quam contur-

1 Zenon] fragm. 129 Pears.

5 morituro sed o erasa et ū super addita V moriturū P |
riso P || 7 extinguire P || 14 oprepat P || 16 gloriosum est nihil
primo V || 20 his sed h post inserta V || 21 sed quem paupertas
in margine V manu sec. sed ille quem cod. Rehdigeranus: om.
V¹P || 22 nec] sed VP super additum quem non V manu sec.
an et? cf. ep. 95, 42 init. al. | non] in margine aliquid erasum V |
exilium V ex illium P. in marg. sed qui in exilium iit V manu
sec. || 23 ut quam misisset (misi- V) P et primo V: sed qui li-
bentius in exilium it quam misisset coni. de Ian, sed ille qui
sic in exilium ivit tanquam misisset Madvig. fortasse sed ille
qui non minus secure in exilium ivit quam misisset sim. | sed
(d ex corr.) V || 24 quem nihil bis P

12 bavit. omnia ista per se non sunt honesta nec gloriosa, sed quicquid ex illis virtus adiit tractavitque, honestum et gloriosum facit: illa in medio posita sunt. interest, utrum malitia illis an virtus manum admoverit. mors enim illa, quae in Catone gloriosa est, in Bruto statim turpis est et erubescenda. hic est enim Brutus, qui cum periturus mortis moras quaereret, ad exonerandum ventrem secessit et evocatus ad mortem iussusque praebere cervicem: 'praebebo' inquit 'ita vivam.' quae dementia est fugere, 10 cum retro ire non possis? 'praebebo' inquit 'ita vivam.' paene adiecit: 'vel sub Antonio.' o hominem dignum, qui vitae dederetur! sed, ut coeperam dicere, vides ipsam mortem nec malum esse nec bonum: Cato illa honestissime usus est, turpissime Brutus. omnis 15 res quod non habuit decus, virtute addita sumit. cubiculum lucidum dicimus, hoc idem obscurissimum est nocte: dies illi lucem infundit, nox eripit: sic istis, quae a nobis indifferentia ac media dicuntur, divitiis, viribus, formae, honoribus, regno et contra 20 morti, exilio, malae valetudini, doloribus quaeque alia aut minus aut magis pertinuimus, aut malitia aut virtus dat boni vel mali nomen. massa per se nec calida nec frigida est: in fornacem coniecta concaluit, in aquam demissa refrixit. mors honesta est per illud, 25 quod honestum est, id <est> virtus et animus extrema 15 contemnens. est et horum, Lucili, quae appellamus

3 malim ipsa coll. 14 || 5 mor enim P | in om. P || 7 qui comperiturus P || 11 retro ire] ex i fecit e et retrudere super scr. V² ut videtur || 13 qui vitae V quimte P || 14 vides P ut des V || 15 oms V || 18 illi ex ille corr. V || 20 formae sed e expuncta V || 21 ualit- P || 22 aut minus P: annus sed punctis notatum et super scriptum minus V || 24 figida in frigida corr. V | formacem in fornacem corr. V | coniectam P || 25 remissa VP: corr. Haase refrixit V || 26 honestum s honesta VP | est id^{dat} V est id P est. id est alii velut M | externa s || 27 sunt et horum VP Par. b sed supra sunt additum Est V. improbable id virtus — contemnens sunt. est (vel est et) horum | appellamus VP sed p prior ex b fortasse corr. V

media, grande discrimen. non enim sic mors indifferens est, quomodo utrum capillos pares an impares habeas: mors inter illa est, quae mala quidem non sunt, tamen habent mali speciem: sui amor est et permanendi conservandique se insita voluntas atque aspernatio dissolutionis, quia videtur multa nobis bona eripere et nos ex hac, cui adsuevimus, rerum copia educere. illa quoque res morti nos alienat, quod haec iam novimus, illa, ad quae transituri sumus, nescimus, 10 qualia sint, et horremus ignota. naturalis praeterea tenebrarum metus est, in quas adductura mors creditur. itaque etiam si indifferens mors est, non tamen 16 ea est, quae facile neglegi possit. magna exercitatione durandus est animus, ut conspectum eius accessumque 15 patiat. mors contemni debet magis quam solet. multa enim de illa credidimus. multorum ingeniis certatum est ad augendam eius infamiam. descriptus est carcer infernus et perpetua nocte oppressa regio, in qua 'ingens ianitor Orci ossa super recubans antro 20 semesa cruento, aeternum latrans exsanguis terreat umbras'. etiam cum persuaseris istas fabulas esse nec quicquam defunctis superesse, quod timeant, subit alius metus. aequae enim timent, ne apud inferos sint, quam ne nusquam. his adversantibus, quae nobis offundit 17 25 longa persuasio, fortiter pati mortem quidni gloriosum sit et inter maxima opera mentis humanae? quae nunquam ad virtutem exsurget, si mortem malum esse crediderit: exsurget, si putabit indifferens esse.

19 contaminati sunt versus ex Vergili Aen. VI 400 s. VIII 296 s.

2 an impares addidit Koch. cf. Gertzii adn. in Sen. de ben. V p. 239 || 5 atque ed. Ven. a. 1492 f. XXXII^v aequae VP | aspernatio P || 9 atque transituri P | transituri V || 11 adductura sed i crasa V || 13 neglegi (nec in fine versus) V || 16 credimus s || 19 atro P || 20 exsanguet (et compend.) in exsanguis corr. V || 21 umbras sed a in ras. V || 22 defunctis sed c super add. P || 27 et 28 exurget P

non recipit rerum natura, ut aliquis magno animo
accedat ad id, quod malum iudicat: pigre veniet et
cunctanter. non est autem gloriosum, quod ab invito
et tergiversante fit: nihil facit virtus, quia necesse est.
18 adice nunc, quod nihil honeste fit, nisi cui totus ani- 5
mus incubuit atque adfuit, cui nulla parte sui repu-
gnavit. ubi autem ad malum acceditur aut peiorum
metu aut spe bonorum, ad quae pervenire tanti sit
devorata unius mali patientia, dissident inter se iudi-
cia facientis: hinc est, quod iubeat proposita perficere, 10
illinc, quod retrahat et ab re suspecta ac periculosa
fugiat. igitur in diversa distrahitur: si hoc est, perit
gloria. virtus enim concordī animo decreta peragit.
non timet, quod facit. 'tu ne cede malis, sed contra
19 audentior ito qua tua te fortuna sinet.' non ibis 15
audentior, si mala illa esse credideris. eximendum hoc
e pectore est: alioqui haesitabit impetum moratura
suspicio. trudetur in id, quod invadendum est. nostri
quidem videri volunt Zenonis interrogationem veram
esse, fallacem autem alteram et falsam, quae illi op- 20
ponitur. ego non redigo ista ad legem dialecticam et
ad illos artificii veterosissimi nodos: totum genus
istuc exturbandum iudico, quo circumscribi se, qui
interrogatur, existimat et ad confessionem perductus
aliud respondet, aliud putat. pro veritate simplicius 25
20 agendum est, contra metum fortius. haec ipsa, quae
volvuntur ab illis, solvere malim et expendere, ut per-
suadeam, non ut inponam. in aciem educturus exerci-
tum pro coniugibus ac liberis mortem obiturum quo-

14 Verg. Aen. VI 95 s.

7 peiorem V || 8 ad ex at corr. V at P | q. ex q. factum
V que P || 10 facientes P || 11 quod bis P || 11 ab re sic VP.
ab non nisi ante vocales litteras et h poni a Seneca observavit
Rolfe || 12 fugiat VP. fuget Pincianus | distrahitur V || 15 ita
P | quam VP || 17 alioqui V aliqui P | inpetum P | 28 exer-
titum V

modo exhortabitur? do tibi Fabios totum rei publicae
bellum in unam transferentes domum. Laconas tibi
ostendo in ipsis Thermopylarum angustiis positos. nec
victoriam sperant nec reditum. ille locus illis sepul-
5 chrum futurus est: quemadmodum exhortaris, ut totius 21
gentis ruinam obiectis corporibus excipiant et vita
potius quam loco cedant? dices: 'quod malum est,
gloriosum non est. mors gloriosa est: mors ergo non
malum'? o efficacem contionem! quis post hanc du-
10 bitet se infestis ingerere mucronibus et stans mori!
at ille Leonidas quam fortiter illos adlocutus est! 'sic'
inquit 'commilitones, prandete tamquam apud inferos
cenaturi.' non in ore crevit cibus, non haesit in fau-
cibus, non elapsus est manibus: alacres et ad pran-
15 dium illi promiserunt et ad cenam. quid? dux ille 22
Romanus, qui ad occupandum locum milites missos,
cum per ingentem hostium exercitum ituri essent, sic
adlocutus est: 'ire, commilitones, illo necesse est, unde
redire non est necesse.' vides, quam simplex et im-
20 periosa virtus sit: quem mortalium circumscriptiones
vestrae fortiolem facere, quem erectiolem possunt?
frangunt animum, qui numquam minus contrahendus
est et in minuta ac spinosa cogendus, quam cum ali-
quid grande componitur. non trecentis, sed omnibus 23
25 mortalibus mortis timor detrahi debet. quomodo illos
doces malum non esse? quomodo opiniones totius aevi,
quibus protinus infantia inbuitur, evincis? quod auxi-
lium invenis [quid dicis] inbecillitati humanae? quid
dicis, quo inflammati in media pericula inruant? qua
30 oratione hunc timendi consensum, quibus ingeni viri-

1 reip. V || 2 transferentes V || 3 ostendo VP sed expuncta
h V erasa P | thermopylatrum P thermopilarum sed r altera ex
corr. V || 4 sepulchrum sic VP || 5 ut otius P || 9 contionem
sed ten erasum P. conlectionem Cornelissen, cf. ep. 87, 41 ||
11 leonidaes ex -as corr. manu recentiore V | alloc- P hic et 18 ||
14 prandendum primo P || 27 inbuitur P || 28 quid dicis seclussit
Gertz || 29 quod inflammati P | inruant P || 30 timendi sed di in-
ras. V | ingenii V

bus obnixam contra te persuasionem humani generis
avertis? verba mihi captiosa componis et interroga-
tiunculas nectis? magnis telis magna portenta feriun-
24 tur. serpentem illam in Africa saevam et Romanis
legionibus bello ipso terribiliorem frustra sagittis fun- 5
disque petierunt; ne Pythio quidem vulnerabilis erat,
cum ingens magnitudo pro vastitate corporis solida
ferrum et quicquid humanae torserant manus reiceret:
molaribus demum fracta saxis est: et adversus mor-
tem tu tam minuta iacularis? subula leonem excipis? 10
acuta sunt ista, quae dicis: nihil est acutius arista;
quaedam inutilia et inefficacia ipsa suptilitas reddit.
VALE.

<SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.>

LXXXIII 1 Singulos dies tibi meos et quidem totos indicari 15
iubes: bene de me iudicas, si nihil esse in illis putas,
quod abscondam. sic certe vivendum est, tamquam in
conspectu vivamus; sic cogitandum, tamquam aliquis
in pectus intimum intropiscere possit: et potest. quid
enim prodest ab homine aliquid esse secretum? nihil 20
deo clusum est. interest animis nostris et cogitatio-
nibus mediis intervenit: sic intervenit, dico, tamquam
2 aliquando discedat. faciam ergo, quod iubes, et quid
agam et quo ordine, libenter tibi scribam. observabo
me protinus et, quod est utilissimum, diem meum re- 25
cognoscam. hoc nos pessimos facit, quod nemo vitam

1 generis P geris V || 2 comp- P | interrogatiunculas sed
s expuncta V || 3 noctis P || 4 illum ex illam ut videtur V |
saeuam VP sed a posterior expuncta et u super addita V || 6 Py-
thio s pithio V pithyo P. 'videtur alicui ballistae aut effica-
cissimo arcui ex divini teli similitudine id nomen fuisse indi-
tum' Buecheler. pilo Erasmus² || 8 quicquid P || 10 tu tam s
totam VP | subula P || 12 subtil- P || 19 in pectus V im-
petus P | intropiscere scripsi: prospicere VP Par. b || 20 s.
his usus est Minucius Felix Oct. 32, 9 || 24 hordine sed h
crasa V

suam respicit. quid facturi simus cogitamus, <et id
raro; quid fecerimus, non cogitamus>: atqui consilium
futuri ex praeterito venit. hodiernus dies solidus est. 3
nemo ex illo quicquam mihi eripuit. totus inter stra-
5 tum lectionemque divisus est. minimum exercitationi
corporis datum, et hoc nomine ago gratias senectuti:
non magno mihi constat; cum me movi, lassus sum.
hic autem est exercitationis etiam fortissimis finis.
progymnastas meos quaeris? unus mihi sufficit Pha- 4
10 rius puer, ut scis, amabilis, sed mutabitur. iam ali-
quem teneriorem quaero. hic quidem ait nos eandem
crisin habere, quia utrique dentes cadunt. sed iam
vix illum adsequor currentem et intra paucissimos
dies non potero: vide, quid exercitatio cotidiana pro-
15 ficiat. cito magnum intervallum fit inter duos in di-
versum euntes. eodem tempore ille ascendit, ego de-
scendo, nec ignoras, quanto ex his velocius alterum
fiat. mentitus sum. iam enim aetas nostra non de-
scendit, sed cadit. quomodo tamen hodiernum certa- 5
20 men nobis cesserit quaeris? quod raro cursoribus
evenit, hieran fecimus. ab hac fatigatione magis quam
exercitatione in frigidam descendi: hoc apud me vo-
catur parum calda. ille tantus psychrolutes, qui ka-
lendis Ianuariis euripum salutabam, qui anno novo
25 quemadmodum legere, scribere, dicere aliquid, sic

1 sumus P | et id — cogitamus (2) s nonnulli: om. VP Par. b
Arg. b | atque P || 4 nemo P | inter V inte P || 5 exercitationi V
7 non ex nan corr. V || 8 autem est V Arg. b: autem P | etiam
om. P | fortissimus P sed u in i corr. || 9 progymnastas V prog-
nasias P | Pharius s pharuius sed h et i puncto notatae V farinus
P. Earinus Erasm.² || 10 amalis P || 11 quidē sed ē in ā corr. V ||
12 chrisin VP super additum iudicium et manu secunda t si-
militudinem V | utique V || 13 assequar P || 14 exertit- V ut 22 |
15 inter duos in diuersum V: inter duos inter diuersos P
16 adscendit P || 18 nostram P || 21 hieran fecimus] id est
neuter vicit: vide G. Dittenberger prooem. unicers. Hal. hib. a.
1894 p. IV ss. || 23 psychrolutes in pshychrolutes corr. V ||
24 ianuaris V || 25 aliquid ex aliquit V

auspicabar in Virginem desilire, primum ad Tiberim transtuli castra, deinde ad hoc solium, quod, cum fortissimus sum et omnia bona fide fiunt, sol temperat: 6 non multum mihi ad balneum superest. panis deinde siccus et sine mensa prandium, post quod non sunt 5 lavandae manus. dormio minimum. consuetudinem meam nosti: brevissimo somno utor et quasi inter-iungo. satis est mihi vigilare desisse. aliquando dor-misse me scio, aliquando suspicor. ecce circensium 7 opstrepit clamor. subita aliqua et universa voce fe-riuntur aures meae. nec cogitationem meam excutiunt, ne interrumpunt quidem. fremitum patientissime fero. multae voces et in unum confusae pro fluctu mihi sunt aut vento silvam verberante et ceteris sine intel-8 lectu sonantibus. quid ergo est nunc, cui animum ad-iecerim? dicam. superest ex hesterno mihi cogitatio, 15 quid sibi voluerint prudentissimi viri, qui rerum maximarum probationes levissimas et perplexas fecerunt, quae ut sint verae, tamen mendacio similes sunt. vult 9 nos ab ebrietate deterrere Zenon, vir maximus, huius sectae fortissimae ac sanctissimae conditor. audi ergo, quemadmodum colligat virum bonum non futurum ebrium: 'ebrio secretum sermonem nemo committit, viro autem bono committit: ergo vir bonus ebrius non erit.' quemadmodum opposita interrogatione simili derideatur, 25 attende. satis est enim unam ponere ex multis: 'dormienti nemo secretum sermonem committit, viro autem bono committit: vir bonus ergo non dormit.' quo 10 uno modo potest, Posidonius Zenonis nostri causam agit, sed ne sic quidem, ut existimo, agi potest. ait 30

22 fragm. 159 Pears.

5 siocus P || 6 minimum P || 7 nosti V nostri compendio P Par. b || interiugo P || 10 obstrepit P || 11 excutiunt meam P || 12 nec interrumpunt. fremitum quidem s || 13 multae sed m ex in corr. V || 14 aut silvam vento P || 15 nunc supra scr. P || 16 eterno P || 18 fecerint V || 26 adtende P || est enim P enim est V || 28 dormiet Buecheler || 29 possidoni- 30 agit V ait P | ne sed c supra e V | ait V at P

enim ebrium duobus modis dici: altero, cum aliquis vino gravis est et inpos sui; altero, si solet ebrius fieri et huic obnoxius vitio est. hunc a Zenone dici, qui soleat fieri ebrius, non qui sit. huic autem nemi- 5 nem commissurum arcana, quae per vinum eloqui possit. quod est falsum. prima enim illa interrogatio 11 complectitur eum, qui est ebrius, non eum, qui futurus est. plurimum enim interesse concedes et inter ebrium et ebriosum. potest et qui ebrius est, tunc primum 10 esse nec habere hoc vitium, et qui ebriosus est, saepe extra ebrietatem esse. itaque id intellego, quod significari verbo isto solet, praesertim cum ab homine diligentiam professo ponatur et verba examinante. adice nunc quod, si hoc intellexit Zenon et nos intellegere 15 voluit, ambiguitate verbi quaesiit locum fraudi, quod faciendum non est, ubi veritas quaeritur. sed sane 12 hoc senserit: quod sequitur, falsum est, ei qui soleat ebrius fieri, non committi sermonem secretum. cogita enim, quam multis militibus non semper sobriis et 20 imperator et tribunus et centurio tacenda mandaverint. de illa C. Caesaris caede, illius dico, qui superato Pompeio rem publicam tenuit, tam creditum est Tillio Cimbro quam C. Cassio. Cassius tota vita aquam bibit, Tillius Cimber et nimius erat in vino et scordalus. 25 in hanc rem locutus est ipse: 'ego' inquit 'quemquam feram, qui vinum ferre non possum?' sibi quisque 13 nunc nominet eos, quibus scit et vinum male credi et sermonem bene, unum tamen exemplum, quod occurrit

2 inpos sui V inposui P || 4 sit V est P || 5 que in qui mutatum V | eloqui possit P eloquiⁿ possit V || 7 complectitur P || 8 concedes et V Par. b sed et expunctum V concedes (e extrema expuncta) et P || 11 ante ebrietatem una littera rasa V || 14 intellig- P || 15 voluit Par. b, alii: noluit VP | quaesiit V quesit P || 18 committi V || 21 .C. V | superato V sub imperatore P || 22 rem p. V | est om. V | Tillio Cimbro Muretus: illi Cimbro V illinc imbro P || 23 C. om. P || 24 tullius VP || 25 iocatus Muretus || 27 nominet sed e in ras. V

mihi, referam, ne intercidat. instruenda est enim vita
 exemplis inlustribus. non semper confugiamus ad ve-
 14 tera. L. Piso, urbis custos, ebrius ex quo semel factus
 est, fuit. maiorem noctis partem in convivio exigebat.
 usque in horam fere sextam dormiebat: hoc eius erat 5
 matutinum. officium tamen suum, quo tutela urbis
 continebatur, diligentissime administravit. huic et di-
 vus Augustus dedit secreta mandata, cum illum prae-
 poneret Thraciae, quam perdomuit, et Tiberius pro-
 ficiscens in Campaniam, cum multa in urbe et su- 10
 15 specta relinqueret et invisā. puto, quia illi bene ces-
 serat Pisonis ebrietas, postea Cossum fecit urbis prae-
 fectum, virum gravem, moderatum, sed mersum et
 vino madentem, adeo ut ex senatu aliquando, in quem
 e convivio venerat, obpressus inexcitabili somno tolle- 15
 retur. huic tamen Tiberius multa sua manu scripsit,
 quae committenda ne ministris quidem suis iudicabat.
 nullum Cosso aut privatum secretum aut publicum
 16 elapsū est. itaque declamationes istas de medio re-
 moveamus: 'non est animus in sua potestate ebrietate 20
 devinctus. quemadmodum musto dolia ipsa rumpun-
 tur et omne, quod in imo iacet, in summam partem
 vis caloris eiecat: sic vino exaestuante, quicquid in
 imo iacet abditum, effertur et prodit in medium. one-
 rati mero quemadmodum non continent cibum vino, 25
 redundante, ita ne secretum quidem. quod suum alie-

1 instruenda V || 2 illustr- P || 3 ebrius V || 4 noctis par-
 tem V partis noctem P Par. b. partem noctis vulgo || 5 sextam
 fere V || 6 suūm V || 7 post huic una littera rasa V || 8 propo-
 neret trahitiae P || 11 quia illi bene cesserat Par. b M quia
 bene illi cesserat V quia bene cesserat illi P || 13 mersum et
 uino emadentem P mersum et uino et madentem sed prius et
 puncto notatum V. malo set vino mersum et mad. || 14 ali-
 quando sed al ex m V || 15 oppr- P || 16 tiberius multa sua
 manu V Par. b multa tiberius manu sua P || 17 quidem supra
 lin. P¹ || 19 elapsus P || 22 in imo P inio^m (ni ex m) V immo
 hic et 23 Par. b || 23 quicquid P || 26 alienum quae V¹ sed in q,
 corr. manu recentiore V

numque est, pariter effundunt.' sed quamvis hoc so- 17
 leat accidere, ita et illud solet, ut cum iis, quos scia-
 mus libentius bibere, de rebus necessariis deliberemus.
 falsum ergo est hoc, quod patrocini loco ponitur, ei
 5 qui soleat ebrius fieri, non dari tacitum. quanto satius
 est aperte accusare ebrietatem et vitia eius exponere,
 quae etiam tolerabilis homo vitaverit, nedum perfectus
 ac sapiens, cui satis est sitim extinguere, qui, etiam
 si quando hortata est hilaritas aliena causa producta
 10 longius, tamen citra ebrietatem resistit. nam de illo 18
 videbimus, an sapientis animus nimio vino turbetur
 et faciat ebriis solita: interim, si hoc colligere vis,
 virum bonum non debere ebrium fieri, cur syllogis-
 mis agis? dic, quam turpe sit plus sibi ingerere quam
 15 capiat et stomachi sui non nosse mensuram, quam
 multa ebrii faciant, quibus sobrii erubescant, nihil
 aliud esse ebrietatem quam voluntariam insaniam. ex-
 tende in plures dies illum ebrii habitum: numquid de
 furore dubitabis? nunc quoque non est minor, sed
 20 brevior. refer Alexandri Macedonis exemplum, qui 19
 Clitum, carissimum sibi ac fidelissimum, inter epulas
 transfodit et intellecto facinore mori voluit, certe de-
 buit. omne vitium ebrietas et incendit et detegit, ob-
 stantem malis conatibus verecundiam removet. plures
 25 enim pudore peccandi quam bona voluntate prohibitis
 abstinent. ubi possedit animum nimia vis vini, quic- 20
 quid mali latebat, emergit. non facit ebrietas vitia,
 sed protrahit: tunc libidinosus ne cubiculum quidem
 expectat, sed cupiditatibus suis quantum petierunt,
 30 sine dilatione permittit. tunc impudicus morbum pro-

2 iis V: his PM || 6 aperta P | vitia sed i altera post
 inserta V || 10 ebrietatem V || 11 videbimus P || 13 quur P |
 syllogismis sed m in ras. V || 16 faciunt P || 17 extendi P ||
 18 plures sed lu ex ui V || 20 post refer una litt. rasa V || 22 de-
 buit Lipsius: deruit VP. meruit Gruter || 23 incēdit V. in-
 tendit Muretus | opstantem P || 27 latebit P || 28 libidinosus
 ne cubiculum V libanosus nec umbiculum P || 29 exspectat P

fitetur ac publicat. tunc petulans non linguam, non
manum continet. crescit insolenti superbia, crudelitas
saevo, malignitas livido. omne vitium laxatur et pro-
21 dit. adice illam ignorationem sui, dubia et parum ex-
planata verba, incertos oculos, gradum errantem, ver- 5
tiginem capitis, tecta ipsa mobilia velut aliquo turbine
circumagente totam domum, stomachi tormenta, cum
effervescit merum ac viscera ipsa distendit. tunc ta-
men utcumque tolerabile est, dum illi vis sua est:
quid, cum somno vitiatur et quae ebrietas fuit, cru- 10
22 ditas facta est? cogita, quas clades ediderit publica
ebrietas: haec acerrimas gentes bellicosasque hostibus
tradidit, haec multorum annorum pertinaci bello de-
fensa moenia patefecit, haec contumacissimos et iu-
gum recusantes in alienum egit arbitrium, haec in- 15
23 victos acie mero domuit. Alexandrum, cuius modo
feci mentionem, tot itinera, tot proelia, tot hiemes,
per quas victa temporum locorumque difficultate trans-
ierat, tot flumina ex ignoto cadentia, tot maria tutum
dimiserunt: intemperantia bibendi et ille Herculeus 20
24 ac fatalis scyphus condidit. quae gloria est capere
multum? cum penes te palma fuerit et propinationes
tuas strati somno ac vomitantes recusaverint, cum
superstes toti convivio fueris, cum omnes viceris vir-
tute magnifica et nemo vini tam capax fuerit, vinceris 25
25 a dolio. M. Antonium, magnum virum et ingenii no-
bilis, quae alia res perdidit et in externos mores ac

2 credulitas P || 3 taxatur VP: corr. Lipsius || 4 dubia et
sed a et corr. ex tribus litteris quarum prima fuit u V | expla-
nata V ex parato P || 5 incertiosuculos P || 6 uelud V: uel P ||
7 totam sed m add. P² | domum sed d ex corr. P || 10 quid
li
cum V quid curo P Par. b | crudetas sed det in ras. V || 13 per-
tinaci s pertinacia VP. pertinacia [bello] prop. Buecheler |
15 alienum ex aben- P || 17 hiems V¹ e alt. super scr. V² ut
videtur || 20 demis- V | dimiserunt intemperantia sed erunt
intemperantia in ras. paene evanida P || 21 contudit sed tu ex
di V || 23 tracti P || 25 fueris P || 26 ^amgnum V

vitia non Romana traiecit quam ebrietas nec minor
vino Cleopatrae amor? haec illum res hostem rei pu-
blicae, haec hostibus suis imparem reddidit; haec cru-
delem fecit, cum capita principum civitatis cenanti
5 referrentur, cum inter apparatissimas epulas luxusque
regales ora ac manus proscriptorum recognosceret,
cum vino gravis sitiret tamen sanguinem. intolerabile
erat, quod ebrius fiebat, cum haec faceret: quanto in-
tolerabilius, quod haec in ipsa ebrietate faciebat! fere 26
10 vinolentiam crudelitas sequitur. vitiatur enim exaspe-
raturque sanitas mentis. quem ** difficilesque faciunt
diutini morbi et ad minimam rabidos offensionem, ita
ebrietates continuae efferant animos. nam cum saepe
apud se non sint, consuetudo insaniae durat et vitia
15 vino concepta etiam sine illo valent. dic ergo, quare 27
sapiens non debeat ebrius fieri. deformitatem rei et
inopportunitatem ostende rebus, non verbis. quod facil-
limum est, proba istas, quae voluptates vocantur, ubi
transcenderunt modum, poenas esse. nam si illud ar-
20 gumentaberis, sapientem multo vino inebriari et reti-
nere rectum tenorem, etiam si temulentus sit: licet
colligas nec veneno poto moriturum nec sopore
sumpto dormiturum nec elleboro accepto, quicquid in
visceribus haerebit, eiecturum deiecturumque. sed si

1 minor uino V minorū urcio (sed cio ex corr. P¹) P. inutile
urceo || 2 reip. V || 3 ostibus V¹ || 6 ora sed a ex dimidia parte
erasa P || 10 uirol- P | uitatur (ut coniecerat Haupt) Par. b:
uillatur VP sed post r una litt. rasa V qui titillatur in mar-
gine | exasperaturaque P || 11 quem (a ex e V manu recentiore)
difficilesque V¹P que lincola notavit V m. recentior: querulos
difficilesq. coni. Haupt, ut querulos difficilesq. Madvig. sed
rerum videtur quemadmodum (sic s), et interciderit morosos
vel iniquos sim. ante difficilesq. illud placet etiam Buechelero ||
12 radios VP babidos Arg. b: corr. Haupt || 14 sint s: sunt
VP | consuetudo VP sed ine ex o ultima V manu recentiore ||
14 durat et Wolters: durata V duracta P. durat ac alii || 16 de-
bet P || 19 transcende^{le}r (om. modum) P | argumentaueris VP ||
21 post licet una litt. rasa V || 23 eboro V | quicquid P || 24 he-
rebit V erebit P

temptantur pedes, lingua non constat: quid est, quare illum existimes in parte sobrium esse, in parte ebrium? VALE.

<SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.>

LXXXIII 1 Itinera ista, quae segnitiam mihi excutiant, et 5
valitudini meae prodesse iudico et studiis. quare va-
litudinem adiuvent, vides: cum pigrum me et negle-
gentem corporis litterarum amor faciat, aliena opera
exerceor; studiis quare prosint, indicabo: a lectionibus
nihil recessi. sunt autem, ut existimo, necessariae, 10
primum ne sim me uno contentus; deinde ut, cum ab
aliis quaesita cognovero, tum et de inventis iudicem
et cogitem de inveniendis. alit lectio ingenium et stu-
dio fatigatum, non sine studio tamen, reficit. nec scri-
bere tantum nec tantum legere debemus: altera res 15
contristabit vires et exhaustiet, de stilo dico, altera
solvat ac diluet. invicem hoc et illo commeandum est
et alterum altero temperandum, ut quicquid lectione
collectum est, stilus redigat in corpus. apes, ut aiunt,
debemus imitari, quae vagantur et flores ad mel fa- 20
ciendum idoneos carpunt, deinde quicquid attulere,
disponunt ac per favos digerunt et, ut Vergilius noster
ait, 'liquentia mella stipant et dulci distendunt nectare
cellas'. de illis non satis constat, utrum sucum ex
floribus ducant, qui protinus mel sit, an quae college- 25

23 Aen. I 432 s.

1 constant P || 2 partes P | sobrium sed b ex p V ||
3 VALE om. V ubi reliqua pagina vacua est, fol. 111r incipit
ab Itinera sed ut duo versus scriptura careant || 6 valet- V ||
7 me s uiae VP || 9 studiis s: studio V fort. recte, studia P
Par. b | indicabo sed n in ras. V || 10 nihil add. Buecheler: om.
VP Par. b. non s || 11 sim e P || 13 lectio sed o ex corr. P ||
16 contristabit VP sed b ex u V | vires et VP. vires ed. Rom. |
17 deluet P | commendandum sed nd alio atramento expunctum
P || 20 imitari P || 22 digerunt VP. diuidunt Macrobius qui in
Saturnaliorum praefatione aliquam partem huius epistulae ex-
scripsit sed liberior | uirgilius P || 24 utrum sed ut ex corr. V

runt, in hunc saporem mixtura quadam et proprietate
spiritus sui mutant. quibusdam enim placet non fa-
ciendi mellis scientiam esse illis, sed colligendi. aiunt
inveniri apud Indos mel in arundinum foliis, quod aut
5 ros illius caeli aut ipsius arundinis umor dulcis et
pinguior gignat. in nostris quoque herbis vim eandem,
sed minus manifestam et notabilem poni, quam per-
sequatur et contrahat animal huic rei genitum. qui-
dam existimant conditura et dispositione in hanc qua-
10 litatem verti, quae ex tenerissimis virentium florentium-
que decerpserint, non sine quodam, ut ita dicam, fer-
mento, quo in unum diversa coalescunt. sed ne ad 5
aliud quam de quo agitur, abducar, nos quoque has
apes debemus imitari et quaecumque ex diversa lec-
15 tione congesimus, separare, melius enim distincta ser-
vantur, deinde adhibita ingenii nostri cura et facultate
in unum saporem varia illa libamenta confundere, ut
etiam si apparuerit, unde sumptum sit, aliud tamen
esse quam unde sumptum est, appareat. quod in cor-
20 pore nostro videmus sine ulla opera nostra facere na-
turam: alimenta, quae accepimus, quamdiu in sua qua- 6
litate perdurant et solida innatant stomacho, onera
sunt; at cum ex eo, quod erant, mutata sunt, tum
demum in vires et in sanguinem transeunt. idem in
25 his, quibus aluntur ingenia, praestemus, ut quaecum-
que hausimus, non patiamur integra esse, ne aliena
sint. concoquamus illa: alioqui in memoriam ibunt, 7

4 har- V | austros sed os in i mutatum V || 5 har- V |
humor VP || 6 gignit P || 8 contra ut P || 10 quae primo V
ubi q; super scr. manus alt. || 13 adducar VP: corr. Erasmus² ||
16 abhinita P habita V | nostra P || 18 etiamsi quid apparuerit
Macr. || 21 accipimus Macr. | in sua qualitate perseverant
et solida innatant, male stomacho oneri sunt Macr. || 23 cum
sed u ex corr. V | tum P Macr. tunc V || 24 in vires et
sanguinem Macr. illud melius puto: est hysteron proteron | in
his quibus V Macr. sed h in ras. V: quibus P || 26 ausimus
P || 27 concoquamus P | alioquin in Macr.

non in ingenium. adsentiamur illis fideliter et nostra
faciamus, ut unum quiddam fiat ex multis, sicut unus
numerus fit ex singulis, cum minores summas et dis-
sidentes computatio una comprehendit. hoc faciat ani-
mus noster: omnia, quibus est adiutus, abscondat, 5
8 ipsum tantum ostendat, quod effecit. etiam si cuius
in te comparebit similitudo, quem admiratio tibi altius
fixerit, similem esse te volo quomodo filium, non quo-
modo imaginem: imago res mortua est. 'quid ergo?
non intellegetur, cuius imiteris orationem? cuius ar- 10
gumentationem? cuius sententias?' puto aliquando ne
intellegi quidem posse, si magni viri *** nec enim
omnibus, quae ex quo velut exemplari traxit, formam
9 suam impressit, ut in unitatem illa competant. non
vides, quam multorum vocibus chorus constet? unus 15
tamen ex omnibus redditur: aliqua illic acuta est, ali-
qua gravis, aliqua media. accedunt viris feminae, in-
terponuntur tibiae. singulorum illic latent voces, om-
nium 10 apparent. de choro dico, quem veteres philo-
sophi noverant: in commissionibus nostris plus canto- 20
rum est quam in theatris olim spectatorum fuit. cum
omnes vias ordo canentium inplevit et cavea aenato-
ribus cincta est et ex pulpito omne tibiaram genus

1 adsentiamur *sed r ex s V* | nostra *V* || 4 computatio *P* |
noster animus *Macr.* || 4 comprehendit *P* || 6 ipsum tamen ost.
Macr. || 12 intelligi *P* | si magni viri nec enim (nec enim *sed n*
ex corr. et supra nri scriptum ssarii V) omnibus *PV*: si imago
vera sit: haec enim omnibus *con. Madvig. dubitans propono*: si
imago est, nedum si magni vir ingenii (magni vir ingenii unus
5) omnibus || 13 ex quo *V* ex co *P* ubi post co spatium duarum
litt. | velud *V* | exemplari s exemplaria *VP* || 14 ut in unitatem
illa *V* et inuitantem illa *P* | competant s ^{comparavit} competat *V* cōpe-
tat *P* || 15 vides (*om. non*) quam multorum vocibus chorus
constet: una tamen ex omnibus redditur *Macr. qui etiam in*
proximis nonnihil discrepat || 18 illi datent *P* || 21 teatris *sed*
prius t post insertum P || 22 impl- *P* | aenatoribus *Buecheler*:
aeneat- *VP* cantoribus *Arg. b* a uenatoribus s *cf. apocol. 12*

organorumque consonuit, fit concentus ex dissonis:
talem animum nostrum esse volo: multae in illo artes,
multa praecepta sint, multarum aetatum exempla, sed
in unum conspirata. 'quomodo' inquis 'hoc effici po- 11
5 terit?' adsidua intentione: si nihil egerimus nisi ra-
tione suadente. hanc si audire volueris, dicet tibi:
relinque ista iamdudum, ad quae discurretur. relinque
divitias, aut periculum possidentium aut onus. relin-
que corporis atque animi voluptates: molliunt et ener-
10 vant. relinque ambitum: tumida res est, vana, ventosa,
nullum habet terminum, tam sollicita est, ne quem ante
se videat, quam ne quem <post> se. laborat invidia et
quidem duplici. vides autem, quam miser sit, si is
cui invidetur et invidet. intueris illas potentium do-
15 mos, illa tumultuosa rixa salutantium limina? multum 12
habent contumeliarum, ut intres, plus, cum intraveris.
praeteri istos gradus divitum et magno adgestu sus-
pensa vestibula: non in praerupto tantum istie stabis,
sed in lubrico. huc potius te ad sapientiam derige
20 tranquillissimasque res eius et simul amplissimas pete.
quaecumque videntur eminere in rebus humanis, quam- 13
vis pusilla sint et comparatione humillimorum extent,
per difficiles tamen et arduos tramites adeuntur. con-
fragosa in fastigium dignitatis via est: at si conscen-
25 dere hunc verticem libet, cui se fortuna summisit,
omnia quidem sub te, quae pro excelsissimis habentur,
aspicies, sed tamen venies ad summa per planum. VALE.

1 organarumque *V* corr. *V*² organorū. *q. l.*: *P* || 2 nostrum
esse *P* esse nostrum *V*. *cf. § 7* hoc faciat animus noster ||
3 aetatem *P* || 4 quomodo *V* || 5 adsidua *P* | nisi *P* fusi *V* ||
6 suadenti *P* || 7 atq; *P* || 9 voluntates *P* | enaruant *P* || 12 vi-
deant *P* | ne quem post se scripsi: ne post se s ne (*cf. supra*
e manu recentiore V) se *PV*. *cf. Gertz adn. in Sen. de clem.*
p. 277 || 13 duplici *sed du in ras. V* || 15 tumult- *P* || 17 ad-
iestu *P* || 18 tantum istie — 19 potius te *om. P* || 19 dirige
VP || 22 cum para- *P* || 23 tramites adeantur *P* || 24 via *sed*
u in ras. V || 27 aspicias *P*

<SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.>

LXXXV 1 Peperceram tibi et quicquid nodosi adhuc supererat, praeterieram, contentus quasi gustum tibi dare eorum, quae a nostris dicuntur, ut probetur virtus ad explendam beatam vitam sola satis efficax. iubes me 5 quicquid est interrogationum aut nostrarum aut ad traductionem nostram excogitatarum comprehendere: quod si facere voluero, non erit epistula, sed liber. illud totiens testor, hoc me argumentorum genere non delectari. pudet in aciem descendere pro dis hominibus- 10 que susceptam subula armatum.

2 'Qui prudens est, et temperans est. qui temperans est, et constans. qui constans est, inperturbatus est. qui inperturbatus est, sine tristitia est. qui sine tristitia est, beatus est: ergo prudens beatus est et 15 prudentia ad beatam vitam satis est.'

3 Huic collectioni hoc modo Peripatetici quidam respondent, ut inperturbatum et constantem et sine tristitia sic interpretentur, tamquam inperturbatus dicatur, qui raro perturbatur et modice, non qui numquam. item sine tristitia eum dici aiunt, qui non est obnoxius tristitiae nec frequens nimiusve in hoc vitio. illud enim humanam naturam negare, alicuius animum immunem esse tristitia. sapientem non vinci maerore, ceterum tangi. et cetera in hunc modum sectae suae 25 respondentia. non his tollunt affectus, sed temperant. quantulum autem sapienti damus, si inbecillissimis fortior est et maestissimis laetior et effrenatissimis moderatior et humillimis maior? quid, si miretur ve-

3 contentus *sed s in ras. V* || 7 cōprehendere *P* || 12 fort. qui temperans est, est et constans || 14 qui perturbatus *P* || 16 prudentia *P* || 20 *n̄ sed post n̄ aliquid rasi P* | nūquam *sed post ū una littera (n?) rasa V* || 24 tristitia *sed post t primam aliquid rasum V* | merore *VP sed ante e priorem una littera rasa V* || 27 inbecillissimi *P* || 28 effrenat- *V*

locitatem suam Ladas ad claudos debilesque respiciens? 'illa vel intactae segetis per summa volaret gramina nec cursu teneras laesisset aristas, vel mare per medium fluctu suspensa tumentis ferret iter celeres nec 5 tingeret aequore plantas.' haec est pernecitas per se aestimata, non quae tardissimorum conlatione laudatur. quid, si sanum voces leviter febricitantem? non est bona valitudo mediocritas morbi. 'sic' inquit 'sapiens 5 inperturbatus dicitur, quomodo apyrina dicuntur, non quibus nulla inest duritia granorum, sed quibus minor.' 10 falsum est. non enim diminutionem malorum in bono viro intellego, sed vacationem: nulla debent esse, non parva. nam si ulla sunt, crescent et interim impediunt. quomodo oculos maior et perfecta suffusio excaecat, 15 sic modica turbat. si das aliquos affectus sapienti, 6 impar illis erit ratio et velut torrente quodam aufertur, praesertim cum illi non unum affectum des, cum quo conluctetur, sed omnis. plus potest quamvis mediocrium turba quam posset unius magni violentia. 20 habet pecuniae cupiditatem, sed modicam. habet ambitionem, sed non concitatam. habet iracundiam, sed placabilem. habet inconstantiam, sed minus vagam ac mobilem. habet libidinem non insanam. melius cum illo ageretur, qui unum vitium integrum haberet, 25 quam cum eo, qui leviora quidem, sed omnia. deinde 8 nihil interest, quam magnus sit affectus: quantuscumque est, parere nescit, consilium non accipit. quem-

2 Verg. Aen. VII 808 ss.

1 laudans *VP: corr. Muretus et Lipsius* || 2 summa *ex summu ut videtur V* || 3 teneras cursu *Verg.* || 9 aprina *VP Par. b, cf. Teletis rel. p. 42, 2 H.* || 11 diminutionem *P* || 12 nullā *P* | non expunctum manu recentiore *V* || 13 post nam una litt. rasa

V | interim imp- *P* || 15 affectus *P* || 16 uelut sic *P* || 17 unum affectum *V* | affectum *P* et sic in proximis | des s sed *P* sit ex sed *V*. unum des affectum *coni. Gruter* || 21 concitatam *P* contitatum *primo V* ubi continuatam *man. rec.* || 23 libidinem sed non unus *codex Opsopoei* || 24 qui unum ex quonum *P*

admodum rationi nullum animal optemperat, non ferum, non domesticum et mite, natura enim illorum est surda suadenti: sic non secuntur, non audiunt adfectus, quantulicumque sunt. tigres leonesque numquam feritatem exuunt, aliquando summittunt, et cum 5 minime expectaveris, exasperatur torvitas mitigata. 9 numquam bona fide vitia mansuescunt. deinde, si ratio proficit, ne incipient quidem adfectus: si invita ratione coeperint, invita perseverabunt. facilius est enim initia illorum prohibere quam impetum regere. 10 falsa est itaque ista mediocritas et inutilis, eodem loco habenda, quo si quis diceret modice insaniendum, modice aegrotandum. sola virtus habet, non recipiunt animi mala temperamentum. facilius sustuleris illa quam rexeris. numquid dubium est, quin vitia mentis 15 humanae inveterata et dura, quae morbos vocamus, immoderata sint, ut avaritia, ut crudelitas, ut inpotentia, impietas? ergo immoderati sunt et adfectus. ab his 11 enim ad illa transitur. deinde si das aliquid iuris tristitiae, timori, cupiditati ceteris motibus pravis, non 20 erunt in nostra potestate. quare? quia extra nos sunt, quibus inritantur. itaque crescent, prout magnas habuerint minoresve causas, quibus concitentur. maior erit timor, si plus, quo exterreatur, aut propius asperit, acrior cupiditas, quo illam amplioris rei spes 25 evocaverit. si in nostra potestate non est, an sint adfectus, ne illud quidem est, quanti sint: si ipsis permisisti incipere, cum causis suis crescent tantique

6 mitigat P || 10 prohibere sed post i una litt. rasa V || 12 hab- ex chab radendo fecit P || 15 uincia P || 16 inueterata P ueteratam sed lineola supra m addita manu secunda V | immoderata V inueterata P fide Chatelainii || 17 inpotentia s innocentia P Par. b et primo V inimicitia super scr. V² || 18 ut impietas Erasmus². sed impietas merito suspectum Madvigio, nescio an a medii aevi lectore sit adscriptum. cf. ep. 75, 11 || 20 ceteris (caet- V) PV ceterisque (cēt- M) Par. b ut videtur, M alii fort. recte | motibus s moribus VP Par. b || 22 irritantur P | habuerint s habuerunt (-bueñ P) VP Par. b

erunt, quanti fient. adice nunc, quod ista, quamvis exigua sint, in maius excedunt. numquam pernicioosa servant modum. quamvis levia initia morborum serpunt et aegra corpora minima interdum mergit accessio. 5 illud vero cuius dementiae est, credere quorum rerum extra nostrum arbitrium posita principia sunt, earum nostri esse arbitrii terminos? quomodo ad id finiendum satis valeo, ad quod prohibendum parum valui, cum facilius sit excludere quam admissa 10 comprimere? quidam ita distinxerunt, ut dicerent: 14 'temperans ac prudens positione quidem mentis et habitu tranquillus est, eventu non est. nam, quantum ad habitum mentis suae, non perturbatur, nec contristatur nec timet, sed multae extrinsecus causae incidunt, quae illi perturbationem adferant.' tale est, quod 15 volunt dicere: iracundum quidem illum non esse, irasci tamen aliquando; et timidum quidem non esse, timere tamen aliquando, id est, vitio timoris carere, adfectu non carere. quod si recipitur, usu frequenti timor 20 transibit in vitium et ira in animum admissa habitum illum ira carentis animi retexet. praeterea si non contemnit venientes extrinsecus causas et aliquid timet, cum fortiter eundum erit adversus tela, ignes, pro patria, legibus, libertate, cunctanter exhibit et animo 25 recedente. non cadit autem in sapientem haec diversitas mentis. illud praeterea iudico observandum, ne 17 duo, quae separatim probanda sunt, misceamus. per se enim colligitur unum bonum esse, quod honestum,

1 quanti sed i ex corr. V quanto P Par. b | aice V | quamvis sed qu ex corr. V || 6 principia sed ri in ras. V || 10 comprimere P | ita distinxerunt sed it ex corr. V || 11 positione sed s in ras. V || 16 volun^t V | iracundum sed post n una litt. rasa V || 18 affectu hic etiam V || 19 recipit in recipitur compendio super addito corr. manu altera V recipit P Par. b Arg. b. cf. ep. 113, 6 || 20 initium sic P¹ || 22 uenientis P || 24 cunctanter ibit coni. Koch || 27 misceamus sed e ex corr. V

per se rursus, ad vitam beatam satis esse virtutem. si unum bonum est, quod honestum, omnes concedunt ad beate vivendum sufficere virtutem: e contrario non remittetur, si beatum sola virtus facit, unum bonum
 18 esse, quod honestum est. Xenocrates et Speusippus 5 putant beatum vel sola virtute fieri posse, non tamen unum bonum esse, quod honestum est. Epicurus quoque iudicat, cum virtutem habeat, beatum esse, sed ipsam virtutem non satis esse ad beatam vitam, quia beatum efficiat voluptas, quae ex virtute est, non ipsa 10 virtus. inepta distinctio. idem enim negat umquam virtutem esse sine voluptate: ita si ei iuncta semper est atque inseparabilis, et sola satis est. habet enim secum voluptatem, sine qua non est, etiam cum sola
 19 est. illud autem absurdum est, quod dicitur beatum 15 quidem futurum vel sola virtute, non futurum autem perfecte beatum. quod quemadmodum fieri possit, non reperio. beata enim vita bonum in se perfectum habet, inexsuperabile. quod si est, perfecte beata est. si deorum vita nihil habet maius aut melius, beata 20 autem vita divina est: nihil habet, in quod amplius
 20 possit attolli. praeterea si beata vita nullius est indigens, omnis beata vita perfecta est eademque est et beata et beatissima. numquid dubitas, quin beata vita summum bonum sit? ergo si summum bonum habet, 25 summe beata est. quemadmodum summum bonum adiectionem non recipit, quid enim supra summum erit? ita ne beata quidem vita, quae sine summo bono non est. quod si aliquem magis beatum induxeris,

7 *Epic. fr. 508 V.*

3 beatae V || 7 epicurus P || 8 cum in ras. P. an qui? iudicat eum, qui con. Koch. nam post cum offerunt qui aliquot codices Romani teste Fickerto || 10 beatam s beatum VP Par. b | voluntas P || 15 absurdum P || 18 reperio sed p alteram supra p add. manus sec. V repperio P || 24 nunc quid P | dubitas sed i priore expuncta u super addita V || 26 bonum fuere qui delerent || 29 non expunctum V

induces et multo magis: innumerabilia discrimina summi boni facies, cum summum bonum intellegam, quod supra 21 se gradum non habet. si est aliquis minus beatus quam alius, sequitur, ut hic alterius vitam beatioris
 5 magis concupiscat quam suam. beatus autem nihil suae praefert. utrumlibet ex his incredibile est: aut aliquid beato restare, quod esse quam quod est malit, aut id illum non malle, quod illo melius est. utique enim quo prudentior est, hoc magis se ad id, quod
 10 est optimum, extendet et id omni modo consequi cupiet. quomodo autem beatus est, qui cupere etiam nunc potest, 22 immo qui debet? dicam, quid sit, ex quo veniat hic error: nesciunt beatam vitam unam esse. in optimo illam statu ponit qualitas sua, non magnitudo. itaque
 15 in aequo est longa et brevis, diffusa et angustior, in multa loca multasque partes distributa et in unum coacta. qui illam numero aestimat et mensura et partibus, id illi, quod habet eximium, eripit. quid autem est in beata vita eximium? quod plena est. 23
 20 finis, ut puto, edendi bibendique satietas est. hic plus edit, ille minus: quid refert? uterque iam satur est. hic plus bibit, ille minus: quid refert? uterque non sitit. hic pluribus annis vixit, hic paucioribus: nihil interest, si tam illum multi anni beatum
 25 fecerunt quam hunc pauci. ille, quem tu minus beatum vocas, non est beatus: non potest nomen inminui. 24
 'Qui fortis est, sine timore est. qui sine timore est, sine tristitia est. qui sine tristitia est, beatus est.'
 Nostrorum haec interrogatio est. adversus hanc
 30 sic respondere conantur: falsam nos rem et controversiam pro confessa vindicare, eum, qui fortis est, sine timore esse. 'quid ergo?' inquit 'fortis

3 minus beatus VP sed beatus super additum manu recentiore V || 8 male primo P | illo s illa VP Par. b || 9 prudentior P || 10 obt- P || 15 beatus diffusa et et angustior P || 17 aestimat V stimat P || 20 finis sed i prior in ras. V | satietas P || 24 paucioribus V || 30 controversiam P

imminentia mala non timebit? istuc dementis alienati-
que, non fortis est. ille vero' inquit 'moderatissime timet,
25 sed in totum extra metum non est.' qui hoc dicunt,
rursus in idem revolvuntur, ut illis virtutum loco sint
minora vitia. nam qui timet quidem, sed rarius et 5
minus, non caret malitia, sed levioze vexatur. 'at enim
dementem puto, qui mala imminencia non extimescit.'
verum est, quod dicis, si mala sunt: sed si scit mala
illa non esse et unam tantum turpitudinem malum
iudicat, debet secure pericula aspicere et aliis timenda 10
contemnere. aut si stulti et amentis est mala non
timere, quo quis prudentior est, hoc timebit magis.
26 'ut vobis' inquit 'videtur, praebebit se periculis fortis.'
minime: non timebit illa, sed vitabit: cautio illum
debet, timor non debet. 'quid ergo?' inquit 'mortem, 15
vincla, ignes, alia tela fortunae non timebit?' non.
scit enim illa non esse mala, sed videri. omnia ista
27 humanae vitae formidines putat. describe captivitatem,
verbera, catenas, egestatem et membrorum lacerationes
vel per morbum vel per iniuriam et quicquid aliud 20
adtuleris: inter lymphatos metus numerat. ista timidis
timenda sunt. an id existimas malum, ad quod ali-
28 quando nobis nostra sponte veniendum est? quaeris
quid sit malum? cedere iis, quae mala vocantur, et
illis libertatem suam dedere, pro qua cuncta patienda 25
sunt. perit libertas, nisi illa contemnimus, quae nobis
iugum inponunt. non dubitarent, quid conveniret forti
viro, si scirent, quid esset fortitudo. non est enim

1 et 7 imminencia V imminentia P | istuc P istac (vel
-oc) ex istuc ut videtur corr. V | dēntis P || 3 quid hoc P ||
7 qui ex corr.? P || 11 contemnere P || 12 hoc timebit V
optimebit P || 16 vincla VP sed a in ras. V || 18 humanae va-
nas v. f. Ioannes Mueller coll. ep. 76, 33 || 19 verberat P || 20 iniuriam
ex uniuir- P || 21 attul- P | lymphatos (limph- Par. b) VP Par. b:
cf. Lucan. VII 186; Sen. Med. 386. lymphatici supra libri
ep. 13, 9, etiam nat. quaest. VI 29, 3 ut videtur, certe nihil
discrepantiae enotavit Fickert || 24 quod V | q; mala P || 26 con-
tempn- P || 27 iugam P || 28 si in ras. V

inconsulta temeritas nec periculorum amor nec for-
midabilium adpetitio: scientia est distinguendi, quid
sit malum et quid non sit. diligentissima in tutela
sui fortitudo est et eadem patientissima eorum, quibus
5 falsa species malorum est. 'quid ergo? si ferrum 29
intentatur cervicibus viri fortis, si pars subinde alia
atque alia suffoditur, si viscera sua in sinu suo vidit,
si ex intervallo, quo magis tormenta sentiat, repetitur
et per adsiccata viscera recens demittitur sanguis: non
10 timet? istum tu dices nec dolere?' iste vero dolet.
sensus enim hominis nulla exuit virtus. sed non
timet: invictus ex alto dolores suos spectat. quaeris
quis tunc animus illi sit? qui aegrum amicum ad-
hortantibus.

15 'Quod malum est, nocet. quod nocet, deteriore 30
facit. dolor et paupertas deteriore non faciunt: ergo
mala non sunt.'

'Falsum est' inquit 'quod proponitis: non enim, si
quid nocet, etiam deteriore facit. tempestas et pro-
20 cella nocet gubernatori, non tamen illum deteriore
facit.' quidam e Stoicis ita adversus hoc respon- 31
dent: deteriore fieri gubernatorem tempestate ac pro-
cella, quia non possit id, quod proposuit, efficere nec
tenere cursum suum: deteriore illum in arte sua non
25 fieri, in opere fieri. quibus Peripateticus 'ergo' inquit
'et sapientem deteriore faciet paupertas, dolor et
quicquid aliud tale fuerit. virtutem enim illi non
eripiet, sed opera eius inpediet.' hoc recte diceretur, 32
nisi dissimilis esset gubernatoris condicio et sapientis.

1 consulta P || 2 appet- P || 2—3 quod — quod V || 3 tutela
VP in tutelae corr. manu sec. V || 4 sui s ui VP | eandem P ||
7 subf- P || 9 dim- P | singus sic P || 10 timet. V timet P
Par. b timere s. interrogandi signum posuit Buecheler | ne P ||
13 post sit super scr. scilicet (recte si compendium interpretor)
ille in V || 18 est V: est ergo P || 20 nocet VP Par. b nocent s ||
21 facit V Par. b faciunt P | e om. P | res in fine versus (om.
-pondent) P || 22 tempestatem P

huic enim propositum est in vita agenda non utique,
quod temptat, efficere, sed omnia recte facere. gubernatori propositum est utique navem in portum perducere. artes ministrae sunt, praestare debent, quod promittunt: sapientia domina rectrixque est. artes
33 serviunt vitae, sapientia imperat. ego aliter respondendum iudico: nec artem gubernatoris deteriore ulla tempestate fieri nec ipsam administrationem artis. gubernator tibi non felicitatem promisit, sed utilem operam et navis regendae scientiam. haec eo magis
apparet, quo illi magis aliqua fortuita vis obstitit. qui hoc potuit dicere 'Neptune, numquam hanc navem nisi rectam', arti satis fecit: tempestas non opus
34 gubernatoris impedit, sed successum. 'quid ergo?' inquit 'non nocet gubernatori ea res, quae illum tenere
portum vetat, quae conatus eius inritos efficit, quae aut refert illum aut detinet et exarmat?' non tamquam gubernatori, sed tamquam naviganti nocet: alioqui
gubernator ille non est. gubernatoris artem adeo non impedit, ut ostendat: tranquillo enim, ut aiunt, quilibet
gubernator est. navigio ista obsunt, non rectori eius,
35 qua rector est. duas personas habet gubernator: alteram communem cum omnibus, qui eandem conscenderunt navem: ipse quoque vector est; alteram propriam: gubernator est. tempestas tamquam vectori
36 nocet, non tamquam gubernatori. deinde gubernatoris ars alienum bonum est: ad eos, quos vehit, pertinet,

3 producere P || 4 ministres sunt P || 10 scientia P || 11 apparet VP sed t in ras. V | quod VP sed d expuncta V || 12 cf. Haupt op. II p. 319 vel Teletis rel. p. 48, 2 adn. H. || 13 arti satis | satisfecit sed satis prius deletum V | artis satisfecit P || 14 successum sed s prius in ras. V || 18na uiganti V | alioqui gubernator ille ñ est. gubernatoris scripsi: alioqui gubernatis V alioquigubernatoris P || 20 ostendat sed h expunctum V || 22 qua P: quā V | gubernatori P || 24 post vector est iteratur duas personas in P || 25 propriam V pro prū P | vectori ex uictori V

quomodo medici ad eos, quos curat: commune bonum est sapientis: est et eorum, cum quibus vivit, et proprium ipsius. itaque gubernatori fortasse noceat, cum eius ministerium aliis promissum tempestate inpeditur:
5 sapienti non nocetur a paupertate, non a dolore, non 37 ab aliis tempestatibus vitae. non enim prohibentur opera eius omnia, sed tantum ad alios pertinentia: ipse semper in actu est, in effectum tunc maximus, cum illi fortuna se opposuit. tunc enim ipsius sapientiae negotium agit, quam diximus et alienum bonum esse et suum. praeterea ne aliis quidem tunc prodesse pro- 38 hibetur, cum illum aliquae necessitates premunt. propter paupertatem prohibetur docere, quemadmodum tractanda res publica sit, at illud docet, quemadmodum sit
15 tractanda paupertas. per totam vitam opus eius extenditur. ita nulla fortuna, nulla res actus sapientis excludit. id enim ipsum agit, quo alia agere prohibetur. ad utrosque casus aptus est: bonorum rector est, malorum victor. sic, inquam, se exercuit, ut vir- 39 tutem tam in secundis quam in adversis exhiberet nec materiam eius, sed ipsam intueretur. itaque nec paupertas illum nec dolor nec quicquid aliud imperitos avertit et praecipites agit, prohibet. tu illum premi putas malis? utitur. non ex ebore tantum Phidias 40 sciebat facere simulacra: faciebat ex aere; si marmor illi, si adhuc viliorē materiam optulisses, fecisset, quale ex illa fieri optimum posset: sic sapiens vir-

2 est sapientis addidi. sapientia ante commune inserunt s pauci. sententia infra repetitur (§ 37 extr.), non ipsa verba || 3 cum eius Haase: cuius VP. an cū illius coll. tmemate 34; 37? || 4 aliis s abiis VP | tempestate imp- P || 5 dolere P || 9 tunc enim (enim in fine versus) V tunc P || 10 prius et om. P || 11 Propterea P | perhibetur P || 12 premunt P || 17 alia ex agia corr. P || 18 aptus P aptatus V | rector est (rectorē P) VP rector et alii || 19 si V || 22 aliudimperitos sed udim in rasura utque d ex t facta sit V || 24 phydias VP || 25 et ex O. Rossbach, cf. ep. 78, 13 || 26 obtulisses P

tutem, si licebit, in divitiis explicabit, si minus, in paupertate; si poterit, in patria, si minus, in exilio; si poterit, imperator, si minus, miles; si poterit, integer, si minus, debilis. quamcumque fortunam acceperit,
 41 aliquid ex illa memorabile efficiet. certi sunt domi- 5
 tores ferarum, qui saevissima animalia et ad occursum
 expavescenda hominem pati subigunt nec asperitatem
 excussisse contenti usque in contubernium mitigant:
 leonibus magister manum insertat, osculatur tigrim
 suus custos, elephantum minimus Aethiops iubet sub- 10
 sidere in genua et ambulare per funem: sic sapiens
 artifex est domandi mala. dolor, egestas, ignominia,
 carcer, exilium ubique horrenda, cum ad hunc per-
 venire, mansueta sunt. <VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.>

15

LXXXVI 1 In ipsa Scipionis Africani villa iacens haec tibi
 scribo adoratis manibus eius et ara, quam sepulchrum
 esse tanti viri suspicor. animum quidem eius in
 caelum, ex quo erat, redisse persuadeo mihi, non quia
 magnos exercitus duxit, hos enim et Cambyzes furiosus 20
 ac furore feliciter usus habuit, sed ob egregiam mode-
 rationem pietatemque, quam magis in illo admirabilem
 iudico, cum reliquit patriam, quam cum defendit: aut
 Scipio Romae esse debebat aut Roma in libertate.

1 si licebit *sed l et c in ras.* V sic licebit P || 2 ⁿius V ||

5 dimittores V || 7 expavescencia VP: *corr. Gertz* | pati *sed*
p in ras. V | subigunt *L. de Ian:* sub iugum VP || 8 leonum
 oribus *Aem. Hermes coll. Martialis epigr. II 75* || 9 inserat P |
 tigrī/// (*lineola a corr.*) P || 10 custos *ex*ustus V || 13 cui-
 cumque *Lipsius inutiliter* | cum *om.* P | peruenire P || 14 *etiam*
VALE om. VP *Par. b* || 16 *africā* P || 17 *ara* VP *Par. b* *sed ante*
a priorem aliquid rasi P *arca vel archa* s || 20 *exercitur sed*
post tur aliquid rasum est P | hos enim V *os e dein rasura* P |
cambises P || 21 *ac sed ante a aliquid rasi* V || 23 *iudico* VM
om. P *Par. b* || 24 *esse* V *deesse* P *Par. b*

'nihil' inquit 'volo derogare legibus, nihil institutis. 2
 aequum inter omnes cives ius sit. utere sine me
 beneficio meo, patria. causa tibi libertatis fui, ero et
 argumentum: exeo, si plus quam tibi expedit, crevi.'
 5 quidni ego admirer hanc magnitudinem animi, qua in 3
 exilium voluntarium secessit et civitatem exoneravit?
 eo perducta res erat, ut aut libertas Scipioni aut
 Scipio libertati faceret iniuriam. neutrum fas erat:
 itaque locum dedit legibus et se Liternum recepit tam
 10 suum exilium rei publicae inputaturus quam Hannibalis.
 vidi villam exstructam lapide quadrato, murum circum- 4
 datum silvae, turre quoque in propugnaculum villae
 utrimque subrectas, cisternam aedificiis ac viridibus
 subditam, quae sufficere in usum vel exercitus posset,
 15 balneolum angustum, tenebricosum ex consuetudine
 antiqua: non videbatur maioribus nostris caldum nisi
 obscurum. magna ergo me voluptas subiit contem- 5
 plantem mores Scipionis ac nostros: in hoc angulo ille
 Carthaginis horror, cui Roma debet, quod tantum
 20 semel capta est, abluebat corpus laboribus rusticis
 fessum. exercebat enim opere se terramque, ut mos
 fuit priscis, ipse subigebat. sub hoc ille tecto tam
 sordido stetit, hoc illum pavimento tam vile susti-
 nuit: at nunc quis est, qui sic lavari sustineat? pauper 6
 25 sibi videtur ac sordidus, nisi parietes magnis et pre-
 tiosis orbibus refulserunt, nisi Alexandrina marmora
 Numidicis crustis distincta sunt, nisi illis undique
 operosa et in picturae modum variata circumlitio prae-

1 *post institutis duae litt. erasae in* P || 2 *haecum sed h*
erasa P || 3 *fui ero* V *fuero* P || 4 *exeo in ras.* V | *quam*
tibi V *Par. b* *tibi quam* P || 9 *et soliternum* P | *recepit ex*
recipit corr. V || 10 *imput-* P || 11 *exstructam* V *instructam* P
structam alii || 13 *cisterna* P | *uiribus* P || 15 *ex* P *et* V ||
 17 *uoluptas ex uolupas* V || 19 *cartaginis* V || 21 *operā virgula*
paene evanida P | *terram que ex terram que corr.* V || 22 *sub-*
igebat ex sibig- V *subiebat* P || 25 *sibi sed i prior in ras.* V ||
 26 *nisi sed i altera post inserta* || 28 *circumlitio*] *super scr.* |
litura V

textitur, nisi vitro absconditur camera, nisi Thasius lapis, quondam rarum in aliquo spectaculum templo, piscinas nostras circumdedit, in quas multa sudatione corpora exsaniata demittimus, nisi aquam argentea
 7 epitonia fuderunt. et adhuc plebeias fistulas loquor: 5
 quid, cum ad balnea libertinorum pervenero? quantum statuarum, quantum columnarum est nihil sustinentium, sed in ornamentum positarum impensae causa! quantum aquarum per gradus cum fragore labentium! eo deliciarum pervenimus, ut nisi gemmas calcare nolumus. 10
 8 in hoc balneo Scipionis minimae sunt rimae magis quam fenestrae muro lapideo exsectae, ut sine iniuria munimenti lumen admitterent: at nunc blattaria vocant balnea, si qua non ita aptata sunt, ut totius diei solem fenestris amplissimis recipiant, nisi et lavantur 15 simul et colorantur, nisi ex solio agros ac maria prospiciunt. itaque quae concursum et admirationem habuerant, cum dedicarentur, *devitantur* et in antiquorum numerum reiciuntur, cum aliquid novi luxuria com-
 9 menta est, quo ipsa se obrueret. at olim et pauca 20 erant balnea nec ullo cultu exornata. cur enim exornaretur res quadrantaria et in usum, non in oblectamentum reperta? non suffundebatur aqua nec recens semper velut ex calido fonte currebat, nec referre
 10 credebant, in quam perlucida sordes deponerent. sed, 25 di boni, quam iuvat illa balinea intrare obscura et gregali tectorio inducta, quae scires Catonem tibi

1 camera V | tasius lapis condam P || 2 spectaculum *sed c altera ex t V expectaculum P* || 4 ^aquam V || 5 epitonia VP *sed n expuncta m super add. V* || 6 qui cum abalnea P || 8 impensae P || 10 delic- *ex dilic- V* || 12 exsecte V et secte P || 13 atmitt- P | blattaria P || 16 ac VP *Par. b et s* || 18 dedicarentur, devitantur (*vel declinantur*) et in *scripsi*: dedicarentur et in VP *Par. b Arg. b et expunctum V* haec (*pro et*) unus s. 'nonne aptius iam fastidiuntur?' *adscr. Buecheler* || 20 quod ipsa VP *sed d expuncta V* | obruerat ad olim P || 21. 22 ornaretur P | quadrantaria] *in marg. i. quadrantē ualens V* || 25 sortes P || 26 balinea V *Par. b sed i erasa V* balneae P | intra obscura P || 27 gregali P *Par. b et primo V*

aedilem aut Fabium Maximum aut ex Corneliis aliquem manu sua temperasse? nam hoc quoque nobilissimi aediles fungebantur officio intrandi ea loca, quae populum receptabant, exigendique munditias et utilem
 5 ac salubrem temperaturam, non hanc, quae nuper inventa est similis incendio, adeo quidem, ut convictum in aliquo scelere servum vivum lavari oporteat. nihil mihi videtur iam interesse, ardeat balineum an caleat. quantae nunc aliqui rusticitatis damnant Scipionem, 11
 10 quod non in caldarium suum latis specularibus diem admiserat, quod non in multa luce decoquebatur et expectabat, ut in balneo concoqueret. o hominem calamitosum! nesciit vivere. non saccata aqua lavabatur, sed saepe turbida et, cum plueret vehementius,
 15 paene lutulenta. nec multum eius intererat, an sic lavaretur: veniebat enim ut sudorem illic ablueret, non ut unguentum. quas nunc quorundam voces futuras credis? 'non invideo Scipioni: vere in exilio vixit, qui sic lavabatur.' immo, si scias, non cotidie
 20 lavabatur. nam ut aiunt, qui priscos mores urbis tradiderunt, brachia et crura cotidie abluebant, quae scilicet sordes opere collegerant, ceterum toti nundinis lavabantur. hoc loco dicet aliquis: 'olim liquet mihi immundissimos fuisse. quid putas illos oluisse?' militiam,
 25 laborem, virum. postquam munda balnea inventa sunt, spurciores sunt. descripturus infamem et nimis nota- 13

3 fungebantur P || 5 salubrum P || 6 adeo *sed o post inserta V* || 7 sclere P || 8 balineum *sed i expuncta V* balneum P || 9 quante V | aliquis VP *sed s erasa V* | damnant VP *dāpnant Par. b* damnat multi || 11 decoquebatur V || 12 spectabat VP *exspectabat alii* | balneo *sed l supra versum V* | concoqueret P *concoqueret sed eret in ras. V* || 13 nescit VP: *corr. Gothofredus* || 15 an s ac VP *Par. b* || 16 ^{ar}lavetur V || 17 unguentum *sed n prior in ras. V* | quorundam P || 18 scipionis P || 20 uerbis P || 23 lavabatur P | aliquis *oli scripsi*: aliquotis V¹M¹ aliquo P *Par. b aliquis V manu recentiore quae addidit antiquos. cf. ep. 77, 3 de benef. II 3, 2 al.* || 24 immundissimas V¹P | militia P || 26 nimis VP: *corr. Lipsius*

bilem deliciis Horatius Flaccus quid ait? 'pastillos Buccillus olet.' dares nunc Buccillum: proinde esset ac si hircum oleret, Gargonii loco esset, quem idem Horatius Buccillo opposuit. parum est sumere unguentum, nisi bis die terque renovatur, ne evanescat in corpore. quid, quod hoc odore tanquam suo gloriantur? haec si tibi nimium tristitia videbuntur, villae inputabis, in qua didici ab Aegialo, diligentissimo patre familiae, is enim nunc huius agri possessor est, quamvis vetus arbustum posse transferri. hoc nobis senibus discere necessarium est, quorum nemo non olivetum alteri ponit: quod vidi illud † arborum trimum et quadrimum fastidiendi fructus aut † deponere. te quoque proteget illa, quae 'tarda venit seris factura nepotibus umbram', ut ait Vergilius no- ster, qui non quid verissime, sed quid decentissime diceretur aspexit nec agricolas docere voluit, sed legentes delectare. nam, ut alia omnia transeam, hoc quod mihi hodie necesse fuit deprehendere, adscribam: 'vere fabis satio est: tunc te quoque, medica, putres accipiunt sulci, et milio venit annua cura.' an uno tempore ista ponenda sint et an utriusque verna sit satio, hinc aestimes licet: Iunius mensis est, quo tibi scribo, iam proclivis in Iulium: eodem die vidi fabam

1 Hor. sat. I 2, 27 ubi Rufillus libri || 14 Verg. georg. II 58 cf. ib. 489 || 20 ib. I 215 s.

1 oratius hic et 4 VP || 2 buccillos V | buccillum P || 3 hac si P || 5 bis V his P | ne evanescat sed ut post a priorem una litt. rasa videatur, supra a eandem flexus (~) erasus V ne evanescat P || 6 quid quod idem hoc Par. b | sua P || 8 inputabis P || 8 Aegialo] cf. Plin. n. h. XIII 49 || 9 patrefamilie V patrifamilias P cf. adn. in ep. 47, 14 || 12 illud VP, scribunt illum | arboretum coniecit Lipsius || 13 quadrimum sed post i una littera rasa V | non fastid. Madvig | aut deponere P Par. b et primo V in quo aut littera t erasa in causa correctum manu sec.: avide ponere Madvig || 15 uirg- VP sed ex uerg- V || 16 sed quod P || 17 legentis V¹ legentes PV² || 18 traseam V | mihi hodie sed e corr. ex i V hodie mihi P || 20 satio; tum Verg. || 21 an uno s annuo VP || 22 tempora P || 23 hunc P | unius P

metentes, milium serentes. ad olivetum revertar, quod vidi duobus modis depositum: magnarum arborum truncos circumcisis ramis et ad unum redactis pedem cum rapo suo transtulit amputatis radicibus, relicto tantum capite ipso, ex quo illae pependerant. hoc fimo tinctum in scrobem demisit, deinde terram non adgressit tantum, sed calcavit et pressit. negat quicquam esse hac, ut ait, pisatione efficacius: videlicet frigus excludit et ventum. minus praeterea movetur et ob hoc nascentes radices prodire patitur ac solum adprendere, quas necesse est cereas adhuc et precario haerentes levis quoque revellat agitatio. rapum autem arboris, antequam obruat, radit. ex omni enim materia, quae nudata est, ut ait, radices exeunt novae. non plures autem super terram eminere debet truncus quam tres aut quattuor pedes. statim enim ab imo vestietur nec magna pars quemadmodum in olivetis veteribus arida et retorrida erit. alter ponendi modus hic fuit: ramos fortes nec corticis duri, quales esse novellarum arborum solent, eodem genere deposuit. hi paulo tardius surgunt, sed cum tanquam a planta processerint, nihil habent in se abhorridum aut triste. illud etiam nunc vidi, vitem ex arbusto suo annosam transferri; huius capillamenta quoque, si fieri potest, colligenda sunt, deinde liberalius sternenda vitis, ut etiam ex corpore radicescat. et vidi non tantum mense

2 dispositum VP: corr. Gronovius || 5 tanto sed supra o add. u V | illa P || 7 agessit P || 8 hac esse sed verborum ordine signis mutato V | pisatione V positione P pissanone Par. b spisatione s | efice- P || 10 et in ras. P || 11 adprendere VP sed pren in ras. P | cereas s caeteras VP. teneras Erasmus² || 12 haerentes in -tis corr. V | reuelat VP sed u fortasse ex b corr. et altera l ut videtur post l erasa V | rapum L. de Ian: parum VP || 13 arboris sed r prior in ras. V arborib; P | radix VP: corr. Pinicianus || 15 plures ex plures V || 18 rectorrida sed c expuncta et r prior in ras. V retorrida P || 19 sortes V || 21 hi V i P | adplanta P || 22 abhorridum sic VP Par. b aut horridum s. cf. Charis. p. 57, 5 K. abhorride || 25 liberalibus sed b erasa V || 26 radi-

Februario positas, sed etiam Martio exacto: tenent et
 21 complexae sunt non suas ulmos. omnes autem istas
 arbores, quae, ut ita dicam, grandiscapiae sunt, ait
 aqua adiuvandas cisternina, quae si prodest, habemus
 pluviam in nostra potestate. plura te docere non co- 5
 gito, ne quemadmodum Aegialus me sibi adversarium
 paravit, sic ego parem te mihi. VALE.

<SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.>

LXXXVII 1 Naufragium, antequam navem ascenderem, feci.
 quomodo acciderit, non adicio, ne et hoc putes inter 10
 Stoica paradoxa ponendum, quorum nullum esse fal-
 sum nec tam mirabile quam prima facie videtur, cum
 volueris, adprobabo, immo etiam si nolueris. interim
 hoc me iter docuit, quam multa haberemus supervacua
 et quam facile iudicio possemus deponere, quae, si 15
 2 quando necessitas abstulit, non sentimus ablata. cum
 paucissimis servis, quos unum capere vehiculum po-
 tuit, sine ullis rebus, nisi quae corpore nostro conti-
 nebantur, ego et Maximus meus biduum iam beatissi-
 mum agimus. culcita in terra iacet, ego in culcita. 20
 ex duabus paenulis altera stragulum, altera opertorium
 3 facta est. de prandio nihil detrahi potuit: paratum
 fuit non magis hora, nusquam sine caricis, numquam
 sine pugillaribus: illae, si panem habeo, pro pulmen-
 tario sunt, si non habeo, pro pane. cotidie mihi an- 25
 num novum faciunt, quem ego faustum et felicem
 reddo bonis cogitationibus et animi magnitudine, qui

cescit *sed supra i alterum add. a manu sec. V* radice scit P ||
 1 februario P | etiam P iam V || 2 complexa V | sua psalmos P ||
 3 grandiscapiae V || 4 cisterninas P || 7 parhabuit P | mhi primo
 P || 9 adscenderem P || 12 facia P || 13 imo P || 14 i//ter P || 21 pe-
 nulis VP *cf. de benef. V 24, 1 G.* || 23 non magis ora (hora P)
 V¹ Par. b M¹P. i. una n. m. hora, *de qua omissione vide Fleck-*
eisenum annal. 1871 p. 461 adn. sine magiro frustra Muretus.
an non magidis ora? | nusquam sine caricis VP Par. b numquam
 s. c. Arg. b | numquam sine pugillaribus VP Par. b nusquam s.
 p. alii.

numquam maior est, quam ubi aliena seposuit et fecit
 sibi pacem nihil timendo, fecit sibi divitias nihil con-
 cupiscendo. vehiculum, in quod inpositus sum, rusti- 4
 cum est; mulae vivere se ambulando testantur; mulio
 5 excalceatus, non propter aestatem. vix a me optineo,
 ut hoc vehiculum velim videri meum. durat adhuc
 perversa recti verecundia, et quotiens in aliquem
 comitatum lautiozem incidimus, invitus erubesco, quod
 argumentum est ista, quae probo, quae laudo, nondum
 10 habere certam sedem et immobilem. qui sordido vehi-
 culo erubescit, pretioso gloriabitur. parum adhuc pro- 5
 feci. nondum audeo frugalitatem palam ferre. etiam-
 nunc curo opiniones viatorum. contra totius generis
 humani opiniones mittenda vox erat: 'insanitis, erra-
 15 tis, stupetis ad supervacua, neminem aestimatis suo.
 cum ad patrimonium ventum est, diligentissimi com-
 putatores sic rationem ponitis singulorum, quibus aut
 pecuniam credituri estis aut beneficia, nam haec quo-
 que iam expensa fertis: late possidet, sed multum de-
 20 bet; habet domum formosam, sed alienis nummis pa- 6
 ratam; familiam nemo cito speciosiorez producet, sed
 nominibus non respondet; si creditoribus solverit,
 nihil illi supererit. idem in reliquis quoque facere
 debebitis, excutere quantum proprii quisque habeat.'
 25 divitem illum putas, quia aurea supellex etiam in via 7
 sequitur, quia in omnibus provinciis arat, quia magnus

1 maiorem quam P || 2 concupiscendo *sed s supra lineam*
 V || 3 in quo^d positus V || 5 excalciatus *sed x corr. ex t, i ex*
e V | propter statem P | obtineo P || 6 uelim s nolim V¹P
 Par. b alii || 7 peruerse P || 8 comitatum laucindimus P ||
 9 istaque P || 10 immobilem P || 11 pretiosa P || 12 audio P |
 ferrem P || 13 oppiniones P | contrarius P || 14 mitenda P | in-
 santis P || 16 comp- P || 17 quibus ad pecuniam V || 18 aut be-
 neficia s ad (ad P) beneficia VP || 20 habet om. P || 21 spetio-
 sio rem V || 24 excutere P et excutere V || 25 supplex *sed p priore*
transfossa P

kalendari liber volvitur, quia tantum suburbanum agri possidet, quantum invidiose in desertis Apuliae possideret: cum omnia dixeris, pauper est. quare? quia debet. 'quantum?' inquis. omnia. nisi forte iudicas interesse, utrum aliquis ab homine an a fortuna multum sumpserit. quid ad rem pertinent mulae saginatae unius omnes coloris? quid ista vehicula caelata? 'instratos ostro alipedes pictisque tapetis, aurea pectoribus demissa monilia pendent, tecti auro fulvom mandunt sub dentibus aurum.' ista nec dominum meliorem possunt facere nec mulam. M. Cato Censorius, quem tam e re publica fuit nasci quam Scipionem, alter enim cum hostibus nostris bellum, alter cum moribus gessit, cantherio vehebatur et hippoperis quidem inpositis, ut secum utilia portaret. o quam cuperem illi nunc occurrere aliquem ex his trossulis in via [divitibus] cursores et Numidas et multum ante se pulveris agentem! hic sine dubio cultior comitatorque quam M. Cato videretur, hic, qui inter illos apparatus delicatos cum maxime dubitat, utrum se ad gladium locet an ad cultrum. o quantum erat saeculi decus, imperatorem triumphalem, censorium, quod super omnia haec est Catonem uno caballo esse conten-

8 Verg. Aen. VII 277 ss.

1 kalendari lib^{ro} V kalendarium liber P || 2 pagina quae continet quantum invidiose usque ad p. 341, 15 dicam quid est otiosius uerme manu minus antiqua suppleta est P | dertis P || 3 est sed t post inserta manu recentiore V | qua pro quia V¹ || 4 iniquis P | ni forte P || 5 an flexu super addito P || 8 alipede^s V | pectorib; sed post per duae litt. rasae P || 9 fuluum VP sed u ante m in ras. V || 12 republica V || 13 bellum sed b ex u corr. V || 14 cantherio P | ipoperis (om. quidem) P || 15 imp- P | mutilia P | cuperem supra lin. V || 16 ex is P || 17 diuitibus damnavit Lipsius | numudas VP sed a ex u altero corr. manu recentiore V || 18 pulveris] post l aliquid rasum P | coltor P | comitator sed ita erasum V commitator P || 20 delicatus VP | eū maxime primo ut videtur V sed eū erasum et quam super ser. manu sec. || 22 quod P qd ex corr. V et quod s || 23 contemptum P

tum et ne toto quidem! partem enim sarcinae ab utroque latere dependentes occupabant: ita non omnibus obesis mannis et asturconibus et tolutariis praeferes unicum illum equum ab ipso Catone defrictum? video non futurum finem in ista materia ullum, nisi quem ipse mihi fecero. hic itaque conticescam, quantum ad ista, quae sine dubio talia divinavit futura, qualia nunc sunt, qui primus appellavit 'impedimenta'. nunc volo paucissimas adhuc interrogationes nostrorum tibi reddere ad virtutem pertinentes, quam satisfacere vitae beatae contendimus.

'Quod bonum est, bonos facit. nam et in arte musica quod bonum est, facit musicum. fortuita bonum non faciunt: ergo non sunt bona.'

Adversus hoc sic respondent Peripatetici, ut quod primum proponimus, falsum esse dicant. 'ab eo' inquiunt 'quod est bonum, non utique fiunt boni. in musica est aliquid bonum tamquam tibia aut chorda aut organum aliquod aptatum ad usus canendi. nihil tamen horum facit musicum.' hic respondebimus: 'non intellegitis, quomodo posuerimus quod bonum est in musica. non enim id dicimus, quod instruit musicum, sed quod facit: tu ad supellectilem artis, non ad artem venis. si quid autem in ipsa arte musica bonum est, id utique musicum faciet.' etiam nunc facere istuc planius volo. bonum in arte musica duobus modis dicitur, alterum, quo effectus musici adiuvatur, alterum,

1 sartinae V || 3 mannis adasture- P || 4 defrictum P defrinctum sed frin expunctum et stra super add. manu sec. V || 5 non V ne P | finem sed fin in ras. V | materia om. sed restitutum in fine sequentis lineae P || 6 conticescam VP sed e ex i V conti evanuit in P || 7 diuinatim P || 8 imped- P || 13 fuere qui adderent bonum ante facit, cf. 20. 25 | bona non P || 15 parip- V || 16 ante ab eo una litt. rasa P || 17 qd sed d ex corr. V || 18 corda P || 19 aliquid P || 20 his con. Koch || 21 post bonum una litt. rasa V || 25 facere sed e finali post inserta V | istuc scripsi: is me V¹ M¹ his me P Par. b M³ me eraso et is per lineolam notato super ser. meis V² | planus P || 27 altrum P al-

quo ars: ad effectum pertinent instrumenta, tibiae et organa et chordae, ad artem ipsam non pertinent. est enim artifex etiam sine istis: uti forsitan non potest arte. hoc non est aeque duplex in homine. idem enim est bonum et hominis et vitae.

15 'Quod contemptissimo cuique contingere ac turpissimo potest, bonum non est. opes autem et lenoni et lanistae contingunt: ergo non sunt bona.'

'Falsum est' inquit 'quod proponitis. nam et in grammaticae et in arte medendi aut gubernandi vi- 10 demus bona humillimis quibusque contingere.' sed istae artes non sunt magnitudinem animi professae, non consurgunt in altum nec fortuita fastidiunt: virtus extollit hominem et super cara mortalibus conlocat: nec ea, quae bona, nec ea, quae mala vocantur, 15 aut cupit nimis aut expavescit. Chelidon, unus ex Cleopatrae mollibus, patrimonium grande possedit. nuper Natalis tam improbae linguae quam impurae, in cuius ore feminae purgabantur, et multorum heres fuit et multos habuit heredes. quid ergo? utrum il- 20 lum pecunia impurum effecit an ipse pecuniam inspurgavit? quae sic in quosdam homines quomodo 17 denarius in cloacam cadit. virtus super ista consistit. suo aere censetur. nihil ex istis quolibet incurrentibus bonum iudicat. medicina et gubernatio non interdicat 25 sibi ac suis admiratione talium rerum. qui non est

tero V | altero V || 1 quo arsa ad P | effectum] et super add. V || 4 idem (m in ras.) enim est V: idem enim PM id est enim Par. b idem est enim alii fortasse vere || 6 content- P || 9 in- quihunt sed h expuncta V || 10 grammatica ex grammaticem ut videtur corr. littera m erasa V | medendi sed ed in ras. V | aut] t supra scr. V | uidemus s uidebimus (post s aliquid rasi V) VP || 12 professa P || 13 nec V Par. b non P || 14 extollit P | super cara VP Par. b superiorem s || 15 uocantur sed n in ras. V uocatur P || 17 deoparte P || 19 orae V hore P || 20 illum sed u in ras. P || 21 impurum V inpartum P. purum Muretus | an V in P || 23 denaria in P || 24 quolibet sed uo in ras. V quolibet P || 26 admiratione alia in administratione tali corr. manu altera V

vir bonus, potest nihilominus medicus esse, potest gubernator, potest grammaticus tam mehercules quam cocus. cui contingit habere rem non quamlibet, hunc non quemlibet dixeris: qualia quisque habet, talis est. 5 fiscus tanti est, quantum habet: immo in accessionem 18 eius venit, quod habet. quis pleno sacculo ullum pretium ponit nisi quod pecuniae in eo conditae numerus effecit? idem evenit magnorum dominis patrimoniorum: accessiones illorum et appendices sunt. quare 10 ergo sapiens magnus est? quia magnum animum habet. verum est ergo quod contemptissimo cuique contingit, bonum non esse. itaque indolentiam num- 19 quam bonum dicam: habet illam cicada, habet pulex. ne quietem quidem et molestia vacare bonum dicam: 15 quid est otiosius verme? quaeris, quae res sapientem faciat? quae deum. des oportet illi divinum aliquid, caeleste, magnificum. non in omnes bonum cadit nec quemlibet possessorem patitur. vide 'et quid quaeque 20 ferat regio et quid quaeque recuset: hic segetes, illic 20 veniunt felicius uvae. arborei fetus alibi atque iniussa virescunt gramina. nonne vides, croceos ut Tmolus oderes, India mittat ebur, molles sua tura Sabaei? at Chalybes nudi ferrum.' ista in regiones discripta 21 sunt, ut necessarium mortalibus esset inter ipsos com- 25 mercium, si invicem alius aliquid ab alio peteret. summum illud bonum habet et ipsum suam sedem.

18 Verg. georg. I 53 ss.

3 contigit s | rem supra lin. V | non quemlibet V quem non libet P || 5 r. immo — quod habet (6) in ultima linea paginae (fol. 129r) quae ab ominis medicus (1) incipit V || 6 saculo P || 8 uenit P || 11 cūssimo P | /cuique /contingit V || 12 esse V Par. b est P || 13 illum VP sed u expunctum et a super additum V || 14 nec quietem P || 15 folium arulsum est, in quo erat Quaeris quae — ut ego existimo (§ 31) P || 16 faciat post additum V | deum V decent Par. b | diuinum aliquid caeleste V aliquid diuinum aliquid coeleste Par. b || 19 illic sed c in ras. V || 20 fetus V || 21 ut tmolus om. Par. b || 22 mittit Verg. || 23 descripta V Par. b || 24 necesserarium sed er expunctum V

non nascitur, ubi ebur, nec ubi ferrum. quis sit summi boni locus quaeris? animus. hic nisi purus ac sanctus est, deum non capit.

22 'Bonum ex malo non fit. divitiae [fiunt.] fiunt autem ex avaritia: divitiae ergo non sunt bonum.' 5

'Non est' inquit 'verum, bonum ex malo non nasci. ex sacrilegio enim et furto pecunia nascitur. itaque malum quidem est sacrilegium et furtum, sed ideo, quia plura mala facit quam bona. dat enim lucrum, sed cum metu, sollicitudine, tormentis et animi 10 et corporis.' quisquis hoc dicit, necesse est recipiat sacrilegium, sicut malum sit, quia multa mala facit, ita bonum quoque ex aliqua parte esse, quia aliquid boni facit. quo quid fieri portentuosius potest? quamquam sacrilegium, furtum, adulterium inter bona ha- 15 beri prorsus persuasimus. quam multi furto non erubescunt, quam multi adulterio gloriantur! nam sacrilegia minuta puniuntur, magna in triumphis feruntur. 24 adice nunc, quod sacrilegium, si omnino ex aliqua parte bonum est, etiam honestum erit et recte factum 20 vocabitur,† nostra enim actio est. quod nullius mortaliū cogitatio recipit. ergo bona nasci ex malo non possunt. nam si, ut dicit iste, ob hoc unum sacrilegium malum est, quia multum mali adfert, si remiserit illi supplicia, si securitatem spoponderit, ex toto 25 bonum erit. atqui maximum scelerum supplicium in

4 fiunt seclut G. Gemoll || 5 sunt bonae Par. b || 9 quia ideo Par. b || 13 aliquid Par. b aliquid dein quinque litt. rasae V. fuerat etiam? || 14 portentuosius sic V Par. b Arg. b commendat Buecheler, cf. ep. 95, 30. differt cod. Ambr. dial. III 15, 2 et Bambergensis ep. 92, 9 | quamquam Gruter: quam V Par. b || 17 sacrileia V sacilegia Par. b || 20 v. etiam honestum — nostra (21) in ultima linea paginae V || 21 scribe vocabitur: honesta (sic bene Gemoll) enim actio recta actio est. quod accio V || 22 recipit sed r in ras. V || 23 si ut s sic ut V Par. b | dicit iste scripsi: dicitis V Par. b dicis s. cf. 12 quisquis hoc dicit || 24 adferi Par. b | si remiseris V stremis erit Par. b si remiseritis alii: scripsi remiserit (sc. iste) || 25 spoponderit Par. b spoponderis V -eritis alii

ipsis est. erras, inquam, si illa ad carnificem aut car- 25 cerem differs: statim puniuntur, cum facta sunt, immo dum fiunt. non nascitur itaque ex malo bonum, non magis quam ficus ex olea. ad semen nata respondent, bona degenerare non possunt. quemadmodum ex turpi honestum non nascitur, ita ne ex malo quidem bonum. nam idem est honestum et bonum. quidam ex nostris 26 adversus hoc sic respondent: 'putemus pecuniam bonum esse undecumque sumptam: non tamen ideo ex sacrilegio pecunia est, etiam si ex sacrilegio sumitur. 10 hoc sic intellege: in eadem urna et aurum est et vipera. si aurum ex urna sustuleris, quia illic et vipera est, non ideo, inquam, mihi urna aurum dat, quia viperam habet, sed aurum dat, cum et viperam habeat: 15 eodem modo ex sacrilegio lucrum fit, non quia turpe et sceleratum est sacrilegium, sed quia et lucrum habet. quemadmodum in illa urna vipera malum est, non aurum, quod cum vipera iacet, sic in sacrilegio malum est scelus, non lucrum.' a quibus... dissimil- 27 lima enim utriusque rei condicio est: illic aurum possum sine vipera tollere, hic lucrum sine sacrilegio facere non possum. lucrum istud non est adpositum sceleri, sed inmixtum.

'Quod dum consequi volumus, in multa mala in- 28 cidimus, id bonum non est. dum divitias autem consequi volumus, in multa mala incidimus: ergo divitiae bonum non sunt.'

'Duas' inquit 'significationes habet propositio vestra, unam: dum divitias consequi volumus, in multa 30 nos mala incidere. in multa autem mala incidimus et

1 aut ad carcerem s || 3 ex bono malum Par. b alii || 5 puto in bona || 8 aduersus V || 10 etiamsi sed si post insertum V || 15 modo ex mode ut videtur V | non quia V quia non Par. b || 18 quod sed d erasa V || 19 a quibus V Par. b a quibus dissentio pauci s. possis dissideo vel dissimulatur aliquid, sed probabilius dissentio | dissimillima V || 21 hic V illic Par. b || 22 istud VM illud Par. b

dum virtutem consequi volumus. aliquis dum navigat
 29 studii causa, naufragium fecit, aliquis captus est. al-
 tera significatio talis est: per quod in mala incidimus,
 bonum non est. huic propositioni non erit consequens
 per divitias nos aut per voluptates in mala incidere: 5
 aut si per divitias in multa mala incidimus, non tan-
 tum bonum non sunt divitiae, sed malum sunt: vos
 autem illas dicitis tantum bonum non esse. praeterea
 inquit 'conceditis divitias habere aliquid usus. inter
 comoda illas numeratis: atqui eadem ratione <ne> 10
 commodum quidem erunt. per illas enim multa nobis
 30 incommoda eveniunt.' his quidam hoc respondent:
 'erratis, qui <in>comoda divitiis imputatis. illae ne-
 minem laedunt: aut sua nocet cuique stultitia aut
 aliena nequitia, sic quemadmodum gladius neminem 15
 occidit: occidentis telum est. non ideo divitiae tibi
 31 nocent, si propter divitias tibi nocetur.' Posido-
 nius, ut ego existimo, melius, qui ait divitias esse
 causam malorum, non quia ipsae faciunt aliquid, sed
 quia facturos iniritant. alia est enim causa efficiens, 20
 quae protinus necesse est noceat, alia praecedens. hanc
 praecedentem causam divitiae habent: inflant animos,
 superbiam pariunt, invidiam contrahunt et usque eo
 mentem alienant, ut fama pecuniae nos etiam nocitura
 32 delectet. bona autem omnia carere culpa decet: pura 25
 sunt, non corrumpunt animos, non sollicitant. extol-
 lunt quidem et dilatant, sed sine tumore. quae bona

4 bonum V Par. b id bonum s | propositiōni non V pro-
 positio non Par. b || 7 bonum non sunt divitiae V bonum di-
 vitiae non sunt Par. b. cf. § 33 || 8 illas dicitis tantum V Par. b
 tantum illas dicitis vulgo | praeteream quid primo V || 10 illis
 Par. b | atq. | adem V¹ ut videtur | ne cod. Rehdigeranus: om.
 V Par. b || 12 quidem V || 13 qui incommoda s | qui comoda
 V Par. b || 15 gladius qui neminem s || 16 occidit et occidentis
 s pauci | tibi om. Par. b || 17 possid- V || 18 a melius qui rursus
 incipit P | qui | i supra ser. V || 20 efi- P || 21 noceat V² nocet
 V¹ P || 23 superbia P | invidia P || 26 conr- P

sunt, fiduciam faciunt, divitiae audaciam. quae bona
 sunt, magnitudinem animi dant, divitiae insolentiam.
 nihil autem aliud est insolentia quam species magni-
 tudinis falsa. 'isto modo' inquit 'etiam malum sunt 33
 5 divitiae, non tantum bonum non sunt.' essent malum,
 si ipsae nocerent, si, ut dixi, haberent efficientem cau-
 sam: nunc praecedentem habent et quidem non inri-
 tantem tantum animos, sed adtrahentem. speciem enim
 boni offundunt veri similem ac plerisque credibilem.
 10 habet virtus quoque praecedentem causam: adducit in- 34
 vidiam, multis enim propter sapientiam, multis propter
 iustitiam invidetur. sed nec ex se hanc causam habet
 nec veri similem. contra enim veri similior illa spe-
 cies hominum animis obicitur a virtute, quae illos in
 15 amorem et admirationem vocet.

Posidonius sic interrogandum ait: 'quae neque 35
 magnitudinem animo dant nec fiduciam nec securita-
 tem, non sunt bona. divitiae autem et bona valetudo
 et similia his nihil horum faciunt: ergo non sunt
 20 bona.' hanc interrogationem magis etiam nunc hoc
 modo intendit: 'quae neque magnitudinem animo dant
 nec fiduciam nec securitatem, contra autem insolentiam,
 tumorem, arrogantiam creant, mala sunt. a for-
 tuitis autem in haec impellimur: ergo non sunt bona.'
 25 'Hac' inquit 'ratione ne comoda quidem ista 36
 erunt.' alia est commodorum condicio, alia bonorum:
 commodum est, quod plus usus habet quam molestiae.
 bonum sincerum esse debet et ab omni parte inno-
 xium. non est id bonum, quod plus prodest, sed quod
 30 tantum prodest. praeterea commodum et ad animalia 37

1 audaciam P || 3 ante species una littera rasa V || 4 fal-
 sae V | inqđ P || 5 non sunt | non supra lin. V || 6 ipse V ipse
 P Par. b per se s | uti P || 10 adducit invidiam Haase: ad in-
 vidiam sed post ad una litt. rasa V adducit invidiam P || 12 nec
 ex se s necesse VP Par. b || 13 nec sed n in ras. P | uiri simi-
 lem P || 16 possid- V || 17 animo non dant P || 18 valetudo P ||
 21 magnitudinem V || 25 nec comoda P || 26 alia est V || 29 pro-
 dem sed P || 30 ad supra versum V

pertinet et ad imperfectos homines et ad stultos. itaque potest ei esse incommodum mixtum, sed commodum dicitur a maiore sui parte aestimatum: bonum ad unum sapientem pertinet; inviolatum esse oportet.

38 Bonum animum habe: unus tibi nodus, sed Herculanus restat: 'ex malis bonum non fit. ex multis paupertatibus divitiae fiunt: ergo divitiae bonum non sunt.'

Hanc interrogationem nostri non agnoscunt, Peripatetici et fingunt illam et solvunt. ait autem Posidonius hoc sophisma, per omnes dialecticorum scholas iactatum, sic ab Antipatro refelli: 'paupertas non per possessionem dicitur, sed per detraktionem vel, ut antiqui dixerunt, orbationem. Graeci κατὰ στέρησιν dicunt. non quod habeat dicit, sed quod non habeat. itaque ex multis inanibus nihil impleri potest: divitias multae res faciunt, non multae inopiae. aliter' inquit 'quam debes, paupertatem intellegis. paupertas enim est non quae pauca possidet, sed quae multa non possidet: ita non ab eo dicitur, quod habet, sed ab eo, 20 quod ei deest.' facilius, quod volo, exprimerem, si Latinum verbum esset, quo ἀνυπαρξία significatur. hanc paupertati Antipater adsignat: ego non video, quid aliud sit paupertas quam parvi possessio. de isto videbimus, si quando valde vacabit, quae sit divitiarum, quae paupertatis substantia: sed tunc quoque

2 incommodo mixtum P || 4 inviolatum esse oportet V || 5 habe 'vetus lectio Pinc.': habere VP Par. b. an habe, ecce? || 9 haec P || 11 scholas V || 13 possessionem VP sed sessionem expunctum P possessionem Par. b M¹ positionem Erasmus¹. ἔξιν interpretari Senecam monuit Schweighaeuser | per detraktionem P per tractationem V | uelud V || 14 dixerunt V Par. b dixer P dixerunt per s || 15 dicit VP Par. b sc. paupertas? dicitur s ut videtur. dubito num genuina sint v. non quod — non habeat cf. 20 || 16 impleri V || 18 enim est in ras. trium litt. V || 19 q. in q. corr. V² | q; in q; corr. V² || 20 quod] qV quia P || 22 AN-ΥΠΑΡΞΙΑ VP | significaretur scr. Haase || 26 tunc hoc quoque Haase

considerabimus, numquid satius sit paupertatem permulcere, divitiis demere supercilium quam litigare de verbis, quasi iam de rebus iudicatum sit. putemus 41 nos ad contionem vocatos: lex de abolendis divitiis fertur. his interrogationibus suasuri aut dissuasuri sumus? his effecturi, ut populus Romanus paupertatem, fundamentum et causam imperii sui, requirat ac laudet, divitias autem suas timeat, ut cogitet has se apud victos repperisse, hinc ambitum et largitiones et tumultus in urbem sanctissimam temperantissimam irupisse, nimis luxuriose ostentari gentium spolia, quod unus populus eripuerit omnibus, facilius ab omnibus uni eripi posse? hanc satius est suadere re et expugnare adfectus, non circumscribere. si possumus, fortius loquamur: si minus, apertius. VALE.

<SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.>

De liberalibus studiis quid sentiam, scire de-1 LXXXVIII sideras: nullum suspicio, nullum in bonis numero, quod ad aes exit. meritoria artificia sunt, hactenus utilia, si praeparant ingenium, non detinent. tamdiu enim istis inmorandum est, quamdiu nihil animus agere maius potest: rudimenta sunt nostra, non opera. quare liberalia studia dicta sint, vides: quia homine 2 libero digna sunt. ceterum unum studium vere liberale est, quod liberum facit. hoc est sapientiae, sublime, forte, magnanimum. cetera pusilla et puerilia

3 post verbū una litt. rasa (fuit uerbo?) V || 4 contentionem P || 7 laudet s laudes VP || 8 has sed h super addita V || 9 uictores VP sed in uictos corr. manu recentiore V || 10 temperatissimam V¹ n super add. manus recentior. que add. ed. Mentel. et temperant- cod. Rehdig. || 11 quod—eripuerit omnibus (12) in ras. V || 13 hanc V¹ P hac vel hinc vel hoc s haec vulgo. intellegit legem (cf. 4) Buecheler recte, sed addidi re || 14 affectus P || 16 una linea vacua relictā est in V, in qua seneca. lucilio. manus recentior || 18 suspici in fine versus P || 19 ad aes exit V adhesit P || 20 praeparent VP in -rant corr. V m. recentior || 21 inmor- P || 24 caetrum V || 26 magna nimium P

sunt: an tu quicquam in istis esse credis boni, quorum professores turpissimos omnium ac flagitiosissimos cernis? non discere debemus ista, sed didicisse. quidam illud de liberalibus studiis quaerendum iudicaverunt, an virum bonum facerent: ne promittunt
 3 quidem nec huius rei scientiam adfectant. grammaticus circa curam sermonis versatur et, si latius evagari vult, circa historias, iam ut longissime fines suos proferat, circa carmina. quid horum ad virtutem viam sternit? syllabarum enarratio et verborum diligentia
 10 et fabularum memoria et versuum lex ac modificatio? quid ex his metum demit, cupiditatem eximit, libidinem frenat? [ad geometriam transeamus et ad musicen: nihil apud illas invenies, quod vetet timere, vetet cupere. quisquis ignorat, alia frustra scit.]... utrum
 15 doceant isti virtutem an non: si non docent, ne tradunt quidem. si docent, philosophi sunt. vis scire, quam non ad docendam virtutem consederint? aspice, quam dissimilia inter se omnium studia sint: atqui
 5 similitudo esset idem docentium. nisi forte tibi Homerum philosophum fuisse persuadent, cum his ipsis, quibus colligunt, negent: nam modo Stoicum illum faciunt, virtutem solam probantem et voluptates refugientem et ab honesto ne immortalitatis quidem pretio recedentem, modo Epicureum, laudantem statum quietae civitatis et inter convivia cantusque vitam exigentis, modo Peripateticum, tria bonorum genera indu-

1 quicquam ex quiaquam V || 2 flagitiosissimos ex flagitiosissimos corr. V || 11 memoria sed mem in ras. P || 13 verba ad geom. — frustra scit (15) quam intempestive huc inlata sint Haasio obsecutus uberius exposuit Bartsch progr. Ancl. a. 1870 p. 15 ss. ab excerptore olim fuisse adscripta putat Hilgenfeld. adde quod hoc ipso emblemate expulsum est genuini aliquid ante utrum || 14 inueniens P || 15 haec ante ignorat addunt s | uidendum ante utrum s, om. VP Par. b M Arg. b | utrum ex uerum fort. V || 18 uirtute P || 21 persuadeant P || 24 ab honeste P | ne inmort- P sed e i in foramine || 25 redentem et r in ras. V || 26 cantusquae (s in ras.) V || 27 peripatetici P | t (i. tria) bo-

centem, modo Academicum, omnia incerta dicentem: apparet nihil horum esse in illo, quia omnia sunt. ista enim inter se dissident. demus illis Homerum philosophum fuisse, nempe sapiens factus est, antequam carmina ulla cognosceret: ergo illa discamus, quae Homerum fecere sapientem. hoc quidem me
 6 quaerere, uter maior aetate fuerit, Homerus an Hesiodus, non magis ad rem pertinet quam scire, cum minor Hecuba fuerit quam Helena, quare tam male
 10 tulerit aetatem. quid? inquam, annos Patrocli et Achillis inquirere ad rem existimas pertinere? quae-
 7 ris Vlixes ubi erraverit, potius quam efficias, ne nos semper erremus? non vacat audire, utrum inter Italiam et Siciliam iactatus sit an extra notum nobis
 15 orbem, neque enim potuit in tam angusto error esse tam longus: tempestates nos animi cotidie iactant et nequitia in omnia Vlixis mala inpellit. non deest forma, quae sollicitet oculos, non hostis; hinc monstra effera et humano cruore gaudentia, hinc insidiosa
 20 blandimenta aurium, hinc naufragia et tot varietates malorum. hoc me doce, quomodo patriam amem, quomodo uxorem, quomodo patrem, quomodo ad haec tam honesta vel naufragus navigem. quid inquirens, an
 8 Penelopa [in]pudica fuerit, an verba saeculo suo dederit? an Vlixem illum esse, quem videbat, antequam
 25 sciret, suspicata sit? doce me, quid sit pudicitia et

norum V¹ .τ. bonorum M numerum om. P | indicentem (sed a ex e priore V² ut videtur) V || 2 cui omnia sunt (vel insunt) s || 3 dissident P || 8 nō magis V || 9 haecuba ex -cula V | tam] t ex qu V || 10 Patrocli sed littera rasa post i V || 11 achillis V || 12 post ne est erasum mo V || 15 erroressed P || 16 tempestas P || 18 hinc monstra V igmonstra P || 20 tortuarietates P || 21 amen P || 23 naufragus enatem Madvig cum conicit, obtundit acumen || 24 pudica s inpudica VP. membra an Penelopa pudica — dederit et an Vlixem — suspicata sit pari syllabarum numero exaequata esse moneo, ne cui forte insiticia videantur v. inpudica fuerit an || 24 fuerit sed r in foramine P | inter uerba et saeculo una litt. (p?) rasa P | dederit om. P

quantum in ea bonum, in corpore an in animo posita
 9 sit. ad musicum transeo: doces me, quomodo inter se
 acutae ac graves <voces> consonent, quomodo nervorum
 disparem reddentium sonum fiat concordia: fac potius,
 quomodo animus secum meus consonet nec consilia 5
 mea discrepent. monstras mihi, qui sint modi flebiles:
 monstra potius, quomodo inter adversa non emittam
 10 flebilem vocem. metiri me geometres docet latifundia
 potius quam doceat, quomodo metiar, quantum homini
 satis sit. numerare docet me et avaritiae commodat 10
 digitos potius quam doceat nihil ad rem pertinere
 istas computationes, non esse feliciorum, cuius patri-
 monium tabularios lassat, immo quam supervacua pos-
 sideat, qui infelicissimus futurus est, si quantum ha-
 11 beat per se computare cogetur. quid mihi prodest 15
 scire agellum in partes dividere, si nescio cum fratre
 dividere? quid prodest colligere subtiliter pedes iugeri
 et comprehendere etiam si quid decempedam effugit, si
 tristem me facit vicinus inpotens et aliquid ex meo
 abradens? docet quomodo nihil perdam ex finibus 20
 meis: at ego discere volo, quomodo totos hilaris amit-
 12 tam. 'paterno agro et avito' inquit 'expellor.' quid?
 ante avum tuum quis istum agrum tenuit? cuius, non
 dico hominis, sed populi fuerit, expedire potes? non
 dominus isto, sed colonus intrasti. cuius colonus es? 25
 si bene tecum agitur, heredis. negant iurisconsulti
 quicquam usu capi <publicum: hoc, quod tenes, quod

1 corporea an P || 3 accute hac P | uoces s om. VP Par. b
 Arg. b. omissionis huius exemplum desidero || 4 dispar est P ||
 5 quomodo ut animus sed ut expunctum V || 6 monstra P | fle-
 bilis — emittam (7) om. P || 8 metri P || 10 post me inserunt arith-
 metica s || 12 comp- sed c in foramine P || 13 tabularius VP Par. b ||
 14 quid sed d erasa V | infelectissimus P¹ || 15 cōp- V || 16 sine
 stoicum P || 18 cōpr- V || 21 discere V Par. b dicere P doceri s ||
 23 quid istum P | cuius] c in foramine P || 27 usucapi publicum.
 hoc quod tenes, quod tuum dicis, publicum est et quidem ge-
 neris humani aliquot s: usucapi publicum est et quidem generis
 humani VP Par. b

tuum dicis,> publicum est et quidem generis humani.
 o egregiam artem: scis rotunda metiri, in quadratum 13
 redigis quaecumque acceperis formam, intervalla si-
 derum dicis, nihil est, quod in mensuram tuam non
 5 cadat: si artifex es, metire hominis animum. dic
 quam magnus sit, dic quam pusillus sit. scis, quae
 recta sit linea: quid tibi prodest, si quid in vita
 rectum sit ignoras? venio nunc ad illum, qui caele- 14
 stium notitia gloriatur: 'frigida Saturni sese quo
 10 stella receptet, quos ignis caeli Cyllenius erret in or-
 bes.' hoc scire quid proderit? ut sollicitus sim, cum
 Saturnus et Mars ex contrario stabunt aut cum Mer-
 curius vespertinum faciet occasum vidente Saturno,
 potius quam hoc discam, ubicumque sunt ista, propi-
 15 tia esse, non posse mutari? agit illa continuus ordo 15
 factorum et inevitabilis cursus. per statas vices re-
 meant et effectus rerum omnium aut movent aut no-
 tant. sed sive quicquid evenit faciunt, quid inmuta-
 bilis rei notitia proficiet? sive significant, quid refert
 20 providere quod effugere non possis? scias ista, ne-
 scias: fient. 'si vero solem ad rapidum stellasque se- 16
 quentes ordine respicies, numquam te crastina fallit
 hora nec insidiis noctis capiere serenae.' satis abun-
 deque provisum est, ut ab insidiis tutus essem. 'num- 17
 25 quid me crastina non fallit hora? fallit enim, quod
 nescienti evenit.' ego quid futurum sit, nescio: quid
 fieri possit, scio. ex hoc nihil desperabo, totum ex-
 pecto: si quid remittitur, boni consulo. fallit me hora,

9 Verg. georg. I 336 s. || 21 ibid. 424 ss.

2 artes P | rotundam P || 3 acciperis primo V || 4 quod
 ex parte foramine periit P || 7 tibi sed ti ex u? V || 11 cum V
 sed r supra m V² || 12 stabant P | aut cum V sed r supra m V²
 aut tum P || 15 non posse V nec posse P Par. b || 19 proficiet
 sed ro expunctum et at supra et manu altera V || 21 lunasque
 Verg. || 23 neque Verg. | serenae V serante P Par. b serenae. sed
 ante nonnulli s, an recte? || 25 me V Par. b om. P | fallit enim
 sed t ex corr. V || 26 nescio sed se ex corr. V || 27 desperabo sanum
 puto. detraho coni. M. Bonnet, deprecor Maehly | exspecto P

si parcit, sed ne sic quidem fallit. nam quemadmodum scio omnia accidere posse, sic scio et non utique casura. utique secunda expecto, malis paratus sum.
 18 in illo feras me necesse est non per praescriptum euntem. non enim adducor, ut in numerum liberalium artium pictores recipiam, non magis quam statuarios aut marmorarios aut ceteros luxuriae ministros. aequeluctatores et totam oleo ac luto constantem scientiam expello ex his studiis liberalibus: aut et unguentarios recipiam et cocos et ceteros voluptatibus nostris in-
 19 genia accommodantes sua. quid enim, oro te, liberale habent isti ieiuni vomitores, quorum corpora in sagina, animi in macie et veterno sunt? an liberale studium istuc esse iuventuti nostrae credimus, quam maiores nostri rectam exercuerunt hastilia iacere, sudem tor-
 20 quere, equum agitare, arma tractare? nihil liberos suos docebant, quod discendum esset iacentibus. sed nec hae nec illae docent aluntve virtutem. quid enim prodest equum regere et cursum eius freno temperare, adfectibus effrenatissimis abstrahi? quid prodest multos vincere luctatione vel caestu, ab iracundia vinci?
 20 'quid ergo? nihil nobis liberalia conferunt studia?' ad alia multum, ad virtutem nihil. nam et hae viles ex professo artes, quae manu constant, ad instrumenta

1 siquidem P | post et addidit hoc manus recens in V || 4 praescriptam P || 6 artum primo V || 7 aut ex ceteros sed infra ex lineola addita P || 8 luctatores sed c expuncta V c foramine hausta P || 9 aut in an corr. P | ungent- P || 10 et post cocos om. P | ceteros s ceteris (caet- V) VP Par. b | ingea ex ingia corr. V || 11 accommodantes sed m prius expunctum V. commodantes quod Mureto tribuit Gruter, suasit Koch, nescio an recte cf. § 10 || 12 ieiuni erasa o post i finalem P || 13 macie sed i ex t V || 14 iuventati (u super a expunctam manus recens) P iuuenti V¹ -te (?) manus rec. ut videtur || 15 post rectam una litt. rasa V || 16 tractare sed post trac tres litt. rasae V || 18 hae VP Par. b sed c additum manu recenti P i. artes | illae docent V illa edocent P Par. b || 20 abstragi V || 21 cestu V cestu P. caestu de benef. V 3, 1 G. || 24 magnū sed lineola a corr. P

vitae plurimum conferunt, tamen ad virtutem non pertinent. 'quare ergo liberalibus studiis filios erudimus?' non quia virtutem dare possunt, sed quia animum ad accipiendam virtutem praeparant. quemadmodum prima
 5 illa, ut antiqui vocabant, litteratura, per quam pueris elementa traduntur, non docet liberales artes, sed mox percipiendis locum parat, sic liberales artes non perducunt animum ad virtutem, sed expediunt. quattuor
 21 ait esse artium Posidonius genera: sunt vulgares et sordidae, sunt ludicrae, sunt pueriles, sunt liberales.
 10 vulgares opificum, quae manu constant et ad instruendam vitam occupatae sunt, in quibus nulla decoris, nulla honesti simulatio est. ludicrae sunt, quae ad
 22 voluptatem oculorum atque aurium tendunt. his ad numeros licet machinatores, qui pegmata per se sur-
 15 gentia excogitant et tabulata tacite in sublime crescentia et alias ex inopinato varietates aut dehiscentibus, quae cohaerebant, aut his, quae distabant, sua sponte coeuntibus aut his, quae eminebant, paulatim
 20 in se residentibus. his imperitorum feriuntur oculi omnia subita, quia causas non novere, mirantium. pueriles sunt et aliquid habentes liberalibus simile
 23 hae artes, quas ἐνκυκλίους Graeci, nostri autem liberales vocant. solae autem liberales sunt, immo, ut dicam
 25 verius, liberae, quibus curae virtus est. 'quem- 24

1 uitae V uni sed supra i aliquid rasi P teste Raderm. | plurimum sed mum in foramine P | tamen ad uirtutem in ras. corrector praeter em P || 2 filios sed fi in foramine P || 3 dari V¹ || 6 decet VP Par. b in docet corr. V || 9 uulgares in ras. P || 10 ludicrae P || 11 uulgares P || 13 scunt P || 15 licet] et foramine periit P sed minores eius modi iacturas non iam enotabo || 16 tacite] a erasa in P || 18 quae (ante coh.) P q. ex q. V² || 20 imperitorū sed i alterum ex a factum et ū post insertum V || 22 similiae sed a expuncta et transfossa V similes P || 23 ENKŪKΛIOŪC. V ENKYKΛICYC P ἐγκ- s || 24 autem compendiose V: his P Par. b sed a supra i P² || 25 curae sed e erasa V | uirtus sed ti supra us V | quemadmodum autem inquit P

admodum' inquit 'est aliqua pars philosophiae naturalis, est aliqua moralis, est aliqua rationalis, sic et haec quoque liberalium artium turba locum sibi in philosophia vindicat. cum ventum est ad naturales quaestiones, geometriae testimonio statur: ergo eius, 5
 25 quam adiuvat, pars est.' multa adiuvant nos nec ideo partes nostri sunt. immo si partes essent, non adiuverent: cibus adiutorium corporis nec tamen pars est. aliquid nobis praestat geometriae ministerium: sic philosophiae necessaria est, quomodo ipsi faber. sed 10
 26 praeterea utraque fines suos habet. sapiens enim causas naturalium et quaerit et novit, quorum numeros mensurasque geometres persequitur et supputat. qua ratione constant caelestia, quae illis sit vis quaeve 15
 natura, sapiens scit: cursus et recursus et quasdam observationes, per quas descendunt et adlevantur ac speciem interdum stantium praebent, cum caelestibus
 27 stare non liceat, colligit mathematicus. quae causa in speculo imagines exprimat, sciet sapiens: illud tibi 20
 geometres potest dicere, quantum abesse debeat corpus ab imagine et qualis forma speculi quales imagines reddat. magnum esse solem philosophus probabit: quantus sit, mathematicus, qui usu quodam et exercitatione procedit: sed ut procedat, impetranda illi quae- 25

1 est om. P | post naturalis erasum ē. sed est additum ante proximi versus initium V || 5 ergo ∃ quā V signum puncto notavit et recte eius super scr. V² ergo quā P Par. b. eius sc. philosophiae naturalis. compendium hoc non legitur nisi in libris perantiquis ut supra t(pro autem || 7 nostrae VP: corr. Madvig || 8 corporis est, non tamen s || 10 philosophiae] infra e punctum a corr. P | ipsi M ipse VP iste super scr. V² || 12 sapiens enim V Par. b: sapiens P || 14 subp- P || 15 quae ut videtur ex qui V || 17 obversationes prop. M. Bonnet in Woelfflini archio IX p. 131 || 18 interdū instantium V et fere Par. b | cum] r supra m V² || 19 collegit V | mathematicus sed mathem in ras. P | q; primo V || 20 sciat ex sciet corr. V sciens P || 23 probabit ex -uit V || 24 exercitatione sed post ex una littera rasa V

dam principia sunt. non est autem ars sui iuris, cui precarium fundamentum est. philosophia nil ab alio 28
 petit, totum opus a solo excitat: mathematice, ut ita dicam, superficialia est, in alieno aedificat. accipit
 5 prima, quorum beneficio ad ulteriora perveniat. si per se iret ad verum, si totius mundi naturam posset comprehendere, dicerem multum conlaturam mentibus nostris, quae tractatu caelestium crescunt trahuntque aliquid ex alto. una re consummatur animus, scientia
 10 bonorum ac malorum inmutabili. . . . nihil autem ulla ars alia de bonis ac malis quaerit. singulas lubet circumire virtutes. fortitudo contemptrix timendorum est; terribilia 29
 et sub iugum libertatem nostram mittentia despicit, provocat, frangit: numquid ergo hanc liberalia studia corroborant? fides sanctissimum humani pectoris bonum est,
 5 nulla necessitate ad fallendum cogitur, nullo corrumpitur praemio. 'ure' inquit 'caede, occide: non prodam, sed quo magis secreta quaeret dolor, hoc illa altius condam': numquid liberalia studia hos animos
 20 facere possunt? temperantia voluptatibus imperat, alias odit atque abigit, alias dispensat et ad sanum modum redigit nec umquam ad illas propter ipsas venit. scit optimum esse modum cupitorum non quantum velis, sed quantum debeas sumere. humanitas vetat super- 30
 25 bum esse adversus socios, vetat avarum. verbis, rebus, adfectibus comem se facilemque omnibus praestat. nullum alienum malum putat. bonum autem suum

3 mathematice P¹M¹ -ca corr. P -ce V || 7 cōprehendere V comprehendere P | conlatura V || 9 ex alio VP: corr. Gruter || 10 post inmutabili v. quae soli philosophiae competit addunt ex s, omittunt VP Par. b Arg. b 'supplementum non bonum videtur: quid valet inmutabili?' Buecheler || 11 singulos P | lubet Muretus: habet VP | circūmire P || 18 quaerēt P || 21 odit V edit P a super scr. corrector | mundum P || 22 p̄p̄ V || 23 cupitorem P || 24 sūmere P || 25 amarum Haase || 26 comem s cōmunem V cōmunē P || 27 alienum V enū P | post bonum super scr. bonum V²

ideo maxime, quod alicui bono futurum est, amat:
 numquid liberalia studia hos mores praecipiant? non
 magis quam simplicitatem, quam modestiam ac mode-
 rationem, non magis quam frugalitatem ac parsimo-
 niam, non magis quam clementiam, quae alieno san-
 guini tamquam suo parcat et scit homini non esse
 31 homine prodige utendum. 'cum dicatis' inquit 'sine
 liberalibus studiis ad virtutem non perveniri, quem-
 admodum negatis illa nihil conferre virtuti?' quia
 nec sine cibo ad virtutem pervenitur, cibus tamen ad 10
 virtutem non pertinet. ligna navi nihil conferunt,
 quamvis non fiat navis nisi ex lignis: non est, inquam,
 cur aliquid putes eius adiutorio fieri, sine quo non
 32 potest fieri. potest quidem etiam illud dici, sine libe-
 ralibus studiis veniri ad sapientiam posse. quamvis 15
 enim virtus discenda sit, tamen non per haec discitur.
 quid est autem, quare existimem non futurum sapien-
 tem eum, qui litteras nescit, cum sapientia non sit in
 litteris? res tradit, non verba, et nescio an certior
 memoria sit, quae nullum extra se subsidium habet. 20
 33 magna et spatiosa res est sapientia. vacuo illi loco
 opus est: de divinis humanisque discendum est, de
 praeteritis, de futuris, de caducis, de aeternis, de tem-
 pore. de quo uno vide quam multa quaerantur: pri-
 mum an per se sit aliquid; deinde an aliquid ante 25
 tempus sit sine tempore; cum mundo coeperit an
 etiam ante mundum quia fuerit aliquid, fuerit et tem-

2 non sed n finali expuncta, supra o quod fuerat ū nunc
 erasum est V || 6 homiⁿⁱ V || 7 homine V¹ i (?) ex e manus recen-
 tior V || 9 nihil (super scr. t aliquid V m. recens) seclutit Mure-
 tus. est vulgaris potissimum sermonis hoc dicendi genus | con-
 ferri P || 11 ligna ex lingua V | conferunt sed runt in rasura
 eius
 duarum litt. V || 13 putes ō adiutorio V ubi compendii interpre-
 tationem super add. manus rec., putes adiutorio P || 24 quaeran-
 tur Par. b quaeruntur V de P non liquet, nam foramine periere
 duae ante t litterae | primo sed ū supra o P || 25 deinde an V
 deinde in P Par. b || 26 an et ante Par. b

pus. innumerabiles quaestiones sunt de animo tantum: 34
 unde sit, qualis sit, quando esse incipiat, quamdiu sit;
 aliunde alio transeat et domicilia mutet in alias ani-
 malium formas aliasque coniectus, an non amplius
 5 quam semel serviat et emissus vagetur in toto; utrum
 corpus sit an non sit; quid sit facturus, cum per nos
 aliquid facere desierit, quomodo libertate sua usurus,
 cum ex hac effugerit cavea; an obliviscatur priorum
 et illinc nosse se incipiat, unde corpori abductus in
 10 sublime secessit. quamcumque partem rerum huma- 35
 narum divinarumque comprehenderit, ingenti copia quae-
 rendorum ac discendorum fatigaberis. haec tam multa,
 tam magna ut habere possint liberum hospitium, su-
 pervacua ex animo tollenda sunt. non dabit se in has
 15 angustias virtus: laxum spatium res magna desiderat.
 expellantur omnia, totum pectus illi vacet. 'at enim 36
 delectat artium notitia multarum.' tantum itaque ex
 illis retineamus, quantum necessarium est. an tu ex-
 istimas reprehendendum, qui supervacua usibus comparat
 20 et pretiosarum rerum pompam in domo explicat: non
 putas eum, qui occupatus est in supervacua litterarum
 supellectile? plus scire velle quam sit satis, intempe-
 rantiae genus est. quid? quod ista liberalium artium 37
 consecratio molestos, verbosos, intempestivos, sibi pla-

1 innumerabiles V Par. b. post innumera lineola trans-
 fossum excidit unum folium in P, cuius proximum (f. 128) in-
 cipit a quam nihil (ep. 88, 45). in imo margine folii 127 legitur
 ea manu scriptum quae sequens folium exaravit: an tu existimas
 reprehendendū qui supervacua usus comparat (ep. 88, 36) || 3 et
 domicilia mutet V adomiciliam ut et Par. b | in Koch: ad
 libri || 4 coniectus (s supra c m. recentior) V coniectas Par. b ||
 8 caueat Par. b || 9 illinc scripsi: illi (ille V² illic M⁸) ne V¹ M¹
 illic ne enotari video ex Arg. b illi ex Par. b. illinc cum non
 agnovissent, genuino unde (sic V Par. b Arg. b M alii) substi-
 tuerunt ubi aut cum aut postquam || 11 cōprenderis V compre-
 henderis Par. b || 12 fatigaueris V Par. b -aberis recte alii ||
 19 reprehendendum V reprehendendum P (cf. adn. 1) | usibus V
 usu ibi Par. b usus P (cf. adn. 1) | comp- P

centes facit et ideo non discentes necessaria, quia supervacua didicerunt. quattuor milia librorum Didymus grammaticus scripsit: misererer, si tam multa supervacua legisset. in his libris de patria Homeri quaeritur, in his de Aeneae matre vera, in his libidiniosior Anacreon an ebriosior vixerit, in his an Sappho publica fuerit, et alia, quae erant dediscenda, si scires: 38 i nunc et longam esse vitam nega. sed ad nostros quoque cum perveneris, ostendam multa securibus recidenda. magno impendio temporum, magna alienarum 10 aurium molestia laudatio haec constat: o hominem litteratum! simus hoc titulo rusticiore contenti: o virum bonum! itane est? annales evolvam omnium 39 gentium et quis primus carmina scripserit, quaeram? quantum temporis inter Orphea intersit et Homerum, 15 cum fastos non habeam, computabo? et Aristarchi notas, quibus aliena carmina conpuxit, recognoscam et aetatem in syllabis conteram? itane in geometriæ pulvere haerebo? adeo mihi praeceptum illud salutare excidit: 'tempori parce'? haec sciam? et quid igno- 20 rem? Apion grammaticus, qui sub C. Caesare tota circulator est Graecia et in nomen Homeri ab omnibus civitatibus adoptatus, aiebat Homerum utraque materia consummata, et Odyssea et Iliade, principium adiecisse operi suo, quo bellum Troianum complexus 25 est. huius rei argumentum adferebat, quod duas lit-

5 aeneae sed e extrema addita manu recentiore V aenaea Par. b | matre quaeritur uera Par. b || 7 publica sed a ex e corr. V plupblia sed p alterum expunctum Par. b | q. ex q. corr. V² | si om. Par. b || 10 magno sed post g una litt. rasa V | impendio V || 11 constat haec Par. b || 12 titulo V circulo Par. b || 16 cōputabo sed c in ras. V | aristarchi notas V Aristarchii neptis Par. b aristarchi ineptias alii || 17 cōpunxit V conpuxit Par. b || 19 haerebo sed b ex m V || 20 temporis sed s erasum V | scia ex scie corr. manu recentiore V || 21 c. cesare V cesare. c. Par. b || 22 circulator codex Lipsii: circulator V Par. b || 23 agebat Par. b | u^{tra} sed post u duabus litteris quarum posterior fuit a erasis V || 24 odyssea ut videtur Par. b || 25 cōpl- V conpl- Par. b

teras in primo versu posuisset ex industria librorum suorum numerum continentes. talia sciat oportet, qui 41 multa vult scire, non cogitare, quantum temporis tibi auferat mala valetudo, quantum occupatio publica, 5 quantum occupatio privata, quantum occupatio cotidiana, quantum somnus. metire aetatem tuam: tam multa non capit. de liberalibus studiis loquor: philo- 42 sophi quantum habent supervacui, quantum ab usu recedentis! ipsi quoque ad syllabarum distinctiones et 10 coniunctionum ac praepositionum proprietates descenderunt et invidere grammaticis, invidere geometris. quicquid in illorum artibus supervacuum erat, trans- tulere in suam. sic effectum est, ut diligentius loqui scirent quam vivere. audi, quantum mali faciat nimia 43 subtilitas et quam infesta veritati sit. Protagoras ait de omni re in utramque partem disputari posse ex aequo et de hac ipsa, an omnis res in utramque partem disputabilis sit. Nausiphanes ait ex his, quae videntur esse, nihil magis esse quam non esse. Parme- 44 nides ait ex his, quae videntur, nihil esse † universo. Zenon Eleates omnia negotia de negotio deiecit: ait nihil esse. circa eadem fere Pyrrhonei versantur et Megarici et Eretrici et Academici, qui novam induxerunt scientiam, nihil scire. haec omnia in illum su- 45 pervacuum studiorum liberalium gregem coice: illi mihi non profuturam scientiam tradunt, hi spem omnis

2 qui bis scripsit V sed qui prius delevit manus ut videtur altera in fine folii 140^v || 3 temporis tibi VM tibi temporis Par. b ut recte omitti videatur pronomen in codice Rehdigerano. 'alioqui sibi scribendum erat, non tibi, ex uetere lectione' Pincianus. non uis cogitare aliquot s, nunc cogita Muretus || 11 geometricis Par. b || 13. 14 scirent loqui s || 15 subtilior Par. b | infesta om. Par. b || 18 q. V¹ ae super add. V² || 19 Parmenides] s super add. V || 20 nihil (nichil Par. b) esse universo V¹ Par. b universo in -sa corr. et ante uniu. alterum esse super add. V² nihil esse, unum esse Gertz coll. p. 360, 6 nihil esse sed esse universo Buecheler || 21 elaites V | ait Par. b et ait sed a ex corr. V et id M || 23 cretici V Par. b: corr. Lipsius || 25 coice sic VM conice alii | illam michi Par. b || 26 profuturam Par. b -ra V

scientiae eripiunt. satius est supervacua scire quam nihil. illi non praeferunt lumen, per quod acies derigatur ad verum, hi oculos mihi effodiunt. si Protagorae credo, nihil in rerum natura est nisi dubium; si Nausiphani, hoc unum certum est, nihil esse certi; si Parmenidi, nihil est praeter unum; si Zenoni, ne
 46 unum quidem. quid ergo nos sumus? quid ista, quae nos circumstant, alunt, sustinent? tota rerum natura umbra est aut inanis aut fallax. non facile dixerim, utris magis irascar, illis, qui nos nihil scire voluerunt, an illis, qui ne hoc quidem nobis reliquerunt, nihil scire. VALE.

L. ANNAEI SENECAE EPISTVLARVM
 MORALIVM
 LIB. XIII INCIPIT.

15

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

LXXXIX 1 Rem utilem desideras et ad sapientiam properanti necessariam, dividi philosophiam et ingens corpus eius in membra disponi. facilius enim per partes in cognitionem totius adducimur. utinam quidem quemadmodum
 20 universa mundi facies in conspectum venit, ita

1 supervacua est Par. b | a quam nihil rursus incipit P eadem manu quae exaraverat f. 123 || 2 praeferunt sed runt in duarum litt. (rt) ras. V praefertur P | lumen | d acies P | dir- ex der- V dir- P || 3 effodiunt ex off- V off- P || 5 esse sed se in ras. litterae t V || 6 parmendi V | ē ante praeter (ut o in zenoni) tineis ex parte comesum P || 9 est aut V est a tē aut P sed fortasse littera perierit in foramine ante tē ut autem fuisse videatur Chatelainio | inanis P || 12 post VALE desinunt VP, codicis Par. b antiqua manus iam post protagore credo (4). post VALE in P subscriptio haec Ragambertus quamvis indignus laicus barbatus hunc codicem scripsit || 13 L. ANNAEI SENECAE EPISTVLAR MORALIV LIB XIII INCIPIT | SENECA LVCILIO SVO SALVTEM rubr. B || 17 ad sapientiam s sapientem B || 19 cognitionem s cogitationem B || 21 conspectum] con manu recenti supra versum scriptum B

philosophia tota nobis posset occurrere, simillimum mundo spectaculum. profecto enim omnes mortales in admirationem sui raperet relictis iis, quae nunc magna magnorum ignorantia credimus. sed quia contingere
 5 hoc non potest, est sic nobis aspicienda, quemadmodum mundi secreta cernuntur. sapientis quidem animus totam molem eius amplectitur nec minus illam
 2 velociter obit quam caelum acies nostra: nobis autem, quibus perrumpenda caligo est, quorum visus in proximo deficit, singula quaeque ostendi facilius possunt
 10 universi nondum capacibus. faciam ergo quod exigis, et philosophiam in partes, non in frusta, dividam. dividi enim illam, non concidi, utile est. nam comprehendere quemadmodum maxima ita minima difficile
 15 est. describitur in tribus populus, in centurias exercitus. quicquid in maius crevit, facilius agnoscitur, si discessit in partes, quas ut dixi, innumerabiles esse et parvulas non oportet. idem enim vitii habet nimia
 quod nulla divisio; simile confuso est, quidquid usque
 20 in pulverem sectum est. primum itaque, si [ut] videtur tibi, dicam, inter sapientiam et philosophiam quid intersit. sapientia perfectum bonum est mentis humanae. philosophia sapientiae amor est et adfectatio. haec eo tendit, quo illa pervenit. philosophia unde
 25 dicta sit, apparet. ipso enim nomine fatetur quid amet. sapientiam quidam ita finierunt, ut dicerent divinorum et humanorum scientiam. quidam ita: sapientia est nosse divina et humana et horum causas.

1 occu re B primo ita ut post u adumbrata p aut r littera exstaret, tum locus vacuus esset in quem rre manus recentior inculcarit || 3 raperet] a et in altera syllaba e corrigendo facta in B || 5 est sic Buecheler: et sic B sic (vel et sic) erit aut et sic s | a nobis s | aspicienda ed. Mentel.: abscienda B || 6 mundi] post i littera rasa in B || 12 frusta s frustra B || 15 descr- B || 20 ut secluserit Haase praeef. p. XXVII || 24 haec ostendit B: corr. Cornelissen || 25 quid amet Madvig adv. I p. 28: quidam et B || 26 ut primo omiserat B

supervacua mihi haec videtur adiectio, quia causae di-
vinorum humanorumque pars divinorum sunt. philo-
sophiam quoque fuerunt qui aliter atque aliter fini-
rent. alii studium illam virtutis esse dixerunt, alii
studium corrigendae mentis, a quibusdam dicta est
6 adpetitio rectae rationis. illud quasi constitit, aliquid
inter philosophiam et sapientiam interesse. neque enim
fieri potest ut idem sit quod adfectatur et quod ad-
fectat. quomodo multum inter avaritiam et pecuniam
interest, cum illa cupiat, haec concupiscatur, sic inter
philosophiam et sapientiam. haec enim illius effectus
7 ac praemium est; illa venit, ad hanc venit. sapien-
tia est, quam Graeci σοφίαν vocant. hoc verbo Ro-
mani quoque utebantur, sicut philosophia nunc quo-
que utuntur. quod et togatae tibi antiquae probabunt
et inscriptus Dossenni monumento titulus: 'hospes re-
8 sistere et sophian Dossenni lege.' quidam ex nostris,
quamvis philosophia studium virtutis esset et haec
peteretur, illa peteret, tamen non putaverunt illas
distrahi posse. nam nec philosophia sine virtute est
nec sine philosophia virtus. philosophia studium vir-
tutis est, sed per ipsam virtutem: nec virtus autem
esse sine studio sui potest nec virtutis studium sine
ipsa. non enim quemadmodum in iis, qui aliquid ex
distanti loco ferire conantur, alibi est qui petit, alibi
quod petitur. nec quemadmodum itinera quae ad ur-
bes perducunt, sic viae ad virtutem sunt extra ipsam:

5 mentis corr. ex meritis B || 12 venit scripti: itur libri cf.
p. 356, 15; 363, 1 al. | mema septimum (sapientia — 17 Dossenni lege)
traiciendum esse post v. quo illa pervenit (p. 361, 24) perspexit Guil.
Schulz | sapientia — 13 vocant] cf. Afranius p. 202 Ribb.² || 13 CO-
ΦΙΑΝ. B et similiter graeca cetera || 15 utimur codex Rehdig. || 16 dos-
senimonomen correctum in dossennimonumento manu fortasse
eadem atramento minus fusco B || 25 loco] primo lece B || 26 iti-
nera] prior i correcte fortasse ex u in B || 27 sic — sunt addi-
dit Buecheler: lacunae vestigia in B apparent qui primo habuit
perducunt extra ipsam ad uirtute sunt uenitur per, tum sunt
post ipsam super additum, uirtute in uirtutem correctum, quod

ad virtutem venit per ipsam, cohaerent inter se
philosophia virtusque. philosophiae tres partes esse
dixerunt et maximi et plurimi auctores: moralem, na-
turalem, rationalem. prima componit animum. secunda
5 rerum naturam scrutatur. tertia proprietates verbo-
rum exigit et structuram et argumentationes, ne pro
vero falsa subrepant. ceterum inventi sunt et qui in
pauciora philosophiam et qui in plura diducerent.
quidam ex Peripateticis quartam partem adiecerunt
10 civilem, quia propriam quandam exercitationem desi-
deret et circa aliam materiam occupata sit. quidam
adiecerunt his partem, quam οἰκονομικὴν vocant, ad-
ministrandae familiaris rei scientiam. quidam et de
generibus vitae locum separaverunt. nihil autem ho-
rum non <in> illa parte morali reperietur. Epicurei
15 duas partes philosophiae putaverunt esse, naturalem
atque moralem: rationalem removerunt. deinde cum
ipsis rebus cogerentur ambigua discernere, falsa sub
specie veri latentia coarguere, ipsi quoque locum,
20 quem de iudicio et regula appellant, alio nomine ra-
tionalem induxerunt, sed eum accessionem esse natu-
ralis partis existimant. Cyrenaici naturalia cum ratio-
nalibus sustulerunt et contenti fuerunt moralibus, sed
hi quoque quae removent, aliter inducunt. in quinque
25 enim partes moralia dividunt, ut una sit de fugiendis
et petendis, altera de adfectibus, tertia de actionibus,
quarta de causis, quinta de argumentis. causae rerum
ex naturali parte sunt, argumenta ex rationali. Ari-
13 ston Chius non tantum supervacuas esse dixit natura-

Epic. fr. 242 V.

insequitur sunt deletum est || 8 deducerent primo B || 9 adiece-
runt s adicerent B || 12 adicerunt corr. in adiecerunt B || 15 non
in illa s non illa B | reperietur mutatum in repperietur B || 26 pe-
tendis corr. in expetendis B cf. ep. 66, 6; 104, 16 || 28 partes
primo B dein transfossa s et expuncta | rationali s morali B.
'potest plus aliquid fuisse uelut neutrum ex morali, sed male uolgo
adiciunt actiones ex morali' Buecheler || 29 superuacua primo B

lem et rationalem, sed etiam contrarias. moralem quoque, quam solam reliquerat, circumcidit. nam eum locum, qui monitiones continet, sustulit et paedagogi esse dixit, non philosophi, tamquam quidquam aliud
 14 sit sapiens quam humani generis paedagogus. ergo 5 cum tripertita sit philosophia, moralem eius partem primum incipiamus disponere. quam in tria rursus dividi placuit, ut prima esset inspectio suum cuique distribuens et aestimans quanto quidque dignum sit, maxime utilis. quid enim est tam necessarium quam 10 pretia rebus inponere? secunda de impetu, de actionibus tertia. primum enim est, ut quanti quidque sit iudices, secundum, ut impetum ad illa capias ordinatum temperatumque, tertium, ut inter impetum tuum actionemque conveniat, ut in omnibus istis tibi ipse 15 consentias. quicquid ex tribus defuit, turbat et cetera. quid enim prodest in te aestimata habere omnia, si sis in impetu nimius? quid prodest impetus repressisse et habere cupiditates in tua potestate, si in ipsa rerum actione tempora ignores nec scias quando quid- 20 que et ubi et quemadmodum agi debeat? aliud est enim dignitates et pretia rerum nosse, aliud articulos, aliud impetus refrenare et ad agenda ire, non ruere. tunc ergo vita concors sibi est, ubi actio non destituit impetum, impetus ex dignitate rei cuiusque con- 25 cipitur proinde remissus acerque, prout illa digna est 16 peti. naturalis pars philosophiae in duo scinditur: corporalia et incorporalia. utraque dividuntur in suos,

1 rationalem s: formalem B || 3 paedagogi primo B || 4 quidquam primo, tum quicquam B. denique c deletum et s super scriptum videtur sed ut ea scriptura rursus extingueretur | alius correctum in aliud B || 11 secunda de actionibus tertia de impetu B: traiecit Buecheler. secunda de impetu, tertia de actionibus Erasm.² || 12 quantum B: corr. Muretus || 16 defuit mutatum in defuerit B. deerit suadet Buecheler, defuit Windhaus || 17 inter B: corr. Buecheler || 18 inpetus B || 19 tua s sua B || 23 inter non et ruere est c deleta in B || 24 destitui B primo || 26 acerque Buecheler: acrior B acriorque s acriorve Muretus

ut ita dicam, gradus. corporum locus in hos primum, in ea quae faciunt et quae ex his gignuntur: gignuntur autem elementa. ipse <de> elementis locus, ut quidam putant, simplex est, ut quidam, in materiam 5 et causam omnia moventem et elementa dividitur. superest ut rationalem partem philosophiae dividam. 17 omnis oratio aut continua est aut inter respondentem et interrogantem discissa. hanc *διαλεκτικήν*, illam *δητορικήν* placuit vocari. *δητορική* verba curat et 10 sensus et ordinem. *διαλεκτική* in duas partes dividitur, in verba et significationes, id est in res quae dicuntur et vocabula quibus dicuntur. ingens deinde sequitur utriusque divisio. itaque hoc loco finem faciam et 'summa sequar fastigia rerum': alioqui si 15 voluero facere partium partes, quaestionum liber fiet. haec, Lucili virorum optime, quo minus legas non de- 18 terreo, dummodo quicquid legeris, ad mores statim referas. illos conpesce, marcentia in te excita, soluta constringe, contumacia doma, cupiditates tuas publicas- 20 que quantum potes vexa: et istis dicentibus 'quo usque eadem?' responde: ego debebam dicere 'quo usque 19 eadem peccabitis?' remedia ante vultis quam vitia desinere? ego vero eo magis dicam et, quia recusatis, perseverabo. tunc incipit medicina proficere, ubi in 25 corpore alienato dolorem tactus expressit. dicam etiam invitis profutura. aliquando aliqua ad vos non blanda vox veniat, et quia verum singuli audire non vultis, publice audite. quo usque fines possessionum propa- 20 gabitis? ager uni domino, qui populum cepit, angu-

14 Verg. Aen. I 342

3 de inserit unus s, om. B || 8 discissa B divisa Muretus || 14 si primo omiserat B || 17 legeris s elegeris B || 19 cupiditates B primo || 22 ante vultis minus atro colore vetus scriba addidit in B || 23 recusatis] i radendo correctum ex a vel u in B || 29 cepit] supra ce apex quidam hac specie c apparet in B

stus est. quo usque arationes vestras porrigetis, ne provinciarum quidem spatio contenti circumscribere praediorum modum? inlustrium fluminum per privatum decursus est et amnes magni magnarumque gentium termini usque ad ostium a fonte vestri sunt. 5 hoc quoque parum est, nisi latifundiis vestris maria cinxistis, nisi trans Hadriam et Ionium Aegaeumque vester vilicus regnat, nisi insulae, ducum domicilia magnorum, inter vilissima rerum numerantur. quam vultis late possidete, sit fundus quod aliquando imperium vocabatur, facite vestrum quicquid potestis, dum 10 plus sit alieni. nunc vobiscum loquor, quorum aequae spatiosae luxuria quam illorum avaritia diffunditur. vobis dico: quo usque nullus erit lacus cui non villarum 15 vestrarum fastigia immineant? nullum flumen cuius non ripas aedificia vestra praetexant? ubicumque scatebunt aquarum calentium venae, ibi nova deversoria luxuriae excitabuntur. ubicumque in aliquem sinum litus curvabitur, vos protinus fundamenta iacietis nec contenti solo nisi quod manu feceritis, mare 20 agetis introrsus. omnibus licet locis tecta vestra resplendeant, aliubi inposita montibus in vastum terrarum marisque prospectum, aliubi ex plano in altitudinem montium educta, cum multa aedificaveritis, cum ingentia, tamen et singula corpora estis et parvola. 25 quid prosunt multa cubicula? in uno iacetis. non est vestrum ubicumque non estis. ad vos deinde transeo, quorum profunda et insatiabilis gula hinc maria scrutatur, hinc terras, alia hamis, alia laqueis, alia retium

1 arationes vestras *Erasm.*²: a rationib; uestris B || 2 statio eadem manu mutatum in statione B: corr. *L. de Ian* || 4 magni primo omiserat B | q, suspectat *G. Gemoll* || 6 latifundis primo B || 7 egeumque B || 9 vilissimarum mutatum in vilissima rerum B desiderabat vestrarum *Buecheler* || 10 aliquando correctum ex aliqua B || 17 scatebunt] inter s et c litt. rasa in B | aquarium B sed i expuncta | deversoria mutatum in diuersoria B || 19 iacietis s facietis B || 20 mare unus ex codicibus *Gruteri*: arme B || 29 hamis correctum ex humis B

variis generibus cum magno labore persequitur: nullis animalibus nisi ex fastidio pax est: quantulum [est] ex istis epulis, quae per tot comparatis manus, fesso voluptatibus ore libatis? quantulum ex ista fera periculose capta dominus crudus ac nauseans gustat? quantulum ex tot conchyliis tam longe advectis per istum stomachum inexplabilem labitur? infelices, esse quid intellegitis maiorem vos famem habere quam ventrem. haec aliis dic, ut dum dicis, audias ipse, 23 scribe, ut dum scribis, legas, omnia ad mores et ad sedandam rabiem adfectuum referens. stude, non ut plus aliquid scias, sed ut melius. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Quis dubitare, mi Lucili, potest, quin deorum im- 1 XC mortalium munus sit quod vivimus, philosophiae quod bene vivimus? itaque tanto plus huic nos debere quam dis, quanto maius beneficium est bona vita quam vita, pro certo haberetur, nisi ipsam philosophiam di- tribuissent. cuius scientiam nulli dederunt, facultatem 20 omnibus. nam si hanc quoque bonum vulgare fecis- 2 sent et prudentes nasceremur, sapientia quod in se optimum habet, perdidisset, inter fortuita non esse. nunc enim hoc in illa pretiosum atque magnificum est, quod non obvenit, quod illam sibi quisque debet, 25 quod non ab alio petitur. quid haberes quod in philosophia suspiceres, si beneficiaria res esset? huius opus 3

2 pax est] parcit *coni. Buecheler* | quantulum s (alii quantulum est quod) quantulum est B || 3 quae secludit *Haase*, ex istis epulis ferculisque *coni. Baehrens lect. lat. p. 46* || 4 libatis B primo || 5 nausaeangustat sed ae cum i permutatum et s post an super scriptum B || 7 esse quid B. ecquid *Gronovius* || 9 alis B primo || 11 sedendam sed a supra alteram e B || 13 inscriptio rubricata in B || 17 dis sic B || 19 nulli s ulli B || 20 fecissent s fecisset B || 22 non (non initio versus) esset B: corr. *F. Gloeckner. cf. ep. 66, 16; 10, 2.* esset s || 23 adque B || 24 quisque] e ex corr. B

unum est de divinis humanisque verum invenire. ab hac numquam recedit religio, pietas, iustitia et omnis alius comitatus virtutum consertarum et inter se cohaerentium. haec docuit colere divina, humana diligere, et penes deos imperium esse, inter homines consortium. quod aliquandiu inviolatum mansit, antequam societatem avaritia distraxit et paupertatis causa etiam iis, quos fecit locupletissimos, fuit. desierunt enim omnia possidere, dum volunt propria. sed primi mortaliū quique ex his geniti naturam incorrupti sequebantur, eundem habebant et ducem et legem, commissi melioris arbitrio. naturae est enim potioribus deteriora summittere. mutis quidem gregibus aut maxima corpora praesunt aut vehementissima. non praecedit armenta degener taurus, sed qui magnitudine ac toris ceteros mares vicit. elephantorum gregem excelsissimus ducit: inter homines pro summo est optimum. animo itaque rector eligebatur, ideoque summa felicitas erat gentium, in quibus non poterat potentior esse nisi melior. tuto enim quantum vult potest, qui se nisi quod debet non putat posse. illo ergo saeculo, quod aureum perhibent, penes sapientes fuisse regnum Posidonius iudicat. hi continebant manus et infirmiorē a validioribus tuebantur, suadebant dissuadebantque et utilia atque inutilia monstrabant. horum pru-

1 inuenire s inueniri B || 8 is corr. in iis B | desierunt s desiderium B sed tres ultimae litterae expunctae sunt et manu ut videtur alia, certe scriptura minore super additum ant || 11 eandem s || 13 summitterem ut is correctum in summittere mutis B || 14 corpora] in prima syllaba in or rasuram quandam passus est B | vehementissima] extrema littera in B primum e tum o fuit, denique a super scripta est || 15 praecidit B sed i in e correctum est | magnitudinem B || 16 excelsimus B || 17 pro summo est ed. Ven. a. 1492 f. XXXIX^r: proximo est B pro maximo est s aliquot || 20 tuto Buecheler: toto B tantum vulgo || 21 putat posse s nonnulli: putat esse B. vult posse coni. Gertz || 23 continuebant B primo | infirmiorē mutatum in infirmiores B

dentia ne quid deesset suis providebat, fortitudo pericula arcebat, beneficentia augebat ornabatque subiectos. officium erat imperare, non regnum. nemo quantum posset, adversus eos experiebatur, per quos coeperat posse, nec erat cuiquam aut animus in iniuriam aut causa, cum bene imperanti bene pareretur nihilque rex maius minari male parentibus posset, quam ut abirent e regno. sed postquam subrepentibus vitiis in tyrannidem regna conversa sunt, opus esse legibus coepit, quas et ipsas inter initia tulere sapientes. Solon qui Athenas aequo iure fundavit, inter septem fuit sapientia notos. Lycurgum si eadem aetas tulisset, sacro illi numero accessisset octavus. Zaleuci leges Charondaeque laudantur. hi non in foro nec in consultorum atrio, sed in Pythagorae tacito illo sanctoque secessu didicerunt iura, quae florenti tunc Siciliae et per Italiam Graeciae ponerent. hactenus Posidonio adsentior: artes quidem a philosophia inventas, quibus in cotidiano vita utitur, non concesserim nec illi fabricae adseram gloriam: 'illa' inquit 'sparsos et aut cavis tectos aut aliqua rupe suffossa aut exesae arboris trunco docuit tecta moliri.' ego vero philosophiam iudico non magis excogitasse has machinationes tectorum supra tecta surgentium et urbium urbes prementium quam vivaria piscium in hoc clausa, ut tempe-

1 qui post suis deletum in B | providebant B sed n expunctum || 2 augebat s agebat B || 8 abiret B abirent alii. quam (quam iam G. Gemoll) abire se regno prop. Gronovius, vere, ut videtur, nec necessarium puto tempus futurum. minari quasi minans optare est Ioanni Ioehring || 11 fuit Madvig: cui B || 12 Lycurgum] c mutatum in g B || 13 octavi (-uus s) zalluci B || 14 chorondaeque B || 15 pythagora] etacito primo B || 18 adsentior artes Erasmi¹: adsentio partes (artes s) B | quidem vi adversativa, ut saepius: exempla collegit Ant. Ludewig stud. philol. Prag. fasc. III p. 67 ss. || 20 sparsose caucasis lectos B: corr. Lipsius || 23 excogitasse] post x litt. rasa in B || 25 clausa] prior a in locum incertae litterae substituta in B. clusa (sic cod. Velzensis) in archetypo fuisse putat Buecheler

statum periculum non adiret gula et quamvis acerrime
 pelago saeviente haberet luxuria portus suos, in qui-
 8 bus distinctos piscium greges saginaret. quid ais?
 philosophia homines docuit habere clavem et seram?
 quid[quid] aliud erat avaritiae signum dare? philosophia 5
 haec cum tanto habitantium periculo imminetia tecta
 suspendit? parum enim erat fortuitis tegi et sine arte
 et sine difficultate naturale invenire sibi aliquod recepta-
 9 culum. mihi crede, felix illud saeculum ante archi-
 tectos fuit, ante tectores. ista nata sunt iam nascente 10
 luxuria, in quadratum tigna decidere et serra per desig-
 nata currente certa manu trabem scindere, 'nam primi
 cuneis scindebant fissile lignum.' non enim tecta cena-
 tionum epulum recepturae parabantur, nec in hunc usum
 pinus aut abies deferebatur longo vehiculorum ordine 15
 vicis intrementibus, ut ex illa lacunaria auro gravia
 10 penderent. furcae utrimque suspensae fulciebant ca-
 sam. spissatis ramalibus ac fronde congesta et in
 proclive disposita decursus imbribus quamvis magnis
 erat. sub his tectis habitare, sed securi. culmus 20
 liberos textit, sub marmore atque auro servitus habitat.
 11 in illo quoque dissentio a Posidonio, quod ferramenta
 fabrilis excogitata a sapientibus viris iudicat. isto
 enim modo dicat licet sapientes fuisse, per quos 'tunc
 laqueis captare feras et fallere visco inventum et ma- 25

12 Verg. georg. I 144 || 24 ibid. I 139 s. cf. Sen. dial.
 VII 14, 3

1 fort. acerrimi primo B || 2 pelagosae ueniente B primo ||
 3 qui|dais primo B || 4 glacem sed c supra g et u supra c B ||
 5 quid s quidquid B et quicquid alii || 9 antea PKIAHKTOC
 fuit. antetectores. ista et supra Graecum verbum APXITEKTOC
 B. quod scripsi ante architectos (sic s) fuit, ante tectores. ista
 merito commendavit Aem. Thomas. cf. 16 p. 380, 26 || 11 sera
 primo B || 12 primum correctum in primi manu altera B || 16 uicit
 B || 17 suspensam Lipsius | fulgebant B primo || 20 sed in ex-
 tremo versu habet B, omittunt alii || 23 iudicas corr. in iudicat B |
 iusto B || 24 dicas mavult Buecheler | sapientis primo B | tum
 libri plurimi Vergili

gnos canibus circumdare saltus.' omnia enim ista sa-
 gacitas hominum, non sapientia invenit. in hoc quo- 12
 que dissentio, sapientes fuisse qui ferri metalla et aeris
 invenerint, cum incendio silvarum adusta tellus in
 5 summo venas iacentes liquefactas fudisset: ista tales
 inveniunt, quales colunt. ne illa quidem tam suptilis 13
 mihi quaestio videtur quam Posidonio, utrum mal-
 leus in usu esse prius an forcipes coeperint. utraque
 invenit aliquis excitati ingenii, acuti, non magni nec
 10 elati, et quicquid aliud corpore incurvato et tantum
 humum spectante quaerendum est. sapiens facilis victu
 fuit, quidni? cum hoc quoque saeculo esse quam
 expeditissimus cupiat. quomodo, oro te, convenit, ut 14
 et Diogenem mireris et Daedalum? uter ex his sapiens
 15 tibi videtur? qui serram commentus est, an ille qui
 cum vidisset puerum cava manu bibentem aquam, fre-
 git protinus exemptum e perula calicem cum hac ob-
 iurgatione sui: 'quamdiu homo stultus supervacuas
 sarcinas habui?', qui se complicuit in dolio et in eo
 20 cubitavit? hodie utrum tandem sapientiore putas, 15
 qui invenit quemadmodum in immensam altitudinem
 crocum latentibus fistulis exprimat, qui euripos subito
 aquarum impetu implet aut siccet et versatilia ce-
 nationum laquearia ita coagmentat, ut subinde alia
 25 facies atque alia succedat et totiens tecta quotiens
 fericula mutantur, an eum, qui et aliis et sibi hoc
 monstrat, quam nihil nobis natura durum ac difficile
 imperaverit, posse nos habitare sine marmorario ac fa-

5 iacentis B primo | liquefactas s liquefacta B | ipsa B:
 corr. Pincianus || 6 invenerunt coni. Buecheler || 7 maleus B
 primo || 8 esset B | forcipes B sed supra scripta c et p est ||
 10 tantum Buecheler: antimo B sed ut ti obscurius scriptum sit
 primoque videatur fuisse animum. animo s || 14 sapiens corr.
 ex sapienti B || 15 seram B || 17 cum addidit Baehrens lect. lat.
 p. 46 || 19 conplacuit sed i supra a B | doleo B primo || 21 eni-
 mensamultitudinem corr. in in immensam altitudinem B || 25 n
 in totiens expuncta in B, item in quotiens || 26 fericula B sed
 i expuncta

bro, posse nos vestitos esse sine commercio sericorum,
posse nos habere usibus nostris necessaria, si contenti
fuerimus iis quae terra posuit in summo? quem si
audire humanum genus voluerit, tam supervacuum
16 sciet sibi cocum esse quam militem. illi sapientes 5
fuerunt aut certe sapientibus similes, quibus expedita
erat tutela corporis. simplici cura constant necessaria:
in delicias laboratur. non desiderabis artifices: se-
quere naturam. illa noluit esse districtos. ad quae-
cumque nos cogebat, instruxit. 'frigus intolerabilest 10
corpori nudo.' quid ergo? non pelles ferarum et alio-
rum animalium a frigore satis abundeque defendere
queunt? non corticibus arborum pleraeque gentes te-
gunt corpora? non avium plumae in usum vestis con-
seruntur? non hodieque magna Scytharum pars tergis 15
vulpium induitur ac murum, quae tactu mollia et in-
17 penetrabilia ventis sunt? 'opus est tamen calorem so-
lis aestivi umbra crassiore propellere.' quid ergo?
non vetustas multa abdidit loca, quae vel iniuria tem-
poris vel alio quolibet casu excavata in specum reces- 20
serunt? quid ergo? non quilibet virgeam cratem
texuerunt manu et vili obliverunt luto, deinde [de]
stipula aliisque silvestribus operuere fastigium, et

1 seruorum B: corr. Fickert. Serum Erasm.² || 3 si] sibi
primo B || 8 si sequere sed si primo omiserat, a supra e me-
diam addidit B. similem structuram ex ep. 95, 23 enotavit
Gertz, adde ep. 42, 4. erravit Madvig adv. II p. 476 et 499 ||
11 aliarum B || 12 defende primo B || 17 tamen etiam alibi inter-
locutoris est, cf. dial. VI 17, 1; 21, 1. etiam maluit Buecheler ||
19 vetustas] non integra haec esse putat Buecheler. dedit pro
abdidit coniecit Madvig, hoc quasi abdita dedit interpretatur
H. I. Mueller || 21 v. quid ergo? non quilibet — (p. 373, 1) transi-
ere securi? ad calcem prioris tmematis (ante opus est) reponi vult
G. Gemoll, fortasse recte | quilibet vel quamlibet s quaelibet B.
quaelibet virgea in cratem (in cratem cod. Velzensis) Haase ||
22 obliverunt mutatum in oblinierunt B || 23 stipula s despi-
cula B | foliisque coni. Buecheler | uastigium B, post fastigium
aliquid intercidisse suspicatur Buecheler, hoc modo et calorem
aestivum sim.

pluviis per devexa labentibus hiemem transire securi?
quid ergo? non in defosso latent Syrticae gentes qui-
busque propter nimios solis ardores nullum tegimen-
tum satis repellendis caloribus solidum est nisi ipsa
5 arens humus? non fuit tam inimica natura, ut, cum 18
omnibus aliis animalibus facilem actum vitae daret,
homo solus non posset sine tot artibus vivere. nihil
horum ab illa nobis imperatum est, nihil aegre quae-
rendum, ut possit vita produci. ad parata nati sumus:
10 nos omnia nobis difficilia faciliū fastidio fecimus.
tectā tegimentaue et fomenta corporum et cibi et
quae nunc ingens negotium facta sunt, obvia erant et
gratuita et opera levi parabilia: modus enim omnium
prout necessitas erat: nos ista pretiosa, nos mira, nos
15 magnis multisque conquirenda artibus fecimus. sufficit
ad id natura, quod poscit. a natura luxuria descivit, 19
quae cotidie se ipsa incitat et tot saeculis crescit et
ingenio adiuuat vitia. primo supervacua coepit con-
cupiscere, inde contraria, novissime animum corpori
20 addixit et illius deservire libidini iussit. omnes istae
artes, quibus aut circitatur civitas aut strepit, corporis
negotium gerunt, cui omnia olim tamquam servo prae-
stabantur, nunc tamquam domino parantur. itaque
hinc textorum, hinc fabrorum officinae sunt, hinc
25 odores coquentium, hinc molles corporis motus docen-
tium mollesque cantus et infractos. recessit enim ille
naturalis modus desideria ope necessaria finiens: iam

1 cluuiis B | latentibus B | transiere s || 6 facile B || 8 ho-
rum] durum mavult Aem. Hermes coll. p. 371, 27 | aegrae pri-
mo B || 11 tegementaque primo B | et ante quae (quod secludi
voluerat Madvig) om. cod. Velzensis. et quaecunque nunc
coni. Windhaus || 14 prout delet Madvig | mira 'ex vetere lec-
tione' Pinc.: misera B || 15 conquirenda] a renda incipit qua-
ternio secundus in A cui primus ereptus erat et B in quo post
conqui in margine infimo subnotatum est QI || 18 inienio A ||
19 nouissimae B sed a expuncta || 20 om̄s A || 21 corporis s
corpori BA

20 rusticitatis et miseriae est velle, quantum sat est. in-
credibilest, mi Lucili, quam facile etiam magnos viros
dulcedo orationis abducat <a> vero. ecce Posidonius,
ut mea fert opinio, ex is qui plurimum philosophiae
contulerunt, dum vult describere primum, quemadmo- 5
dum alia torqueantur fila, alia ex molli solutoque du-
cantur, deinde quemadmodum tela suspensis ponderi-
bus rectum stamen extendat, quemadmodum subtemen
insertum, quod duritiam utrimque conprimentis tramae
remolliat, spatha coire cogatur et iungi, tetrini quo- 10
que artem a sapientibus dixit inventam, oblitus postea
reperit hoc subtilius genus, in quo 'tela iugo vincta
est, stamen secernit harundo, inseritur medium radiis
subtemen acutis, quod lato paviunt insecti pectine den-
tes.' quid, si contigisset illi videre has nostri tempo- 15
poris telas, [in] quibus vestis nihil celatura conficitur,
in qua non dico nullum corpori auxilium, sed nullum
21 pudori est? transit deinde ad agricolas nec minus
facunde describit proscissum aratro solum et iteratum,
quo solutior terra facilius pateat radicibus, tunc sparsa 20
semina et collectas manu herbas, ne quid fortuitum
et agreste succrescat, quod necet segetem. hoc quo-
que opus ait esse sapientium, tamquam non nunc quo-
que plurima cultores agrorum nova inveniant, per quae
22 fertilitas augeatur. deinde non est contentus his arti- 25
bus, sed in pistrinum sapientem summittit. narrat

12 Ovidi met. VI 55 ss.

1 fas BA sed in B minutioribus litteris eadem ut videtur
manu super scriptum sat est || 3 a uero s uero BA || 4 is Bue-
cheler: his BA hiis cod. Rehdig. || 6 mollis A || 7 deinde] primo
de B || 9 utrimque s utrumque BA sed in B inter r et u erasus
aliqui ductus || 12 vincta Ovid. iuncta BA || 14 quod digiti expe-
diunt atque inter stamina ductum percusso feriunt (pauent fragm.
Brit. prima manu feriunt m. sec. cum plurimis) insecti Ovidius |
paviunt Gruter, recepit Korn in Or.: pariunt BA || 15 videre
Erasm.¹: addere BA adire alii || 16 quibus s in quibus AB ||
18 pudori est B pudorē. A || 19 iteratum Pincianus: inter ara-
trum BA || 20 solutior A sed talia posthac omitam | sparsa A ||
22 agrestem B sed m transfixa || 26 narrant A

enim quemadmodum rerum naturam imitatus panem
coeperit facere. 'receptas' inquit 'in os fruges con-
currens inter se duritia dentium frangit, et quicquid
excidit, ad eosdem dentes lingua refertur: tunc vero
5 miscetur, ut facilius per fauces lubricas transeat. cum
pervenit in ventrem, aequali eius fervore concoquitur,
tunc demum corpori accedit. hoc aliquis secutus ex- 23
emplar lapidem asperum aspero inposuit ad similitu-
dinem dentium, quorum pars immobilis motum alte-
10 rius exspectat: deinde utriusque attritu grana fran-
guntur et saepius regeruntur, donec ad minutiam fre-
quenter trita redigantur. tum farinam aqua sparsit
et adsidua tractatione perdomuit finxitque panem,
quem primo cinis calidus et fervens testa percoxit,
15 deinde furni paulatim reperti et alia genera, quorum
fervor serviret arbitrio.' non multum afuit, quin su-
trinum quoque inventum a sapientibus diceret. omnia 24
ista ratio quidem, sed non recta ratio commenta est.
hominis enim, non sapientis inventa sunt, tam meher-
20 cules quam navigia, quibus amnes quibusque maria
transimus aptatis ad excipiendum ventorum impetum
velis et additis a tergo gubernaculis, quae huc atque
illuc cursum navigii torqueant. exemplum a piscibus
tractum est, qui cauda reguntur et levi eius in utrum-
25 que momento velocitatem suam flectunt. 'omnia' in- 25
quit 'haec sapiens quidem invenit: sed minora quam
ut ipse tractaret, sordidioribus ministris dedit.' immo
non aliis excogitata ista sunt quam quibus hodieque

2 ceperit B primo | inquit A || 4 et umore miscetur prop.
Buecheler, salivae post uero addunt s nonnulli || 6 aequali eius
B sed culi supra eius scriptum est, equaliculi A in quo q ex o
facta est, aqualiculi s 'culi glossa fort. orta ex coli i. intestini,
alvi, unde κολικά' Buecheler || 10 franguntur] prior r ex a facta
in A || 11 minutiam sed ti priore loco expunctum B || 18 fixit-
que primo B || 15 paulatim] alteram a ex ic ut videtur A ||
21 transiimus A || 22 adque BA || 23 torqueat B primo || 25 in-
quid A || 26 minor aquam B deinde a in altero versiculo deleta,
priori addita est || 28 iis ante ista expunctum in B

curantur. quaedam nostra demum prodisse memoria
scimus, ut speculariorum usum perlucante testa clarum
transmittentium lumen, ut suspensuras balneorum et
inpressos parietibus tubos, per quos circumfunderetur
calor, qui ima simul ac summa foveret aequaliter. quid
loquar marmora, quibus templa, quibus domus ful-
gent? quid lapideas moles in rotundum ac leve for-
matas, quibus porticus et capacia populorum tecta
suscipimus? quid verborum notas, quibus quamvis
citata excipitur oratio et celeritatem linguae manus
sequitur? vilissimorum mancipiorum ista commenta
sunt: sapientia altius sedet nec manus edocet, animo-
rum magistra est. vis scire, quid illa eruerit, quid
effecerit? non [de]decoros corporis motus nec varios
per tubam ac tibiam cantus, quibus exceptus spiritus
aut in exitu aut in transitu formatur in vocem. non
arma nec muros nec bello utilia molitur, paci favet
et genus humanum ad concordiam vocat. non est,
inquam, instrumentorum ad usus necessarios opifex.
quid illi tam parvola adsignas? artificem vides vitae.
alias quidem artes sub dominio habet. nam cui vita,
illi vitae quoque ornantia serviunt: ceterum ad beatum
statum tendit, illo ducit, illo vias aperit. quae sint
mala, quae videantur ostendit, vanitatem exuit menti-
bus, dat magnitudinem solidam, inflatam vero et ex
inani speciosam reprimat, nec ignorari sinit inter

1 nostrae BA sed in B e expuncta | prodisse & prodidisse
BA | memoriam BA sed in B m ultima expuncta || 3 transmitten-
tium primo A || 5 ac B ae A || 9 suscepimus corr. in suscepimus
B || 12 magnus BA sed in B g expuncta || 14 effert primo A | de-
coros & dedecoros BA, in B o posterior in rasura est || 15 tur-
bam primo B | cantus A cantis aliqui B sed in priore verbo i in
u correctum, alterum totum punctis notatum. canalis Madvig, de
cuius coniectura nunc dubitat Buecheler || 17 bella BA: corr. Mad-
vig || 19 necessario A || 20 illa B sed a expuncta et i super addita |
parauola aut potius parauola A || 21 domino primo B || 22 post
uitae intercidisse verbum videbatur Buechelero, uitam alii aut
ornamenta. malo vitā ornantia quoq. || 26 primo sint BA

magna quid intersit et tumida, totius naturae notitiam
ac suae tradit. quid sint di qualesque declarat, quid
infern, quid lares et genii, quid in secundam numinum
formam animae perpetitae, ubi consistent, quid agant,
quid possint, quid velint. haec eius initamenta sunt,
per quae non municipale sacrum, sed ingens deorum
omnium templum, mundus ipse reseratur, cuius vera
simulacra verasque facies cernendas mentibus protulit.
nam ad spectacula tam magna hebes visus est. ad
initia deinde rerum redit aeternamque rationem toti
inditam et vim omnium seminum singula proprie figu-
rantem. tum de animo coepit inquirere, unde esset,
ubi, quamdiu, in quot membra divisus. deinde a cor-
poribus se ad incorporalia transtulit veritatemque et
argumenta eius excussit, post haec quemadmodum dis-
cernerentur vitae aut vocis ambigua, in utraque enim
falsa veris inmixta sunt. non abduxit, inquam, se, ut
Posidonio videtur, ab istis artibus sapiens, sed ad illas
omnino non venit. nihil enim dignum inventu iudi-
casset, quod non erat dignum perpetuo usu iudicatu-
rus. ponenda non sumeret. 'Anacharsis' inquit 'in-
venit rotam figuli, cuius circuitu vasa formantur.'
deinde quia apud Homerum invenitur figuli rota, ma-
lunt videri versus falsos esse quam fabulam. ego nec
Anacharsim auctorem huius rei fuisse contendo et si
fuit, sapiens quidem hoc invenit, sed non tamquam
sapiens, sicut multa sapientes faciunt, qua homines

1 totius A || 2 di B | qui inferi BA || 3 nominum BA:
corr. Erasmus² || 4 animae | & in fine in rasura B | perpetuatae
explicat Schweighaeuser 'recte opinor: norum vocabulum tum for-
tasse ex apotheoseon ritibus increbruerat' Buecheler. prouectae
coni. Gothofredus, receptae Madvig || 6 eorum primo B || 8 cer-
nendas & cernendis BA || 13 quod corr. in quot B | membra
A || 14 se ad] sed primo B || 17 adduxit sed correctum in
abd- B || 21 inquit A. in eius margine haec relicta erat in-
scriptio . . . i]nvenit rotam [fig]uli || 23 mauult editorum pleri-
que || 25 concedo optat Buecheler || 27 quā A quam sed m ex-
puncta B

sunt, non qua sapientes. puta velocissimum esse sapientem: cursu omnes anteibit, qua velox est, non qua sapiens. cuperem Posidonio aliquem vitrearium ostendere, qui spiritu vitrum in habitus plurimos format, qui vix diligenti manu effingerentur. haec inventa
 32 sunt, postquam sapientiam invenire desimus. 'Democritus' inquit 'invenisse dicitur fornicem, ut lapidum curvatura paulatim inclinorum medio saxo alligaretur.' hoc dicam falsum esse. necesse est enim ante Democritum et pontes et portas fuisse, quarum fere
 33 summa curvantur. excidit porro vobis eundem Democritum invenisse, quemadmodum ebur molliretur, quemadmodum decoctus calculus in zmaragdum converteretur, qua hodieque coctura inventi lapides in hoc utiles colorantur. ista sapiens licet invenerit, non qua
 34 exercitatus. quid sapiens investigaverit, quid in lucem protraxerit, quaeris? primum verum naturamque, quam non ut cetera animalia oculis secutus est tardis ad divina. deinde vitae legem, quam ad universa derexit, nec nosse tantum sed sequi deos docuit et accidentia non aliter excipere quam imperata. vetuit parere opinionibus falsis et quanti quidque esset, vera aestimatione perpendit. damnavit mixtas paenitentia voluptates et bona semper placitura laudavit et palam fecit

1 esse sapientes A || 2 omnis primo B || 3 vitrearium mutatum in vitriarium B vitriarium A || 4 vitrum] u prior correcte ex a aut simili littera, post r erasa litterula in B | in om. A || 5 effringerentur BA sed in B r prima expuncta || 6 sapientem BA: corr. Buecheler | desuimus ex desimus B desuimus A cf. p. 155 adn. 18 || 7 inquit A | invenit se primo B | fornicem corr. in fornicem B || 8 alligaretur BA sed n expuncta in B ubi rent' in fine paginae post adiectum videtur || 12 ebur sed u supra o B | molliretur] ll corr. fortasse ex o A || 13 zmaragdum sic A || 14 quia A | in addidit Schweighaeuser || 17 videmus cod. Rehdig. vidimus BA || 21 direxit BA sed mutatum ex derexit B || 23 imperata A || 25 pertendit B primo

felicissimum esse cui felicitate non opus est, potentissimum esse qui se habet in potestate. non de ea philosophia loquor, quae civem extra patriam posuit, extra mundum deos, quae virtutem donavit voluptati,
 5 sed <de> illa, quae nullum bonum putat nisi quod honestum est, quae nec hominis nec fortunae muneribus deleniri potest, cuius hoc pretium est, non posse pretio capi. hanc philosophiam fuisse illo rudi saeculo, quo adhuc artificia deerant et ipso usu discebantur utilia, non credo. secutast fortunata tempora, cum
 10 in medio iacerent beneficia naturae promiscue utenda, antequam avaritia atque luxuria dissociavere mortales et ad rapinam ex consortio discurrere. non erant illi sapientes viri, etiam si faciebant facienda sapientibus.
 15 statum quidem generis humani non alium quisquam suspexerit magis, nec si cui permittat deus terrena formare et dare gentibus mores, aliud probaverit quam quod apud illos fuisse memoratur, apud quos 'nulli subigebant arva coloni, ne signare quidem aut partiri
 20 limite campum fas erat: in medium quaerebant, ipsaque tellus omnia liberius nullo poscente ferebat.' quid hominum illo genere felicius? in commune rerum natura fruebantur. sufficebat illa ut parens ita tutela omnium, haec erat publicarum opum segura possessio.
 25 quidni ego illud locupletissimum mortalium genus dixerim, in quo pauperem invenire non posses? inrupit

18 Verg. georg. I 125 ss.

1 felicitatem BA sed in B m expuncta || 3 ex patriam primo B || 5 sed de illa 'vetus lectio Pinc.': sed illa BA || 7 deleri BA: corr. Muretus || 10 secutast Buecheler: sicut aut BA || 13 minus durum fuisset ut ad r. ex c. discurrerent. interim discurrere docuere prop. Buecheler || 14 facienda] n ex m B || 15 no erasum ante non B | alium] u ex a A || 16 suspexerit A || 17 formane primo A || 19 subiciebant A, in B g maiuscula est et quae c litterae infra adtextam i habere videatur | ne sperare BA || 20 ipsaquae B sed a altera expuncta || 22 genore BA | naturā BA sed in B punctum inpositum flexui || 23 pares A | ita tutela Buecheler: in tutela BA in tutelam s

in res optime positas avaritia et, dum seducere aliquid
cupit atque in suum vertere, omnia fecit aliena et in
angustum se ex inmenso redegit. avaritia paupertatem
39 intulit et multa concupiscendo omnia amisit. licet ita-
que nunc conetur reparare quod perdidit, licet agros 5
agris adiciat vicinum vel pretio pellens vel iniuria,
licet in provinciarum spatium rura dilatet et posses-
sionem vocet per sua longam peregrinationem: nulla
nos finium propagatio eo reducet unde discessimus.
40 cum omnia fecerimus, multum habebimus: universum 10
habebamus. terra ipsa fertilior erat inlaborata et in
usus populorum non diripientium larga. quidquid
natura protulerat, id non minus invenisse quam in-
ventum monstrare alteri voluptas erat. nec ulli aut
superesse poterat aut deesse, inter concordēs divide- 15
batur. nondum valentior inposuerat infirmiori manum,
nondum avarus abscondendo quod sibi iaceret, alium
necessariis quoque excluserat: par erat alterius ac sui
41 cura. arma cessabant incruentaeque humano sanguine
manus odium omne in feras verterant. illi quos ali- 20
quod nemus densum a sole protexerat, qui adversus
saevitiam hiemis aut imbris vili receptaculo tuti sub
fronde vivebant, placidas transigebant sine suspirio
noctes. sollicitudo nos in nostra purpura versat et
acerrimis excitat stimulis: at quam mollem somnum 25
42 illis dura tellus dabat! non inpendebant caelata la-
quearia, sed in aperto iacentes sidera superlabebantur
et insigne spectaculum noctium mundus in praeceps

1 auaria A || 2 facit primo A || 3 ex in mense ex inmenso
BA | redegit (ut coniecerat Buecheler) cod. Velzensis: redacti
BA || 4 concupiscenda sed o supra a B || 5 nunc concurrere
parare BA: corr. Buecheler et F. Glocckner || 6 pellēs (ut scri-
pserat Haase) cod. Velzensis: pelleris BA || 8 suam BA sed in
A m transfossa || 18 pareat primo B || 19 incruenta {que A ||
24 noctis A idemque primo in B fuisse putavit Buecheler | no-
strā BA sed in B flexura puncto notata est | purpuram BA sed
in B m expuncta || 27 iacentis primo B

agebatur silentio tantum opus ducens. tam interdiu
illis quam nocte patebant prospectus huius pulcherri-
mae domus. libebat intueri signa ex media caeli parte
vergentia, rursus ex occulto alia surgentia. quidni 43
5 iuaret vagari inter tam late sparsa miracula? at vos
ad omnem tectorum pavetis sonum et inter picturas
vestras, si quid increpuit, fugitis adtoniti. non habe-
bant domos instar urbium. spiritus ac liber inter
aperta perflatus et levis umbra rupis aut arboris et
10 perlucidi fontes rivique non opere nec fistula nec ullo
coacto itinere obsolefacti, sed sponte currentes et prata
sine arte formosa, inter haec agreste domicilium ru-
stica politum manu: haec erat secundum naturam do-
mus, in qua libebat habitare nec ipsam nec pro ipsa
15 timentem: nunc magna pars nostri metus tecta sunt.
sed quamvis egregia illis vita fuerit et carens fraude, 44
non fuere sapientes, quando hoc iam in opere maximo
nomen est. non tamen negaverim fuisse alti spiritus
viros et, ut ita dicam, a dis recentes. neque enim du-
20 bium est, quin meliora mundus nondum effectus edide-
rit. quemadmodum autem omnibus indoles fortior fuit
et ad labores paratior, ita non erant ingenia omnibus
consummata. non enim dat natura virtutem: ars est
bonum fieri. illi quidem non aurum nec argentum 45
25 nec perlucidos <lapides> in ima terrarum faece quae-
rebant parcebantque adhuc etiam mutis animalibus:
tantum aberat <ut> homo hominem non iratus, non
timens, tantum spectaturus occideret. nondum vestis
illis erat picta, nondum texebatur aurum, adhuc nec

1 ducens s dicens BA || 2 nocte] c fortasse ex r A | pate-
bat 'ex vetere lectione' Pinc. || 3 signa] g ex n A || 5 ad uos primo
B || 7 siquit A || 9 perflatus BA sed per expunctum B flatus s |
11 ponte A || 12 formasa sed o supra a priorem A || 17 in opere
sine animo non sufficere monet Buecheler || 19 dis B || 20 effectus
BA sed in B c deleta || 22 ingenita BA sed in B t expuncta
23 consummata A || 25 lapides s om. BA 'aut lapillos' Bue-
cheler | in addidit Schweighauser || 26 mutis s multis BA || 27 ut
s om. BA || 29 texabatur A

46 eruebatur. quid ergo est? ignorantia rerum innocentes erant. multum autem interest, utrum peccare aliquis nolit an nesciat. deerat illis iustitia, deerat prudentia, deerat temperantia ac fortitudo. omnibus his virtutibus habebat similia quaedam rudis vita: virtus non 5 contingit animo nisi instituto et edocto et ad summum adsidua exercitatione perducto. ad hoc quidem, sed sine hoc nascimur et in optimis quoque, antequam erudias, virtutis materia, non virtus est. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

10

XCI 1 Liberalis noster nunc tristis est nuntiato incendio, quo Lugdunensis colonia exusta est. movere hic casus quemlibet posset, nedum hominem patriae suae amantissimum. quae res effecit, ut firmitatem animi sui quaerat, quam videlicet ad ea, quae timeri posse 15 putabat, exercuit. hoc vero tam inopinatum malum et paene inauditum non miror si sine metu fuit, cum esset sine exemplo. multas enim civitates incendium vexavit, nullam abstulit. nam etiam ubi hostili manu in tecta ignis inmissus est, multis locis deficit, et 20 quamvis subinde excitetur, raro tamen sic cuncta depascitur, ut nihil ferro relinquat. terrarum quoque vix umquam tam gravis et perniciosus fuit motus, ut tota oppida everteret. numquam denique tam infestum ulli exarsit incendium, ut nihil alteri superesset in- 25

1 ē addidit A. Feige, cf. de benef. V 16, 5. verum puto quod observavit Gertz adn. in dial. IV 5, 3; 36, 3 [rerum] e ex u A || 3 an s aut BA || 6 et] ad A in fine versus eadem sede quam in proximo versu ad hoc obtinebat | edicto sed o supra i B. erudito prop. Buecheler || 10 LI in LVCILIO ex rasura A. rubricata est inscriptio in A ut in B || 14 primo efficit B || 15 adaeque timeri A || 17 mirror A | si ante sine primo omiserat B || 20 in tecta Erasmus²: iniecta B iniaecta A | immissus A | deficit s defecit BA || 22 verbis terrarum — everteret (24), quibus quae de incendiis dicit Seneca interrumpuntur, refragari tmema nonum Aem. Hermes monuit || 23 perniciosus sed e supra t B || 24 oppide | uerteret corr. in oppida | everteret B

cendio. tot pulcherrima opera, quae singula inlustrare 2 urbes singulas possent, una nox stravit, et in tanta pace quantum ne bello quidem timeri potest, accidit. quis hoc credat? ubique armis quiescentibus, cum 5 toto orbe terrarum diffusa securitas sit, Lugudunum, quod ostendebatur in Gallia, quaeritur. omnibus fortuna, quos publice adflixit, quod passuri erant, timere permisit. nulla res magna non aliquod habuit ruinae suae spatium: in hac una nox interfuit inter urbem 10 maximam et nullam. denique diutius illam tibi perisse quam periit narro. haec omnia Liberalis nostri 3 adfectum inclinant adversus sua firmum et erectum. nec sine causa concussus est. inexpectata plus adgravant: novitas adicit calamitatibus pondus, nec quis- 15 quam mortalium non magis quod etiam miratus est, doluit. ideo nihil nobis improvisum esse debet. in 4 omnia praemittendus animus cogitandumque non quid quid solet, sed quicquid potest fieri. quid enim est, quod non fortuna, cum voluit, ex florentissimo detra- 20 hat? quod non eo magis adgrediatur et quatiat, quo speciosius fulget? quid illi arduum quidve difficile est? non una via semper, ne tota quidem incurrit: 5 modo nostras in nos manus advocat, modo suis contenta viribus invenit pericula sine auctore. nullum 25 tempus exceptum est: in ipsis voluptatibus causae doloris oriuntur. bellum in media pace consurgit et auxilia securitatis in metum transeunt: ex amico inimicus, hostis ex socio. in subitas tempestates hiber-

4 quis versui praepositum manu eadem in B || 7 publicae primo B publice A | temere sed i supra e primam B || 10 diuicius A || 11 perit naro primo B || 12 adfectum corr. in affectum B affectum A | inclinant s inclinandum BA | sueta pro sua Lipsius, singula olim Buecheler qui nunc praefert inclinant in adversa sua firmum || 13 adgravant sed u supra b B adgravuant A || 16 vobis A || 17 praemittendus s permittendus BA || 19 fortuna A et primo B | florentissimo A || 20 quatiat ex quantiat ut videtur radendo factum in B || 21 quiduae difficilile A || 23 nostros sed a super scr. recentiore manu in B nostros A || 27 securitas A

nisque maiores agitur aestiva tranquillitas. sine hoste
patimur hostilia et cladis causas, si alia deficiunt, ni-
mia sibi felicitas invenit. invadit temperantissimos
morbus, validissimos phthisis, innocentissimos poena,
secretissimos tumultus. eligit aliquid novi casus, per
6 quod velut oblitis vires suas ingerat. quidquid longa
series multis laboribus, multa deum indulgentia
struxit, id unus dies spargit ac dissipat. longam
moram dedit malis properantibus, qui diem dixit:
hora momentumque temporis evertendis imperiis suf-
ficit. esset aliquod inbecillitatis nostrae solacium
rerumque nostrarum, si tam tarde perirent cuncta
quam fiunt: nunc incrementa lente exeunt, festinatur
7 in damnum. nihil privatim, nihil publice stabile est;
tam hominum quam urbium fatavolvuntur. inter pla-
cidissima terror existit nihilque extra tumultuantibus
causis mala, unde minime expectabantur, erumpunt.
quae domesticis bellis steterant regna, quae externis,
inpellente nullo ruunt. quota quaeque felicitatem ci-
vitas pertulit? cogitanda ergo sunt omnia et animus
8 adversus ea, quae possunt evenire, firmandus. exilia,
tormenta morbi, bella, naufragia meditare. potest te
patriae, potest patriam tibi casus eripere. potest te
in solitudines abigere. potest hoc ipsum, in quo turba
suffocatur, fieri solitudo. tota ante oculos sortis hu-
manae condicio ponatur nec quantum frequenter eve-

1 maioribus sed ibi punctis notatae et e super scripta est
B maiore. agitur A | hostae A sed talia ex A non iam adnota-
bimus || 2 claudis primo B || 4 pthisis BA | s ultimam in inno-
centissimos et secretissimos (5) super additam habet B || 9 post
morā una litt. rasa in B | didit malis A || 10 horam BA: corr.
Gruter | sufficit sed; ere supra duas ultimas litteras punctis no-
tatas B sufficere A. suffecere Gruter || 11 esse A et primo B | in-
becillitatis primo A || 12 tam tarde perirent s tanta reperirent
BA || 13 fiunt s finiunt BA || 14 priuatum primo B || 17 ex-
pect- A || 22 tormenta morbi iunxit Buecheler. morbos s. an
glossema morbi? | meditare s meditari BA meditanda alii ||
24 abicere BA: corr. Matthiae || 26 conditio sed e supra t B
conditio A

nit, sed quantum plurimum potest evenire, praesuma-
mus animo, si nolumus obprimi nec illis inusitatis
velut novis obstupefieri: in plenum cogitanda fortuna
est. quotiens Asiae, quotiens Achaiae urbes uno tre-
more ceciderunt? quot oppida in Syria, quot in Ma-
cedonia devorata sunt? Cypron quotiens vastavit haec
clades? quotiens in se Paphus corruit? frequenter
nobis nuntiati sunt totarum urbium interitus, et nos
inter quos ista frequenter nuntiantur, quota pars om-
nium sumus? consurgamus itaque adversus fortuita
et quicquid inciderit, sciamus non esse tam magnum
quam rumore iactetur. civitas arsit opulenta orna-
mentumque provinciarum, quibus et inserta erat et
excepta, uni tamen inposita et huic non latissimo
15 monti: omnium istarum civitatum, quas nunc magni-
ficas ac nobiles audis, vestigia quoque tempus eradet.
non vides, quemadmodum in Achaia clarissimarum
urbium iam fundamenta consumpta sint nec quicquam
extet, ex quo appareat illas saltem fuisse? non tan-
tum manu facta labuntur nec tantum humana arte at-
que industria posita vertit dies: iuga montium dif-
fluunt, totae desedere regiones, operta sunt fluctibus
quae procul a conspectu maris stabant. vasta vis

2 nec illo sed o deletum et is super scr. B | inusitatis
primo sine ultima s B || 5 quod utrobique B sed corr. in quot |
siria A || 6 n in quotiens utrobique superne notatum puncto B |
9 tota sed quo supra to B | per somnium A in quo praepositio
per notam solitam scripta est || 10 v. consurgamus — iactetur
(12) infra inseri iubet post rumoribus sparsus (§ 20 extr.)
O. Ribbeck, eadem in fine totius epistulae collocari vult aut po-
tius omnino excludi Hilgenfeld || 11 inciderit corr. in inciderit
BA | saciamus A | nos sed n supra s B || 12 qua primo B | iace-
tetur (et post c per notam) A || 14 latissimo Buecheler: altis-
simo BA || 16 audis in ras. manus fort. recentior B. uides
alii codices || 18 consumpta A | sint corr. fortasse ex ant A ||
19 quo s qua BA | apareat A | saltem corr. in saltim B sal-
tim A cf. ep. 8, 4 || 20 arte sed rt e corr. B || 22 sunt in loco
raso septem litterarum capaci B || 23 vasta vis Haupt: uasta-
uit BA

ignium colles, per quos relucebat, erosit et quondam altissimos vertices, solacia navigantium ac speculas, ad humile deduxit. ipsius naturae opera vexantur et
 12 ideo aequo animo ferre debemus urbium excidia. ca-
 surae stant. omnes hic exitus manet, sive ventorum 5
 vis flatusque per clusa violenti pondus, sub quo te-
 nentur, excusserint, sive torrentium *inpetus* in abdito
 vastior obstantia effregerit, sive flammaram violentia
 conpaginem soli ruperit, sive vetustas, a qua nihil
 tutum est, expugnaverit minutatim, sive gravitas caeli 10
 egresserit populos et situs deserta conruperit. enume-
 rare omnes fatorum vias longum est. hoc unum scio:
 omnia mortalium opera mortalitate damnata sunt, in-
 13 ter peritura vivimus. haec ergo atque eiusmodi sola-
 cia admoveo Liberali nostro incredibili quodam pa- 15
 triae suae amore flagranti, quae fortasse consumpta
 est, ut in melius excitaretur. saepe maiori fortunae
 locum fecit iniuria. multa ceciderunt, ut altius sur-
 gerent. Timagenes felicitati urbis inimicus aiebat Ro-
 mae sibi incendia ob hoc unum dolori esse, quod sci- 20
 14 ret meliora surrectura quam arsissent. in hac quoque
 urbe veri simile est certaturos omnes, ut maiora cer-

1 ignium *sed s supra um syllabam punctis notatam B* ignis A | relugebat *primo B* || 2 altissimo A || 3 adhumilem B ad humilē A *sed ut supra e lineolam duxisse videretur interpolator idem qui arenam adscripsit recentissima aetate* || 4 ca- sura exstant BA: *corr. Haupt.* casurae exstant Linde || 5 om- nis primo B | ventorum Buecheler: interna BA || 6 perclusa in preclusa *corr. B* preclusa A: *distinxit Buecheler.* sive interna vis flatusque praeclusa via violenti (via tenti Madvig) pondus coni. H. Mueck || 7 inpetus *addidit Buecheler* || 9 comp- A | a qua Erasm.²: in qua BA || 10 totum *corr. in* tutum B || 11 egres- serit A. eiecerit Muretus || 12 om̄s A || 14 primo adque B || 16 fragranti *corr. in* flagr- A || 18 et altius *sed ut supra et B* | surgerent et imagines. felicitati B *in quo in maius supra ima- gines positum,* surgerent et imagines in malis. felicitati A. Ti- magenes dudum agnoverant *sed ut retinerent in maius, hoc se- clusit de Ian* || 19 aieuat *corr. ex* aleuat B *in A* aleuat an aieuat *legeret incertus fuit Buecheler* || 20 in centia A

tioraque quam amisere, restituantur. sint utinam diu-
 turna et melioribus auspiciis in aevum longius con-
 dita! nam huic coloniae ab origine sua centensimus
 annus est, aetas ne homini quidem extrema. a Planco
 5 deducta in hac frequentia loci opportunitate convaluit,
 quot tamen gravissimos casus intra spatium humanae
 senectutis tulit. itaque formetur animus ad intellectum 15
 patientiamque sortis suae et sciat nihil inausum esse
 fortunae, adversus imperia illam idem habere iuris
 10 quod adversus imperantes, adversus urbes idem posse
 quod adversus homines. nihil horum indignandum est.
 in eum intravimus mundum, in quo his legibus vivi-
 tur. placet: pare. non placet: quacumque vis, exi.
 indignare, si quid in te iniqui proprie constitutum
 15 est: sed si haec summos imosque necessitas alligat,
 in gratiam cum fato revertere, a quo omnia resolvun-
 tur. non est quod nos tumulis metiaris et his monu- 16
 mentis, quae viam disparia praetexunt: aequat omnes
 cinis. inpares nascimur, pares morimur. idem de ur-
 20 bibus quod de urbium incolis dico: tam Ardea capta
 quam Roma est. conditor ille iuris humani non na-
 talibus nos nec nominum claritate distinxit, nisi dum
 sumus. ubi vero ad finem mortalium ventum est,

1 restituantur *tamquam ex BA Buecheler, sed flexus qui post restituant legitur in B mihi aliisque potius interpunctionis signum videtur (cf. p. 283 adn. 2).* restituant Schweighauser | diurna BA || 3 centensimus *sed n ante s transfixum B* centesimus A. *accuratius fuit centensimus septimus: cf. Friderici Schultess diss. de Senecae quaest. nat. et epistulis ed. Bonnae a. 1872 p. 27 Hirschfeld mus. Rh. LII p. 295* || 5 in hanc frequentiam s. provinciae frequentia *desiderat Buecheler* | oport- BA || 6 quod (qđ A) BA: *corr. Weidner* || 7 tulit *addidit Buecheler* || 8 fortis A | sciat s sciant BA || 10 primo imperantis B || 12 in quod *sed d deletum B* || 13 pare non placet *primo omiserat B. cf. ep. 70, 15* | q;cumque *id est* quecumque A || 14 iniqui s iniq, (*prior i super addita*) B Iniq; A || 15 summosimoque primo B summo simosque A || 17 stimulis *corr. in* tumulis B *tumulus corr. in* tumulis A || 18 primo omnis B || 19 inparies *sed i post r puncto notata in B, hasta transfixa in A* || 21 natalibus s nontalibus BA

'discede' inquit 'ambitio: omnium, quae terram pre-
munt, siremps lex esto.' ad omnia patienda pares
sumus: nemo altero fragilior est, nemo in crastinum
17 sui certior. Alexander Macedonum rex discere geo-
metriam coeperat, infelix, sciturus, quam pusilla terra 5
esset, ex qua minimum occupaverat. ita dico: infelix
ob hoc, quod intellegere debebat falsum se gerere
cognomen. quis enim esse magnus in pusillo potest?
erant illa, quae tradebantur, suptilia et diligenti in-
tentione discenda, non quae perciperet vesanus homo 10
et trans oceanum cogitationes suas mittens. 'facilia'
inquit 'me doce.' cui praeceptor 'ista' inquit 'omni-
18 bus eadem sunt' [aeque difficilia]. hoc puta rerum
naturam dicere: 'ista, de quibus quereris, omnibus ea-
dem sunt. nulli dare faciliora possum, sed quisquis 15
volet, sibi ipse illa reddet faciliora.' quomodo? aequa-
nimitate. et doleas oportet et sitias et esurias et se-
nescas, si tibi longior contigerit inter homines mora,
19 et aegrotas et perdas aliquid et pereas. non est ta-
men quod istis, qui te circumstrepunt, credas: nihil 20
horum malum est, nihil intolerabile aut durum. ex
consensu istis metus est. sic mortem times quomodo
famam. quid autem stultius homine verba metuente?
elegantur Demetrius noster solet dicere eodem loco
sibi esse voces inperitorum, quo ventre redditos cre- 25
pitus. 'quid enim' inquit 'mea, susum isti an deosum

1 post quae ob hirtam membranam spatium relictum est
in B || 2 seremiles. esto B sere miles. esto A: corr. Cuiacius ||
5 pulsilla A || 8 s post pusillo erasum in B || 13 aeque (aeque A)
difficilia seclut Haase | putaremur naturam A || 15 dari s |
possunt BA: corr. Buecheler || 16 ipse Haase: ipsi BA || 22 ti-
mens primo A || 23 famam e corr. B, videtur primo fuisse
samem, certe in altera syllaba a super addita ac deinde diluta
est | post homine in hirta membrana intervallum relictum est
in B || 24 elegantur A || 25 pone uentre in fine versiculi reddito
deletum in B | reddito screpitu B primo sine s extrema, reddi-
tos crepitos A || 26 mea refert susum B sed refert primo omi-
serat, meas refert usum A. recte defuit refert, ut monuit nescio
quis cottidiani sermonis gnarus, cf. ep. 14, 13 | anteosum A

sonent?' quanta dementia est vereri, ne infameris 20
ab infamibus? quemadmodum famam extimuistis sine
causa, sic et illa, quae numquam timeretis, nisi fama
iussisset. num quid detrimenti faceret vir bonus ini-
5 quis rumoribus sparsus? ne morti quidem hoc apud 21
nos noceat: et haec malam olitionem habet. nemo
eorum, qui illam accusant, expertus est. interim te-
meritas est damnare, quod nescias. at illud scis, quam
multis utilis sit, quam multos liberet tormentis, ege-
10 state, querellis, suppliciis, taedio. non sumus in ullius
potestate, cum mors in nostra potestate sit. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Puto, inter me teque conveniet externa corpori 1 XCII
adquiri, corpus in honorem animi coli, in animo esse
15 partes ministras, per quas movemur alimurque, propter
ipsum principale nobis datas. in hoc principali est
aliquid inrationale, est et rationale. illud huic servit,
hoc unum est, quod alio non refertur, sed omnia ad
se refert. nam illa quoque divina ratio omnibus prae-
20 posita est, ipsa sub nullo est: [et] haec autem nostra
eadem est, quia ex illa est. si de hoc inter nos con- 2
venit, sequitur ut de illo quoque conveniat, in hoc
uno positam esse beatam vitam, ut in nobis ratio per-
fecta sit. haec enim sola non submittit animum, stat

1 clementia A || 4 iussit set A || 6 nos s uos BA | malam
olitionem quod quamvis in A agnovisset recipere non ausus
erat Schweighaeuser, recepit Buecheler: mala molitionem B mala
molitio nē A. malam opinionem Gronovius | habet eadem
manu mutatum in habent B || 7 accusant s accusat BA || 10 sup-
plicis primo B | illius sed v in locum rasae i litterae super
additum B || 12 inscriptio epistulae rubricata in BA. IVCILIO A ||
13 corpora sed i supra a A || 16 principalest primo B || 17 et
ratione A | illud fort. ex illut A || 19 refert (ut coniecerat Mad-
vig) cod. Velzensis: perfert BA || 20 subnulla A | et deleverunt
Buecheler et Windhaus || 21 quia s quae BA | ex B: est et punc-
tum supra e A

contra fortunam: in quolibet rerum habitu securos servat. id autem unum bonum est, quod numquam defringitur. is est, inquam, beatus quem nulla res minorem facit. tenet summa, et ne ulli quidem nisi sibi innixus. nam qui aliquo auxilio sustinetur, potest cadere. si aliter
 3 aliena miratur? quid est beata vita? securitas et perpetua tranquillitas. hanc dabit animi magnitudo, dabit constantia bene iudicati tenax. ad haec quomodo
 4 pervenitur? si veritas tota perspecta est. si servatus est in rebus agendis ordo, modus, decor, innoxia voluntas ac benigna, intenta rationi nec umquam ab illa recedens, amabilis simul mirabilisque. denique ut breviter tibi formulam scribam, talis animus esse sapien-
 5 tis viri debet, qualis deum deceat. quid potest desiderare is, cui omnia honesta contingunt? nam si possunt aliquid non honesta conferre ad optimum statum, in his erit beata vita, sine quibus honesta. et quid turpius stultiusve quam bonum rationalis animi ex in-
 6 rationalibus nectere? quidam tamen augeri summum bonum iudicant, quia parum plenum sit fortuitis repugnantibus. Antipater quoque inter magnos sectae huius auctores aliquid se tribuere dicit externis, sed exiguum admodum. vides autem quale sit die non
 7 esse contentum, nisi aliquis igniculus adluxerit. quod potest in hac claritate solis habere scintilla momen-
 8 tum? si non es sola honestate contentus, necesse est

1 securos $\leq$ servitus BA || 7 vult $\leq$ vultis B vultus A | fortuna BA: corr. Buecheler. fortuita ed. Mentel. | aut B aut id est autem A | qui se primo B || 18 honesta id est nononesta A || 19 honesta scripsi: non est B nest A. non praefero honesta. quid turpius || 21 v. quidam tamen — 22 repugnantibus immerito suspectabat O. Ribbeck || 24 dixit A || 25 die non Erasm.²: zenon B super addita virgula cum puncto duplici, sine nota A || 26 contemptum BA || 28 post si rasa littera in A | honestate $\leq$ honesta A et primo B. solo honesto codex Velzensis

aut quietem adici velis, quam ἀοχλησίαν vocant Graeci, aut voluptatem. horum alterum utcumque recipi potest. vacat enim animus molestia liber ad inspectum universi, nihilque illum avocat a contemplatione naturae. alterum illud, voluptas, bonum pecoris est. ad-
 5 icimus rationali inrationale, honesto inhonestum. ad hanc vitam facit titillatio corporis: quid ergo dubita-
 6 tis dicere bene esse homini, si palato bene est? et hunc tu, non dico inter viros numeras, sed inter ho-
 7 mines, cuius summum bonum saporibus et coloribus sonisque constat? excedat ex hoc animalium numero pulcherrimo ac dis secundo: mutis adgregetur animal pabulo laetum. inrationalis pars animi duas habet par-
 8 tes, alteram animosam, ambitiosam, inpotentem, posita in adfectionibus, alteram humilem, languidam, voluptatibus deditam: illam effrenatam, meliorem tamen, certe fortio-
 9 rem ac digniorem viro reliquerunt, hanc necessariam beatae vitae putaverunt, [in] enervem et abiectam. huic rationem servire iusserunt et fecerunt
 10 animalis generosissimi summum bonum demissum et ignobile, praeterea mixtum portentosumque et ex diversis ac male congruentibus membris. nam ut ait

1 AOX·HCIN sed A inter X et H supra versum plane eodem modo B et A: corr. Schweighaeuser || 2 morum sed h supra priorem m B || 3 molestiam sed m in fine deletum B || 6 ad hanc vitam Buecheler: magno uitam B magneuitam A || 7 dubitatis fort. ex dubitatus corr. B || 8 bene] primo be B | palate A || 9 hunc mutatum in hanc B | uinos corr. in uiros B || 10 coloribus $\leq$ nonnulli caloribus BA odoribus ex cod. Velzensi commendat R. Muecke || 11 sonisq. Windhaus (cf. Epic. fr. 67 et 412 V.): sonis BA solis (ut scripserat Buecheler) cod. Velzensis | constate A || 12 ac dis om. A | adgregaretur BA sed in B re paenultima syllaba fortasse posterius facta | papulo sed b supra alteram p A || 14 inpotem A || 17 relinquerunt sed n priore expuncta B relinquerunt A || 18 ineneruem B Ineneruem A || 19 abiectam A || 20 generosissimi summum Buecheler: generosissimum BA generosissimi $\leq$ || 21 ignobilem BA sed in B m expuncta | praeter eam A || 22 ac male Schweighaeuser: a. malis B in quo supra punctum istud ni adscriptum est, animalis A

Vergilius noster in Scylla 'prima hominis facies et pulchro pectore virgo pube tenus, postrema inmani corpore pistrix delphinum caudas utero commissa luporum.' huic tamen Scyllae fera animalia adiuncta sunt, horrenda, velocia: at isti sapientiam ex quibus
 5 conposuere portentis? prima ars hominis est ipsa
 10 virtus: huic committitur inutilis caro et fluida, receptandis tantum cibus habilis, ut ait Posidonius. virtus illa divina in lubricum desinit et superioribus eius partibus venerandis atque caelestibus animal iners ac
 10 marcidum adtexitur. illa utcumque altera quies nihil quidem ipsa praestabat animo, sed inpedimenta removebat: voluptas ultro dissolvit et omne robur emollit. quae invenietur tam discors inter se iunctura corporum? fortissimae rei inertissima adstruitur, severissi-
 15 mae parum seria, sanctissimae intemperans usque ad
 11 incesta. 'quid ergo?' inquit 'si virtutem nihil inpeditura sit bona valitudo et quies et dolorum vacatio, non petes illas?' quidni petam? non quia bona sunt, sed quia secundum naturam sunt et quia bono a me
 20 iudicio sumentur. quid erit tunc in illis bonum? hoc unum, bene eligi. nam <cum> vestem qualem decet, sumo, cum ambulo ut oportet, cum ceno quemadmodum debeo, non cena aut ambulatio aut vestis bona

1 Verg. Aen. III 426 ss.

3 delphium A et primo B || 4 seyllae A | fera] ante a littera rasa in B || 5 istis sed s finali expuncta B istis A sed perplexis et indistinctis litteris quas in promptu erat ifus legere | sapientia A || 6 pars s || 8 ait corr. ex at A || 11 v. illa utcumque — emollit (13) post honesto inhonestum (§ 6) transponi iubet O. Ribbeck | alta quies Erasm.² cf. p. 391, 2 || 14 corpora sed ū supra a A || 17 ingesta BA: corr. Gruter | inpediturast Madvig || 18 uacatio s uagatio BA || 21 quid — eligi (22)] hunc versum cum praetermisisset hoc loco scriba in A extremum paginae adiecit et quo referendus esset bis posito hoc signo : + : indicavit || 22 elegi corr. in eligi BA | cum ante uestem recentissima manu adiectum in B. defuit in B pariter atque in A. nam vestem qualem decet cum sumo prop. Buecheler. an fuerat nam vestem quom qualem d. s.? cf. p. 397, 4 adn.

sunt, sed meum in iis propositum, servantis in qua-
 que re rationi convenientem modum. etiamnunc 12
 adiciam: mundae vestis electio adpetenda est homini.
 natura enim homo mundum et elegans animal est.
 5 itaque non est bonum per se munda vestis, sed munda
 vestis electio, quia non in re bonum est, sed in
 electione quali. actiones nostrae honestae sunt, non
 ipsa quae aguntur. quod de veste dixi, idem me di- 13
 cere de corpore existima. nam hoc quoque natura ut
 10 quandam vestem animo circumdedit, velamentum eius
 est. quis autem umquam vestimenta aestimavit arcula?
 nec bonum nec malum vagina gladium facit. ergo de
 corpore quoque idem tibi respondeo: sumpturum quidem
 me, si detur electio, et sanitatem et vires, bonum
 15 autem futurum iudicium de illis meum, non ipsa. 'est 14
 quidem' inquit 'sapiens beatus: summum tamen illud
 bonum non consequitur, nisi illi et naturalia instru-
 menta respondeant. ita miser quidem esse, qui virtu-
 tem habet, non potest: beatissimus autem non est, qui
 20 naturalibus bonis destituitur ut valitudine, ut mem-
 brorum integritate.' quod incredibilius videtur, id 15
 concedis, aliquem in maximis et continuis doloribus
 non esse miserum, esse etiam beatum: quod levius est,
 negas, beatissimum esse. atqui si potest virtus effi-
 25 cere, ne miser aliquis sit, facilius efficiet, ut beatissi-
 mus sit. minus enim intervalli <a> beato ad beatissi-
 mum restat quam a misero ad beatum. an quae res

1 in iis B: mus vel mus A puncto posito super i priorem | qua corr. in quaq; A || 2 rē sic B | et iam nunc vel etiam hoc Buecheler. possis etiamnunc aliquid adiciam, sed vide de benef. III 8, 2 || 3 aditiā A | uestis B: uetus fere A sed punctum supra et uno tractu comprehensum || 4 mundum s mundus BA || 6 sed electionē A. in electione quali primus recte iunxit Madvig adv. I p. 104 || 11 v. quis autem — (12) gladium facit suspectavit Ribbeck severius || 12 uagina] a prior correcte fortasse ex o B | fecit A || 21 incredibilibus BA sed altera b expuncta in B, transfixa in A || 26 interualli] ll e corr. A | a beato s beato BA sed beata primo B

tantum valet, ut ereptum calamitatibus inter beatos
locet, non potest adicere quod superest, ut beatissimum
16 faciat? in summo deficit clivo? commoda sunt in
vita et incommoda, utraque extra nos. si non est
miser vir bonus, quamvis omnibus prematur incom- 5
modis, quomodo non est beatissimus, si aliquibus com-
modis deficitur? nam quemadmodum incommodorum
onere usque ad miserum non deprimitur, sic commo-
dorum inopia non deducitur a beatissimo, sed tam
sine commodis beatissimus est, quam non est sub in- 10
commodis miser, aut potest illi eripi bonum suum, si
17 potest minui. paulo ante dicebam igniculum nihil
conferre lumini solis. claritate enim eius quicquid
sine illo luceret, absconditur. 'sed quaedam' inquit
'soli quoque opstant.' at sol integer est etiam inter 15
opposita, et quamvis aliquid interiacet, quod nos pro-
hibeat eius aspectu, in opere est, cursu suo fertur.
quotiens inter nubila eluxit, non est sereno minor, ne
tardior quidem, quoniam multum interest, utrum ali-
18 quid obstet tantum, an impediat. eodem modo virtuti 20
opposita nihil detrahunt: non est minor, sed minus
fulget. nobis forsitan non aequae apparet ac nitet, sibi
eadem est et more solis obscuri in occulto vim suam
exercet. hoc itaque adversus virtutem possunt cala-
mitates et damna et iniuriae, quod adversus solem 25
19 potest nebula. invenitur, qui dicat sapientem corpore
parum prospero usum nec miserum esse nec beatum.

1 calimit- A || 3 commoda] *inter duas m littera rasa in*
A | in uita s inuicta BA || 4 et commoda primo B || 8 usque]
s facta ex t aut alia littera, ad extremum m delata in B, ut
quem A || 10 sub commodis miser A || 11 si non potest A || 14 ullo
corr. in illo B || 15 opstant. at sol (vel sol ipse) integer est
Buecheler: ipsamasole integra est BA. obstant. (sic s) at solis
vis et lux integra est Erasmus² || 18 inter bis scriptum in A | nu-
bila eluxit B sed e transverberata, nubileluxit A | sereno] ultima
syllaba no repetita est in B sed altero loco ante minor deleta ||
19 quoniam] qm B qm A || 22 forsitam corr. in forsitan B ||
24 calamites A || 26 quid B primo

hic quoque fallitur, exaequat enim fortuita virtutibus
et tantundem tribuit honestis quantum honestate ca-
rentibus. quid autem foedius, quid indignius quam
comparari veneranda contemptis? veneranda enim sunt
5 iustitia, pietas, fides, fortitudo, prudentia: e contrario
vilis sunt, quae saepe contingunt pleniora vilissimis,
crus solidum et lacertus et dentes et horum sanitas
firmitasque. deinde si sapiens, cui corpus molestum 20
est, nec miser habebitur nec beatus, sed <in> medio
10 relinquetur, vita quoque eius nec adpetenda erit nec
fugienda. quid autem tam absurdum quam sapientis
vitam adpetendam non esse? aut quid tam extra fidem
quam esse aliquam vitam nec adpetendam nec fugien-
dam? deinde si damna corporis miserum non faciunt,
15 beatum esse patiuntur. nam quibus potentia non est
in peiorem transferendi statum, ne interpellandi qui-
dem optimum. 'frigidum' inquit 'aliquid et calidum 21
novimus, inter utrumque tepidum est: sic aliquis bea-
tus est, aliquis miser, aliquis nec beatus nec miser.'
20 volo hanc contra nos positam imaginem excutere. si
tepidus illi plus frigidi ingessero, fiet frigidum. si
plus calidi adfudero, fiet novissime calidum. at huic
nec misero nec beato quantumcumque ad miseras ad-
iecero, miser non erit, quemadmodum dicitis: ergo
25 imago ista dissimilis est. deinde trado tibi hominem 22
nec miserum nec beatum. huic adicio caecitatem: non
fit miser. adicio debilitatem: non fit miser. adicio
dolores continuos et graves: miser non fit. quem tam
multa mala in miseram vitam non transferunt, ne ex

1 hinc A || 2 honestatem primo B honeste A || 6 bilis corr.
in uilia B | pleniora et a supra e scriptum in B, pleniora sic
A || 7 et ceterorum prop. Buecheler. an et ossium? | sanita A ||
9 in medio s pauci: medio BA || 16 transferendi s transiendi
BA || 17 frigidum A || 18 in utrumque primo B || 21 tepidu primo
A | illo A | ingressore A || 22 ad corr. in at B || 23 beata primo
B beatti quod ex beatu mutatum videbatur A | misereas A ||
25 dissimilis primo A

23 beata quidem educunt. si non potest, ut dicitis, sapiens ex beato in miserum decidere, non potest in non beatum. quare enim qui labi coepit, alicubi subsistat? quae res illum non patitur ad imum devolvi, retinet in summo. quidni non possit beata vita rescindi? ne 5 remitti quidem potest, et ideo virtus ad illam per se ipsa satis est. 'quid ergo?' inquit 'sapiens non est beatior, qui diutius vixit, quem nullus avocavit dolor, quam ille, qui cum mala fortuna semper luctatus est?' responde mihi: numquid et melior est et honestior? 10 si haec non sunt, ne beatior quidem est. rectius vivat oportet, ut beatius vivat: si rectius non potest, ne beatius quidem. non intenditur virtus, ergo ne beata quidem vita, quae ex virtute est. virtus enim tantum bonum est, ut istas accessiones minutas non sentiat, 15 brevitatem aevi et dolorem et corporum varias offensiones. nam voluptas non est digna, ad quam respiciat. quid est in virtute praecipuum? futuro non indigere nec dies suos computare: in quantulo libet tempore bona aeterna consummat. incredibilia nobis haec 20 videntur et supra humanam naturam excurrentia. maiestatem enim eius ex nostra inbecillitate metimur et vitiis nostris nomen virtutis inponimus. quid porro? non aequè incredibile videtur, aliquem in summis cruciatibus positum dicere 'beatus sum'? atqui haec vox 25 in ipsa officina voluptatis audita est. 'beatissimum'

26 *Epic. fr. 138 V.*

2 dedidere *corr. in* decidere A || 3 qui illa coepit BA: *corr. Muretus* || 8 quid *corr. in* qui B || 12 ne (*vel* nec) beatius quidem s ne beatus quidem BA || 13 intend- *primo* A || 15 accessiones *corr. in* accessiones B | munitas A || 16 dolorum B || 18 quidem in A || 20 ante hec *rasa littera fortasse a in* A || 21 exsurgentia *Cornelissen* || 22 metimur s mentitur *mutatum in* mentimur B mentimur A || 23 parro *corr. in* porro B || 24 none *sed e expuncta* A | crutiatibus A || 25 primo beatissimum tum beatissū A | atque A

inquit 'hunc et hunc diem ago' Epicurus, cum illum hinc urinae difficultas torqueret, hinc insanabilis exulcerati dolor ventris. quare ergo incredibilia ista sint 26 aput eos, qui virtutem colunt, quom aput eos quoque reperiantur, aput quos voluptas imperavit? hi quoque degeneres et humillimae mentis aiunt in summis doloribus, in summis calamitatibus sapientem nec miserum futurum nec beatum. atqui hoc quoque incredibile est, immo incredibilius. non video enim, quomodo non in imum agatur e fastigio suo deiecta virtus. aut beatum praestare debet, aut si ab hoc depulsa est, non prohibebit fieri miserum. stans non potest mitti: aut vincatur oportet aut vincat. 'dis' 27 inquit 'immortalibus solis et virtus et beata vita contigit, nobis umbra quaedam illorum bonorum et similitudo. accedimus ad illa, non pervenimus.' ratio vero dis hominibusque communis est: haec in illis consummata est, in nobis consummabilis. sed ad desperationem nos vitia nostra perducunt. nam ille alter secundus 28 est ut aliquis parum constans ad custodienda optima, cuius iudicium labat etiamnunc et incertum est. desideret oculorum atque aurium sensum, bonam valitudinem et non foedum aspectum corporis et habitu manente suo, aetatis praeterea longius spatium. per 29 hanc potest non paenitenda agi vita, at imperfecto viro

1 hunc et hunc BA hunc et ultimum s hunc et summum *Buecheler. illud servari posse vidit Vahlen | post illum desinente versu quattuor litterae rasae in* A || 4 quom *O. Rossbach: quā | cū sed quam expunctum, cum versui praepositum* B cum A || 5 reperiantur s aperiantur BA | imperat *Muretus*, semper imperavit *Hermes* || 6 generes *primo* B denegeres A || 10 non infirmum BA: *corr. Buecheler. non in infimum vulgo | defecta corr. in* deiecta B | beatam B *sed u supra a* || 12 anserum *corr. in* miserum B || 15 bonum *primo* B || 17 consumata et (18) consumabilis A || 19 uina *potius quam* uitia B uina A | ferundus *Madvig* || 21 labet *sed a supra e* B laba'. A || 22 adque BA || 24 manentem '*vetus lectio Pinc.*' || 25 agi vita at *Buecheler: agitavit* BA | uiro s utro BA

huic malitiae vis quaedam inest, quia animum habet mobilem ad prava, illa apparens malitia et exagitata abest [de bono]. non est adhuc bonus, sed in bonum fingitur: cuicumque autem deest aliquid ad bonum, 30 malus est. sed 'si cui virtus animusque in corpore 5 praesens', hic deos aequat, illo tendit originis suae memor. nemo inprobe eo conatur ascendere, unde descenderat. quid est autem cur non existimes in eo divini aliquid existere, qui dei pars est? totum hoc, quo continemur, et unum est et deus: et socii sumus 10 eius et membra. capax est noster animus, perfertur illo, si vitia non deprimant. quemadmodum corporum nostrorum habitus erigitur et spectat in caelum, ita animus, cui in quantum vult licet porrigi, in hoc a natura rerum formatus est, ut paria dis vellet. et si 15 utatur suis viribus ac se in spatium suum extendat, 31 non aliena via ad summa nititur. magnus erat labor ire in caelum: redit. cum hoc iter nactus est, vadit audaciter contemptor omnium nec ad pecuniam respicit aurumque et argentum illis, in quibus iacuere, te- 20 nebris dignissima non ab hoc aestimat splendore, quo inperitorum verberant oculos, sed a vetere caeno, ex quo illa secrevit cupiditas nostra et effodit. scit, inquam, aliubi positas esse divitias quam quo congerun-

5 Verg. Aen. V 363

2 aitarens malitia et ea agitata BA: corr. Buecheler || 3 de bono in margine B manu alia adiectum versui qui desinit in abest, sine ullo fraudis indicio ceteris intextum A || 4 aũ deest A auest corr. in au deest manu sec., in autem deest manu recentissima B || 5 nunc si cui Verg. || 6 origini primo B || 10 contemnimur sed ine supra emni B || 13 spectant primo B || 15 rerum supra roma scriptum B | ante et si distinxit Buecheler || 17 uita BA: corr. Schweighaeuser | adsumanitur A || 18 natus A || 19 audaciter] cf. adn. in p. 254, 18 | nec] ne A || 20 nebris corr. in tenebris A || 21 dignissima] a e corr. B | ad hoc aestimat splendorem BA: corr. Rubenius || 22 inperitorum ed. Rom.: inperitior B inpericior A | a vetere caeno (vel potius a veteri coeno) Rubenius: auertero caelo BA

tur: animum impleri debere, non arcam. hunc in- 32 ponere dominio rerum omnium licet, hunc in possessionem rerum naturae inducere, ut sua orientis occidentisque terminis finiat deorumque ritu cuncta possideat, 5 cum opibus suis divites superne despiciat, quorum nemo tam suo laetus est quam tristis alieno. cum se 33 in hanc sublimitatem tulit, corporis quoque ut oneris necessarii non amator, sed procurator est nec se illi, cui inpositus est, subicit. nemo liber est, qui corpori 10 servit. nam ut alios dominos, quos nimia pro illo sollicitudo invenit, transeas, ipsius morosum imperium delicatumque est. ab hoc modo aequo animo exit, 34 modo magno prosilit, nec quis deinde relictus eius futurus sit exitus quaerit. sed ut ex barba capilloque 15 tonsa neglegimus, ita ille divinus animus egressurus hominem, quo receptaculum suum conferatur, ignis illud exedat an terra contegat an ferae distrahant, non magis ad se iudicat pertinere quam secundas ad editum infantem. utrum proiectum aves differant, an 20 consumatur 'canibus data praeda marinis', quid ad illum, qui nullus est? sed tunc quoque, cum inter homi- 35 nes est, non timet ullas post mortem minas eorum, quibus usque ad mortem timeri parum est. non conterret, inquit, me nec uncus nec proiecti ad contume-

20 Verg. Aen. IX 483

4 finiat s fiat BA | possideat s possideant BA. possideat, ut nunc Buecheler || 7 hac sublimitate primo B | ut Buecheler: uel BA uelut in B recentissima manus || 11 sollicitudo primo A | morbosum B, item A sed b correcta fortasse ex o | impertum B || 13 nequis A || 14 capillosque tonsa B sed que expunctum et de supra scriptum, capillos detonsa A. capilloque recte Madvig || 15 ita et ille A || 17 exedat Buecheler: excludat BA exurat s || 18 an magis sed no supra a B, non (altera n ex corr.) animagis A | secundas A || 20 praeda Latinis Verg. || 21 qui nullus est scripsi: qui nullus BA. illud legitur ep. 99, 30 dial. VI 19, 5 extr. || 22 est, non timet ullas Buecheler: estimet (t super addita corr. in est timet) ullas B est timet | ullas A. est, timet nullas L. de Ian || 23 conterret] inter duas r in A erasum fortasse et || 24 necunctus sed t deletum B

liam cadaveris laceratio foeda visuris. neminem de supremo officio rogo, nulli reliquias meas commendo. ne quis insepultus esset, rerum natura prospexit. quem saevitia proiecerit, dies condet. diserte Maecenas ait: 'nec tumulum curo. sepelit natura relictos.' alte cinc-
tum putes dixisse. habuit enim ingenium et grande
et virile, nisi illud secundis *rebus* <dis>cinxisset. VALE.

L. ANNAEI SENECAE LIB. XIII. EXPLICIT

INCIPIT LIB. XV.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

10

XCI 1 In epistula, qua de morte Metronactis philosophi querebaris, tamquam et potuisset diutius vivere et debuisset, aequitatem tuam desideravi, quae tibi in omni persona, in omni negotio superest, in una re deest, in qua omnibus. multos inveni aequos adversus homines, 15 adversus deos neminem. obiurgamus cotidie fatum: 'quare ille in medio cursu raptus est? quare ille non rapitur? quare senectutem et sibi et aliis gravem extendit?' utrum, obsecro te, aequius iudicas te naturae an tibi parere naturam? quid autem interest, quam
cito exeas, unde utique exeundum est? non ut diu vivamus curandum est, sed ut satis. nam ut diu vivas,

5 *Maec. fr. XII Hard.*

1 uisurus A || 2 suppremo B subpremo A || 3 sit *quidam libri*. exeat aliquando *Buecheler*, extet *Leo et Windhaus* | prospicit BA: corr. *Buecheler*. cf. p. 323, 10 adn. || 4 saevitia] a uitia quarti quaternionis primum folium incipit in BA, post se in ima media pagina scriptum est QIII in utroque codice | condet 5 condit BA || 7 secundis rebus discinxisset *Buecheler*: secundis cinxisset BA secundis discinxisset 5 || 8—10 librorum indicium uno versu comprehendit A inscriptio epistulae et prima littera rubricatae in B, inscriptio item in A || 13 aequitatem A || 15 aquos A || 16 primo factum A

fato opus est, ut satis, animo. longa est vita, si plena est. impletur autem, cum animus sibi bonum suum reddidit et ad se potestatem sui transtulit. quid illum
octoginta anni iuvant per inertiam exacti? non vixit
iste, sed in vita moratus est, nec sero mortuus est, sed diu. octoginta annis vixit. interest, mortem eius ex quo die numeres. at ille obiit viridis. sed officia
boni civis, boni amici, boni filii executus est: in nulla parte cessavit. licet aetas eius imperfecta sit, vita perfecta est. octoginta annis vixit. inmo octoginta annis fuit, nisi forte sic vixisse eum dicis, quomodo dicuntur arbores vivere. obsecro te, Lucili, hoc agamus, ut quemadmodum pretiosa rerum sic vita nostra non multum pateat, sed multum pendeat. actu illam metiamur, non tempore. vis scire, quid inter hunc intersit vegetum contemptoremque fortunae functum omnibus vitae humanae stipendiis atque in summum bonum eius evectum, et illum, cui multi anni transmissi sunt? alter post mortem quoque est, alter ante mortem periit.
laudemus itaque et in numero felicium reponamus eum, cui quantulumcumque temporis contigit, bene conlocatum est. vidit enim veram lucem. non fuit unus e multis. et vixit et vixit. aliquando sereno usus est, aliquando, ut solet, validi sideris fulgor per nubila emicuit. quid quaeris quamdiu vixerit? vivit: ad posterum usque transsiluit et se in memoriam dedit. nec ideo mihi plures annos accedere recusaverim, nihil tamen mihi ad beatam vitam defuisse dicam, si spatium eius inciditur. non enim ad eum diem me ap-

1 primo facto A || 2 sibonum A || 5 mortuus corr. ex moratus B || 10 v. octoginta — arbores vivere (12) ante at ille obiit (7) traiecit *Haase* | uixit] uix. sic A || 11 eum corr. ex cum B || 12 arbores] es in ras. scriptum A || 14 pendeat sic BA. cf. ep. 66, 30 adn. || 16 primo fortunae B || 19 perit BA || 24 primo sidoris B | nubilaemicuit B nubilemicuit A || 25 uiuit sed correctum in uixit B uixit A. illud recte defendit *Windhaus* || 26 transiluit A | nec ideo, inquit (sc. sapiens), mihi prop. *Ioannes Mueller*

tavi, quem ultimum mihi spes avida promiserat, sed nullum non tamquam ultimum aspexi. quid me interrogas, quando natus sim, an inter iuniores adhuc
 7 censear? habeo meum. quemadmodum in minore corporis habitu potest homo esse perfectus, sic et in minore temporis modo potest vita esse perfecta. aetas
 8 inter externa est. quamdiu sim, alienum est: quamdiu ero, ut sim, meum est. hoc a me exige, ne velut per tenebras aevum ignobile emetiar, ut agam vitam,
 9 non ut praetervehar. quaeris quod sit amplissimum vitae spatium? usque ad sapientiam vivere. qui ad
 10 illam pervenit, attigit non longissimum finem, sed maximum. ille vero gloriatur audacter et dis agat gratias interque eos sibi, et rerum naturae inputet, quod fuit. merito enim inputabit: meliorem illi vitam reddidit quam accepit. exemplar boni viri posuit, qualis
 11 quantusque esset ostendit. si quid adiecisset, fuisset simile praeterito. et tamen quo usque vivimus? omnium
 12 rerum cognitione fructi sumus. scimus a quibus principiis natura se adtollat, quemadmodum ordinet mundum, per quas annum vices revocet, quemadmodum
 13 omnia, quae usquam erant, cluserit et se ipsam finem sui fecerit. scimus sidera impetu suo vadere, praeter terram nihil stare, cetera continua velocitate decurrere. scimus quemadmodum solem luna praetereat, quare
 14 tardior velociorem post se relinquat, quomodo lumen accipiat aut perdat, quae causa inducat noctem, quae reducat diem. illuc eundum est, ubi ista propius
 15 aspicias. nec hac spe, inquit sapiens ille, fortius exeo, quod patere mihi ad deos meos iter iudico. merui
 16 quidem admitti et iam inter illos fui animumque illo

8 ero *Buecheler*: uero **BA** || 9 emitur primo **B** || 10 primo praeter uerum **B** || 13 dis sic **B** || 18 vivimus? recte sic ante *Fickertum* distinctum esse monuit *Madrig* *adv. I p. 105* || 19 fructi corr. in fructu **B** fructu **A** | principiis *Lipsius*: principalis **BA** || 27 primo quam tum quae ante causa **B** || 29 primo aspicias **A**

meum misi et ad me illi suum miserant. sed tolli me de medio puta et post mortem nihil ex homine restare: aequae magnum animum habeo, etiam si nusquam trans-
 11 iturus excedo. non tam multis vixit annis quam po-
 12 tuit. et paucorum versuum liber est et quidem laudandus atque utilis: annales Tanusii scis quam ponderosi sint et quid vocentur. hoc est vita quorundam longa, et quod Tanusii sequitur annales. numquid
 13 feliciorem iudicas eum, qui summo die muneris, quam
 14 eum, qui medio occiditur? numquid aliquem tam stulte cupidum esse vitae putas, ut iugulari in spoliario quam in harena malit? non maiore spatio alter alterum praecedimus. mors per omnes it: qui occidit, consequitur occisum. minimum est, de quo sollicitissime agitur. quid autem ad rem pertinet, quam
 15 diu vites, quod evitare non possis? VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Eam partem philosophiae, quae dat propria cui-
 1 XCHII
 que personae praecepta nec in universum componit
 20 hominem, sed marito suadet quomodo se gerat adversus uxorem, patri quomodo educet liberos, domino quomodo servos regat, quidam solam receperunt, ceteras quasi extra utilitatem nostram vagantes reliquerunt, tamquam quis posset de parte suadere nisi qui
 25 summam prius totius vitae complexus est. sed Ariston
 2 Stoicus contrario hanc partem levem existimat et quae

4 excido primo **B** || 6 annale est anusii sed altera e deleta et virgula ante t interposita est in **B** anale est anusii **A** | nonderosi sed p supra n priorem **A** non derosi **B** || 7 quid vocentur ad *Catulli c. 36*, 1 annales Volusi, cacata charta rettulit *Haupt op. I p. 71*, sed vide *Bernh. Schmidt proleg. Cat. p. XLV s.* || 9 summo hodie sed ho deleta **B** || 13 omne | sit primo, tum omnes | it **B** || 14 inimum corr. in minimum **B** || 15 post quid duae tresve litt. erasae in **A** || 17 inscriptio rubricata in **BA** || 23 vagantibus primo **B** || 25 complexus esset. Ariston *Klammer*, cf. *ep. 87, 40* init. | se primo **B** | Ariston Chius *Madrig* || 26 e contrario ed. *Ven.*

non descendat in pectus usque anilia habentem praecepta, plurimum ait proficere ipsa decreta philosophiae constitutionemque summi boni. quam qui bene intellexit ac didicit, quid in quaque re faciendum sit
 3 sibi ipse praecipit. quemadmodum qui iaculari discit, 5 destinatum locum captat et manum format ad derigenda, quae mittit, cum hanc vim ex disciplina et exercitatione percepit, quocumque vult illa utitur, didicit enim non hoc aut illud ferire, sed quodcumque voluerit: sic qui se ad totam vitam instruxit, non de- 10 siderat particulatim admoneri, doctus in totum, non enim quomodo cum uxore aut cum filio viveret, sed quomodo bene viveret. in hoc est et quomodo cum
 4 uxore ac liberis vivat. Cleanthes utilem quidem iudicat et hanc partem, sed inbecillam nisi ab universo 15 fluit, nisi decreta ipsa philosophiae et capita cognovit. in duas ergo quaestiones locus iste dividitur: utrum utilis an inutilis sit, et an solus virum bonum possit efficere, id est utrum supervacuum sit an omnes faciat
 5 supervacuus. qui hanc partem videri volunt supervacuam, 20 hoc aiunt: si quid oculis oppositum moratur aciem, removendum est. illo quidem obiecto operam perdit qui praecipit: sic ambulabis, illo manum porriges. eodem modo ubi aliqua res occaecat animum et ad officiorum dispiciendum ordinem inpedit, nihil agit qui 25 praecipit: sic vives cum patre, sic cum uxore. nihil enim proficient praecepta, quamdiu menti error offusus est: si ille discutitur, apparebit, quid cuique de-

a. 1492 f. XXXXII^v fortasse recte, quamquam contrario etiam nat. quaest. VI 13, 4 'omnes codices' habere testatur G. Mueller de Sen. quaest. nat. (Bonnae ed. a. 1886) p. 41 || 1 anilla B anillā mutatum in atillā A: corr. Buecheler. in pectus usque. at illam nulla habentem alii || 5 praecipit s praecipit BA || 6 dir- BA || 12 enim om. Erasmus² || 19 utrum supervacuum sit an non, et an omnes prop. Gertz. vereor, ne non recte | primo omnis B || 22 perdidit BA: corr. Buecheler et Windhaus || 23 praecipit B: praecipit A || 24 occecat B mutatum in obcecat idque A exhibet || 26 praecepit A || 27 offusus mutatum in obfusos B obfusos A

beatur officio. alioqui doces illum, quid sano faciendum sit, non efficis sanum. pauperi ut agat divitem 6 monstras: hoc quomodo manente paupertate fieri potest? ostendis esurienti quid tamquam satur faciat: 5 fixam potius medullis famem detrahe. idem tibi de omnibus vitiis dico: ipsa removenda sunt, non praecipendum quod fieri illis manentibus non potest. nisi opiniones falsas, quibus laboramus, expuleris, nec avarus quomodo pecunia utendum sit exaudiet, nec timi- 10 dus quomodo periculosa contemnat. efficias oportet, 7 ut sciat pecuniam nec bonum nec malum esse, ostendas illi miserrimos divites. efficias, ut quicquid publice expavimus, sciat non esse tam timendum quam fama circumfert, nec dolere quemquam *semper* nec mori 15 saepe: in morte, quam pati lex est, magnum esse solacium, quod ad neminem redit: in dolore pro remedio futuram obstinationem animi, qui levius sibi facit, quicquid contumaciter passus est, optimam doloris esse naturam, quod non potest nec qui extenditur magnus 20 esse nec qui est magnus extendi: omnia fortiter excipienda, quae nobis mundi necessitas imperat. his 8 decretis cum illum in conspectum suae condicionis adduxeris et cognoverit beatam esse vitam non quae secundum voluptatem est, sed secundum naturam, cum 25 virtutem unicum bonum hominis adamaverit, turpitudinem solum malum fugerit, reliqua omnia, divitias, honores, bonam valitudinem, vires, imperia, scierit esse mediam partem nec bonis adnumerandam nec malis, monitorem non desiderabit ad singula, qui dicat: sic

1 illum cod. Rehdigeranus m. sec.: illo BA. suspectum est pronomen Fickerto || 8 expuleris] ante r rasa littera ut t in B || 10 efficias] post effi duae tresve litterae rasae in B, item in versu 13 || 14 dolere corr. ex dolore B dolore A | semper add. Madvig. dolore quemquam vacare numquam prop. Buecheler || 22 conditionis BA || 24 voluptatem s voluntatem BA || 27 honores sed e corr. fortasse ex o B || 29 desiderabit s desideravit BA

incede, sic cena, hoc viro, hoc feminae, hoc marito,
 9 hoc caelibī convenit. ista enim qui diligentissime
 monent, ipsi facere non possunt. haec paedagogus
 puero, haec avia nepoti praecipit et irascendum non
 esse magister iracundissimus disputat. si ludum litte- 5
 rarium intraveris, scies ista, quae ingenti supercilio
 10 philosophi iactant, in puerili esse praescripto. utrum
 deinde manifesta an dubia praecipies? non desiderant
 manifesta monitorem, praecipienti dubia non creditur:
 supervacuum est ergo praecipere. id adeo sic disce. 10
 si id mones, quod obscurum est et ambiguum, proba-
 tionibus adiuvandum erit: si probaturus es, illa per
 11 quae probas plus valent satisque per se sunt. sic
 amico utere, sic cive, sic socio. quare? quia iustum
 est. omnia ista mihi de iustitia locus tradit. illic 15
 invenio aequitatem per se expetendam, nec metu nos
 ad illam cogi nec mercede conduci, non esse iustum,
 cui quidquam in hac virtute placet praeter ipsam. hoc
 cum persuasi mihi et peribibi, quid ista praecepta pro-
 ficiunt, quae eruditum docent? praecepta dare scienti 20
 supervacuum est, nescienti parum. audire enim debet
 non tantum quid sibi praecipiat, sed etiam quare.
 12 utrum, inquam, veras opiniones habenti de bonis ma-
 lisque sunt necessaria an non habenti? qui non habet,
 nihil a te adiuvabitur. aures eius contraria monitio- 25
 nibus tuis fama possedit. qui habet exactum iudicium
 de fugiendis petendisque, scit <quid> sibi faciendum
 sit etiam te tacente. tota ergo pars ista philosophiae

4 avia nepoti] in graeco commentario Senecam τίτδας le-
 gisse, intellexisse τήδας suspicatus est Bernays ges. abh. I p. 270.
 nam τούτους (sc. τὸν τε παραινετικὸν καὶ τὸν ὑποθετικὸν τόπον)
 γὰρ εἰς τίτδας καὶ παιδαγωγὸς πίπτει inter Aristonea obferri
 a Sexto adv. math. VII 12. speciosius hoc ille quam verius: Persi
 sat. II 31. 39 commonet Buecheler || 5 esse scriptum supra et si B ||
 7 iactanti. in A | inperili primo B || 10 discas sed s altera erasa
 B || 11 si] t in fine erasum B || 14 ciues primo B || 18 quicquam
 BA sed in B primo quidquam || 19 peribibi s perhibi BA ||
 26 fame sed a supra e B || 27 scit quid s scit BA || 28 sit mu-

summoveri potest. duo sunt, propter quae delinqui- 13
 mus: aut inest animo pravis opinionibus malitia con-
 tracta aut, etiam si non est falsis occupatus, ad falsa
 proclivis est et cito specie, quo non oportet, trahente
 5 conrumpitur. itaque debemus aut percurare mentem
 aegram et vitiis liberare, aut vacantem quidem, sed
 ad peiora pronam praeoccupare. utrumque decreta
 philosophiae faciunt: ergo tale praecipendi genus nil
 agit. praeterea si praecepta singulis damus, inconpre- 14
 10 hensibile opus est. alia enim dare debemus faeneranti,
 alia colenti agrum, alia negotianti, alia regum amici-
 tias sequenti, alia pares, alia inferiores amaturo. in 15
 matrimonio praecipies, quomodo vivat cum uxore ali-
 quis, quam virginem duxit, quomodo cum ea, quae
 15 alicuius ante matrimonium experta est, quemadmodum
 cum locuplete, quemadmodum cum indotata. an non
 putas aliquid esse discriminis inter sterilem et fecun-
 dam, inter provectiorem et puellam, inter matrem et
 novercan? omnes species complecti non possumus, at-
 20 qui singulae propria exigunt, leges autem philosophiae
 breves sunt et omnia alligant. adice nunc, quod sa- 16
 pientiae praecepta finita debent esse et certa: si qua
 finiri non possunt, extra sapientiam sunt: sapientia
 rerum terminos novit. ergo ista praeceptiva pars
 25 summoventia est, quia quod paucis promittit, prae-
 stare omnibus non potest, sapientia autem omnes
 tenet. inter insaniam publicam et hanc, quae me- 17
 dicis tradiur, nihil interest nisi quod haec morbo
 laborat, ill. opinionibus falsis. altera causas furoris
 30 traxit ex valitudine, altera animi mala valitudo est.
 si quis furioso praecepta det, quomodo loqui debeat,

tatum in scit Bscit? A. an scit quid s. f. sit, scit etiam? idem
 sed priore scit misso suasit Windhaus || 2 praeuis A || 4 quod
 BA || 6 uacante s uagantem BA || 11 amicitias A || 13 praecipies
 sic A || 16 indotā B || 19 omnis corr. in omnes B omnes A ||
 26 omnis corr. a omnes B omnes A

quomodo procedere, quomodo in publico se gerere,
 quomodo in privato, erit ipso, quem monebit, insani-
 [si] bilis nigra curanda est et ipsa furoris causa remo-
 venda. idem in hoc alio animi furore faciendum est.
 ipse discuti debet: alioqui abibunt in vanum monen-
 18 tium verba. haec ab Aristone dicuntur. cui responde-
 bimus ad singula. primum adversus illud, quod ait,
 si quid obstat oculo et impedit visum, debere remo-
 veri. fateor huic non esse opus praeceptis ad viden-
 dum, sed remedio, quo purgetur acies et officientem 10
 sibi moram effugiat. natura enim videmus, cui usum
 sui reddit qui removet obstantia. quid autem cuique
 19 debeatur officio, natura non docet. deinde cuius cu-
 rata suffusio est, is non protinus cum visum recepit,
 aliis quoque potest reddere: malitia liberatus et libe- 15
 rat. non opus est exhortatione, ne consilio quidem,
 ut colorum proprietates oculus intellegat, a nigro album
 etiam nullo monente distinguet. multis contra prae-
 ceptis eget animus, ut videat, quid agendum sit in
 vita. quamquam oculis quoque aegros medicus non 20
 tantum curat sed etiam monet. non est, inquit, quod
 protinus inbecillam aciem committas inprobo lumini:
 a tenebris primum ad umbrosa procede, dende plus
 20 aude et paulatim claram lucem pati adsusce. non
 est quod post cibum studeas, non est quod plenis 25
 oculis ac tumentibus imperes: adflatum et vim frigoris
 in os occurrentis evita: alia eiusmodi, quae non minus
 quam medicamenta proficiunt. adicit remediis medi-
 21 cina consilium. 'error' inquit 'est causa pecandi. hunc
 nobis praecepta non detrahunt nec expugnant opiniones 30
 de bonis ac malis falsas.' concedo per se efficacia

3 bilis vulgo: sibilis BA sed prior s e corr in B. scilicet
 bilis Gruter || 9 opus esse A ut videtur || 10 se i || 12 remouet
 ed. Rom.: remouit BA || 13 non sed s supra dteram n B nos
 A || 16 exortatione primo B || 19 ut] uit A || 21 sd primo omise-
 rat B || 26 at flatum BA sed ad primo B || 30 trahunt primo B ||
 31 falsa primo B

praecepta non esse ad evertendam pravam animi per-
 suasionem: sed non ideo nihil ne aliis quidem adiecta
 proficiunt. primum memoriam renovant. deinde quae
 in universo confusius videbantur, in partes divisa di-
 5 ligentius considerantur. aut [in] isto modo licet et
 consolationes dicas supervacuas et exhortationes: atqui
 non sunt supervacuae, ergo ne monitiones quidem.
 'stultum est' inquit 'praecipere aegro, quid facere tam- 22
 quam sanus debeat, cum restituenda sanitas sit, sine
 10 qua inrita sunt praecepta.' quid, quod habent aegri
 quaedam sanique communia, de quibus admonendi
 sunt? tamquam ne avide cibos adpetant, ut lassitu-
 dinem vitent. habent quaedam praecepta communia
 pauper et dives. 'sana' inquit 'avaritiam, et nihil ha- 23
 15 bebis quod admoneas aut pauperem aut divitem, si
 cupiditas utriusque considet.' quid, quod aliud est non
 concupiscere pecuniam, aliud uti pecunia scire? cuius
 avari modum ignorant, etiam non avari usum. 'tolle'
 inquit 'errores: supervacua praecepta sunt.' falsum est.
 20 puta enim avaritiam relaxatam, puta adstrictam esse
 luxuriam, temeritati frenos iniectos, ignaviae subditum
 calcar: etiam remotis vitiis quid et quemadmodum de-
 beamus facere, discendum est. 'nihil' inquit 'efficient 24
 monitiones admotae gravibus vitiis.' ne medicina qui-
 25 dem morbos insanabiles vincit, tamen adhibetur aliis
 in remedium, aliis in levamentum. ne ipsa quidem
 universae philosophiae vis, licet totas in hoc vires suas
 advocet, duram iam et veterem animis extrahet pestem:
 sed non ideo nihil sanat, quia non omnia. 'quid prod- 25

2 nihil ne addidit Buecheler, ne iam Erasmus² || 5 aut
 in isto BA aut tu isto fuere qui scriberent. aut isto praetuli cum
 Buechelero, cf. § 49 || 11 ammonendi BA || 12 aut cibos sed de (et
 d quidem punctis duobus circumdatum) supra t B aut decibos sed
 recenti manu auide super ser. A || 14 sana s saniat BA || 15 si
 primo omisit B || 16 consedit prop. Schweighaeuser || aliud] d
 fortasse ex t A || 17 ser re A || 20 adstrictam primo B et quidem
 rasa s post it || 28 pestim ut videtur A primo || 29 u ante ideo
 rasum in B

est' inquit 'aperta monstrare?' plurimum. interdum enim scimus nec adtendimus. non docet admonitio, sed advertit, sed excitat, sed memoriam continet nec patitur elabi. pleraque ante oculos posita transimus: admonere genus adhortandi est. saepe animus etiam 5 aperta dissimulat. ingerenda est itaque illi notitia rerum notissimarum. illa hoc loco in Vatinius Calvi repetenda sententia est: 'factum esse ambitum scitis, 26 et hoc vos scire omnes sciunt.' scis amicitias sancte colendas esse, sed non facis. scis inprobum esse, qui 10 ab uxore pudicitiam exigit, ipse alienarum corruptor uxorum; scis ut illi nil cum adultero, sic tibi nil esse debere cum paelice, et non facis. itaque subinde ad memoriam reducendus es. non enim reposita illa esse oportet, sed in promptu. quaecumque salutaria sunt, 15 saepe agitari debent, saepe versari, ut non tantum nota sint nobis, sed etiam parata. adice nunc, quod 27 aperta quoque apertiora fieri solent. 'si dubia sunt' inquit 'quae praecipis, probationes adicere debebis: ergo illae, non praecepta proficient.' quid, quod etiam sine 20 probationibus ipsa monentis auctoritas prodest? sic quomodo iurisconsultorum valent responsa, etiam si ratio non redditur. praeterea ipsa, quae praecipuntur, per se multum habent ponderis, utique si aut carmini intexta sunt aut prosa oratione in sententiam coartata, 25 sicut illa Catoniana: 'emas non quod opus est, sed quod necesse est; quod non opus est, asse carum est', 28 qualia sunt illa aut reddita oraculo aut similia: 'temperi parce', 'te nosce'. numquid rationem exiges, cum tibi aliquis hos dixerit versus? 'iniuriarum remedium 30

26 Catonis rel. p. 79 Iord. || 30 Syri versus 250 Ribb.²

8 factum ambitum scitis omnes, et hoc vos e. q. s. Quintil. VI 1, 13 || 12 sic 5 sit BA || 13 paelicē B sed deleta ut videtur lineola illa || 20 ille BA || 25 intecta sed x supra c B

est oblivio.' 'audentes fortuna iuvat, piger ipse sibi opstat.' advocatum ista non quaerunt. adfectus ipsos tangunt et natura vim suam exercente proficiunt. omnium honestarum rerum semina animi gerunt, quae 29 admonitione excitantur, non aliter quam scintilla flatu levi adiuta ignem suum explicat. erigitur virtus, cum tacta est et impulsata. praeterea quaedam sunt quidem in animo, sed parum prompta, quae incipiunt in expedito esse, cum dicta sunt. quaedam diversis locis 10 iacent sparsa, quae contrahere inexercitata mens non potest. itaque in unum conferenda sunt et iungenda, ut plus valeant animumque magis adlevent. aut si 30 praecepta nihil adjuvant, omnis institutio tollenda est, ipsa natura contenti esse debemus. hoc qui dicunt, 15 non vident alium esse ingenii mobilis et erecti, alium tardi et hebetis, utique alium alio ingeniosorem. ingenii vis praeceptis alitur et crescit novasque persuasiones adicit innatis et depravata corrigit. 'si quis' 31 inquit 'non habet recta decreta, quid illum admonitiones iuvabunt vitiosis obligatum?' hoc scilicet, ut 20 illis liberetur. non enim extincta in illo indoles naturalis est, sed obscurata et oppressa. sic quoque temptat resurgere et contra prava nititur, nacta vero praesidium et adiuta praeceptis evalescit, si tamen illam 25 diutina pestis non interfecit nec enecuit: hanc enim ne disciplina quidem philosophiae toto inpetu suo co-

1 prius hemistichium est Vergili Aen. X 284

1 audentis (sic Verg.) in audentes corr. B audentes A | v. piger — opstat priori hemistichio iunxit Buecheler, qui Senecam totum versum in Vergili exemplari suo interpolato legisse suspicatur (mus. Rh. XXXVIII p. 623 s.). sed non de suo illum addidisse alterum colon equidem vix spoponderim || 2 opstat manu recenti mutatum in obstat B || 3 naturam sed in expuncta BA || 6 explcat A || 10 inexercitata] ere ex corr. B || 12 et plus sed et expunctum et ut super scr. B || 13 adiuuat B primo || 16 ingenio siorem B erasis ante s litteris quibusdam || 21 extincto sed a supra o B || 23 nacta primo B || 25 infecit BA: corr. Buecheler

nisa restituet. quid enim interest inter decreta philosophiae et praecepta, nisi quod illa generalia praecepta sunt, haec specialia? utraque res praecipit, sed altera
 32 in totum, particulatim altera. 'si quis' inquit 'recta
 habet et honesta decreta, hic ex supervacuo monetur.' 5
 minime. nam hic quoque doctus quidem est facere
 quae debet, sed haec non satis perspicit. non enim
 tantum adfectibus inpedimur, quo minus probanda fa-
 ciamus, sed inperitia inveniendi quid quaeque res exi-
 gat. habemus interdum compositum animum, sed re- 10
 sidem et inexercitatum ad inveniendam officiorum
 33 viam, quam admonitio demonstrat. 'expelle' inquit
 'falsas opiniones de bonis et malis, in locum autem
 earum veras repone, et nihil habebit admonitio, quod
 agat.' ordinatur sine dubio ista ratione animus, sed 15
 non ista tantum. nam quamvis argumentis collectum
 sit, quae bona malaque sint, nihilominus habent prae-
 cepta partes suas. et prudentia et iustitia officiis con-
 34 stat, officia praeceptis disponuntur. praeterea ipsum
 de malis bonisque iudicium confirmatur officiorum ex- 20
 secutione, ad quam praecepta perducunt. utraque enim
 inter se consentiunt: nec illa possunt praecedere, ut
 non haec sequantur, et haec ordinem sequuntur suum.
 unde apparet illa praecedere. 'infinita' inquit 'prae-
 35 cepta sunt.' falsum est. nam de maximis ac neces- 25
 sariis rebus non sunt infinita. tenues autem differen-
 tias habent, quas exigunt tempora, loca, personae, sed
 36 his quoque dantur praecepta generalia. 'nemo' inquit
 'praeceptis curat insaniam: ergo ne malitiam quidem.'

3 altera] super additum praecepta in A || 8 a tantum in-
 cipit quinti quaternionis primum folium in BA, in utroque su-
 perioris folii margini inscriptum est QIII || 10 residem sed si
 post adiectum in B || 11 ad inveniendam s adueniendam BA ||
 12 inquit A || 13 et primo bis scriptum A || 15 dubio] inter i et
 o rasa litt. in A || 19 officio BA sed in B a, in A signum circum-
 flexi simile extremae litterae inpositum | praeterea s praeter BA ||
 20 bonique primo A || 24 unde primo omiserat B || 27 loca] a ex
 corr. A || 28 de his mavult Buecheler || 29 in rasum ante ne A

dissimile est. nam si insaniam sustuleris, sanitas redit,
 at si falsas opiniones exclusimus, non statim sequitur
 dispectus rerum agendarum. ut sequatur, tamen ad-
 monitio conroboret rectam de bonis malisque sen-
 5 tentiam. illud quoque falsum est, nihil apud insanos
 proficere praecepta. nam quemadmodum sola non
 prosunt, sic curationem adiuvant. et denuntiatio et
 castigatio insanos coercuit. de illis nunc insanis lo-
 quor, quibus mens mota est, non erepta. 'leges' in- 37
 10 quit 'ut faciamus, quod oportet, non efficiunt, et quid
 aliud sunt quam minis mixta praecepta?' primum
 omnium ob hoc illae non persuadent, quia minantur,
 at haec non cogunt, sed exorant. deinde leges a sce-
 lere deterrent, praecepta in officium adhortantur. his
 15 adice quod leges quoque proficiunt ad bonos mores,
 utique si non tantum imperant, sed docent. in hac 38
 re dissentio a Posidonio, qui 'non' inquit 'probo, quod
 Platonis legibus adiecta principia sunt. legem enim
 brevem esse oportet, quo facilius ab imperitis teneat-
 20 tur. velut emissa divinitus vox sit: iubeat, non dis-
 putet. nihil videtur mihi frigidius, nihil ineptius
 quam lex cum prologo. mone, dic, quid me velis
 fecisse: non disco, sed pareo.' proficiunt vero: itaque

1 sustuleris sed post s primam aliquid rasi est in B ex
 sustulerit corr. A | redit, at Buecheler: reditat sed mutatum in
 redita est B, redita est A || 3 admonitio BA || 5 insanos] sa post
 adiectum A || 6 quam admodum A sed e supra a priorem || 7 cur-
 rationem A || 9 non] no primo A || 11 aliud] d fortasse ex t B |
 nimis A || 12 ob om. A || 13 at ex ad B || 14 adhortantur A ||
 15 quod s quo BA || 16 imperant A || 17 possid- A | qui 'non'
 inquit 'probo Buecheler: qui pro quod B primo, deinde qui pro
 eo quod idque in A est. non probo quod (abiecto qui cum s)
 Muretus, vitupero quod Vsener || 19 ab corr. ex ad B | inp- A |
 tenuatur A primo || 20 divinitus A primo || 22 cum prologo. mone
 nunc Buecheler, nam cum prolegomene B sed ut e paenultima cor-
 recta in o sit, comprolegomene A. cum prologo. domine praeierat
 Madvig || 22 uellis primo B || 23 no primo B | proficiunt vero
 Schweighauser: proficiuntur B profitiuntur A in quo post iti
 rasa littera fuit | itaque corr. in itaque A

malis moribus uti videbis civitates usas malis legibus.
 39 'at non apud omnis proficiunt.' ne philosophia qui-
 dem: nec ideo inutilis et formandis animis inefficax
 est. quid autem? philosophia non vitae lex est? sed
 putemus non proficere leges: non ideo sequitur, ut ne 5
 monitiones quidem proficiant. aut sic et consolationes
 nega proficere dissuasionesque et adhortationes et ob-
 iurgationes et laudationes. omnia ista monitionum
 genera sunt. per ista ad perfectum animi statum per-
 40 venit. nulla res magis animis honesta induit dubios- 10
 que et in pravum inclinabiles revocat ad rectum quam
 bonorum virorum conversatio. paulatim enim descendit
 in pectora et vim praeceptorum obtinet frequenter
 aspici, frequenter audiri. occursus mehercules ipse
 sapientium iuvat, et est aliquid, quod ex magno viro 15
 41 vel tacente proficias. nec tibi facile dixerim quemad-
 modum prosit, sic ut illud intellegam profuisse. 'mi-
 nuta quaedam' ut ait Phaeton 'animalia cum mordent
 non sentiuntur. adeo tenuis illis et fallens in peri-
 culum vis est. tumor indicat morsum et in ipso tu- 20
 more nullum vulnus apparet. idem tibi in conversa-
 tione virorum sapientium eveniet. non deprehendes,
 quemadmodum aut quando tibi prosit, profuisse de-
 42 prendes.' quorsus, inquis, hoc pertinet? aequae prae-
 cepta bona, si saepe tecum sint, profutura quam bona 25

1 malis (ante mor.) om. A || 2 omnis bis scriptum, dein prius
 erasum est in fine folii A | philosophia B primo || 5 monitiones A
 primo || 7 abiurg- in obiurg- corr. A || 8 laudationes postquam ante
 l rasa littera velut c est A sed priori a super addita u est | monitio-
 num sed ni supra n A || 9 animis A || 10 nulla] a ex corr. A |
 post res erasa g in A || 13 peccora A | praecepti A in exitu
 versus ubi or rasum fuit fortasse || 16 tacente s iacente BA |
 profacias primo A || 17 prosit, cum illud coni. Bachrens, prosit,
 licet illud Buecheler | intelligo Schweighauser | minutam BA
 sed m finalis expuncta in B, erasa in A || 18 phaedron A et ex
 corr. B | cum] u fortasse ex o A || 20 post uis rasa fortasse t in
 A | inducat sed i supra u B || 22 deprehendis primo B || 23 pro-
 xis A in prosit corr. m. rec. || 24 inquis sed t expuncta A ||
 25 tetecum BA sed prius te in B deletum | profutura] fu ex fa B

exempla. Pythagoras ait alium animum fieri intran-
 tibus templum deorumque simulacra ex vicino cernen-
 tibus et alicuius oraculi opperientibus vocem. quis 43
 autem negabit feriri quibusdam praeceptis efficaciter
 5 etiam inperitissimos? velut his brevissimis vocibus,
 sed multum habentibus ponderis: 'nil nimis', 'avarus
 animus nullo satiatur lucro', 'ab alio exspectes, alteri
 quod feceris'. haec cum ictu quodam audimus, nec
 ulli licet dubitare aut interrogare 'quare?', adeo etiam
 10 sine ratione ipsa veritas ducit. si reverentia frenat 44
 animos ac vitia compescit, cur non et admonitio idem
 possit? si inponit pudorem castigatio, cur admonitio
 non faciat, etiam si nudis praeceptis utitur? illa vero
 efficacior est et altius penetrat, quae adiuvat ratione
 15 quod praecipit, quae adicit, quare quidque faciendum
 sit et quis facientem oboedientemque praeceptis fructus
 exspectet. si imperio proficitur, et admonitione: at-
 qui proficitur imperio, ergo et admonitione. in duas 45
 partes virtus dividitur, in contemplationem veri et
 20 actionem: contemplationem institutio tradit, actionem
 admonitio. virtutem et exercet et ostendit recta
 actio. acturo autem si prodest qui suadet, et qui
 monet proderit. ergo si recta actio virtuti neces-
 saria est, rectas autem actiones admonitio demonstrat,
 25 et admonitio necessaria est. duae res plurimum ro- 46
 boris animo dant, fides veri et fiducia: utramque ad-
 monitio facit. nam et creditur illi et, cum creditum
 est, magnos animus spiritus concipit ac fiducia inple-
 tur: ergo admonitio non est supervacua. M. Agrippa,

6 avarus] com. inc. 81 Ribb.² || 7 Syri versus 2 Ribb.²

2 uitino A || 3 operientibus BA || 4 negavit BA: corr.
 Buecheler et Windhaus || 10 lucet coni. Koch, elucet Aem.
 Hermes || 11 comp- A || 12 inponis sed t supra s B || 15 praecepit
 que addicit A || 17 atqui Erasmus²: atque sed e supra t non
 expunctam B aeq. A || 21 admonitio] n ex t A || 25 et admonitio
 adiectum atramento minus fusco B || 26 utranque 'vetus lectio
 Pinc.': utraque BA. fuit igitur utrāq. || 28 magnus primo A

vir ingentis animi, qui solus ex iis, quos civilia bella
claros potentesque fecerunt, felix in publicum fuit, di-
cere solebat multum se huic debere sententiae: 'nam
concordia parvae res crescunt, discordia maximae dila-
buntur'. hac se aiebat et fratrem et amicum optimum
47 factum. si eiusmodi sententiae familiariter in animum
receptae formant eum, cur non haec pars philosophiae,
quae talibus sentiis constat, idem possit? pars vir-
tutis disciplina constat, pars exercitatione: et discas
oportet et quod didicisti agendo confirmes. quod si
est, non tantum scita sapientiae prosunt, sed etiam
praecepta, quae adfectus nostros velut edicto coercent
48 et ablegant. 'philosophia' inquit 'dividitur in haec,
scientiam et habitum animi. nam qui didicit et fa-
cienda ac vitanda percepit, nondum sapiens est, nisi
in ea, quae didicit, animus eius transfiguratus est.
tertia ista pars praecipendi ex utroque est, et ex de-
cretis et ex habitu. itaque supervacua est ad imple-
49 dam virtutem, cui duo illa sufficiunt.' isto ergo modo
et consolatio supervacua est, nam haec quoque ex utro-
que est, et adhortatio et suasio et ipsa argumentatio.
nam et haec ab habitu animi compositi validique pro-
ficiscitur. sed quamvis ista ex optimo habitu animi
veniant, optimus animi habitus ex his est: et facit
50 illa et ex illis ipse fit. deinde istud, quod dicis, iam
perfecti viri est ac summam consecuti felicitatis hu-
manae. ad haec autem tarde pervenitur: interim etiam
imperfecto, sed proficienti demonstranda est in rebus
agendis via. hanc forsitan etiam sine admonitione

3 Sallusti Jug. 10

3—4 namecordia A || 7 recepta A || 9 discat primo B || 10 di-
dicisti] alteram d ex c B || 12 adfectus mutatum in aff- B aff-
A || 13 ablegant BA adligant s. 'ablegatio ut coercitio fit ex
edicto' Buecheler || 16 didit A || 17 ex ante decretis om. A ||
19 sufficiunt et a supra alteram u non expunctam B sufficiant A
in quo c quoque ex a correcta est || 24 habitus] habitu primo B

dabit sibi ipsa sapientia, quae iam eo perduxit ani-
mum, ut moveri nequeat nisi in rectum. inbecillioribus
quidem ingeniis necessarium est aliquem praeire: hoc
vitabis, hoc facies. praeterea si expectat tempus, quo
5 per se sciat quid optimum factu sit, interim errabit
et errando impediatur, quo minus ad illud perveniat,
quo possit se esse contentus: regi ergo debet, dum
incipit posse se regere. pueri ad praescriptum discunt.
digiti illorum tenentur et aliena manu per litterarum
10 simulacra ducuntur, deinde imitari iubentur proposita
et ad illa reformare chirographum: sic animus noster
dum eruditur ad praescriptum, iuvatur. haec sunt, 52
per quae probatur hanc philosophiae partem super-
vacuam non esse. quaeritur deinde, an ad faciendum
15 sapientem sola sufficiat. huic quaestioni suum diem
dabimus: interim omissis argumentis nonne apparet
opus esse nobis aliquo advocato, qui contra populi
praecepta praecipiat? nulla ad aures nostras vox in- 53
pune perfertur: nocent qui optant, nocent qui execran-
20 tur. nam et horum inprecatio falsos nobis metus in-
serit et illorum amor male docet bene optando. mittit
enim nos ad longinqua bona et incerta et errantia,
cum possimus felicitatem domo promere. non licet, 54
inquam, ire recta via. trahunt in pravum parentes,
25 trahunt servi. nemo errat uni sibi, sed dementiam
spargit in proximos accipitque invicem. et ideo in
singulis vitia populorum sunt, quia illa populus dedit.
dum facit quisque peiorem, factus est. didicit dete-
riora, dein<de> docuit, effectaque est ingens illa ne-

5 factum BA sed m expuncta in B || 6 eterrando A, item
in B in errando primum m fuit | illum A || 7 possit] i ex c A ||
10 proposita s praeposita B prep- A || 11 cyrographum BA h
supra y manu recentissima in B || 12 iuuatur s iuuat vel uiuat
A uiuat B || 15 sola] ol ex uf B || 16 dabimus] d ex corr. B ||
18 praecipiat] rasa littera ante t in B | ad om. A || 27 singuli
B primo || 29 deinde s dein BA. cf. C. Naegleri de particula-
rum usu dissertationis Halis ed. a. 1873 p. 4

quitia congesto in unum quod cuique pessimum scitur.
 55 sit ergo aliquis custos et aurem subinde pervellat abi-
 gatque rumores et reclamet populis laudantibus. erras
 enim, si existimas nobiscum vitia nasci: supervenerunt,
 ingesta sunt. itaque monitionibus crebris opiniones, 5
 56 quae nos circumsonant, repellantur. nulli nos vitio
 natura conciliat: illa integros ac liberos genuit. nihil
 quo avaritiam nostram inritaret, posuit in aperto. pe-
 dibus aurum argentumque subiecit calcandumque ac
 premendum dedit quidquid est propter quod calca- 10
 mur ac premimur. illa vultus nostros erexit ad
 caelum et quidquid magnificum mirumque fecerat, vi-
 deri a suspicientibus voluit: ortus occasusque et pro-
 perantis mundi volubilem cursum, interdum terrena
 aperientem, nocte caelestia, tardos siderum incessus si 15
 compares toti, citatissimos autem si cogites, quanta
 spatia numquam intermissa velocitate circumeant, de-
 defectus solis ac lunae invicem obstantium, alia deinceps
 digna miratu, sive per ordinem subeunt sive subitis
 causis mota prosiliunt, ut nocturnos ignium tractus et 20
 sine ullo ictu sonituque fulgores caeli patescentis co-
 lumnasque ac trabes et varia simulacra flammaram.
 57 haec supra nos itura disposuit, aurum quidem et ar-
 gentum et propter ista numquam pacem agens ferrum,
 quasi male nobis committerentur, abscondit. nos in 25
 lucem, propter quae pugnaremus, extulimus, nos et
 causas periculorum nostrorum et instrumenta disiecto

3 populis] i ex u B || 5 opiniones] *super ser.* conuicia A ||
 6 ante repellantur *littera rasa in A* || 7 illa *vel* nos illa s nulla
 BA *sed erasum est in A* qui in margine hoc scholion habuit De
 rebus quas natura ordinavit ad utilitate nram (*vel* ualicato
 nram) || 8 inritare *primo B* | pedibus] *super ser.* natura A ||
 9 ante subiecit *rasum aliquid B* || 10 ac] ad A || 11 illa] *super*
ser. natura A | nostros] r ex o A || 14 inter uterrena A || 19 siue
 ex sine A || 20 nocturni BA *sed in fine s rasa videtur in B: corr.*
Buecheler || 21 patescentes BA | columnaeque s || 23 natura s itura
 B. ituranatposuit *primo ut videtur A mutatum in iturandisposuit* |
 quidem B que|dem et i supra priorem e A || 27 causa B *primo*

terrarum pondere eruimus, nos fortunae mala nostra
 tradidimus nec erubescimus summa apud nos haberi,
 quae fuerant ima terrarum. vis scire, quam falsus 58
 oculos tuos deceperit fulgor? nihil est istis, quamdiu
 5 mersa et involuta caeno suo iacent, foedius, nihil ob-
 scurius, quidni? quae per longissimorum cuniculorum
 tenebras extrahuntur. nihil est illis, dum fiunt et a
 faece sua separantur, informius. denique ipsos opifices
 intuere, per quorum manus sterile terrae genus et in
 10 fernum perpurgatur: videbis quanta fuligine oblinan-
 tur. atqui ista magis inquinant animos quam corpora. 59
 et in possessore eorum quam in artifice plus sordium
 est. necessarium itaque admoneri est, habere aliquem
 advocatum bonae mentis et in tanto fremitu tumultu-
 15 que falsorum unam denique audire vocem. quae erit
 illa vox? ea scilicet, quae tibi tantis clamoribus ambi-
 tionis exsurdato salubria insusurret verba, quae di-
 cat: non est quod invidias istis, quos magnos felices 60
 que populus vocat, non est quod tibi compositae men-
 tis habitum et sanitatem plausus excutiat, non est
 20 quod tibi tranquillitatis tuae fastidium faciat ille sub
 illis fascibus purpura cultus, non est quod feliciorem
 eum iudices cui summovetur, quam te <quem> lictor
 semita deicit. si vis exercere tibi utile, nulli autem
 25 grave imperium, summove vitia. multi inveniuntur 61
 qui ignem inferant urbibus, qui inexpugnabilia saeculis
 et per aliquot aetates tuta prosternant, qui aequum
 arcibus aggerem attollant et muros in miram altitu-

1 eruimus] g *rasa ante m in A* || 3 fuerint *sed a supra*
 i B || 11 atque A || 12 possessione *primo B* || 13 est *Buecheler:*
 et BA est admoneri et s || 14 et in tanto *Schweighauser:*
 etantanto BA ante e in A *rasa s* || 18 invidias A || 19 populos
 A in quo post id nomen *rasa q fuit* | uocat] at in ras. B
 23 quem s om. BA | lector *primo B* || 24 semiita *sed i altera*
expuncta A || 25 summove in submove *mutatum manu recenti*
in A | inueuntur *primo B* || 27 aliquod *corr. in aliquot B*
 28 attollent *corr. in attollant B attollant A sed altera t ex*
corr. | miramultitudinem B *primo*

dinem eductos arietibus ac machinis quassent. multi sunt qui ante se agant agmina et tergis hostium [et] graves instent et ad mare magnum perfusi caede gentium veniant, sed hi quoque, ut vincerent hostem, cupiditate victi sunt. nemo illis venientibus restitit, 5 sed nec ipsi ambitioni crudelitatiue restiterant: tunc, cum agere alios visi sunt, agebantur. agebat infelicem Alexandrum furor aliena vastandi et ad ignota mittebat. an tu putas sanum, qui a Graeciae primum claudibus, in qua eruditus est, incipit? qui quod cuique optimum est, eripit, Lacedaemona servire iubet, Athenas tacere? non contentus tot civitatum strage, quas aut vicerat Philippus aut emerat, alias alio loco proicit et toto orbe arma circumfert, nec subsistit usquam lassa crudelitas immanium ferarum modo, quae plus quam 15 63 exigit fames, mordent? iam in unum regnum multa regna coniecit, iam Graeci Persaeque eundem timent, iam etiam a Dareo liberae nationes iugum accipiunt, it tamen ultra oceanum solemque, indignatur ab Herculis Liberique vestigiis victoriam flectere, ipsi naturae vim parat. non ille ire vult, sed non potest stare, non aliter quam in praereps deiecta pondera, 64 quibus eundi finis est iacuisse. ne Gnaeo quidem Pompeio externa bella ac domestica virtus aut ratio suadebat, sed insanus amor magnitudinis falsae. modo 25 in Hispaniam et Sertoriana arma, modo ad colligandos piratas ac maria pacanda vadebat. hae praetexebantur 65 causae ad continuandam potentiam. quid illum in Africam, quid in septentrionem. quid in Mithridaten

2 agent corr. in agant A | hostium graues s hostium et graues BA. agmina hostium et tergis graves prop. Buecheler | 4 hiⁱ B hii A || 5 cupiditatē A | uicti A sed i prior transfossa | 9 ante an rasum aliquid in B || 12 ciuitatem A || 16 fames s famis BA || 17 coiecit in coniecit corr. B coniecit A. coiecit Windhaus | eundem primo B || 19 oceanum A || 20 uictoriam BA. victor viam Buecheler || 21 uimperat A || 23 negneo BA || 26 colligendos BA: corr. Madrig || 27 preteceebantur sed e erasa A || 28 continuandum primo A | qui A || 29 affricam ut

et Armeniam et omnis Asiae angulos traxit? infinita scilicet cupido crescendi, cum sibi uni parum magnus videretur. quid C. Caesarem in sua fata pariter ac publica inmisit? gloria et ambitio et nullus supra 5 ceteros eminendi modus. unum ante se ferre non potuit, cum res publica supra se duos ferret. quid, tu C. Marium semel consulem — unum enim consulatum accepit, ceteros rapuit — cum Teutonos Cimbrosque concideret, cum Iugurtham per Africae deserta sequeretur, tot 10 pericula putas adpetisse virtutis instinctu? Marius exercitus, Marium ambitio ducebat. isti cum omnia 67 concuterent, concutiebantur turbinum more, qui rapta convolvunt, sed ipsi ante volvuntur et ob hoc maiore impetu incurrunt, quia nullum illis sui regimen est 15 ideoque cum multis fuerunt malo, pestiferam illam vim, qua plerisque nocuerunt, ipsi quoque sentiunt. non est quod credas quemquam fieri aliena infelicitate felicem. omnia ista exempla, quae oculis atque auri- 68 bus nostris ingeruntur, retexenda sunt et plenum malis sermonibus pectus exhaustiendum. inducenda est in occupatum locum virtus, quae mendacia et contra verum placentia exstirpet, quae nos a populo, cui nimis credimus, separet ac sinceris opinionibus reddat. hoc est enim sapientia, in naturam converti et eo restitui, 25 unde publicus error expulerit. magna pars sanitatis 69 est hortatores insaniae reliquisse et ex isto coitu invicem noxio procul abisse. hoc ut esse verum scias, aspice, quanto aliter unusquisque populo vivat, aliter sibi. non est per se magistra innocentiae solitudo nec

cidetur primo B | septemtrionem A | qui A | mitridaten A, et in B h corrigendo factu || 3 G. supra versum B om. A | facta sed e deleta B || 4 inmisit A sed prior s expuncta | abicio A || 5 ceterosominendi A || 6 resp. BA | G. B. in A nota distinctionis signo quam G litterae similior fuit || 10 marisus A sed prior s expuncta | 17 felicitate primo B || 20 exauriendum BA | indocenda sed u supra o B || 21 mendicia primo B || 26 exito B primo coitu BA coetu s. illud nunc serrat Buecheler comparans Stati silc. III 1, 86 aliaq. exempla || 28 uiuat alter primo A || 29 solido A sed correctum manu recenti

frugalitatem docent rura, sed ubi testis ac spectator
 abcessit, vitia subsidunt, quorum monstrari et con-
 70 spici fructus est. quis eam, quam nulli ostenderet,
 induit purpuram? quis posuit secretam in auro da-
 pem? quis sub alicuius arboris rusticae proiectus 5
 umbra luxuriae suae pompam solus explicuit? nemo
 oculis suis lautus est, ne paucorum quidem aut fami-
 liarium, sed apparatus vitiorum suorum pro modo
 71 turbae spectantis expandit. ita est: inritamentum est
 omnium, in quae insanimus, admirator et conscius. ne 10
 concupiscamus efficies, si ne ostendamus effeceris. am-
 bitio et luxuria et inpotentia scaenam desiderant: sa-
 72 nabis ista, si absconderis. itaque si in medio urbium
 fremitu conlocati sumus, stet ad latus monitor et contra
 laudatores ingentium patrimoniorum laudet parvo di- 15
 vitem et usu opes metientem. contra illos, qui gra-
 tiam ac potentiam attollunt, otium ipse suspiciat tra-
 ditum litteris et animum ab externis ad sua reversum.
 73 ostendat ex constitutione vulgi beatos in illo invidioso
 fastigio suo trementes et adtonitos longeque aliam de 20
 se opinionem habentes quam ab aliis habetur. nam
 quae aliis excelsa videntur, ipsis praerupta sunt. ita-
 que exanimantur et trepidant, quotiens despexerunt in
 illud magnitudinis suae praeceptum. cogitant enim varios
 74 casus et in sublimi maxime lubricos. tunc adpetita 25
 formidant et quae illos graves aliis reddit, gravior ipsis
 felicitas incubat. tunc laudant otium lene et sui iuris,

5 proiectus = protectus BA || 6 luxuriam suam sed e supra
 m finalem utriusque nominis | pompam] a ex corr. B || 6—7 ne-
 molis primo B || 15 ingenium A primo || 16 metientem] post
 me rasa littera relut n in B || 17 suscipiat A || 18 ad] a primo
 A || 19 constitutionem sed m deleta B | beato A primo || 20 fa-
 stigio] f fortasse ex u B | trementis B primo | inter longe et que
 rasum aliquid in B || 21 habentis B primo || 22 excessa sed l supra
 priorem s A || 23 exanimantur corr. in exanimantur B | desperunt
 primo A || 24 illū sed d recenti manu adiectum A || 26 gravior sed
 u fortasse ex t B || 27 claudant BA sed in B e atramento albe-
 scente expuncta | ostium BA sed in B s eodem modo expuncta

odio est fulgor et fuga a rebus adhuc stantibus quae-
 ritur. tunc demum videas philosophantis metu et
 aegrae fortunae sana consilia. nam quasi ista inter
 se contraria sint, bona fortuna et mens bona, ita me-
 5 lius in malis sapimus: secunda rectum auferunt. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Petis a me, ut id, quod in diem suum dixeram 1 XCV
 debere differri, repraesentem et scribam tibi, an haec
 pars philosophiae, quam Graeci paraeneticon vocant,
 10 nos praeceptivam dicimus, satis sit ad consummandam
 sapientiam. scio te in bonam partem accepturum, si
 negavero. eo magis promitto et verbum publicum
 perire non patior: 'postea noli rogare, quod inpetrare
 nolueris.' interdum enim enixe petimus id, quod re- 2
 15 cusaremus, si quis offerret. haec sive levitas est sive
 vernilitas, punienda est annuendi facilitate. multa vi-
 deri volumus velle, sed nolumus. recitator historiam
 ingentem attulit minutissime scriptam, artissime plic-
 tam et magna parte perlecta 'desinam' inquit 'si vul-
 20 tis.' adclamatur 'recita, recita' ab iis, qui illum om-

7 dixeram] ep. 94, 52 || 13 pro versa com. habuit Ribbeck

2 philosophantis A | metus BA: corr. Muretus. ante metus
 quod retinet plene distingui vult Ribbeck || 5 post auferunt in A
 primo VEL fuit, tum raso illo VALE || 6 inscriptio rubricata est in BA ||
 8 debere] post de rasa littera relut f in B | representem BA ||
 9 greci A sed talia posthac raro enotabimus | paraeneticon BA
 sed post r in B littera adglutinata, fortasse a || 10 non B | pre-
 ceptivam A | consummandam = consummendam B consumen-
 dam A || 13 quod BA. quom O. Ribbeck || 14 enixe (ob supra
 e priorem) B obnixe A || 16 annuendi Windhaus et Buecheler: mu-
 tendi BA sed in B addito signo quo corruptela indicari videtur. mu-
 tua promittendi coni. Madvig || 18 minutissimis primo B. attu-
 lit literis minutissimis Aem. Hermes. non accedo | plectam BA
 plectam = cf. Stat. silv. IV 9, 29 replictae. 'sunt ἰσόπλοκα' Bue-
 cheler || 19 perlecta ex perlecta B | si vultis = si multis B si-
 multis A || 20 recita. recita sed post priorem recita supra
 scriptum re B recitare recita A ubi re medium delecit manus recens

mutescere illic cupiunt. saepe aliud volumus, aliud
optamus et verum ne dis quidem dicimus, sed di aut
3 non exaudiunt aut miserentur. ego me omissa miseri-
cordia vindicabo et tibi ingentem epistulam inpingam,
quam tu si invitus leges, dicito: 'ego mihi hoc con- 5
traxi' teque inter illos numera, quos uxor magno
ducta ambitu torquet, inter illos, quos divitiae per
summum adquisitae sudorem male habent, inter illos,
quos honores nulla non arte atque opera petiti dis-
4 cruciant, et ceteros malorum suorum compotes. sed 10
ut omissio principio rem ipsam adgrediar, 'beata' in-
quiunt 'vita constat ex actionibus rectis. ad actiones
rectas praecepta perducunt: ergo ad beatam vitam
praecepta sufficiunt.' non semper ad actiones rectas
praecepta perducunt, sed cum obsequens ingenium est: 15
aliquando frustra admoventur, si animum opiniones
5 obsident pravae. deinde etiam si recte faciunt, nesciunt
facere se recte. non potest enim quisquam nisi ab
initio formatus et tota ratione compositus omnes exe-
qui numeros, ut sciat, quando oporteat et in quantum 20
et cum quo et quemadmodum et quare. non potest
toto animo honesta conari, ne constanter quidem aut
6 libenter, sed respiciet, sed haesitabit. 'si honesta' in-
quit 'actio ex praeceptis venit, ad beatam vitam prae-
cepta abunde sunt: atqui <est> illud, ergo et hoc.' his 25
respondebimus actiones honestas et praeceptis fieri,
7 non tantum praeceptis. 'si aliae' inquit 'artes con-
tentae sunt praeceptis, contenta erit et sapientia, nam
et haec ars vitae est. atqui gubernatorem facit ille,
qui praecipit: sic move gubernaculum, sic vela sum- 30

1 illico Erasmus², sed ilico ubi Seneca? debuit olī cupiunt ||

2 dīs B | dii BA || 4 epistulam B epistolam A || 5 inuitus] in
supra scriptum manu non diversa A || 9 scrutiant A || 11 om-
nisso A || 17 deinde — (18) se recte suspectat Hilgenfeld ||
19 omnes ex omnis B || 22 animoteonesta BA animo ad honesta
s | conari ne s conari me A conarime B. ad honesta coniti,
ne Madvig frustra || 25 atqui est 'retus lectio Pinc.': atque BA
i pro e recens ut videtur manus in B || 30 praeceptis A

mitte, sic secundo vento utere, sic adverso resiste, sic
dubium communemque tibi vindica. alios quoque arti-
fices praecepta conformant: ergo in hoc idem poterunt
artifice vivendi.' omnes istae artes circa instrumenta 8
5 vitae occupatae sunt, non circa totam vitam. itaque
multa illas inhihent extrinsecus et impediunt, spes,
cupiditas, timor. at haec, quae artem vitae professae
est, nulla re, quo minus se exerceat, vetari potest.
discutit enim impedimenta et traicit obstantia. vis
10 scire, quam dissimilis sit aliarum artium condicio
et huius? in illis excusatus est voluntate peccare
quam casu, in hac maxima culpa est sponte delinquere.
quod dico, tale est. grammaticus non erubescet soloecismo, si sciens fecit, erubescet, si nesciens; medicus 9
15 si deficere aegrum non intellegit, quantum ad artem,
magis peccat quam si se intellegere dissimulat. at
in hac arte vivendi turpior volentium culpa est. adice
nunc, quod artes quoque pleraeque, immo ex omnibus
liberalissimae habent decreta sua, non tantum prae-
20 cepta, sicut medicina. itaque alia est Hippocratis secta,
alia Asclepiadis, alia Themisonis. praeterea nulla ars 10
contemplativa sine decretis suis est, quae Graeci vo-
cant dogmata, nobis vel decreta licet appellare vel
scita vel placita, quae et in geometria et in astro-
25 nomia invenies. philosophia autem et contempla-
tiva est et activa: spectat simul agitque. erras
enim, si tibi illam putas tantum terrestres operas pro-
mittere: altius spirat. totum, inquit, mundum scru-

2 alios] hic desinit quaternio quintus in BA. uterque codex
in imo margine subnotatum habet QV. a quoque incipit septi
quaternionis primum folium || 3 confirmant BA: corr. Gertz |
potuerunt A || 7 athaec sed at ex ad corr. B adhuc A || 9 traicit
Bartsch: tractat BA. tranat Baehrens || 11 excusatus BA sed i
supra scripta B || 13 soloecismo] post is est alterum is vel si erasum
in B || 15 partem sed p transfossa B || 16 at BA sed ex ad
correctum B || 18 pleraque BA || 19 liberatissimae BA || 22 con-
temptiva primo B || 24 geometria] g super scriptu B || 27 ope-
ras s opera BA

tor nec me intra contubernium mortale contineo suadere vobis ac dissuadere contenta. magna me vocant
 11 supraque vos posita. 'nam tibi de summa caeli ratione deumque disserere incipiam et rerum primordia pandam: unde omnis natura creet res, auctet alatque, quod
 5 que eadem rursus natura perempta resolvat', ut ait Lucretius. sequitur ergo ut, cum contemplativa sit,
 12 habeat decreta sua. quid? quod facienda quoque nemo rite obibit nisi is, cui ratio erit tradita, qua in quaque re omnes officiorum numeros exequi possit, quos non
 10 servabit, qui in rem *praesentem* praecepta acceperit, non in omnem. inbecilla sunt per se et, ut ita dicam, sine radice, quae partibus dantur. decreta sunt, quae muni-
 ant, quae securitatem nostram tranquillitatemque tueantur, quae totam vitam totamque rerum naturam
 15 simul contineant. hoc interest inter decreta philosophiae et praecepta, quod inter elementa et membra: haec ex illis dependent, illa et horum causae sunt et
 13 omnium. 'antiqua' inquit 'sapientia nihil aliud quam facienda ac vitanda praecepit, et tunc longe meliores
 20 erant viri: postquam docti prodierunt, boni desunt. simplex enim illa et aperta virtus in obscuram et solertem scientiam versa est docemurque disputare, non
 14 vivere.' fuit sine dubio, ut dicitis, vetus illa sapientia cum maxime nascens rudis non minus quam ceterae
 25 artes, quarum in processu subtilitas crevit. sed ne opus quidem adhuc erat remediis diligentibus. nondum in tantum nequitia surrexerat nec tam late se sparserat. poterant vitiis simplicibus obstare remedia

3 *Lucreti I 54 ss.*

1 contineo] e *correcta ex u* B || 4 pandam *sed altera a corr. ex e fortasse* B || 5 nature re et BA | auctet *sed supra t priorem addita i* B auctet A | quove eadem rursus *Lucr.* || 7 cum contemplativa B cumtemplativa A || 10 omnes *ex omnis corr.* B omnes A || 11 in rem praesentem *Aem. Hermes:* in rem BA || 12 omnem *ex omne* BA || 17 membra A || 22 solertem BA

simplicia. nunc necesse est tanto operosiora esse munimenta, quanto vehementiora sunt, quibus petimur. medicina quondam paucarum fuit scientia herbarum,
 15 quibus sisteretur fluens sanguis, vulnera coirent, paulatim deinde in hanc pervenit tam multiplicem varietatem. nec est mirum tunc illam minus negotii habuisse firmis adhuc solidisque corporibus et facili cibo nec per artem voluptatemque corrupto, qui postquam coepit non ad tollendam, sed ad inritandam famem
 10 quaeri et inventae sunt mille conditurae, quibus aviditas excitaretur, quae desiderantibus alimenta erant, onera sunt plenis. inde pallor et nervorum vino mendantium tremor et miserabilior ex cruditatibus quam ex fame macies. inde incerti labantium pedes et semper
 15 per qualis in ipsa ebrietate titubatio. inde in totam cutem umor admissus distensusque venter, dum male adsuescit plus capere quam poterat. inde suffusio luridae bilis et decolor vultus tabesque in se putrescentium et retorridi digiti articulis obrigescentibus nervorumque sine sensu iacentium torpor aut palpitatio
 20 [corporum] sine intermissione vibrantium. quid capitis vertigines dicam? quid oculorum auriumque tormenta et cerebri exaestuantis verminationes et omnia, per quae exoneramur, internis ulceribus adfecta? innumera
 25 rabilia praeterea febrium genera, aliarum impetu saevientium, aliarum tenui peste repentium, aliarum cum horrore et multa membrorum quassatione venientium? quid alios referam innumerabiles morbos, supplicia

1 operosiora B *sed i prior transfossa* || 9 adtollendam B | adritandam *sed in super additum* B || 11 diserantibus primo B || 14 labantium *ex labentium* BA || 16 ante umor *adiecit h manus recentissima in* B | uenter dū *ex uertendū corr.* B || 18 tabesque viscerum putrescentium *P. Thomas. potius dentium post putr. addi voluit Koch* || 21 corporum *seclisit Muretus. cordum prop. Windhaus.* praecordiorum *Buecheler coll. ep. 74, 3* || 23 cerebri *sed e prior super addita* B celebri A || 27 horrere B *sed prior e transfossa et o supra scripta* | membrorum primo A | uiuentium B *sed uiu expunctum et ueni supra scriptum* || 28 subplitia A

luxuriae? immunes erant ab istis malis, qui nondum
se deliciis solverant, qui sibi imperabant, sibi mini-
strabant. corpora opere ac vero labore durabant aut
cursu defatigati aut venatu aut tellure versanda. ex-
cipiebat illos cibus, qui nisi esurientibus placere non
posset. itaque nihil opus erat tam magna medicorum
supellectile nec tot ferramentis atque pyxidibus. simplex
erat ex causa simplici valitudo: multos morbos multa
19 fericula fecerunt. vide, quantum rerum per unam
gulam transiturarum permisceat luxuria, terrarum ma-
risque vastatrix. necesse est itaque inter se tam di-
versa dissideant et hausta male digerantur aliis alio
nitentibus. nec mirum, quod inconstans variusque
ex discordi cibo morbus est et illa ex contrariis
naturae partibus in eundem compulsa redundant. inde
20 tam multo aegrotamus genere quam vivimus. maxi-
mus ille medicorum et huius scientiae conditor feminis
nec capillos defluere dixit nec pedes laborare: atqui
et capillis destituuntur et pedibus aegrae sunt. non
mutata feminarum natura, sed victa est: nam cum vi-
rorum licentiam aequaverint, corporum quoque virilium
21 incommoda aequarunt. non minus pervigilant, non
minus potant, et oleo et mero viros provocant; aequae
invitis ingesta visceribus per os reddunt et vinum
omne vomitu remetuntur; aequae nivem rodunt, sola-
cium stomachi aestuantis. libidine vero ne maribus

2 deliciis A || 4 tellure *cod. Rehdig.* tollere BA uersantia BA:
corr. Windhaus || 7 ferramentu B *sed u transfossa et is supra scrip-*
tum | puxidibus *sed u expuncta et y supra scripta* B || 8 ex cena
s. Buecheler || 9 fericula in fericula *corr.* B fericula A || 10 per-
misceat] alteram e supra scriptam habet B | luxoria A || 11 tā
eadem manu supra scriptum est in A || 12 hausta male male dig.
Gertz || 13 instans B *sed ē supra scriptum* || 15 in eundem locum
vel ventrem compulsa coni. Stephanus | compulsa A | repugnant
coni. Schultess || 16 nullo BA: *corr. Haupt. novo P. Thomas,*
nullo non ego dubitans, interim etiam Buecheler || 19 distituuntur
corr. in dest- B *dest-* A || 20 uicta BA uita alii. *vide Madvigii*
adv. III p. 211 adn. || 24 inuitiis *sed extrema i transfossa* B
26 stomachi BA

quidem cedunt, pati natae, di illas deaeque male per-
dant! adeo perversum commentae genus inpudicitiae
viros ineunt. quid ergo mirandum est maximum me-
dicorum ac naturae peritissimum in mendacio prendi,
5 cum tot feminae podagricae calvaeque sint? benefi-
cium sexus sui vitiis perdiderunt et, quia feminam
exuerant, damnatae sunt morbis virilibus. antiqui
medici nesciebant dare cibum saepius et vino fulcire
venas cadentes, nesciebant sanguinem mittere et diuti-
10 nam aegrotationem balneo sudoribusque laxare, nescie-
bant crurum vinculo brachiorumque latentem vim et
in medio sedentem ad extrema revocare. non erat ne-
cesse circumspicere multa auxiliorum genera, cum
essent periculorum paucissima: nunc vero quam longe
15 processerunt mala valitudinis! has usuras voluptatum
pendimus ultra modum fasque concupitarum. innu-
merabiles esse morbos non miraberis: cocos numera-
cessat omne studium et liberalia professi sine ulla
frequentia desertis angulis praesident. in rhetorum
20 ac philosophorum scholis solitudo est: at quam cele-
bres culinae sunt, quanta circa nepotum focos iuven-
tus premitur! transeo puerorum infeliciū greges, 24
quos post transacta convivia aliae cubiculi contumeliae
exspectant. transeo agmina exoletorum per nationes
25 coloresque discripta, ut eadem omnibus levitas sit, ea-
dem primae mensura lanuginis, eadem species capillo-
rum, ne quis, cui rector est coma, crispulis miscea-

1 cedunt B || 4 mendatio BA *sed e supra t deletam* B |
6 sui B suis A || 7 morbis *sed i ex o corr.* A | Antiquis
primo B || 9 cadentes A *ex cadentis fecit* B | sanguinem B ||
14 essent *sed n supra verum* B || 15 voluptatum] i *delevit*
manus recentissima in B || 17 non miraberis] *cf. p. 372, 8 adn.* |
19 rhetorum *sed prior h transfossa* B rethorum A || 22 premi-
tur ut *coniecit Pincianus* B *compendiose, nisi nota post premit*
distinctionis signum est, premit A || 23 contummeliae A || 24 exole-
torum BA *sed s supra scripta* B || 25 descripta BA *sed e ex i*
facta in B | sit taedem B *sed ta transverberatum est et super*
scripta a post e priorem || 27 inter coma et crispulis erasa s in B

tur. transeo pistorum turbam, transeo ministratorum,
per quos signo dato ad inferendam cenam discurritur.
25 di boni, quantum hominum unus venter exercet! quid?
tu illos boletos, voluptarium venenum, nihil occulti
operis iudicas facere, etiam si praesentanei non fue- 5
runt? quid? tu illam aestivam nivem non putas cal-
lum iocineribus obducere? quid? illa ostrea, inertissi-
mam carnem caeno saginatam, nihil existimas limosae
gravitatis inferre? quid? illud sociorum garum, pre-
tiosam malorum piscium saniem, non credis urere salsa 10
tabe praecordia? quid? illa purulenta et quae tantum
non ex ipso igne in os transferuntur, iudicas sine noxa
in ipsis visceribus extinguere? quam foedi itaque pesti-
lentesque ructus sunt, quantum fastidium sui exhalan-
tibus crapulam veterem! scias putrescere sumpta, non 15
26 concoqui. memini fuisse quondam in sermone nobilem
patinam, in quam quicquid apud lautos solet diem
ducere, properans in damnum suum popina congesse-
rat: veneriae spondylisque et ostrea catenus circumcisa,
qua eduntur, intervenientibus distinguebantur echinis. 20
totam destructique sine ullis ossibus nulli constrave-
27 rant. piget esse iam singula: coguntur in unum sa-
pores. in cena fit, quod fieri debebat in ventre: ex-
pecto iam, ut manducata ponantur. quantulo autem
hoc minus est, testas excerpere atque ossa et dentium 25

2 cenam B caenam A || 3 post boni aliquid rasi B || 10 falsa A
et primo B || 13 ante visceribus rasa s in A || 14 quantam A primo ||
15 crapulam hesternam coni. Cornelissen, crapulam. in ventre
Gertz || 17 pati nam B || 20 echinitotam sed ini expunctum et nis
super scriptum B in quo am transfodit et torti scripsit manus
recens. echinis totam A ubi supra totam scripsit torti manus
recens. intervenientibus turdis (cf. Plin. n. h. XXXII 151) di-
stinguebantur. echini totam distructique sine ullis ossibus
nulli constraverunt temptavit Hermes || 21 totam dissecti structi-
que sim. Buecheler | multi in nulli corr. B | constraverunt
Erasmus¹ || 22 conguntur BA sed punctum supra n priorem B.
congeruntur Windhaus | saporis BA || 23 quod sic B quid A |
debebat Gertz: debet saturo BA sed uro supra versum B

opera cocum fungi? 'gravest luxuriari per singula:
omnia semel et in eundem saporem versa ponantur.
quare ego ad unam rem manum porrigam? plura ve-
niant simul, multorum ferculorum ornamenta coeant
5 et cohaereant. sciant protinus hi, qui iactationem ex 28
istis peti et gloriam aiebant, non ostendi ista, sed
conscientiae dari. pariter sint, quae disponi solent,
uno iure perfusa. nihil intersit: ostrea, echini, spon-
dyli, nulli perturbati concoctique ponantur.' non esset
10 confusior vomentium cibus. quomodo ista perplexa 29
sunt, sic ex istis non singulares morbi nascuntur, sed
inexplicabiles, diversi, multiformes, adversus quos et
medicina armare se coepit multis generibus, multis
observationibus. idem tibi de philosophia dico. fuit
15 aliquando simplicior inter minora peccantes et levi
quoque cura remediabiles: adversus tantam morum
eversionem omnia conanda sunt. et utinam sic deni-
que lues ista vindicetur! non privatim solum, sed 30
publice furimus. homicidia compescimus et singulas
20 caedes: quid bella et occisarum gentium gloriosum
scelus? non avaritia, non crudelitas modum novit. et
ista quamdiu furtim et a singulis fiunt, minus noxia
minusque monstruosa sunt: ex senatus consultis plebis-
que scitis saeva exercentur et publice iubentur vetata
25 privatim. quae clam commissa capite luerent, tum quia 31

1 grauest in grauest^o corr. B graue est A || 3 ueniant ex
ueniunt corr. A || 5—6 ex isti primo B || 8 ante nihil aliquid rasum
est in A | ostrea ex ostria corr. B | echinisponduli A echini
spondus li sed s transfossa mutavit u in y manus recens in B ||
9 nulli BA sed s; ut videtur in A addidit manus recens ||
10 post confusior aliquid rasum est in B | vomentium B sed
ante mo-duae litt. rasae, fort. uo. mumentium A vo supra mu manus
recens || 13 multis remediis, multis obs. G. Gemoll. fort. multis
remediorum generibus cf. ep. 95, 22 extr. || 15 peccantis primo B ||
16 curaremediabiles B curaremediabiles sed re transfossum A ||
18 vindicatur in vindicetur mutatum B || 23 monstruosa in mon-
struosa corr. B monstruosa A || 24 uetata BA uetita s. vetavit
Persius V 90 || 25 luerent tum BA supra tum manus recentissima
eadem in A. luerentur Haase. illud rerum esse monuit Buecheler

paludati fecere, laudamus. non pudet homines, mitis-
 simum genus, gaudere sanguine alterno et bella ge-
 rere gerendaque liberis tradere, cum inter se etiam
 32 mutis ac feris pax sit. adversus tam potentem expli-
 citumque late furorem operosior philosophia facta est
 et tantum sibi virium sumpsit, quantum iis, adversus
 quae parabatur, accesserat. expeditum erat obiurgare
 indulgentes mero et petentes delictiorem cibum, non
 erat animus ad frugalitatem magna vi reducendus, a
 33 qua paullum discesserat: 'nunc manibus rapidis opus
 est, nunc arte magistra.' voluptas ex omni quaeritur.
 nullum intra se manet vitium: in avaritiam luxuria
 praeceptus est. honesti oblivio invasit. nihil turpest,
 cuius placet pretium. homo, sacra res homini, iam
 per lusum ac iocum occiditur et quem erudiri ad in-
 ferenda accipiendaque vulnera nefas erat, is iam nudus
 inermisque producitur satisque spectaculi ex homine
 34 mors est. in hac ergo morum perversitate desideratur
 solito vehementius aliquid, quod mala inveterata discu-
 tiat: decretis agendum est, ut revellatur penitus falso-
 rum recepta persuasio. his si adiunxerimus praecepta,
 consolationes, adhortationes, poterunt valere: per se
 35 inefficaces sunt. si volumus habere obligatos et malis,
 quibus iam tenentur, avellere, discant, quid malum,
 quid bonum sit. sciant omnia praeter virtutem mu- 25

10 Vergiliana conflata ex Aen. VIII 441 et VI 261

1 pudet ξ putet BA || 7 quae ex quam corr. B ex quem A |
 propono accesserat. ante expeditum erat — nunc | accesserat ex
 accesserit corr. B | obiurgaret primo B || 8 indulgentis — petentis
 primo B | delictiorem ex delictorem factum B || 10 paullum
 Haase: paulum in paululum corr. B paululum A cf. ep. 108, 4 |
 discescerat A || 13 turpe est BA sed turpest primo B || 16 iis B primo ||
 17 in homine ed. Rom. ex hominis morte est coni. G. Gemoll, neutri
 assentior || 19 solitu A || 20 reuelletur A || 22 potuerunt A primo ||
 23 si nolumus (sic ξ) habere obligatos, set malis e. q. s. coni.
 Bachrens. concinnius erit si bono (vel bonis) volumus habere
 obligatos et || 24 auulnere BA auellere super scr. manu recenti A

tare nomen, modo mala fieri, modo bona. quemad-
 modum primum militiae vinculum est religio et signo-
 rum amor et deserendi nefas, tunc deinde facile cetera
 exiguntur mandanturque iusiurandum adactis, ita in
 5 iis, quos velis ad beatam vitam perducere, prima fun-
 damenta iacienda sunt et insinuanda virtus. huius
 quadam superstitione teneantur; hanc ament; cum
 hac vivere velint, sine hac nolint. 'quid ergo? non 36
 quidam sine institutione subtili evaserunt probi magnos-
 que profectus adsecuti sunt, dum nudis tantum prae-
 ceptis obsecuntur?' fateor, sed felix illis ingenium
 fuit et salutaria in transitu rapuit. nam ut di immor-
 tales nullam didicere virtutem cum omni editi et pars
 naturae eorum est bonos esse, ita quidam ex homini-
 15 bus egregiam sortiti indolem in ea, quae tradi solent,
 perveniunt sine longo magisterio et honesta complexi
 sunt, cum primum audire (unde ista tam rapacia vir-
 tutis ingenia vel ex se fertilia). at illis aut hebetibus
 et optusis aut mala consuetudine obsessis diu robigo
 20 animorum effricanda est. ceterum, ut illos in bonum 37
 pronos citius educit ad summa, et hos inbecilliores
 adiuvabit malisque opinionibus extrahet, qui illis phi-
 losophiae placita tradiderit: quae quam sint necessaria,
 sic licet videas. quaedam insident nobis, quae nos ad
 25 alia pigros, ad alia temerarios faciunt. nec haec au-
 dacia reprimi potest nec illa inertia suscitari, nisi
 causae eorum eximuntur, falsa admiratio et falsa for-

1 mala fieri A malafieri ex malefieri factum B || 2 singu-
 lorum BA signorum super scripsit manus recens in A || 3 ceterae
 A ceterae B || 4 mandanturque BA sed punctum supra alteram
 n B || 6 post iacienda rasura est in B || 9 subtile in subtili corr.
 B || 12 dii BA || 15 tradi diu solent coni. Gertz || 17 audire B
 primo | inde Bartsch fort. recte | rapaci primo B || 18 et illis BA
 at super scr. manus recens in A || 20 effricanda primo B | cet- B | ut
 BA. et Bartsch et Madvig || 21 educit BA. educet Bartsch et
 Madvig | non opus est summa, ita et || 22 extraet in extrahet
 corr. manu eadem A || 24 sic licet Haase: scilicet BA || 24—25 ad
 agros pigros BA alia super scripsit manus recens in A

mido. haec nos quamdiu possident, dicas licet: 'hoc patri praestare debes, hoc liberis, hoc amicis, hoc hospitibus': temptantem avaritia retinebit. sciet pro patria pugnandum esse, *sed* dissuadebit timor; sciet pro amicis desudandum esse ad extremum usque [ad 5 sudorem], *sed* deliciae vetabunt; sciet in uxore gravissimum esse genus iniuriae paelicem, *sed* illum libido 38 in contraria inpinget. nihil ergo proderit dare praecepta, nisi prius amoveris obstatura praeceptis, non magis quam proderit arma in conspectu posuisse pro- 10 piusque admovisse, nisi usurae manus expediuntur. ut ad praecepta, quae damus, possit animus ire, solvendus est. putemus aliquem facere, quod oportet: non 39 faciet adsidue, non faciet aequaliter. nesciet enim, quare faciat. aliqua vel casu vel exercitatione exhibunt 15 recta, *sed* non erit in manu regula, ad quam exigantur, cui credat recta esse, quae fecit. non promittet 40 se talem in perpetuum, qui bonus casu est. deinde praestabunt tibi fortasse praecepta, ut quod oportet faciat, non praestabunt, ut quemadmodum oportet: si 20 hoc non praestant, ad virtutem non perducunt. faciet quod oportet monitus, concedo: *sed* id parum est, quoniam quidem non in facto laus est, *sed* in eo, quem- 41 admodum fiat. quid est cena sumptuosa flagitiosius et equestrem censum consumente? quid tam dignum 25 censoria nota, si quis, ut isti ganeones loquuntur, sibi hoc et genio suo praestet? et deciens tamen sestertio

4 *sed addidit Koch* || 5 desuadendum B *primo*, desudendum A *sed a supra alteram e manus recens addidit* | usque ad sudorem *primo* B usque sudorem A. sudorem suspectum fuit iam Grutero, cf. ep. 98, 6 || 6 delitiae B *primo* | erant qui praecoptarent in uxorem, *sed vide ep. 81, 16* || 8 inpinget Erasmus²: inpingit BA *sed inpinguit B primo* || 16 at quam BA || 17 redat A || 18 casu s casus BA || 20 facias BA *sed ex faciat ut videtur B. hoc verum esse monuit Gertz* || 22 qñ (i. quoniam) B qñ A || 24 quemadmodum *primo* A *primo* | caena A cena B || 25 cę nam *sed nam deletum B caenam A censum super scr. manus recens in A* || 26 ganeoses BA || 27 deciens Hermes: docens BA totiens s. est senatorius census, quo similiter

aditiales cenae frugalissimis viris constiterunt. eadem res, si gulae datur, turpis est, si honori, reprehensionem effugit. non enim luxuria, *sed* inpena sollemnis est. mullum ingentis formae — quare autem non pondus 42 5 adicio et aliquorum gulam inrito? quattuor pondo et selibram fuisse aiebant — Tiberius Caesar missum sibi cum in macellum deferri et veniri iussisset: 'amici' inquit, 'omnia me fallunt, nisi istum mullum aut Apicius emerit aut P. Octavius.' ultra spem illi coniec- 10 tura processit: liciti sunt, vicit Octavius et ingentem consecutus est inter suos gloriam, cum quinque sester- tiis emisset piscem, quem Caesar vendiderat, ne Apicius quidem emerat. numerare tantum Octavio fuit turpe, non illi, qui emerat, ut Tiberio mitteret, quamquam 15 illum quoque reprenderim: admiratus est rem, qua putavit Caesarem dignum. amico aliquis aegro ad- 43 sidet: probamus. at hoc hereditatis causa facit: vultur est, cadaver expectat. eadem aut turpia sunt aut honesta: refert, quare aut quemadmodum fiant. omnia 20 autem honesta fient, si honesto nos addixerimus idque unum in rebus humanis bonum iudicaverimus quaeque ex eo sunt, cetera in diem bona sunt. ergo infigi 44 debet persuasio ad totam pertinens vitam: hoc est, quod decretum voco. qualis haec persuasio fuerit, 25 talia erunt, quae agentur, quae cogitabuntur. qualia autem haec fuerint, talis vita erit. in particulas sua-

utitur de benef. VII 9, 2 || 1 frugalessimis *primo* A || 2 singula edatur A singulaedatur B *correxit manus recens in A* || 4 mullum ex mulum B || 5 ponde B *primo* || 6 agebant B *primo* | tñ *sed n et lineola postea adiecta B* tibus^{er} (er super scripsit recens) A || 7 uenire ex ueniri corr. B ueniri *sed e super scripta a manu recenti A. cf. Diomed. p. 368, 24 K.* || 8 mullum *primo* A || 9 illicoietura *primo* B || 11 quinque sestertius A *primo*, millib. super scripsit et s finalem vocis sestertius mutavit in m manus recens || 12 quē corr. e quae B || 14 non in nam corr. B nam A | ille BA. non illi 'vetus lectio Pinc.' || 17 at ex ad corr. B || 21 iudicaueremus *primo* B || 22 infigi ex infidi B infigi A infundi s || 24 fuit *primo* B || 25 cogitabantur *primo* B

45 sisse totum ordinanti parum est. M. Brutus in eo libro, quem *περὶ καθήκοντος* inscripsit, dat multa praecepta et parentibus et liberis et fratribus: haec nemo faciet, quemadmodum debet, nisi habuerit, quo referat. proponamus oportet finem summi boni, ad 5 quem nitamur, ad quem omne factum nostrum dictumque respiciat: veluti navigantibus ad aliquod sidus 46 derigendus est cursus. vita sine proposito vaga est. quod si utique proponendum est, incipiunt necessaria esse decreta. illud, ut puto, concedes, nihil esse tur- 10 pius dubio et incerto ac timide pedem referente. hoc in omnibus rebus accidet nobis, <nisi> eximuntur, quae reprendunt animos et detinent et †preconarique 47 totos vetant. quomodo sint di colendi, solet praecipi. accendere aliquem lucernas sabbatis prohibeamus, quon- 15 iam nec lumine di egent et ne homines quidem delectantur fuligine. vetemus salutationibus matutinis fungi et foribus adsidere templorum: humana ambitio istis officiis capitur, deum colit, qui novit. vetemus lintea et strigiles Iovi ferre et speculum tenere Iunoni: 20 non quaerit ministros deus. quidni? ipse humano ge- 48 neri ministrat, ubique et omnibus praesto est. audiat licet, quem modum servare in sacrificiis debeat, quam

2 peri cathecontos BA | dat ex dati corr. B || 5 referat^{u6}

Muretus: perferat BA || 6 atq; sic B at quem A | omnem sed m finalem rasam A || 8 dirig- BA || 10 illut A || 11 ac timido A actimido ex actumodo mutatum B: corr. Bartsch. ac motum modo pedem referente *Ioannes Mueller* || 12 nisi s om. BA || 13 reprendunt s reppendunt BA | et preconarique BA. et perconari voluit *Erasmus*² novo verbo et, vereor, inepto. conieci et periclitari conarique, contra et ire conarique *Buecheler coll. p. 434, 12 al.* || 14 dii BA || 15 accedere B primo | prohibeamus s prohibebamus BA | qñ B quō A || 16 dii BA | dilectantur BA || 17 uetēmus B uetāmus A || 18 huma^{na} B || 20 stringiles sed n erasa B stingeles A | ferre s ferri BA || 21 non quaerit — (22) praesto est] haec in usum suum convertit *Minucius Felix Oct. 33, 1* || 22 praesto ex praestu corr. B || 23 quem ad modum BA sed ad deletum duobus punctis super positus B

procul resilire a molestis superstitionibus: numquam satis profectum erit, nisi qualem debet deum mente conceperit, omnia habentem, omnia tribuentem, beneficium gratis. quae causa est dis bene faciendi? na- 49 tura. errat, si quis illos putat nocere nolle: non possunt. nec accipere iniuriam queunt nec facere. laedere etenim laedique coniunctum est. summa illa ac pulcherrima omnium natura quos periculo exemit, ne periculosos quidem fecit. primus est deorum cultus 50 deos credere. deinde reddere illis maiestatem suam, reddere bonitatem, sine qua nulla maiestas est. scire illos esse, qui praesident mundo, qui universa vi sua temperant, qui humani generis tutelam gerunt interdum incuriosi singulorum. hi nec dant malum nec 51 habent: ceterum castigant quosdam et coercent et interrogant poenas et aliquando specie boni puniunt. vis deos propitiare? bonus esto. satis illos coluit, quisquis imitatus est. ecce altera quaestio, quomodo ho- 52 minibus sit utendum. quid agimus? quae damus praecepta? ut parcamus sanguini humano? quantulum est ei non nocere, cui debeas prodesse! magna scilicet laus est, si homo mansuetus homini est. praecipiemus, ut naufrago manum porrigat, erranti viam monstret, cum esuriante panem suum dividat? quando omnia, 25 quae praestanda ac vitanda sunt, dicam, cum possim breviter hanc illi formulam humani officii tradere: omne hoc, quod vides, quo divina atque humana con- 52 clusa sunt, unum est: membra sumus corporis magni. natura nos cognatos edidit, cum ex isdem et in eadem

1 molestiis BA in molestis corr. B || 3 beneficium BA: corr. Windhaus et Madvig || 4 dantem post gratis addidit in B manus recentissima | dis B || 5 nolle] uelle super scripsit manus recens in A || 12 ut BA ui super scripsit manus recens in A || 14 curiosi BA: corr. Madvig || 17 esto sed o ex u factam A || 20 parēamus B parecamus A | sanguine B primo || 21 ei] et primo B 23 ut] et primo B || 24 Quando BA quam diu Koch, sed recte interpretatur Windhaus 26 formulam BA ex fortunam corr. B || 29 natura]

gigneret. haec nobis amorem indidit mutuum et sociabiles fecit. illa aequum iustumque composuit. ex illius constitutione miserius est nocere quam laedi.
 53 ex illius imperio paratae sint iuvandis manus. ille
 versus et in pectore et in ore sit: 'homo sum, hu- 5
 mani nihil a me alienum puto.' habeamus in com-
 mune: nati sumus. societas nostra lapidum forni-
 cationi simillima est, quae casura, nisi in vicem ob-
 54 starent, hoc ipso sustinetur. post deos hominesque
 dispiciamus, quomodo rebus sit utendum. in super- 10
 vacuum praecepta iactavimus, nisi illud praecesserit,
 qualem de quacumque re habere debeamus opinionem,
 de paupertate, de divitiis, de gloria, de ignominia, de
 patria, de exilio. aestimemus singula fama remota et
 55 quaeramus, quid sint, non quid vocentur. ad virtutes 15
 transeamus. praecipiet aliquis, ut prudentiam magni
 aestimemus, ut fortitudinem complectamur, iustitiam,
 si fieri potest, propius etiam quam ceteras nobis ad-
 aplicemus, sed nil aget, si ignoramus, quid sit virtus,
 una sit an plures, separatae aut innexae, an qui unam 20
 56 habet, et ceteras habeat, quo inter se differant. non
 est necesse fabro de fabrica quaerere, quod eius initium,
 quis usus sit, non magis quam pantomimo de arte
 saltandi: omnes istae artes † se sciunt, nihil deest. non

5 Terenti Heaut. I 1, 54.

n corr. ex u ut videtur A | exisdem B || 4 iuvandis in ad iuvandum mutavit manus recens in B | ille s illi BA || 5 in hore A | ho.^{mo} sum B || 6 distinxit Buecheler, cf. p. 437, 29. cohaereamus: in c. n. s. non bene Bartsch, hac eamus. in c. n. s. Gertz dubitans ipse || 8 obstaret BA: corr. Buecheler || 11 iactabimus Koch || 13 ignomina primo A || 15 uirtutes] inter alteram u et t est erasa s in A || 16 traseamus A | prudentia A || 17 complectamur A || 18 uieri primo A || 18 et 21 cet- B || 19 set A | aget BA sed post aget aliquid rasi in B || 20 an innexae vel an nexae s || 21 differat A || 22 fabrica ut videtur A || 24 ista cert.^a esse (certa esse A) sciunt BA. istae artes (sic s) si se sciunt Haupt, istae artes si se nesciunt Madvig. equidem expecto istae artes si de se sciunt nihil, nihil deest sim.

enim ad totam pertinent vitam: virtus et aliorum scientia est et sui. discendum de ipsa est, ut ipsa discatur. actio recta non erit, nisi recta fuerit voluntas, 57
 ab hac enim est actio. rursus voluntas non erit recta,
 5 nisi habitus animi rectus fuerit, ab hoc enim est voluntas. habitus porro animi non erit in optimo, nisi totius vitae leges perceperit et quid de quoque iudicandum sit, exegerit, nisi res ad verum redegerit. non contingit tranquillitas nisi immutabile certumque iu-
 10 dicium adeptis: ceteri decidunt subinde et reponuntur et inter missa adpetitaque alternis fluctuantur. causa 58
 his quae iactationis est? quod nihil liquet incertissimo regimine utentibus, fama. si vis eadem semper velle, vera oportet velis. ad verum sine decretis non per-
 15 venit: continent vitam. bona et mala, honesta et turpia, iusta et iniusta, pia et impia, virtutes usque virtutum, rerum commodarum possessio, existimatio ac dignitas, valitudo, vires, forma, sagacitas sensuum: haec omnia aestimatorem desiderant. scire liceat,
 20 quanti quidque in censum deferendum sit. falleris 59
 enim et pluris quaedam quam sunt putas, adeoque falleris, ut, quae maximi inter nos habentur, divitiae, gratia, potentia, sestertio nummo aestimanda sint. hoc nescies, nisi constitutionem ipsam, qua ista inter se
 25 aestimantur, inspexeris. quemadmodum folia per se

3 ante prius recta rasa r ut videtur in B || 4 hac ex haec ut videtur corr. B | uoluntas sed n super ser. A uoluntas ex uoluptas corr. B || 5 habitus ex hubitus corr. A || 6 in optimis totius A || 9 immutabile sed a ex u A || 11 intermissa BA, distinxit Schweighaeuser | causarisque B ubi risque delevit et super scripsit huius manus recens, causarisque A: corr. Gertz || 13 uis fortasse ex his vel lis corr. B || 15 post continent in BA in margine infimo signatum est Q VI sed Q omissum in A uitam in BA principium est quaternionis septimi folio primo || 18 dignitas s dignitatis BA | sagacitas s sagittas in sanitas corr. B sanitas A | sensum (-sū A) BA || 22 maxime BA: corr. Windhaus. maxima s || 24 nescies s 'vetus lectio Pinc.' nescias BA || 24—25 inter aestimantur primo B. rite aestimantur coni. Gertz

virere non possunt, ramum desiderant, cui inhaereant,
ex quo trahant sucum: sic ista praecepta, si sola sunt,
60 marcent: infigi volunt sectae. praeterea non intellegunt
hi, qui decreta tollunt, eo ipso confirmari illa, quo
tolluntur. quid enim dicunt? praeceptis vitam satis 5
explicari, supervacua esse decreta sapientiae, id est
dogmata. atque hoc ipsum, quod dicunt, decretum
est tam <me>hercules quam si nunc ego dicerem re-
cedendum a praeceptis velut supervacuis, utendum esse
decretis, in haec sola studium conferendum: hoc ipso, 10
quo negarem curanda esse praecepta, praeciperem.
61 quaedam admonitionem in philosophia desiderant, quae-
dam probationem et quidem multam, quia involuta
sunt vixque summa diligentia ac summa subtilitate
aperiuntur. si probationes necessariae sunt, sunt et 15
decreta, quae veritatem argumentis colligunt. quaedam
aperta sunt, quaedam obscura: aperta, quae sensu
comprehenduntur, quae memoria; obscura, quae extra
haec sunt. ratio autem non impletur manifestis: maior
eius pars pulchriorque in occultis est. occulta pro- 20
bationem exigunt, probatio non sine decretis est: ne-
cessaria ergo decreta sunt. quae res communem sen-
sum facit, eadem perfectum, certa rerum persuasio:
62 sine qua si omnia in animo natant, necessaria sunt
decreta, quae dant animis inflexibile iudicium. deni- 25
que cum monemus aliquem, ut amicum eodem habeat

1 ramum enim desiderant *coni. Hermes. neque enim equidem
neque autem necessarium duco, cf. 3 || 6 supervacuum primo B ||
6—7 v. id est dogmata suspectat Hermes coll. p. 425, 22 s., conservat
quasi novi excerpti indicium Buecheler, cf. Hoyer 'die heüsl. des
Antiochus' Bonnae ed. a. 1897 p. 24 ss. || 7 quo dicunt primo
B || 8 tam me hercules *cod. Velzensis: tam hercules (-lus A)
BA || 9 post a littera rasa, fortasse d in B | super uacuis B ||
13 multa BA: corr. Madvig || 15—16 sunt (sc. necessaria) et
decreta scripsi: et decreta B decreta A. si probationes neces-
sariae sunt, necessaria sunt decr. Schweighaeuser || 23 certa
rerum Schweighaeuser: certarum BA sed in certum correctum
in B || 24 qua si A quasi sed si punctis notatum B**

loco, quo se, ut ex inimico cogitet fieri posse amicum,
in illo amorem incitet, in hoc odium moderetur, adi-
cimus: 'iustum est et honestum.' iustum autem ho-
nestumque decretorum nostrorum continet ratio: ergo
5 haec necessaria est, sine qua nec illa sunt. sed 64
utrumque iungamus. namque et sine radice inutiles
rami sunt et ipsae radices iis, quae genuere, adiuvan-
tur. quantum utilitatis manus habeant, nescire nulli
licet, aperte iuvant: cor illud, quo manus vivunt, ex
10 quo impetum sumunt, quo moventur, latet. idem di-
cere de praeceptis possum: aperta sunt, decreta vero
sapientiae in abdito. sicut sanctiora sacrorum tantum
initiati sciunt, ita in philosophia arcana illa admissis
receptisque in sacra ostenduntur, at praecepta et alia
15 eiusmodi profanis quoque nota sunt. Posidonius non 65
tantum praeceptionem, nihil enim nos hoc verbo uti
prohibet, sed etiam suasionem et consolationem et ex-
hortationem necessariam iudicat. his adicit causarum
inquisitionem, aetiologian quam quare nos dicere non
20 audeamus, cum grammatici, custodes Latini sermonis,
suo iure ita appellent, non video. ait utilem futuram
et descriptionem cuiusque virtutis: hanc Posidonius
ethologian vocat, quidam characterismon appellant,
signa cuiusque virtutis ac vitii et notas reddentem,
25 quibus inter se similia discriminantur. haec res ean- 66
dem vim habet quam praecipere. nam qui praecipit,
dicit: 'illa facies, si voles temperans esse', qui descri-
bit, ait: 'temperans est, qui illa facit, qui illis abs-
tinet.' quaeris, quid intersit? alter praecepta vir-

2 incitet *om. A || 3 iustum est honestum primo B || 4 de-
cretorum] ante u una littera rasa est in B || 5 neccessaria A ||
7 is primo B || 8 habeant s habeat BA || 14 at ex ad corr. B ||
17 consol.] vide Bernays ges. abh. I p. 269 adn. || 19 ethio-
logian in ethimologian corr. B ethimologian A | nos dicere
non s non (ñ A) dicere non BA sed prius non expunctum B ||
20 audamus primo B | sermones primo B || 23 ethologian BA
sed n ex m ut videtur A | characterismon BA || 25 eandem vim
(ut scripserat Erasm. 1) *cod. Velzensis: eam demū BA || 29 qui A**

tutis dat, alter exemplar. descriptiones has et, ut
 publicanorum utar verbo, iconismos ex usu esse con-
 67 fiteor: proponamus laudanda, invenietur imitator. putas
 utile dari tibi argumenta, per quae intellegas nobilem
 equum, ne fallaris empturus, ne operam perdas in
 ignavo? quanto hoc utilius est, excellentis animi notas
 68 nosse, quas ex alio in se transferre permittitur. 'con-
 tinuo pecoris generosi pullus in arvis altius ingreditur
 et mollia crura reponit: primus et ire viam et fluvios
 temptare minantis audet et ignoto sese committere
 10 ponti, nec vanos horret strepitus. illi ardua cervix
 argutumque caput, brevis alvus obesaque terga, luxuriat-
 que toris animosum pectus. tum, si qua sonum pro-
 cul arma dederunt, stare loco nescit, micat auribus et
 tremit artus conlectumque premens volvit sub naribus
 15 ignem.' dum aliud agit, Vergilius noster descripsit
 virum fortem: ego certe non aliam imaginem magno
 viro dederim. si mihi M. Cato exprimendus sit, inter
 fragores bellorum civilium inpavidus et primus in-
 cessans admotos iam exercitus Alpibus civilique se
 20 bello ferens obvium: non alium illi adsignaverim vultum,
 70 non alium habitum. altius certe nemo ingredi potuit
 quam qui simul contra Caesarem Pompeiumque se
 sustulit et aliis Caesareanas opes, aliis Pompeianas
 †tibi fiventibus utrumque provocavit ostenditque ali- 25

7 Verg. georg. III 75 ss.

2 iconismos cod. Velzensis: iconismo BA || 3 imitatur A
 imitator sed o fortasse ex u correctam B || 5 fallarisempturus
 BA sed supra p lineola a manu fortasse recentiore addita est
 in B | ne] eo BA || 7 ex illo in se coni. Baehrens || 8 increditor
 BA || 10 ignotos esse BA || 11 ponti BA i in o correxit manus
 recentior in B || 12 breues BA || 13 pectus. honesti spadices
 glaucique, color deterrimus albis et gilvo. tum si qua Ver-
 gilius, ex Vergilio nonnulli s || 14 dedere Verg. || 15 conlectum ex
 conlectum corr. B conlectum A || 16 uergilbus A || 18 simihi cato
 praenominis initiali litterae spatio relicto A | sit addidit Hermes ||
 20 admotos 'vetus lectio Pine.': admotus BA || 24 aliis] s
 rasa est in A | caesareanas primo B || 25 tibi fiventibus BA

quas esse et rei publicae partes. nam parum est in
 Catone dicere: 'nec vanos horret strepitus.' quidni?
 cum veros vicinosque non horreat, cum contra decem
 legiones et Gallica auxilia et mixta barbarica arma
 5 civilibus vocem liberam mittat et rem publicam hor-
 tetur, ne pro libertate decidat, sed <omnia> experiatur,
 honestius in servitutem casura quam itura. quantum 71
 in illo vigoris ac spiritus, quantum in publica tre-
 pidatione fiducia est! scit se unum esse, de cuius statu
 10 non agatur: non enim quaeri, an liber Cato, sed an
 inter liberos sit: inde periculorum gladiatorumque con-
 temptus. libet admirantem invictam constantiam viri
 inter publicas ruinas non labantis dicere: 'luxuriatque
 toris animosum pectus.' proderit non tantum quales 72
 15 esse soleant boni viri, dicere formamque eorum et
 lineamenta deducere, sed quales fuerint narrare et ex-
 ponere, Catonis illud ultimum ac fortissimum vulnus,
 per quod libertas emisit animam, Laeli sapientiam et
 cum suo Scipione concordiam, alterius Catonis domi
 20 forisque egregia facta, Tuberonis ligneos lectos, cum
 in publicum sternerent, haedinasque pro stragulis pelles
 et ante ipsius Iovis cellam adposita convivii vasa
 fictilia. quid aliud paupertatem in Capitolio consecrare?
 ut nullum aliud factum eius habeam, quo illum
 25 Catonibus inseram, hoc parum credimus? censura fuit

sed tib transfossa sunt a manu ut videtur recentiore in B. sibi f.
 editores nonnulli. an timide? cf. p. 490, 25 || 1 rei .p. BA || 3 ueros s
 uiros BA || 6 omnia s om. BA. extrema praetulit Hermes. scias autem
 ab experiatur incipere septimi quaternionis tertium folium in BA ||
 8 ac] c ex s corr. A || 11 gladiatorumque s gladiatorumque BA ||
 12 libet BA sed prius li transfossum est in B | constantiam sic A ||
 13 luxuriatque] post i aliquid rasum est in B, fortasse am ||
 14 proderint BA, n deleta est in B || 16 liniamenta BA e pro
 altera i manus recentior in B | sed transfossum manu recenti B ||
 18 emisit Stephanus: amisit BA | Laeli scripsi: laeti corr. in
 laelii B laetitii A || 20 lectus sed u in o correctam B lectis A
 lectulos 'vetus lectio Pine.' || 21 sterneret coni. Hermes | haec-
 dinasque A || 22 conuiuis codex Rehdigeranus fortasse recte ||
 25 cationibus BA

73 illa, non cena. o quam ignorant homines cupidi gloriae, quid illa sit aut quemadmodum petenda! illo die populus Romanus multorum supellectilem spectavit, unius miratus est. omnium illorum aurum argentumque fractum est et [in] milliensi conflatum, at omnibus 5 saeculis Tiberonis fictilia durabunt. VALE.

L. ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM LIB. XV
EPISTVLARVM MORALIVM EXPLICIT
INCIPIT EIVSDEM LIB. XVI.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

10

XCVI 1 Tamen tu indignaris aliquid aut quereris et non intellegis nihil esse in istis mali nisi hoc unum, quod indignaris et quereris? si me interrogas, nihil puto viro miserum nisi aliquid esse in rerum natura, quod putet miserum. non feram me, quo die aliquid ferre 15 non potero. male valeo: pars fati est. familia decubuit, faenus offendit, domus crepuit, damna, vulnera, labores, metus incucurrerunt: solet fieri. hoc parum 2 est: debuit fieri. discernuntur ista, non accidunt. si quid credis mihi, intimos adfectus meos tibi cum 20 maxime detego: in omnibus, quae adversa videntur et dura, sic formatus sum: non pareo deo, sed adsentior. ex animo illum, non quia necesse est, sequor. nihil umquam mihi incidet, quod tristis excipiam, quod malo vultu. nullum tributum invitatus conferam. omnia autem, 25

3 supellectile BA sed post e finalem una littera rasa est in B, ubi supra eandem e addidit lineolam manus recens || 4 miseratus in miratus corr. BA || 5 et inmilliens A et in milliensi sed alteram n a manu recentiore deletam B et milies s || 7 librorum indicium sicut epistulae inscriptio rubricata in BA, prima littera item in A || 14 qd perfossum est in A || 16 male non ualeo A || 23 Nihilūquam B || 24 malo ex malu corr. A || 25 trubutum A

ad quae gemimus, quae expavescimus, tributa vitae sunt: horum, mi Lucili, nec speraveris immunitatem nec petieris. vesicae te dolor inquietavit, epistulae 3 venerunt parum dulces, detrimenta continua, propius accedam, de capite timuisti. quid, tu nesciebas haec te optare, cum optares senectutem? omnia ista in longa vita sunt, quomodo in longa via et pulvis et lutum et pluvia. 'sed volebam vivere, carere tamen incommodis omnibus.' 4 tam effeminata vox virum dedecet. videris, quemadmodum hoc votum meum excipias: ego illud magno animo, non tantum bono facio: neque di neque deae faciant, ut te fortuna in deliciis habeat. ipse te interroga, si 5 quis potestatem tibi deus faciat, utrum velis vivere in macello an in castris. atqui vivere, Lucili, militare 15 est. itaque hi, qui iactantur et per operosa atque ardua sursum ac deorsum eunt et expeditiones periculosissimas obeunt, fortes viri sunt primoresque castrorum; isti, quos putida quies aliis laborantibus molliter habet, turturillae sunt, tuti contumeliae causa. 20 VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Erras, mi Lucili, si existimas nostri saeculi esse 1 XCVII vitium luxuriam et neglegentiam boni moris et alia, quae obiecit suis quisque temporibus: hominum sunt 25 ista, non temporum. nulla aetas vacavit a culpa. et si aestimare licentiam cuiusque saeculi incipias, pudet dicere, numquam apertius quam coram Catone peccatum est. credat aliquis pecuniam esse versatam in eo iu- 2

3 vesicae te s vesica te BA || 4 venerunt de Ian: uero erunt BA | propius s propitius BA || 10 illud s illū A illum B || 11 faci A || 15 iactatur primo B || 18 castrorum s castorum BA | putida s putica BA || 21 inscriptio epistulae rubricata in BA, item prima littera in A || 22 Erras ex Eraas fortasse corr. B || 24 erant qui praeferrent obiecit || 25 uacavit sed posteriore a aliquo modo correcta B uicavit A || 25—26 et estimare A || 28 peccuniam A

dicio, in quo reus erat P. Clodius ob id adulterium,
 quod cum Caesaris uxore in operto commiserat vio-
 latis religionibus eius sacrificii, quod pro populo fieri
 dicitur sic summotis extra consaeptum omnibus viris,
 ut picturae quoque masculorum animalium contegan- 5
 tur? atqui dati iudicibus nummi sunt et, quod hac
 etiam nunc pactione turpius est, stupra insuper matro-
 narum et adolescentulorum nobilium stilari loco ex-
 3 acta sunt. minus crimine quam absolutione peccatum
 est: adulterii reus adulteria divisit nec ante fuit de 10
 salute securus, quam similes sui iudices suos reddidit.
 haec in eo iudicio facta sunt, in quo, si nihil aliud,
 Cato testimonium dixerat. ipsa ponam verba Ciceronis,
 4 quia res fidem excedit. [VALE.] 'CICERONIS EPISTV-
 LARVM AD ATTICVM LIBER I. accersivit ad se, pro- 15
 misit, intercessit, dedit. iam vero — o <di> boni, rem
 perditam! — etiam noctes certarum mulierum atque
 adolescentulorum nobilium introductiones nonnullis iu-
 5 dicibus pro mercedis cumulo fuerunt.' non vacat de
 pretio queri, plus in accessionibus fuit. 'vis severi 20
 illius uxorem? dabo illam. vis divitis huius? tibi
 praestabo concubitum. adulterium nisi feceris, damna.
 illa formonsa, quam desideras, veniet. illius tibi
 noctem promitto nec differo; intra comperendinationem
 fides promissi mei stabit.' plus est distribuere ad- 25

14 ad Att. I 16, 5

1 p. Clodius ed. Mentel.: .a. clodius BA || 2 operto s
 aperto BA || 3 pro sic A || 4 conceptum ex conseptum (sic B)
 littera s erasa fecit A || 6 atqui s atq. B atq; A || 8 stilari BA
 salarii ed. Ven. a. 1492 f. XXXVI^v. salarii verum videtur
 Buechelero || 12 .hec supra versum manus vetusta in A ||
 14—15 CICERONIS EPISTVLARVM AD ATTICVM LIBER I
 (.I. B) quasi novi Annaeani libri initium rubricatum est in BA |
 arcessivit Cic. || 16 di s Cic.: om. BA || 20 precio A || 21 post huius
 distinxit Buecheler, ante huius distinguunt vulgo || 22 adalterium
 A || 23 formonsa BA n deleuit manus recens in B || 24 comperendi-
 nationem (cōpar- A) BA || 25 promisi primo B || mei stabit ed.
 Ven. a. 1492: me extabit BA sed extabit fortasse ex ixtabit corr. B

ulteria quam facere: hoc vero matribus familiae de-
 nuntiare est. hi iudices Clodiani a senatu petierant 6
 praesidium, quod non erat nisi damnaturis necessarium,
 et inpetraverant. itaque eleganter illis Catulus ab-
 5 soluto reo 'quid vos' inquit 'praesidium a nobis pete-
 batis? an ne nummi vobis eriperentur?' inter hos
 tamen iocos impune tulit ante iudicium adulter, in iu-
 dicio leno, qui damnationem peius effugit quam me-
 ruit. quicquam fuisse corruptius illis moribus credis, 7
 10 quibus libido non sacris inhiberi, non iudiciis poterat,
 quibus in ea ipsa quaestione, quae extra ordinem
 senatusconsulto exercebatur, plus quam quaerebatur,
 admissum est? quaerebatur, an post adulterium ali-
 quis posset tutus esse: apparuit sine adulterio tutum
 15 esse non posse. hoc inter Pompeium et Caesarem, 8
 inter Ciceronem Catonemque commissum est, Catonem
 inquam illum, quo sedente populus negatur permisisse
 sibi postulare Florales iocos nudandarum meretricum,
 si credis spectasse tunc severius homines quam iudi-
 20 casse. et fient et facta sunt ista, et licentia urbium
 aliquando disciplina metuque, numquam sponte con-
 sidet. non est itaque quod credas nos plurimum libi- 9
 dini permisisse, legibus minimum. longe enim fruga-
 lior haec iuventus est quam illa, cum reus adulterium
 25 apud iudices negaret, iudices apud reum confiterentur,
 cum stuprum committeretur rei iudicandae causa, cum
 Clodius isdem vitiis graciosus, quibus nocens, con-
 ciliaturas exerceret in ipsa causae dictione. credat
 hoc quisquam? qui damnabatur uni adulterio, ab-

2 hii BA | clodiani an dodiani sit in B vix discernas ||
 4 eleganter BA || 5 inquit A || 6 eriperentur timebatis libri Cice-
 ronis Att. I 16, 5 || 9 illis s illius BA || 17 permisisse A || 18 nu-
 dantarum primo A || 19 sicredis BA. scilicet credas Gertz non
 necessario | spectasse s spectasset BA || 19 facta sunt ista Wind-
 haus: facta ista BA facta ista sunt s || 21 disiplina A || 22 nos Haase:
 non AB nunc super scr. manu recenti A || 25 reum ex coniectura, ut
 videtur, Pincianus: eum BA || 26 committeretur rei A || 27 hisdem BA ||
 28 -turas ex -turus A | causa edictione A causa edictione B || 29 uni

10 solutus est multis. omne tempus Clodios, non omne
 Catones feret. ad deteriora faciles sumus, quia nec
 dux potest nec comes deesse, et res ipsa etiam sine
 duce, sine comite procedit. non pronum est tantum
 ad vitia, sed praeceps, et quod plerosque inemenda- 5
 biles facit, omnium aliarum artium peccata artificibus
 pudori sunt offenduntque deerrantem, vitae peccata
 11 delectant. non gaudet navigio gubernator everso, non
 gaudet aegro medicus elato, non gaudet orator, si pa-
 troni culpa reus cecidit, at contra omnibus crimen 10
 suum voluptati est. laetatur ille adulterio, in quod
 inritatus est ipsa difficultate. laetatur ille circum-
 scriptione furtoque, nec ante illi culpa quam culpae
 12 fortuna displicuit. id prava consuetudine evenit. alio-
 quin ut scias subesse animis etiam in pessima ab- 15
 ductis boni sensum nec ignorari turpe, sed neglegi:
 omnes peccata dissimulant et, quamvis feliciter cesse-
 rint, fructu illorum utuntur, ipsa subducunt. at bona
 conscientia prodire vult et conspici: ipsas nequitia
 13 tenebras timet. eleganter itaque ab Epicuro dictum 20
 puto: 'potest nocenti contingere, ut lateat, latendi
 fides non potest', aut si hoc modo melius hunc ex-
 plicari posse iudicas sensum: 'ideo non prodest latere
 peccantibus, quia latendi etiam si felicitatem habent,
 fiduciam non habent.' ita est, tuta scelera esse possunt, 25
 14 *secura non possunt*. hoc ego repugnare sectae nostrae,

20 *Epic. fr. 532 V.*

ad.] cf. Gertzi adn. in Sen. de ben. VI 8, 3 || 1 multus primo A ||
 2 deteriorae (-re A) BA || 4 non pronum est (prunum iter
 est Erasm.?) Lipsius: non prae nuntius (preñ- A) BA sed ae
 in ras. B. non pronum euntibus Haase. minus probabilest quod
 proposuit H. Mueck diss. Marburg. a. 1890 p. 17 s. || 5 qđ ut in
 quo fortasse correctum sit A || 7 post pudori una littera (fort. s)
 rasa est in B || 13 post ante littera rasa est in B | cupae primo A ||
 19 con conscientia A | 20 ab epuro A || 22 modomélius sic fere
 A | explicare in explicari corr. B || 25 esse B est|se A || 26 *secura*
 non possunt om. BA in margine addidit manus recens in A ex

si sic expediatur, non iudico. quare? quia prima illa
 et maxima peccantium est poena peccasse, nec ullum
 scelus, licet illud fortuna exornet muneribus suis, licet
 tueatur ac vindicet, impunitum est, quoniam sceleris
 5 in scelere supplicium est. sed nihilominus et hae
 illam secundae poenae premunt ac secuntur, timere
 semper et expavescere et securitati diffidere. quare
 ego hoc supplicio nequitiam liberem? quare non
 semper illam in suspensio relinquam? illic dissentia- 15
 10 mus cum Epicuro, ubi dicit nihil iustum esse natura
 et crimina vitanda esse, quia vitari metus non posse:
 hic consentiamus mala facinora conscientia flagellari
 et plurimum illi tormentorum esse eo, quod perpetua
 illam sollicitudo urget ac verberat, quod sponsoribus
 15 securitatis suae non potest credere. hoc enim ipsum
 argumentum est, Epicure, natura nos a scelere ab-
 horrere, quod nulli non etiam inter tuta timor est.
 multos fortuna liberat poena, metu neminem. quare 16
 nisi quia infixi nobis eius rei aversatio est, quam na-
 20 tura damnavit? ideo numquam fides latendi fit etiam
 latentibus, quia coarguit illos conscientia et ipsos sibi
 ostendit. proprium autem est nocentium trepidare.
 male de nobis actum erat, quod multa scelera legem
 et vindicem effugiunt et scripta supplicia, nisi illa
 25 naturalia et gravia de praesentibus solverent et in
 locum patientiae timor cederet. VALE.

10 *Epic. fr. 531 V.*

editione Mureti opinor qui supplerat | ego ex ergo ut videtur
 corr. B || 1 expidiatur A | primo correctum in prima B primo A ||
 5 supplicium sic A | haec sed e rasam B || 6 praemunt sed a
 rasam B || 7 semper sed lincolam rasam B || 11 posse BA possint
 vel possit s || 15 secutatis A || 16 ē epicure recte cod. Velzensis
 et est illud suppeditat etiam B in quo epicure sed ut p* ex st
 correctum videatur, recens autem manus -cure in -cui ē mu-
 tarit. epicure nihil amplius A || 18 multos] i multos sic A ||
 20 latendi A || 25 pres- A

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

XCVIII 1 Numquam credideris felicem quemquam ex felicitate suspensum. fragilibus innititur, qui adventicio laetus est: exhibit gaudium, quod intravit. at illud ex se ortum fidele firmumque est et crescit et ad extremum usque prosequitur: cetera, quorum admiratio est vulgo, in diem bona sunt. 'quid ergo? non usui ac voluptati esse possunt?' quis negat? sed ita, si illa ex nobis pendent, non ex illis nos. omnia, quae fortuna intuetur, ita fructifera ac iucunda fiunt, si qui habet illa, se quoque habet nec in rerum suarum potestate est. errant enim, Lucili, <qui> aut boni aliquid nobis aut malum iudicant tribuere fortunam: materiam dat bonorum ac malorum et initia rerum apud nos in malum bonumve exiturarum. valentior enim omni fortuna animus est et in utramque partem ipse res suas ducit beataeque ac miserae vitae sibi causa est. malus omnia in malum vertit, etiam quae cum specie optimi venerant; rectus atque integer corrigit prava fortunae et dura atque aspera ferendi scientia mollit idemque et secunda grate excipit modestaque et adversa constanter ac fortiter. qui licet prudens sit, licet exacto faciat cuncta iudicio, licet nihil supra vires suas temptet, non continget illi bonum illud integrum et extra minas positum, nisi certus adversus incerta est. sive alios observare volueris, liberius enim inter aliena iudicium est, sive te ipsum favore seposito: et senties hoc et confiteberis, nihil ex his

1 *inscriptio epistolae rubricata in BA, item prima littera in A* || 4—5 *exhortum A* || 9 *que A* | *fortuna B fortunā A* || 10 *intuetur BA intuentur s* || 10—11 *si qui s si quis BA* || 11 *habet] ens supra et manus recens in A* || 12 *qui omiserant BA addidit manus recens in B si mavult Buecheler* || 13 *malum (-lū A) BA mali s hoc sane concinnius* || 19 *integer sed t ex corr. B* || 21 *modestaeque primo B* || 25 *extra minas fortunae positum s. cf. ep. 104, 22* || 26 *libertus AB sed punctum supra t A* || 28 *rex pro ex primo A*

optabilibus et caris utile esse, nisi te contra levitatem casus rerumque casum sequentium instruxeris, nisi illud frequenter et sine querella inter singula damna dixeris: 'dis aliter visum est.' immo mehercules ut carmen fortius ac iustius petam, quo animum tuum magis fulcias, hoc dicito, quotiens aliquid aliter quam cogitabas evenit: 'di melius.' sic composito nihil accidet. sic autem componetur, si, quid humanarum rerum varietas possit, cogitaverit, antequam senserit, si et liberos et coniugem et patrimonium sic habuerit tamquam non utique semper habiturus et tamquam non futurus ob hoc miserior, si habere desierit. calamitosus est animus futuri anxius et ante miseras miser, qui sollicitus est, ut ea, quibus delectatur, ad extremum usque permaneant. nullo enim tempore conquiescet et expectatione venturi praesentia, quibus frui poterat, amittet. in aequo est autem amissae rei *miseratio* et timor amittendae. nec ideo praecipio tibi negligentiam. tu vero metuenda declina. quidquid consilio prospici potest, prospice. quodcumque laesurum est, multo ante quam accidat speculari et avertere. in hoc ipsum tibi plurimum conferet fiducia et ad tolerandum omne obfirmata mens. potest fortunam cavere, qui potest ferre. certe in tranquillo non tumultuatur. nihil est nec miserius nec stultius quam praetimere. quae ista dementia est malum suum antecedere? denique ut breviter includam, quod sentio, et istos satagios ac sibi molestos describam tibi, tam intemperantes in

4 *Verg. Aen. II 428*

1 *obtab- A* | *caris in carus corr. recentior ut videtur manus in B carus A* | *nihil te BA nisi super scriptum a manu recenti A* || 2 *casuum BA in casum correctum A* || 4 *dis saliter primo A* | *est om. Verg.* || 11 *et iamquam BA* || 13 *furi A* || 17 *amittet] et erasum est in A* | *rei sed i correctam B. post amisse (sic BA) rei in eo erat ut adderem miseria: melius est miseratio quod invenit Buecheler.* dolor amissae rei s || 19 *post declina una littera rasa est in B, fortasse t* || 27—28 *acssibi A*

ipsis miseriis quam sunt ante illas. plus dolet quam
 necesse est, qui ante dolet quam necesse est. eadem
 enim infirmitate dolorem non aestimat, qua non ex-
 spectat; eadem intemperantia fingit sibi perpetuam
 felicitatem suam, fingit crescere debere quaecumque
 contigerunt, non tantum durare, et oblitus huius pe-
 tauri, quo humana iactantur, sibi uni fortuitorum con-
 9 stantiam spondet. egregie itaque videtur mihi Metro-
 dorus dixisse in ea epistula, qua sororem amisso optimae
 indolis filio adloquitur: 'mortale est omne mortalium
 bonum.' de his loquitur bonis, ad quae concurritur.
 nam illud verum bonum non moritur, certum est
 sempiternumque, sapientia et virtus: hoc unum con-
 10 tingit immortale mortalibus. ceterum tam improbi
 sunt tamque obliti, quo eant, quo illos singuli dies
 turbent, ut mirentur aliquid ipsos amittere amissuri
 uno die omnia. quicquid est, dominus inscriberis,
 apud te est, tuum non est: nihil firmum infirmo,
 nihil fragili aeternum et invictum est. tam necesse
 est perire quam perdere et hoc ipsum, si intellegimus,
 solacium est. aequo animo perdere pereuntum est.
 11 quid ergo adversus has amissiones auxili invenimus?
 hoc, ut memoria teneamus amissa nec cum ipsis fructum
 excidere patiamur, quem ex illis percepimus. habere
 eripitur, habuisse numquam. peringratus est, qui cum
 amisit, pro accepto nihil debet. rem nobis eripit casus,
 usum fructumque apud nos relinquit, quem nos iniqui-

8 *Metrod. fr. 35 K.*

6 durarae A || 9 amisso ex amissa ut videtur corr. B ||
 10 filio ex oilio corr. A || 16 'forte trudent' Pincianus || 17 cui
 ante dom. addunt s, omittunt BA: utrum efficacius sit, docet
Menandri illud a Buechelero comparatum (Stob. I p. 84, 6 W.)
πάντα — τύχη στίλ, ἡμεῖς δ' ἐσμὲν ἐπιγεγραμμένοι || 20 perdere]
 quod supra scr. manus recens in B || 21 solatium A | pereuntum
 (-tium) Buecheler: pereundum B per eundum A. perde, pereun-
 dum est *Madvig* || 22 auxili in auxilii corr. B auxilii A || 25 perin-
 gratis BA alterum i in u corr. manus recens in B || 27 usum s
 usus BA

tate desiderii perdidimus. dic tibi: ex istis, quae terri- 12
 bilia videntur, nihil est invictum. singula vicere iam
 multi: ignem Mucius, crucem Regulus, venenum So-
 crates, exilium Rutilius, mortem ferro adactam Cato:
 5 et nos vincamus aliquid. rursus ista, quae ut speciosa 13
 et felicia trahunt vulgum, a multis et saepe contempta
 sunt. Fabricius divitias imperator reiecit, censor no-
 tarvit. Tubero paupertatem et se dignam et Capitolio
 iudicavit, cum fictilibus in publica cena usus ostendit
 10 debere iis hominem esse contentum, quibus di etiam-
 nunc uterentur. honores reppulit pater Sextius, qui ita
 natus, ut rem publicam deberet capessere, latum clavum
 divo Iulio dante non recepit. intellegebat enim quod
 dari posset, et eripi posse. nos quoque aliquid et ipsi
 15 faciamus animose: simus inter exempla. quare defici- 14
 mus? quare desperamus? quicquid fieri potuit, po-
 test, nos modo purgemus animum sequamurque na-
 turam, a qua aberranti cupiendum timendumque est
 et fortuitis serviendum. licet reverti in viam, licet in
 20 integrum restitui: restituamur, ut possimus dolores,
 quocumque modo corpus invaserint, perferre et for-
 tulae dicere: 'cum viro tibi negotium est: quaere,
 quem vincas.'

***his sermonibus et his similibus lenitur illa vis 15
 25 ulceris, quam opto mehercules mitigari et aut sanari

1 perdimus coni. *Windhaus* || 2 uicere ex uincere radendo
 corr. B || 3 regulas in regulus corr. B || 5 ista quae ut s ita
 quae (itaque A) uis BA || 6 vulgum] vide adn. in ep. 104, 31 ||
 9 post caena duae vel tres litterae rasae in B. an voluerat
 fictilibus in p. cena (ua)sis usus? cf. ep. 95, 72 || 10 deberet
 is primo B debere is A || 11 sexius BA corr. B || 12 rem
 p. BA || 15 sumus BA in simus corr. manus recentior in
 A | defecimus s defecimus B et primo A || 19 fortuitus A ||
 20 restituamur, ut] fere restituamur in fine versus A ||
 23 quem vincas] his olim finita fuerit epistula, cf. *Teletis rel.*
p. 48, 3 H. alterius videntur esse quae de sene nescio quo narran-
 tur in proximis. complura intercuisse primus vidit *Muretus* ||
 25 post et aut in infimo margine scriptum est QVII in BA.
 a sanari incipit in utroque codice quaternionis octavi primum folium

aut stare et cum ipso senescere. sed securus de illo
sum: de nostro damno agitur, quibus senex egregius
eripitur. nam ipse vitae plenus est, cui adici nihil
desiderat sua causa, sed eorum, quibus utilis est.
16 liberaliter facit, quod vivit. alius iam hos cruciatus 5
finisset: hic tam turpe putat mortem fugere quam ad
mortem confugere. 'quid ergo? non, si suadebit res,
exibit?' quidni exeat, si nemo iam uti eo poterit? si
17 nihil aliud quam dolori operam dabit? hoc est, mi
Lucili, philosophiam in opere discere et ad verum 10
exerceri: videre, quid homo prudens animi habeat
contra mortem, contra dolorem, cum illa accedat, hic
premat. quid faciendum sit, a faciente discendum est.
18 adhuc argumentis actum est, an posset aliqui dolori
resistere, an mors magnos quoque animos admota 15
summittere. quid opus est verbis? in rem praesentem
eamus: nec mors illum contra dolorem facit fortio-
nem nec dolor contra mortem. contra utrumque sibi fedit
nec spe mortis patienter dolet nec taedio doloris li-
benter moritur: hunc fert, illam expectat. VALE. 20

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

XCVIII 1 Epistulam, quam scripsi Marullo, cum filium par-
vulum amisisset et diceretur molliter ferre, misi tibi,
in qua non sum solitum morem secutus nec putavi
leniter illum debere tractari, cum obiurgatione esset 25
quam solacio dignior. afflicto enim et magnum vul-

3 ipsae primo B || 5 hos s his BA | cruciatus A || 6 finisset
s finis est BA | tam sed ta e corr. B tam ex cam corr. A ||
7 ego in ergo corr. B || 8 uti i corr. ex t fortasse B || 14 ali-
quid sed d rasa B aliqui A aliquis s || 16 post summittere ali-
quid rasi, fort. t B | verbis omiserat A in quo super scr. manus
recentissima || 19 doris BA sed lo eadem manu super scr. A ||
21 inscriptio epistulae rubricata in BA, in B iuxta tres primos
epistulae versus in margine adiectum est de moderatione do-
loris || 22 morullo BA || 23 amisisset s amisset BA || 26 solatio
A ut passim | magno sed u super additum B

nus male ferenti paulisper cedendum est, exsati-
et se aut certe primum impetum effundat: hi, qui sibi lu- 2
gere sumpserunt, protinus castigantur et discant quas-
dam etiam lacrimarum ineptias esse. Solacia expectas?
5 convicia accipe. molliter tu fers mortem filii: quid
faceres, si amicum perdidisses? decessit filius incertae
spei, parvulus: pusillum temporis periit. causas doloris 3
conquirimus et de fortuna etiam inique queri volumus,
quasi non sit iustas querendi causas praebitura: at
10 mehercules satis mihi iam videbaris animi habere etiam
adversus solida mala, nedum ad istas umbras malorum,
quibus ingemescunt homines moris causa. quod dam-
norum omnium maximum est, si amicum perdidisses,
danda opera erat, ut magis gauderes, quod habueras,
15 quam maereris, quod amiseras. sed plerique non com- 4
putant, quanta perceperint, quantum gavisi sint. hoc
habet inter reliqua mali dolor iste: non supervacuum
tantum, sed ingratus est. ergo quod habuisti talem
amicum, periit opera? tot annis, tanta coniunctione
20 vitae, tam familiari studiorum societate nil actum est?
cum amico effers amicitiam? et quid doles amisisse,
si habuisse non prodest? mihi crede, magna pars ex
iis, quos amavimus, licet ipsos casus abstulerit, apud
nos manet. nostrum est, quod praeteriit, tempus nec
25 quicquam est loco tutiore quam quod fuit. ingrati 5
adversus percepta spe futuri sumus, quasi non quod

1 exsati- BA sed exatiet primo B || 2 hii BA || 3 discant]
s ex corr. A || 4 Sol.] hinc epistulam Marullo scriptam incipere
monuit Lipsius || 6 incertae sed extremam e postmodo additam B
incerta A || 7 parvulus ex parvulis ut videtur corr. A | perit
BA || 8 conquirimus in conquirimus corr. A | inique in iniquo
corr. B iniquo A sed e super scripsit manus recens || 9 iustus
primo A | ad BA || 11 nedum adversus istas con. Koch || 12 in-
gemescunt B et primo A || 14 ut B cu A primo | gauderes ex
gauderis corr. A || 15 mereres A et primo B ubi o super scr.
manus recentissima | amiseras A || 17 iste s isse BA || 18 tatū
A || 19 perit BA || 21 amississe A || 22 habuis non A || 23 quod
primo B || 25 tutiore A || 26 precepta A

futurum est, si modo successerit nobis, cito in praeterita transiturum sit. anguste fructus rerum determinat, qui tantum praesentibus laetus est: et futura et praeterita delectant, haec exspectatione, illa memoria, sed alterum pendet et non fieri potest, alterum non potest <non> fuisse. quis ergo furor est certissimo excidere? adquiescamus iis, quae iam hausimus, si modo non perforato animo hauriebamus et transmittente quicquid acceperat. innumerabilia sunt exempla eorum, qui liberos iuvenes sine lacrimis extulerint, qui in senatum aut in aliquod publicum officium a rogo redierint et statim aliud egerint. nec inmerito: nam primum supervacuum est dolere, si nihil dolendo proficias. deinde iniquum est queri de eo, quod uni accidit, omnibus restat. deinde desiderii stulta conquestio est, ubi minimum interest inter amissum et desiderantem. eo itaque aequiore animo esse debemus, quod quos amisimus, sequimur. respice celeritatem rapidissimi temporis, cogita brevitatem huius spatii, per quod citatissimi currimus, observa hunc comitatum generis humani eodem tendentis minimis intervallis distinctum, etiam ubi maxima videntur: quem putas perisse, praemissus est. quid autem dementius quam, cum idem tibi iter emetiendum sit, flere eum, qui antecessit? flet aliquis factum, quod non ignoravit futurum? aut si mortem in homine non cogitavit, sibi inposuit. flet aliquis factum, quod aiebat non

1 successerit BA || 6 non ante fuisse om. BA super scripsit in A manus recens || 8 perforato BA o supra u addidit manus recens in A || 11 officium ex offacium corr. A || 13 dolere ex dolore corr. B dolore A supra alteram o dedit e manus recens in A || 17 aequiore A || 23 est om. A || 24 eum ex cum corr. B || 26 verba futurum? at (sic) si mortem in homine non cogitavit in contextu omissa manus recens in margine supplevit in A. 'D. Pappi manus' adnotatum est, a Schreighausero fortasse. nec diversum esse Pappum istum a recentis aeri correctore qui passim codicem interpolavit suspicatur Buecheler || 27 agebat BA sed g correctum ex cr vel ex huius simili duarum litterarum

posse non fieri? quisquis aliquem queritur <mortuum esse, queritur> hominem fuisse. omnis eadem condicio devinxit: cui nasci contigit, mori restat. inter vallis distinguimur, exitu aequamur. hoc quod inter primum diem et ultimum iacet, varium incertumque est: si molestias aestimes, etiam puero longum, si velocitatem, etiam seni angustum. nihil non lubricum et fallax et omni tempestate mobilius. iactantur cuncta et in contrarium transeunt iubente fortuna, et in tanta volutatione rerum humanarum nihil cuiquam nisi mors certum est. tamen de eo queruntur omnes, in quo uno nemo decipitur. 'sed puer decessit.' nondum dico melius agi cum eo, qui cito vita defungitur: ad eum transeamus, qui consenuit. quantulo vincit infantem? propone temporis profundi vastitatem et universum complectere, deinde hoc, quod aetatem vocamus humanam, compara immenso: videbis, quam exiguum sit, quod optamus, quod extendimus. ex hoc quantum lacrimae, quantum sollicitudines occupant? quantum mors, antequam veniat, optata, quantum valitudo, quantum timor? quantum tenent aut rudes aut inutiles anni? dimidium ex hoc edormitur. adice labores, luctus, pericula, et intelleges etiam in longissima vita minimum esse, quod vivitur. sed quis tibi concedit non melius se habere eum, cui cito reverti licet,

complexu B. sciebat Bartsch || 1 mortuum esse queritur s om. B et primo A. quis [quis] aliquem queritur hominem fuisse? Buecheler || 3 verba cui contigit nasci, instat et mori leguntur in titulo sepulchrali CIL. VI 11252 ex Seneca adsumpta haud dubie sicut et alia. monuerunt Hosius mus. Rhen. XLVII p. 463 Buecheler carm. lat. epigr. II p. 757 | contigit ex contingit radendo factum A || 4 distinguimur A || 6 molestias sed post i una littera rasa A puro A || 8 mobilius s mobilibus BA || 13 cito addidit Gertz || 19—20 quantum mors primo A || 20 veniant A | valido primo A || 21 quantum teneri aut s | aut (ab aut rudes incipit in BA octavi quaternionis tertium folium) versui praefixum est ab eadem manu in B || 23 luctatus non apte Bachrens | intellegens primo A | 24 este primo B | concedit B concedet A quod recepit

cui ante lassitudinem peractum est iter? vita nec bonum nec malum est: boni ac mali locus est. ita nihil ille perdidit nisi aleam in damnum certio-
 5 potuit evadere modestus et prudens, potuit sub cura tua in meliora formari, sed, quod iustius timetur,
 13 potuit fieri pluribus similis. aspice illos iuvenes, quos ex nobilissimis domibus in harenam luxuria proiecit; aspice illos, qui suam alienamque libidinem exercent mutuo inpudici, quorum nullus sine ebrietate, nullus sine aliquo insigni flagitio dies exit: plus timeri quam
 10 sperari potuisse manifestum erit. non debes itaque causas doloris accersere nec levia incommoda indignando
 14 cumulare. non hortor, ut nitaris et surgas; non tam male de te iudico, ut tibi adversus hoc totam putem virtutem advocandam. non est dolor iste, sed morsus:
 15 tu illum dolorem facis. sine dubio multum philosophia profecit, si puerum nutrici adhuc quam patri
 15 notio-rem animo forti desideras. quid? nunc ego duritiam suadeo et in funere ipso rigere vultum volo et animum ne contrahi quidem patior? minime. in-
 20 humanitas est ista, non virtus, funera suorum isdem oculis, quibus ipsos, videre nec commoveri ad primam familiarium divulsionem. puta autem me vetare: quaedam sunt sui iuris. excidunt etiam retinentibus lacri-
 16 mae et animum profusae levant. quid ergo est? per-
 25 mittamus illis cadere, non imperemus; fluat, quantum adfectus eiecerit, non quantum poscet imitatio. nihil vero maerori adiciamus nec illum ad alienum augeamus exemplum. plus ostentatio doloris exigit quam dolor: quotus quisque sibi tristis est? clarius, cum audiuntur,
 30 gemunt et taciti quietique dum secretum est, cum

Schweighaeuser. concedat 'vetus lect. Pinc.' || 3 alaeam A primo, B || 13 horrior primo A || 14 maledic te primo A || 16 philo-
 B philo-phia A || 17 profecit sed s rasam A || 19 regire A ||
 20 contra hii B contrahii A || 22 nec] necmo sed mo in exitu
 versus rasum A || 23 familiarium in familiarium corr. B famula-
 rium A || 23 diuultsionē A || 24 renitentibus prop. Gruter. sed
 retinentib. de conatu, cf. ep. 104, 1

aliquos videre, in fletus novos excitantur. tunc capiti suo manus ingerunt, quod potuerant facere nullo prohibente liberius, tunc mortem comprecantur sibi, tunc lectulo devolvuntur: sine spectatore cessat dolor. se-
 17 quitur nos ut in aliis rebus, ita in hac quoque hoc vitium, ad plurium exempla componi nec quid oporteat, sed quid soleat, aspicere. a natura discedimus, populo nos damus nullius rei bono auctori et in hac re sicut in his omnibus inconstantissimo. videt ali-
 10 quem fortem in luctu suo: impium vocat et efferatum; videt aliquem conlabentem et corpori adfusum: effemina-
 18 natum ait et enervem. omnia itaque ad rationem re-
 vocanda sunt. stultius vero nihil est quam famam captare tristitiae et lacrimas adprobare, quas iudico
 15 sapienti viro alias permissas cadere, alias vi sua latas. dicam quid intersit. cum primus nos nuntius acerbi funeris perculit, cum tenemus corpus e complexu nostro in ignem transiturum: lacrimas naturalis necessitas ex-
 20 primit et spiritus ictu doloris impulsus quemadmodum totum corpus quatit, ita oculos, quibus adiacentem umorem perpremit et expellit. hae lacrimae per eli-
 19 sionem cadunt nolentibus nobis: aliae sunt, quibus exitum damus, cum memoria eorum, quos amisimus, retractatur, et inest quiddam dulce tristitiae, cum
 25 occurrunt sermones eorum iucundi, conversatio hilaris, officiosa pietas: tunc oculi velut in gaudio relaxantur. his indulgemus, illis vincimur. non est itaque, quod
 20 lacrimas propter circumstantem adsidentemque aut

3 comprecantur A || 7 qui soleat in quid soleat corr. eadem manus in A | discēdimus sic A || 9 his vulgo secludunt; aliis prop. Hermes || 10 uoca A || 11 uidet in rasura B || 16 acerui B et primo A || 17 corpus se B, primo A || 18 lacrimis primo A || 19 ic^{tu} eadem manu A || 21 premit 'vetus lectio Pinc.' || 24 tristitiae fortasse ex trisutiae corr. B, prius ti notatum est puncto superne et inferne addito. tristiae A || 28 circum stantem A. propter turbam circumstantem scripsit Haase, propter circum adstantem coniecit O. Rossbach

contineas aut exprimas: nec cessant nec fluunt umquam tam turpiter quam finguntur: eant sua sponte. ire autem possunt placidis atque compositis. saepe salva sapientis auctoritate fluxerunt tanto temperamento, ut illis nec humanitas nec dignitas deesset. 5
 21 licet, inquam, naturae obsequi gravitate servata. vidi ego in funere suorum verendos, in quorum ore amor eminebat remota omni lugentium scaena, nihil erat nisi quod veris dabatur adfectibus. est aliquis et dolendi decor: hic sapienti servandus est et quemadmodum in ceteris rebus, ita etiam in lacrimis aliquid sat est: imprudentium ut gaudia sic dolores exundavere. 10
 22 aequo animo excipe necessaria. quid incredibile, quid novum evenit? quam multis cum maxime funus locatur, quam multis vitalia emuntur, quam multi post luctum tuum lugent! quotiens cogitaveris puerum fuisse, cogita et hominem, cui nihil certi promittitur, quem fortuna non utique perducit ad senectutem: unde
 23 visum est, dimittit. ceterum frequenter de illo loquere et memoriam eius, quantum potes, celebra. quae ad te saepius revertetur, si erit sine acerbitate ventura. nemo enim libenter tristi conversatur, nedum tristitiae. si quos sermones eius, si quos quamvis parvoli iocos cum voluptate audieras, saepius repete: potuisse illum implere spes tuas, quas paterna mente conceperas, 25
 24 audacter adfirma. oblivisci quidem suorum ac memoriam cum corporibus efferre et effusissime flere,

1 cessant in cessant corr. A manu rec. || 2 quam cum (quom O. Roszbach) fing. Pincianus, quam si fing. Bachrens. sed recte Ruhkopf: omnium turpissimae habendae sunt quae finguntur || 3 adque BA | compositis A || 4 temperamento BA corr. B || 5 umanitas A || 8 scena BA || 9 delendi B, A primo || 10 servandas primo A || 11 aliquid BA || 12 imprudentium s ut prudentium BA | exundavere sed post a littera rasa A || 15 vitaliemuntur A || 18 ubi pro unde male Bartsch, cf. ep. 88, 34 extr. || 20 potest celebra A | que A || 21 reuertitur A | sine acerbitate s inea ceruitate BA || 22 conuertatur BA corr. A m. rec. | tristitiae primo B sed prius ti erasum, tristiae A || 23 parvuli A || 24 uoluptate s uoluntate BA | audieras sed posteriorem a e corr. A

meminisse parcissime, inhumani animi est. sic aves, sic ferae suos diligunt, quarum † contra concitatus [actus] est amor et paene rabidus, sed cum amissis totus extinguitur. hoc prudentem virum non decet: meminisse perseveret, 5
 5 lugere desinat. illud nullo modo probo, quod ait Metrodorus: esse aliquam cognatam tristitiae voluptatem, hanc esse captandam in eiusmodi tempore. ipsa Metrodori verba subscripsi. Μητροδώρου ἐπιστολῶν πρὸς τὴν ἀδελφὴν. ἔστιν γὰρ τις ἡδονὴ λύπῃ συγγενής, ἣν χρὴ θηρεύειν κατὰ τοῦτον τὸν καιρόν. 10
 de quibus non dubito quid sis sensurus. quid enim 26
 est turpius quam captare in ipso luctu voluptatem, immo per luctum, et inter lacrimas quoque quod iuvet, quaerere? hi sunt, qui nobis obiciunt nimium 15
 rigorem et infamant praecepta nostra duritiae, quod dicamus dolorem aut admittendum in animum non esse aut cito expellendum? utrum tandem est aut incredibilius aut inhumanius non sentire amisso amico dolorem an voluptatem in ipso dolore aucupari? nos 27
 20 quod praecipimus, honestum est: cum aliquid lacrimarum adfectus effuderit et, ut ita dicam, despuma-

7 Metrod. fr. 34 K.

1 meminisse s memisse AB | sicaues B || 2 ferae suos diligunt foetus (fetus ed. Mentel.) 'vetus lectio Pinc.' ed. Mentel., inde ferae fetus suos dil. Muretus | contra (in fine versus) concitatus actus BA concitatus s antea concitatus Buecheler || 3 cum s eum BA || 5 quod s quid BA || 7 hanc esse s hanc ipse BA¹ hanc ipsam Erasmi.² hanc ipsam esse Windhaus || 8 · ΜΗΤΡΟΔΟΡΟΥ ΕΠΙΣΤΟΛΑΩΝ ΤΡΟΣ ΤΗΝ ΑΔΕΛΦΗΝ · ΕΣΤΙΝ ΓΑΡ ΤΙΟΧΛΟΝΗΝ | ΚΥΤΤΗΣΟΥΤΤΕΙΝ ΚΑΤΑΤΟΥΤΟΝ ΤΟΝ ΚΑΤΡΟΝ | Β · ΜΗΤΡΟΔΟΡΟΥ ΕΠΙΣΤΟΛΑΩΝ ΤΡΟΣ ΤΗ | ΝΑΔΕΛΦΗΝ · ΕΣΤΙΝ ΓΑΡ ΤΙΟΧΛΟΝΗΛΙΚΥΤΤΗΣΟΥΤΤΕΙΝ (sive ΥC)ΤΕΙΝΚ (unius litterae rasura) ΑΤΛΑΤΟΥ ΤΟΝ ΤΟΝ ΚΑΤΡΟΝ · Α: emendavit Buecheler. λύπη συγγενής invenerat Schweighauser, ἣν χρὴ Fickert, κατὰ τοῦτον τὸν καιρόν Scaliger. ceterum fuere qui scriberent ἐπιστολῶν α' πρὸς τ. ἀ. || 11 quid sis s quis sis sed s extremam ex i vel t correctam B quissii A || 12 capere A 14 hii BA || 15 duritia BA: corr. Madvig || 17 utrum s uirum BA

verit, non esse tradendum animum dolori. quid, tu
dicis miscendam ipsi dolori voluptatem? sic consola-
mur crustulo pueros, sic infantium fletum infuso lacte
compescimus. ne illo quidem tempore, quo filius
ardet aut amicus expirat, cessare pateris voluptatem, 5
sed ipsum vis titillare maerorem? utrum honestius
dolor ab animo summovetur an voluptas ad dolorem
quoque admittitur? 'admittitur' dico? captatur et
28 quidem ex ipso. 'est aliqua' inquit 'voluptas co-
gnata tristitiae.' istuc nobis licet dicere, vobis quidem 10
non licet. unum bonum nostis voluptatem, unum
malum dolorem: quae potest inter bonum et malum
esse cognatio? sed puta esse: nunc potissimum erui-
tur? et ipsum dolorem scrutamur, an quid ha-
29 beat iucundum circa se et voluptarium? quaedam 15
remedia aliis partibus corporis salutaria velut foeda et
indecora adhiberi aliis nequeunt, et quod aliubi prod-
esset sine damno verecundiae, id fit inhonestum loco
vulneris: non te pudet luctum voluptate sanare? se-
verius ista plaga curanda est. illud potius admone, 20
nullum mali sensum ad eum, qui periit, pervenire: nam
si pervenit, non periit. nulla, inquam, res eum laedit,
qui nullus est: vivit, si laeditur. utrum putas illi
male esse, quod nullus est, an quod est adhuc ali-
quis? atqui nec ex eo potest ei tormentum esse, 25
quod non est: quis enim nullius sensus est? nec ex
eo, quod est: effugit enim maximum mortis incom-
31 modum, non esse. illud quoque dicamus ei, qui deflet
ac desiderat in aetate prima raptum: omnes, quantum
ad brevitatem aevi, si universo compares, et iuvenes et 30
senes, in aequo sumus. minus enim ad nos ex aetate

1 esset rad- B || 2 consolamur s consulamur BA || 3 puero
A || 4 comp- A || 6 uirum A primo, B || 10 tristitiae BA || 13 eriitur
et quidem i priorem in fine versus A || 14 an quid Buecheler: aliquid
BA an aliquid s || 15 iucundum A || 16 salutari B, primo A | feda A ||
19 de BA in te corr. B manu rec. || 21 perit BA || 22 non perit BA |
nullam sed m rasam B || 26 post sensus quattuor litterae rasae in B

omni venit quam quod minimum esse quis dixerit,
quoniam quidem minimum aliqua pars est: hoc quod
vivimus proximum nihilost: et tamen, o dementiam
nostram, late disponitur. haec tibi scripsi, non tam- 32
5 quam expectaturus esses remedium tam serum, liquet
enim mihi te locutum tecum quicquid lecturus es, sed
ut castigarem exiguam illam moram, qua a te reces-
sisti, et in reliquom adhortarer, contra fortunam tolleres
animos et omnia eius tela, non tamquam possent ve-
10 nire, sed tamquam utique essent ventura, prospiceres.
VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Fabiani Papiri libros, qui inscribuntur civilium, 1 C
legisse te cupidissime scribis, et non respondisse ex-
15 pectationi tuae, deinde oblitus de philosopho agi con-
positionem eius accusas. puta esse quod dicis et
effundi verba, non figi: primum habet ista res suam
gratiam et est decor proprius orationis leniter lapsae.
multum enim interesse existimo, utrum exciderit an
20 fluxerit. adice nunc, quod in hoc quoque, quod dicturus
sum, ingens differentia est. Fabianus mihi non effun- 2
dere videtur orationem, sed fundere: adeo larga est et
sine perturbatione, non sine cursu tamen veniens. illud
plane fatetur et praefert, non esse tractatam nec diu
25 tortam. sed ita, ut vis, esse credamus: mores ille,

1 quis dixerit quoniam s quis dixeris qm B quidixerisqm A
s super scripsit manus antiqua || 2 quideminunum A || 3 nihilest
BA nihilo est s | 4 nostram] nam B nam A || 9 tale primo A ||
12 rubricata epistulae inscriptio est, item prima littera in B || 14 te
cupidissime sed te cu macula hodie obscuratum B te cupidissime
in te cupidissime radendo corr. A || 14 sed (malo set) ut scribamus
cum Pinciano, suadet cupidissime, vide tamen Gertzi adn. in dial.
p. 55, 1 || 15 olitus in oblitus corr. manus antiqua in A || 20 adice
addidi | nunc quod BA nunc s | diciturus A || 21 ingens s in-
digens BA | diffir- A || 23 perturbationem primo A | tamen s
ueniens (sue- A) BA sed ut prior s deleta sit. an subueniens? ||
24 preferi A | esset tractatam BA. esse se tr. Muretus | diutor-

non verba composuit et animis scripsit ista, non auri-
 3 bus. praeterea ipso dicente non vacasset tibi partes
 intueri: adeo te summa rapuisset, et fere quae inpetu
 placent, minus praestant ad manum relata. sed illud
 quoque multum est primo aspectu oculos occupasse, 5
 etiam si contemplatio diligens inventura est, quod
 4 arguat. si me interrogas, maior ille est, qui iudicium
 abstulit quam qui meruit: et scio hunc tutiorem esse,
 scio audacius sibi de futuro promittere. oratio solli-
 cita philosophum non decet: ubi tandem erit fortis et 10
 constans, ubi periculum sui faciet, qui timet verbis?
 5 Fabianus non erat neglegens in oratione, sed securus.
 itaque nihil invenies sordidum: electa verba sunt, non
 captata nec huius saeculi more contra naturam suam
 posita et inversa, splendida tamen, quamvis sumantur 15
 e medio. sensus honestos et magnificos habes, non
 coactos in sententiam, sed latius dictos. videbimus,
 quid parum recisum sit, quid parum structum, quid
 <non> huius recentis politurae: cum circumspexeris
 6 omnia, nullas videbis angustias inanis. desit sane varie- 20
 tas marmorum et concisura aquarum cubiculis inter-
 fluentium et pauperis cella et quicquid aliud luxuria
 non contenta decore simplici miscet: quod dici solet,
 domus recta est. adice nunc, quod de compositione
 non constat. quidam illam volunt esse ex horrido 25
 comptam, quidam usque eo aspera gaudent, ut etiam
 quae mollius casus explicuit, ex industria dissipent et
 clausulas abrumpant, ne ad expectatum respondeant.

tam B diuitornā A diuturnam igitur voluit, debuit diu tortam aut
 diu tornatam || 2 uocasset B et primo A || 5 a conspectu A ||
 8 abstulit A | totiorem B tociorem primo A || 9 scio audacius
 istum audacius coni. Bartsch || 15 inuversa sed post r unam litte-
 ram, fortasse b rasam B | sumantur e medio s sumanturamedio
 B sumantur a medio A. fortasse de medio || 16 honestus BA ||
 17 uidebimus | cf. Madvig udr. II p. 487 || 19 non s: om. BA.
 an minus? || 20 nullas ex nullus corr. A | argutias Madvig ||
 24 rectaest B recte est A. fortasse rectast || 25 uolent A || 27 mollius
 A | explicuit sed i alteram in ras. A || 28 ad expectatum s ad

lege Ciceronem: compositio eius una est, pedem curvat 7
 lenta et sine infamia mollis. at contra Pollionis Asinii
 salebrosa et exiliens et ubi minime expectes, relictura.
 denique omnia apud Ciceronem desinunt, apud Pollio-
 5 nem cadunt exceptis paucissimis, quae ad certum mo-
 dum et ad unum exemplar adstricta sunt. humilia 8
 praeterea tibi videri dicis omnia et parum erecta: quo
 vitio carere eum iudico. non sunt enim ***tenorem
 quietum compositumque formata, nec depressa sed
 10 plana. deest illis oratorius vigor stimuli, quos quae-
 ris, et subiti ictus sen<ten>tiarum. sed totum corpus,
 videris quam sit comptum, honestum est. non habet
 oratio eius, sed debet dignitatem. adfer, quem Fabiano 9
 possis praeponere. dic Ciceronem, cuius libri ad philo-
 15 sophiam pertinentes paene totidem sunt, quot Fabiani:
 cedam, sed non statim pusillum est, si quid maximo
 minus est. dic Asinium Pollionem: cedam, et respon-
 deamus: in re tanta eminere est post duos esse. no-
 mina adhuc T. Livium, scripsit enim et dialogos,
 20 quos non magis philosophiae adnumerare possis quam
 historiae, et ex professo philosophiam continentis libros:
 huic quoque dabo locum. vide tamen, quam multos
 antecedit, qui a tribus vincitur et tribus eloquentissi-
 mis. sed non praestat omnia: non est fortis oratio 10
 25 eius, quamvis elata sit; non est violenta nec torrens,

spectatum B adpectatū^s antiquitus correctum A || 1 pedem cur-
 uat lenta BA seruat pedem curuat lenta s pedem seruat
 lenta Haase || 3 expectes A || 4 desinū A | apud A || 7 discis
 sed s priore erasa A || 8 enim (hac voce finitur versus in BA)
 tenorem BA enim humilia illa (illa hum. ed. Mentel.) sed pla-
 cida et ad animi tenorem s. enim tenuia aut abiecta sed ad tenorem
 commendat Buecheler || 10 oratorius sed b rasam post i B || 11 sen-
 tiarum BA || 13 debet BA. dabit Lipsius adprobante Madvigio.
 non habet gratiam oratio eius, sed habet (habet Bartsch) digni-
 tatem Baehrens || 15 quod BA || 16 maximo fortasse ex maxime corr.
 B || 17 'cedam futurum (cf. 16. 22), resp. fictae cogitationis' Bue-
 cheler. cedam sed ut respondeam coni. Erasmus² || 19 Livium | post
 alteram i una littera rasa est in B || 21 continentis A || 25 torres A

quamvis effusa sit; non est perspicua, sed pura. 'desideres' inquis 'contra vitia aliquid asperere dici, contra pericula animose, contra fortunam superbe, contra ambitionem contumeliose. volo luxuriam obiurgari, libidinem traduci, inpotentiam frangi. sit aliquid oratorie 5 acre, tragice grande, comice exile.' vis illum adsidere pusillae rei, verbis: ille rerum se magnitudini addixit, eloquentiam velut umbram non hoc agens trahit. 11 non erunt sine dubio singula circumspecta nec in se collecta nec omne verbum excitabit ac punget, fateor. 10 exhibunt multa nec ferient et interdum otiosa praeterlabetur oratio, sed multum erit in omnibus lucis, sed ingens sine taedio spatium. denique illud praestabit, ut liqueat tibi illum sensisse quae scripsit. intelleges hoc actum, ut tu scires quid illi placeret, non ut ille 15 placeret tibi. ad profectum omnia tendunt, ad bonam 12 mentem, non quaeritur plausus. talia esse scripta eius non dubito, etiam si magis reminiscor quam teneo haeretque mihi color eorum non ex recenti conversatione familiariter, sed summam, ut solet ex vetere 20 notitia: cum audirem certe illum, talia mihi videbantur, non solida, sed plena, quae adulescentem indolis bonae attollerent et ad imitationem sui evocarent sine desperatione vincendi, quae mihi adhortatio videtur efficacissima. deterret enim qui imitandi cupiditatem 25 fecit, spem abstulit. ceterum verbis abundabat, sine commendatione partium singularum in universum magnificus. VALE.

2 aspicere primo A || 3 contrari ambitionem sed ri deletum A || 4 libidem traduci B libidinem traduci A || 5 oratorie A || 7 pusille BA sed s ex c ut videtur corr. in fine versus A || rerum rem agnitudini A | addixit s adduxit BA || 10 ac punget s ag pugnet BA || 13 prestabit A | 14 ut sed t super scr. B | que A || 15 placeret tibi s placere tibi AB || 17 n queritur A || 19 exercenti A || 21 audirent A || 22 adulescentem sed s ex o vel c correcta A || 23 imitatione A | sui evocarent s siue uocarent B siue uocarent A || 24 vincendi: mihi A

L. ANNAEI SENECAE LIB. XVI EXPLICIT
INCIPIT EIVSDEM LIBER XVII.

SENECA LVCILIO S. S.

Omnis dies, omnis hora quam nihil simus osten- 1 CI
5 dit et aliquo argumento recenti admonet fragilitatis oblitos: tum aeterna meditados respicere cogit ad mortem. quid sibi istud principium velit quaeris? Senecionem Cornelium, equitem Romanum splendidum et officiosum, noveras: ex tenui principio se ipse promoverat et iam 10 illi declivis erat cursus ad cetera. facilius enim crescit dignitas quam incipit. pecunia quoque circa pauper- 2 tatem plurimum morae habet, dum ex illa erepat haeret. iam Senecio divitiis imminebat, ad quas illum duae res ducebant efficacissimae, et quaerendi et custo- 15 diendi scientia, quarum vel altera locupletem facere potuisset. hic homo summae frugalitatis, non minus 3 patrimonii quam corporis diligens, cum me ex consuetudine mane vidisset, cum per totum diem amico graviter adfecto et sine spe iacenti usque in noctem 20 adsedisset, cum hilaris cenasset, genere valitudinis praecipiti arreptus, angina, vix compressum artatis faucibus spiritum traxit in lucem. intra paucissimas

1 prior versus post VALE solito atramento scriptus, dein hic rubro INCIPIT EIVSDEM LIBER XVII. SENECA LVCILIO S. S. B .L. ANNAEI SENECAE LIB. XVI EXPLICIT LIO S. S. | INCIPIT EIVSDEM LIBER XVII. SENECA LVCILIO S. S. A ubi rubricata sunt LIO S. S. et alter versus totus excepta CI syllaba extrema quae ultra versum in margine adiecta est || 4 simus ostendit s sumostendit BA || equitem .r. splendidum BA || 12 plurimum (plurimum A) amorem BA: corr. Pincianus || 13 haeret: iam Buecheler mus. Rh. XXXXVIII p. 88: hae vel hac (corr. manu recenti in hic) etiam B hae etiam A | senecio in senecio corr. B | diuiciis primo B || 14 efficacissimae A || 17 consuetudine sed post con duae litterae rasae in A || 18 diem om. A || 21 praecipiti A | compressum corr. in compressum B || 22 faucibus A | paucissima A

ergo horas, quam omnibus erat sani ac valentis offi-
 4 ciis functus, decessit. ille, qui et mari et terra pe-
 cuniam agitabat, qui ad publica quoque nullum relin-
 quens inexpertum genus quaestus accesserat, in ipso
 actu bene cedentium rerum, in ipso procurrentis pe- 5
 cuniae impetu raptus est. 'insere nunc, Meliboe, puros,
 pone [in] ordine vites.' quam stultum est aetatem
 disponere ne crastini quidem dominum! o quanta de-
 mentia est spes longas inchoantium: emam, aedificabo,
 credam, exigam, honores geram, tum deinde lassam et 10
 5 plenam senectutem in otium referam. omnia, mihi
 crede, etiam felicibus dubia sunt. nihil sibi quisquam
 de futuro debet promittere. id quoque, quod tenetur,
 per manus exit et ipsam, quam premimus, horam cas-
 sus incidit. volvitur tempus rata quidem lege, sed 15
 per obscurum: quid autem ad me, an naturae certum
 6 sit quod mihi incertum est? navigationes longas et
 pererratis litoribus alienis seros in patriam reditus
 proponimus, militiam et castrensiu laboru tarda
 manipretia, procurationes officioruque per officia pro- 20
 cessus, cum interim ad latus mors est, quae quoniam
 numquam cogitatur nisi aliena, subinde nobis ingerun-
 tur mortalitatis exempla non diutius quam dum mi-
 7 ramur, haesura. quid autem stultius quam mirari id
 ullo die factum, quod omni potest fieri? stat quidem 25
 terminus nobis, ubi illum inexorabilis fatoru necessi-
 tas fixit, sed nemo scit nostrum, quam prope versetur
 terminum. sic itaque formemus animum, tamquam
 ad extrema ventum sit. nihil differamus. cotidie cum

6 Verg. ecl. I 73

1 quam B ubi post additum est in margine, postquam A ||
 3 relinquens sed priorem n super scriptam B || 7 pone in ordine
 BA || 8 dispore sed r ex n ut videtur corr. A || 14 preminu A ||
 19 castrensiu sed n superne additam B || 20 officia sed alteram
 i super scriptam A || 21 que A | qm B || 25 quod B quid A ||
 26 ubi] u ex i vel l corr. A || 28 terminu BA: corr. Buecheler.
 terminu seclut Murtus || 29 nihil differamus] post nihil

vita paria faciamus. maximum vitae vitium est, quod 8
 imperfecta semper est, quod [in] aliquid ex illa differ-
 tur. qui cotidie vitae suae summam manum inposuit,
 non indiget tempore. ex hac autem indigentia timor
 5 nascitur et cupiditas futuri exedens animum. nihil est
 miserius dubitatione venientium quorsus evadant: quan-
 tum sit illud quod restat aut quale, sollicita mens ex-
 plicabili formidine agitur. quo modo effugiemus 9
 hanc volutationem? uno, si vita nostra non promine-
 10 bit, si in se colligitur. ille enim ex futuro suspendi-
 tur, cui inritum est praesens. ubi vero, quidquid mihi
 debui, redditum est, ubi stabilita mens scit nihil inter-
 esse inter diem et saeculum, quicquid deinceps dierum
 rerumque venturum est, ex alto prospicit et cum multo
 15 risu seriem temporu cogitat. quid enim varietas
 mobilitasque casuum perturbabit, si certus sis adver-
 sus incerta? ideo propera, Lucili mi, vivere et sin- 10
 gulos dies singulas vitas puta. qui hoc modo se aptavit,
 cui vita sua cotidie fuit tota, securus est: in spem
 20 viventibus proximum quodque tempus elabitur subit-
 que aviditas et miserrimus ac miserrima omnia efficiens
 metus mortis. inde illud Maecenatis turpissimum vo-
 tum, quo et debilitatem non recusat et deformitatem
 et novissime acutam crucem, dummodo inter haec mala

in imo margine Q VIII BA. a differamus incipit quaternionis
 noni primum folium in BA || 2 quod in aliquid BA. quod in
 diem aliquid coni. Windhaus || 5 exedens A excedens sed c rasa,
 dein e in e correcte B || 7 sit manus antiqua super scripsit in A |
 quali BA | collecta BA: corr. Buecheler l. c. p. 88. coniectans
 Gertz | explicabili BA inexpl- s. illi favere quod statim
 subiungitur monuit Pincianus, item Buecheler. sed sic otiosum
 est, vereor, explicabili et debilitans sententiam. v. quomodo — vo-
 lut.? intellego fere 'quo modo cavebimus ne in formidinem istam
 inexplicabilem incidamus?' || 8 formidini A || 9 volutationem A ||
 10 colligitur BA sed g ex c corr. B. colligetur Erasmus² ||
 15 uarietas sed a ex et ut videtur mutata B || 17 lucili mi
 BA mi Lucili alii || 18 aptabit BA: corr. Stephanus || 19 in
 spem s in spe BA || 21 efficient in efficiens corr. B

- 11 spiritus prorogetur: 'debilem facito manu, debilem pede
coxo, tuber adstrue gibberum, lubricos quate dentes:
vita dum superest, benest; hanc mihi, vel acuta si se-
12 deam cruce, sustine.' quod miserrimum erat, si inci-
disset, optatur et tamquam vita petitur supplici mora. 5
contemptissimum putarem, si vivere vellet usque ad
cruce: 'tu vero' inquit 'me debiles licet, dum spiri-
tus in corpore fracto et inutili maneat. depraves licet,
dum monstroso et distorto temporis aliquid accedat.
suffigas licet et acutam sessuro crucem subdas': est 10
tanti vulnus suum premere et patibulo pendere di-
strictum, dum differat id, quod est in malis optimum,
supplicii finem? est tanti habere animam, ut agam?
13 quid huic optes nisi deos faciles? quid sibi vult ista
carminis effeminati turpitudine? quid timoris demen- 15
tissimi pactio? quid tam foeda vitae mendicatio? huic
putes unquam recitasse Vergilium 'usque adeone mori
miserum est'? optat ultima malorum et quae pati
gravissimum est, extendi ac sustineri cupit: qua mer-
cede? scilicet vitae longioris. quod autem vivere est 20
14 diu mori? invenitur aliquis, qui velit inter supplicia
tabescere et perire membratim et potius per stilicidia
emittere animam quam semel exhalare? invenitur,
qui velit adactus ad illud infelix lignum, iam debilis,
iam pravus et in foedum scapularum ac pectoris tuber 25

1 *Maccen. fr. XIV Hard.* || 17 *Verg. Aen. XII 646*

1 porrogetur A || 2 coxo] i. claudo. cf. *Loewe prodr. p. 309*
Groeber arch. lex. lat. I p. 555 Buecheler l. c. coxa s || 3 bene est
BA sed e in verbo est initio versus praeposita B | hanc s hac BA |
si sidam (ut glyconei forma fiat legitima) scribere cunctatur Bue-
cheler || 5 supplicii sed extremam i super scriptam offert B subplicii
A || 6 uellen primo B || 7 inquit primo B || 9 distorto Erasmus²
detorto Haase: deserto BA | aliquid BA | accedat ex accedas corr. B ||
10 sessuro] s ante u ex corr. A. haesuro non recte Duemmler ||
11 destrectum BA || 16 huic Muretus: cui BA || 20 silicet BA |
quod BA quid s || 21 subplicia A || 22 potius Buecheler: totiens
BA | stilicidia in stillic- corr. B stillic- A || 24 adactis B | illudin-
felix sed di ex m corr. A || 25 ac pectoris s acceptoris BA

elusus, cui multae moriendi causae etiam citra crucem
fuerant, trahere animam tot tormenta tracturam? nega
nunc magnum beneficium esse naturae, quod necesse
est mori. multi peiora adhuc pacisci parati sunt: 15
5 etiam amicum prodere, ut diutius vivant, et liberos ad
stuprum manu sua tradere, ut contingat lucem videre
tot consciam scelerum. excutienda vitae cupido est
discendumque nihil interesse, quando patiaris, quod
quandoque patiendum est. quam bene vivas refert,
10 non quam diu: saepe autem in hoc est bene, ne diu.
VALE.

SENECA LVCILIO SUO SALVTEM.

Quomodo molestus est iucundum somnium videnti 1 CII
qui excitat, aufert enim voluptatem, etiam si falsam,
15 effectum tamen verae habentem: sic epistula tua mihi
fecit iniuriam. revocavit enim me cogitationi aptae
traditum et iturum, si licuisset, ulterius: iuvabat de 2
aeternitate animarum quaerere, immo mehercules cre-
dere. praebebam enim me facilem opinionibus magno-
20 rum virorum rem gratissimam promittentium magis
quam probantium. dabam me spei tantae. iam eram
fastidio mihi, iam reliquias aetatis infractae contemne-
bam in immensum illud tempus et in possessionem
omnis aevi transiturus: cum subito experrectus sum
25 epistula tua accepta et tam bellum somnium perdidi.
quod repetam, si te dimisero, et redimam. negat me 3

2 tracturā B sed lineolam supra a addidit manus for-
tasse recentior || 4 paracisci sed ra post a rasum B || 5 adstuprum
A || 6 manus sua sed priorem s deletam B || 7 cupido s cui|pido
BA || 8 dicendumque B et primo A || 9 referre Erasmus² || 10 est
unus ex Gruteri libris: esse BA || 11 post hanc epistulam statuit
ampliolem lacunam Haase, cf. ep. 102, 3 || 12 inscriptio epistulae
rubricata in BA. altera e in SENECA litterae f similior in B || 15 epi-
stola A || 19 credebam BA: corr. Buecheler. cf. ep. 116, 1. dabam
coni. Gronovius. | facile A || 23 i nimmensum B || 24 transiturus s
transiturū B -turum A | expergefactus vel experrectus s ex-
perfectus BA || 26 demisero BA | negat BA negas Erasmus² in re

epistula prima totam quaestionem explicuisse, in qua probare conabar id quod nostris placet, claritatem, quae post mortem contingit, bonum esse. id enim me non solvisse, quod opponitur nobis: 'nullum' inquit
 4 'bonum ex distantibus. hoc autem ex distantibus
 5 constat.' quod interrogas, mi Lucili, eiusdem quaestionis est loci alterius, et ideo non <hoc> tantum, sed alia quoque <eodem> pertinentia distuleram. quaedam enim, ut scis, moralibus rationalia inmixta sunt. itaque illam partem rectam et ad mores pertinentem tractavi: 10 numquid stultum sit ac supervacuum ultra extremum diem curas transmittere, an cadant bona nostra nobiscum nihilque sit eius, qui nullus est, an ex eo, quod, cum erit, sensuri non sumus, antequam sit, aliquis
 5 fructus percipi aut peti possit. haec omnia mores 15 spectant: itaque suo loco posita sunt. at quae a dialecticis contra hanc opinionem dicuntur, segreganda fuerunt et ideo seposita sunt. nunc, quia omnia exigis, omnia quae dicunt persequar, deinde singulis
 6 occurram. nisi aliquid praedixero, intellegi non poterunt quae refellentur. quid est, quod praedicere velim? quaedam continua corpora esse, ut hominem; quaedam esse composita, ut navem, domum, omnia denique, quorum diversae partes iunctura in unum coactae sunt; quaedam ex distantibus, quorum adhuc 25 membra separata sunt, tamquam exercitus, populus,

incomperta nihil mutari || 1 ep. prima] 'initium tuae epistulae negat me' explicat Schweighaeuser. epistula proxima ser. Haase || 2 conabar id quod s conabari quod B et primo

A || 3 post sed t ex corr. B || 4 nullam A corr. manus antiqua || 6 lucidi A || 7 non hoc tantum s non (non in fine versus B) tantum BA hoc versui praefixit m. rec. in B. an non id t.2 || 8 eodem s om. BA. sufficit eo vel huc || 9 moralibus s moralia BA | rationalia BA sed extremum a in rasura fortasse ex b factum in B || 15 percipi aut s percipit aut BA | omnia mores BA in B ante m unam litteram deletam esse ut fuisse videatur omniatmores cum dicit Weidner, fallitur. ad mores s fort. recte || 17 hant A || 20 potuerunt A || 21 praedicere s praecidere BA

senatus. illi enim, per quos ista corpora efficiuntur, iure aut officio cohaerent, natura diducti et singuli sunt. quid est, quod etiam nunc praedicere velim? 7
 5 nullum bonum putamus esse, quod ex distantibus constat. uno enim spiritu unum bonum contineri ac regi debet, unum esse unius boni principale. hoc si quando desideraveris, per se probatur: interim ponendum fuit, quia in nos nostra tela mittuntur.

'Dicitis' inquit 'nullum bonum ex distantibus esse: 8
 10 claritas autem ista bonorum virorum secunda opinio est. nam quomodo fama non est unius sermo nec infamia unius mala existimatio, sic nec claritas uni bono placuisse. consentire in hoc plures insignes et spectabiles viri debent, ut claritas sit. haec autem ex
 15 iudiciis plurium efficitur, id est distantium: ergo non est bonum. claritas' inquit 'laus est a bonis bono 9
 reddita; laus oratio, vox est aliquid significans: vox est autem, licet virorum sit bonorum, non bonum. nec enim quicquid vir bonus facit, bonum est. nam
 20 et plaudit et sibilat, sed nec plausum quisquam nec sibilum, licet omnia eius admiretur et laudet, bonum dicit, non magis quam sternumentum aut tussim. ergo claritas bonum non est. ad summam dicite nobis, 10
 25 utrum laudantis an laudati bonum sit: si laudati bonum esse dicitis, tam ridiculam rem facitis, quam si adfirmetis meum esse, quod alius bene valeat. sed laudare dignos honesta actio est: ita laudantis bonum est, cuius actio est, non nostrum, qui laudamur: atqui

3 uellim BA || 5 uno s unde BA || 7 probatur BA probabitur s. an probetur? || 8 nos inseruit Schweighaeuser || 9 dicitis s Dictis BA || 10 post opinio est v. haec autem (14) — distantium (15) traici vult Hermes || 13 et spectabiles (vel et spectati vel et praestantes) s exspectantes B exp- A || 15 plurium s plurimum B et primo A || 17 laus oratio. oratio uox est s || 18 v. bonorum, non ante bonum inserenda esse perspexit Erasm. 1 p. 335 mrg. || 22 botum primo A || 23 claritas B || 24 si laudantis BA: corr. Madvig, et laudanti iam cod. Velz. || 25 dicitis istam sed is ante tam deletum B || 26 adfirmantis sed n

- 11 hoc quaerebatur.' respondebo nunc singulis cursim. primum an sit aliquod ex distantibus bonum, etiam nunc quaeritur et pars utraque sententias habet. deinde claritas desiderat multa suffragia? potest et unius boni viri iudicio esse contenta: nos bonus bonos iudicat. 5
- 12 'quid ergo?' inquit 'et fama erit unius hominis existimatio et infamia unius malignus sermo? gloriam quoque' inquit 'latius fusam intellego, consensum enim multorum exigit.' diversa horum condicio est et illius. quare? quia, si de me bene vir bonus sentit, eodem 10 loco sum, quo si omnes boni idem sentirent: omnes enim, si me cognoverint, idem sentient. par illis idemque iudicium est, aequae vero inficiscitur. dissidere non possunt: ita pro eo est, ac si omnes idem sentiant,
- 13 quia aliud sentire non possunt. ad gloriam aut famam 15 non est satis unius opinio. illic idem potest una sententia, quod omnium, quia omnium, si perrogetur, una erit: hic diversa dissimilium iudicia sunt. difficiles adfectus, dubia omnia invenies, levia, suspecta. putas tu posse unam omnium esse sententiam? non est 20 unius una sententia. illi placet verum, veritatis una vis, una facies est: apud hos falsa sunt, quibus adsentiantur. numquam autem falsis constantia est: variantur et dissident. 'sed laus' inquit 'nihil aliud 14 quam vox est, vox autem bonum non est.' cum di- 25 cant claritatem esse laudem bonorum a bonis reddi-

transfossu B || 4 claritas non desiderat *Muretus*, desiderat nulla suffragia *Wolters*, satis habui interrogative formare enuntiatum || 5 nos *BA*, unus *Windhaus*, nos (*i. Stoicos*) unus *Mueck*. || 9 condicio sed con atramento pallidiore super scriptum *B* || 13 iudicium sed iu super scriptum *B* iuditium *A* | inficiscitur ut tamen prior c correcta sit ex s fortasse *B* inficiscitur *A* inficetur s. insistitur *Erasmus*¹, proficere—proficisci comparat *Buecheler* || 18 dissimilium *A* | difficiles *BA* dissimiles s. diff. adf. cum invenies iunxit *Buecheler* || 20 non est nisi unius *O. Rossbach* || 21 illis *Muretus* illic *O. Rossbach* || 23 constanta littera i super addita *B* constante in constanta mutavit *A* || 25 non est sic *A* | dicunt *Lipsius* || 26 fortasse bono a bonis coll. § 18 | redditam iam vel redditam s: reddi. iam *BA*

- tam, non ad vocem referunt, sed ad sententiam. licet enim vir bonus taceat, sed aliquem iudicet dignum laude esse, laudatus est. praeterea aliud est laus, aliud 15 laudatio, haec et vocem exigit. itaque nemo dicit
- 5 laudem funebrem, sed laudationem, cuius officium oratione constat. cum dicimus aliquem laude dignum, non verba illi benigna hominum, sed iudicia promittimus. ergo laus etiam taciti est bene sentientis ac bonum virum apud se laudantis. deinde, ut dixi, ad 16
- 10 animum refertur laus, non ad verba, quae conceptam laudem egerunt et in notitiam plurium emittunt. laudat qui laudandum esse iudicat. cum tragicus ille apud nos ait magnificum esse 'laudari a laudato viro', laude digno ait. et cum aequae antiquos poeta ait
- 15 'laus alit artis', non laudationem dicit, quae corrumpit artes. nihil enim aequae et eloquentiam et omne aliud studium auribus deditum vitiavit quam popularis adsensio. fama vocem utique desiderat, 17 claritas potest etiam citra vocem contingere contenta
- 20 iudicio. plena est non tantum inter tacentis, sed etiam inter reclamantis. quid intersit inter claritatem et gloriam dicam: gloria multorum iudiciis constat, claritas bonorum. 'cuius' inquit 'bonum est claritas, id 18 est laus bono a bonis reddita? utrum laudati an lau-
- 25 dantis?' utriusque. meum, qui laudor; quia natura me amantem omnium genuit, et bene fecisse gaudeo,

13 *Cn. Naevius* 17 p. 8 *R.*² || 15 *fragm. poet. R. p. 137 Baehr.*

1 non om. *A* | refferunt *A* || 3 aliud laudatio *A* || 6 constat in margine additum atramento minus nigro *B* cuius officium in oratione est bene prop. *Windhaus* || 8 sententiis in sentientis corr. *B* manu recentiore || 11 in notitiam s innocentiam *BA* |

14 antiquos *B* antiquus *A* || 15 alit artes (*praetuli artis*) *Erasmus*²: alitteris *BA* || 19 claritas potest enim *BA*: corr. *Buecheler*, utiq. desiderat, non desiderat claritas. potest enim *Windhaus* || 21 inter-
raclamantis *primus A* || 22 iudicis *BA* || 24 laus a bono *BA* sed altera a deleta *B* | laudanti an *primus A* | post an una littera rasa est in *B* || 25 natura me amantem s naturam mea amantem *BA* sed m ut videtur post mea erasa in *B* || 26 bene fecisse *BA* bene

et gratos me invenisse virtutum interpretes laetor: hoc plurium bonum est, quod grati sunt, sed et meum. ita enim animo compositus sum, ut aliorum bonum meum iudicem, utique eorum, quibus ipse sum boni
 19 causa. est istud laudantium bonum, virtute enim geritur: omnis autem virtutis actio bonum est. hoc contingere illis non potuisset, nisi ego talis essem. itaque utriusque bonum est merito laudari, tam mehercules quam bene iudicasse iudicantis bonum est et eius, secundum quem iudicatum est. numquid dubitas, quin iustitia et habentis bonum sit et autem sit eius, cui debitum solvit? merentem laudare iustitia est: ergo utriusque bonum est.

20 Cavillatoribus istis abunde responderimus. sed non debet hoc nobis esse propositum arguta disserere et philosophiam in has angustias ex sua maiestate detrudere: quanto satius est ire aperta via et recta quam sibi ipsum flexus disponere, quos cum magna molestia debeas relegere? neque enim quicquam aliud istae disputationes sunt quam inter se perite captantium
 21 lusus. dic potius, quam naturale sit in immensum mentem suam extendere. magna et generosa res est humanus animus: nullos sibi poni nisi communes et cum deo terminos patitur. primum humilem non accipit patriam, Ephesum aut Alexandriam aut si quod est etiamnunc frequentius accolis laetiusve tectis solum: patria est illi quodcumque suprema et universa

fecisse me § nonnulli || 2 plurium § plurimum B et primo A || 3 ut § et BA || 4 ipse ut videtur (ipsi ed. Ven. a. 1492) vel istius § iste BA || 6 v. hoc — 7 essem traicit post causa (5) Gertz || 9 et iudicantis Gertz || 11 habentis ex habentes corr. A manu ant. | bonum deleri vult Windhaus | autem sit delevit corrector recens in B, tenet Buecheler || 14 respondebimus BA: corr. Pincianus || 16 magestate A || 17 aperta § aperte B et primo A || 18 ipsum in ipsi mutari voluit corrector recens in B | magna ex magno fecit A || 21 naturales in naturale radendo mutavit B || 23 et om. aliquot § adstipulante Madvigio nimis fort. argute. alioqui potuit communes secum deo || 26 oculis BA: corr. Pincianus. incolis vel oculis § | laetius uectis BA: corr. Windhaus || 27 suprema BA

circuitu suo cingit, hoc omne convexum, intra quod iacent maria cum terris, intra quod aer humanis divina secernens etiam coniungit, in quo disposita tot lumina in actus suos excubant. deinde artam aetatem
 22 sibi dari non sinit: 'omnes' inquit 'anni mei sunt. nullum saeculum magnis ingeniis clusum est, nullum non cogitationi pervium tempus. cum venerit dies ille, qui mixtum hoc divini humanique secernat, corpus hic, ubi inveni, relinquam, ipse me dis reddam. nec
 10 nunc sine illis sum, sed gravi terrenoque detineor.' per has mortalis aevi moras illi meliori vitae longiorique proluditur. quemadmodum decem mensibus tenet nos maternus uterus et praeparat non sibi, set illi loco, in quem videmur emitti iam idonei spiritum
 15 trahere et in aperto durare: sic per hoc spatium, quod ab infantia patet in senectutem, in alium maturescimus partum. alia origo nos expectat, alius rerum status. nondum caelum nisi ex intervallo pati possumus. 24 proinde intrepidus horam illam decretoriam prospice: non est animo suprema, sed corpori. quidquid circa te iacet rerum, tamquam hospitalis loci sarcinas specta: transeundum est. excutit redeuntem natura sicut intrantem. non licet plus efferre quam intuleris, immo
 20 etiam ex eo, quod ad vitam adtulisti, pars magna ponenda est: detrahatur tibi haec circumiecta, novissimum

2 iacent ex tacent corr. B || 3 etiam Pincianus: iam BA | in quod BA: corr. Schweighaeuser | disposito primo BA ut appareat verum esse in quo, non intra quod disp. ut exhibent § || 4 numina BA: corr. Haase | actam BA r ante c interposuit manus recens in B super scripsit in A || 5 anni 'ex correctionibus codicibus' Pinc.: ante BA. cf. dial. XII 11, 7 || 8 corpus Pincianus: tempus BA || 9 diis § diei BA || 10 terreno sed post e alteram litt. rasa velut r B || 12 decem § inuicem BA. cf. Sen. Phoen. 535 || 13 sibi sed § sibi et BA || 14 videmur emitti] 'recte libri ut in re non pervia oculis manibusque' Buecheler. cf. p. 478, 11 || 15 quod] quo di. (id est di) A || 16 alium ex aluum corr. B aluum in aluum corr. A | maturescimus BA || 17 fuit qui coniceret regio statum primo A || 18 intervallo pro interfallo manus antiqua in A || 20 suprema BA || 21 spectat transeundum primo B || 25 detrahentur BA | circum iecta BA

velamentum tui, cutis; detrahetur caro et suffusus
sanguis discurrensque per totum; detrahentur ossa
26 nervique, firmamenta fluidorum ac labentium. dies
iste, quem tamquam extremum reformidas, aeterni na-
talis est. depone onus: quid cunctaris, tamquam non 5
prius quoque relicto, in quo latebas, corpore exieris?
haeres, reluctaris: tum quoque magno nisu matris ex-
pulsus es. gemis, ploras: et hoc ipsum flere nascentis
est, sed tunc debebat ignosci: rudis et imperitus om-
nium veneras. ex maternorum viscerum calido molli- 10
que fomento emissum adflavit aura liberior, deinde
offendit durae manus tactus, tenerque adhuc et nullius
27 rei gnarus obstipuisti inter ignota: nunc tibi non est
novum separari ab eo, cuius ante pars fueris: aequo
animo membra iam supervacua dimitte et istuc corpus 15
inhabitatum diu pone: scindetur, obruetur, abolebitur.
quid contristaris? ita solet fieri: pereunt †saepe vela-
menta nascentium. quid ista sic diligis quasi tua?
istis opertus es: veniet, qui te revellat dies et ex con-
28 tubernio foedi atque olidi ventris educat. huic nunc 20
quoque tu, quantum potes, subduc te voluptatique, nisi
quae necessariis scriisque cohaerebit, alienus iam hinc
altius aliquid sublimiusque meditare: aliquando natu-
rae tibi arcana reteguntur, discutietur ista caligo et
lux undique clara percutiet. imaginare tecum, quantus 25
ille sit fulgor tot sideribus inter se lumen miscenti-
bus. nulla serenum umbra turbabit. aequaliter splen-
debit omne caeli latus: dies et nox aëris infimi vices
sunt. tunc in tenebris vixisse te dices, cum totam

5 deponuonus A || 6 in quo *super ser. manus antiqua*
in A | exieris *sed priorem i ex corr. B* || 7 heres BA || 15 men-
bra A || 17 saepe BA: aequae *Gruter. secde (secundae) Buecheler,*
cf. ep. 92, 34 || 20 ventris seducat A || 21 quantum potes subduc
(*praetuli potes, subduc te*) voluptatique *Bartsch*: quantum potes
subvoluptariquae BA. voluptatique *agnocerat de Ian. subtrahe te*
vol. *Buecheler* || 22 necessariis scriisque *scripsi*: necessariis
B necessariisque A. que *deberi voluit Bartsch* | iam 5 tam BA ||
25 imaginare 5 imagine re BA

lucem et totus aspexeris, quam nunc per angustissimas
oculorum vias obscure intueris, et tamen admiraris
illam iam procul: quid tibi videbitur divina lux, cum
illam suo loco videris? haec cogitatio nihil sordidum 29
5 animo subsidere sinit, nihil humile, nihil crudele. deos
rerum omnium esse testes ait. illis nos adprobari,
illis in futurum parari iubet et aeternitatem proponere.
quam qui mente concepit, nullos horret exercitus, non
terretur tuba, nullis ad timorem minis agitur. quidni 30
10 non timeat qui mori sperat? is quoque, qui animum
tamdiu iudicat manere, quamdiu retinetur corporis
vinculo, solutum statim spargit, ut etiam post mortem
utilis esse possit. quamvis enim ipse ereptus sit ocu-
lis, tamen 'multa viri virtus animo multusque recursat
15 gentis honos'. cogita, quantum nobis exempla bona
prosint: scies magnorum virorum non minus prae-
sentiam esse utilem quam memoriam. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Quid ista circumspecis, quae tibi possunt fortasse 1 CIII
20 evenire, sed possunt et non evenire? incendium dico,
ruinam, alia, quae nobis incidunt, non insidiantur: illa

14 *Verg. Aen. IIII 3 s.*

1 totam lucem totus '*retus lectio Pine.*' || 2 ammiraris BA ||
4 sordidum *sed alteram d ab antiqua manu supra versum addi-*
tam A || 5 subsidere re sinit B *ubi alterum re postmodo additum*
est, subsidere resinit A || 6 illi nos *primo B* || 8 concepit *ex con-*
cipit corr. B | hortet *in horret corr. B* || 9 at *in ad corr. B*
manu recenti, ad A || 10 non *super ser. manus non diversa in A* |
qui mori sperat? is (sperat, si is *Erasm.*?) quoque *Buecheler*: qui
mori speriat (i *transfixit manus rec. in B*). Se quoque BA. qui
morti sperat se superfuturum, si is quoque *Madvig inutiliter, ut*
probarit Io. Mueller || 12 spargit B *sed t transfossa manu*
recentiore B spargi A. solutum spargi, statim spargit *Io.*
Mueller. cf. Bartsch et Buecheler mus. Rh. XXIV p. 272 || 14 mul-
tusque *Verg. multumque primo BA* | recusat BA || 15 quantā B
quantum A || 18 *inscriptio epistulae rubricata est in BA* || 20 in-
cidentium (-cium A) dico ruinam aliqua nobis BA: *corr. Pincianus*

potius vide, illa [vi de]vita, [illa] quae nos observant,
 quae captant. rariores sunt casus, etiam si graves,
 naufragium facere, vehiculo everti: ab homine homini
 cotidianum periculum. adversus hoc te expedi, hoc
 intentis oculis intueri. nullum est malum frequentius,
 2 nullum pertinacius, nullum blandius. ac tempestas mina-
 tur, antequam surgat, crepant aedificia, antequam cor-
 ruant, praenuntiat fumus incendium: subita est ex
 homine perniciēs [est] et eo diligentius tegitur, quo
 propius accedit. erras, si istorum tibi qui occurrunt
 vultibus credis: hominum effigies habent, animos fera-
 rum, nisi quod illarum perniciosus est primus incursus:
 quos transiere, non quaerunt. numquam enim illas ad
 nocendum nisi necessitas incitat: aut fame aut ti-
 more coguntur ad pugnam: homini perdere hominem
 3 libet. tu tamen ita cogita, quod ex homine periculum
 sit, ut cogites, quod sit hominis officium. alterum in-
 tuere, ne laedaris, alterum ne laedas. commodis om-
 nium laeteris, movearis incommodis et memineris, quae
 4 praestare debeas, quae cavere. sic vivendo quid con-
 sequaris? non te ne noceant, sed ne fallant. quan-
 tum potes autem, in philosophiam recede. illa te sinu
 suo proteget, in huius sacrario eris aut tutus aut
 tutior. non arietant inter se nisi in eadem ambulan-

1 illa uideuita illa quae B illa ui deuita illa A sed trans-
 fossa sunt et ui et alterum illa in A illa deuita (vel uita) quae
 5 || 2 rariores sunt Gruter: pari essunt BA. dissentit Madvig ||
 6 altempestas sed al transverberatum B abtempestas sed ab de-
 letum a manu recenti A: corr. Buecheler || 8 est ex homine per-
 niciēs est et BA || 9 ei in eo corr. manus recens in B ei A ||
 10 accendit primo A || 11 effigies ex effugies B || 12 perniciosius
 B perniciosius A: corr. de Ian || 14 incit. Hae aut BA mittit
 (vel incitat). Haec autem 5: corr. Buecheler || 16 libet 5 licet B
 et primo A || 20 consequaris BA consequeris 5. intellege quid
 consequaris quaeris || 21 non tene B et primo A. te ne noceant
 (cf. βλέπειν τινα) dicere vix ausus esset, nisi perrexisset sed
 ne fallant. si per se ponit, nocere semper dativo struit. vide
 etiam quae observavit Buecheler in archio lexicogr. II p. 118
 vel carm. lat. ep. II 1522 || 22 secede 5 | te nisu suo BA:
 corr. Erasm.² || 24 totior primo A | nisi in extremo versu dein n

tes via. ipsam autem philosophiam non debebis
 iactare: multis fuit periculi causa insolenter tractata
 et contumaciter: tibi vitia detrahat, non aliis exprobet.
 non abhorreat a publicis moribus nec hoc agat, ut
 5 quicquid non facit, damnare videatur. licet sapere sine
 pompa, sine invidia. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

In Nomentanum meum fugi, quid putas? urbem? 1 CIII
 immo febrem et quidem subrepentem. iam manum
 10 mihi iniecerat. medicus initia esse dicebat motis venis
 et incertis et naturalem turbantibus modum. pro-
 tinus itaque parari vehiculum iussi. Paulina mea re-
 tinente exire perseveravi: illud mihi in ore erat do-
 mini mei Gallionis, qui cum in Achaia febrem habere
 15 coepisset, protinus navem ascendit clamitans non cor-
 poris esse, sed loci morbum. hoc ego Paulinae meae 2
 dixi, quae mihi valitudinem meam commendat. nam
 cum sciam spiritum illius in meo verti, incipio, ut illi
 consulam, mihi consulere. et cum me fortiolem se-
 20 nectus ad multa reddiderit, hoc beneficium aetatis
 amitto. venit enim mihi in mentem, in hoc sene et

additam B nisui A | eodem ex eadem ut videtur fecit B. con-
 firmatur igitur quadamtenus quod restituit Madvig nisi in eadem
 ambulantes via || 1 via Madvig: quia BA | autem ipsam BA:
 traiecit Muretus | philosophiam B || 6 siue invidia B sine invidia A |
 VALE intra eundem versum excipitur inscriptione proximae epi-
 stulae rubricata sine novi libri indiculo in BA. LIB. XVIII addit
 manus recentissima in A || 8 post putas trium vel quattuor verborum
 spatium in versu extremo vacuum relictum est in B propter
 membranam detritam || 10—11 verba medicus initia — turbanti-
 bus modum quae inter retinente et exire collocant libri, traiecit
 Gertz | 10 uenis set (in sed corr. B) BA || 13 exire] post e
 priorem littera rasa in A | ope primo B || 15 ascendit B asc- A.
 conscendit Windhaus || 18 sciam 5 scias BA || 20 in hac (sc.
 Paulina) pro hoc G. Gemoll. hoc benef. aetatis amore uxoris
 amitto coni. Gertz. si quid desit, supplerim hoc benef. aetatis
 officio humanitatis amitto. cf. p. 482, 14 s.

adulescentem esse, cui parçitur. itaque quoniam ego
ab illa non impetro, ut me fortius amet, *a me im-*
3 *petrat illa, ut me diligentius amem. indulgendum est*
enim honestis adfectibus: et interdum, etiam si pre-
munt causae, spiritus in honorem suorum vel cum 5
tormento revocandus et in ipso ore retinendus est,
cum bono viro vivendum sit non quamdiu iuvat, sed
quamdiu oportet: ille, qui non uxorem, non amicum
tanti putat, ut diutius in vita commoretur, qui perse-
verabit mori, delicatus est. hoc quoque imperet sibi 10
animus, ubi utilitas suorum exigit, nec tantum, si vult
mori, sed si coepit, intermittat et suis <se> commodet.
4 *ingentis animi est aliena causa ad vitam reverti, quod*
magni viri saepe fecerunt. sed hoc quoque summae
humanitatis existimo, senectutem suam, cuius maximus 15
fructus est securior sui tutela et vitae usus animosior,
attentius <custodire>, si scias alicui tuorum esse dulce,
5 *utile, optabile. habet praeterea in se non mediocre*
ista res gaudium et mercedem. quid enim iucundius
quam uxori tam carum esse, <ut> propter hoc tibi 20
carior fias? potest itaque Paulina mea non tantum
6 *suum mihi timorem inputare, sed etiam meum. quaeris*
ergo, quomodo mihi consilium profectionis cesserit?
ut primum gravitatem urbis excessi et illum odorem
culinarum fumantium, quae motae quicquid pestiferi 25
vaporis † obruent, cum pulvere effundunt, protinus mu-
tatam valitudinem sensi. quantum deinde adiectum

1 qm̄ B | 2 a me post illa inseruit Muretus, probabilis Gertz
post amet || 6 tormento ut videtur A || 7 uiuat B et fortasse A ||
9 putet B | perseuerabat BA sed ba transfossum A perseuerabit
alii || 12 suis se s suis BA | comendat B || 13 ingentes B || 14 post
sed unam litteram rasam fortasse c B || 15 humanitati B ||
16 post uitae littera rasa est in B fortasse s || 17 curare aliquot
libri, alii custodire: om. BA. an tueri? | alicui s aliquid BA alicui
id Buecheler || 18 utile ex -lem ut videtur radendo fecit B || 20 esse
ut s esse BA¹ || 26 obruent BA obtinent vel obruerant aliquot
exemplaria Pinciani. obferunt prop. F. Gloeckner, continent
O. Ribbeck, absorbent Buecheler

putas viribus, postquam vineas attigi? in pascuum
emissus cibum meum invasi. repetivi ergo iam me.
non permansit marcor ille corporis dubii et male cogi-
tantis. incipio toto animo studere. non multum ad 7
5 hoc locus confert, nisi se sibi praestat animus, qui
secretum in occupationibus mediis, si volet, habebit:
at ille, qui regiones eligit et otium captat, ubique,
quo dstringatur, inveniet. nam Socraten querenti
cuidam, quod nihil sibi peregrinationes profuissent,
10 respondisse ferunt: 'non inmerito hoc tibi evenit: te-
cum enim peregrinabar.' o quam bene cum quibus- 8
dam ageretur, si a se aberrarent! nunc premunt se
ipsos, sollicitant, corrumpunt, territant. quid prodest
mare traicere et urbes mutare? si vis ista, quibus
15 urgueris, effugere, non aliubi sis oportet, sed alius.
puta venisse te Athenas, puta Rhodon; elige arbitrio
tuo civitatem: quid ad rem pertinet, quos illa mores
habeat? tuos adferes. divitias iudicabis bonum: tor- 9
quebit te paupertas, quod est miserrimum, falsa. quam-
20 vis enim multum possideas, tamen, quia aliquis plus
habet, tanto tibi videris defici, quanto vinceris. ho-
nores iudicabis bonum: male te habebit ille consul
factus, ille etiam reffectus, invidebis, quotiens aliquem
in fastis saepius legeris. tantus erit ambitionis furor,

1 attigit in attigi corr. B | ut in p. coniecit Windhaus ||
2 emissus ex emissum corr. A || 3 male cogitantis pravis vexa-
runt coniecturis. intellege quasi 'infidi malumque minitantis',
frequens est corporis prosopopoeia || 7 at ex ad corr. B || 8 distri-
gatur primo B | malo iam pro nam. cf. ep. 28, 2 | quaer- BA ||
10 ferunt manus non diversa ut videtur supra addidit in B.
inveniet. narrant Socraten excluso ferunt verbo Windhaus || 12 pre-
munt Bartsch: primum B et A¹. nonne rectius premunt se ipsi,
soll.? cf. p. 84, 18. 250, 21 || 16 Putas B putas primo etiam A |
uenisse te | e athenas BA sed erasa est e ante ath. in B | arbitrio
primo A || 17 illa ex ille corr. B || 20 possideas ex possiteas corr.
B | qui aliquisitus habet B et primo A ubi plus super scr. m.
recens || 21 tanto s: quanto BA | uideberis coni. Pincianus ||
22 iudicabis (ut proposuerat Bartsch) cod. Velz.: iudicatus BA in
iudicas corr. manus rec. || 23 inuidebis s uideberis BA || 24 erit

ut nemo tibi post te videatur, si aliquis ante te fuerit.
 10 maximum malum iudicabis mortem, cum <in> illa nihil
 sit mali, nisi quod ante ipsam est, timeri. exterrebunt
 te non tantum pericula, sed suspensiones. vanis semper
 agitaberis. quid enim proderit 'evasisse tot urbes 5
 Argolicas mediosque fugam tenuisse per hostis?' ipsa
 pax timores sumministrabit. ne tutis quidem habebi-
 tur fides consternata semel mente. quae ubi consue-
 tudinem pavoris improvidi fecit, etiam ad tutelam sa-
 lutis suae inhabilis est. non enim vitat, sed fugit. 10
 11 magis autem periculis patemur aversi. gravissimum
 iudicabis malum, aliquem ex his, quos amabis, amit-
 tere, cum interim hoc tam ineptum erit quam flere,
 quod arboribus amoenis et domum tuam ornantibus
 decidant folia. quicquid te delectat, aequè vide †ut 15
 videres dum vireret uter: alium alio die casus ex-
 cutiet. sed quemadmodum frondium iactura facilis est,
 quia renascuntur, sic istorum, quos amas quosque ob-
 lectamenta vitae putas esse, damnum, quia repa-
 rantur, etiam si non renascuntur. 'sed non erunt 20
 12 idem.' ne tu quidem idem eris. omnis dies, omnis
 hora te mutat: sed in aliis rapina facilius apparet, hic
 latet, quia non ex aperto fiet. alii auferuntur, at ipsi
 nobis furto subducimur. horum nihil cogitabis nec

5 Verg. Aen. III 282 s.

ex eris corr. A || 2 cum in illa s cū illa BA. cf. ep. 30, 5 || 4 semper] hic desinit quaternio novus in BA. nota QVIII servata est in utrius-
 que libri imo margine sed detracta Q littera in A. ab agitaberis
 incipit decimi quaternionis primum folium || 6 argolicas ex argo-
 lidas vel -liclas corr. B argo|li as A || 7 timoris A || 9 improvidi
 B improvidi A || 10 est s es BA || 11 latemus B et primo A ||
 15 ut videres dum vireret uter. alium B ut videres dum vi-
 ueret uter. alium A. non bene scripsit Haase ut flores virides:
 dum virent, utere: alium nec sufficiunt quae coniecerunt alii.
 sed ut videres, dum vireret, ver prop. Buecheler || 16 casū A ||
 19 damnum seclut Haase || 21 omnis ora BA || fiet BA 23 fit
 s || 24 cogitabhis BA

remedia vulneribus oppones, sed ipse tibi seres solli-
 citudinum causas alia sperando, alia desperando. si
 sapis, alterum alteri miscens nec speraveris sine <de>spe-
 ratione nec <de>speraveris sine spe. quid per se pe- 13
 5 regratio prodesse cuiquam potuit? non voluptates
 illa temperavit, non cupiditates refrenavit, non iras
 repressit, non indomitos amoris impetus fregit, nulla
 denique animo mala eduxit. non iudicium dedit, non
 discussit errorem, sed ut puerum ignota mirantem ad
 10 breve tempus rerum aliqua novitate detinuit. ceterum 14
 inconstantia mentis, quae maxime aegra est, lacessit,
 mobiliorem leviolemque reddit ipsa iactatio. itaque,
 quae petierant cupidissime loca, cupidius deserunt et
 avium modo transvolant citiusque quam venerant,
 15 abeunt. peregrinatio notitiam dabit gentium, novas 15
 tibi montium formas ostendet, invisitata spatia cam-
 porum et inriguas perennibus aquis valles, alicuius
 fluminis sub observatione naturam, sive ut Nilus aestivo
 incremento tumet, sive ut Tigris eripitur ex oculis et
 20 acto per occulta cursu integrae magnitudini redditur,
 sive ut Maeander, poetarum omnium exercitatio et lu-
 dus, implicatur crebris anfractibus et saepe in vicinum
 alveo suo admotus, antequam sibi influat, flectitur, ce-
 terum neque meliorem faciet neque saniolem. inter 16
 25 studia versandum est et inter auctores sapientiae, ut
 quaesita discamus, nondum inventa quaeramus: sic
 eximendus animus ex miserrima servitute in libertatem

1 appones s || 3 sapis s satis BA | misces BA: corr. Bue-
 cheler. misce s | sine desperatione nec desperaveris s sine spera-
 tione nec speraveris BA || 7 indomitos BA || 11 inconstantiam ed.
 Mentel. | aegros lac. Madrig | lacessit] 'scil. peregrinatio' Bue-
 cheler || 16 invisitata in inusit- mutavit manus recens in B || 18 pro
 sub observatione optat rariorem Friedlaender sittenges. 6 II
 p. 194 adn. 3. potuit fluminis ab observatione remotiorē naturam,
 sed teneo tradita. ceterum vide quaest. n. III 26. VI 8 || 20 integrae
 magnitudinis mavult Ioannes Mueller || 21 meander B meander A ||
 22 anfractibus B et primo A || 23 alveo B | antequam sed post a
 priorem crasa d B || 24 faciet s: facient BA fort. recte || 26 invenia A

adseritur. quamdiu quidem nescieris, quid fugiendum,
quid petendum, quid necessarium, quid supervacuum,
quid iustum, quid iniustum sit, non erit hoc pere-
17 grinari, sed errare. nullam tibi opem feret iste dis-
cursus, peregrinaris enim cum adfectibus tuis et mala 5
te tua sequuntur. utinam quidem sequerentur. longius
abessent: nunc fers illa, non ducis. itaque ubique te
premunt et paribus incommodis urunt. medicina aegro.
18 non regio quaerenda est. fregit aliquis crus aut ex-
torsit articulum: non vehiculum navemque conscendit, 10
sed advocat medicum, ut fracta pars iungatur, ut lu-
xata in locum reponatur. quid ergo? animum tot
locis fractum et extortum credis locorum mutatione
posse sanari? maius est istud malum, quam ut ge-
19 statione curetur. peregrinatio non facit medicum, non 15
oratore, nulla ars loco discitur: quid ergo? sapien-
tia, ars omnium maxima, in itinere colligitur? nullum
est, mihi crede, iter, quod te extra cupiditates, extra
iras, extra metus sistat: aut si quod esset, agmine
facto gens illuc humana pergeret. tamdiu ista urge- 20
bunt mala macerabuntque per terras ac maria vagum,
20 quamdiu malorum gestaveris causas. fugam tibi non
prodesse miraris? tecum sunt, quae fugis. te igitur
emenda, onera tibi detrahe et demenda desideria
intra saltem modum contine. omnem ex animo erade 25
nequitiam. si vis peregrinationes habere iucundas,
comitem tuum sana. haerebit tibi avaritia, quamdiu
avaro sordidoque convixeris; haerebit tumor, quam-

3 iniustum *Cornelissen*: honestum BA || 4 nullam s. Nullum
BA | ferret A || 8 premunt A | incommodis urunt s. incommodis
erunt B incommodiserunt A. terunt *Buecheler* || 10 navemve fuit qui
optaret, sed vide *Klammeri animadv. Ann. p. 55* || 16 sapientia,
ars scripsi: sapientia res BA s. rerum s. cf. ep. 29, 3. 88, 28.
90, 44 extr. 92, 10. 95, 7 || 18 quod te *Erasm.*¹: quod se BA ||
20 urgebant A || 23 igitur emda A || 24 et demenda scripsi: et
emenda BA. potest detrahe, eximenda, sed cf. ep. 48, 9. 88, 3 al. ||
25 intra saltem s. nonnulli: intra salutem BA u. delevit manus rec.
in A. aliquando conieci intra sanum saltem, cf. ep. 88, 29 de
benef. I 11, 5 || 28 haerebit tumor s. habebit timor BA sed ti

diu superbo conversaberis. numquam saevitiam in
tortoris contubernio pones. incendent libidines tuas
adulterorum sodalicia. si velis vitiis exui, longe a 21
vitiis exemplis recedendum est. avarus, corruptor,
5 saevos, fraudulentus, multum nocituri, si prope a te
fuissent, intra te sunt. ad meliores transi: cum Ca-
tonibus vive, cum Laelio, cum Tuberone. quod si
convivere etiam Graecis iuvat, cum Socrate, cum Ze-
none versare: alter te docebit mori, si necesse erit,
10 alter, antequam necesse erit. vive cum Chrysippo, cum 22
Posidonio. hi tibi tradent humanorum divinorumque
notitiam, hi iubebunt in opere esse nec tantum scite
loqui et in oblectationem audientium verba iactare,
sed animum indurare et adversus minas erigere. unus
15 est enim huius vitae fluctuantis et turbidae portus
eventura contemnere, stare fidenter ac paratum tela
fortunae adverso pectore excipere, non latitantem nec
tergiversantem. magnanimos nos natura produxit et 23
ut quibusdam animalibus ferum dedit, quibusdam sub-
20 dolum, quibusdam pavidum, ita nobis gloriosum et ex-
celsum spiritum, quaerentem ubi honestissime, non ubi
tutissime vivat, simillimum mundo, quem quantum
mortalium passibus licet, sequitur aemulaturque: pro-
fert se, laudari et aspici credit. <dominus> omnium 24
25 est, supra omnia est: itaque nulli se rei summittat,

10 cf. *Pearson the fragm. of Zeno 161*

fort. ex u corr. B || 1 super | conuersaueris B et primo A || 5 saeuos
in saeuus corr. BA || 7 aelio primo B, dein 'aelio, denique cum
oblitterata esset l, addita est altera l supra a transfossam, l'elio A ||
11 et 12 hii BA || 14 minas fortunae *Koch inutiliter*, cf. ep. 98, 3 ||
15 enim huius vitae A | turbidae ex turpidae corr. B turbide
sed b ex corr. A || 16 ac paratum G. *Gemoll*: adpartum (-tū A)
BA. adapertum coni. *Triller*, adparatum O. *Rosbach* || 18 tergi-
uersante A | magnanimes BA. cf. ep. 88, 2 || 22 mundo] deo
Bartsch. cf. nat. q. II 45, 3 prol. 13 || 23 passibus s. passus BA.
passu *Haase* || 24 credit BA. gestit coni. *Pincianus*, quaerit
Gruter. an ostendit vel tendit? | dominus s. om. BA. dominus
addubitat *Bartsch* || 25 summittat BA

nihil illi videatur grave, nihil quod virum incurvet.
 'terribiles visu formae letumque labosque': minime
 quidem, si quis rectis oculis intueri illa possit et te-
 nebras perrumpere. multa per noctem habita terrori
 dies vertit ad risum. 'terribiles visu formae letum- 5
 que labosque': egregie Vergilius noster non re dixit
 25 terribiles esse, sed visu, id est videri, non esse. quid,
 inquam, in istis est tam formidabile quam fama vul-
 gavit? quid est, obsecro te, Lucili, cur timeat labo-
 rem vir, mortem homo? totiens mihi occurrunt isti, 10
 qui non putant fieri posse quicquid facere non possunt,
 et aiunt nos loqui maiora quam quae humana natura
 26 sustineat. at quanto ego de illis melius existimo! ipsi
 quoque haec possunt facere, sed nolunt. denique quem
 umquam ista destituere temptantem? cui non faciliora 15
 apparuere in actu? non quia difficilia sunt, non aude-
 27 mus, sed quia non audemus, difficilia sunt. si tamen
 exemplum desideratis, accipite Socraten, perpessicium
 senem, per omnia aspera iactatum, invictum tamen et
 paupertate, quam graviolem illi domestica onera facie- 20
 bant, et laboribus, quos militares quoque pertulit, quibus
 ille domi exercitus, sive uxorem eius moribus feram,
 lingua petulantem, sive liberos indociles et matri quam
 patri similiores †siuere aut in bello fuit aut in tyrannide

2 Vergili est versus Aen. VI 277

2 terribilis BA | visus primo B | laetumque BA || 3 possit
 ex possis corr. B || 5 forme A || 6 uergilius primo B uirgilius
 B²A | non re s in re BA || 7 terribiles ex -is corr. A | id est
 cuideri A | non esse s non posse BA || 8 est sed t e corr. B |
 qua fama A || 9 quid obsecro A || 10 isti sed post is littera rasa
 B || 12 nos s hos BA || 13 at suspectat Buecheler || 14 nolunt
 ex volunt corr. B nonuolunt A | deniq. — 17 bis bina membra ad
 parem syllabarum numerum conformata || 16 quia non audeant sed
 a in -eant transfossam B -mus super scripsit manus recens, quia
 non audent A. nescio igitur an fuerit non audentur, sed quia
 non audentur || 18 socratē A || 21 post pertulit plene distinctum
 est in B || 22 illi A | exercitus BA exercitus est s pauci. est exer-
 citus Schweighaeuser | an uxorem eius reminiscimur mor.? ||
 24 siuere BA foris vero Madvig, intueri Buecheler. dubito

aut in libertate bellis ac tyrannis saeviore. viginti et 28
 septem annis pugnatum est. post finita arma triginta ty-
 rannis noxae dedita est civitas, ex quibus plerique inimici
 erant. novissima damnatio est sub gravissimis nomi-
 5 nibus impleta: obiecta est et religionum violatio et
 iuventutis corruptela, quam inmittere in deos, in patres,
 in rem publicam dictus est. post haec carcer et ve-
 nenum. haec usque eo animum Socratis non move-
 rant, ut ne vultum quidem moverent. o illam mira-
 10 bilem laudem et singularem: usque ad extremum
 nec hilariorem quisquam nec tristiolem Socraten vi-
 dit. aequalis fuit in tanta inaequalitate fortunae. vis 29
 alterum exemplum? accipe hunc M. Catonem recen-
 tiorem, cum quo et infestius fortuna egit et pertina-
 15 cius. cui cum omnibus locis obstitisset, novissime et in
 morte, ostendit tamen virum fortem posse invita fortuna
 vivere, invita mori: tota illi aetas aut in armis est exacta
 civilibus aut in iactatione concipiente iam civile bellum.
 et hunc licet dicas non minus quam Socraten †inser-
 20 visse dixisse, nisi forte Cn. Pompeium et Caesarem et
 Crassum putas libertatis socios fuisse. nemo mutatum 30
 Catonem totiens mutata re publica vidit: eundem se
 in omni statu praestitit, in praetura, in repulsa, in
 accusatione, in provincia, in contione, in exercitu, in
 25 morte. denique in illa rei publicae trepidatione, cum

1 bellis aut tyrannis A || 2 .xxx. tyrannis BA || 3 noxe A |
 ciuitates B ciuitates A || 4 hominibus BA: corr. Lipsius || 7 rem
 .p. BA || 9 mouerent. o illam Buecheler: mouerint. Illam BA ||
 10 post illam — extremum addunt seruauit s om. BA super scr.
 manus recens ex s. lenius fuit retinuit || 15 cum in margine additum
 ab antiqua ut videtur manu B | obstitisset sed -et e corr. B |
 nouissime A nouisme B || 16 mortem sed m transfossam B | in-
 uita fortuna inuita uiuere B sed alterum inuita (post fort.) ex-
 punctum || 18 ciuilibus sed syllabam li ab antiqua manu super
 scriptam A | aut in iactatione scripsi: aut intacta BA aut in
 pace Gronovius || 19 n minus B | inseruisse dixisse BA. in ser-
 vis eluxisse Buecheler. inter servos vixisse Bartsch, cf. ep. 24, 7.
 95, 71. servituti se eduxisse Haase || 22 re.p. BA | se ex ne
 corr. B || 25 rei.p. BA

illinc Caesar esset decem legionibus pugnacissimis sub-
 nixus, totis exterarum gentium praesidiis, hinc Cn. Pom-
 peius, satis unus adversus omnia, cum alii ad Caesarem
 inclinarent, alii ad Pompeium, solus Cato fecit aliquas
 31 et rei publicae partes. si animo complecti volueris 5
 illius imaginem temporis, videbis illinc plebem et
 omne erectum ad res novas vulgum, hinc optumates et
 equestrem ordinem, quicquid erat in civitate sancti et
 electi, duos in medio relictos, rem publicam et Cato-
 nem. miraberis, inquam, cum animadverteris 'Atriden 10
 Priamumque et saevom ambobus Achillen'. utrumque
 32 enim improbat, utrumque exarmat. hanc fert de utro-
 que sententiam: ait se, si Caesar vicerit, moriturum,
 si Pompeius, exulaturum. quid habebat, quod timeret,
 qui ipse sibi et victo et victori constituerat, quae con- 15
 stituta esse ab hostibus iratissimis poterant? periit
 33 itaque ex decreto suo. vides posse homines laborem
 pati: per medias Africae solitudines pedes duxit exer-
 citum. vides posse tolerari sitim: in collibus arenti-
 bus sine ullis impedimentis victi exercitus reliquias 20
 trahens inopiam umoris loricatus tulit et, quotiens
 aquae fuerat occasio, novissimus bibit. vides honorem
 et notam posse contemni: eodem quo repulsus est die
 in comitio pila lusit. vides posse non timeri potentiam
 superiorum: et Pompeium et Caesarem, quorum nemo 25
 alterum offendere audebat nisi ut alterum demereretur,

10 Verg. Aen. I 458

2 totis BA tot s. cf. ep. 95, 70 | .cn. pompeius A || 3 ces-
 sarem primo sed priorem s rasam A || 5 rei.p. BA || 6 illic A |
 omnem s || 7 vulgum B uultgum A. cf. dial. VII 2, 2 de
 benef. I 2, 1 nat. q. I prol. 15 ep. 81, 13. 98, 13 || 9 relictos in
 relictos mutatum A | rem.p. BA || 10 post cum duas litteras
 rasas B | animaaduerteris A | Atridas Priamumque et saevom
 ambobus Achillem Verg. || 11 primumque in priamumque corr.
 B | saeuom sed u supra o transfossam B saeuum A || 14 pom-
 peus A || 15 qui ipse sibi scripsi: qui id sibi BA | que A ||
 16 perit in periit corr. B || 18 solidines A || 19 collis in collibus
 corr. B || 23 contempui A || 24 commitio A || 26 audiebat A

simul provocavit. vides tam mortem posse contemni
 quam exilium: et exilium sibi indixit et mortem et
 interim bellum. possumus itaque adversus ista tantum 34
 habere animi, libeat modo subducere iugo collum. in
 5 primis autem respuendae voluptates: enervant et
 effeminant et multum petunt, multum autem a for-
 tuna petendum est. deinde spernendae opes: auctora-
 menta sunt servitutum. aurum et argentum et quic-
 quid aliud felices domos onerat, relinquatur: non
 10 potest gratis constare libertas. hanc si magno aestimas,
 omnia parvo aestimanda sunt. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Quae observanda tibi sint, ut tutior vivas, dicam. 1 CV
 tu tamen sic audias censeo ista praecepta, quomodo si
 15 tibi praeciperem, qua ratione bonam valitudinem in
 Ardeatino tuereris. considera, quae sint, quae hominem
 in perniciem hominis instigent: invenies spem, invi-
 diam, odium, metum, contemptum. ex omnibus istis 2
 adeo levissimum est contemptus, ut multi in illo re-
 20 medii causa delituerint. quem quis contemnit, violat
 sine dubio, sed transit. nemo homini contempto per-
 tinaciter, nemo diligenter nocet. etiam in acie iacens
 praeteritur, cum stante pugnatur. spem improborum 3

2 inter quam et exilium aliquid rasum est in B, scriptum
 fuisse fortasse quam et exilium adnotavit Buecheler, quam
 auxilium Weidner: codice inspecto illud credibilis puto quam hoc |
 3 interim A || 5 respuende sūt ed. Mentel. restituendae (-de A) BA |
 6 efferm- primo A | petunt. id multum Io. Mueller. cf. adn. p. 488, 14 ||
 7 spernendae s (?) sperandae (-de A) BA | auctoramenta potius
 quam auct- A || 10 potis gratis A || 12 rubricata epistulae inscriptio in
 BA || 13 totior in tutior corr. B tucior A || 14 censaio A || 16 con-
 sideras sed s transfossa B || 17 perniciem in perniciem corr. B
 pniuem A | instigent radendo fecit ex instigent B 18 motum B motū
 sed e super scr. manus recens in A | ista deo in is adeo corr. B
 nil nisi adeo A his adeo Buecheler || 20 detulerint A | violat Bue-
 cheler: vincit ex vincat corr. B vincit A in quo calcat manus recen-
 tissima. calcat s || 21 percinatiter A || 23 pugnantur sed altera n rasa B

vitabis, si nihil habueris, quod cupiditatem alienam
et inprobam inritet, si nihil insigne possederis. con-
cupiscuntur enim etiam parva, si ¶nnotarum sunt,
†sic raro. invidiam effugies, si te non ingesseris
oculis, si bona tua non iactaveris, si scieris in sinu 5
4 gaudere. odium aut est ex offensa: hoc vitabis nemi-
nem lacescendo: aut gratuitum, a quo te sensus com-
munis tuebitur. fuit hoc multis periculosum: qui-
dam odium habuerunt nec inimicum. illud, ne timearis,
praestabit tibi et fortunae mediocritas et ingenii leni- 10
tas. eum esse te homines sciant, quem offendere sine
periculo possint; reconciliatio tua et facilis sit et certa.
timeri autem tam domi molestum est quam foris, tam
a servis quam a liberis. nulli non ad nocendum satis
virium est. adice nunc, quod qui timetur, timet. nemo 15
5 potuit terribilis esse secure. contemptus superest,
cuius modum in sua potestate habet, qui illum sibi
adiunxit, qui contemnitur, quia voluit, non quia de-
buit. huius incommodum et artes bonae discutiunt et
amicitiae eorum, qui aput aliquem potentem potentes 20
sunt, quibus adplicari expediet, non implicari, ne pluris
6 remedium quam periculum constet. nihil tamen aequè
proderit quam quiescere et minimum cum aliis loqui,
plurimum secum. est quaedam dulcedo sermonis, quae
inrepat et eblanditur et non aliter quam ebrietas aut 25

1 cupiditatem A || 2 inritent primo A || 3 etiam parva,
si n̄ notarum rerum sunt scripserim: etiam (etiam A) pars innota-
rum sunt BA || 4 sic raro BA: subesse puto set rariorem. ante in-
vidiam primus recte distinxit Madvig proponens etiam parva,
si notabilia (si parum nota Buecheler) sunt, si rara | ingresseris
A || 6 aut est Haase: autem BA | hoc BA sic super ser. in utro-
que codice manus recens || 8 hoc antiqua manus super ser. in A ||
9 illud BA | timeari BA || 14 non super scriptum est in B || 15 virium
ex virtutem fecit B || 16 conceptus primo A || 19. 20 etiamicitiae
A || 23 minimum in minimum corr. B || 24 quidam primo A | quae
inrepatet blanditur B quae inrepateteblanditur A quae irrepat
et eblanditur 'retus lectio Pinc.' || 25 aliter ex alter correxit
antiqua manus in A | aebrietas A

amor secreta producit. nemo quod audierit, tacebit.
nemo quantum audierit, loquetur. qui rem non ta-
cuerit, non tacebit auctorem. habet unusquisque ali-
quem, cui tantum credat, quantum ipsi creditum est.
5 ut garrulitatem suam custodiat et contentus sit unius
auribus, populum faciet, si quod modo secretum erat,
rumor est. securitatis magna portio est nihil inique 7
facere: confusam vitam et perturbatam inpotentes agunt.
tantum metuunt, quantum nocent, nec ullo tempore
10 vacant. trepidant enim, cum fecerunt, haerent: con-
scientia aliud agere non patitur ac subinde respondere
ad se cogit. dat poenas quisquis expectat. quisquis
autem meruit, expectat. tutum aliqua res in mala 8
conscientia praestat, nulla securum: putat enim se,
15 etiam si non deprenditur, posse deprendi. et inter
somnos movetur et, quotiens alicuius scelus loquitur,
de suo cogitat: non satis illi oblitteratum videtur, non
satis tectum. nocens habuit aliquando latendi fortu-
nam, numquam fiduciam. VALE.

20

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Tardius rescribo ad epistulas tuas, non quia di- 1 CVI
strictus occupationibus sum. hanc excusationem cave
audias: vaco et omnes vacant, qui volunt. neminem
res secuntur. ipsi illas amplexantur et argumentum
25 esse felicitatis occupationem putant. quid ergo fuit,
quare non protinus rescriberem? id, de quo quaere-

2 non supra scriptum est in B | tatuerit A || 6 sic ex sit
corr. B sic A: corr. Buecheler || 7 portior primo A | inique B
iniquae primo A. iniqui Haase || 9 ullo 5: illo B et primo
A || 10 harent primo A || 12 poenas quisque (que compen-
diose) B poenas quisq.: quis A || 16 sumnos A | quotiens
sed post n̄ rasa t A || 19 fudutiam A || 20 inscriptio epistulae
rubricata in BA || 21 epistolas A | destitutus BA || 25 putat A ||
26 protinus ex proninus corr. A | rescriberem ei de quo B
et primo A ubi tibi supra scripsit manus recentissima: corr.
Madvig

2 bas, veniebat in contextum operis mei. scis enim
me moralem philosophiam velle conplecti et omnes ad
eam pertinentes quaestiones explicare. itaque dubitavi
utrum differrem te, donec suus isti rei veniret locus,
an ius tibi extra ordinem dicerem: humanius visum
3 est tam longe venientem non detinere. itaque et hoc
ex illa serie rerum cohaerentium excerpam et, si qua
erunt eiusmodi, non quaerenti tibi ultro mittam. quae
sint haec interrogas? quae scire magis iuvat quam
prodest, sicut hoc, de quo quaeris: bonum an corpus
4 sit? bonum facit: prodest enim. quod facit, corpus
est. bonum agitat animum et quodammodo format et
continet, quae [ergo] propria sunt corporis. quae cor-
poris bona sunt, corpora sunt: ergo et quae animi
5 sunt. nam et hoc corpus est. bonum hominis necesse
est corpus sit, cum ipse sit corporalis. mentior, nisi
et quae alunt illum et quae validudinem eius vel
custodiunt vel restituunt, corpora sunt: ergo et bonum
eius corpus est. non puto te dubitaturum, an ad-
fectus corpora sint — ut aliud quoque, de quo non
quaeris, infulciam — tamquam ira, amor, tristitia, nisi
dubitas, an vultum nobis mutant, an frontem adstrin-
gant, an faciem diffundant, an ruborem evocent, an
fugent sanguinem. quid ergo? tam manifestas notas
6 corporis credis inprimi nisi a corpore? si adfectus cor-

1 contextum B et primo A. cf. adn. p. 420, 27. 2 philosophiam
sed so supra versum manus antiqua in A | vel^{le} A ubi le addidit
manus recens || 3 pertinentis A || 4 donon suus primo A || 5 an quod
in BA collocatur post differrem te, ante ius transposuit Fr. Eisele
beitr. zur roem. rechtsgesch. Friburgi Br. ed. a. 1896 p. 46 adn. 14 ||
7. 8 querunt primo A | utro A | que A || 9 que A || 11 bonum
prodest. facile enim BA sed puncto post prodest omisso A:
corr. Schweighaeuser coll. ep. 117, 2 | corpus est om. A ||
13 ergo secluset Schweighaeuser || 14 animi ex animis corr. B ||
17 illud BA: corr. Haase || 21 queris A | nisi Gertz: si BA.
possis etiam tristitia: si dubitas, dubitas an || 22 vultum in ras.
B | fortem A' || 24 fugenti sanguinem B || 25 corporis BA cor-
pori s | inprimi s incrimine B sed ne super scr. manus re-
centior, incrimine A

pura sunt, et morbi animorum, ut avaritia, crudelitas,
indurata vitia et in statum inemendabilem adducta:
ergo et malitia et species eius omnes, malignitas, in-
vidia, superbia: ergo et bona, primum quia contraria
7 istis sunt, deinde quia eadem tibi indicia praestabunt.
an non vides, quantum oculis det vigorem fortitudo?
quantam intentionem prudentia? quantam modestiam
et quietem reverentia? quantam serenitatem laetitia?
quantum rigorem severitas? quantam remissionem le-
10 nitas? corpora ergo sunt, quae colorem habitumque
corporum mutant, quae in illis regnum suum exercent.
omnes autem, quas rettuli, virtutes bona sunt, et quic-
quid ex illis est. numquid est dubium, an id, quo
8 quid tangi potest, corpus sit? 'tangere enim et tangi
15 nisi corpus nulla potest res', ut ait Lucretius. omnia
autem ista, quae dixi, non mutarent corpus, nisi tan-
gerent: ergo corpora sunt. etiam nunc cui tanta vis
9 est, ut inpellat et cogat et retineat et inhibeat, corpus
est. quid ergo? non timor retinet? non audacia
20 inpellit? non fortitudo inmittit et impetum dat? non
moderatio refrenat ac revocat? non gaudium extollit?
non tristitia adducit? denique quidquid facimus, aut
10 malitiae aut virtutis gerimus imperio: quod imperat
corpori, corpus est, quod vim corpori adfert, corpus.
25 bonum corporis corporale est, bonum hominis et cor-
poris bonum est: itaque corporale est. quoniam, ut
11 voluisti, morem gessi tibi, nunc ipse dicam mihi, quod

15 Lucr. I 304

1 ut Windhaus et Gertz idque offert codex Velzensis: et
BA || 4 contra primo B || 5 issti A || 7 quamtam mod. B || 9 leni-
tas Haase: veritas BA || 12 bona s: bonae B bonę A || 18 iubeat
BA: corr. Gertz || 21 refrenata reuocat sed c littera post alteram
a erasa A || 22 adducit BA. deducit Gertz coll. Horati de arte
poet. 110, sed ad humum addit Horatius || 24 corpus est quod
s corpus sit quod BA. corpus, si quod Buecheler | corpus est.
bonum s || 25 corporale est Windhaus: corporalis BA corporalis
res est s || 26 corporale est s corporalis est BA || 27 gessit tibi
primo B

dicturum esse te video: latrunculis ludimus. in super-
vacuis suptilitas teritur: non faciunt bonos ista, sed
doctos. apertior res est sapere, immo simpliciter
12 satius est ad mentem bonam uti litteris, sed nos ut
cetera in supervacuum diffundimus, ita philosophiam 5
ipsam. quemadmodum omnium rerum, sic litterarum
quoque intemperantia laboramus: non vitae, sed scho-
lae discimus. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

CVII 1 Vbi illa prudentia tua? ubi in dispiciendis rebus 10
subtilitas? ubi magnitudo? iam pusilla <te res> tangit?
servi occupationes tuas occasionem fugae putaverunt.
si amici deciperent — habeant enim sane nomen, quod
illis noster error inposuit, et vocentur, quo turpius non
sint — omnibus rebus tuis *desset aliquid: nunc* desunt 15
illi, qui et operam tuam conterebant et te aliis mo-
2 lestum esse credebant. nihil horum insolitum, nihil
inexpectatum est. offendi rebus istis tam ridiculum
est quam queri, quod spargaris in publico aut in-
quineris in luto. eadem vitae condicio est, quae bal- 20
nei, turbae, itineris: quaedam in te mittentur, quaedam
incident. non est delicata res vivere. longam viam
ingressus es: et labaris oportet et arietes et cadas et
lasseris et exclames: 'o mors!' id est mentiaris. alio

3 simpliciter B et primo A sed te in ras. B simplicior 5 ||
4 satius est Buecheler: faucis est BA paucis est 5. simplicior.
paucis est ad m. b. usus litteris Linde || 9 inscriptio epistulae rubri-
cata in BA || 10 ubi ante v. in disp. omisit A || 11 tam 5 pauci
te res tangit scripsi: tangit BA te res (vel res te) angit 5 || 12 fuge
A || 13 an si amici te deciperent? || 14 error Madvig: epriori
quod scripserat in epicurus corr. B epicurus A | v. quo turpius non
sint recte interpretatur Madvig || 15 desset aliquid: nunc addidi.

pronomem aliquid debeo Buecheler || 16 alis B || 19 quaeri B
queri A || 20 conditio A | que A || 21 intermittentur BA: corr.
Lipsius || 23 ingressus est A | laboris in labaris corr. B | oportet
primo B || 24 laseris in lasseris antiqua manus corr. in A

loco comitem relinques, alio efferes, alio timebis: per
eiusmodi offensas emetiendum est confragosum hoc
iter. mori vult? praeparetur animus contra omnia: 3
sciat se venisse, ubi tonat fulmen. sciat se venisse,
5 ubi 'luctus et ultrices posuere cubilia curae pallentes-
que habitant morbi tristisque senectus'. in hoc con-
tubernio vita degenda est. effugere ista non potes, con-
temnere potes. contemnes autem, si saepe cogitaveris et
futura praesumpseris. nemo non fortius ad id, cui se diu 4
10 composuerat, accessit et duris quoque, si praemeditata
erant, obstitit. at contra inparatus etiam levissima
expavit. id agendum est, ne quid nobis inopinatum
sit. et quia omnia novitate graviora sunt, hoc cogi-
tatio adsidua praestabit, ut nulli sis malo tiro. 'servi 5
15 me reliquerunt.' alium compilaverunt, alium accusa-
verunt, alium occiderunt, alium prodiderunt, alium
calcaverunt, alium veneno, alium criminatione petierunt:
quicquid dixeris, multis accidit. deinceps quae multa et
varia sunt, . . . in nos deriguntur. quaedam in nos fixa
20 sunt, quaedam vibrant et cum maxime veniunt, quae-
dam in alios perventura nos stringunt. nihil miremur 6
eorum, ad quae nati sumus, quae ideo nulli querenda,
quia paria sunt omnibus. ita dico, paria sunt. nam
etiam quod effugit aliquis, pati potuit. aequum autem

5 Vergili Aen. VI 274 s.

1 relinques ex relinquis manus recens fecit in B reliquis
sed n super scr. manus non diversa in A | offeres primo A ||
2 emetiendum ex emiti- corr. B emeti- A || 3 mori vult seclusit
Muretus immerito 4 tonat 5 ponat B ex ponat corr. primo A. ponat
frustra defendit de Ian. tonat, fulminat proposuit Haase || 5 cura
primo B || 7 contemnere sed co ex tu ut videtur correctum A ||
11 ad contra BA ad in at corr. manus recens in B || 12 inopi-
natum ex inopinatum correxit sed ut prius litterae n dimidium
relictum sit B || 15 accusauerunt A || 16 prodiderunt ex proded-
corr. A || 18 quidquid A | deincepsque multa et varia [sunt]
in nos d. Madvig. 'omisit librarius aliquid huiusmodi varia sunt
<tela fortunae> in nos d.' Buecheler || 19 diriguntur BA ||
21 stringunt sed post priorem n una littera rasa A | miremur in
miremur corr. manus recens in A || 22 adq; nati A

ius est non quo omnes usi sunt, sed quod omnibus
 latum est. imperetur aequitas animo et sine querella
 7 mortalitatis tributa pendamus. hiems frigora adducit:
 algendum est. aestas calores refert: aestuandum est.
 intemperies caeli valitudinem temptat: aegrotandum 5
 est. et fera nobis aliquo loco occurret et homo per-
 niciosior feris omnibus. aliud aqua, aliud ignis eripiet.
 hanc rerum condicionem mutare non possumus: illud pos-
 sumus, magnum sumere animum et vi<ro> bono dignum,
 quo fortiter fortuita patiamur et naturae consentiamus. 10
 8 natura autem hoc, quod vides, regnum mutationibus
 temperat: nubilo serena succedunt; turbantur maria,
 cum quieverunt; flant in vicem venti; noctem dies
 sequitur; pars caeli consurgit, pars mergitur. contrariis
 9 rerum aeternitas constat. ad hanc legem animus noster 15
 aptandus est; hanc sequatur, huic pareat. et quae-
 cumque fiunt, debuisse fieri putet nec velit obiurgare
 naturam. optimum est pati, quod emendare non possis,
 et deum, quo auctore cuncta proveniunt, sine mur-
 muratione comitari: malus miles est qui imperatorem 20
 10 gemens sequitur. quare inpigri atque alacres excipia-
 mus imperia nec desimus hunc operis pulcherrimi
 cursum, cui quidquid patiemur, intextum est. et sic ad-
 loquamur Iovem, cuius gubernaculo moles ista derigi-
 tur, quem<admodum> Cleanthes noster versibus diser-

25 Cleanthes] fr. 91 Pearson

2 querella priore l erasa A || 3 gemis in hiems corr. manus
 altera in B || 4 algedum B || 5 temptata primo BA || 6 alico A |
 perniciosior BA || 8 conditionem BA || 9 animum sed anim in
 ras. corr. B | et uiro bono vel et bono s et ut bono BA || 12 post
 succedunt littera rasa est in B || 15 post aeternitas in versus principio
 tas erasit A || 16 huit A | pereat primo A || 20 milles sed primo ut
 videtur mille A || 21 quare fere B quarem A | alacres ex alecres
 corr. A || 22 desimus B desimus sic A desinamus s 'aliter deseramus'
 Erasmus². oderimus Gertz. nec desimus hunc o. p. cursum quin
 collandantes sequamur, cui Buecheler, nisi sufficiat nec desimus
 ad hunc || 23 patiemur scripsi: patiamur B et primo A patimur s
 24 gubern- s tabernaculo BA || 25 quem cleanthes BA ad modum

tissimis adloquitur, quos mihi in nostrum sermonem
 mutare permittitur Ciceronis, disertissimi viri, exemplo.
 si placuerint, boni consules; si displicuerint, scies me
 in hoc secutum Ciceronis exemplum. 'duc, o parens 11
 5 celsique dominator poli, quocumque placuit: nulla pa-
 rendi mora est. adsum inpiger. fac nolle, comitabor
 gemens malusque patiar, facere quod licuit bono. du-
 cunt volentem fata, nolentem trahunt.' sic vivamus, 12
 sic loquamur: paratos nos inveniatur atque inpigros fa-
 10 tum. hic est magnus animus, qui se ei tradidit; at
 contra ille pusillus et degener, qui obluctatur et de
 ordine mundi male existimat et emendare mavult deos
 quam se. VALE.

SENECA LVCILIO S. S.

15 Id, de quo quaeris, ex his est, quae scire tantum 1 CVIII
 eo, ut scias, pertinet. sed nihilominus, quia pertinet,
 properas nec vis exspectare libros, quos cum maxime
 ordino continentes totam moralem philosophiae partem.
 statim expediam, illud tamen prius scribam, quemad-
 20 modum tibi ista cupiditas discendi, qua flagrare te vi-
 deo, digerenda sit, ne ipsa se inpediat. nec passim 2
 carpenda sunt nec avide invadenda universa: per partes

margini adiecit manus recentissima in B ex s 2 ciceronis B || 3 dis-
 placuerint A || 4 discrepat Augustinus de civ. dei V 8 p. 177, 34
 Domb. Annaei Senecae sunt, nisi fallor, hi versus: 'duc, summe
 pater altique dominator — nolentem trahunt' sed 'dei summi'
 plus semel mentione facta in prioribus || 7 c. ducunt — trahunt
 om. Arr. Epict. ench. 53, sed vide quae collegit P. Wendland
 Philos schr. ueber d. vorschung p. 24 adn. 4 || 9 loquamur] hic
 desinit quaternio decimus in BA, in quorum imo margine addi-
 tur nota QX. a paratos in utroque codice quaternionis undecimi
 primum folium incipit | nos super scr. manus antiqua in A ||
 10 ei (vel deo) s eo BA cf. dial. I 5, 8 praebere se fato || 11 de-
 gecer sed g ex n corr. A || 12 mala A || 14 inscriptio epistulae
 SENECA LVCILIO · S · S · sic rubricata est in BA || 18 continentes ex
 continentis corr. B continentes A || 20 flagrare ex fragrare fecit
 A || 21 pessim A primo || 22 invadenda s universa A

pervenietur ad totum. aptari onus viribus debet nec plus occupari quam cui sufficere possimus. non quantum vis, sed quantum capis, hauriendum est. bonum tantum habe animum: capies quantum voles. quo plus
 3 recipit animus, hoc se magis laxat. haec nobis praecipere Attalum memini, cum scholam eius opsideremus et primi veniremus et novissimi exiremus, ambulantes quoque illum ad aliquas disputationes evocaremus, non tantum paratum discentibus, sed obvium. 'idem' inquit 'et docenti et discenti debet esse propositum: ut
 4 ille prodesse velit, hic proficere.' qui ad philosophum venit, cotidie aliquid secum boni ferat: aut sanior domum redeat aut sanabilior. redibit autem: ea philosophiae vis est, ut non studentes, sed etiam conversantes iuvet. qui in solem venit, licet non in hoc venerit,
 5 colorabitur; qui in unguentaria taberna resederunt et paulo diutius commorati sunt, odorem secum loci ferunt. et qui ad philosophum fuerunt, traxerint aliquid necesse est, quod prodesset etiam neglegentibus. attende, quid dicam: neglegentibus, non repugnantibus.
 6 'quid ergo? non novimus quosdam, qui multis apud philosophum annis persederint et ne colorem quidem duxerint?' quidni noverim? pertinacissimos quidem et adsiduos, quos ego non discipulos philosophorum.
 7 sed inquilinos voco. quidam veniunt ut audiant, non ut discant, sicut in theatrum voluptatis causa ad delectandas aures oratione vel voce vel fabulis ducimur. magnam hanc auditorum partem videbis, cui philosophi schola deversorium otii sit. non id agunt, ut aliqua illo vitia deponant, ut aliquam legem vitae accipiant, qua mores suos exigant, sed ut oblectamento

1 fortasse unus primo B || 5 haec] hec ex hoc corr. A || 11 quia philosophum primo A || 13 redebit in redibit corr. manus recens in BA || 14 studentes ex -tis corr. B studentes A conuersantes ex -tis corr. B conuersantes A || 16 unguentaria BA || 17 paulo A || 26 inheatrum B in aeatrum A | at delectandas BA || 27 ducimus A || 29 diuersorium BA || 30 illic coni. Pincianus accipiant, ad quam mores Erasmus¹

aurium perfruantur. aliqui tamen et cum pugillaribus veniunt, non ut res excipiant, sed ut verba, quae tam sine profectu alieno dicant quam sine suo audiunt. quidam ad magnificas voces excitantur et transeunt in
 5 adfectum dicentium alacres vultu et animo, nec aliter concitantur quam solent Phrygii tibicinis sono semiviri et ex imperio furentes. rapit illos instigatque rerum pulchritudo, non verborum inanum sonitus. si quid acriter contra mortem dictum est, si quid contra
 10 fortunam contumaciter, iuvat protinus quae audias, facere. adficiuntur illis et sunt, quales iubentur, si illa animo forma permaneat, si non impetum insignem protinus populus, honesti dissuasor, excipiat: pauci illam, quam conceperant mentem, domum perferre potuerunt. facile est auditorem concitare ad cupidinem
 15 recti. omnibus enim natura fundamenta dedit semenque virtutum. omnes ad omnia ista nati sumus: cum inritator accessit, tunc illa anima bona veluti soluta excitatur. non vides, quemadmodum theatra consonent, quotiens aliqua dicta sunt, quae publice agnoscimus et consensu vera esse testamur? 'desunt
 20 inopiae multa, avaritiae omnia.' 'in nullum avarus bonus est, in se pessimus.' ad hos versus ille sordidissimus plaudit et vitiis suis fieri convicium gaudet:

21 Syri sent. 236 Ribb.² || 22 pall. inc. fab. LXVII R.² Syri sent. 234 R.²

3 discant s || 4 transeunt ex transiunt corr. B transiunt A || 7 furentes Erasm.¹ p. 344 mrg.: fugientes B et primo A || 10 quae sed punctum supra a potest esse fortuitum B || 11 iubentur s iuventur BA || 14 conceperant sed priore n supra verum addita B | donum A | pferere primo A || 15 cupidinem sed v scripta supra duas litteras rasas A || 18 anima BA animi s | soluta B soluta A sopita s || 19 excitatur BA excitantur s | 21 taestatur A || 22 inopiae desunt pauca, a. o. Publilii Syri sent. desunt luxuriae multa, a. o. Seneca pater contror. VII 18 p. 326, 7 Kiessl. || 24 paudit A l super scripsit manus fortasse antiqua

quanto magis hoc iudicas evenire, cum a philosopho
ista dicuntur, cum salutaribus praeceptis versus in-
seruntur, efficacius eadem illa demissuri in animum
10 imperitorum? 'nam', ut dicebat Cleanthes, 'quemad-
modum spiritus noster clariorem sonum reddit, cum
illum tuba per longi canalis angustias tractum pa-
tentiore novissime exitu effudit, sic sensus nostros
clariores carminis arta necessitas efficit.' eadem negle-
gentius audiuntur minusque percutiunt, quamdiu soluta
oratione dicuntur, ubi accessere numeri et egregium 10
sensus adstrinxere certi pedes, eadem illa sententia
11 velut lacerto excussiore torquetur. de contemptu pe-
cuniae multa dicuntur et longissimis orationibus hoc
praecipitur, ut homines in animo, non in patrimonio
putent esse divitias, eum esse locupletem, qui pau- 15
pertati suae aptatus est et parvo se divitem fecit:
magis tamen feriuntur animi, cum carmina eiusmodi
dicta sunt: 'is minimo eget mortalis, qui minimum
cupit.' 'quod vult habet, qui velle quod satis est po-
12 test.' cum haec atque eiusmodi audimus, ad con- 20
fessionem veritatis adducimur. illi enim, quibus nihil
satis est, admirantur, adclamant, odium pecuniae indi-
cunt. hunc illorum adfectum <cum> videris, urge,
hoc preme, hoc onera relictis ambiguitatibus et syllo-

4 Cleanthes] *fr. 50 Pears.* || 18 Syri *sent. 286 rel pall.*
inc. fab. LXV R. 2 || 19 *pall. inc. fab. LXVI R.* 2

1 aſ philosopho A || 2 dicuntur A || 3 effacius B *primo*, A ||
12 uelutiacerto *in* uelut lacerto *corr.* B | excussaretorquetur
BA excusare- *in* excussare- *corr.* *vetus manus in A: emendavit*
Gertz qui palma excussissima comparat ex Petroni sat. 95 | con-
ceptu A || 14 homihes A || 15 putant A | diuicias *primo* B
locupletem *primo* B | paupertatis *primo* B || 16 sed iuitem *in*
se | diuitem *corr.* B *sed ante in una littera rasa* | diuitem
fecit — carmina eius *omisit* A || 21 illi etiam, quibus *coni.*
Windhaus et Gertz. recte, nisi fuerit vel illi enim, quibus ||
22 indicuntur *primo* A || 23 cum (*rel ubi*) uideris & uideris BA
urge BA surge *coni.* *Aem. Thomas* || 24 onera & honora BA

gismis et cavillationibus et ceteris acuminis inriti lu-
dicris. dic in avaritiam, dic in luxuriam; cum pro-
fecisse te videris et animos audientium adfeceris, insta
vehementius: veri simile non est, quantum proficiat
5 talis oratio remedio intenta et tota in bonum audien-
tium versa. facillime enim tenera conciliantur ingenia
ad honesti rectique amorem et adhuc docibilibus leviter-
que corruptis inicit manum veritas, si advocatum ido-
neum nacta est. ego certe cum Attalum audirem 13
10 in vitia, in errores, in mala vitae perorantem, saepe
miseritus sum generis humani et illum sublimem
altioreque humano fastigio credidi. ipse regem se
esse dicebat, sed plus quam regnare mihi videbatur,
cui liceret censuram agere regnantium. cum vero 14
15 commendare paupertatem coeperat et ostendere, quam
quidquid usum excederet, pondus esset supervacuum
et grave ferenti, saepe exire e schola pauperi libuit.
cum coeperat voluptates nostras traducere, laudare
castum corpus, sobriam mensam, puram mentem non
20 tantum ab illicitis voluptatibus, sed etiam supervacuis,
libebat circumscribere gulam ac ventrem. inde mihi 15
quaedam permansere, Lucili. magno enim in omnia
inceptu veneram. deinde ad civitatis vitam reductus
ex bene coeptis pauca servavi. inde ostreis boletis-
25 que in omnem vitam renuntiatum est. nec enim cibi,
sed oblectamenta sunt ad edendum saturos cogentia,

5 bonum *ex* bonam *corr.* B || 6 facillime *ex* facile | leme
corr. A || 7 docibilibus BA docilibus & || 8 aduotum A || 9 nacta B
nacta A | attalum *primo* B actalum A || 11 meseritus *in* miseri-
tus *corr.* B miseritus A | sublimen A || 12 humano *sed o supra*
versum manus antiqua in A || 14 censuram *ex* fensuram *corr.*
A | regnantium *primo* A || 15 quam *in* quod *radendo correctum*
est in fine versus in A sed ut in littera pelluceat || 18 cum coepe-
rato *sed o finali transfixa* B concoeperat A. fuerit quom coe-
perat || 21 gylam *in* gulam *corr.* B | uentrem A || 23 ueneran
in ueneram *corr.* B *sed in litterae super scriptae puncto ad-*
posito | de inde B || 24 ex *in* e *corrigere fortasse voluit puncto*
infra posito A | ceptis BA | bolestisque A

quod gratissimum est edacibus et se ultra quam capiunt
 16 farcientibus, facile descensura, facile reditura. inde in
 omnem vitam unguento abstinemus, quoniam optimus
 odor in corpore est nullus. inde vino carens sto-
 machus. inde in omnem vitam balneum fugimus, de- 5
 coquere corpus atque exinanire sudoribus inutile simul
 delicatumque credidimus. cetera proiecta redierunt, ita
 tamen, ut quorum abstinentiam interrumpi, modum
 servem et quidem abstinentiae proximior, nescio an
 difficiliorem, quoniam quidem absciduntur facilius 10
 17 animo quam temperantur. quoniam coepi tibi exponere,
 quanto maiore impetu ad philosophiam iuvenis ac-
 cesserim quam senex pergam, non pudebit fateri, quem
 mihi amorem Pythagoras iniecerit. Sotion dicebat,
 quare ille animalibus abstinuisset, quare postea Sextius. 15
 dissimilis utrique causa erat, sed utrique magnifica.
 18 hic homini satis alimentorum citra sanguinem esse
 credebat et crudelitatis consuetudinem fieri, ubi in
 voluptatem esset adducta laceratio. adiciebat contra-
 hendam materiam esse luxuriae. colligebat bonae va- 20
 litudini contraria esse alimenta varia et nostris aliena
 19 corporibus. at Pythagoras omnium inter omnia cogna-
 tionem esse dicebat et animorum commercium in alias
 atque alias formas transeuntium. nulla, si illi credas,
 anima interit, ne cessat quidem nisi tempore exiguo, 25

1 edatibus A || 2 fartientibus A || 3 abtinemus in abst-
antiqua manus corr. in A | optimus A || 4 stomachus *sed ante*
o litteram erasa est h in B || 6 exinare in exinanire *corr. A*
ubi rasi aliquid ante sudoribus || 8 interrumpi sic BA || 10 qui-
 dem BA *ex quedam corr. A* quaedam s | absti duntur A ||
 12 ad ex ab *corr. A* || 13 pudebit s putebit B *et primo A* ||
 14 pythagoras B *primo et A pythagorae recens manus corr. B*
inieceriat primo B | sotion ex sotion radendo fecit A || 16 dissi-
 milis utrique *sed post t una littera rasa B* || 17 sanguinem A ||
 18 consuetudinem ex -inis *corr. A* | fieri ex fieri *corr. A* || 19 ad-
 ducta s adducat BA || 22 ad BA || 23 animorum in alimorum
mutavit manus antiqua in A. animarum adfertur ex codice Ro-
mano || 24 nullasilli (*sed a ex u correcte*) B nullas illi A ||
 25 ne — quidem ut voluit Gertz *cod. Velz.*: nec — quidem BA

dum in aliud corpus transfunditur. videbimus, per
 quas temporum vices et quando pererratis pluribus
 domiciliis in hominem revertatur: interim sceleris ho-
 minibus ac parricidii metum fecit, cum possent in pa-
 5 rentis animam inscii incurrere et ferro morsuve vio-
 lare, si in quo cognatus aliqui spiritus hospitaretur.
 haec cum exposuisset Sotion et inplesset argumentis 20
 suis, 'non credis' inquit 'animas in alia corpora atque
 alia describi et migrationem esse quod dicimus mor-
 10 tem? non credis in his pecudibus ferisve aut aqua
 mersis illum quondam hominis animum morari? non
 credis nihil perire in hoc mundo, sed mutare regio-
 nem? nec tantum caelestia per certos circuitus verti,
 sed animalia quoque per vices ire et animos per orbem
 15 agi? magni ista crediderunt viri. itaque iudicium 21
 quidem tuum sustine, ceterum omnia tibi in integro
 serva. si vera sunt ista, abstinuisset animalibus inno-
 centia est; si falsa, frugalitas est. quod istic creduli-
 tatis tuae damnum est? alimenta tibi leonum et
 20 vulturum eripio.' his ego instinctus abstinere ani- 22
 malibus coepi, et anno peracto non tantum facilis erat
 mihi consuetudo, sed dulcis. agitationem mihi animum
 esse credebam nec tibi hodie adfirmaverim, an fuerit.
 quaeris, quomodo desierim? in primum Tiberii Caesaris
 25 principatum iuventae tempus inciderat. alienigena tum
 sacra movebantur, sed inter argumenta superstitionis
 ponebatur quorundam animalium abstinentia. patre

2 set (pro et) BA s *delevit manus recens in B* || 3 do-
 miciliis in domiciliis *corr. manus antiqua in A* || 4 cum possint in B
 cū pos in A: *corr. Buecheler* || 6 aliquid *sed d puncto superne et*
inferne addito deletam A | hostisparetur BA hospitaretur super
scr. manus recentissima in B || 7 sotion A || 9 describi BA || 11 ani-
 mum ex animam *corr. B. Seneca fort. illam — animam* ||
 13 circuitu in circuitus *corr. B* || 18 credulitatis *cod. Rehdig. supra*
versum: crudelitatis BA || 22 agitationem B agitatio rem A
 ilio rem in B *post ag super scr. manus recentissima* || 24 in
 primum Ti. *revocavit Buecheler: in .i. tiberii B .in .i. tiberii A* |
 principatum B principatu A || 27 quorundam A

itaque meo rogante, qui non calumniam timebat, sed philosophiam oderat, ad pristinam consuetudinem redii. nec difficulter mihi, ut inciperem melius cenare, persuasit. laudare solebat Attalus culcitam, quae resisteret corpori: tali utor etiam senex, in qua vestigium apparere non possit. haec rettuli ut probarem tibi, quam vehementes haberent tirunculi impetus primos ad optima quaeque, si quis *aeque* exhortaretur illos, si quis incenderet. sed aliquid praecipientium vitio peccatur, qui nos docent disputare, non vivere, aliquid discentium, qui propositum adferunt ad praeceptores suos non animum excolendi, sed ingenium. itaque quae philosophia fuit, facta philologia est. multum autem ad rem pertinet, quo proposito ad quamquam rem accedas. qui grammaticus futurus Vergilium scrutatur, non hoc animo legit illud egregium 'fugit inreparabile tempus': vigilandum est; nisi properamus, relinquemur: agit nos agiturque velox dies; inscii rapimur; omnia in futurum disponimus et inter praecipitia lenti sumus: sed ut observet, quotiens Vergilius de celeritate temporum dicit, hoc uti verbo illum 'fugit'. 'optima quaeque dies miseris mortalibus aevi prima fugit: subeunt morbi tristisque senectus, et labor et durae rapit inclementia mortis.' ille, qui ad philosophiam spectat, haec eadem quo debet, adducit: numquam Vergilius, inquit, dies dicit ire, sed fugere, quod currendi genus

16 *Verg. georg. III 284* || 21 *ibid. 66 ss. cf. dial. X 9, 2*

5 post utor duae litterae rasae sunt in B. fuerat fortasse tali utor ego etiam s. cf. p. 505, 20 | apparere ex apparare corr. B | 7 uehementes ex -tis corr. A || 8 optimas B optimas A | quis aequae scripsi: quisq; B quisq; A quis fortasse recte s. aequae (ac Sotio Attalusq.) exh. quid sit, declaratur membro proximo: si quis incenderet || 9 incenderet scripsi: inpenderet B et primo A. impelleret Pincianus || 14 ad rem pertinet B daret pertinet A | quamquā (quamquā A) rem BA quamque s || 15 grammaticus ex grammacus corr. non valde antiqua ut videtur manus in A | 20 uirg- A | celeritate s claritate BA || 25 edem in eadem corr. manus antiqua in A || 26 inquit BA

concitatissimum est, et optimos quosque primos rapi: quid ergo cessamus nos ipsi concitare, ut velocitatem rapidissimae rei possimus aequare? meliora praetervolant, deteriora succedunt. quemadmodum ex amphora primum, quod est sincerissimum, effluit, gravissimum quodque turbidumque subsidit, sic in aetate nostra quod est optimum, in primo est. id exhauriri in aliis potius patimur, ut nobis faecem reservemus? inhaereat istud animo et tamquam missum oraculo placeat: 'optima quaeque dies miseris mortalibus aevi prima fugit.' quare optima? quia quod restat, incertum est. quare optima? quia iuvenes possumus discere, possumus facilem animum et adhuc tractabilem ad meliora convertere; quia hoc tempus idoneum est laboribus, idoneum agitandis per studia ingeniis est et exercendis per opera corporibus; quod superest, segnius et languidius est et propius a fine. itaque toto hoc agamus animo et omissis, ad quae devertimur, in rem unam laboremus, ne hanc temporis perniciosissimi celeritatem, quam retinere non possumus, relictis demum intellegamus. primus quisque tamquam optimus dies placeat et redigatur in nostrum. quod fugit, occupandum est. haec non cogitat ille, qui grammatici oculis carmen istud legit, ideo optimum quemque primum esse diem, quia subeunt morbi, quia senectus premit et adhuc adulescentiam cogitantibus supra caput est, sed ait Vergilium semper una ponere morbos et senectutem, non mehercules immerito. senectus enim insanabilis morbus est. praeterea, inquit, hoc

1 rapi s rapit B et primo A || 2 non ipsi A || 5 effugit A || 6 turbidumque sed b ex p corr. B || 7 in aliis BA. alienis Gertz ab aliis Windhaus || 15 ingeniis et exerc. s fort. recte || 17 segnius ex signius corr. B || proprius vel propyus sed puncto supra r (vel y) litteram addito A || 18 omissis s emissis BA | at quae B atque A || 21 optimus ex corr. A || 23 grammati BA || 24 occultis sed subducta infra lti litteras lineola A | istud radendo in istuc mutavit B || 25 senectus sed ne altera manu supra scr. A || 28 mehercules ex -lis corr. A

senectuti cognomen inposuit, tristem illam vocat: 'subeunt morbi tristisque senectus.' alio loco dicit: 'pallentesque habitant morbi tristisque senectus.' non est quod mireris ex eadem materia suis quemque studiis apta colligere: in eodem prato bos herbam 5
 30 quaerit, canis leporem, ciconia lacertam. cum Ciceronis librum de *re p.* prendit hinc philologus aliquis, hinc grammaticus, hinc philosophiae deditus, alius alio curam suam mittit. philosophus admiratur contra iustitiam dici tam multa potuisse. cum ad hanc eandem 10
 lectionem philologus accessit, hoc subnotat: duos Romanos reges esse, quorum alter patrem non habet, alter matrem. nam de Servi matre dubitatur; Anci
 31 pater nullus, Numae nepotis, dicitur. praeterea notat eum, quem nos dictatorem dicimus et in historiis ita 15
 nominari legimus, aput antiquos magistrum populi vocatum. hodieque id extat in auguralibus libris, et testimonium est, quod qui ab illo nominatur, magister equitum est. aequae notat Romulum perisse solis defectione; provocationem ad populum etiam <a> regibus 20
 fuisse: id ita in pontificalibus libris et alii quiqui
 32 putant et Fenestella. eosdem libros cum grammaticus

3 *Verg. Aen. VI 275 cf. ep. 107, 3* || 11 *Cic. de re p. II 18 p. 316 Muell.* || 22 *fr. 6* p. 272 Peter* | *Cic. de re p. inc. libr. fragm. 7 p. 379, 14 Muell.*

1 illam *ex illum corr.* A || 6 *m post ciconia erasum in B* || 7 *de re p. prendit Erasmus²: deprendit B deprendit A* || 9 *philosophus ex philosophiis corr.* B || 11 *accessi A* | hoc sibi notat *marvult Gertz* | *romanos ex ram- corr.* A || 13 *servi sed signum supra 1 litteram addidit manus recens in B servi A* || 14 *Numae nepotis, dicitur Buecheler: Numae nepotes dicitur B numene- potes dicitur A* || 17 *augurae libus ut videtur B* || 20 *etiam a s etiam BA* || 21 *id ita in p. libris esse et Windhaus. fort. id ita inveniri in p. l. et | & aliqui (post aliqui una littera rasa est, fortasse s vel l) qui putant B aliqui putant A. et alii putant coni. Pincianus, et alii argui putant Madvig. in p. libris et aliis scriptum esse antiqui putant et F. coni. Buecheler* || 22 *fene- stellam B* | grammaticis *sed u manus recens super scripsit in BA*

explicuit, primum verba expressa, *reapse* dici a Cicerone, id est re ipsa, in commentarium refert, nec minus *seipse*, id est se ipse. deinde transit ad ea, quae consuetudo saeculi mutavit, tamquam ait Cicero: 'quon-
 5 iam sumus ab ipsa calce eius interpellatione revocati.' hanc quam nunc in circo cretam vocamus, calcem antiqui dicebant. deinde Ennianos colligit versus et 33
 in primis illos de Africano scriptos: 'cui nemo civis neque hostis quivit pro factis reddere opis pretium.'
 10 ex eo se ait intellegere, *opem* aput antiquos non tantum auxilium significasse, sed operam. ait [opera] enim Ennius neminem potuisse Scipioni neque civem neque hostem reddere operae pretium. felicem deinde 34
 se putat, quod invenerit, unde visum sit Vergilio di-
 15 cere: 'quem super ingens porta tonat caeli.' Ennium hoc ait Homero [se] subripuisse, Ennio Vergilium. esse enim apud Ciceronem in his ipsis de re publica hoc epigramma Enni: 'si fas endo plagas caelestum ascendere cuiquam est, mi soli caeli maxima porta
 20 patet.' sed ne et ipse, dum aliud ago, in philologum 35

8 *Enn. poesis rel. p. 163 Vahl.* || 14 *Verg. georg. III 260 s.* || 17 *Cic. de re p. libr. inc. fr. 6 p. 379 Muell.*

1 *expressa s expresse BA* | *reapse (reabse Pincianus) Schweighaeuser: ab se BA* || 2 *cicerone sed post cice tribus litteris erasis B* | *commet- primo A* || 3 *seipse Muretus: sese B et primo A* || 4 *qm B* ||
 5 *ad B callē primo A* || 7 *Ennianos Pincianus: inanes BA* || 8 *no in africano supra versum additum est a manu antiqua in A* ||
 9 *quiuvult BA: corr. Muretus* | *profectis corr. manus antiqua in B pro factis A* | *opis Vahlen: operae (-re A) BA* || 10 *post ait una litt. rasa in B* | *opem addidit Th. Korsch* || 11 *ait enim Ennius Vahlen: ait operaenim ineius B ait. Operaeni ineius A* || 12 *Scipioni 'vetus lectio Pinc.': scipionem (-nē A) BA* || 15 *en- nius hoc BA: corr. Pincianus* || 16 *se subripuisse BA omitti se in uno codice Romano adnotat Fickert* || 17 *de re p. (dere p. A) hoc epigramma BA. de Rep. libris epigramma s* || 18 *Ennii si fas Schweighaeuser: ē nisi fas B ē-nisisas A*

aut grammaticum delabar, illud admoneo, auditionem philosophorum lectionemque ad propositum beatae vitae trahendam, non ut verba prisca aut ficta captemus et translationes improbas figurasque dicendi, sed ut profutura praecepta et magnificas voces et animosas, quae 5 mox in rem transferantur. sic ista ediscamus, ut quae 36 fuerint verba, sint opera. nullos autem peius mereri de omnibus mortalibus iudico quam qui philosophiam velut aliquod artificium venale didicerunt, qui aliter vivunt quam vivendum esse praecipiant. exempla enim 10 se ipsos inutilis disciplinae circumferunt nulli non 37 vitio, quod insequuntur, obnoxii. non magis mihi potest quisquam talis prodesse praeceptor quam gubernator in tempestate nauseabundus. tenendum rapiente fluctu gubernaculum, luctandum cum ipso mari, eripi- 15 pienda sunt vento vela: quid me potest adiuuvare rector navigii attonitus et vomitans? quanto maiore putas vitam tempestate iactari quam ullam ratem? non est 38 loquendum, sed gubernandum. omnia quae dicunt, quae turba audiente iactant, aliena sunt: dixit illa 20 Platon, dixit Zenon, dixit Chrysippus et Posidonius et ingens agmen nostrorum tot ac talium. quomodo probare possint sua esse, monstrabo: faciant, quae 39 dixerint. quoniam quae volueram ad te perferre, iam dixi, nunc desiderio tuo satis faciam et in alteram 25

1 delabar BA sed dil- manu recenti B || 2 philosoph- A | vitae recens demum manus super scr. in A || 9 dedicerunt B et primo A | aliter BA sed i super addidit altera manus in A || 11 inutiles BA, in utroque i supra e addidit manus recens || 12 mi potest BA || 14 nauseabundus in nausiab- manus rec. corr. in B naus abundus A in quo i litteram super add. altera manus tenendum (-dū A) BA tenendum est s || 16 rectos primo A || 18 ullaratem A || 19 que dicunt que A || 21 plato A | dixi chrysippus A || 22 nostrorum Buecheler: non BA. nomen Klammer. ingens agmen non totum talium Madvig destruens tot ac talium formulam sanissimam, cf. apocol. 10 || 23 mostr- A || 25 in s inter BA

epistulam integrum, quod exegeras, transferam, ne ad rem spinosam et auribus erectis curiosisque audiendam lassus accedas. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

5 An sapiens sapienti prosit scire desideras. dicimus 1 CIX plenum omni bono esse sapientem et summa adeptum: quomodo prodesse aliqui possit summum habenti bonum, quaeritur. prosunt inter se boni. exercent enim virtutes et sapientiam in suo statu continent. desi- 10 derat uterque aliquem, cum quo conferat, cum quo quaerat. peritos luctandi usus exercet; musicum, qui 2 paria didicit, movet. opus est et sapienti agitatione virtutum: ita quemadmodum ipse se movet, sic move- tur ab alio sapiente. quid sapiens sapienti proderit? 3 15 impetum illi dabit, occasiones actionum honestarum commonstrabit. praeter haec aliquas cogitationes suas exprimet. docebit, quae invenerit. semper enim etiam a sapiente restabit, quod inveniat et quo animus eius excurrat. malus malo nocet facitque peiorem, iram 4 20 eius incitando, tristitiae adsentiendo, voluptates laudando, et tunc maxime laborant mali, ubi plurimum vitia miscuere, et in unum conlata nequitia est: ergo ex contrario bonus bono proderit. 'quomodo?' inquis. 5 25 gaudium illi adferet, fiduciam confirmabit, ex conspectu mutuae tranquillitatis crescet utriusque laetitia. praeterea quarundam illi rerum scientiam tradet. non

1 epistolam ex epistulam mutatum est a manu recenti in B epistolā A || 2 audiendam ex -dum factum est in B audien- dum A || 4 inscriptio epistulae rubricata est in BA || 7 prodesse aliqui possit B in quo aliqui in aliquis correxit manus recens, pesse aliqui possit A || 12 sapienti agitatione s sapientia cogitatione B sapientia cogitatione A super scripsit e manus non diversa || 18 a transfodit manus recens in A || 19 malus iteratur in margine codicis B | facitque ut coniecerat Madvig, cod. Velzensis: facit quoque BA | iram eius s iram metus BA || 24 confirmavit primo B

enim omnia sapiens scit. etiam si sciret, breviores
vias rerum aliqui excogitare posset et has indicare,
6 per quas facilius totum opus circumfertur. proderit
sapienti sapiens, non scilicet tantum suis viribus, sed
ipsius, quem adiuvat. potest quidem ille etiam relictus
sibi explicare partes suas. nihilominus adiuvant etiam
currentem hortaturi. 'non prodest sapienti sapiens, sed
sibi ipse. hoc scias. detrahe illi vim propriam, et ille
7 nihil aget.' illo modo dicas licet non esse in melle
dulcedinem: nam ipse ille, qui esse debeat, ita aptatus
lingua palatoque est ad eiusmodi gustum, ut illa talis
sapor capiat, aut offendatur. sunt enim quidam, quibus
morbi vitio mel amarum videatur. oportet utrumque
valere, ut et ille prodesse possit et hic profuturo ido-
8 nea materia sit. 'si in summum' inquit 'perducto
calorem calefieri supervacuum est, et in summum per-
ducto bonum supervacuum est si qui prosit. numquid
instructus omnibus rebus agricola ab alio instrui
quaerit? numquid armatus miles, quantum in aciem
exituro satis est tuti, amplius arma desiderat? ergo 20

2 aliqui in aliquis correctum est a manu recenti in B
possit primo B || 4 tantū BA. verba scilicet tantum tamquam
scholium secluserit Schweighaeuser || 6 adiuuant B adiuuat primo
A sed n super scripsit manus eadem || 7 hortatur BA: corr.
Buecheler. adiuvat — hortator Schweighaeuser, adiuuat etiam
qui currentem hortatur s | post prodest a manu recenti super
additum est tantum in B. v. non prodest — 9 nihil aget inter-
locutori dedit Gertz || 8 hoc sic scias coni. Windhaus | uiam
B primo et A. suppuncta est a in B || 9 agit BA: corr. Wind-
haus | illo Windhaus: uno BA. isto coni. Pincianus || 10 ipse
nisi Buecheler || 11 illa (i. palatum linguamq.) Buecheler: ille BA.
ille tali sapore capiatur Muretus illi talis sapor faciat Gertz |
12 aut addidit Klammer | ante sunt aliquid rasi est in A || 15 si
addidit Gertz | perducto 'vetus lectio Pinc.' perducti BA
16 colōre. ut B calere. ut A: corr. Haase | posset in possit ab
antiqua manu correctum est in A | perducto s perductum (-tū A)
BA || 17 supervacuum (-cuū A) BA. -cuus Schweighaeuser | si addi-
dit Buecheler | numquit primo B || 18 ab altio B ab altio A
20 tuti Buecheler: .uti B .ut A in quo post ut rasa videtur i lit-
tera. ulla de Ian

nec sapiens. satis enim vitae instructus, satis armatus
est.' ad haec respondeo: et qui in summo est calore, 9
opus est calore adiecto, ut summum teneat. 'sed ipse
se' inquit 'calor continet.' primum multum interest
5 inter ista, quae comparas. calor enim unus est, prod-
esse varium est. deinde calor non adiuvatur ad-
iectione caloris, ut caleat: sapiens non potest in habitu
mentis suae stare, nisi amicos aliquos similes sui ad-
misit, cum quibus virtutes suas communicet. adice 10
nunc, quod omnibus inter se virtutibus amicitia est.
itaque prodest, qui virtutes alicuius paris sui amat
amandasque invicem praestat. similia delectant, uti-
que ubi honesta sunt et probare ac probari sciunt.
etiannunc sapientis animum perite movere nemo alius 11
15 potest quam sapiens, sicut hominem movere rationa-
liter non potest nisi homo. quomodo ergo ad rationem
movendam ratione opus est, sic ut moveatur ratio per-
fecta, opus est ratione perfecta. prodesse dicuntur et 12
qui media nobis largiuntur, pecuniam, gratiam, inco-
lunitatem, alia in usus vitae cara aut necessaria. in
20 his dicetur etiam stultus prodesse sapienti. prodesse
autem est animum secundum naturam movere virtute
sua ut eius, qui movebitur. hoc non sine ipsius quo-
que, qui proderit, bono fiet. necesse enim alienam
25 virtutem exercendo exerceat et suam. sed ut removeas 13

2 et BA ei Fickert. fort. et ei | in summo est calore, opus est
calore adiecto Madrig: in summamotus est calore adiecto B in
sūma motus est calore adiecto A in summo calore est, opus
est adiecto cod. Velzensis || 3 suum BA: corr. Schweighaeuser ||
11 pares suis ut coniecerat Pincianus s partes sui BA: corr. Bue-
cheler || 12 amandamque (-dāque A) BA in amandasque corr. manus
recentissima in B || 14 periti BA || 19 incolomitatem BA || 21 stultius
BA sed i transverberata est in B | prodesse. sapienti prodesse
autem est (quasi daturus cum est coniungendus sit) Gertz, sed rec-
tius ipse monet e regione poni prodesse dicuntur et prodesse est.
nec puto vere addere debuisse in ultimo membro Senecam, ut illi
quidem visum est || 23 ut BA sed a ante ut super addita est recenti
ut videtur manu in B. virtute sua, vi eius prop. Gertz, v. sua et
eius Windhaus, sed recte libri | mo|bitur A || 24 necesse est enim s

ista, quae aut summa bona sunt aut summorum efficientia, nihilominus prodesse inter se sapientes possunt. invenire enim sapientem sapienti per se res expetenda est, quia natura bonum omne carum est bono et sic quisque conciliatur bono quemadmodum sibi.

14 Necesse est ex hac quaestione argumenti causa in alteram transeam. quaeritur enim, an deliberaturus sit sapiens, an in consilium aliquem advocaturus. quod facere illi necessarium est, cum ad haec civilia et domestica venit et, ut ita dicam, mortalia. in his sic 10 illi opus est alieno consilio quomodo medico, quomodo gubernatori, quomodo advocato et litis ordinatori. proderit ergo sapiens aliquando sapienti. suadebit enim. sed in illis quoque magnis ac divinis, ut diximus, communiter honesta tractando et animos cogita- 15 tionesque miscendo utilis erit. praeterea secundum naturam est et amicos complecti et amicorum auctu ut suo proprioque laetari. nam nisi hoc fecerimus, ne virtus quidem nobis permanebit, quae exercendo sensu valet. virtus autem suadet praesentia bene con- 20 locare, in futurum consulere, deliberare et intendere animum: facilius intendet explicabitque qui aliquem sibi adsumpserit. quaeret itaque aut perfectum virum aut proficientem vicinumque perfecto. proderit autem ille perfectus, si consilium communi prudentia iuverit. 25

3 expetenda s. excedenda B et primo A || 4 et ex est correctum est in B est A || 7 an deliberaturus solus sit prop. Hermes. rectius Pincianus an deliberaturus sit sapiens [an] in consilium aliquem advoc. sed virgulam ponere debuit post sapiens. verba an — sapiens accuratius explicantur membro proximo ἀντιθέτως, nisi fuit sapiens & in cons. a. adv., cf. 21 ss. minus placet an particulae anaphora || 9 post illi rasa s est in B 10 siciliopus A || 12 gubernatori — ordinatori BA gubernatore — ordinatore s || 17 auctu Haase: actu BA || 18 ut suo s et suo BA || 20 sensu BA. usu sui scr. Haase || 22 aliquaem sibi adsūpse. quaerit A || 23 quaeret s quaerit BA 24 proderit autem] his verbis finitur in BA quaternio undecimus cuius notam QXI uterque codex exhibet in infima pagina. ab ille perfectus duodecimi primum folium incipit || 25 consilium A

aiunt homines plus in alieno negotio videre. vitio 16 hoc illis evenit, quos amor sui excaecat quibusque dispectum utilitatis timor in periculis excutit: incipiet sapere securior et extra metum positus. sed nihilominus quaedam sunt, quae etiam sapientes in alio 5 quam in se diligentius vident. praeterea illud dulcissimum et honestissimum 'idem velle atque idem nolle' sapiens sapienti praestabit: egregium opus paringo ducet.

10 Persolvi id, quod exegeras, quamquam in ordine rerum erat, quas moralis philosophiae voluminibus complectimur. cogita, quod soleo frequenter tibi dicere, in istis nos nihil aliud quam acumen exercere. totiens enim illo revertor: quid ista me res iuvat? 15 fortiolem fac iam, iustiolem, temperatiolem. nondum exerceri vacat: adhuc medico mihi opus est. quid me 18 poscis scientiam inutilem? magna promisisti: exige, vide. dicebas intrepidum fore, etiam si circa me gladii micarent, etiam si mucro tangeret iugulum; dicebas securum fore, etiam si circa me flagrarent incendia, etiam si subitus turbo toto navem meam

7 Sall. Catil. 20. 4 cf. adn. in Sen. ep. 20, 5

1 iaunt A | uitio s Initio B initio A || 2 amoris subexcaecat (-cecat A) A et primo B in quo i sub transfossum est et super scriptum sui a manu recenti || 3 despectum BA | Incipiet A || 6 dulcissimum est honestissimum BA post hones rasa videtur s in A || 7 uele A | adque B adq. A | idem sed ide in rasura B || 10 persolvi id Windhaus: persoluit BA r ex s corr. A. persolui s || 11 uoluminibus] post i alteram rasa s est in A || 12 cogita tamen. quod prop. Gertz || 15 faciam B primo et A faciat corr. manus recens in B: distinxi. faciet (facit me Gertz) s | temperatiolem? vulgo | temperatiolem BA ex temperationem B. temperantiolem Buecheler 16 exerceri ex exerciti corr. B | medico s modico BA || 17 poscis s posces BA post posces (vel poscis: hoc ambiguum) erasit est A. doces Erasmus². pascis scientia inutili Pontanus exige B ubi ua super add. manus recens, exige A. exhibe coni. Erasmus² || 18 uide B in quo super scripta o est a manu recenti, uide A || 19 gadii ex galii ut videtur corr. B in quo post ii rasa est littera, s fortasse; gladii A micarent sed ut i rasa sit vel e post mi A mucro A

mari raperet: hanc mihi praesta curam, ut voluptatem, ut gloriam contemnam. postea docebis inplcta solvere, ambigua distinguere, obscura perspicere: nunc doce quod necesse est. VALE.

L. ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM EPISTV- 5
LARVM MORALIVM LIBER XVIII EXPLICIT.
INCIPIT EIVSDEM EPISTVLARVM MORALIVM
LIBER XVIII.

<SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.>

CX 1 Ex Nomentano meo te saluto et iubeo habere 10
mentem bonam, hoc est propitios deos omnis, quos
habet placatos et faventes, quisquis sibi se propitiavit.
sepone in praesentia, quae quibusdam placent, unicui-
que nostrum paedagogum dari deum, non quidem or-
dinarium, sed hunc inferioris notae ex eorum numero, 15
quos Ovidius ait 'de plebe deos'. ita tamen hoc se-

16 met. I 594 nec de plebe deo

1 reparet A | hanc BA haec 5. hoc Gruter | praesta curam,
ut scripsi: praestaturum (prest-A) BA. praesta et cura, ut Gertz
praesta tu, ut con. Pincianus || 2 contēnā B | inplcta BA cf. ep.
95, 2. inplcta 5. implicata ep. 121, 22 apocoloc. 5 || 3 ambin-
gua A | ppisce A primo || 4 necesse sed ut post ne littera rasa sit
in B, puto c || 5 L. ANNAEI SENECAE AD LVCILIUM EPISTULARUM MORALIVM
LIB. XVIII EXPLICIT. B L. ANNAEI SENECAE AD LVCILIUM EPISTULARUM MORALIVM
LIB. XVIII EXPLICIT

XVIII. EX A his finitur in utroque codice quaternionis duodecimi
primum folium rectum. versi folii initium hoc INCIPIT EIVSDEM
EPISTULARUM (priorem u in o corr. m. recentior atramento)
MORALIVM LIB. XVIII. habet B rubr., om. A, in quo novi libri
inscriptioni primus versus vacuus relictus est || 9 salutationis for-
mulam om. BA || 10 momenta nomeo A | saluto ex salute corr.
A || 11 propitio A || 13 Sepone in Seponet correctum est manu
recentiore in B | on praesentia A | quod quibusdam placet Th.
Matthias || 15 nota ex B

ponas volo, ut memineris maiores nostros, qui credi-
derunt, Stoicos fuisse: singulis enim et Genium et
Iunonem dederunt. postea videbimus, an tantum dis 2
vacet, ut privatorum negotia procurent: interim illud
5 scito, sive adsignati sumus, sive neglecti et fortunae
dati, nulli te posse inprecari quicquam gravius, quam
si inprecatus fueris, ut se habeat iratum. sed non
est quare cuiquam, quem poena putaveris dignum,
optes, ut infestos deos habeat: habet, inquam, etiam
10 si videtur eorum favore produci. adhibe diligentiam 3
tuam et intueri, quid sint res nostrae, non quid vo-
centur: et scies plura mala contingere nobis quam ac-
cidere. quotiens enim felicitatis et causa et initium
fuit, quod calamitas vocabatur? quotiens magna gra-
15 tulatione excepta res gradum sibi struxit in praeceptis
et aliquem iam eminentem adlevavit etiam nunc, tam-
quam adhuc ibi staret, unde tuto cadunt? sed ipsum 4
illud cadere non habet in se mali quidquam, si exitum
spectes, ultra quem natura neminem deiecit. prope
20 est rerum omnium terminus, prope est, inquam, et
illud, unde felix eicitur, et illud, unde infelix emitti-
tur: nos utraque extendimus et longa spe ac metu
facimus. sed si sapis, omnia humana condicione me-
tire: simul et quod gaudes et quod times, contrahe.
25 est autem tanti nihil diu gaudere, ne quid diu timeas.
sed quare istuc malum adstringo? non est quod 5

2 scoicos A || 4 priuatorum sed ut post i una littera rasa
sit in B | procurent 5 procurarent BA. fortasse obversatur scri-
benti tale ut (si vera esset ista opinio) priv. n. procurarent.
vix fuit procurare laborent sim. || 5 adsignati sumus B adsignatis
simus A. adsignati is sumus con. Gertz. nec hoc nec adsignati
dis sumus probarim || 9 optes] supra p litteram scripta est b, tum
rasa in A || 10 Adibe A || 13 calamitatis Gertz qui in proximo
versu scribi vult felicitas. huic suspicioni obstare tam contingere
istud positum contra accidere quam quae leguntur infra v. 21
et 22 (utraque) monet Buecheler | est causa BA: corr. Schweig-
haeuser | initium A || 15 preceptis primo A || 16 tamquam A |
19 ultra quam A || 20 breve est Gertz || 23 condicionem etire B

quicquam timendum putes. vana sunt ista, quae nos movent, quae attonitos habent. nemo nostrum quid veri esset, excussit, sed metum alter alteri tradidit; nemo ausus est ad id, quo perturbabatur, accedere et naturam ac bonum timoris sui nosse. itaque res 5 falsa et inanis habet adhuc fidem, quia non coarguitur. tanti putemus oculos intendere: iam apparebit, quam brevia, quam incerta, quam tuta timeantur. talis est animorum nostrorum confusio, qualis Lucretio visa est: 'nam veluti pueri trepidant atque omnia caecis in 10 tenebris metuunt, ita nos in luce timemus.' quid ergo? non omni puero stultiores sumus qui in luce timemus? sed falsum est, Lucreti, non timemus in luce: omnia nobis fecimus tenebras. nihil videmus, nec quid noceat nec quid expediat. tota vita incursitamus nec 15 ob hoc resistimus aut circumspectius pedem ponimus. vides autem, quam sit furiosa res in tenebris impetus. at mehercules id agimus, ut longius revocandi simus, et cum ignoremus, quo feramur, velociter tamen illo, 8 quo intendimus, perseveramus. sed lucescere, si veli 20 mus, potest. uno autem modo potest, si quis hanc humanorum divinorumque notitiam scientia acceperit, si illa se non perfuderit, sed infecerit, si eadem, quamvis sciat, retractaverit et ad se saepe rettulerit, si quaesierit, quae sint bona, quae mala, quibus hoc falso 25

10 *Lucr. II 55 s.*

1 post timendum una littera rasa est in B || 5 bonum probe libri. modum coni. *Madvig*, voltum *Ioannes Mueller* || 7 iam B etiam A || 8 tota in tuta corr. m. recens in BA. stulta prave *Otto Matthiae* | timeant: B || 9 animonorum nostrorum B primo, A || 10 adq. B adq. A || 14 nobis antiqua ut videtur manu est super additum in B | nihil videmus A || 16 auccircumspectius A || 18 Ad mehercules BA || 20 pergere persev. *Hermes*, properare persev. *Koch*. cf. *Suet. Vesp. 6 Pseudocæs. b. Afr. 18* || 22 notitiam scientia acceperit BA. vulgo expellunt scientia quasi glossema. divinorumq. scientiam acceperit coni. *Schweighaeuser* || 24 sciat ex scias correctum est in B scias A | ad se saepe rettulerit sed ut post saepe erasum pe sit B ad se sepe rettulerit A. ad se semper rettulerit *Windhaus*

sit nomen adscriptum, si quaesierit de honestis et turpibus, de providentia. nec intra haec humani in- 9 genii sagacitas sistitur: prospicere et ultra mundum libet, quo feratur, unde surrexerit, in quem exitum 5 tanta rerum velocitas properet. ab hac divina contemplatione abductum animum in sordida et humilia pertraximus, ut avaritiae serviret, ut relicto mundo terminisque eius et dominis cuncta versantibus terram rimaretur et quaereret, quid ex illa mali effoderet, non 10 contentus oblati. quidquid nobis bono futurum erat, 10 deus et parens noster in proximo posuit. non expectavit inquisitionem nostram et ultro dedit: nocitura altissime pressit. nihil nisi de nobis queri possumus: ea, quibus periremus, nolente rerum natura et abscon- 15 dente protulimus. addiximus animum voluptati, cui indulgere initium omnium malorum est, tradidimus ambitioni et famae, ceteris aequae vanis et inanibus. quid ergo nunc te hortor ut facias? nihil novi — 11 nec enim novis malis remedia quaeruntur — sed hoc 20 primum, ut tecum ipse dispicias, quid sit necessarium, quid supervacuum. necessaria tibi ubique occurrent: supervacua et semper <et> toto animo quaerenda sunt. non est autem quod te nimis laudes, si contempseris 12 aureos lectos et gemmeam supellectilem. quae est 25 enim virtus supervacua contemnere? tunc te admirare, cum contempseris necessaria. non magnam rem facis, quod vivere sine regio apparatu potes, quod non desideras milliarios apros nec linguas phoenicopterorum

1 et turpibus BA de turpibus s || 2 nec s et BA. de providentia et fortuna. nec intra sim. prop. *Buecheler* || 4 licet optat *Gertz* || 9 quaeret in quaeret correctum est in B quaereret A | ops foderet in effoderet corr. A || 12 nocitura A || 13 possimus B || 14 rerum potius quam rerum A || 17 aequae uanis A || 19 novis] extrema littera super scripta B || 22 et s om. BA | querenda A || 23 aũ B autem A. adscriptum est in margine de laude in B, post autem ipsi verborum contextui illatum in A || 25 admirare ex admirari corr. B || 27 regio s recto B et primo A. non praestat electo potest A || 28 milliarios sed punctum supra l priorem

et alia portenta luxuriae iam tota animalia fastidientis
et certa membra ex singulis eligentis: tunc te ad-
mirabor, si contempseris etiam sordidum panem, si
tibi persuaseris herbam, ubi necesse est, non pecori
tantum, sed homini nasci; si scieris cacumina arborum
explementum esse ventris, in quem sic pretiosa con-
gerimus tamquam recepta servantem. sine fastidio
implendus est. quid enim ad rem pertinet, quid ac-
cipiat perditurus quicquid acceperit? delectant te
disposita, quae terra marique capiuntur, alia eo gra-
tiora, si recentia perferuntur ad mensam, alia, si diu
pasta et coacta pinguescere fluunt ac vix saginam
continent suam. delectat te nidor horum arte quaesi-
tus. at mehercules ista sollicite scrutata varieque con-
dita cum subierint ventrem, una atque eadem foeditas
occupabit. vis ciborum voluptatem contemnere? exi-
tum specta. Attalum memini cum magna admiratione
omnium haec dicere: 'diu' inquit 'mihi inposuere di-
vitiae. stupebam, ubi aliquid ex illis alio atque alio
loco fulserat. existimabam similia esse quae laterent,
his, quae ostenderentur. sed in quodam apparatu vidi
totas opes urbis caelatas et auro et argento et iis,
quae pretium auri argentique vicerunt, exquisitos co-
lores et vestes ultra non tantum nostrum, sed ultra
finem hostium advectas; hinc puerorum perspicuos
cultu atque forma greges, hinc feminarum, et alia,
quae res suas recognoscens summi imperii fortuna

B miliarios A | foenicopt- BA || 3 et tam pro etiam BA | post
sordidum una littera rasa est in B | si tibi B sibi A¹ || 4 post
herbam una littera erasa est in B || 7 servantem ex -tes corr. A ||
10 marique accipiuntur A || 13 nidor codices Pinciani: nitor BA ||
14 ad mehercules BA h in meherc. supra versum scripta est a manu
antiqua in A | scrutata B || 15 adq. B adq. A || 16 occupabit ex occu-
pavit B || 18 inposuere A || 19 stupebant A || 20 fulserat s fulseram
BA || 22 caelatas BA sed s in rasura scriptum est in B: caelata
vasa con. Gertz | et auro in ex auro mutavit manus recens in B |
iis scripsi: hiis BA || 25 perspicuos BA. prospicuos memorat Pin-
cianus, conspicuos prop. Madvig. si quid mutandum sit, malim
praecipuos || 26 adque BA

protulerat. quid hoc est, inquam, aliud <nisi> inritare
cupiditates hominum per se incitatas? quid sibi vult
ista pecuniae pompa? ad discendam avaritiam con-
venimus? at mehercules minus cupiditatis istine effero
quam adtuleram. contempsi divitias, non quia super-
vacuae, sed quia pusillae sunt. vidistine, quam intra
paucas horas ille ordo quamvis lentus dispositusque
transierit? hoc totam vitam nostram occupavit, quod
totum diem occupare non potuit? accessit illud quo-
que: tam supervacuae mihi visae sunt habentibus quam
fuerunt spectantibus. hoc itaque ipse mihi dico, quo-
tiens tale aliquid praestrinxerit oculos meos, quotiens
occurrit domus splendida, cohors culta servorum, lectica
formonsis inposita calonibus: quid miraris? quid
stupes? pompa est. ostenduntur istae res, non possi-
dentur, et dum placent, transeunt. ad veras potius te
converte divitias. disce parvo esse contentus et illam
vocem magnus atque animosus exclama: habeamus
aquam, habeamus polentam, Iovi ipsi controversiam de
felicitate faciamus. faciamus, oro te, etiam si ista de-
fuerint. turpe est beatam vitam in auro et argento
reponere, aequae turpe in aqua et polenta. "quid ergo
faciam, si ista non fuerint?" quaeris, quod sit reme-
dium inopiae? famem fames finit: alioquin quid interest,
magna sint an exigua, quae servire te cogant? quid

1 aliud nisi inritare s aliud inritare BA || 4 Ad mehercules
BA || 8 transierit A | occupabit Muretus || 9 n potuit B | accessit
illud quoque e. g. s.] de diuitiis adscriptum est in margine co-
dicis B || 11 quotiens atale B || 12 praestrinxerit BA. -strinxit
Madvig || 13 occurrerit Waldaestel | splenda A || lectica ex letica
correxerit antiqua manus in A || 14 formonsis BA n transfossa est
in versus fine in A || 18 Habeamus — habeamus B Habemus —
habemus A cui obsecutus est Vsener Epicur. fr. 602 adn. || 19 iouii
ipsi A | inter ipsi et controuersiam codicis B librarius non tem-
peravit sibi quin inculcasset haec quam pauper eras seneca qui
ista dixisti. || 20 felicitate s fēcilitate B facilitate A | de fel.
controversiam faciemus Gronovius || 21 auro sed post au rasa
est a in B

refert, quantulum sit, quod tibi possit negare fortuna?
 20 haec ipsa aqua et polenta in alienum arbitrium cadit.
 liber est autem non in quem parum licet fortunae,
 sed in quem nihil. ita est: nihil desideres oportet,
 si vis Iovem provocare nihil desiderantem.' haec nobis 5
 Attalus dixit; quae si voles frequenter cogitare, id ages,
 ut sis felix, non ut videaris, et ut tibi videaris, non aliis.
 VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

CXI 1 Quid vocentur Latine sophismata, quaesisti a me. 10
 multi temptaverunt illis nomen inponere, nullum haesit.
 videlicet, quia res ipsa non recipiebatur a nobis nec
 in usu erat, nomini quoque repugnatum est. aptissi-
 2 mum tamen videtur mihi, quo Cicero usus est: ca-
 villationes vocat. quibus quisquis se tradidit, quae- 15
 stiunculas quidem vafrae nequitiae, ceterum ad vitam
 nihil proficit, neque fortior fit neque temperantior
 neque elatior. at ille, qui philosophiam in remedium
 suum exercuit, ingens fit animo, plenus fiduciae, inex-
 3 superabilis et maior adeunti. quod in magnis evenit 20
 montibus, quorum proceritas minus apparet longe in-
 tinentibus; cum accesseris, tunc manifestum fit, quo
 in arduo summa sint: talis est, mi Lucili, verus et
 rebus, non artificiis philosophus. in edito stat admira-

14 Cic. fragm. inc. 19 p. 413 Muell.

3 autum A || 4 ita s ista BA || 6 v. natura omnibus dixit
 (vel nat. d. omnibus) quae post Att. dixit addunt s, om. BA. cf.
 ep. 14, 17 et quae dixit Bartsch mus. Rh. XXIII p. 276 || 7 ages
 s agis BA e supra i manus recentissima in A || 9 inscriptio
 epistulae rubricata est in BA, item initialis littera in A || 10 la-
 tine ex latene A | malim σοφισματα scribi || 11 tempta-
 verunt BA sed post temp aliquid rasi est in B || 12 non in
 nomen corr. B || 13 husu in usu mutavit radendo A || 14 cauilla-
 tiones vel cauillationes primo B || 17 fortior sit A || 18 qui
 super addidit manus antiqua in B || 20 magnis ex maginis ra-
 dendo corr. B || 22 manifestum sit A | quod in arduo BA: corr.
 Windhaus. quam in arduo vulgo

bilis, celsus, magnitudinis verae. non exsurgit in plan-
 tas nec summis ambulat digitis eorum more, qui men-
 dacio staturam adiuvant longioresque quam sunt, vi-
 deri volunt: contentus est magnitudine sua. quidni 4
 5 contentus sit eo usque crevisse, quo manus fortuna
 non porrigit? ergo et supra humana est et par sibi
 in omni statu rerum, sive secundo cursu vita procedit,
 sive fluctuatur et it per adversa ac difficilia: hanc
 constantiam cavillationes istae, de quibus paulo ante
 10 loquebar, praestare non possunt. ludit istis animus,
 non proficit, et philosophiam a fastigio suo deducit in
 planum. nec te prohibuerim aliquando ista agere, sed 5
 tunc, cum voles nihil agere. hoc tamen habent in
 se pessimum, dulcedinem quandam sui faciunt et ani-
 15 mum specie suavitatis inductum tenent ac morantur,
 cum tanta rerum moles vocet, cum vix tota vita suf-
 ficiat, ut hoc unum discas, vitam contemnere. 'quid?
 regere' inquis. secundum opus est: nam nemo illam
 bene rexit nisi qui contempserat. VALE.

20

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Cupio mehercules amicum tuum formari, ut desi- 1 CXII
 deras, et institui: sed valde durus capitur, immo, quod
 est molestius, valde mollis capitur et consuetudine
 mala ac diutina fractus. volo tibi ex nostro artificio
 25 exemplum referre. non quaelibet insitionem vitis pati 2

1 plantes in plantas antiquitus correctum est in B || 2 post
 more una littera rasa est in A || 5 eos usq: A | fortuna ex for-
 tunic correctum est in B || 6 nori in non corr. B | porrigit] duo
 puncta posita supra it. nunc eluta B || 7 secundo A || 8 it addi-
 dit O. Rossbach || 12 prohiberim aliquam ista A || 13 voles e.
 uolens corr. A || 15 subtilitatis A | tenet primo B || 19 con-
 temserat B contempserat A || 20 rubricata est inscriptio epistu-
 lae in BA, item mox littera initialis in A || 24 fractus s fructus
 BA | ex nostro artificio] scilicet Bionis notam sibi imaginem
 (Arr. Epict. diss. III 6, 9 οὐδὲ γὰρ ῥᾶδιον τρεῖς ἀγαθὰ λα-
 βεῖν cf. Diog. L. IV 47) relinquit aliis. ipsius studium vinearum
 notum est ex Columella et Plinio (n. h. XIV 51)

tur: si vetus et exesa est, si infirma gracilisque, aut non recipiet surculum aut non alet nec adplicabit sibi nec in qualitatem eius naturamque transibit. itaque solemus supra terram praecidere, ut si non respondit, temptari possit secunda fortuna, et iterum repetita 5
3 infra terram inseratur. hic, de quo scribis et mandas, non habet vires: indulsit vitiis. simul et emarcuit et induruit. non potest recipere rationem, non potest nutrire. 'at cupit ipse.' noli credere. non dico illum mentiri tibi: putat se cupere. stomachum illi fecit 10
4 luxuria: cito cum illa redibit in gratiam. 'sed dicit se offendi vita sua.' non negaverim. quis enim non offenditur? homines vitia sua et amant simul et oderunt. tunc itaque de illo feremus sententiam, cum fidem nobis fecerit invisam iam sibi esse luxuriam: 15
nunc illis male convenit. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

CXIII 1 Desideras tibi scribi a me, quid sentiam de hac quaestione iacta<ta> aput nostros: an iustitia, fortitudo, prudentia ceteraque virtutes animalia sint. hac sup- 20
tilitate effecimus, Lucili carissime, ut exercere ingenium inter inrita videremur et disputationibus nihil profuturis otium terere. faciam quod desideras, et quid nostris videatur, exponam. sed me in alia esse sententia profiteor: puto quaedam esse, quae deceant 25
phaecasiatum palliatumque. quae sint ergo quae anti-

5 temptatori B || 6 quo supra versum supplevit manus recentior in A || 7 emarcuit BA sed r super addidit manus fortasse recentior in B || 10 stomachum primo A sed h super scr. manus vetusta || 13 uitam suam A || 16 nunc illi s || 17 inscriptio epistulae rubricata est in BA, item prima vocis Desideras littera in A || 19 iacta BA || 20 suptilitate BA sed b ex p vel p ex b correctum est in A || 21 effecimus s effecimus BA || 22 uideremur BA sed re in fine versus utque excedat solitam versuum mensuram additum est in B uideamur aliquod exemplar Pinciani || 26 phecesi-atum A | quae sint ergo] quasi argumenti indiculus

quos moverint, vel quae sint quae antiqui moverint, dicam. animum constat animal esse, cum ipse efficiat, 2
ut simus animalia, cum ab illo animalia nomen hoc traxerint. virtus autem nihil aliud est quam animus
5 quodammodo se habens: ergo animal est. deinde virtus agit aliquid. agi autem nihil sine impetu potest. si impetum habet, qui nulli est nisi animali, animal est. 'si animal est' inquit 'virtus, habet ipsa virtutem.' 3
quidni habeat se ipsam? quomodo sapiens omnia per
10 virtutem gerit, sic virtus per se. 'ergo' inquit 'et omnes artes animalia sunt et omnia, quae cogitamus quaeque mente complectimur. sequitur, ut multa millia anima-
lium habitent in his angustiis pectoris, et singuli multa
simus animalia aut multa habeamus animalia.' quaeris,
15 quid adversus istud respondeatur? unaquaeque ex istis res animal erit: multa animalia non erunt. quare? dicam, si mihi accommodaveris suptilitatem et intentio-
nem tuam. singula animalia singulas habere debent 4
substantias. ista omnia unum animum habent. itaque
20 singula esse possunt, multa esse non possunt. ego et animal sum et homo, non tamen duos esse nos dices. quare? quia separati debent esse. ita dico: alter ab altero debet esse diductus, ut duo sint. quicquid in uno multiplex est, sub unam naturam cadit. itaque
25 unum est. et animus meus animal est et ego animal 5
sum, duo tamen non sumus. quare? quia animus

margini adiecta sunt v. animū constat animal esse in B, in ipsum contextum inter Que sint et ergo quae inlata in A || 1 post mouerint quod legitur uel quae sint quae antiqui mouerint in BA transfossus a manu recenti in B om. s. 'Iusus in auctore quam in librario credibilior et vafis nugis scite praepositus' Buecheler. cf. p. 555, 1 || 3 cum B et cum A || 6 si impe|petum A 7 animali] i super additum est vetusta manu in B || 8 habet et ipsa coni. Hermes. sed vide p. 126, 11 | ipsa B¹A ipsa manus recentior atramento nigriore B || 12 millia B sed prior l transfossa est et a manu antiqua a super addita, milia A || 13 peccatoris A || 15 istud s istud BA istuc Schweighaeuser tamquam ex A || 16 Quarē B || 17 accommodaueris vel potius aocommo- B || 21 nos BA cf. 26 sumus || 25 meus ex metus radendo factum est in B

mei pars est. tunc aliquid per se numerabitur, cum
per se stabit. ubi vero alterius membrum erit, non
poterit videri aliud. quare? dicam: quia quod aliud
est, suum oportet esse et proprium et totum et intra
6 se absolutum. ego in alia esse me sententia professus 5
sum. non enim tantum virtutes animalia erunt, si hoc
recipitur, sed opposita quoque illis vitia et adfectus,
tamquam ira, timor, luctus, suspicio. ultra res ista
procedet: omnes sententiae, omnes cogitationes ani-
malia erunt. quod nullo modo recipiendum est. non 10
7 enim quicquid ab homine fit, homo est. 'iustitia quid
est?' inquit. animus quodammodo se habens. 'ita-
que si animus animal est, et iustitia.' minime. haec
enim habitus animi est et quaedam vis. idem animus
in varias figuras convertitur et non totiens animal 15
aliud est, quotiens aliud facit. nec illud, quod fit ab
8 animo, animal est. si iustitia animal est, si fortitudo,
si ceterae virtutes, utrum desinunt esse animalia, sub-
inde autem rursus incipiunt, an semper sunt? desinere
virtutes non possunt. ergo multa animalia, immo in- 20
9 numerabilia in hoc animo versantur. 'non sunt' in-
quit 'multa, quia ex uno religata sunt et partes unius
ac membra sunt.' talem ergo faciem animi nobis
proponimus, qualis est hydrae multa habentis capita,
quorum unumquodque per se pugnat, per se nocet. 25

1 par¹ B | aliquit B | pernumerabitur A || 3 quare B
8 tamquam mira A || 9 procedit A | sentiae B in quo semicircu-
lum addidit manus recens. sentiae A || 12 quodam homodo B
quodammodo A || 13 non praefero animal est, est et iustitia |
iustitia minime s iusticiam inme B iusticiam In me A || 15 ua-
rias ex uariis corr. A | post animal aliquid rasi in B est
16 aliud est s alius est BA || 17 si ante iustitia et ante fort.
supplevit Muretus || 18 si ceterae Muretus: sic ceterae B sic
cetetre sed r ex e corr. A || 19 aut r. incipiunt scripsi: aut
rursus incipiunt BA ut rursus incipiant s. ac rursus incipiunt
Erasmus² || 23 ac ex hac corr. A || 24 habentes capit^a B ubi
i et a super scriptae sunt atramento nigriore, habentis (sed ut
a ex h correctae videatur) capita A || 25 unumquoque B

atqui nullum ex illis capitibus animal est, sed animalis
caput, ceterum ipsa unum animal est. nemo in Chi-
maera leonem animal esse dixit aut draconem: hae
partes erant eius. partes autem non sunt animalia.
5 quid est, quo colligas iustitiam animal esse? 'agit' 10
inquit 'aliquid et prodest. quod autem agit et prod-
est, impetum habet: <quod autem impetum habet,>
animal est.' verum est, si suum impetum habet:
<suum autem non habet,> sed animi. omne animal, 11
10 donec moriatur, id est, quod coepit: homo, donec mo-
riatur, homo est, equus <equus, canis> canis. transire
in aliud non potest. iustitia, id est animus quodam-
modo se habens, animal est. credamus: deinde animal
est fortitudo, id est animus quodammodo se habens.
15 quis animus? ille, qui modo iustitia erat? tenetur in
priore animali, in aliud animal transire ei non licet:
in eo illi, in quo primum esse coepit, perseverandum
est. praeterea unus animus duorum esse animalium 12
non potest, multo minus plurium. si iustitia, fortitudo,
20 temperantia ceteraeque virtutes animalia sunt, quo
modo unum animum habebunt? singulos habeant
oportet, aut non sunt animalia. non potest unum 13
corpus plurium animalium esse. hoc et ipsi fatentur.
iustitiae quod est corpus? animus. quid? fortitudinis
25 quod est corpus? idem animus. atqui unum corpus
esse duorum animalium non potest. 'sed idem ani- 14
mus' inquit 'iustitiae habitum induit et fortitudinis
et temperantiae.' hoc fieri posset, si quo tempore
iustitia esset, fortitudo non esset, quo tempore fortitudo

2 chimera B cimera A h super addita est a manu antiqua ||
3 haec partes A || 5 colligas primo A || 6 inquis s || 7 v. quod
autem impetum habet addunt ex s, om. BA. et supervacua sunt
respicienti p. 525, 6s. certe satis verborum erit, si addas si im-
petum habet (sc. iustitia) || 9 suum autem non habet s, om. BA.
sed non suum habet, sed a. Buecheler || 11 equus canis semel
exarata sunt in BA || 21 unum ex h unum radendo corr. A || 23 plu-
rium B plurium A || 25 Atque A || 27 inquit A | induit s inquit
BA || 29 iusticia esset B iustitia est A idque recepit Schweig-

esset, temperantia non esset: nunc vero omnes virtutes simul sunt. ita quomodo singulae erunt animalia, cum unus animus sit, qui plus quam unum
 15 animal non potest facere? denique nullum animal pars est alterius animalis. iustitia autem pars est 5 animi: non est ergo animal. videor mihi in re confessa perdere operam. magis enim indignandum de isto quam disputandum est. nullum animal alteri par est. circumspecte omnium corpora: nulli non et color
 16 proprius est et figura sua et magnitudo. inter cetera, 10 propter quae mirabile divini artificis ingenium est, hoc quoque existimo, et quod in tanta copia rerum numquam in idem incidit: etiam quae similia videntur, cum contuleris, diversa sunt. tot fecit genera foliorum: nullum non sua proprietate signatum; tot animalia: nullius magnitudo cum altero convenit, utique aliquid interest. exegit a se, ut quae alia erant, et dissimilia essent et inparia. virtutes omnes, ut dicitis,
 17 pares sunt. ergo non sunt animalia. nullum non animal per se agit. virtus autem per se nihil agit, sed 20 cum homine. omnia animalia aut rationalia sunt, ut homines, ut di, <aut irrationalia, ut ferae, ut pecora>: virtutes utique rationales sunt. atqui nec homines
 18 sunt nec di: ergo non sunt animalia. omne rationale

haeuser | fortitudo est Schweighaeuser || 2 singule A || 3 cum munus A | quis plus BA || 5 par primo ut videtur A | post alterius littera rasa est in B || 6 uideor B iudeorum A || 8 par s pars BA || 11 que A || 12 et quod BA. quod s esse, quod Pincianus. et quod nisi ita potest defendi, ut hoc quoque ad priora (9 s.) spectare putemus, malo quod et || 14 filiorum BA o super scripta est a manu non vetusta in A || 16 nullius magnitudo BA: nullius imago tota scripsit Haase. pro nulli postquam perperam scriptum sit nullius accessisse absurdum illud magnitudo ait Haupt op. III p. 456. dissentit Buecheler || 17 aliquit BA | utique A || 18 dissimilia A || 19 ego in ergo corr. manus antiqua in A || 22 ut Dii B ait dii A | aut irrationalia, ut ferae, ut pecora s, om. BA. omnia animalia aut irrationalia sunt, ut ferae, ut pecora, aut rationalia sunt, ut homines, ut di prop. Windhaus || 23 virtutes A | rationalia sunt A || 24 nec | necdi B nec di A

animal nihil agit, nisi primum specie alicuius rei irritatum est, deinde impetum cepit, deinde adsensio confirmavit hunc impetum. quid sit adsensio, dicam. oportet me ambulare: tunc demum ambulo, cum hoc mihi dixi
 5 et adprobavi hanc opinionem meam; oportet me sedere: tunc demum sedeo. haec adsensio in virtute non est. puta 19 enim prudentiam esse. quomodo adsentietur 'oportet me ambulare'? hoc natura non recipit. prudentia enim ei, cui est, prospicit, non sibi. nam nec ambulare potest nec sedere. ergo adsensionem non habet, rationale animal non est. virtus si animal est, rationale est. rationale autem non est: ergo nec animal. si virtus 20 animal est, virtus autem bonum, non est omne bonum animal? est. hoc nostri fatentur. patrem servare bonum est, et sententiam prudenter in senatu dicere bonum est, et iuste discernere bonum est: ergo et patrem servare animal est et prudenter sententiam dicere animal est. eo usque res exegit, ut risum tenere non possis: prudenter tacere bonum est, <... cenare bonum est>: ita et tacere et cenare animal est. ego me- 21 hercules titillare non desinam et ludos mihi ex istis subtilibus ineptiis facere. iustitia et fortitudo, si animalia sunt, certe terrestria sunt. omne animal terrestre alget, esurit, sitit: ergo iustitia alget, fortitudo

1 spetie A | 2 cepit s coepit BA || 3 inpetum A | adfensio A | 4 ambure sed r ex l correcte A || 6 post sedeo addidit cum in hoc adsensi Haase, at facile tale subauditur || 7 s. oportet eam ambulare: quomodo adsentietur? Gertz || 10 adsensionem ex adsensionem correctum in A | post non habet addunt quod adsensionem non habet s om. BA || 13 uirtus autem bonum. non est BA non om. s || 14 animal est B animal A. distincti post animal || 16 bonum est iuste discernere A | ergo et patrem s ergo ut patrem B Ergo ut patrem A || 18 animal est et iuste discernere animal est. eo usque ut scribatur, suadere videtur concinnitas. contra Buecheler: ergo ut patrem s. animal est, et prudenter s. dicere; 'animal est' eo usque res exegit, ut exigitur Gertz || 19 coenare bene bonum est inserunt s inepte. expectes frugaliter cenare bonum est sim. || 20 meherculus primo A || 23 terrestre A

22 esurit, clementia sitit. quid porro? non interrogabo illos, quam figuram habeant ista animalia? hominis an equi an ferae? si rotundam illis qualem deo dederint, quaeram, an et avaritia et luxuria et dementia aequae rotundae sint. sunt enim et ipsae animalia. si 5 has quoque conrotundaverint, etiamnunc interrogabo, an prudens ambulatio animal sit. necesse est confiteantur, deinde dicant ambulationem animal esse et 23 quidem rotundum. ne putes autem primum *me* ex nostris non ex praescripto loqui, sed meae sententiae 10 esse: inter Cleanthen et discipulum eius Chrysippum non convenit, quid sit ambulatio. Cleanthes ait spiritum esse a principali usque in pedes permissum, Chrysippus ipsum principale. quid est ergo, cur non ipsius Chrysippi exemplo sibi quisque se vindicet et ista tot 15 animalia, quot mundus ipse non potest capere, derideat? 'non sunt' inquit 'virtutes multa animalia, et tamen animalia sunt. nam quemadmodum aliquis et poeta est et orator, et tamen unus, sic virtutes istae animalia sunt, sed multa non sunt. idem est animus 20 et animus et iustus et prudens et fortis, ad singulas virtutes quodammodo se habens.' sublata . . . convenit nobis. nam et ego interim fateor animum animal esse, postea visurus, quam de ista re sententiam

12 Cleanthes] fr. 43 Pearson

3 ferre in fere a recenti manu correctum A | rotundam primo B || 4 avaritia ex auariaia factum A || 5 aequae A | rotundae primo B item rotund- 6 et 9 | ipse A || 9 me addidit Hermes. me primum s nonnulli || 12 ambulatio BA. animatio Madvig; cf. L. Stein die erkenntnisth. der stoa p. 319 adn. 728 || 14 quid s quod BA || 16 quot s quod BA || 19 iste BA || 20 animalia sunt] hic desinit duodecimus quaternio, cuius indiculum Q XII. offerunt in imo margine BA. a sed multa incipit in utroque codice quaternionis tertii decimi primum folium || 21 et animus secludunt vulgo. et animus [et] iustus prop. Buecheler, et animus temperans et iustus sim. ut etiam σωφροσύνη suus sit locus, ego cf. p. 542, 8 s. | at BA | singulae B singulas primo A sed s rasa est et a in ae correctum || 22 sublata lis (contentio Gertz) est prop. Bartsch, sublata lite Hermes, sublata lis est, ita Buecheler

feram: actiones eius animalia esse nego. alioqui et omnia verba erunt animalia et omnes versus. nam si prudens sermo bonum est, bonum autem omne animal est, *sermo animal est*. prudens versus bonum est, 5 bonum autem omne animal est: versus ergo animal est. ita 'arma virumque cano' animal est, quod non possunt rotundum dicere, cum sex pedes habeat. 'tex- 26 torium' inquis 'totum mehercules istud, quod cum maxime agitur.' dissilio risu, cum mihi propono so- 10 locismum animal esse et barbarismum et synlogismum et aptas illis facies tamquam pictor adsigno. haec disputamus attractis superciliis, fronte rugosa? non possum hoc loco dicere illud Caelianum: 'o tristes ineptias!' ridiculae sunt: quin itaque potius aliquid 15 utile nobis ac salutare tractamus et quaerimus, quomodo ad virtutes pervenire possimus, quae nos ad illas via adducat. doce me non an fortitudo animal 27 sit, sed nullum animal felix esse sine fortitudine, nisi contra fortuita convaluit et omnis casus, antequam 20 exciperet, meditando praedomuit. quid est fortitudo? munimentum humanae imbecillitatis inexpugnabile, quod qui circumdedit sibi, securus in hac vitae obsidione perdurat. utitur enim suis viribus, suis telis. hoc loco tibi Posidonii nostri referre sententiam volo: 28 25 'non est quod umquam fortunae armis putes esse tutum: tuis pugna. contra ipsam fortuna non armat: itaque contra hostes instructi, contra ipsam inermes

6 Verg. Aen. I 1

3 post animal est apodosin suppleri quae desideratur in BA. sermo ergo animal est addunt vulgo || 4 prudens versus — omne animal est (5) om. A || 7 rotundum ex rut- B || 8 uehercules BA || 10 synlogismum B || 11 aptas B n super addita est nigriore atramento, aptans A || 13 caelianum BA caecilianum s || 14 aliquit B || 17 vias BA | via ducat s || 19 fortuitu A | casus s causas BA || 20 perdomuit Windhaus | qui est A | 21 inbec- A || 24 possid- A || 26 totum B | ñ armat B || 27 itque A | inermesunt A

29 sunt.' Alexander Persas quidem et Hyrcanos et Indos
et quicquid gentium usque in oceanum extendit oriens,
vastabat fugabatque, sed ipse modo occiso amico, modo
amisso iacebat in tenebris, alias scelus, alias desiderium
suum maerens, victor tot regum atque populorum irae 5
tristitiaque succumbens. id enim egerat, ut omnia
30 potius haberet in potestate quam adfectus. o quam
magnis homines tenentur erroribus, qui ius dominandi
trans maria cupiunt permittere felicissimosque se iudi-
cant, si multas [pro] milite provincias optinent et no- 10
vas veteribus adiungunt, ignari, quod sit illud ingens
parque dis regnum. imperare sibi maximum imperium
31 est: doceat me, quam sacra res sit iustitia alienum
bonum spectans, nihil ex se petens nisi usum sui.
nihil sit illi cum ambitione famaue: sibi placeat. 15
hoc ante omnia sibi quisque persuadeto: me iustum
esse gratis oportet. parum est. adhuc illud persua-
deat sibi: me in hanc pulcherrimam virtutem ultro
etiam impendere iuvet. tota cogitatio a privatis com-
modis quam longissime aversa sit. non est quod 20
spectes, quod sit iustae rei praemium: maius iniustae
32 est. illud adhuc tibi adfige, quod paulo ante dicebam:
nihil ad rem pertinere, quam multi aequitatem tuam
noverint. qui virtutem suam publicari vult, non virtuti
laborat, sed gloriae. non vis esse iustus sine glo- 25

1 ircanos A || 5 atque sed e in correctione A | irae^t tristi-
tiaque B iratristitiaque sed i ante c ex r fortasse facta ra-
dendo A || 8 quibus dominandi sed ut j ex b correcte sit a
manu recenti B quib; dominandi A || 9 s in trans super addita
est a manu vetusta A || 10 si multas s: simulatas B in quo per
simul- finitur versus, A | milite Buecheler: pro milite BA. pro-
prio milite coni. Madvig. per militem Windhaus || 12 parque
dis (vel diis) s parqueris B parque ris A || 13 doceat BA sc. im-
perare sibi. non recte doceas me Ruhkopf vel doce me Haase |
secra A || 16 persuadet BA post t litteram paululum rasum est
in B: corr. Buecheler. persuadeat s | me sed initium m litterae
correctum B || 20 logissime in long- ab antiqua manu correctum
A || 21 maius in iusto est Madvig. maius in iustitia est s ||
25 iustus s intus BA

ria? at mehercules saepe iustus esse debebis cum
infamia. et tunc, si sapis, mala opinio bene parta de-
lectet. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

5 Quare quibusdam temporibus provenit corrupti 1 CXIII
generis oratio quaeris, et quomodo in quaedam vitia
inclinatio ingeniorum facta sit, ut aliquando inflata
explicatio vigeret, aliquando infracta et in morem
cantici ducta? quare alias sensus audaces et fidem
10 egressi placuerint, alias abruptae sententiae et suspi-
ciosae, in quibus plus intellegendum esset quam au-
diendum? quare aliqua aetas fuerit, quae translationis
iure uteretur inverecunde? hoc quod audire vulgo
soles, quod apud Graecos in proverbium cessit: talis
15 hominibus fuit oratio qualis vita. quemadmodum 2
autem uniuscuiusque actio dicendis similis est, sic
genus dicendi aliquando imitatur publicos mores, si
disciplina civitatis laboravit et se in delicias dedit.
argumentum est luxuriae publicae orationis lascivia,
20 si modo non in uno aut in altero fuit, sed adprobata
est et recepta. non potest alius esse ingenio, alius 3
animo color. si ille sanus est, si compositus, gravis,
temperans, ingenium quoque siccum ac sobrium est:
illo vitiatum hoc quoque adflatur. non vides, si animus
25 elanguit, trahi membra et pigre moveri pedes? si ille
effeminatus est, in ipso incessu adparere molliam?

1 admehercules BA | sepa^e A || 3 VALE om. A || 4 in-
scriptio epistulae rubricata in BA || 5 quibudam in quibusdam
corr. manus antiqua A || 6 in quaedam B, primo inflata quod
eandem atque in proximo versu sedem obtinet A || 7 ingeniorum
ex ingeneorum factum A | inflata explicataque (sc. oratio) coni.
Schultess || 9 alia apruptae A || 10 suscipiosae A || 12 tranlationis
A in quo s super addita est a manu antiqua || 16 accio A | di-
cendi B et primo A: corr. Madvig. dicenti s || 17 si s sic BA
24 Novides B Non vides A || 26 feminatus primo A | adp- sic BA

si ille acer est et ferox, concitari gradum? si furit aut, quod furori simile est, irascitur, turbatum esse corporis motum nec ire, sed ferri? quanto hoc magis accidere ingenio putas, quod totum animo permixtum
 4 est; ab illo fingitur, illi paret, inde legem petit. quo- 5
 modo Maecenas vixerit notius est, quam ut narrari nunc debeat, quomodo ambulaverit, quam delicatus fuerit, quam cupierit videri, quam vitia sua latere noluerit. quid ergo? non oratio eius aequae soluta est quam ipse discinctus? non tam insignita illius verba 10
 sunt quam cultus, quam comitatus, quam domus, quam uxor? magni vir ingenii fuerat, si illud egisset via rectiore, si non vitasset intellegi, si non etiam in oratione diffunderet. videbis itaque eloquentiam ebrii hominis involutam et errantem et licentiae plenam. 15
 5 MAECENAS DE CVLTV SVO. quid turpius 'amne silvis-
 que ripa comantibus?' vide ut 'alveum lyntribus arent
 versoque vado remittant hortos'. quid? si quis 'fe-
 minae cincinnos crispas et labris columbatur incipit-
 que suspirans, ut cervice lassa fanantur nemoris ty- 20
 ranni'. 'inremediabilis factio rimantur epulis lagonaque

16 ss. Maec. fr. V Hard.

1 fuerit dein littera rasa, fortasse a B || 2 irascitur A ||
 6 uixierit A || 8 uidere B || 9 aequae saluta A || 12 magni uiri
 ingenii B et primo A | fuerit in fuerat correctum manu antiqua
 A | egesset primo B || 14 ebri in ebrii corr. B ebrii A || 16 Mae-
 cenas de cultu suo litteris non uncialibus BA. interpolatori tri-
 buit Hirzel der dialog II p. 6 adn. 3, sed cf. ep. 97, 4 || 17 uide
 ut Senecae dedit Harder | lyntribus sic BA || 18 uado s. uada BA |
 remittant sed a ex u corr. (prima manu ut videtur Gertzio) B
 remittunt sed u transfossa et a super scripta manu recenti A |
 fem. — tyranni] 'locus describit trossulum amatorem mollem. cf.
 Pers. I 98 (ubi laxa) ut tenellum furentis libidine ac vagantis
 amatoris suspirium videas pingi. fanatici sunt cervi similesve
 ferae nemorales' Buecheler. 'Gallos' potius interpretatur nemoris
 tyrannos Norden die ant. kunstprosa I p. 294 || 19 cincinnos
 Huase: cinno BA cincinno s. cirros Harder || 21 lagonaque
 sed e ex e corr. manu recentiore B lagonaque A in quo e super
 addita est manu recentiore

temptant domos et spe mortem exigunt.' 'Genium
 festo vix suo testem. tenuisve cerei fila et crepacem
 molam. focum mater aut uxor investiunt.' non sta- 6
 tim, cum haec legeris, hoc tibi occurret, hunc esse,
 5 qui solutis tunicis in urbe semper incesserit? —
 nam etiam cum absentis Caesaris partibus fungeretur,
 signum a discincto petebatur — hunc esse, qui (in)
 tribunali, in rostris, in omni publico coetu sic ap-
 paruerit, ut pallio velaretur caput exclusis utrimque
 10 auribus, non aliter quam in mimo fugitivi divitis
 solent? hunc esse, cui tunc maxime civilibus bellis
 strepentibus et sollicita urbe et armata comitatus hic
 fuerit in publico, spadones duo, magis tamen viri quam
 ipse? hunc esse, qui uxorem milliens duxit, cum unam
 15 habuerit? haec verba tam improbe structa, tam negle- 7
 genter abiecta, tam contra consuetudinem omnium po-
 sita ostendunt mores quoque non minus novos et pravos
 et singulares fuisse. maxima laus illi tribuitur man-
 suetudinis, pepercit gladio, sanguine abstinuit nec ulla
 20 alia re, quid posset, quam licentia ostendit: hanc ipsam
 laudem suam corrumpit istis orationis portentosissimae
 deliciis. apparet enim mollem fuisse, non mitem. hoc 8
 istae ambages compositionis, hoc verba transversa, hoc
 sensus miri, magni quidem saepe, sed enervati dum
 25 exeunt, cuius manifestum facient: motum illi felicitate
 nimia caput. quod vitium hominis esse interdum,
 interdum temporis solet. ubi luxuriam late felicitas 9

1 spe] cf. ep. 115, 10 | Genium e. q. s.] 'describitur natalis
 festi apparatus sacer. ipsissima verba proponit Seneca triplici
 raptu excepta' Buecheler. aliter Norden l. c. || 2 fila ex filia ra-
 dendo factum A || 8 in tribunali s. tribunali BA || 9 caput A ||
 10 fugitivi diuites B fugitivi duites vel diutes A: corr. Lipsius.
 cf. com. fr. p. 401 Ribb.² || 12 comitatus ex commi- radendo
 corr. A || 13 pblico primo A || 14 duxerit Windhaus || 19 in
 pepercit super add. r manus antiqua A | sanguine A || 23 istae ex
 iste corr. manus antiqua A || 24 miri Buecheler: mihi BA initio
 Hermes | magni a manu vetusta A | saepe sed altera e correcte A ||
 26 cupit in capvt corr. B ctipuit ut videtur A

fudit, cultus primum corporum esse diligentior incipit. deinde supellectili laboratur. deinde in ipsas domos inpenditur cura, ut in laxitatem ruris excurrant, ut parietes advectis trans maria marmoribus fulgeant, ut tecta varientur auro, ut lacunaribus pavimentorum respondeat nitor. deinde ad cenas lautitia transfertur et illic commendatio ex novitate et soliti ordinis commutatione captatur, ut ea, quae includere solent cenam, prima ponantur, ut quae advenientibus dabantur, 5 exeuntibus dentur. cum adsuevit animus fastidire, 10 quae ex more sunt, et illi pro sordidis solita sunt, etiam in oratione quod novum est, quaerit et modo antiqua verba atque exsoleta revocat ac profert, modo fingit et ignota ac deflectit, modo, id quod nuper increbruit, pro cultu habetur audax translatio ac frequens. 15 sunt qui sensus praecidant et ex hoc gratiam sperent, si sententia pependerit et audienti suspicionem sui fecerit. sunt qui illos detineant et porrigant. sunt qui non usque ad vitium accedant, necesse est enim hoc facere aliquid grande temptanti, sed qui ipsum 20 vitium ament. itaque ubicumque videris orationem corruptam placere, ibi mores quoque a recto descivisse non erit dubium. quomodo conviviorum luxuria, quomodo vestium aegrae civitatis indicia sunt, sic orationis licentia, si modo frequens est, ostendit animos 25

1 fuit sed d super addidit manus antiqua A | cultus Mur-
retus: luxus BA | incepti in incipit mutatum manu recenti BA ||
2 super | lectili primo A || 3 inter inpenditur et cura littera
rasa est in B | utem | in laxitatem A | ruris ex puris corr. B
ruris A. urbis Cornelissen coll. de benef. VII 10, 5 | ex-
current primo B || 4 parietes B | aduentis primo A | trasⁿ A ||
6 tranfertur in transfertur antiqua manu corr. A || 8 includere
primo A. cludere Erasm.¹ cf. Martial. XIII 14 | solent ex
selent corr. A. solebant mavult Hermes || 10 fastidire primo B ||
13 atiqua in atiqua corr. manus rec. in A | exoleta s exsolita
BA || moñ fingit A || 14 increbuit A || 16 ex addidit Madvig. hinc
pro hoc s || 17 sententiam penderit A || 18 illos s illo BA | de-
tineat sed n super additam B || 21 rationem A

quoque, a quibus verba exeunt, procidisse. mirari 12
quidem non debes corrupta excipi non tantum <a>
corona sordidiore, sed ab hac quoque turba cultiore,
togis enim inter se isti, non iudiciis distant. hoc
5 magis mirari potes, quod non tantum vitiosa, sed vitia
laudentur. nam illud semper factum est: nullum sine
venia placuit ingenium. da mihi quemcumque vis,
magni nominis virum: dicam, quid illi aetas sua igno-
verit, quid in illo sciens dissimulaverit. multos tibi
10 dabo, quibus vitia non nocuerint, quosdam, quibus
profuerint. dabo, inquam, maximae famae et inter
admiranda propositos, quos si quis corrigit, delet: sic
enim vitia virtutibus inmissa sunt, ut illas secum
tractura sint. adice nunc, quod oratio certam regulam 13
15 non habet: consuetudo illam civitatis, quae numquam
in eodem diu stetit, versat. multi ex alieno saeculo
petunt verba, duodecim tabulas loquuntur. Gracchus
illis et Crassus et Curio nimis culti et recentes sunt,
ad Appium usque et Coruncanium redeunt. quidam
20 contra, dum nihil nisi tritum et usitatum volunt, in
sordes incidunt. utrumque diverso genere corruptum 14
est, tam mehercules quam nolle nisi splendidis uti ac
sonantibus et poeticis, necessaria atque in usu posita
vitare. tam hunc dicam peccare quam illum: alter se
25 plus iusto colit, alter plus iusto neglegit; ille et crura,
hic ne alas quidem vellit. ad compositionem transea- 15
mus. quot genera tibi in hac dabo, quibus peccetur?
quidam prae fractam et asperam probant. disturbant

2 a s om. BA || 4 isti super scripta est i a manu recentis-
sima A || 5 tantum ex tantum factum A || 6 laudantur cod. Velz. ||
7 uenia s uenta BA | quēcūq; A || 8 uirum s utrum BA | igno-
uorit A || 9 sciēsⁿ B | multas^o A || 10 tabo A || 13 inmissa BA. in-
mixta s || 16 in eodem A || 17 grechus A || 19 coruncantum BA ||
20 usitatum BA sed post a rasa n est in A || 23 peticis A ||
24 uisitare A || 26 ne alas quidem A nec alas quidem B | com-
potionē A || 27 quot s quod BA || 28 praefectam^{ra} A | distur-
pant BA

de industria, si quid placidius effluxit. nolunt sine
 salebra esse iuncturam. virilem putant et fortem,
 quae aurem inaequalitate percutiat. quorundam non
 est compositio, modulatio est: adeo blanditur et mol-
 16 liter labitur. quid de illa loquar, in qua verba dif-
 feruntur et diu expectata vix ad clausulas redeunt?
 quid illa in exitu lenta, qualis Ciceronis est, devexa
 et molliter detinens nec aliter quam solet, ad morem
 suum pedemque respondens? non tantum in genere
 sententiarum vitium est, si aut pusillae sunt et pueri-
 10 les aut improbae et plus ausae quam pudore salvo
 licet, si floridae sunt et nimis dulces, si in vanum
 exeunt et sine effectum nihil amplius quam sonant.
 17 haec vitia unus aliquis inducit, sub quo tunc elo-
 quentia est, ceteri imitantur et alter alteri tradunt. 15
 sic Sallustio vigente anputatae sententiae et verba ante
 expectatum cadentia et obscura brevitatis fuere pro
 cultu. L. Arruntius, vir rarae frugalitatis, qui histo-
 rias belli Punici scripsit, fuit Sallustianus et in illud
 genus nitens. est apud Sallustium: 'exercitum argento 20
 fecit', id est, pecunia paravit. hoc Arruntius amare
 coepit: posuit illud omnibus paginis. dicit quodam
 loco: 'fugam nostris fecere.' alio loco: 'Hiero, rex
 Syracusanorum, bellum fecit.' et alio loco: 'quae
 18 audita Panhormitanos dedere Romanis fecere.' gustum 25
 tibi dare volui: totus his contexitur liber. quae apud
 Sallustium rara fuerunt, apud hunc crebra sunt et
 paene continua, nec sine causa: ille enim in haec in-
 cidebat, at hic illa quaerebat. vides autem, quid se-

20 Sall. hist. fragm. inc. 33 Kr. || 23 ss. fr. 1—7
 p. 238 s. Peter

3 aequalitate primo A || 6 ad clausulas redeunt BA sed ad
 et s re in ras. A ad cl. prodeunt coni. Hermes || 13 eff/ctu A ||
 14 Haec utia A || 15 traduntur A || 16 anp- ex BA || 17 breui-
 tas A || 18 frugalitatis primo A || 19 scripsit A || 25 dedere BA
 sededere s dedere se O. Rossbach || 29 ad BA. roculam tolli
 iubet Windhaus tamquam dittographiam

quatur, ubi alicui vitium pro exemplo est. dixit 19
 Sallustius: 'aquis hiemantibus.' Arruntius in primo
 libro belli Punici ait: 'repente hiemavit tempestas.'
 et alio loco cum dicere vellet frigidum annum fuisse,
 5 ait: 'totus hiemavit annus.' et alio loco: 'inde sexa-
 ginta onerarias leves praeter militem et necessarios
 nautarum hiemante aquilone misit.' non desinit omni-
 bus locis hoc verbum inflecire. quodam loco dicit
 Sallustius: 'inter arma civilia aequi bonique famas
 10 petit.' Arruntius non temperavit, quo minus primo
 statim libro poneret ingentes esse 'famas' de Regulo.
 haec ergo et eiusmodi vitia, quae alicui inpressit imi- 20
 tatio, non sunt indicia luxuriae nec animi corrupti:
 propria enim esse debent et ex ipso nata, ex quibus
 15 tu aestimes alicuius adfectus: iracundi hominis ira-
 cunda oratio est, commoti nimis incitata, delicati te-
 nera et fluxa. quod vides istos sequi, qui aut vellunt 21
 barbam aut intervellunt, qui labra pressius tondent et
 adradunt servata et summissa cetera parte, qui lacernas
 20 coloris improbi sumunt, qui perlucem togam, qui
 nolunt facere quicquam, quod hominum oculis transire
 liceat: irritant illos et in se avertunt, volunt vel
 reprehendi, dum conspici. talis est oratio Maecenatis
 omniumque aliorum, qui non casu errant sed scientes
 25 volentesque. hoc a magno animi malo oritur: quo- 22
 modo in vino non ante lingua titubat quam mens
 cessit oneri et inclinata vel prodita est: ita ista
 orationis quid aliud quam ebrietas nulli molesta est,

2 Sall. fr. inc. 87 || 9 Sall. fr. inc. 742

6 necessarios A || 7 misit A mistit B || 9 anma A | aequi boni
 famas s || 10 tempor- A || 12 inpraesit A || 16 nimis bis posuit
 cod. Velz. || 17 quod BA. quot ed. Mentel. || 18 interuallunt
 labra praesius A || 19 adradunt primo B adrachint A || 20 in-
 improbi A || 21 transire A || 22 advertunt s fort. recte || 23 dum
 conspici BA. dum conspiciantur ed. Curionis || 26 lingua titubat
 quamens A || 27 prodita BA perdita s || 28 oratio nisi BA
 oratio s: corr. Buecheler

nisi animus labat. ideo ille curetur: ab illo sensus,
ab illo verba exeunt, ab illo nobis est habitus, vultus,
incessus. illo sano ac valente oratio quoque robusta,
fortis, virilis est: si ille procubuit, et cetera ruinam
23 sequuntur. 'rege incolumi mens omnibus una est: 5
amisso rupere fidem.' rex noster est animus. hoc in-
columi cetera manent in officio, parent, optemperant:
cum ille paulum vacillavit, simul dubitant. cum vero
cessit voluptati, artes quoque eius actusque marcent
24 et omnis ex languido fluidoque conatus est. quoniam 10
hac similitudine usus sum, perseverabo: animus noster
modo rex est, modo tyrannus. rex, cum honesta in-
tuetur, salutem commissi sibi corporis curat, et illi
nihil imperat turpe, nihil sordidum. ubi vero inpotens,
cupidus, delicatus est, transit in nomen detestabile ac 15
dirum et fit tyrannus. tunc illum excipiunt adfectus
inpotentes et instant, qui initio quidem gaudent, ut
solet populus largitione nocitura frustra plenus, et quae
25 non potest haurire, contrectat. cum vero magis ac
magis vires morbus exedit et in medullas nervosque 20
descendere deliciae, conspectu eorum, quibus se nimia
aviditate inutilem reddidit, laetus, pro suis voluptati-
bus habet alienarum spectaculum, sumministrator libi-
dinum testisque, quarum usum sibi ingerendo abstulit.
nec illi tam gratum est abundare iucundis quam acer- 25
bum, quod non omnem illum apparatus per gulam
ventremque transmittit, quod non cum omni exoletorum
feminarumque turba convolutatur, maeretque, quod
magna pars suae felicitatis exclusa corporis angustiis
26 cessat. numquid enim, mi Lucili, in hoc furor est, 30

5 Vergili versus georg. IV 212 s.

1 curretur A || 3 incensus primo A || 8 vacillavit sic BA
ut Lucretius | cum sed c ex e radendo factum B eum A || 13 com-
misi B commissa A || 14 inperat A || 16 tyrandus (s ex corr.) A |
accipiunt A || 18 notit- primo A || 19 contrectat B contrecta primo
A contrectans s || 21 conspectum (-tū A) eorum BA || 30 furor
est BA furor non est s

quod nemo nostrum mortalem se cogitat, quod nemo
inbecillum? in illo, quod nemo nostrum unum esse se
cogitat! aspice culinas nostras et concursantis inter
tot ignes cocos: unum videri putas ventrem, cui tanto
5 tumultu comparatur cibus? aspice veteraria nostra
et plena multorum saeculorum vindemiis horrea: unum
putas videri ventrem, cui tot consulum regionumque
vina cluduntur? aspice, quot locis terra vertatur, quot
millia colonorum arent, fodiant: unum videri putas
10 ventrem, cui et in Sicilia et in Africa seritur? sani 27
erimus et modica concupiscebimus, si unusquisque se
numeret, metiatur simul corpus, sciat, quam nec mul-
tum capere nec diu possit. nihil tamen aequae tibi
profuerit ad temperantiam omnium rerum quam fre-
15 quens cogitatio brevis aevi et huius incerti: quidquid
facies, respice ad mortem. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Nimis anxium esse te circa verba et composi- 1 CXV
tionem, mi Lucili, nolo: habeo maiora, quae cures.
20 quaere, quid scribas, non quemadmodum. et hoc ipsum
non ut scribas, sed ut sentias, ut illa, quae senseris,
magis adplices tibi et velut signes. cuiuscumque ora- 2
tionem videris sollicitam et politam, scito animum
quoque non minus esse pusillis occupatum. magnus
25 ille remissius loquitur et securius; quaecumque dicit,
plus habent fiduciae quam curae. nosti comptulos

2 post inbecillum distinxit Buecheler | in illo B et primo
A. imo Erasmus² immo in illo Pinciani 'exemplar Franciscanum'
|| 5 ueterana Pinciani 'exemplar Franciscanum'. cf. nat.
quaest. IV 13, 3 || 8 cludantur primo A | quod locis BA | quod
millia sed ut punctum infra l litteram perpallidum sit B quod
milia A || 9 post videri rasa est s ut videtur in B || 10 secilia A
i super scr. m. vet. || 12 numeret. metiatur simul corpus: sciet
Haase || 15 eui in eui corr. B aevi A || 17 inscriptio epistulae rubri-
cata est in BA || 21 ille A¹ || 22 oratioriem A || 26 complutos B et
primo A sed a -tos novus incipit versus in B: corr. Buecheler

iuvenes, barba et coma nitidos, de capsula totos: nihil
ab illis speraveris forte, nihil solidum. oratio cultus
animi est: si circumtonsa est et fucata et manu facta,
ostendit illum quoque non esse sincerum et habere
aliquid fracti. non est ornamentum virile concinnitas.
3 si nobis animum boni viri liceret inspicere, o quam
pulchram faciem, quam sanctam, quam ex magnifico
placidoque fulgentem videremus, hinc iustitia, illinc
fortitudine, hinc temperantia prudentiaque lucentibus!
praeter has frugalitas et continentia et tolerantia et
liberalitas comitasque et — quis credat? — in homine ra-
rum humanitas bonum, splendorem illi suum adfunde-
rent. tunc providentia cum elegantia et ex istis magna-
nimitas eminentissima quantum, di boni, decoris illi,
quantum ponderis gravitatisque adderent! quanta esset
cum gratia auctoritas! nemo illam amabilem, qui non
4 simul venerabilem diceret. si quis viderit hanc faciem
altiore fulgentioreque quam cerni inter humana
consuevit, nonne velut numinis occursu obstupefactus
resistat et, ut 'fas sit vidisse', tacitus precetur? tum
evocante ipsa vultus benignitate productus adoret ac
supplicet, et diu contemplatus multum extantem super-
que mensuram solitorum inter nos aspici elatam, oculis
mite quiddam, sed nihilominus vivido igne flagranti-
bus, tunc deinde illam Vergili nostri vocem verens
5 atque attonitus emittat? 'o quam te memorem, virgo?
namque haut tibi vultus mortalis nec vox hominem

20 'legerat Seneca bucolicum carmen Einsidlense (poet. l. min.
III p. 61 Baehr.) v. 26 fas mihi sit vidisse deos' Buecheler ||
26 ss. Verg. Aen. I 327 s. 330

3 est et s esset B esse primo A || 5 fracti BA ficti vel facti s.
facti quod probavit Schweighaeuser, iteratione molestum esset ut
fucati, nec verum puto bratteati || 8 hinc et iustitia A || 9 tempor-
A || 12 adfunderet in -derent corr. A m. vet. || 19 nominis in nu-
minis diverso atramento corr. B nominis A || 22 supplicet. cet diu
A | superque in supraque corr. B supraque A || 24 utuido primo
B | igne fort. ex igni A || 25 uergili in uergilii corr. B uergilii A ||
27 haut recenti manu in haud corr. B haud A. hau tibi vultus Verg.

sonat. sis felix, nostrumque leves quaecumque la-
borem.' aderit levabitque, si colere eam voluerimus.
colitur autem non taurorum opimis corporibus con-
trucidatis nec auro argentoque suspenso nec in then-
5 sauros stipe infusa, set pia et recta voluntate. nemo, 6
inquam, non amore eius arderet, si nobis illam videre
contingeret: nunc enim multa obstrigillant et aciem
nostram aut splendore nimio reperiunt aut obscure
retinent. sed si, quemadmodum visus oculorum qui-
10 busdam medicamentis acui solet et repurgari, sic nos
aciem animi liberare impedimentis voluerimus, poteri-
mus perspicere virtutem etiam obrutam corpore, etiam
paupertate opposita, etiam humilitate et infamia obia-
centibus. cernemus, inquam, pulchritudinem illam 7
15 quamvis sordido obtectam. rursus aequae malitiam et
aerumnosi animi veterum perspiciemus, quamvis mul-
tus circa divitiarum radiantium splendor inpediat et
intuentem hinc honorum, illinc magnarum potestatum
falsa lux verberet. tunc intellegere nobis licebit, 8
20 quam contemnenda miremur, simillimi pueris, quibus
omne ludicrum in pretio est: parentibus quippe nec
minus fratribus praeferunt parvo aere emptia monilia.
quid ergo inter nos et illos interest, ut Ariston ait,
nisi quod nos circa tabulas et statuas insanimus carius
25 inepti? illos reperti in litore calculi leves et aliquid
habentes varietatis delectant, nos ingentium maculae
columnarum, sive ex Aegyptiis harenis sive ex Africae

1 sonat; o dea certe, an Phoebi soror? an nympharum
sanguinis una? sis felix e. g. s. Verg. || 2 colore B et primo A ||
4 thesauros primo B thesauros A || 5 infusa set (sed manus recen-
tior) B infusas & d sic A || 7 obstrigillant BA: corr. Pincianus ||
8 obscure BA. obscuro Muretus obscuritate Pincianus. obscuro
vel in obscuro si verum est, substantivi vice fungitur. concinnius
obstructo? || 9 quidemadmodum A || 10 sic nos aciem s haud
pauci: ste nos actem BA || 15 quantuis B primo. non subesse
quantuis (cf. ep. 122, 17 apocoloc. 9) docent proxima || 20 pueris
c quibus A sed c m. recentiore || 22 monilia Erasm.¹: mobilia B
mobiba, dein mobiba antiqua manus in A || 24 inanimus BA
s super addidit manus recentissima in B || 27 harent. siue BA

solitudinibus advectae porticum aliquam vel capacem
 9 populi cenationem ferunt. miramur parietes tenui
 marmore inductos, cum sciamus, quale sit quod abs-
 conditur. oculis nostris inponimus, et cum auro tecta
 perfudimus, quid aliud quam mendacio gaudemus? 5
 sciemus enim sub illo auro foeda ligna latitare. nec
 tantum parietibus aut lacunaribus ornamentum tenue
 praetenditur: omnium istorum, quos incedere altos vi-
 des, bratteata felicitas est. inspice, et scies, sub ista
 10 tenui membrana dignitatis quantum mali iaceat. haec 10
 ipsa res, quae tot magistratus, tot iudices detinet, quae
 et magistratus et iudices facit, pecunia, ex quo in ho-
 nore esse coepit, verus rerum honor cecidit, merca-
 toresque et venales in vicem facti quaerimus non quale
 sit quidque, sed quanti: ad mercedem pii sumus, ad 15
 mercedem impii, et honesta, quamdiu aliqua illis spes
 inest, sequimur, in contrarium transituri, si plus sce-
 11 lera promittent. admirationem nobis parentes auri
 argentique fecerunt, et teneris infusa cupiditas altius
 sedit crevitque nobiscum. deinde totus populus in 20
 alia discors in hoc convenit. hoc suspiciunt, hoc suis
 optant, hoc dis velut rerum humanarum maximum,
 cum grati videri volunt, consecrant. denique eo mores
 redacti sunt, ut paupertas maledicto probroque sit,
 12 contempta divitibus, invisa pauperibus. accedunt deinde 25
 carmina poetarum, quae adfectibus nostris facem sub-
 dant, quibus divitiae velut unicum vitae decus orna-
 mentumque laudantur. nihil illis melius nec dare vi-
 13 dentur di immortales posse nec habere. 'regia Solis
 erat sublimibus alta columnis clara micante auro.' 30
 eiusdem currum aspice: 'aureus axis erat, temo aureus,
 aurea summae curvatura rotae, radiorum argenteus
 ordo.' denique quod optimum videri volunt saeculum,

29 Ovidi met. II 1 s. || 31 Ov. met. II 107 s.

arenis siue s || 11 res tot tot m. A || 12 peccunia A | ex quo bis
 scriptum est, dein prius deletum in B || 14 uales A | ñquele A ||
 17 si om. A | scelera] ce ex corr. A || 21 suscipiunt A 30 colūbis A

aureum appellant. nec apud Graecos tragicos desunt, 14
 qui lucro innocentiam, salutem, opinionem bonam
 mutant. 'sine me vocari pessimum, [simul] ut dives
 vocer.' 'an dives, omnes quaerimus, nemo, an bonus.'
 5 'non quare et unde, quid habeas, tantum rogant.'
 'ubique tanti quisque, quantum habuit, fuit.' 'quid
 habere nobis turpe sit quaeris? nihil.' 'aut dives
 opto vivere aut pauper mori.' 'bene moritur, quisquis
 moritur dum lucrum facit.' 'pecunia, ingens generis
 10 humani bonum, cui non voluptas matris aut blandae
 potest par esse prolis, non sacer meritis parens: tam
 dulce si quid Veneris in vultu micat, merito illa
 amores caelitum atque hominum movet.' cum hi no- 15
 vissimi versus in tragoedia Euripidis pronuntiati essent,
 15 totus populus ad eiciendum et actorem et carmen
 consurrexit uno impetu, donec Euripides in medium
 ipse prosilivit petens, ut expectarent viderentque, quem
 admirator auri exitum faceret. dabat in illa fabula
 poenas Bellerophontes, quas in sua quisque dat. nulla 16
 20 enim avaritia sine poena est, quamvis satis sit ipsa
 poenarum. o quantum lacrimarum, quantum laborum
 exigit! quam misera desiderat esse, quam misera e par-
 tis est! adice cotidianas sollicitudines, quae pro modo

3 trag. gr. fr. adesp. 181, 1 N.² || 4—9 cf. trag. gr. adesp.
 461 N.² || 9 Eur. Danaes fr. 324 N.²

1 grēcos A || 2 oppi- A || 6 ubique tanti] hic desinit in
 BA quaternio tertius decimus, cuius nota Q XIII subicitur imo
 margini. a quisque in utroque codice quaternionis quarti decimi
 primum folium incipit || 12 uenerit BA corr. in Veneris manus
 recentissima in B, similiter in A | illa mores BA || 13 hii BA ||
 16 eripides primo BA || 17 exspectarent Muretus: spectarent BA ||
 18 admiratori Nauck || 19 de Bellerophonte errasse Senecam putat
 Nauck consimili de Ixione narratiuncula comparata ex Plutarcho
 de aud. poetis p. 19 E | in sua quisque dat vita prave Koch, vide
 adnot. in p. 280, 17 || 22 desideratesse sed ut -se adiectum sit
 supra versus mensuram atramento pallidior in B desideratesse A
 desideratis Erasm.¹ | misera e Buecheler: miserae B misere A
 misera Erasm.¹

habendi quemque discruciant. maiore tormento pecunia possidetur quam quaeritur. quantum damnis ingemescunt, quae et magna incidunt et videntur maiora! denique ut illis fortuna nihil detrahat, quid-
 17 quid non acquiritur, damnum est. 'at felicem illum 5
 homines et divitem vocant et consequi optant, quantum ille possidet.' fateor. quid ergo? tu ullos esse condicionis peioris existimas quam qui habent et miseriam et invidiam? utinam qui divitias optaturi essent, cum divitibus deliberarent; utinam honores 10
 petitori cum ambiosis et summum adeptis dignitatis statum! profecto vota mutassent, cum interim illi nova suscipiunt, cum priora damnaverint. nemo enim est, cui felicitas sua, etiam si cursu venit, satis faciat. queruntur et de consiliis et de processibus suis malunt- 15
 18 que semper quae reliquerunt. itaque hoc tibi philosophia praestabit, quo equidem nihil maius existimo: numquam te paenitebit tui. ad hanc tam solidam felicitatem, quam tempestas nulla concutiat, non perducant te apte verba contexta et oratio fluens leniter: 20
 eant, ut volent, dum animo compositio sua constet, dum sit magnus et opinionum securus et ob ipsa, quae aliis displicent, sibi placens, qui profectum suum vita aestimet et tantum scire se iudicet, quantum non cupit, quantum non timet. VALE.

25

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

CXVI 1 Vtrum satius sit modicos habere adfectus an nullos, saepe quaesitum est: nostri illos expellunt, Peripatetici temperant. ego non video, quomodo salubris esse aut 30
 utilis possit ulla mediocritas morbi. noli timere: nihil

1 discruciant B | peccu- A || 7 quid B ubi d super addita est a manu antiqua || 8 condicionis A conditionis B | peiores B primo et A | existimat s. sic A || 10 deliberarent primo B || 13 noua s. novas BA | suscipiunt duo codices Gruteri: suspiciunt BA cf. p. 544, 21 adn. | damnaverunt s. Madvig adv. II p. 449 || 18 solidam in socilidam corr. A¹ || 21 sua A suo in sua corr. manus recens in B || 26 rubricatus versus in BA

eorum, quae tibi non vis negari, eripio. facilem me indulgentemque praebebo rebus, ad quas tendis et quas aut necessarias vitae aut utiles aut iucundas putas: detraham vitium. nam cum tibi cupere interdixero, 5
 velle permittam, ut eadem illa intrepidus facias, ut certiore consilio, ut voluptates ipsas magis sentias: quidni ad te magis perventurae sint, si illis imperabis, quam si servies? 'sed naturale est' inquis 'ut desi- 2
 derio amici torquear: da ius lacrimis tam iuste cadentibus. naturale est opinionibus hominum tangi et 10
 adversis contristari: quare mihi non permittas hunc tam honestum malae opinionis metum?' nullum est vitium sine patrociniis. nulli non initium verecundum est et exorabile, sed ab hoc latius funditur. non ob- 15
 tinebis, ut desinat, si incipere permiseris. inbecillus 3
 est primo omnis adfectus. deinde ipse se concitat et vires, dum procedit, parat: excluditur facilius quam expellitur. quis negat omnis adfectus a quodam quasi naturali fluere principio? curam nobis nostri natura 20
 mandavit, sed huic ubi nimium indulseris, vitium est. voluptatem natura necessariis rebus admiscuit, non ut illam peteremus, sed ut ea, sine quibus non possumus vivere, grata nobis illius faceret accessio: suo veniat iure, luxuria est. ergo intransigentibus resista- 25
 mus, quia facilius, ut dixi, non recipiuntur quam exeunt. 'aliquatenus' inquis 'dolere, aliquatenus timere 4
 permittit.' sed illud 'aliquatenus' longe producit nec ubi vis, accipit finem. sapienti non sollicitate custodire se tutum est, et lacrimas suas et voluptates ubi volet, 30
 sistet: nobis quia non est regredi facile, optimum est omnino non progredi. eleganter mihi videtur Panae- 5

1 negari e.c. -re ut videtur corr. B || 2 ribus A¹ || 7 sint fortasse ex sent B || 9 da ius Lipsius: datus BA || 13 verecundum A || 14 et s. ut BA¹ vel Buecheler || 19 naturali ex natulali factum B || 21 cessariis A¹ || 23 grata ut coniecit Windhaus cod. Velz.: gratia B gracia primo A gratiora s || 24 si suo s | luxuria fortasse ex luxuriet corr. B. non latet luxuries || 29 totum B tutum A

tius respondisse adolescentulo cuidam quaerenti, an sapiens amaturus esset. de sapiente, inquit, videbimus: mihi et tibi, qui adhuc a sapiente longe absumus, non est committendum, ut incidamus in rem commotam, inpotentem, alteri emancipatam, vilem sibi. sive enim 5 non respuit, humanitate eius inritamur, sive contempsit, superbia accendimur. aequae facilitas amoris quam difficultas nocet: facilitate capimur, cum difficultate certamus. itaque conscii nobis inbecillitatis nostrae quiescamus. nec vino infirmum animum committamus nec 10 formae nec adulationi nec ullis rebus blande trahentibus. quod Panaetius de amore quaerenti respondit, hoc ego de omnibus adfectibus dico. quantum possumus, nos a lubrico recedamus: in sicco quoque parum fortiter stamus. occurre hoc loco mihi illa publica 15 contra Stoicos voce: 'nimis magna promittitis, nimis dura praecipitis. nos homunciones sumus, omnia nobis negare non possumus. dolebimus, sed parum; concupiscemus, sed temperate; irascemur, sed placabimur.' 8 scis, quare non possumus ista? quia nos posse non 20 credimus. immo mehercules aliud est in re: vitia nostra quia amamus, defendimus et malumus excusare illa quam excutere. satis natura homini dedit roboris, si illo utamur, si vires nostras colligamus ac totas pro nobis, certe non contra nos concitemus. nolle in 25 causa est, non posse praetenditur. VALE.

1 quaerentiam^N B quaerenti an A || 2 maturus in amaturus corr. antiqua manus in B amaturus A | inquit B inquit A || 5 emancup- sic BA || 6 non BA nos s | respicit BA: corr. Buecheler | humanitatē BA || 10 verba nec vino — blande trahentibus post (12) adfectibus dico traicit Haase || 12 panaetius B panecius A || 14 recedamus BA sed ut post rece duae litterae rasae sint in A. reducamus coni. Gertz. nec hoc necesse nec recipiamus || 17 omnia A || 20 possumus Madvig | non posse nos Gertz coll. versu 26 || 21 inmo A || 23 exutere A || 24 illo mutamur primo B sed punctum supra in priorem transfossam | utres in vires corr. B ures primo A in quo super additum est vires a manu non prima

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Multum mihi negotii concinnabis et, dum nescis, 1 CXVII in magnam me litem ac molestiam inpinges, qui mihi tales quaestiunculas ponis, in quibus ego nec dissentire a nostris salva gratia nec consentire salva conscientia possum. quaeris, an verum sit, quod Stoicis placet, sapientiam bonum esse, sapere bonum non esse. primum exponam, quid Stoicis videatur. deinde tunc dicere sententiam audebo. placet nostris, quod bonum 2 est, corpus esse, quia quod bonum est, facit: quidquid facit, corpus est. quod bonum est, prodest. faciat autem aliquid oportet, ut prosit: si facit, corpus est. sapientiam bonum esse dicunt: sequitur, ut necesse sit illam corporalem quoque dicere. at sapere non putant 3 eiusdem condicionis esse. incorporale est et accidens alteri, id est sapientiae: itaque nec facit quidquam nec prodest. 'quid ergo?' inquit 'non dicimus, bonum est sapere?' dicimus referentes ad id, ex quo pendet, id est ad ipsam sapientiam. adversus hos 4 quid ab aliis respondeatur, audi, antequam ego incipio secedere et in alia parte considerare. 'isto modo' inquit 'nec beate vivere bonum est. velint nolint, respondendum est beatam vitam bonum esse, beate vivere bonum non esse.' etiamnunc nostris illud quo- 5 que opponitur: 'vultis sapere. ergo expetenda res est sapere. si expetenda res est, bona est.' coguntur nostri verba torquere et unam syllabam expetendo interponere, quam sermo noster inseri non sinit. ego illam, si pateris, adiungam. 'expetendum est' inquit 30 'quod bonum est; expetibile, quod nobis contingit, cum bonum consecuti sumus. non petitur tamquam bonum, sed petito bono accedit.' ego non idem sentio et 6

1 inscriptio epistolae rubricata est in BA || 14 ad in at corr. B At A || 16 quidquam in quicquam corr. B quicquam A || 26 bonum est s || 27 sull- in syll- corr. B

nostros iudico in hoc descendere, quia iam primo vinculo tenentur et mutare illis formulam non licet. multum dare solemus praesumptioni omnium hominum, et apud nos veritatis argumentum est aliquid omnibus videri. tamquam deos esse inter alia hoc colligimus, 5 quod omnibus insita de dis opinio est nec ulla gens usquam est adeo extra leges moresque proiecta, ut non aliquos deos credat. cum de animarum aeternitate disserimus, non leve momentum apud nos habet consensus hominum aut timentium inferos aut colen- 10 tium. utor hac publica persuasione: neminem invenies, qui non putet et sapientiam bonum et sapere. 7 non faciam, quod victi solent, ut provocem ad populum: nostris incipiamus armis configere. quod accidit alicui, utrum extra id, cui accidit, est an in eo, cui 15 accidit? si in eo est, cui accidit, tam corpus est quam illud, cui accidit. nihil enim accidere sine tactu potest: quod tangit, corpus est. si extra est, posteaquam acciderat, recessit. quod recessit, motum habet. quod motum 8 habet, corpus est. speras me dicturum non esse 20 aliud cursum, aliud currere, nec aliud calorem, aliud calere, nec aliud lucem, aliud lucere: concedo ista alia esse, sed non sortis alterius. si valetudo indifferens est, *et valere indifferens est*; si forma indifferens est, et formosum esse. si iustitia bonum est, et iustum 25 esse. si turpitudine malum est, et turpem esse malum est, tam mehercules quam, si lippitudo malum est,

2 lucet A¹ || 6 dis B || 8 de supra scr. manus antiqua in B || 11 utar — persuasione? Hermes || 12 et sapientiam bonum et sapere ed. Mentel. et sapientiam et. bonum sapere B et sapientiam bonum sapere A et sapientiam bonum et sapere bonum s. et sapientiam et sapere bonum Hermes || 16 si in eo — 17 accidit om. A¹ || 17 Nihil enim accidere sine tactu potest quod tangit corpus est A Nihil accidere sine tactu (sed t. priore transfossa) potest. quod agit corpus est B || 22 lucere B lucerem sed in rasa A || 24 et valere indifferens est addidit Erasm.², om. BA bene valere indifferens est s || 25 formosum transfossa n a manu recenti in B formosum sed post alteram o aliquid rasi in A

lippire quoque malum est. hoc ut scias, neutrum esse sine altero potest. qui sapit, sapiens est; qui sapiens est, sapit. adeo non potest dubitari, an quale illud sit, tale hoc sit, ut quibusdam utrumque unum 5 videatur atque idem. sed illud libenter quaesierim, 9 cum omnia aut mala sint aut bona aut indifferentia, sapere in quo numero sit? bonum negant esse, malum utique non est: sequitur ut medium sit. id autem medium atque indifferens vocamus, quod tam malo 10 contingere quam bono possit, tamquam pecunia, forma, nobilitas. hoc, ut sapiat, contingere nisi bono non potest: ergo indifferens non est. atqui ne malum quidem est, quod contingere malo non potest: ergo bonum est. quod nisi bonus non habet, bonum est. sapere 15 non nisi bonus habet: ergo bonum est. 'accidens est' 10 inquit 'sapientiae.' hoc ergo, quod vocas sapere, utrum facit sapientiam an patitur? utroque modo corpus est. nam et quod fit et quod facit, corpus est: si corpus est, bonum est. unum enim illi deerat, quo- 20 minus bonum esset, quod incorporale erat. Peripateticis 11 placet nihil interesse inter sapientiam et sapere, cum in utrolibet eorum et alterum sit. numquid enim quemquam existimas sapere nisi qui sapientiam habet? numquid quemquam, qui sapit, non putas habere sa- 25 pientiam? dialectici veteres ista distinguunt. ab illis 12 divisio usque ad Stoicos venit. qualis sit haec, dicam. aliud est ager, aliud agrum habere, quidni? cum habere agrum ad habentem, non ad agrum pertineat. sic aliud est sapientia, aliud sapere. puto concedes 30 duo esse haec, id, quod habetur, et eum, qui habet:

1 malim horum, ut || 5 atque A adque B || 8 ad autem A¹ || 9 adque in atque corr. B atque A || 10 positam in possit tam corr. B || 12 me malum quidum A || 14 nisi bonum sed m expuncta et s super addita B || 15 n ante nisi super additum ab antiqua manu in B | bonum habet primo B sed flexus puncto notatus est et s post u addita || 16 inquit in inquit corr. B inquit A || 26 dicamus A

habetur sapientia, habet qui sapit. sapientia est mens perfecta vel ad summum optimumque perducta. ars enim vitae est. sapere quid est? non possum dicere 'mens perfecta', sed id, quod contingit perfectam mentem habenti: ita alterum est mens bona, alterum quasi
 13 habere mentem bonam. 'sunt' inquit 'naturae corporum, tamquam hic homo est, hic equus. has deinde sequuntur motus animorum enuntiativi corporum. hi habent proprium quiddam et a corporibus seductum, tamquam video Catonem ambulantiem. hoc sensus
 10 ostendit, animus credidit. corpus est, quod video, cui et oculos intendi et animum. dico deinde: Cato ambulat. non corpus' inquit 'est, quod nunc loquor, sed enuntiativum quiddam de corpore, quod alii effatum vocant, alii enuntiatum, alii dictum. sic cum dicimus
 15 sapientiam, corporale quiddam intellegimus; cum dicimus 'sapit', de corpore loquimur. plurimum autem
 14 interest, utrum illum dicas an de illo.' putemus in praesentia ista duo esse — nondum enim, quid mihi videatur, pronuntio — quid prohibet, quominus aliud
 20 quidem <sit>, sed nihilominus bonum? dicebam paulo ante aliud esse agrum, aliud habere agrum. quidni? in alia enim natura est <qui habet, in alia quod habetur: illa terra est,> hic homo est. at in hoc, de quo agitur, eiusdem naturae sunt utraque, et
 25 qui habet sapientiam, et ipsa. praeterea illic aliud est, quod habetur, alius, qui habet: hic in eodem est et quod habetur et qui habet. ager iure posside-

8 enuntiatibi in enuntiativi corr. B enuntiativi A | hii altera i deleta a manu recenti B hii A || 9 propriam sed a expuncta et u super scripta in B || 10 ambul- A || 13 sed enuntiativum B, ubi enuntiativum corr. manus recens, sede nunciatu m inter u et m rasa una littera in A || 15 dictum sic BA || 18 illum dicas BA dicas illud s illud dicas Haase || 21 sit in versus exitu omiserunt BA | dicebam Hermes (cf. § 12): dicebas BA. an dicebamus? cf. adn. p. 551, 26 || 23 v. qui habet — terra est s om. B et primo A || 24 homo sed expuncta est h nisi casui debeatur punctum B | ad in at corr. B || 26 post ipsa moleste addunt quae habetur s om. BA

tur, sapientia natura. ille abalienari potest et alteri tradi, haec non discedit a domino. non est itaque quod compares inter se dissimilia. coeperam dicere posse ista duo esse et tamen utraque bona, tamquam
 5 sapientia et sapiens duo sunt et utrumque bonum esse concedis. quomodo nihil obstat, quominus et sapientia bonum sit et habens sapientiam, sic nihil obstat, quominus et sapientia bonum sit et habere sapientiam, id est sapere. ego in hoc volo sapiens
 16 esse, ut sapiam. quid ergo? non est id bonum, sine quo nec illud bonum est? vos certe dicitis sapientiam, si sine usu detur, accipiendam non esse: quid est usus sapientiae? sapere. hoc est in illa pretiosissimum, quo detracto supervacua fit. si tormenta mala
 15 sunt, torqueri malum est, adeo quidem, ut illa non sint mala, si quod sequitur, detraxeris. sapientia habitus perfectae mentis est, sapere usus perfectae mentis: quomodo potest usus eius bonum non esse, quae
 17 sine usu bonum <non> est? interrogo te, an sapientia
 20 expetenda sit: fateris. interrogo, an usus sapientiae expetendus sit: fateris. negas enim te illam recepturum, si uti ea prohibearis. quod expetendum est, bonum est. sapere sapientiae usus est, quomodo eloquentiae eloqui, quomodo oculorum videre. ergo sapere
 25 sapientiae usus est, usus autem sapientiae expetendus est: sapere ergo expetendum est. si expetendum est, bonum est.

Olim ipse me damno, qui illos imitor, dum ac-
 18 cuso, et verba apertae rei impendo. cui enim dubium
 30 potest esse, quin si aestus malum est, et aestuare

2 descendit sed n rasa A || 4 et tamquam BA sed expunctum et B || 11 illud primo A || 12 quis est BA quid est s || 13 hoces in A || 17 usus perfecta BA e supra a litteram addidit manus recentissima in B || 19 non s om. BA | Interroga te sed a expuncta et o super addita B Interrogoate A || 21 illani A || 25 post autem sapienciae, qua voce finitur in A quaternionis quarti decimi quintum folium versum, iterantur v. usus est. usus autem, sapientiae in A

malum sit? si algor malum est, malum sit algere?
 si vita bonum est, et vivere bonum sit? omnia ista circa
 sapientiam, non in ipsa sunt. at nobis in ipsa com-
 morandum est. etiam si quid evagari libet, amplos
 19 habet illa spatiososque secessus: de deorum natura
 quaeramus, de siderum alimento, de his tam variis
 stellarum discursibus, an ad illarum motus nostra
 moveantur, an corporibus omnium animisque illinc
 impetus veniat, an et haec, quae fortuita dicuntur,
 certa lege constricta sint nihilque in hoc mundo re-
 pentinum aut expers ordinis volutetur. ista iam a for-
 matione morum recesserunt, sed levant animum et ad
 ipsarum, quas tractat, rerum magnitudinem attollunt:
 haec vero, de quibus paulo ante dicebam, minuunt et
 deprimunt nec, ut putatis, exacuunt, sed extenuant.
 20 obsecro vos, tam necessariam curam maioribus melio-
 ribusque debitam in re nescio an falsa, certe inutili
 terimus? quid mihi profuturum est scire, an aliud sit
 sapientia, aliud sapere? quid mihi profuturum est scire
 illud bonum esse, *hoc non esse?* temere me geram, 20
 subibo huius voti aleam: tibi sapientia, mihi sapere
 21 contingat: pares erimus. potius id age, ut mihi viam
 monstres, qua ad ista perveniam. dic, quid vitare de-
 beam, quid adpetere, quibus animum labantem studiis
 firmem, quemadmodum quae me ex transverso feriunt 25
 aguntque, procul a me repellam, quomodo par esse
 tot malis possim, quomodo istas calamitates removeam,

1 aestuarem alium A | sit et algere *cod. Velz.* 'tanto effica-
 cius et vivere bonum, si in malo secundo et omissum erat' *adscri-*
Buecheler || 5 spatiososque s speciososq sic BA. vide ep. 88, 33 ||
 6 desiderium sed i altera transverberata B desiderium A | deistam
 A || 8 moueantur B corpora supra versum manus recentissima B
 moueatur A n super scr. manus recens | an s in B In A || 11 im B
 iam A || 20 ille A | hoc non esse *supplevit Muretus.* margini ad-
 pictum est signum hoc fere J. et dextrorsum magis Z ab antiqua
 manu in B || 21 subito BA: corr. Erasmus² || 23 monstres qui
 sed ante n rasa t A || 24 labantem ex libantem corr. B || 25 trans-
 ueroso sed priore o rasa A

quae ad me inruperunt, quomodo illas, ad quas ego
 inrupi. doce, quomodo feram aerumnam sine gemitu
 meo, felicitatem sine alieno, quomodo ultimum ac
 necessarium non expectem, sed ipsemet, cum visum
 5 erit, profugiam. nihil mihi videtur turpius quam op- 22
 tare mortem. nam si vis vivere, quid optas mori?
 sive non vis, quid deos rogas, quod tibi nascenti de-
 derunt? nam ut quandoque moriaris, etiam invito posi-
 tum est, ut cum voles, in tua manu est. alterum tibi
 10 necesse est, alterum licet. turpissimum his diebus 23
 principium diserti mehercules viri legi: 'ita[que]' in-
 quit 'quamprimum moriar.' homo demens, optas rem
 tuam. 'ita quamprimum moriar.' fortasse inter has
 voces senex factus es. alioqui quid in mora est? nemo
 15 te tenet: evade, qua visum est. elige quamlibet rerum
 naturae partem, quam tibi praebere exitum iubeas.
 haec nempe sunt [et] elementa, quibus hic mundus ad-
 ministratur, aqua, terra, spiritus. omnia ista tam causae
 vivendi sunt quam viae mortis. 'ita quamprimum mo- 24
 20 riar': 'quamprimum' istud quid esse vis? quem illi diem
 ponis? citius fieri quam optas, potest. inbecillae mentis
 ista sunt verba et hac detestatione misericordiam cap-
 tantis: non vult mori qui optat. deos vitam et sa-
 lutem roga: si mori placuit, hic mortis est fructus,
 25 optare desinere. haec, mi Lucili, tractemus, his for- 25
 memus animum. hoc est sapientia, hoc est sapere,
 non disputatiunculis inanibus suptilitatem vanissimam
 agitare. tot quaestiones fortuna tibi posuit, nondum
 illas solvisti: iam cavillaris? quam stultum est, cum

3 felicitatem A | ac delet Muretus || 4 ipsemecum BA: corr.
 Muretus || 5 uidetur piusquam A || 6 nam sive vis scripsit Haase.
 sed vide quae adnotavit Mueller in Cic. de fin. I 6, 20 || 11 que
 secluserit Pincianus || 12 moriar fortas homo A anticipato v. 13 ||
 14 esalioqui sed ut a ex t correcta sit B || 17 elementa s et
 elementa BA. et elementa secluserit Haase | munus in munus
 corr. B || 18 spiritus, ignis: omnia coni. Windhaus. || 25 firmemus
 coni. Hermes || 17 disputanti unculis A

signum pugnae acceperis, ventilare. remove ista luseria arma: decretoriis opus est. dic, qua ratione nulla animum tristitia, nulla formido perturbet, qua ratione hoc secretarum cupiditatum pondus effundam. agatur
 26 aliquid. 'sapientia bonum est, sapere non est bonum':
 sic fit, ut negemur sapere, ut hoc totum studium derideatur tamquam operatum supervacuis. quid, si scires etiam illud quaeri, an bonum sit futura sapientia? quid enim dubi est, oro te, an nec messem futuram iam sentiant horrea nec futuram adulescentiam pueritia
 10 viribus aut ullo robore intellegat? aegro interim nil ventura sanitas prodest, non magis quam currentem luctantemque post multos secuturum menses otium
 27 reficit. quis nescit hoc ipso non esse bonum id, quod futurum est, quia futurum est? nam quod bonum est, utique prodest. nisi praesentia prodesse non possunt: si non prodest, bonum non est; si prodest, iam est. futurus sum sapiens: hoc bonum erit, cum fuero, interim non est. prius aliquid esse debet, deinde quale
 28 esse. quomodo, oro te, quod adhuc nihil est, iam bonum est? quomodo autem tibi magis vis probari non esse aliquid, quam si dixero: futurum est? nondum enim venisse apparet quod venit. ver secuturum est: scio nunc hiemem esse. aestas secutura est: scio aestatem non esse. maximum argumentum habeo non-
 29 dum praesentis futurum esse. sapiam, spero, sed interim non sapio. si illud bonum haberem, iam hoc carerem malo. futurum est, ut sapiam: ex hoc licet

4 cupiditatum in -tum radendo mutavit A || 5 aliquit BA | sapientiam sed in transfossa B || 6 ut addidit Schweighaeuser
 8 sit futura sapientia Pinciani 'exemplar Franciscanum': sit puta (sit. puta A) sapientia BA || 9 dubi BA super addita i altera in B | an BA. quin Madrig. cf. p. 551, 3 || 13 menses s senses BA sed super s priorem additum est corruptelae signum illud quod commemoravi ep. 117, 20, dein altera e in u mutata est a manu recenti B || 14 ipsō sic fere tamquam accentu deletō B || 17 simon A | iam est B iam est A || 18 futuro/ssum A || 23 veniet coni. Hermes | securum in secuturum corr. B tu super addito

nondum sapere me intellegas. non possum simul et in illo bono et in hoc malo esse. duo ista non coeunt nec aput eundem sunt una malum et bonum. trans-
 30 curramus sollertissimas nugas et ad illa, quae nobis aliquam opem sunt latura, properemus. nemo, qui obstetricem parturienti filiae sollicitus accersit, edictum et ludorum ordinem perlegit. nemo, qui ad incendium domus suae currit, tabulam latrunculariam prospicit, ut sciat, quomodo alligatus exeat calculus. at meher-
 31 cule omnia tibi undique nuntiantur, et incendium domus et periculum liberorum et obsidio patriae et honorum direptio; adice isto naufragia motusque terrarum et quicquid aliud timeri potest: inter ista districtus rebus nihil aliud quam animum oblectantibus vacas?
 15 quid inter sapientiam et sapere intersit inquiris? nodos nectis ac solvis tanta mole impendente capiti tuo? non
 32 tam benignum ac liberale tempus natura nobis dedit, ut aliquid ex illo vacet perdere. et vide, quam multa etiam diligentissimis pereant: aliud valetudo sua cui-
 20 que abstulit, aliud suorum; aliud necessaria negotia, aliud publica occupaverunt; vitam nobiscum dividit somnus. ex hoc tempore tam angusto et rapido et nos auferente quid iuvat maiorem partem mittere in vanum? adice nunc, quod adsuescit animus delectare se
 33 potius quam sanare et philosophiam oblectamentum facere, cum remedium sit. inter sapientiam et sapere quid intersit nescio: scio mea non interesse, sciam ista an nesciam. dic mihi: cum quid inter sapientiam

1 intellegam primo A || 2 coeunt nec caput sed tertia c deleta B || 6 obstetricem A t super scr. manus recens || 8 latrunculariam sed prior l ex t correcta est B || 9 ad in at corr. B | mehercules recte cod. Velz., vide quae monui in ep. 78, 9 || 13 distructus sed expuncta est u prior et i super scripta B || 16 tantomole primo A | impetente in imped- mutavit A || 17 liberare primo A || 18 aliquo in aliquid corr. B | uacet sed ua in ras. B || 21 publica BA || 22 ex Pincianus: et BA || 24 adsuescis sed s altera expuncta et t super addita B || 26 redemedium A

et sapere intersit didicero, sapiam? cur ergo potius inter vocabula me sapientiae detines quam inter opera? fac me fortiolem, fac securiorem, fac fortunae parem, fac superiorem. possum autem superior esse, si derexero *eo* omne, quod disco. VALE.

L. ANNAEI SENECAE LIBER XVIII EXPLICIT.
INCIPIT EIVSDEM LIBER XX.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

CXVIII 1 Exigis a me frequentiores epistulas. rationes con-
feramus: solvendo non eris. convenerat quidem, ut tua 10
priora essent, tu scriberes, ego rescriberem. sed non
ero difficilis: bene credi tibi scio. itaque in antecessum
dabo nec faciam, quod Cicero, vir disertissimus, facere
Atticum iubet, ut etiam 'si rem nullam habebit, quod in
2 buccam venerit, scribat'. numquam potest deesse, quod 15
scribam, ut omnia illa, quae Ciceronis implent epistu-
las, transeam: quis candidatus laboret; quis alienis, quis
suis viribus pugnet; quis consulatum fiducia Caesaris,
quis Pompei, quis arcae petat; quam durus sit faene-
rator Caecilius, a quo minoris centesimis propinqui 20
nummum movere non possint: sua satius est mala
quam aliena tractare, se excutere et videre, quam mul-
3 tarum rerum candidatus sit, et non suffragari. hoc

14 Cic. ad Att. I 12, 4 || 19 ib. I 12, 1

1 sapiam s sapiantiam B · sapienciā · A || 2 sapiencie sed ante
e finalem duae vel tres litt. rasae in A || 4 fac om. A | direxero BA ||
5 eo addidit Haase || 6 EXPLI BA || 7 INCIPIT EIVSDEM LIB. XX. — SA-
LVTEM haec rubricata sunt in BA || 9 epistulas sed u in o mutata
a manu recentiore B || 11 prior essent A || 12 antecessum BA non
fugit Ritschelium opusc. II p. 559 || 13 disser- A || 14 habes Cic. ||
15 scribito Cic. || 16 epistolas ex epistulas corr. B epistolas A ||
18 consulat fiducia BA || 20—21 a Caecilio propinqui minoris
(minore vulgo) centesimis nummum movere non possunt Cic.

est, mi Lucili, egregium, hoc securum ac liberum, nihil
petere et tota fortunae comitia transire. quam putas
esse iucundum tribubus vocatis, cum candidati in tem-
plis suis pendeant et alius nummos pronuntiet, alius
5 per sequestrem agat, alius eorum manus osculis con-
terat, quibus designatus contingendam manum nega-
turus est, omnes attoniti vocem praeconis expectent,
stare otiosum et spectare illas nundinas nec ementem
quicquam nec vendentem? quanto hic maiore gaudio 4
10 fruitur, qui non praetoria aut consularia comitia se-
curus intuetur, sed magna illa, in quibus alii honores
anniversarios petunt, alii perpetuas potestates, alii bel-
lorum eventus prosperos triumphosque, alii divitias, alii
matrimonia ac liberos, alii salutem suam suorumque!
15 quanti animi res est solum nihil petere, nulli suppli-
care, et dicere: 'nihil mihi tecum, fortuna. non facio
mei tibi copiam. scio aput te Catones repelli, Vatinios
feri. nihil rogo.' hoc est privatam facere fortunam.
licet ergo haec in vicem scribere et hanc semper inte- 5
20 gram egerere materiam circumspicientibus tot milia
hominum inquieta, qui ut aliquid pestiferi consequan-
tur, per mala nituntur in malum petuntque mox fu-
gienda aut etiam fastidienda. cui enim adsecuto satis 6
fuit, quod optanti nimium videbatur? non est, ut exi-
25 stimant homines, avida felicitas, sed pusilla: itaque
neminem satiat. tu ista credis excelsa, quia longe ab
illis iaces: ei vero, qui ad illa pervenit, humilia sunt.

4 alios B || 7 expectant BA: corr. Haase || 8 Starecci[osum
A | numdinas B | ementem] hic desinit in BA quartus decimus
quaternio, cuius notam Q XIII offert uterque codex in infimo
margine. a quicquam incipit quaternionis quinti decimi primum
folium || 9 maiora in -rae corr. A || 11 magni illā in primo A ||
13 prospero B || 15 animi nires A || 17 apud A | reppelli uaticiosⁿⁱ
manu antiqua A || 20 egerere sed re posterius transfossum a manu
recenti B || 24 optant · Inimium A | exittimant homnes A || 27 et
uero BA supra t litteram duo puncta positu sunt in B

mentior, nisi adhuc quaerit escendere: istud, quod tu
 7 summum putas, gradus est. omnes autem male habet
 ignorantia veri. tamquam ad bona feruntur decepti
 rumoribus, deinde mala esse aut inania aut minora
 quam speraverint, adepti ac multa passi vident. maior-
 que pars miratur ex intervallo fallentia, et vulgo bona
 8 pro magnis sunt. hoc ne nobis quoque eveniat, quae-
 ramus, quid sit bonum. varia eius interpretatio fuit,
 alius illud aliter expressit. quidam ita finiunt: 'bonum
 est quod invitat animos, quod ad se vocat.' huic 10
 statim opponitur: quid, si invitat quidem, sed in per-
 niciem? scis, quam multa mala blanda sint. verum et
 veri simile inter se differunt. ita quod bonum est, vero
 iungitur; non est enim bonum nisi verum est. at quod
 invitat ad se et adlice facit, veri simile est: subripit, 15
 9 sollicitat, adtrahit. quidam ita finierunt: 'bonum est,
 quod petitionem sui movet, vel quod impetum animi
 tendentis ad se movet.' et huic idem opponitur: multa
 enim impetum animi movent, quae petantur petentium
 malo. melius illi, qui ita finierunt: 'bonum est, quod 20
 ad se impetum animi secundum naturam movet et ita
 demum petendum est, cum coepit esse expetendum.'
 iam et honestum est: hoc enim est perfecte petendum.
 10 locus ipse me admonet, ut quid intersit inter bonum
 honestumque dicam. aliquid inter se mixtum habent 25
 et inseparabile: nec potest bonum esse, nisi cui ali-

1 quaerit^a escendere B quaeritaescendere primo A in quo
 adscendere corr. manus recens | istud BA istuc Schweighaeuser
 tu summū (vel sinimiū) putas A || 3 veritatem quāna feruntur A
 primo | decepitⁱ sed priore i transfossa B || 4 minora s miro BA
 5 multi A || 6 vulgo magna pro bonis s. Muretus, vulgo nova
 pro m. s. non recte Madvig adv. I p. 22, vulgo longa bona p.
 m. s. Io. Mueller. putaram v. vana p. m. s. || 8 interpretaetio B
 interpretaetio A || 10 quo A | inuitata B inuitata. A || 11 quid
 ex quis A || 12 stis A || 15 adlicer, facit B adicer. facit A: corr.
 Gronovius | subrepi Pincianus || 18 tendentes BA sed extrema e
 expuncta et super addita i atramento non diverso B || 20 melius
 ita ui ita finierunt A || 22 esset expetendum A || 23 hoc enim
 est om. A || 25 iter A

quid honesti inest, et honestum est perfectum bonum,
 quo beata vita completur, cuius contactu alia quoque
 bona fiunt. quod dico, talest: sunt quaedam neque 11
 bona neque mala, tamquam militia, legatio, iurisdictio.
 5 haec cum honeste administrata sunt, bona esse in-
 cipiunt et ex dubio in bonum transeunt. bonum socie-
 tate honesti fit, honestum per se bonum est. bonum
 ex honesto fluit, honestum ex se est. quod bonum
 est, malum esse potuit; quod honestum est, nisi bonum
 10 esse non potuit. hanc quidam finitionem reddiderunt: 12
 'bonum est, quod secundum naturam est.' attende,
 quid dicam: quod bonum, est secundum naturam; non
 protinus quod secundum naturam est, etiam bonum
 est. multa naturae quidem consentiunt, sed tam pu-
 15 silla sunt, ut non conveniat illis boni nomen. levia
 enim sunt, contemnenda. nullum est minimum con-
 temnendum bonum. nam quamdiu exiguum est, bonum
 non est: cum bonum esse coepit, non est exiguum.
 unde adgnosceatur bonum? si perfecte secundum na-
 20 turam est. 'fateris' inquis 'quod bonum est, secundum 13
 naturam esse. haec eius proprietas est. fateris et alia
 secundum naturam quidem esse, sed bona non esse.
 quomodo ergo illud bonum est, cum haec non sint?
 quomodo ad aliam proprietatem pervenit, cum utrique
 25 praecipuum illud commune sit, secundum naturam
 esse?' ipsa scilicet magnitudine. nec hoc novum est, 14
 quaedam crescendo mutari. infans fuit; factus est

1 post honestum prave addunt utique bonum est. quid
 ergo inter duo interest? honestum s, om. BA || 2 quod A primo |
 altera a in aliquoque supra versum addita est in B || 3 talest sed
 altera e super addita B tale est A || 12 post bonum est supra scr.
 et manus recens in B. fort. quod bonum est, est nisi sufficet
 distinguere ut feci supra. cf. adn. p. 567, 18 | secundum naturam
 est s || 16 contemnenda BA | contemnendum BA || 18 exigum B ||
 19 adgnosceatur BA agnosceatur 'codices quidam' Pinciani ||
 24 post cum una littera rasa est, fortasse p in B || 26 ipsam
 scilicet magnitudinem BA ipsa — magnitudine s || 27 factus
 antiqua manu A

pubes: alia eius proprietas fit. ille enim inrationalis est, hic rationalis. quaedam incremento non tantum
 15 in maius exeunt, sed in aliud. 'non fit' inquit 'aliud quod maius fit. utrum lagonam an dolium impleas vino, nihil refert: in utroque proprietas vini est. et
 5 exiguum mellis pondus et magnum sapore non differt.' diversa ponis exempla: in istis enim eadem qualitas
 16 est; quamvis augeantur, manet. quaedam amplificata in suo genere et in sua proprietate perdurant. quaedam post multa incrementa ultima demum vertit ad-
 10 iectio et novam illis aliamque quam in qua fuerunt, condicionem inprimit. unus lapis facit fornitem, ille, qui latera inclinata cuneavit et interventu suo vinxit. summa adiectio quare plurimum facit vel exigua? quia
 17 non auget, sed implet. quaedam processu priorem
 15 exuunt formam et in novam transeunt. ubi aliquid animus diu protulit et magnitudinem eius sequendo lassatus est, infinitum coepit vocari. quod longe aliud factum est quam fuit, cum magnum videretur, sed finitum. eodem modo aliquid difficulter secari cogitavimus: novissime crescente hac difficultate insecabile inventum est. sic ab eo, quod vix et aegre movebatur, processimus ad immobile. eadem ratione aliquid secundum naturam fuit: hoc in aliam proprietatem magnitudo sua transtulit et bonum fecit. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

CXVIII 1 Quotiens aliquid inveni, non expecto, donec dicas 'in commune'. ipse mihi dico. quid sit, quod invenerim

3 aliut quod B || 4 lagonam sic BA || 6 et magnum s ex magno BA || 7 qualitas s aequalitas BA || 8 manet in manent mutavit manus recens in B || 12 conditionem A | fornitem B et primo A || 13 cuneavit s cenavit BA || 15 aget sed u super add. manus antiqua A || 18 longe sed ge supra versum manus antiqua A || 19 uidetur sed re super scriptum B || 20 finito A || 25 magnitudo sua B magnitudine A | facit A lacunam signavit Haase | VALE rubricatum in A || 26 inscriptio epistulae rubricata BA || 28 cōmune B

quaeris. sinum laxa, merum lucrum est. docebo, quomodo fieri dives celerrime possis. quam valde cupis audire! nec inmerito: ad maximas te divitias conpendiaria ducam. opus erit tamen tibi creditore. ut negotiari possis, aes alienum facias oportet, sed nolo per intercessorem mutueris, nolo proxenetae nomen tuum iactent: paratum tibi creditorem dabo Catonianum
 2 illum, a te mutuum sumes. quantulumcumque est, satis erit, si, quidquid deerit, id a nobis petierimus.
 10 nihil enim, mi Lucili, interest, utrum non desideres an habeas. summa rei in utroque eadem est: non torqueberis. nec illud praecipio, ut aliquid naturae neges — contumax est, non potest vinci, suum poscit — sed ut quicquid naturam excedit, scias precarium esse, non
 15 necessarium. esurio: edendum est. utrum hic panis sit
 3 plebeius an siligineus, ad naturam nihil pertinet. illa ventrem non delectari vult, sed impleri. sitio: utrum haec aqua sit, quam ex lacu proximo excepero, an ea, quam multa nive clusero, ut rigore refrigeretur alieno,
 20 ad naturam nihil pertinet. illa hoc unum iubet, sitim extinguere. utrum sit aureum poculum an crustallinum an murreum an Tiburtinus calix an manus concava, nihil refert. finem omnium rerum specta, et super-
 4 vacua dimittes. fames me appellat: ad proxima quae-
 25 que porrigatur manus; ipsa mihi commendavit quod-

7 M. Catonis rel. p. 79 Iord.

1 lucrum est A || 4 creditore ex creditori corr. B || 8 illud s non recte praetulit Iordan || 9 deerit s dederit BA altera d ex r correcta A sed deerit, non derit traditur etiam de benef. V 7, 5 M. Cato ait 'quod tibi deerit, a te ipso mutuare' || 11 an supra versum antiqua ut visum est manu A || 12 neges sed n super add. antiqua manu A || 15—16 sit. utblepeius manu vetusta in initio versus A || 17 sitio: bibendum est. utrum Bartsch. vix necessario, ut monuit Io. Mueller || 18 haec s hoc BA || 21 crustallinum B et primo A. prior u in i radendo mutata est in A cf. p. 588, 20 adn. || 22 calix in manus B et primo A. manus sed s pallido atramento expuncta B || conuaca primo A || 25 commendavit sic BA commendabit s

5 cumque comprehendero. nihil contemnit esuriens. quid sit ergo, quod me delectaverit quaeris? videtur mihi egregie dictum: sapiens divitiarum naturalium est quaesitor acerrimus. 'inani me' inquis 'lance muneras. quid est istud? ego iam paraveram fiscos. circumspiciebam, in quod me mare negotiaturus inmitterem, quod publicum agitare, quas arcesserem merces. decipere est istud, docere paupertatem, cum divitias promiseris.' ita tu pauperem iudicas, cui nihil deest? 'suo' inquis 'et patientiae suae beneficio, non fortunae.' ideo ergo illum non iudicas divitem, quia divitiae eius desinere non possunt? utrum mavis habere multum an satis? qui multum habet, plus cupit. quod est argumentum nondum illum satis habere: qui satis habet, consecutus est, quod numquam diviti contigit, finem. an has ideo non putas esse divitias, quia propter illas nemo proscriptus est? quia propter illas nulli venenum filius, nulli uxor inpegit? quia in bello tutae sunt? quia in pace otiosae? quia nec habere illas periculosum est nec operosum disponere? 'at parum habet qui tantum non alget, non esurit, non sitit.' plus Iuppiter non habet. numquam parum est quod satis est, et numquam multum est quod satis non est. post Dareum et Indos pauper est Alexander. mentior? quaerit, quod suum faciat, scrutatur maria ignota, in oceanum classes novas mittit et ipsa, ut i<ta> dicam, mundi claustra per- rumpit. quod naturae satis est, homini non est. inventus est qui concupisceret aliquid post omnia: tanta est caecitas mentium et tanta initiorum, suorum uni-

4 inani me ς Inanima B inanima A || 7 arcesserem sic BA | decipere primo A || 8—9 Ita ut p. A || 9 cum nihil A || 12 maius ex mauiis B maius A || 15 diuitis BA ς expunctam B, manu recenti transfossam A ut voluerat Erasmus². diuitiis ς | contingit ς || 20 ad parum BA | tantam primo A || 21 Iupiter A || 23 post dareum sed e in i mutata a manu recenti B possitareum primo A || 24 mentior? aut sic distinguendum esse aut scribendum mentior, nisi quaerit monuit Madvig || 26 ipsa om. ς nonnulli. cf. ep. 122, 1 | ut ita dicam ς uti dicam BA || 28 aliquid B

cuique, cum processit, oblivio. ille modo ignobilis anguli non sine controversia dominus tacto fine terrarum per suum rediturus orbem tristis est. neminem pecunia divitem fecit, immo contra nulli non maiorem sui cupidinem incussit. quaeris, quae sit huius rei causa? plus incipit habere posse, qui plus habet. ad summam quem voles mihi ex his, quorum nomina cum Crasso Licinoque numerantur, in medium licet protrahas. adferat censum, et quicquid habet et quicquid sperat, simul computet: iste, si mihi credis, pauper est, si tibi, potest esse. at hic, qui se ad <id>, quod exigit natura, composuit, non tantum extra sensum est paupertatis, sed extra metum. sed ut scias, quam difficile sit res suas ad naturalem modum coartare, hic ipse, quem circa dicimus, quem tu vocas pauperem, habet aliquid et supervacui. at excaecant populum et in se convertunt opes, si numerati multum ex aliqua domo effertur, si multum auri tecto quoque eius inlinitur, si familia aut corporibus electa aut spectabilis cultu est. omnium istorum felicitas in publicum spectat: ille, quem nos et populo et fortunae subduximus, beatus introrsum est. nam quod ad illos pertinet, apud quos falso divitiarum nomen invasit occupata paupertas, sic divitias habent, quomodo habere dicimur febrem, cum illa nos habeat. e contrario dicere solemus: febris illum tenet. eodem modo dicendum est: divitiae illum

2 terraram A || 6 posset qui A || 8 croeso licinioque BA crasso licinioque 'quaedam exemplaria' Pinciani. Licinum agnovit Muretus demum, quamquam Persi II 36 iam commonuerat Pincianus. cf. etiam ep. 120, 19 apocol. 6 || 11 ad hic BA | ad id ς Erasm.² ad BA hoc supra scr. manus recens in B || 15 circumcidimus B et primo A, ceterum us compendiose factum in fine versus B quem circa iunxit Buecheler. circumcidimus Madvig || 16 Ad excaecant B Adest caecant A || 19 fitmilia ex familia ut videtur mutatum B in quo super additum est vocabulo corruptelae signum (cf. adn. p. 554, 20), familia A || 20 cultu ς cultus BA || 21 subduximus ς subdiximus BA subducimus ed. Mentel. || 22 introsum BA. etiam talia debui fortasse recipere || 24 habere sed b in ras. B || 23 quos] quod A

tenent. nihil ergo monuisse te malim quam hoc, quod nemo monetur satis, ut omnia naturalibus desideriis metiaris, quibus aut gratis satis fiat aut parvo: tantum
 13 miscere vitia desideriis noli. quaeris, quali mensa, quali argento, quam paribus ministeriis et levibus adferatur
 14 cibus? nihil praeter cibum natura desiderat. 'num tibi, cum fauces urit sitis, aurea quaeris pocula? num esuriens fastidis omnia praeter pavonem rhombumque?'
 14 ambitiosa non est fames, contenta desinere est: quo desinat, non nimis curat. infelicis luxuriae ista tormenta sunt: quaerit, quemadmodum post saturitatem quoque esuriat, quemadmodum non impleat ventrem, sed farciat, quemadmodum sitim prima portione sedatam revocet. egregie itaque Horatius negat ad sitim pertinere, quo poculo aqua aut quam eleganti manu ministratur. nam si pertinere ad te iudicas, quam crinitus puer et quam perlucidum tibi poculum porrigat, non sitis. inter reliqua hoc nobis praestitit natura praecipuum, quod necessitati fastidium excussit. recipiunt supervacua dilectum: hoc parum decens, illud parum
 15 laudatum, oculos hoc meos laedit. id actum est ab illo mundi conditore, qui nobis vivendi iura descripsit, ut salvi essemus, non ut delicati. ad salutem omnia parata sunt et in promptu, deliciis omnia misere ac
 16 sollicite comparantur. utamur ergo hoc naturae bene-

6 Hor. sat. I 2, 114 ss.

3 mentiaris sed n. rasa B || 4 vitia sed priore i super addita a manu antiqua A || 5 quaparibus A || 12 esuriat] t supra scr. vetusta manus in A | n̄ impleat sed ut n̄ deletum videri possit manu alt. A | uen^{trē} post n. rasa o A || 13 farciat s faciat B et primo A | sit in B sit in A | positione A | sedata BA supra alteram a manus recens addidit um in B || 14 supra negat a quo versus incipit legitur ab eadem antiqua manu litteris minutis scriptum hic incipe in B || 15 aquae BA e transfossa est in B. vide ne glossema sit aqua vel aquae || 16 atte BA d ex t correctae est manu recenti B || 20 dicens primo A e supra i manus non nimis recens || 22 descripsit BA || 24 deliciis BA

ficio inter magna numerando et cogitemus nullo nomine melius illam meruisse de nobis, quam quia quicquid ex necessitate desideratur, sine fastidio sumitur. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Epistula tua per plures quaestiunculas vagata est, 1 CXX sed in una constitit et hanc expediri desiderat, quomodo ad nos boni honestique notitia pervenerit. haec duo apud alios diversa sunt, apud nos tantum divisa.
 10 quid sit hoc dicam. bonum putant esse aliqui id, quod utile est. itaque hoc et [de] divitiis et equo et vino et calceo nomen inponunt: tanta fit apud illos boni vilitas et adeo in sordida usque descendit. honestum putant, cui ratio recti officii constat, tamquam pie
 15 curatam patris senectutem, adiutam amici paupertatem, fortem expeditionem, prudentem moderatamque sententiam. <nos> ista duo quidem facimus, sed ex uno. 3 nihil est bonum, nisi quod honestum est. quod honestum, est utique bonum. supervacuum iudico adicere,
 20 quid inter ista discriminis sit, cum saepe dixerim. hoc unum dicam, bonum nihil nobis videri, quo quis et male uti potest. vides autem divitiis, nobilitate, viribus quam multi male utantur. nunc ergo ad id revertor, de quo desideras dici, quomodo ad nos prima boni
 25 honestique notitia pervenerit. hoc nos natura docere 4 non potuit: semina nobis scientiae dedit, scientiam non dedit. quidam aiunt nos in notitiam incidisse, quod est incredibile, virtutis alicui speciem casu occurrisset.

2 quicquid sed c ex d rasa videtur A || 5 inscriptio rubricata in BA || 6 epistula mutatum ex epistola B epistola A || 9 apud apud alios BA sed ut in B prius apud sit erasum, recens perfossum in A posterius || 10 aliqui id Buecheler et Windhaus: aliquid BA || 11 et diuitiis s et dediuitiis BA || 16 sententiam s sentiam (-tiā A) BA || 17 nos ex codice Romano enotatur: om. BA. nos etiam Gertz || 18 quod honestum est, utique bonum est s quod honestum est, est u. b. scripsit Buecheler, cf. ep. 118, 12 || 21 bonum post dicam addidit Buecheler. nihil nobis bonum videri s || 22 diuitiis s diuitis BA

nobis videtur observatio collegisse et rerum saepe factarum inter se conlatio, per analogian nostri intellectum et honestum et bonum iudicant. hoc verbum cum Latini grammatici civitate donaverint, ego damnandum non puto, *puto* in civitatem suam redigendum. utar 5 ergo illo non tantum tamquam recepto, sed tamquam 5 usitato. quae sit haec analogia, dicam. noveramus corporis sanitatem: ex hac cogitavimus esse aliquam et animi. noveramus vires corporis: ex his collegimus esse et animi robur. aliqua benigna facta, aliqua humana, aliqua fortia nos obstupefecerant: haec coepimus tamquam perfecta mirari. suberant illis multa vitia, quae species conspicui alicuius facti fulgorque celabat: haec dissimulavimus. natura iubet augere laudanda, nemo non gloriam ultra verum tulit: ex his ergo specie 6 ciem ingentis boni traximus. Fabricius Pyrrhi regis aurum reppulit maiusque regno iudicavit regias opes posse contemnere. idem medico Pyrrhi promittente venenum se regi daturum monuit Pyrrhum, caveret insidias. eiusdem animi fuit auro non vinci, veneno non 20 vincere. admirati sumus ingentem virum, quem non regis, non contra regem promissa flexissent, boni exempli tenacem, quod difficillimum est, in bello innocentem, qui aliquod esse crederet etiam in hostes nefas, qui in summa paupertate, quam sibi decus fecerat, non aliter 25 refugit divitias quam venenum. 'vive' inquit 'beneficio meo, Pyrrhe, et gaude quod adhuc dolebas, Fabricium non posse corrumpi.' Horatius Cocles solus implevit pontis angustias adimique a tergo sibi reditum, dummo<do> iter hosti auferretur, iussit et tam diu 30

4 damnandum ut glossema sustulit Haase || 5 puto addidit Buecheler. nec vulgo. || 9 collegimus s colligimus BA || 13 facti s facta BA corr. m. rec. in A || 16 pyrrhi primo B pyrrhi B ex correctura et A || 22 exempl erasa ultima littera quae o videtur fuisse B || 28 cochles B cocles sed h supra alteram c A || 29 ante a rasi aliquid B || 30 dummodo s dummo BA manu recenti super additum est do in B | tam s iam BA

prementibus restitit, donec revulsa ingenti ruina tigna sonuerunt. postquam respexit et extra periculum esse patriam periculo suo sensit, 'veniat, si quis vult' inquit 'sic euntem sequi' iecitque se in praeceps et non 5 minus sollicitus in illo rapido alveo fluminis ut armatus quam ut salvus exiret, retento armorum victricium decore tam tutus rediit, quam si ponte venisset. haec 8 et eiusmodi facta imaginem nobis ostendere virtutis. adiciam, quod mirum fortasse videatur: mala interdum 10 speciem honesti optulere et optimum ex contrario nituit. sunt enim, ut scis, virtutibus vitia confinia, et perditis quoque ac turpibus recti similitudo est: sic mentitur prodigus liberalem, cum plurimum intersit, utrum quis dare sciat an servare nesciat. multi, inquam, sunt, 15 Lucili, qui non donant, sed prociunt; non voco ego liberalem pecuniae suae iratum. imitatur negligentia facilitatem, temeritas fortitudinem. haec nos similitudo 9 coegit attendere et distinguere specie quidem vicina, re autem plurimum inter se dissidentia, ac dum ob- 20 servamus eos, quos insignes egregium opus fecerat, adnotare, quis rem aliquam generoso animo fecisset et magno impetu, sed semel. hunc vidimus in bello fortem, in foro timidum, animose paupertatem ferentem, humiliter infamiam: factum laudavimus, contempsimus 25 virum. alium vidimus adversus amicos benignum, adversus inimicos temperatum, et publica et privata sancte ac religiose administrantem, non deesse ei in iis, quae toleranda erant, patientiam, in iis, quae agenda, prudentiam. vidimus, ubitribuendum esset, plena manu 30 dantem, ubi laborandum, pertinacem et obnixum et

4 iecitque s legitque B et primo A || 7 redit BA || 10 optulere in obt- manu recenti mutatum B | enituit melius putavit Buecheler. emicuit cod. Velz. manu alt. || 19 ac addidit Gertz || 22 impetu. sed semel (simul coni. Ruhkopf) distinguere solebat ante editionem Buecheleri || 27 ei Schweighauser: et BA et vel ei et s | in hiis hic et 28 BA: corr. Buecheler || 30 obnixum codex Laur. plut. XXXVIII 24 ut coniecit Dalechamp: obnoxium BA

lassitudinem corporis animo sublevantem. praeterea idem erat semper et in omni actu par sibi, iam non consilio bonus, sed more eo perductus, ut non tantum recte facere posset, sed nisi recte facere non posset.

11 intelleximus in illo perfectam esse virtutem. hanc in 5
partes divisimus: oportebat cupiditates refrenari, metus
comprimi, facienda provideri, reddenda distribui: con-
prehendimus temperantiam, fortitudinem, prudentiam,
iustitiam et suum cuique dedimus officium. ex quo
ergo virtutem intelleximus? ostendit illam nobis ordo 10
eius et decor et constantia et omnium inter se actio-
num concordia et magnitudo super omnia efferens sese.
hinc intellecta est illa beata vita secundo defluens cursu,
12 arbitrii sui tota. quomodo ergo hoc ipsum nobis ap-
paruit? dicam. numquam vir ille perfectus adeptusque 15
virtutem fortunae maledixit, numquam accidentia tristes
excepit, civem esse se universi et militem credens labo-
res velut imperatos subiit. quicquid inciderat, non tam-
quam malum aspernatus est et in se casu delatum, sed
quasi delegatum sibi. hoc quaecumque est, inquit, meum 20
est: asperum est, durum est, in hoc ipso navemus ope-
13 ram. necessario itaque magnus apparuit qui numquam
malis ingemuit, numquam de fato suo questus est: fecit
multis intellectum sui et non aliter quam in tenebris
lumen effulsit advertitque in se omnium animos, cum 25
esset placidus et lenis, humanis divinisque rebus pa-
14 riter aequus. habebat perfectum animum et ad sum-
mam sui adductum, supra quam nihil est nisi mens
dei, ex quo pars et in hoc pectus mortale defluxit.

12 concordia sed ut c altera facta sit ex s B consordia A ||
14 arbitrii] i finale ex u B || 18 subit BA || 19 casu] casum B
in quo s vetus manus super addidit quidem ut fieret cassum sed
rursus oblitteravit, cassum A cassu fortasse erunt qui in textu
edant || 21 supra nauemus in B signum est quo obscurum voca-
bulum notari putat Buecheler || 23 fatu recenti manu corr. in
fato BA || 25 effulsit A ex corr. vetusta fortasse manu: offulsit B
et primo A || 27 et om. s aliquot || 28 adductus BA: corr. Bartsch
et Buecheler || 29 ex qua nonnulli s

quod numquam magis divinum est, quam ubi mortali-
tatem suam cogitat et scit in hoc natum hominem, ut
vita defungeretur, nec domum esse hoc corpus, sed hospi-
tium, et quidem breve hospitium, quod relinquendum
5 est, ubi te gravem esse hospiti videas. maximum, in- 15
quam, mi Lucili, argumentum est animi ab altiore sede
venientis, si haec, in quibus versatur, humilia iudicat
et angusta, si exire non metuit. scit enim, quo exi-
turus sit, qui unde venerit, meminit. non videmus,
10 quam multa nos <in>commoda exagitent, quam male
nobis conveniat hoc corpus? nunc de capite, nunc de 16
ventre, nunc de pectore ac faucibus querimur. alias
nervi nos, alias pedes vexant, nunc deiectio, nunc de-
stillatio, aliquando superest sanguis, aliquando deest:
15 hinc atque illinc temptamur et expellimur. hoc eve-
nire solet in alieno habitantibus. at nos corpus tam 17
putre sortiti nihilominus aeterna proponimus et in
quantum potest aetas humana protendi, tantum spe oc-
cupamus, nulla contenti pecunia, nulla potentia. quid
20 hac re fieri impudentius, quid stultius potest? nihil
satis est morituris, immo morientibus. cotidie enim
propius ab ultimo stamus, et illo, unde nobis caden-
dum est, hora nos omnis inpellit. vide in quanta cae- 18
citate mens nostra sit: hoc quod futurum dico, cum
25 maxime fit, et pars eius magna iam facta est, iam
quoad viximus. erramus autem qui ultimum timemus
diem, cum tantumdem in mortem singuli conferant.
non ille gradus lassitudinem facit, in quo deficimus,
sed ille profitetur. ad mortem dies extremus pervenit,
30 accedit omnis. carpit nos illa, non corripit. ideo magnus
animus conscius sibi melioris naturae dat quidem ope-

10 incommoda s commoda BA || 12 querimur A quae-
rimur ex quaerimus B || 16 ad nos BA || 17 aeterna Pincianus:
alterna BA, ae supra al manus recentissima in A aterna 'exem-
plar Franciscanum' Pinciani || 22 cadendum B: eandū A ||
25—26 iam quoad Buecheler: nam quod BA || 28 defecimus A ||
30 accedit s accidit BA

ram, ut in hac statione qua positus est, honeste se
atque industrie gerat, ceterum nihil horum, quae circa
sunt, suum iudicat, sed ut commodatis utitur, pere-
19 grinus et properans. cum aliquem huius videremus
constantiae, quidni subiret nos species non usitatae in-
dolis? utique si hanc, ut dixi, magnitudinem veram
esse ostendebat aequalitas. vero tenor permanet, falsa
non durant. quidam alternis Vatinii, alternis Catones
sunt. et modo parum illis severus est Curius, parum
pauper Fabricius, parum frugi et contentus vilibus Tu-
bero, modo Licinum divitiis, Apicium cenis, Maece-
20 natem deliciis provocant. maximum indicium est malae
mentis fluctuatio et inter simulationem virtutum amo-
remque vitiorum adsidua iactatio. is 'habebat saepe du-
centos, saepe decem servos; modo reges atque tetrar-
chas, omnia magna loquens, modo "sit mihi mensa
tripres et concha salis puri, toga quae defendere fri-
gus quamvis crassa queat"; decies centena dedisses
huic parco, paucis contento: quinque diebus nil erat.'
21 homines isti tales sunt, qualem hunc describit Horatius
Flaccus, numquam eundem, ne similem quidem sibi:
adeo in diversum aberrat. multos dixi? prope est, ut
omnes sint. nemo non cotidie et consilium mutat et
votum. modo uxorem vult habere, modo amicam, modo
regnare vult, modo id agit, ne quis sit officiosior ser-
vus, modo dilatat se usque ad invidiam, modo subsidit

14 *Hor. sat. I 3, 11 ss.*

5 usitatae nescio quis || 7 qualitas BA: corr. Gronovius,
et equalitas iam cod. Velz. | veri Gronovius || 8 uatini sic B
uatini A || 10 fugi A | contentos primo B || 11 Licinum (-nium s)
diuitiis cod. Guelferb. linum diuiditis BA | caenis B sed a ex-
puncta || 12 ante deliciis rasa littera in B | male BA || 13 et
inter s. cancer. BA | amoremque vitiorum 'vetus lectio Pinc.':
amorumque utiliorum BA || 14 is del. Muretus aliquis con-
Buecheler. Tigellius Horati || 15 ducem BA, u corr. in e manu
recenti A | adq; tetrachas BA || 17 puri et toga s Hor. ||
18 crassa. que (quae A) adde cies BA | dedisset BA || 19 nihil
BA || 20 homines Buecheler: Omnes BA || 26 subdit primo A
in quo si super scr. fortasse manus vetusta

et contrahitur infra humilitatem vere iacentium, nunc
pecuniam spargit, nunc rapit. sic maxime coarguitur 22
animus imprudens: alius prodit atque alius et, quo tur-
pius nihil iudico, impar sibi est. magnam rem puta
5 unum hominem agere. praeter sapientem autem nemo
unum agit, ceteri multiformes sumus. modo frugi tibi
videbimur et graves, modo prodigi et vani. mutamus
subinde personam et contrariam ei sumimus, quam
exuimus. hoc ergo a te exige, ut, qualem institueris
10 praestare te, talem usque ad exitum serves. effice ut
possis laudari, si minus, ut adgnosci. de aliquo, quem
here vidisti, merito dici potest: 'hic qui est?' tanta
mutatio est. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

15 Litigabis, ego video, cum tibi hodiernam quae- 1 CXXI
stiunculam, in qua satis diu haesimus, exposuero. ite-
rum enim exclamabis: 'hoc quid ad mores?' sed ex-
clama, dum tibi primum alios opponam, cum quibus
litiges, Posidonium et Archidemum: hi iudicium acci-
20 pient. deinde dicam: non quicquid morale est, mores
bonos facit. aliud ad hominem alendum pertinet, aliud 2
ad exercendum, aliud ad vestiendum, aliud ad docen-
dum, aliud ad delectandum. omnia tamen ad hominem
pertinent, etiam si non omnia meliorem eum faciunt.
25 mores alia aliter attingunt: quaedam illos corrigunt et
ordinant, quaedam naturam eorum et originem scru-

3 turpis primo B | 5 sapientem s sapientiam BA || 6 unum s
unam BA || 8 ei s et BA || 12 quis s || 14 inscriptio rubricata
BA. inter svo et SALVTEM rasa s A || 17 exclamavis sed u in b
correctum B | exclamandum BA n transfossa manu recenti A ||
20 morale s mortale BA || 20-21 mores bonos] hic desinit qua-
ternio quintus decimus cuius nota Q XV imo margini adscripta
est in BA. a facit in BA quaternionis sexti decimi primum fo-
lium incipit || 22 at docendum sed t in d corr. manu recenti B ||
25 mores s timores BA

3 tantur. cum *quaero*. quare hominem natura produxerit,
 quare praetulerit animalibus ceteris, longe me iudicas
 mores reliquisse? falsum est. quomodo enim scies, qui
 habendi sint, nisi quid homini sit optimum, inveneris,
 nisi naturam eius inspexeris? tunc demum intelleges,
 quid faciendum tibi, quid vitandum sit, cum didiceris,
 4 quid naturae tuae debeas. 'ego' inquis 'volo discere,
 quomodo minus cupiam, minus timeam. superstitionem
 mihi excute. doce leve esse vanumque hoc, quod felicitas
 dicitur, unam illi syllabam facillime accedere.' 11
 desiderio tuo satis faciam, et virtutes exhortabor et
 vitia converberabo. licet aliquis nimium inmoderatum-
 que in hac parte me iudicet, non desistam persequi
 nequitiam et adfectus efferatissimos inhibere et volup-
 tates ituras in dolorem compescere et votis opstrepere. 15
 quidni? cum maxima malorum optaverimus, et ex gra-
 5 tulatione natum sit quidquid adloquimur. interim per-
 mitte mihi ea, quae paulo remotiora videntur, excutere.
 quaerebamus, an esset omnibus animalibus constitu-
 tionis suae sensus? esse autem ex eo maxime apparet, 20
 quod membra apte et expedite movent non aliter quam
 in hoc erudita. nulli non partium suarum agilitas est.
 artifex instrumenta sua tractat ex facili, rector navis
 scite gubernaculum flectit, pictor colores, quos ad red-
 dendam similitudinem multos variosque ante se posuit, 25
 celerrime denotat et inter ceram opusque facili vultu
 ac manu com meat: sic animal in omnem usum sui

1 *quaero* addidit Schweighaeuser. quaeritur s om. BA | pro-
 duxerit quare praetulerit B produxerit quaeritur quare protu-
 lerit (pro in præ corr. A) sed ut quaeritur, de quo silet Buecheler,
 deesse testetur Schweighaeuser A || 5 intelliges A || 17 adloquimur
 loquendi et solandi verborum structuram (cf. dial. XI 1, 4 al.)
 sequitur. adloquio solamur Io. Mueller. amolitur prave Madvig |
 permittente mihi A || 18 paulo A || 20 apparet. et quod A || 21 ex-
 pidite A || 24 scit BA: corr. Windhaus | flectit s flecti BA | re-
 tendam in redendam corr. atramento minus nigro B reddendam
 A || 26 ceteram A | facili s facile BA

mobilest. mirari solemus saltandi peritos, quod in 6
 omnem significationem rerum et adfectuum parata illo-
 rum est manus, et verborum velocitatem gestus ad-
 sequitur: quod illis ars praestat, his natura. nemo
 5 aegre molitur artus suos, nemo in usu sui haesitat.
 hoc edita protinus faciunt. cum hac scientia prodeunt:
 instituta nascuntur. 'ideo' inquit 'partes suas animalia 7
 apte movent, quia si aliter moverint, dolorem sensura
 sunt. ita, ut vos dicitis, coguntur, metusque illa in
 10 rectum, non voluntas movet.' quod est falsum. tarda
 enim sunt, quae necessitate inpelluntur, agilitas sponte
 motis est. adeo autem non adigit illa ad hoc doloris
 timor, ut in naturalem motum etiam dolore prohibente
 nitantur. sic infans, qui stare meditatur et ferre se 8
 15 adsuescit, simul temptare vires suas coepit, cadit et
 cum fletu totiens resurgit, donec se per dolorem ad
 id, quod natura poscit, exercuit. animalia quaedam
 tergi durioris inversa tam diu se torquent ac pedes
 exerunt et obliquant, donec ad locum reponantur.
 20 nullum tormentum sentit supina testudo, inquieta est
 tamen desiderio naturalis status nec ante desinit [niti,]
 quater se, quam in pedes constitit. ergo omnibus 9
 constitutionis suae sensus est et inde membrorum tam
 expedita tractatio, nec ullum maius indicium habemus
 25 cum hac illa ad vivendum venire notitia, quam quod
 nullum animal ad usum sui rude est. 'constitutio' in- 10
 quit 'est, ut vos dicitis, principale animi quodam modo

1 mobilē B et primo A | saltandi Gronovius: satiant BA |
 peritos A || 5 aegre s aegro B et primo A || 5—6 haesit. ad hoc
 BA: corr. Madvig || 7 ita instituta Th. Matthias sed enervans ora-
 tionem | nascuntur s nascentur BA | partes BA sed ut t non sine
 quadam correctura sit B || 13 prohibente dolore A || 16 resurgit s
 resurgat BA || 17 poscit s poscet BA || 19 i. exserunt || 20 supina
 testudo s supinate. studio B supinate studio A || 21 nec ante s
 negante B et primo A | niti seclusit Haase fortasse iniuria, nec
 opus est niti et quater se quod prop. Schweighaeuser || 23 con-
 stitutionibus sed bu expunctum B || 25 illa s illam BA | uiden-
 dum primo A || 26 inquit radendo factum ex inquis vel inquit A

se habens erga corpus. hoc tam perplexum et suptile et vobis quoque vix enarrabile quomodo infans intellegit? omnia animalia dialectica nasci oportet, ut istam finitionem magnae parti hominum togatorum obscuram
 11 intellegant.' verum erat quod opponis, si ego ab animalibus constitutionis finitionem intellegi dicerem, non ipsam constitutionem. facilius natura intellegitur quam enarratur. itaque infans ille quid sit constitutio, non novit, constitutionem suam novit. et quid sit animal,
 12 nescit, animal esse se sentit. praeterea ipsam constitutionem suam crasse intellegit et summatim et obscure. nos quoque animum habere nos scimus: quid sit animus, ubi sit, qualis sit aut unde, nescimus. qualis ad nos [pervenerit] animi nostri sensus, quamvis naturam eius ignoremus ac sedem, talis ad omnia animalia constitutionis suae sensus est. necesse est enim id sentiant, per quod alia quoque sentiunt, necesse est eius
 13 sensum habeant, cui parent, a quo reguntur. nemo non ex nobis intellegit esse aliquid, quod impetus suos moveat: quid sit illud, ignorat. et conatum sibi esse
 14 scit: quis sit aut unde sit, nescit. sic infantibus quoque animalibusque principalis partis suae sensus est
 15 non satis dilucidus nec expressus. 'dicitis' inquit 'omne animal primum constitutioni suae conciliari, hominis autem constitutionem rationalem esse et ideo conciliari hominem sibi non tamquam animali, sed tamquam rationali. ea enim parte sibi carus est homo, qua homo est. quomodo ergo infans conciliari constitutioni rationali potest, cum rationalis nondum sit?' unicuique

1 perflexum et suptile B perflexum et sculptile A || 2 intellegit A || 5 intellegat B intelligat A || 6 intelligi A et sic per totam epistulam || 9 post suam una littera (nisi fuerat punctum) rasa B || 10 ante nescit inseri iubet animal Bartsch | -ea ipsam] hic rursus incipit p duobus alienis a priore parte foliis || 11 suam om. p | obscurae BA sed primo nil nisi obscura B || 12 nos scimus A: noscimus B || 14 pervenerit (pervenerit A) sustulit Haase. adscriptum videtur ex ep. 120, 1 || 16 suae sed a expuncta B || 21 quis sit BA quid sit s || 24 constitutionis A

aetati sua constitutio est, alia infanti, alia puero, alia seni. omnes ei constitutioni conciliantur, in qua sunt. infans sine dentibus est: huic constitutioni suae conciliatur. enati sunt dentes: huic constitutioni conciliatur. nam et illa herba, quae in segetem frugemque ventura est, aliam constitutionem habet tenera et vix eminens sulco, aliam, cum convaluit et molli quidem culmo, sed quo ferat onus suum, constitit, aliam, cum flavescit et ad aream spectat et spica eius
 10 induruit: in quamcumque constitutionem venit, eam tuetur, in eam componitur. alia est aetas infantis, 16 pueri, adolescentis, senis: ego tamen idem sum, qui et infans fui et puer et adolescens. sic, quamvis alia atque alia cuique constitutio sit, conciliatio constitutionis suae eadem est. non enim puerum mihi aut iuvenem aut senem, sed me natura commendat. ergo infans ei constitutioni suae conciliatur, quae tunc infanti est, non quae futura iuveni est. neque enim, si aliquid illi maius, in quod transeat, restat, non hoc
 20 quoque, in quo nascitur, secundum naturam est. primum sibi ipsum conciliatur animal, debet enim aliquid esse, ad quod alia referantur. voluptatem peto, cui? mihi. ergo mei curam ago. dolorem refugio, pro quo? pro me. ergo mei curam ago. si omnia propter curam
 25 mei facio, ante omnia est mei cura. haec animalibus inest cunctis nec inseritur, sed innascitur. producit 18 fetus suos natura, non abicit. et quia tutela certissima ex proximo est, sibi quisque commissus est.

1—2 alia puero, alia adolescenti, alia seni Gertz || 4 conciliatur p¹ || 8 sed om. p | quo s quod (qd A) BAp || 9 araeam sed a media transfossa manu recenti B araea p¹ | eius] e ex c B || 11 componitur A || 12 sunt qui sed t inferne et superne puncto notata B || 14 constitutionis suae super addita s manu vetere B || 15 enim puerum p enim in (enī In A) puerum BA enim infantem aut puerum Gertz || 17 infans constitutionis suae conciliatus p¹ || 18—19 enī nisi aliquid sed d ex t mutata A || 21—22 aliqui desse sed i alteram in ras. A || 22 ferantur A || 23 dolorem n refugio A

itaque, ut <in> prioribus epistulis dixi, tenera quoque animalia et materno utero vel ovo modo effusa, quid sit infestum, ipsa protinus norunt et mortifera devitant. umbram quoque transvolantium reformidant obnoxia avibus rapto viventibus. nullum animal ad
 19 vitam prodit sine metu mortis. 'quemadmodum' inquit 'editum animal intellectum habere aut salutaris aut mortiferae rei potest?' primum quaeritur, an intellegat, non quemadmodum intellegat. esse autem illis intellectum ex eo apparet, quod nihil amplius, si intellexerint, facient. quid est, quare pavonem, quare anserem gallina non fugiat, at tanto minorem et ne notum quidem sibi accipitrem? quare pulli faelem timeant, canem non timeant? apparet illis inesse nocituri scientiam non experimento collectam: nam ante-
 20 quam possint experisci, cavent. deinde ne hoc casu existimes fieri, nec metuunt alia quam debent nec umquam obliviscuntur huius tutelae et diligentiae: aequalis est illis a pernicioso fuga. praeterea non fiunt timidiora vivendo. ex quo quidem apparet non
 21 usu illa in hoc pervenire, sed naturali amore salutis suae. et tardum est et varium, quod usus docet; quicquid natura tradit, et aequale omnibus est et statim.
 21 si tamen exigis, dicam, quomodo omne animal perniciose intellegere conatur? sentit se carne constare. 25

1 in p om. BA | epistolis sed o ex u facta B ept.s A. seclut Muretus, sed haud pauca hodie desulerantur, cf. ep. 102, 3 || 2 ovo Bartsch: quo BA || 3 ipsa scripsi: ipsi Bp¹ om. A ipsis s || 12 non fugiat A: ne fugiat Bp¹. non refugiat alii quod verum videtur Ianio, si tamen ne fugiat ortum sit ex n̄ refugiat | ad tanto BA || 14 noscitur BA s transfossa A || 16 possint s possent BA | experiscant i super additum manu eadem, sed recenti s transfossum, paene ut expeririⁱ intellegi possit B experis cauent p¹ experiri cauent A: corr. Buecheler arch. lex. lat. II p. 118 || 19 pernicioso BA || 24 si om. in spatio quattuor litterarum p¹ | exigis sed ut post i alteram aliquid rasi sit B || 25 intellegere sed supra e secundam puncto addito B

itaque sentit, quid sit, quo secari caro, quo uri, quo opteri possit, quae sint animalia armata ad nocendum: horum speciem trahit inimicam et hostilem. inter se ista coniuncta sunt: simul enim conciliatur saluti suae
 5 quidque et iuvantia petit, laesura formidat. naturales ad utilia impetus, naturales a contrariis aspernationes sunt: sine ulla cogitatione, quae hoc dictet, sine consilio fit, quidquid natura praecepit. non vides, quanta
 10 sit subtilitas apibus ad fingenda domicilia, quanta dividi laboris obeundi undique concordia? non vides, quam nulli mortalium imitabilis illa aranei textura, quanti operis sit fila disponere, alia in rectum inmissa firmamenti loco, alia in orbem currentia ex denso rara, qua minora animalia, in quorum perniciem illa ten-
 15 duntur, velut retibus implicata teneantur? nascitur ars 23 ista, non discitur. itaque nullum est animal altero doctius: videbis araneorum pares telas, par in favis angulorum omnium foramen. incertum est et inaequabile, quidquid ars tradit; ex aequo venit, quod natura
 20 distribuit. haec nihil magis quam tutelam sui et eius peritiam tradidit, ideoque etiam simul incipiunt et discere et vivere. nec est mirum cum eo nasci illa, 24 sine quo frustra nascerentur. primum hoc instrumentum in illa natura contulit ad permanendum, [in] con-

1 itaque (itaq; A) sentit BA ita sentique primo p. itaque cum sentit vulgo, ita quum (quom) sentit coni. Schweighauser || 2 opteri sed p in b mutatum manu recenti B || 5 quidq. p¹ quidque sed punctum additum post d et e ex e mutatum B quid quae A | iuvant illa Bp uiuant illa A: corr. Haase | naturales — 6 impetus om. p || 7 dictet ex dictit correctum manu antiqua, dein recentiore puncta addita supra t priorem et infra e B dictet A dicit p || 8 quicquid B quid A || 10 diuidui BA. diuidendi (-undi Windhaus) Haase | obeundi undique Buecheler: obeundi-que Bp sed ut e prior paene sit o B obeundi A || 11 imitabiles BAp¹ imitabilis sit alii || 14 quam (quā A) minora BAp | perniciem s praetium Bp prium A || 17 par est telas BA sed prius t transfossum B parsestellas p || 19 ex aequo 'vetus lectio Pinc.': et quo Bp et primo A. et ex aequo vel aequo s || 24 in illa (sc. animalia) Windhaus: illa BAp | in seclut Bartsch

ciliationem et caritatem sui. non poterant salva esse, nisi vellent. nec [non] hoc per se profuturum erat, sed sine hoc nulla res profuisset. [sed] in nullo deprendes vilitatem sui, <ne> negligentiam quidem. tacitis quoque et brutis, *quamquam* in cetera torpeant, ad vivendum sollertia est. videbis, quae aliis inutilia sunt, sibi ipsa non deesse. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

CXXII 1 Detrimentum iam dies sensit. resiliuit aliquantum, ita tamen ut liberale adhuc spatium sit, si quis cum ipso, ut ita dicam, die surgat. officiosior meliorque, si quis illum exspectat et lucem primam [†]exuit: turpis, qui alto sole semisomnus iacet, cuius vigilia medio die incipit, et adhuc multis hoc antelucanum est. sunt qui officia lucis noctisque perverterint nec ante diducant oculos hesternae graves crapula quam adpetere nox coepit. qualis illorum condicio dicitur, quos natura, ut ait Vergilius, sedibus nostris subditos e contrario posuit, 'nosque ubi primus equis Oriens adflavit an-

19 *Verg. georg. I 250 s.*

1 porerant p¹ || 2 nec non hoc per se B necñhocpse A nec non hoc p || 3 nulla ars Haase | sed *tamquam dittographiam sustulit Bartsch* | in nulla BAp || 4 ne enotatur ex codice Romano, omiserunt BAp, manus recentissima super addidit in A | negligentiam BA sed in puncto notata B | tacitis sed i in fine versus expuncta B || 5 quoque om. A | quamquam scripsi: quam (quā A) Bp et primo A quamvis s. cf. Gertzi adn. in dial. V 19, 1 || 6 solertia A || 8 inscriptio epistolae quae post Detrimentum demum in A legitur rubricata est in BA omissa in p || 9 aliquantulū A || 12 expectat A | exuit BAp. excipit Gruter, 'fortasse eruit' Buecheler, luce prima (sic iam alii) exilit Windhaus || 13 semisomnus BA -somnis s. semisomnes dial. X 14, 4 sed codicis Ambrosiani tertia demum manus || 14 incipit s incepit BA | adhuc sed ut huc super scripserit manus vetusta A || 15 diducant s deducantet (et per notam) deducant B deducante deducant p¹ deducant et deducant primo A || 16 adpeterere p¹ || 18 ait] post a una litt. rasa B || 19 adflavit sed a altera super addita B adfluit p¹

helis, illis sera rubens accendit lumina Vesper?: talis horum contraria omnibus non regio, sed vita est. sunt quidam in eadem urbe antipodes, qui, ut M. Cato ait, nec orientem umquam solem viderunt nec occidentem. hos tu existimas scire, quemadmodum vivendum sit, qui nesciunt, quando? et hi mortem timent, in quam se vivi condiderunt? tam infausti quam nocturnae aves sunt. licet in vino unguentoque tenebras suas exigant, licet epulis et quidem in multa fericula discocis totum perversae vigiliae tempus educant, non convivantur, sed iusta sibi faciunt. mortuis certe interdiu parentatur. at mehercules nullus agentis dies longus est. extendamus vitam: huius et officium et argumentum actus est. circumscribatur nox, et aliquid ex illa in diem transferatur. aves, quae convivii comparantur, ut inmotae facile pinguescant, in obscuro continentur; ita sine ulla exercitatione iacentibus tumor pigrum corpus invadit, et superba umbra iners sagina subcrescit. at istorum corpora, qui se tenebris dicaverunt, foeda visuntur. quippe suspectior illis quam morbo pallentibus color est, languidi et evanidi albent, et in vivis caro morticina est. hoc tamen minimum in illis malorum dixerim. quanto plus tenebrarum in animo est! ille in se

3 M. Catonis rel. p. 110 Iord.

2 omnibus omnib; sed alterum expunctum B || 3 .m̄. BA || 6 et hi] et in Bp¹ etui primo A || 6—7 in quam se p in quam in se sed prius in punctis notatum B quā In se A || 7 infausti homines (ominis Pincianus) quam p || 8 suas om. A || 9 pericula BAp: corr. Turnebus | discocis BAp. distinctis coni. Muretus, discretis Schweighaeuser || 12 ad BA | nullus BA sed lus atramento minus nigro additum B nil p || 15 conuiuis Bp¹ et primo A | comp- BA sed post n una litt. rasa B | inmotae et facile p || 17 tumor s timor BAp | inaudit A || 18 superba (supba A superua p) umbra BAp. super membra cod. Rehdig. sub ipsa umbra s | sagi B in fine versus, Ap na addidit manus recens in BA | subcrescit] b in c corr. manus recens in B | at Buecheler: ad Bp¹ et A in quo d delevit manus recens ita s ita et Windhaus || 20 suspector p¹ | color p calor BA || 23—582, 1 infe stupet BA in se stupe p¹

stupet, ille caligat, invidet caecis. quis unquam oculos
 5 tenebrarum causa habuit? interrogas, quomodo haec
 animo pravitas fiat aversandi diem et totam vitam in
 noctem transferendi? omnia vitia contra naturam pu-
 gnant, omnia debitum ordinem deserunt. hoc est luxu-
 5 riae propositum, gaudere perversis nec tantum discedere
 a recto, sed quam longissime abire, deinde etiam e con-
 6 trario stare. non videntur tibi contra naturam vivere
 <qui> ieiuni bibunt, qui vinum recipiunt inanibus venis
 et ad cibum ebrii transeunt? atqui frequens hoc adu-
 10 lescentium vitium est, qui vires excolunt, <ut> in ipso
 paene balinei limine inter nudos bibant, immo potent
 et sudorem quem moverunt potionibus crebris ac fer-
 ventibus, subinde destringant. post prandium aut cenam
 bibere vulgare est. hoc patres familiae rustici faciunt 15
 et verae voluptatis ignari: merum illud delectat, quod
 non innatat cibo, quod libere penetrat ad nervos. illa
 7 ebrietas iuvat, quae in vacuum venit. non videntur
 tibi contra naturam vivere qui commutant cum feminis
 vestem? non vivunt contra naturam qui spectant, ut 20
 pueritia splendeat tempore alieno? quid fieri crudelius
 vel miserius potest? numquam vir erit, ut diu virum pati
 possit? et cum illum contumeliae sexus eripuisse de-
 8 buerat, non ne aetas quidem eripiet? non vivunt contra
 naturam qui hieme concupiscunt rosam fomentoque 25

1 caecis *sed e correctum* B || 3 aduersandi p¹ || 4 naturā le
 pugnant *sed le rasum* B || 6 tātū A manu prima || 7 etiam
 me p¹ || 8 non videntur — in vacuum venit (18)] *usus est hoc*
loco Noratianus de cibis Judaicis c. 6 (patrol. lat. III p. 962 B
Migne) || 9 qui ieiuni '*vetus lectio Pinc.*' ieiuni BAp || 10 atqui
 '*vetus lectio Pinc.*' atque Bp adq; A || 11 ueres p¹ | ut om. BA¹p¹ ||
 12 balinei BA *sed i prior transfossa manu recenti* B || 13 uerte-
 runt p || 14 aut tenā A || 15 patresfamilias p || 16 uere BA | de-
 lecat A manu vetusta || 20 uiunt B | expectant '*vetus lectio Pinc.*'
 expetunt coni. Lipsius || 22 uir erit *sed i priorem ex t radendo*
fecit B utrerit. A || 24 debcierat A | non ne scripsi: none BA
 ne p. *usitatus fuisset* non eripiet ne aetas quidem? | eripet
 primo Bp¹ i alteram super scr. B m. antiqua eripet A

aquarum calentium et calorum apta mutatione bruma-
 lium, florem vernum, <ex>primunt? non vivunt co<ntra>
 naturam qui pomaria in summis turribus serunt? quo-
 rum silvae in tectis domuum ac fastigiis nutant, inde
 5 ortis radicibus, quo improbe cacumina egissent? non
 vivunt contra naturam qui fundamenta thermarum in
 mari iaciunt et delicate natare ipsi sibi <non> videntur,
 nisi calentia stagna fluctu ac tempestate feriantur? cum 9
 instituerunt omnia contra naturae consuetudinem velle,
 10 novissime in totum ab illa desuescunt. 'lucet: somni
 tempus est. quies est: nunc exerceamur, <nunc geste-
 mur,> nunc prandeamus. iam lux propius accedit: tem-
 pus est cenae. non oportet id facere, quod populus.
 res sordida est trita ac vulgari via vivere. dies publi-
 15 cus relinquatur: proprium nobis ac peculiare mane fiat.'
 isti vero mihi defunctorum loco sunt. quantulum enim 10
 a funere absunt et quidem acerbo, qui ad faces et ce-
 reos vivunt? hanc vitam agere eodem tempore multos
 meminimus, inter quos et Acilium Butam praetorium,

1 ualentium p. malo alentium | colorum Bp¹ calorum ex
 col- vel col- ex cal- A. locorum Haase || 1 s. brumalium Bp¹A¹
 brummalium p². bruma lilium coni. Pincianus || 2 florem Ap:
 flore B | exprimunt s primaint B prima Int A primunt p cor-
 ruptelae signum in marg. B. an promunt? cf. Colum. III 12, 1
 n A || 2 s. contra naturam s conaturam BA¹p¹ || 3 summisit
 turribus primo BAp || 4 silue BA | domuum s domum Bp domū
 sed orum super ū transfossa manu rec. A | nutant s mutant
 BAp || 5 inprobe p et primo A | cacumina s cacumine BAp ||
 6 uiunt A || 7 et BAp¹ nec Pincianus | sibi non uidentur s sibi
 dentur B¹p¹ ui super scr. manus vetusta in B uidentur A ||
 8 fiantur A || 9 naturas B | cum se etudinem B in quo e primam
 expunxit et v super scr. manus vetusta, cum seetudine p¹ cūsue-
 tudinē primo A || 10 deseiscunt altera e expuncta et v super
 addita B desuiscunt A desciscunt p disuiscūt ed. Mentel. fuisse
 in archetypo desuiscunt monet Buecheler | lucet somni B luce
 somni A iucis omni p¹ || 11 nunc gestemur p om. BA || 12 nunc]
 non p¹ || 14 publicus s publices BA s vetusta manu expuncta,
 recenti u addita est supra e in B huplices p¹ || 15 proprium s
 proprius p propius B et primo A || 17 a ante funere om. p | quide
 aceruo B et primo A || 19 etacilium sed ut flexus ille quo c in t
 mutari videtur rursus deterius sit B

cui post patrimonium ingens consumptum Tiberius pau-
 11 pertatem confitenti 'sero' inquit 'experrectus es'. reci-
 tabat Montanus Iulius carmen, tolerabilis poeta et ami-
 citia Tiberi notus et frigore. ortus et occasus libentis-
 sime inserebat. itaque cum indignaretur quidam illum 5
 toto die recitasse et negaret accedendum ad recitationes
 eius, Natta Pinarius ait: 'numquam possum liberalius
 agere: paratus sum illum audire ab ortu ad occasum'.
 12 cum hos versus recitasset: 'incipit ardentis Phoebus
 producere flammās, spargere <se> rubicunda dies, iam 10
 tristis hirundo argutis reditura cibos <in>mittere nidis
 incipit et molli partitos ore ministrat', Varus eques
 Romanus, M. Vinicii comes, cenarum bonarum adsec-
 tator, quas improbitate linguae merebatur, exclamavit:
 13 'incipit Buta dormire'. deinde <cum> subinde recitasset: 15
 'iam sua pastores stabulis armenta locarunt, iam dare
 sopitis nox pigra silentia terris incipit', idem Varus
 inquit: 'quid dicis? iam nox est? ibo et Butam salu-
 tabo.' nihil erat notius hac eius vita in contrarium
 circumacta. quam, ut dixi, multi eodem tempore ege- 20
 14 runt. causa autem est ita vivendi quibusdam, non quia
 aliquid existiment noctem ipsam habere iucundius, sed
 quia nihil iuvat oblitum, et gravis malae conscientiae

9 ss. et 16 s. fragm. poet. Rom. p. 355 Baehr.

2 inquit BA | expectus p¹ | recitat p || 3 Iulius] illius B
 et primo A, p¹ | poetaeamicitia p || 4 occasus BA sed n ex-
 punctum B hoccasus p¹ | libert- A¹ || 5 inserabat p¹ | illum p¹ ||
 7 pinnarius BAp. 'ad hunc spectat CIL. X 1129' Buecheler ||
 7-8 liberalis sagere BAp¹ g prior puncto notata in B || 8 para-
 tus sum illum audire paratus sum arbor (sed priore r expuncta)
 tu p || 10 spargere se s spargere BAp¹ || 11 hirundo corr. recenti
 manu in hirundo B hirundo primo A | inmittere s mittere
 pB¹A¹. mitterendis p || 12 incipiet moli p | partitus B¹Ap ||
 12 uarus eq. s. r. m. uinicii B¹ et fere A uarusq; s. r. m. uini-
 ciis p || 14 quasi probitate p¹ || 15 cum p om. BA || 16 armento B
 primo || 17 uaris p || 18 inquit BA | putam BA || 19 contrarium
 sed ra super add. m. vetusta B || 23 oblitum BA¹, oblitū p teste
 Ernesto Diehl: solitum vel oblatum s obuium Erasm.² publi-
 cum Haase. malo natura oblatum

lux est, et omnia concupiscenti aut contemnti, prout
 magno aut parvo empta sunt, fastidio est lumen gra-
 tuitum. praeterea luxuriosi vitam suam esse in ser-
 monibus, dum vivunt, volunt. nam si tacetur, perdere
 5 se putant operam. itaque aliquotiens faciunt, quod
 excitet famam. multi bona comedunt, multi amicas
 habent. ut inter istos nomen invenias, opus est non
 tantum luxuriosam rem, sed notabilem facere: in tam
 occupata civitate fabulas vulgaris nequitia non invenit.
 10 Pedonem Albinovanum narrantem audieramus, erat 15
 autem fabulator elegantissimus, habitasse se supra do-
 mum S. Papini. is erat ex hac turba lucifugarum.
 'audio' inquit 'circa horam tertiam noctis flagellorum
 sonum. quaero, quid faciat: dicitur rationes accipere.
 15 audio circa horam sextam noctis clamorem concitatum;
 quaero, quid sit: dicitur vocem exercere. quaero circa
 horam octavam noctis, quid sibi ille sonus rotarum
 velit: gestari dicitur. circa lucem discurretur, pueri 16
 vocantur, cellarii, coqui tumultuantur. quaero, quid
 20 sit: dicitur mulsum et halicam poposcisse, a balneo
 exisse. excedebat' inquit 'huius diem cena minime, valde
 enim frugaliter vivebat: nihil consumebat nisi noctem.
 itaque credendo dicentibus illum quibusdam avarum et
 sordidum vos' inquit 'illum et lychnobium dicetis.' non 17
 25 debes admirari, si tantas invenis vitiorum proprietates:

1 concupiscentis BAp s finale expunctam Bp² trans-
 fossam m. recenti A | contemntis (cēten- A) primo BAp ||
 4 nolunt A¹ || 6 excitet B excitaet A excidet p¹ || 8 luxuriosam
 sam sed A primo | notabilem p notilem BA¹. notilis recte for-
 matum ut potilis coctilis sim. | facere re primo B || 11 elegat- BA
 signum Z in marg. B || 12 Sp. (S. recte Buecheler coll. Tac. ann.
 VI 40. 49) Papinii (praetuli -ni). is Pincianus: spaniis. BA spa-
 pinii (s expunxit p²) is p || 13 audio inquit circum. audio in-
 quid circa horam B et primo A | v. tertiam — 15 circa horam
 om. p || 16 exerceri p || 18 velit s uellet BAp || 20 mulsum p mul-
 tum BA¹ | halicam sic BAp || 21 extendebat Haase | inquit
 BAp¹ | eius vel huius s cuius BAp || 23 credendo BAp credo s.
 credendo poterit defendi || 24 inquit BA | illum ἐλλυχνιόβιον
 dicite coni. Madvig || 25 tantēs corr. m. vetusta A

varia sunt, innumerabiles habent facies, comprehendi eorum genera non possunt. simplex recti cura est, multiplex pravi, et quantumvis novas declinationes capit. idem moribus evenit: naturam sequentium faciles sunt, soluti sunt, exiguas differentias habent; his distorti
 18 plurimum et omnibus et inter se dissident. causa tamen praecipua mihi videtur huius morbi vitae communis fastidium. quomodo cultu se a ceteris distinguunt, quomodo elegantia cenarum, munditiis vehiculorum, sic se volunt separare etiam temporum dispositione. nolunt
 19 solita peccare, quibus peccandi praemium infamia est. hanc petunt omnes isti, qui, <ut> ita dicam, retro vivunt. ideo, Lucili, tenenda nobis via est, quam natura praescripsit, nec ab illa declinandum: illam sequentibus omnia facilia, expedita sunt, contra illam
 15 nitentibus non alia vita est quam contra aquam remigantibus. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

CXXIII 1 Itinere confectus incommodo magis quam longo in Albanum meum multa nocte perveni: nihil habeo
 20 parati nisi me. itaque in lectulo lassitudinem pono, hanc coci ac pistoris moram boni consulo. mecum

1 varia ex uicria ut videtur B uictoria primo A | compr- ex compr- A || 5 his seclutit Haase tamquam dittographiam ante dis-. his distortis prop. Gronovius || 6 dissidens BA sed s finali post addita B | causa tamen p causatam B causa ta A¹ || 7 uitae pA uita B || 8 cultu se] culte p¹ | distinguunt sic BA || 9 sic se volunt separare scripsi: si (sic p ut videtur) uolunt separare BA¹p sed ut ra super additum sit atramento clariore. sic volunt se separare prop. Bartsch || 10 dispositiones (-iciones A) BA¹p: corr. Muretus || 11 spec care A spectare Bp: corr. Erasmus² || 12 ut p om. BA | retro Pincianus: recto BAp || 16 nitibus B¹p¹ ten super additum pallidiore atramento in B nitentibus A | remigantis pB¹ bu minus atrum super scr. in B remigantibus A || 18 inscriptio rubricata in BA, etiam littera initialis in A || 19 confectus s confestus BA || 20 habeo A || 21 in lectulossitudinem sed la super scr. atramento clariore B in lectulos lasitudinem A

enim de hoc ipso loquor, quam nihil sit grave, quod leviter excipias, † quod indignandum nihil <nisi> ipse indignando adstruas. non habet panem meus pistor: sed
 2 habet vilicus, sed habet atriensis, sed habet colonus. 5 'malum panem' inquis. expecta: bonus fiet. etiam illum tibi tenerum et siligineum fames reddet. ideo non est ante edendum quam illa imperat. expectabo ergo nec ante edam quam aut bonum panem habere coepero aut fastidire desiero. necessarium est parvo
 10 adsuescere: multae difficultates locorum, multae temporum etiam locupletibus et instructis ad voluptatem prohibentes occurrent. quidquid vult, habere nemo potest, illud potest, nolle quod non habet, rebus oblati
 15 hilaris uti. magna pars libertatis est bene moratus venter et contumeliae patiens. aestimari non potest, 4 quantam voluptatem capiam ex eo, quod lassitudo mea sibi ipsa adsuescit: non unctores, non balineum, non ullum aliud remedium quam temporis quaero. nam quod labor contraxit, quies tollit. haec qualiscumque
 20 cena adi<ti>ali iucundior erit. aliquod enim experi- 5 mentum animi sumpsi subito. hoc enim est simplicius et verius. nam ubi se praeparavit et indixit sibi patientiam, non aequae apparet, quantum habeat verae firmitatis: illa sunt certissima argumenta, quae ex tem-

2 quod indignandum BA quam indign. (ut coniecit Pincianus) s. quod secludi voluit Buecheler | nihil nisi ipse s nihil ipse BA¹. nihil si nihil ipse Haase, nihil nisi Bartsch. fort. traiciendum erit indignandum nihil, quod n ipse || 3 meus s meum BA | pistor A | sed (set A) habet vilicus BA || 5 etiam] iam Haase || 6 reddet A || 9 fastidire BA malum fastidire s || 10 locorum s colorumB¹ A¹ || 11 ad voluptatem scr. P. Thomas: aduobus optantem BA. adversus optata coni. Madrig, animi dotibus optata Io. Mueller, mitto conatus aliorum || 12 prohibentes liber Pinciani: prohibent et (-et A) BA || 17 unctores] un in ras. A || 19 quies tollit s qui extollit B quies tollit A || 20 adiali BA adiciali Erasm.¹ marg. | aliquod enim BA aliquando enim s. secludit verba Haase, aliquotiens coni. Weidner, aliquod denique Gertz || 22 patientiam sed i post t retusta manu super scr. A || 23 vere BA

pore dedit, si non [†]tum aecus molestias, sed placidus aspexit; si non excanduit, non litigavit; si quod dari deberet, ipse sibi non desiderando supplevit et cogitavit aliquid consuetudini suae, sibi nihil deesse. 6 multa quam supervacua essent, non intelleximus, nisi 5 deesse coeperunt. utebamus enim illis, non quia debebamus, sed quia habebamus. quam multa autem paramus, quia alii paraverunt, quia aput plerosque sunt! inter causas malorum nostrorum est, quod vivimus ad exempla nec ratione conponimur, sed consuetudine ab- 10 ducimur. quod, si pauci facerent, nollemus imitari, cum plures facere coeperunt, quasi honestius sit, quia frequentius, sequimur. et recti apud nos locum tenet 7 error, ubi publicus factus est. omnes iam sic peregrinantur, ut illos Numidarum praecurrat equitatus, ut 15 agmen cursorum antecedit: turpe est nullos esse, qui occurrentis via deiciant, aut qui honestum hominem venire magno pulvere ostendant. omnes iam mulos habent, qui crustallina et murrina et caelata magnorum artificum manu portent: turpe est videri eas te 20 habere sarcinas totas, quae e toto concuti possint. omnium paedagogia oblita facie vehuntur, ne sol, ne

1 si non tūm (*flexum m. rec. B tū A*) aecus **BA** si non tantum aequus ϵ . si modo tum aecus m. et pl. *Gertz*. si non tumidus *P. Thomas*, melius si non stomachosus (*stumacosus*) *Buecheler* | modestia sed **BA**: *corr. Windhaus*. molesta sed ϵ . molestiam sed *Erasm.*² molestias et *Gertz* || 2 noⁿ lit- *vetusta manu B* || 4 consuetudini suae ϵ consuetudine sua **B** et primo

A || 5 esset *manu vetusta BA* || 5—6 nisi deesse **BA** nisi cum deesse *ed. Mentel*. immerito igitur *ep. 63, 9 scripsi* nisi cum (*vel quom*) *libris obsecutus deterioribus, sed vide ep. 124, 11 extr.* || 13 recti ϵ retu **BA** || 15 praecurat **A** | aequit- **BA** || 16 nollos primo **A** || 17 occuretis in occurrentis *corr. B* | deiciant aut ϵ deiciantur ut **BA** || 19 crust- *scripsi*: cristillina **BA** crystallina ϵ . *cf. ep. 119, 3 et cod. Ambr. dial. V 40, 2. 3* | celata **BA** || 20 s. ta habere **A** || 21 totas **BA** *deletum m. rec. A*. solas *Windhaus et Gertz*. sarcinas, tuto quae concuti possint *Haupt* | e toto *Buecheler*: toto **BA** tuto ϵ || 22 pedag- **BA** | soluene sed e prior, nisi fortuitum sit punctulum, expuncta in **B** sol uene **A** sol uel ne fort. recte ϵ . sol neve *Schweighaeuser*. 'neve apud *Senecam*

frigus teneram cutem laedat: turpe est neminem esse in comitatu tuo puerorum, cuius sana facies medicamentum desideret. horum omnium sermo vitandus est: 8 hi sunt, qui vitia tradunt et alio aliunde transerunt. 5 pessimum genus horum hominum videbatur, qui verba gestarent: sunt quidam, qui vitia gestant. horum sermo multum nocet. nam etiam si non statim profecit, semina in animo relinquit sequiturque nos etiam cum ab illis discessimus, resurrecturum postea malum. quem- 9 admodum qui audierunt synphoniam, ferunt secum in 10 auribus modulationem illam ac dulcedinem cantuum, quae cogitationes impedit nec ad seria patitur intendi, sic adulatorum et prava laudantium sermo diutius haeret quam auditur. nec facile est animo dulcem sonum ex- 15 cutere: prosequitur et durat et ex intervallo recurrit. ideo cludendae sunt aures malis vocibus et quidem primis: quom initum fecerunt admissaeque insunt, plus audent. inde ad haec pervenitur verba: 'virtus et philo- 10 sophia et iustitia verborum inanum crepitus est. una 20 felicitas est bene vitae facere. esse, bibere, frui patrimonio, hoc est vivere, hoc est se mortalem esse meminisse. fluunt dies et irreparabilis vita decurrit: dubitamus sapere? quid iuvat [et] aetati non semper voluptates recepturae interim, dum potest, dum poscit, 25 ingerere frugalitatem? eo mortem praecurre et quid-

nusquam inveni *Ioehring de particulis (Pragae a. 1894) p. 51* || 1 tenerā **A** tenera **B** || 2 comitatu tuo *Buecheler*: comitatuo **BA** sed o expunctum **B** || 4 trans(s)erunt *scripsi*: transeunt **BA** transferunt 'vetus lectio *Pinc.*' *cf. 7 semina* || 5 horum *seclisit Muretus*, hominum *deleverunt alii* || 9 discensimus **A** || 10 synphoniam **BA** || 11 dulcedinem sed ut e prior ex i facta sit **B** | cantuumq; cogitationes **B** et fere **A** || 12 certa **A** || 13 parua **BA** | diutius sed i post u puncto superne et inferne notata **B** || 17 quam initium **BA**: *corr. Buecheler* | admissaequeinsunt (*in ex m*) **B** admissae quae insunt **A** || 20 re frui **B** refrui **A** || 23 sapere? quid iuvat aetati *Buecheler et ego*: quod (*quid* ϵ) iuvat sapere et aetati **BA**. paene scripsi quod iuvat, sapere. an hoc est sapere, [et] aetati | uoluptates sed p super additum m. rec. **BA** || 25 ingerere frugalitatem eo (*eos A*) mortem praecurre et **BA**. ingerere? frugalitate ergo

quid illa ablatura est, iam sibi †interere. non amicam habes, non puerum, qui amicae moveat invidiam; cottidie sobrius prodis; sic cenas tamquam ephemeridem patri adprobaturus: non est istud vivere, sed
 11 alienae vitae interesse. quanta dementia est heredis sui
 res procurare et sibi negare omnia, ut tibi ex amico inimicum magna faciat hereditas. plus enim gaudebit tua morte, quo plus acceperit. istos tristes et superciliosos alienae vitae censors, suae hostes, publicos paedagogos assis ne feceris nec dubitaveris bonam vitam
 12 quam opinionem bonam malle.' hae voces non aliter fugiendae sunt quam illae, quas Vlixes nisi alligatus praetervehi noluit. idem possunt: abducunt a patria, a parentibus, ab amicis, a virtutibus et inter spem †vitam misera nisi turpis inludunt. quanto satius est
 13 rectum sequi limitem et eo se perducere, ut ea demum sint tibi iucunda, quae honesta. quod adsequi poterimus, si scierimus duo esse genera rerum, quae nos aut invitent aut fugent. invitant ut divitiae, volup-

8 ss. cf. Catulli 5, 2 rumoresq. senum severiorum omnes unius aestimemus assis

mortem praecurre et *Madvig*. frugalitate ergo aliquem mortem praecurrere et *P. Thomas*, recte neuter || 1 iam sibi interere BA iam sibi interdicere *Erasm.*² iam tibi interverte *Madvig*. eo mortem praecurrere (sic s) et quidquid — est, iam sibi intercipere? *Buecheler*. eo mortem praecurre et quidquid — est, iam s(ine t)ibi interire ego || 2 amice BA || 3 cotidiae sed a expuncta A | prodis ex prouis B | caenas sed a expuncta A | ephimeredem BA || 5 heredes BA || 8 tua morte s tuamor A et primo B | supercilioso aliae vitae primo BA || 11 non aliter] hic desinit sextus decimus quaternio in BA, quorum uterque notam Q XVI adscripsit imo margini. restat complexus quattuor folia paulo exsuperans, cuius primum folium in BA a fugiendae incipit || 14—15 inter spem uitam misera nisi turpis inludunt B et primo A: in turpem vitam Sireniis (vocibus) turpius inlidunt *Herm. Saftien* et *Buecheler*. inter spem et vitam miseras et turpis illudunt temptavit *Madvig*, inter spem vitam miseram sibi parituris inludunt *Aem. Thomas* || 17 adsequi] d ex i vel t corr. B || 18 scierimus s fecerimus BA || 19 inuiten aut A | fugient sed i deletum BA | ut

tates, forma, ambitio, cetera blanda et adridentia, fugat labor, mors, dolor, ignominia, victus adstrictior. debemus itaque exerceri, ne haec timeamus, ne illa cupiamus. in contrarium pugnemus et ab invitantibus
 5 recedamus, adversus petentia concitemur. non vides, 14
 quam diversus sit descendendum habitus et ascenden-
 tium? qui per pronum eunt, resupinant corpora, qui in arduum, incumbunt. nam si descendas, pondus suum in priorem partem dare, si ascendas, retro abducere
 10 cum vitio, Lucili, consentire est. in voluptates descenditur, in aspera et dura subeundum est: hic inpellamus corpora, illic refrenemus. hoc nunc me existimas dicere, 15
 eos tantum perniciosos esse auribus nostris, qui voluptatem laudant, qui doloris metus, per se formidabiles
 15 res, incutiunt? illos quoque nocere nobis existimo, qui nos sub specie Stoicae sectae hortantur ad vitia. hoc enim iactant: solum sapientem et doctum esse amatorem. 'solus sapit ad hanc artem: aequae conbibendi et convivendi sapiens est peritissimus. quaeramus, ad
 20 quam usque aetatem iuvenes amandi sint.' nos ad illa 16
 potius aures derigamus: 'nemo est casu bonus. discenda virtus est. voluptas humilis res et pusilla est et in nullo habenda pretio, communis cum mutis animalibus, ad quam minima et contemptissima advolant. gloria

seclisit *Schweighaeuser*. sed vide ne fuerit invitant aut (i. autem) || 2 morbus pro mors coni. *Cornelissen* || 5 penitentia A || 6 ascend- BA sed a m. rec. B || 7 pronumeiIntre supiant A || 9 ascendas ex esc- corr. m. vetusta B || 11 aspera et dura s asperas et duras BA res ante asp- super scr. m. rec. B 'fortasse praestat asperas <res> et duras aut asperas et duras <res> s.' *Buecheler* || 14 dolores BA: corr. *Pincianus* | formidabiles (formidiab- A) res BA. formidabilis rei *Pincianus* contra *Senecae sententiam*, fallitur *Bartsch mus. Rh. XXIV p. 274* || 16 specie BA a post i rasa B || 18 sapit *Buecheler*: apte BA aptus s. aptus est *O. Rossbach*. cogitaram aptat et ad h. a., aequae || 19 conuiuendi B et primo A conuiuandi s || 20 post amandi sint additur haec graecae consuetudini data sint in s glossemate manifesto || 21 dirigamus (di|ri- A) BA || 23 praetio BA

vanum et volucre quiddam est auraque mobilius. pau-
 pertas nulli malum est nisi repugnanti. mors malum
 non est: quid quaeris? sola ius aecum generis hu-
 mani. superstitio error †insanandus est: amandos timet;
 quos colit, violat. quid enim interest, utrum deos neges
 17 an infames? haec discenda, immo ediscenda sunt: non
 debet excusationes vitio philosophia suggerere. nullam
 habet spem salutis aeger, quem ad intemperantiam me-
 dicus hortatur. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

CXXIII 1 'Possum multa tibi veterum praecepta referre, ni
 refugis tenuisque piget cognoscere curas.' non refugis
 autem nec ulla te subtilitas abigit. non est elegantiae
 tuae tam magna sectari †sicuti illud probo, quod
 omnia ad aliquem profectum redigis et tunc tantum
 offenderis, ubi summa subtilitate nihil agitur. quod ne
 nunc quidem fieri laborabo. quaeritur, utrum sensu
 comprehendatur an intellectu bonum? huic adiunctum

11 Verg. georg. I 176 s.

1 uanam A | volucre Schweighaeuser: uolue BA¹ sed ue de-
 letum B, in quo atile super scr. m. rec. uolubile s | aura quem
 sed m mutatum in In manu vetere B aura quem sed m deletum
 manu recenti A | mobilius s mobilib sed ut terminatio nunc
 scidula obiecta sit in B mobilib primo A || 3 quid BA quid sit s |
 sola ius BA. scilicet ius coni. Bartsch, potuit 'quid' quaeris 'illa?'
 ius | aecuum BA¹ aequum s. praetuli aecum || 4 insanandus BA¹
 infantis Pinciani 'exemplar Franciscanum' insanus s insanientis
 Schweighaeuser, insani Bartsch, insaniae vicinus Madvig, infandus
 Windhaus, infamans (malim infamantis) deos Io. Mueller || 5 an
 quid autem? cf. ep. 55, 2 adn. || 7 debes — philosophiae BA:
 corr. Muretus || 8 aeger s aequae BA¹ || 10 inscriptio epistulae
 rubricata est in BA || 11 Possumus (P rubro) A | ni ex m B ||
 13 elegantiae B et primo A || 14 tam BA tantum Pincianus |
 sicuti (sicut A) illud BA. sicut hoc, sic et illud vel sed et illud
 Schweighaeuser, sicut illud probo, ita et hoc probo, quod coni.
 Hermes. potius tam magna sectari secure. illud probo scriben-
 dum videtur cum Buechelero coll. Pers. III 61s. || 18 intellectum
 BA m expuncta B | v. huic adiunctum — (593, 1) non esse
 Senecae esse negavit Ruhkopf

est in mutis animalibus et infantibus non esse. qui-
 cumque voluptatem in summo ponunt, sensibile iudi-
 cant bonum, nos contra intellegibile, qui illud animo
 damus. si de bono sensus iudicarent, nullam volup-
 5 tatem reiceremus, nulla enim non invitat, nulla <non>
 delectat; et e contrario nullum dolorem volentes sub-
 iremus, nullus enim non offendit sensum. praeterea 3
 non essent digni reprehensione, quibus nimium voluptas
 placet quibusque summus est doloris timor. atqui in-
 10 probamus gulae ac libidini addictos et contemnimus
 illos, qui nihil viriliter ausuri sunt doloris metu. quid
 autem peccant, si sensibus, id est iudicibus boni ac
 mali, parent? his enim tradidistis adpetitionis et fugae
 arbitrium. sed videlicet ratio isti rei praeposita est: 4
 15 illa quemadmodum de beata vita, quemadmodum de
 virtute, de honesto, sic et de bono maloque constituit.
 nam apud istos vilissimae parti datur de meliore sen-
 tentia, ut de bono pronuntiet sensus, obtusa res et
 hebes et in homine quam in aliis animalibus tardior.
 20 quod si quis vellet non oculis, sed tactu minuta dis- 5
 cernere, subtilior adhuc acies nulla quam oculorum
 et intentior daret bonum malumque dinoscere. vides,
 in quanta ignorantia veritatis versetur et quam humi
 sublimia ac divina proiecerit, apud quem de summo,
 25 bono malo, iudicat tactus. 'quemadmodum' inquit 6

1 mutis s multis BA || 5 nulla non s nulla (in fine versus)
 BA || 6 delectat ex tel- B | sibiremus BA || 8 repraeh- BA ||
 9 adqui BA || 10 golae sed v super addita B || 13 fuge BA ||
 15 illa Haase: illi BA | de beata vita Madvig: debeat debita
 sed b in debita expuncta et v super addita BA. debeat vita ed.
 Mentel. || 16 constitui BA: correxit Haase || 17 meliores BA sed
 s expuncta B || 19 in (ante hom.) super scr. manus vetusta in B ||
 20 Quod si quis B et fere A quid si quis s | minnuta BA sed prius n
 transfossa est in B || 21 ad hoc BA adhuc s. cf. Aem. Thomas Hermae
 v. XXVIII p. 308 adn. | nulla BA. multo Madvig || 22 daret A
 deret sed in daret corr. manu recenti B. reformidaret coni.
 Madvig || 24 proiecerit sed e prius super additum manu recen-
 tiore B || 25 malo primo BA i supra o non nuper demum super-
 scriptum in B maloque s. asyndeton defendit Buecheler | inquit BA

'omnis scientia atque ars aliquid debet habere mani-
 festum sensuque comprehensum, ex quo oriatur et cre-
 scat, sic beata vita fundamentum et initium a mani-
 festis ducit et eo, quod sub sensum cadat. nempe vos
 a manifestis beatam vitam initium sui capere dicitis.' 5
 7 dicimus beata esse, quae secundum naturam sint. quid
 autem secundum naturam sit, palam et protinus ap-
 paret, sicut quid sit integrum. quod secundum naturam
 est, quod contigit protinus nato, non dico bonum, sed
 initium boni. tu summum bonum, voluptatem, infan- 10
 tia donas, ut inde incipiat nascens, quo consummatus
 8 homo pervenit. cacumen radicis loco ponis. si quis
 diceret illum in materno utero latentem, sexus quoque
 incerti, tenerum et imperfectum et informem iam in
 aliquo bono esse, aperte videretur errare. atqui quan- 15
 tulum interest inter eum, qui cum[que] maxime vitam
 accipit, et illum, qui maternorum viscerum latens onus
 est? uterque, quantum ad intellectum boni ac mali,
 aequè maturus est, et non magis infans adhuc boni
 capax est quam arbor aut mutum aliquod animal. 20
 quare autem bonum in arbore animalique muto non
 est? quia nec ratio. ob hoc in infante quoque non
 est, nam et huic deest. tunc ad bonum perveniet, cum
 9 ad rationem pervenerit. est aliquod inratione(al)e ani-
 mal, est aliquod nondum rationale, est rationale sed 25
 imperfectum: in nullo horum bonum, ratio illud secum
 adfert. quid ergo inter ista, quae rettuli, distat? in
 eo, quod inrationale est, numquam erit bonum. in eo,

1 adque BA || 2 conpraeh- BA || 3 manifesti in manifestis
 corr. B. fort. manifesto || 4 et ab eo s || 11 post ut una littera
 vel duae rasae in B || 13 s. 'alius habebat sexus quoq. incerti'
 Erasmus² p. 268: sexus quoque incepti BA || 16 quicumq. BA:
 corr. Erasm.² || 17 latens onus Erasm.²: latens unus B et primo
 A || 18 uterque s inter quae B et primo A || 19 adhuc BA u supra o
 manus rec. in B || 20 quam supra versum additum manu vetere B
 mutum s multum BA || 24 est aliquod in ratione (sic) animal
 bis scriptum BA || 25 nondum rationale ex nondum ratione B ||
 27 quaere tuli A

quod nondum rationale est, tunc esse bonum non
 potest. esse in eo, quod rationale est sed imperfectum,
 iam potest bonum, sed non est. ita dico, Lucili: 10
 bonum non in quolibet corpore, non in qualibet aetate
 5 invenitur et tantum abest <ab> infantia, quantum a
 primo ultimum, quantum ab initio perfectum. ergo nec
 in tenero, modo coalescente corpusculo est. quidni non
 sit? non magis quam in semine. hoc si dicas, aliquod 11
 arboris ac sati bonum novimus: hoc non est in prima
 10 fronde, quae emissa cum maxime solum rumpit. est
 aliquod bonum tritici: hoc nondum est in herba lac-
 tente nec cum folliculo se exerit spica mollis, sed
 cum frumentum aestas et debita maturitas coxit. quem-
 admodum omnis natura bonum suum nisi consummata
 15 non profert, ita hominis bonum non est in homine,
 nisi cum illi ratio perfecta est. quod autem hoc bo- 12
 num? dicam: liber animus, erectus, alia subiciens sibi,
 se nulli. hoc bonum adeo non recipit infantia, ut pue-
 ritia non speret, adulescentia inprobe speret: bene agitur
 20 cum senectute, si ad illud longo studio intentoque per-
 venit. si hoc est bonum, et intellegibile est. 'dixisti' 13
 inquit 'aliquod bonum esse arboris, aliquod herbae:
 potest ergo aliquod esse et infantis.' verum bonum
 nec in arboribus nec in mutis animalibus: hoc, quod
 25 in illis bonum est, precario bonum dicitur. 'quod est?'
 inquis. hoc, quod secundum cuiusque naturam est.
 bonum quidem cadere in mutum animal nullo modo

2 esse Buecheler addidit, in eo, quod rationale est
 Schweighaeuser. sed in eo quod est rationale s om. BA ||
 3 potest BA potest esse s || 4 in quolibet aetate A || 5 ab
 omisit B et primo A || 7 in tenero ac modo coalescente con-
 Madvig || 8 in semine hoc esse dicas. aliquod scr. Haase, in
 semine. hoc sic discas prop. Windhaus, in semine. hoc ut
 scias Madvig || 12 folliculosae exerit BA || 14 naturam BA sed
 m expuncta B || 16 illi s illa BA || 19 adolesc- BA || 21 si hoc et
 bonum et BA: corr. O. Rossbach || 22 inquit BA || 25 praecatio B
 praecatio A manu recenti corr. in precario BA, margini signum
 Z adscriptum B || 26 iniquis A

potest: felicioris meliorisque naturae est. nisi ubi ra-
 14 tioni locus est, bonum non est. quattuor hae naturae
 sunt, arboris, animalis, hominis, dei: haec duo, quae
 rationalia sunt, eandem naturam habent, illo diversa
 sunt, quod alterum immortale, alterum mortale est. ex 5
 his ergo unius bonum natura perficit, dei scilicet,
 alterius cura, hominis. cetera tantum in sua natura
 perfecta sunt, non vere perfecta, a quibus abest ratio.
 hoc enim demum perfectum est, quod secundum uni-
 versam naturam perfectum. universa autem natura 10
 rationalis est. cetera possunt in suo genere esse per-
 15 fecta. in quo non potest beata vita esse, nec id pot-
 est, quo beata vita efficitur, beata autem vita bonis
 efficitur. in muto animali non est beata vita <nec
 id, quo beata vita> efficitur, in muto animali bonum 15
 16 non est. mutum animal sensu comprehendit praesentia.
 praet(er)itorum reminiscitur, cum id incidit, quo sen-
 sus admoneretur: tamquam <e>quos reminiscitur viae,
 cum ad initium eius admotus est. in stabulo quidem
 nulla illi viaest quamvis saepe calcatae memoria [est]. 20
 tertium vero tempus, id est futurum, ad muta non
 17 pertinet. quomodo ergo potest eorum videri per-
 perfecta natura, quibus usus perfecti temporis non est?
 tempus enim tribus partibus constat, praeterito, prae-

3 di BA || 3—4 haec duo, qua rationalia s. con. Theod.
 Matthias || 4 illa diversa BA: corr. Schweighaeuser || 6 scilicet
 seclisit Haase || 7 tam in sua BA: corr. Schweighaeuser. tamen
 sua Buecheler in sua 'vetus lectio Pinc.' || 13 quo s. quod BA ||
 14 s. nec id quo beata vita s. om. BA || 15 efficitur ergo (vel igitur)
 in muto s. || 16 sensu s. sensum B sensu A || 17 praetitorum BA |
 cūcum sed cū expunctum B. scripserim cum in id | quos BA
 sed s. expunctum B, m. rec. deletum A || 18 admoneretur BA sed re
 deletum m. rec. A | equus s. equos O. Rossbach: quos BA | remini-
 scitur tam in fine versus quam in proximi principio scriptum B
 bis exaratum etiam A || 19 admotum est BA: corr. Erasmus² ||
 20 viaest BA viae 'vetus lectio Pinc.' | memoria s. Buecheler: me-
 moriae s. sed e paenultima expuncta B memoria e A || 21 verba
 tertium vero — (21) non pertinet post occursum (597, 4) traici iubet
 Bartsch

sente, venturo. animalibus tantum quod gravissimum
 est intracursum datum praesens. praeteriti rara me-
 moria est nec umquam revocatur nisi praesentium
 occursum. non potest ergo perfectae naturae bonum in 18
 5 imperfecta esse natura, aut si natura talis [habet]
 hoc habet, habent et sata. nec illud nego, ad ea,
 quae videntur secundum naturam, magnos esse mutis
 animalibus impetus et concitatos, sed inordinatos ac
 turbidos. numquam autem [aut] inordinatum est bo-
 10 num aut turbidum. 'quid ergo?' inquis 'muta animalia 19
 perturbate et indisposite moventur?' dicerem illa per-
 turbate et indisposite moveri, si natura illorum ordinem
 caperet: nunc moventur secundum naturam suam. per-
 turbatum enim id est, quod esse aliquando et non per-
 15 turbatum potest; sollicitum est, quod potest esse se-
 curum. nulli vitium est, nisi cui virtus potest esse:
 mutis animalibus talis ex natura sua motus est. sed 20
 ne te diu teneam, erit aliquod bonum in muto ani-
 mali, erit aliqua virtus, erit aliquid perfectum, sed nec
 20 bonum absolute nec virtus nec perfectum. haec enim
 rationalibus solis contingunt, quibus datum est scire
 quare, quatenus, quemadmodum. ita bonum in nullo
 est, nisi in quo ratio. quo nunc pertineat ista dispu- 21
 tatio quaeris, et quid animo tuo profutura sit? dico:
 25 et exercet illum et acuit et utique aliquid acturum
 occupatione honesta tenet. prodest autem etiam quo

1 breuissimum s. || 2 intra cursū B intracursum A primo.
 'si non transcurritur' intellegit Buecheler in transcursu s. || 4 per-
 faete sed e supra t vetusta manu A || 5 s. si naturalia habet. hoc
 habet. habent et sata B et nisi quod punctum post alterum habet
 omisit A: corr. Buecheler. si muta animalia habent hoc, habent
 et sata Haase || 9 aut seclisit Bartsch || 11 dicerem illa s. dicere
 illa B et primo A || 12 moue in moueri corr. B m. vetusta moueri A ||
 18 erit aliquod Bartsch: erit aliquando BA. aliquod erit Erasm.² ||
 20 bono sed v supra o alterum manu satis antiqua B bonum A ||
 21 rationalibus s. rationabilibus BA cf. Gertzi adn. in dial. VII
 13, 5 | scire si quare sed si expunctum B || 25 illum] nisi casu
 ortum sit punctum, l prior expuncta est in B || 26 honestatem
 et BA sed in honestatenet corr. B | quo BA quod s. fort. quom

moratur ad prava properantes. et illud dico: nullo modo prodesse possum magis, quam si tibi bonum tuum ostendo, si te a mutis animalibus separo, si cum
 22 deo pono. quid, inquam, vires corporis alis et exerces? pecudibus istas maiores ferisque natura concessit. quid
 excolis formam? cum omnia feceris, a mutis animalibus decore vinceris. quid capillum ingenti diligentia comis? cum illum vel effuderis more Parthorum vel Germanorum modo vinxeris vel, ut Scythae solent, sparseris, in quolibet equo densior iactabitur iuba, horrebit in
 23 leonum cervice formonsior. cum te ad velocitatem paraveris, par lepusculo non eris. vis tu relictis, in quibus vinci te necesse est, dum in aliena niteris, ad bonum reverti tuum? quod est hoc? animus scilicet emendatus ac purus, aemulator dei, super humana se
 24 plurimum crescere? tunc beatum esse te iudica, cum tibi ex <ea> gaudium omne nascetur, cum visis, quae
 homines eripiunt, optant, custodiunt, nihil inveneris, non dico quod malis, sed quod velis. brevem tibi formulam dabo, qua te metiaris, qua perfectum esse

1 properante (sed e ultima expuncta et i super addita B) sed BA: correxit Madvig. fort. verum est properantis cf. dial. IX 3,3 | sed illud s sed illum BA. sed et illud Schweighauser || 2 possum s possunt BA || 3 mutis s multis BA || 4 exerces A ex eierces B. margini corruptelae ut videtur signum adpositum B || 5 istas s ista BA || 6 omnia BA sed om supra versum manu satis antiqua B || 7 capillum s eapillum BA || 8 effuderis s effund- BA sed n transfossa A | Germanorum nodo vinxeris frustra Pincianus || 9 ut super additum manu veteri B | scytae BA || 10 aequo BA || 11 formonsior primo BA, deleta est n manu recenti in B, rasa in A || 12 relictis ex relictus radendo factum B relictus sed u transfossa et i super scripta manu recenti A || 17 an (hanc s) tu ad suum finem hanc BA || 18 euocas BA sed s atramento pallidior B evoca s. meliorum librorum scripturam reposuit Buecheler || 20 tibi ex ea s tibi ex BA sed ex punctis notatum B tibi ex te 'vetus lectio Pinc.' | uis BA in his s in istis scr. Haase

iam sentias: tunc habebis tuum, cum intelleges infelicissimos esse felices. VALE.

L. ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM EPISTVLAR.
 EXPLICIT LIB. XX.

1 infelicissimos sed o ex u corr. B || 2 post VALE subscriptio binis versibus solitoque atramento legitur in BA sed et VALE et ipsa subscriptio rubro refecta in A || 3 AD LVCIVM EPISTVLAR A || 4 post xx. quod additur incipit in B. omisit A

SENECAE AD LVCILIVM LIB. XXII.

² Mihi de omni eius ingenio deque omni scripto iudicium censuramque facere non necessum est; sed quod de M. Cicerone et Q. Ennio et P. Vergilio iudicavit, ea res cuiusmodi sit, ad considerandum ponemus. ⁵ in libro enim vicesimo secundo epistularum moralium, quas ad Lucilium composuit, deridiculos versus Q. Ennium de Cethego, antiquo viro, fecisse hos dicit: 'is dictust ollis popularibus olim, qui tum vivebant homines atque aevum agitabant, flos delibatus populi ¹⁰ ⁴ Suadae<que> medulla.' ac deinde scripsit de isdem versibus verba haec: 'admiror eloquentissimos viros et deditos Ennio pro optimis ridicula laudasse. Cicero ⁵ certe inter bonos eius versus et hos refert.' atque id etiam de Cicerone dicit: 'non miror' inquit 'fuisse, qui ¹⁵ hos versus scriberet, cum fuerit, qui laudaret; nisi forte Cicero, summus orator, agebat causam suam et volebat hos versus videri bonos.' postea hoc etiam ⁶ didit insulsissime: 'aput ipsum quoque' inquit 'Ciceronem invenies etiam in prosa oratione quaedam, ex ²⁰ quibus intellegas illum non perdidisse operam, quod ⁷ Ennium legit.' ponit deinde, quae apud Ciceronem reprehendat quasi Enniana, quod ita scripserit in libris

⁸ Enn. poesis rel. p. 46 Vahl. || ¹³ Cic. Brut. 15, 58 ||

² Gellius n. A. XII 2, 2 ss. H. | eius] sc. Annaei Senecae || ⁹ dictust ollis Gronovius: dictus tollis codd. Gell. dictus codd. Bruti || ¹⁰ agebant codd. Bruti || ¹¹ suadaeque medulla codd. Bruti suada medulla codd. Gell.

de re publica: 'ut Menelao Laconi quaedam fuit suavi- loquens iucunditas', et quod alio in loco dixerit: 'brevi- loquentiam in dicendo colat.' atque ibi homo nugator ⁸ Ciceronis errores deprecatur, et 'non fuit' inquit 'Cice- ⁵ ronis hoc vitium, sed temporis; necesse erat haec dici, cum illa legerentur'. deinde adscribit Ciceronem haec ⁹ ipsa interposuisse ad effugiendam infamiam nimis la- scivae orationis et nitidae. de Vergilio quoque eodem ¹⁰ in loco verba haec ponit: 'Vergilius quoque noster ¹⁰ non ex alia causa duos quosdam versus et enormes et aliquid supra mensuram trahentis interposuit quam ut Ennianus populus agnosceret in novo carmine ali- quid antiquitatis.' sed iam verborum Senecae piget; ¹¹ haec tamen inepti et insubidi hominis ioca non praeter- ¹⁵ ibo: 'quidam sunt' inquit 'tam magni sensus Q. Ennii, ut licet scripti sint inter hircosos, possint tamen inter unguentatos placere.' et cum reprehendisset versus, quos supra de Cethego posuimus: 'qui huiuscemodi' inquit 'versus amant, liqueat tibi eosdem admirari et ²⁰ Soterici lectos.' dignus sane Seneca videatur lectione ¹² ac studio adolescentium, qui honorem coloremque ve- teris orationis Soterici lectis compararit quasi minimae scilicet gratiae et relictis iam contemptisque. audias ¹³ tamen commemorari ac referri pauca quaedam, quae ²⁵ idem ipse Seneca bene dixerit, quale est illud, quod in hominem avarum et avidum et pecuniae sitientem dixit: 'quid enim refert, quantum habeas? multo illud plus est, quod non habes.'

¹ Cic. de re p. V 9, 11 Muell.

¹⁶ an tamen et inter? || ¹⁸ huiusmodi codex Petavianus || ²² comparavit Haase

INDEX NOMINVM

COMPOSUIT

CAROLVS KALBFLEISCH

Litteris obliquis scripta sunt ea nomina quae in ipsis epistulis non inveniuntur
* stellula praefixa est eis locis quibus ipsum nomen deest

Academici 89, 3 || A. veteres
beatum quidem esse etiam
inter cruciatus fatentur, sed
non ad perfectum 233, 14 ||
A. qui novam induxerunt
scientiam, nihil scire 359,
23 || grammatici Homerum
faciunt A. omnia incerta
dicentem 349, 1
L. Accius: quantum apud
Ennium et A. verborum si-
tus occupaverit 166, 10
Achaia 481, 14 || quotiens A.
urbes uno tremore cecide-
runt 385, 4 || in A. clarissi-
marum urbium iam funda-
menta consumpta 385, 17
Acherusius lacus 157, 10
Achilles: Achillis nomen 83,
7 || annos Achillis inquirere
349, 11 || Achillen (Verg.)
Achiui 83, 11 [490, 11
Acilius Buta praetorius
quam vitam egerit 583, 19 ss.
Aebutius Liberalis Lugdu-
nensis 382, 11 383, 11 386, 15
Aegaeum mare 366, 7
Aegialus diligentissimus pa-
ter familiae, Scipionis Afri-
cani agri possessor 334, 8
336, 6
Aegyptii: latronum more
quos *φιλήτας* A. vocant 146, 1
columnae ex Aegyptiis ha-
renis advectae 543, 27
Aegyptus 231, 8
L. Aelius Seianus homo per-
niciosus 156, 10
Q. Aelius Tubero frugalitatis
exemplum 487, 7 572, 10 ||
Tuberonis lignei lecti vasa-
que fictilia in cena publica
443, 20 444, 6 453, 8
M. Aemilius Lepidum C.
Caesar iussit Dextro tribuno
praebere cervicem 7, 18 ||
M. Lepidi philosophum Ari-
stonem 87, 19 v. animadv.
Gruteri
Mam. Aemilius Scaurus de
Aristone philosopho 87, 22
Aeneas: de Aeneae matre
vera quaeritur in Didymi
libris 358, 5 || (Verg.) 61, 6
302, 20
Aethiops minimus elephan-

INDEX NOMINVM

603

tum iubet subsidere in ge-
nua et ambulare per funem
330, 10
Aetnam unicum dixerunt
Messala et Valgius 142, 19 ||
Aetnam consumi et sensim
subsidere colligunt quidam
284, 7 286, 9 || Lucilius Aet-
nam descripturus 285, 3 17
Africa 72, 18 22 231, 9 14
308, 4 420, 29 541, 10 ||
Africae deserta 421, 9 ||
Africae solitudines 490, 18
columnae ex Africae soli-
tudinibus advectae 543, 27
Africanus 330, 16 509, 8.
cf. P. Cornelius Sc. A. maior
Agamemnon 204, 16
Agrippa v. Vipsanius
Albanum Senecae 586, 20
Albinovanus: Peto A. fa-
bulator elegantissimus de
S. Papinio 585, 10
Alburnus (Verg.) 165, 18
Alexander Macedonum rex
discere geometriam coeperat
388, 4 || agebat infelicem A.
furor aliena vastandi 420, 8 ||
post Dareum et Indos pau-
per 564, 24 || Clitum trans-
fodit 313, 20 || victor tot
regum irae tristitiaeque suc-
cumbens 532, 1 || Alexan-
dri intemperantia bibendi
condidit 314, 16 || dicta 152,
19 178, 10
Alexandriam aut si quod
est frequentius laetiusve so-
lum 476, 25
Alexandrinae naves 269, 16
20 270, 5 || Alexandrina mar-
mora 331, 26
Alpes 143, 25 442, 20
Anacharsis, inquit (Posido-
nius), invenit rotam figuli
377, 21 Anacharsin 377, 25
Anacreon libidinosior an
ebriosior vixerit in Didymi
libris quaeritur 358, 6 [13
Anci pater nullus dicitur 508,
Annaeus Seneca pater 275, 17 ||
philosophiam oderat 505, 27
L. Annaeus Seneca 218, 13 ||
nausiator *150, 14 ss. || mala
valetudine *153, 16 ss. *275,
11 ss. || apud Sotionem philo-
sophum puer sedit *137, 10 ||
causas egit *137, 11 || ex At-
tali disciplina ei quaedam
permansere *503, 21 ss. ||
abstinere animalibus coepit
*505, 20 ss. || quomodo de-
sierit *505, 24 ss. || moralem
philosophiam volebat com-
plecti *494, 1 ss. *499, 17 s.
*515, 11
Annaeum Serenum immo-
dice fleuit Seneca 186, 26 ||
Anonymi 15, 10 [187, 6
antiquos poeta fr. 1 p. 137
Baehrens... 475, 14
fr. 24 p. 359 Baehr. ... 270, 4
poet. L. min. III p. 61 Baehr.
(v. adnot. Buecheleri)...
542, 20
trag. Rom. fr. XV p. 276
Ribbeck³... 291, 3 s.
trag. Rom. fr. LV p. 289
Ribbeck³... 290, 23
trag. Gr. fr. adesp. 181, 1
Nauck²... 545, 3
trag. Gr. fr. adesp. 461 Nauck²
... 545, 4 ss.
com. Rom. fr. LXIV p. 147
Ribbeck³... 23, 19
com. Rom. fr. LXV. LXVI
p. 147 s. Ribbeck³... 502,
18 ss.
com. Rom. fr. LXVII p. 148
Ribbeck³... 501, 22
com. Rom. fr. LXVIII p. 148
Ribbeck³... 415, 6

- com. Rom. fr. LXXII p. 149
Ribbeck³... 423, 13
- Antipater Stoicus aliquid se
tribuere dicit externis, sed
exiguum admodum 390, 23 ||
ait Posidonius hoc sophisma
sic ab A. refelli 346, 12 23
- M. Antonium perdidit ebrie-
tas et Cleopatrae amor 314,
26 || 304, 12
- M. Apicius homo gulosus ae-
tate Tiberii 435, 8 12 572, 11
- Apion grammaticus de prin-
cipio Iliadis 358, 21
- Appius v. *Claudius*
- Apuliae deserta 338, 2
- Archidemus *Tarsensis* 573, 19
- Ardea 387, 20 [491, 16
- Ardeatinus: in Ardeatino
- Argi: en impero Argis (poeta
trag.) 290, 24
- Argolicus: urbes Argolicas
(Verg.) 484, 6
- Aristarchi notae 358, 16
- Ariston Chius supervacuas
esse dixit naturalem et ra-
tionalem partem philoso-
phiae et contrarias. mora-
lem quoque circumcidit 363,
28 || eam partem philoso-
phiae, quae dat propria cui-
que personae praecepta, le-
vem existimat 403, 25 408, 6 ||
dicta 105, 3 543, 23
- Aristonem M. Lepidi philo-
sophum, qui in gestatione
disserebat 87, 20
- Aristoteles plus ex moribus
quam ex verbis Socratis
traxit 12, 11 || de specie et
genere 167, 15 || A. putat
causam tribus modis dici.
quarta quoque accedit 191, 5 ||
formam idos vocat 191, 8 ||
haec quae ab A. et Platone
ponitur turba causarum 193, 6
- Armenia 421, 1
- L. Arruntius qui historias
belli Punici scripsit 538, 18
539, 2
fr. 1—7 p. 238 s. Peter...
538, 22 ss. [425, 21
- Asclepiadis *Bithyni* secta
- Asellius ait tractim dicere
P. Vinicium 114, 3
- Asia 152, 21 421, 1 || quotiens
Asiae urbes uno tremore
cecidere 385, 4
- C. Asinius Gallus: quotiens
aliquos amicitiae Asinii Galli
meruerant 156, 9
- C. Asinius Pollio: compo-
sitio eius salebrosa et exi-
liens 465, 2 || omnia apud P.
cadunt exceptis paucissimis
465, 4 || A. P. praepositur
Fabiano 465, 17
- Athenae 173, 5 287, 19 369,
11 420, 11 483, 16
- Athenodorus: de cupidita-
tibus dictum 25, 2
- M. Atilius Regulus 213, 21
215, 1 233, 11 453, 3 539, 11
- Atriden (Verg.) 490, 10
- Attalus philosophus Stoicus
Senecae magister 19, 17
185, 2 215, 16 241, 6 298, 7
500, 6 503, 9 506, 4 520, 17
522, 6 cf. 271, 2 ss. cum adnot.
- Atticus v. Pomponius A.
- Aufidius Bassus semper in-
firmi corporis, in conspectu
mortis hilaris 89, 23 90, 10 16
91, 1 92, 5
- Augustus v. *Iulius Caesar* A.
- Babae vita stulta 43, 2
- Baiae 142, 24 143, 11 145,
5 21 157, 14 18 163, 2
- Baiana regio 145, 9
- Bassus v. Aufidius

- Bellerophontes Euripideus
545, 19
- Brutus v. *Iunius B.*
- Buccillus (Rufillus Horatii)
'pastillos B. olet' 334, 2 4
- Buta v. Acilius
- Caecilius faenerator durus
558, 20
- Q. *Caecilius Metellus Numidi-*
cus exilium fortiter tulit 71, 2
- Q. *Caecilius Metellus Pius* Sci-
pio Cn. Pompei socer ferro se
transverberavit 72, 17 231, 14
- Caelianum illud 'o tristes
ineptias' 531, 13*)
- Caesar v. *Iulius*
- Caesareanas opes 442, 24
- Caesonius vel *Caesennius* Ma-
ximus Senecae amicus 336,
19 [listus
- Callistus v. *C. Iulius Cal-*
L. Calpurnius Piso urbis
custos sub Tiberio, Thraciae
praepositus ab Augusto,
homo ebriosus 312, 3 12
- Calvisius Sabinus homo di-
ves, sed stultus 83, 3 23 28
- Calvus v. *Licinius* Calvus
- Cambyzes furiosus magnos
exercitus habuit 330, 20
- Campania 269, 19 312, 10 ||
Lucilii patria 137, 4 157, 25
- Campaniae fomenta Hanni-
balem enervaverunt 143, 26
- Candaviae deserta 96, 20
- Canopus deversorium vitio-
rum 143, 10 11
- Capitolium: Tubero pauper-
tatem dignam Capitolio iudi-
cavit 453, 8 443, 23 || (Verg.)
- Capreae 270, 3 [61, 6
- Carthago 72, 23 331, 19
- C. Cassius Caesaris inter-
fector homo sobrius 311, 23
- Cassio Chaereae praestitit
cervicem C. Caesar 7, 19
- Cato v. *Porcius*
- Catoniana sententia (p. 79
Iord.) 410, 26 || creditorem
Catonianum illum (ibid.)
- Catulus v. *Lutatius* [563, 7
- Centauri 169, 5
- Cerberus 74, 26
- Cethegus v. *Cornelius C.*
- Chaerea v. *Cassius Ch.*
- Chalybes (Verg.) 341, 23
- Charino magistratu (ol. 118, 1
a. 308/7 a. Chr.) ad Polyae-
num scripsit epistulas Epi-
curus 51, 22
- Charondae leges 369, 14
- Charybdis 37, 13 96, 21
124, 7 283, 21 23
- Chelidon unus ex Cleopatrae
molibus 340, 16
- Chimaera 527, 2
- Chius Aristo 363, 29
- Chrysippus 100, 3 487, 10
510, 21 || Chrysippi distinctio
21, 16 || inter Cleanthem et
discipulum eius Chr. non
convenit, quid sit ambulatio
530, 11 13 15 || Zenones et
Chrysippi 65, 27
- Chrysippus noster 159, 16**)
- Cicero v. *Tullius C.*
- Cimber v. *Tillius*
- Cimbri 421, 8

*) hoc ad Rufum oratorem spectare videtur Buechelero et
Henseo. Caecilianum vulgo scribunt referentes ad Statium comi-
cum (fr. XXXI * p. 92 Ribb.³)

**) 'Stoicum puto dici eiusque aliquem de salutatione libel-
lum dictumve respici' Buecheler

- Claranus condiscipulus Senecae 196, 23 197, 8 17
 Appius *Claudius Caecus*: ad Appium usque redeunt (ex alieno saeculo verba petentes) 537, 19
 Cleanthes 100, 3 101, 8 19 189, 26 || Zenonem expressit 12, 8 || aquam traxit 122, 12 discipulus eius Chrysippus 530, 11
   fr. 43 Pearson.... 530, 12
   " 50 " 502, 4
   " 91 " 498, 25
   " 92 " 404, 14
 Cleopatrae amor Antonium perdidit 315, 2 || Chelidon, unus ex Cleopatrae mollibus 340, 17 [313, 21
 Clitum transfodit Alexander Clodiani iudices 447, 2
 P. Clodius reus erat ob adulterium cum Caesaris uxore commissum 446, 1 || conciliaturas exercebat in ipsa causae dictione 447, 27 || omne tempus Clodios feret 448, 1
 Cocles v. Horatius C.
 M. *Cornelius Cethegus*: deridiculos versus Q. Ennium de C. fecisse 600, 8
 Cossum *Cornelium Lentulum* urbis praefectum fecit Tiberius 312, 12 18
 Cornelii 333, 1 || Scipiones 72, 22 226, 24
 P. *Cornelius Scipio Africanus maior* 78, 19 338, 12 || Enniani versus de A. 509, 8 12 || Literni exulabat 145, 5 || Sc. A. villa 330, 16 24 331, 7 8 18 332, 11 333, 9 18
 P. *Cornelius Scipio Africanus minor* qui Numantiam cludit 200, 14 || Laelii cum suo Sc. concordia 443, 19
 Cornelius Senecio eques Romanus Senecae amicus subito decessit 467, 7 13
 Cornelius Severus Aetnam descripsit 285, 7
 L. *Cornelius Sulla* 26, 6 Sullae reditum suum negavit Rutilius 71, 4
 Ti. Coruncanius: ad C. usque redeunt (ex alieno saeculo verba petentes) 537, 19
 Crassus v. *Licinius Cr.*
 Crates Stilbonis auditor 24, 5 9
 Croesus qua aetate servire coeperit 131, 1
 Cumae 155, 22
 Curio v. *Scribonius C.*
 M'. Curius *Dentatus* 572, 9
 Cyllenius (Verg.) 351, 10
 Cynici 89, 3 || obvios monuerunt 86, 21
 Cypron vastaverunt terrae motus 385, 6
 Cyrenaici naturalia cum rationalibus sustulerunt 363, 22 || in quinque partes moralia dividunt 363, 24
 Daedalus serram commentus est 371, 14
 Dahae: si quid ultra D. bellicosum iacet 238, 17
 Dareus 420, 18 564, 23 || Darei mater 131, 2
 December mensis 49, 17 22
 P. Decius *Mus* se pro re publica devovit 214, 4 || alter paternae virtutis aemulus 214, 6
 Demetrius *Cynicus* quomodo vixerit 58, 22 183, 15 || Demetrium secum circumferabat Seneca 183, 10 || dicta eius 215, 10 388, 24

- Demetrius Poliorcetes 22, 22
 Democritus diu videbatur furere 287, 9 || invenisse dicitur fornicem 378, 6 10 11 || (fr. 120 Nat.) 15, 8
 Dextro tribuno praebere cervicem Lepidum iussit C. Caesar 7, 19
 Didymus grammaticus quattuor milia librorum scripsit 358, 2
 Diogenes *Cynicus* 86, 20 || qua aetate servire coeperit 131, 2 || fregit calicem 371, 14
 Dorica lingua 273, 7
 Dossenni monumento inscriptus titulus 362, 16 s.
 Drusus Caesar v. *Iulius*
 Drusus Libo v. *Scribonius L.*
 Eleates Zenon 359, 21
 Ennianus: Ennianos versus de Africano scriptos (p. 163 Vahlen) 509, 7 || Enniana apud Ciceronem 600, 23 || Ennianus populus 601, 12
 Q. Ennius: quantum apud E. verborum situs occupaverit 166, 10 || Q. Ennium deridiculos versus de Cethego fecisse (p. 46 Vahl.) 600, 7 13 22 || de Africano (p. 163 V.) 509, 12 15 s. || epigramma Enni 509, 18 || magni sensus Q. Ennii 601, 15
 Ephesus 476, 25
 Epicureus 133, 18 || Epicureas voces 218, 14 || Epicuream cantilenam (de inferis, fr. 341 V.) 74, 21 || Epicureum illud chaos 241, 19 || Epicureum faciunt Homerum grammatici 348, 25 || Epicurei (fr. 242 V.) 363, 15
 Epicurus 12, 14 51, 18 59, 2 62, 1 6 99, 17 21 127, 16 288, 1 2 295, 1 cf. *379, 2 ss.
   fr. 132 V. 60, 12 18 28
   " 133 " 64, 15
   " 135 " 61, 15
   " 138 " 210, 4 13 397, 1
   " 158 " 51, 18
   " 158 p. 346 V. *50, 24
   " 174 V. 18, 4 7 22, 19 23, 10
   " 175 " 19, 28
   " 187 " 88, 26 89, 1
   " 188 " 287, 17
   " 192 " 146, 12 27
   " 199 " 17, 9 14 16
   " 200 " 8, 13
   " 201 " 45, 19
   " 205 " 81, 18
   " 206 " 58, 19
   " 208 " 15, 14
   " 209 " 78, 23
   " 210 " 27, 2
   " 211 " 78, 7 9
   " 434 " 209, 8
   " 446 " *277, 2
   " 449 " 209, 24 210, 9
   " 474 " 23, 10
   " 475 " 3, 23
   " 477 " *8, 12 84,
   " 479 " .... 49, 6 [4 ss.
   " 484 " 52, 21
   " 491 " *42, 19
   " 493 " 69, 16
   " 494 " 35, 5 15
   " 495 " (10 Wotke) 66, 12 18
   " 496 " 75, 24
   " 497 " 76, 2
   " 498 " 75, 28
   " 503* " 93, 8 24
   " 508 " 324, 7
   " 522 " .... 86, 7 s.

- fr. 531 V. 449, 10 16
 „ 532 „ 448, 20
 „ 542 „ 55, 21
 „ 601 „ 202, 1 5
 „ 215, 19
 „ 602 „ 78, 2 7
 „ 9 Wotke 30, 15 19 21
 „ 25 „ 8, 12
 „ 60 „ 66, 18
 sent. 15 30 p. 74 78 V. *46, 1
 epist. III p. 63, 19 V. ... 40, 6
 Eretrici 359, 23
 Euripides Phoen. 479. *140, 1
 Danaes fr. 324 N. ². 545, 9
 14 16
- Fabianus v. Papirius
 Fabios totum rei publicae
 bellum in unam transferen-
 tes domum 307, 1
 Q. Fabius Maximus 333, 1
 Fabricius divitias imperator
 reiecit, censor notavit 453, 7
 568, 16 27 572, 10
 Favonius 157, 17
 Februario mense 336, 1
 Felicio Philoſiti Senecae vi-
 lici filius 28, 13
 Fenestella fr. 6* p. 272 Peter
 508, 22
 Flaccus v. Horatius Fl.
 Flaccus Lucilii amicus 183, 21
 Florales ioci nudandarum
 meretricum 447, 18
- Gallia 383, 6
 Gallica auxilia Caesaris 443,
 Gallio v. Iunius G. [4
 Gallus v. Asinius G.
 Gargonius Horatii 334, 3
 Geminus v. Varius
 Genius 517, 2 535, 1 cf. 28, 5
 377, 3 434, 27
 Germania 106, 4
 Germani 226, 6 598, 8
 Gigantes 169, 5
- Gracchus v. Sempronius
 Graecia 287, 24 358, 22 369,
 17 420, 9
 Graecinus v. Iulius Gr.
 Graecus 42, 18 153, 19 176,
 17 184, 8 261, 8 302, 26
 545, 1 || Graeci 101, 2 114, 13
 165, 15 168, 9 169, 18 294,
 22 303, 11 346, 14 353, 23
 362, 13 391, 1 420, 17 423, 9
 425, 22 487, 8 533, 14
 Grai (Verg.) 162, 6 165, 20
 Graius mons 96, 20
- Hadria 366, 7 [10
 Hannibal 143, 24 144, 5 331,
 Harpaste uxoris Senecae fa-
 tua 140, 15
 Q. Haterius orator celebra-
 rimus 114, 8
 Hecato fr. 25 Fowler. 10, 14
 „ 26 „ 12, 18
 „ 27 „ 19, 10
 Hecuba 131, 1 349, 9
 Helena 349, 9
 Helles pontus (poet. trag.)
 290, 25
 Hephaestion regio Lyciae
 284, 18
 Heraclitus fr. 81 Byw. 171, 3
 „ 120 „ 29, 16
 Herculanus seyphus 314,
 20 || nodus H. 346, 5
 Hercules 420, 19
 Hermarchus Epicureus 12, 13
 100, 5 146, 26
 Hesiodus 83, 14 349, 7
 Hiero rex Syracusanorum 538,
 23
 Hippocrates 425, 20 || (Aphor.
 VI 28 29 [IV p. 570 L.] cf.
 Gal. XVIII 1, 41 K.) *428, 16
 Hispania 231, 9 420, 26
 Homerus 83, 13 169, 18 348,
 20 349, 3 6 7 358, 4 15 22s.

- Il. III 221 ss. I 247 ss. 112, 3
 V 749 ..... 509, 16
 XVIII 600 ..... 377, 23
 XIX 228s. *184, 8
 XXIV 602 ..... *184, 10
 Horatius Cocles 568, 28
 Q. Horatius Flaccus
 sat. I 2, 27 ..... 334, 1 4
 „ I 2, 92 tangi vid. *100, 19
 „ I 2, 114 ss. 566, 6
 „ I 3, 11 ss. 572, 14 20
 ep. I 11, 27 tangitur *84, 13
 Hyrcani 532, 1
- Ianuariis Kalendis 309, 24
 Idomeneus Epicureus 61, 14
 Idomenei 60, 20 Idomeneo
 60, 12 64, 16 Idomenea 60,
 18
 Ilias Homeri 358, 24
 India 178, 10 341, 22
 Indi 317, 4 532, 1 564, 24
 Ionium mare 290, 25 366, 7
 Isonis vita stulta 43, 2
 Isthmos (poet. trag.) 290, 25
 Italia 349, 13 369, 17
 Ithacae saxa 204, 16
 Iuba rex Numidae 231, 11
 Iugurtha 421, 9
 Iulius mensis 334, 24
 C. Iulius Caesar 38, 20 24
 72, 8 421, 3 442, 23 447, 15
 489, 20 490, 1 3 13 25 558,
 18 || pater Sextius latum cla-
 vum divo Iulio dante non re-
 cepit 453, 13 || P. Clodii adul-
 terium cum Caesaris uxore
 commissum 446, 2 || C. Cae-
 saris caedes 311, 21 || cf.
 442, 24
 C. Iulius Caesar Augustus:
 L. Pisonem divus A. prae-
 posuit Thraciae 312, 8 || ab-
 sentis Caesaris partibus fun-
 gebatur Maecenas 535, 6
- C. Iulius Caesar (Caligula)
 358, 21 || Chaereae praestitit
 cervicem 7, 18 || dictum eius
 274, 8
 Drusus Iulius Caesar pro-
 nepos Attici 60, 23
 Tiberius Caesar Augustus
 progener Attici 60, 23 || Tib.
 proficiscens in Campaniam
 L. Pisoni secreta mandata
 dedit 312, 9 || postea Cossum
 fecit urbis praefectum 312,
 12 16 || mullum ingentis
 formae missum sibi venire
 iussit 435, 6 12 14 16 || in
 primum Tiberi C. princi-
 patum iuventus Senecae in-
 cidit 505, 24 || Montanus
 Iulius amicitia Tiberi notus
 584, 4 || dictum Tiberi 584, 1
 C. Iulius Callistus C. Cae-
 saris libertus 130, 1 7 8
 Iulius Graecinus de Ari-
 stone philosopho 87, 23
 Iulius Montanus poeta ami-
 citia Tiberi notus 584, 3 ||
 (fragm. p. R. 355 Baehr.)
 584, 9 ss. 16 s.
 Iunius mensis 334, 23
 M. Iunius Brutus περί καθή-
 κورتος 436, 1
 D. Iunius Brutus: mors tur-
 pis 304, 6 7 15
 L. Iunius Gallio Senecae
 frater 481, 14
 Iuno: speculum tenere Iunoni
 436, 20 || maiores nostri sin-
 gulis et Genium et Iunonem
 dederunt 517, 3
 Iuppiter 245, 6 10 17 21 22
 564, 21 || Iovis 22, 3 178, 17
 443, 22 || Iovi 521, 19 lintea
 et strigiles Iovi ferre 436, 20 ||
 Iovem 245, 5 498, 24 522, 5
 Iove 78, 6
 Ixionem rota volvi 74, 23

- Lacedaemon: -na 420, 11
 Lacon ille inpubis 273, 6 ||
 Menelao Laconi 601, 1 || Laconas in Thermopylarum angustiiis positos 307, 2
 Ladas cursor 321, 1
 C. Laelius Sapiens 14, 8 27, 15 78, 19 189, 25 443, 18 487, 7
 Latinus: per Latinam viam 274, 9 || Latine 166, 24 522, 10 || grammatici custodes Latini sermonis 441, 20 Latini grammatici 568, 4 Latinum verbum 346, 22
 Leonidas in Thermopylis 307, 11
 Lepidus v. *Aemilius* L.
 Liber 420, 20
 Liberalis v. *Aebutius*
 Libo v. *Scribonius* L.
 C. *Licinius* Calvus: in Vatinium Calvi sententia 410, 7
 L. *Licinius* Crassus orator 337, 18
 M. *Licinius* Crassus triumphator 489, 21 || homo ditissimus 565, 8 || mors 7, 17
 Licinus homo ditissimus 565, 8 572, 11
 Liternum se recepit Scipio 331, 9 || Literni exulabat 145, 4
 T. Livius 127, 15 || scripsit et dialogos et ex professo philosophiam continentis libros 465, 19
 Lucilius passim. iuvenior Seneca 81, 10 || Pompeiis vel Neapoli natus 137, 4 150, 3 221, 4 || eques Romanus factus 122, 5 || ingenii vigor, scriptorum elegantia, nobiles amicitiae 53, 23 || Poeninum Graiumque montem, deserta Candaviae, Syrtes, Scyllam, Charybdim transiit procuratiunculae pretio 96, 19 || sollicitus de iudicii eventu 70, 4 || audivit Serapionem philosophum 111, 23 || liber eius 127, 10 || vexatus destillationibus ac febriculis 275, 9 Aetnam descripturus 285, 3 17 || versus de morte 74, 30 ss.
 fr. 3 p. 363 Baehrens. 75, 17
 fr. com. Rom. p. 373 R.³... 17, 27 29
 T. Lucretius *Carus* 168, 11
 I 54—57... 426, 7
 I 304... 495, 15
 II 55 s. .... 518, 9 s. 13
 Lucrina ostrea 282, 7
 Lugudunensis colonia exusta 382, 12 cf. *387, 3
 Lugudunum 383, 5
 Q. *Iutatus* Catulus quid iudicibus Clodianis dixerit 447, 4
 Lycia 284, 17
 Lycurgus legum lator 369, 12
 Macedonis Alexandri exemplum 313, 20 || Alexander Macedonum rex 388, 4
 Macedonia: oppida in M. devorata 385, 5
 Maeander 485, 21
 C. Maecenas quomodo vixerit 534, 6 ss. 539, 23 572, 11
 fr. I Hard. ... 55, 9 18
 " V " ... 534, 16
 " XII " ... 400, 4
 " XIV " ... 469, 22
 Marcellinus v. Tullius M.
 Mariana clades 130, 12
 C. Marius 421, 6 10 11
 Mars (stella) 351, 12
 Martio mense exacto 336, 1

- Marullo epistulam consolationariam scripsit Seneca 454, 22
 Maximus v. *Caesonius* et Fabius
 Medorum extrema 238, 16
 Megarici 359, 23
 Meliboeae (Verg.) 244, 24 468, 6
 Menelao Laconi quaedam fuit suaviloquens iucunditas (Cic.) 601, 1 || Menelae (e poeta trag.) 291, 3
 Mercurius (stella) 351, 12
 Messala v. *Valerius*
 Meta Sudans 160, 2
 Metellus v. *Caecilius* M.
 Metrodorus Epicureus 12, 12 40, 7 51, 24 100, 6 146, 16 || Epicurus Metrodoro superstes 287, 20 22 23
 fr. 34 K. ... 461, 5
 " 35 " ... 452, 8
 " 43 " ... 287, 27
 " 54 " ... 295, 1
 Metronactis philosophi scholae Neapolitanae 261, 5 mors 400, 11
 Mithridates: -ten 420, 29
 Montanus v. Iulius M.
 C. Mucius *Scaevola* 71, 8 19 20 210, 27 211, 13 453, 3
 L. *Munatius* Plancus: Lugudunensis colonia a Planco deducta 387, 4
 Mycenarum nobiles muros 204, 17
 Cn. *Naevius* (Hector prof. II p. 9 R.³) *475, 13
 Natalis homo impurus multorum heres 340, 18
 Natta v. Pinarius
 Nausiphanes ait nihil magis esse quam non esse 359, 18 360, 5
 Neapolis 137, 4 Neapolim 163, 2 Neapoli 217, 7
 Neapolitana crypta 163, 7
 Neapolitanorum theatrum 261, 5
 Neptunus 243, 9 328, 12
 Nesis: ad Nesida derexi 150, 5
 Nestoris vita 274, 20
 Nilus aestivo incremento tumet 485, 18 || Nili cadentis fragor 159, 20
 Niobam etiam de cibo cogitasse 184, 10
 Nomentanum Senecae 481, 8 516, 10
 Numae nepos Ancus 508, 14
 Numantiam Scipio cludit et comprimit 200, 14
 Numidarum equitatus 588, 15 || cursores et Numidas 338, 17
 Numidicis crustis distincta marmora Alexandrina 331, 27
 P. Octavius homo gulosus 435, 9 10 13
 Odyssea Homeri 358, 24
 Orci ianitor (Verg.) 305, 19
 Oriens (Verg.) 580, 19
 Orpheus: Orphea 358, 15
 P. Ovidius *Naso*
 met. I 594... 516, 16
 " II 1 s. *544, 29
 " II 107 s. ... *544, 31
 " VI 55 ss. ... *374, 12
 " XIII 823 ... *100, 10
 " XV 340 ss. ... 285, 5
 Pacuvius qui Syriam usum suam fecit 29, 28
 Pallas (poet. inc) 270, 4
 Panaetius Stoicus 100, 4
 de amore 547, 31 548, 12
 Panhormitani: -nos (Arruntius) 538, 25

Paphus terrae motibus corruit 385, 7
 S. Papinius ex turba lucifugarum 585, 12 (v. Buecheleri adnot.)
 Papirius Fabianus vir disertus et elegans 166, 17 114, 17 148, 18 463, 21 464, 12 465, 13 || in senatum inductus erubuit 26, 9 || Ciceronis libri ad philosophiam pertinentes paene totidem sunt quot Fabiani 465, 15
 Fabiani Papiri libri qui inscribuntur civilium 463, 13
 Parmenides ait nihil esse praeter unum 359, 19 360, 6
 Parthenope Lucili iurbs 150, 3
 Parthia 106, 3
 Parthus de Crasso sententiam tulit 7, 17 || Parthi 168, 9 || capillum effundunt 598, 8 || Parthorum reges non potest quisquam salutare sine munere 49, 4
 Patrocli annos inquirere 349, 10
 Paulina Senecae uxor 481, 12 16 482, 21
 Pedit v. Albinovanus
 Pelops (poet. trag.) 290, 24
 Penelopa an pudica fuerit 349, 24
 Peripateticus 87, 22 || Peripateticum faciunt Homerum grammatici 348, 27 || P. dicit sapientem deteriore fieri paupertate 327, 25 || Peripatetici 89, 3 || Peripateticis placet nihil interesse inter sapientiam et sapere 551, 20 || ab eo quod est bonum non utique fieri bonos 339, 15 || adfectus temperant, non expellunt 546, 29 320, 17

de divitiis 346, 9 || quidam ex P. quartam philosophiae partem adiecerunt civilem 363, 9
 Persae 99, 23 238, 16 420, 17 532, 1
 Phaeton de conversatione virorum sapientium 414, 18
 Phalaridis taurus 202, 2
 Pharius puer Senecae 309, 9
 Pharsalica acies 230, 23
 Phidias 19, 5 329, 24
 Philippus Macedo multas civitates aut vicerat aut emerat 420, 13
 Philositus vilicus Senecae 28, 14
 Phoebus (Iulius Montanus) 584, 9
 Phrygii tibicinis sono 501, 6
 Pinarius: Natta P. 584, 7 cf. Buecheleri adnot.
 Piso v. *Calpurnius*
 Plancus v. *Munatius*
 Plato(n) 12, 10 165, 12 189, 26 510, 21 || Platonem non accepit nobilem philosophia sed fecit 122, 13 || Pl. servus 131, 2 || natali suo decessit et annum unum atque octogensimum implevit 173, 2 172, 25 || sex modis τὸ ὄν a Platone dici 167, 8 169, 9 15 170, 8 || ideae 169, 23 27 192, 1 8 || omnia quae sensibus serviunt negat ex his esse quae vere sint 172, 5 170, 25 || quinque causas esse dicit 192, 13 20 25 193, 6 || Platonis liber (Phaedo) 71, 24 || (Theaet. 174 E) 122, 19 || Posidonius de Platonis legibus 413, 18
 Platonicae ideae 172, 1
 Poeninus mons 96, 19
 Poeni 215, 2

Pollio v. Asinius P.
 Polyaenus Epicureus 12, 13 || Epicuri ad P. epistulae 51, 23
 Pompeianarum partium prima acies senatus 231, 5 || Pompeianas opes fovere 442, 24
 Pompeii Lucilii urbs 137, 4 221, 4
 Cn. Pompeius nunquam non coram pluribus rubuit 26, 8
 Cn. Pompei socer Scipio 72, 17 || Cn. Pompeio bella suadebat insanus amor magnitudinis 420, 23 || P. et Caesar 38, 20 24 231, 3 311, 22 442, 23 447, 15 489, 20 490, 2 4 14 25 558, 19 || de Pompei capite pupillus et spado tulere sententiam 7, 16
 Pomponius poeta? 5, 26 v. Buecheleri adnot.
 T. Pomponius Atticus Ciceronis amicus 60, 21 446, 15 558, 14
 Porcii Catones: Cato hominis exemplum 168, 11 169, 13 552, 10 12 || Catones 226, 24 443, 25 448, 2 487, 6 559, 17 572, 8 M. Catonem utrumque 189, 25
 M. Porcius Cato Censorius 338, 11 19 23 339, 4 443, 19 || aedilis 332, 27 || (p. 110 Iord.) 581, 3 cf. 410, 26 563, 7 || hunc dici existimo 14, 8 27, 13* 78, 18
 M. Porcius Cato recentior, cum quo infestius fortuna egit 489, 13 22 490, 4 9 || repulsae 230, 23 231, 16 287, 10 489, 23 cf. 39, 1 4 559, 17 572, 8 || praetura 230, 23

489, 23 || eo sedente negatur populus permisisse sibi postulare Florales iocos 447, 16
 in Clodii iudicio testimonium dixit 446, 13 445, 27 || inter fragores bellorum civilium impavidus 442, 18 443, 2 10 230, 24 38, 17 22 || mors 34, 22 71, 23 28 72, 5 26 213, 21 215, 6 225, 26 231, 15 232, 11 27 233, 9 304, 5 14 443, 17 453, 4 || Catonem numquam habitaturum fuisse Bais 145, 14
 Porsenna 71, 19 211, 3
 Posidonius Stoicus 100, 4 487, 11 510, 21 573, 19 || saeculo aureo penes sapientes fuisse regnum iudicat 368, 23 || artes vitae cotidianae a sapientibus esse inventas 369, 17 370, 22 371, 7 374, 3 377, 18 378, 3 || quattuor esse artium genera 353, 9 || de partibus philosophiae moralis 441, 15 22 || de divitiis 344, 17 345, 16 346, 10 || de fortuna 531, 24 || de eruditis imperitisque 283, 12 || ebrium duobus modis dici 310, 29 || de virtute 392, 8 || de principiis Platonis legibus adiectis 413, 17
 Priamus 83, 7 || (Verg.) 490, 11
 Prometheus Maecenatis liber 55, 11
 Protagoras ait de omni re in utramque partem disputari posse ex aequo 359, 15 360, 3
 Publilius Syrus
 sent. 1 R.².... 17, 22
 „ 2 „ ... *415, 7

*) 'dubito 27, 13 Censoriumne an Uticensem S. dixerit' Buecheler

- sent. 234 .. *501, 22
 .. 236 .. *501, 21
 .. 250 .. *410, 30
 .. 286 .. *502, 18
 Punica signa 144, 9 || histo-
 rias belli Punici scripsit L.
 Arruntius 538, 19 539, 3
 Puteoli 150, 3 269, 19
 Pyrrhonei 359, 22
 Pyrrhus rex 568, 16 18 19 27
 Pythagoras Senecae iuveni
 amorem iniecit 504, 14
 quare animalibus abstinerit
 504, 22 || alium animum fieri
 intransitibus templum 415, 1
 discipulis quinque annis ta-
 cendum erat 148, 12 || Za-
 leucus Charondasque in Py-
 thagorae secessu didicerunt
 iura 369, 15
 Pythio non erat vulnerabilis
 serpens in Africa saeva 308, 6
 (v. adnot. Buecheleri)
 Pythocles Epicureus: Pytho-
 clea 61, 16 18 23 25 27
 Quadratus v. Satellius
 Quiritium fidem implorare
 42, 10
 Regulus v. Atilius
 Rhodii illius Telesphori vox
 222, 14
 Rhodon puta venisse te 483, 16
 Roma 330, 24 || semel capta
 331, 19 387, 21 Romae 140,
 26 330, 24 Romae incendia
 386, 19
 Romanus: Romani 168, 9
 362, 13 538, 25 populus Ro-
 manus 145, 7 347, 6 444, 3 ||
 pater Romanus (Verg.) 61, 7
 Romanos reges 508, 11 || Ro-
 manis legionibus 308, 4 || dux
 ille Romanus 307 16 || eques
 Romanus 97, 14 16 122, 5
 123, 5 467, 8 584, 13 || Anto-
 nii vitia non Romana 315, 1
 Sextium Romanis moribus
 philosophantem 176, 18 || Ro-
 mana eloquentia 55, 14 114,
 15 || Romanus sermo 114, 16 ||
 angustiae Romanae (in lin-
 gua) 167, 2 || nomen Roma-
 num 165, 19
 Romulum perisse solis de-
 fectione 508, 19
 P. Rutilius Rufus: Rutili in-
 nocentia, damnatio, exilium
 71, 1 3 213, 22 287, 11 453, 4
 Sabaei (Verg.) 341, 22
 Sabinus v. Calvisius
 Sallustianus fuit L. Arrun-
 tius 538, 19
 C. Sallustius Crispus: Sallu-
 stio vigente quae in dicendo
 pro cultu fuerint 538, 16 27
 Cat. 1, 1 ... 181, 12
 .. 20, 4 ... *57, 21 *515, 7
 Lug. 10, 6 ... 416, 3
 .. 37, 4 ... 539, 2
 Hist. fr. inc. 33 Kr. I 27 M.)
 ... 538, 20
 Hist. fr. inc. 42 Kr. I 90 M.)
 .. 539, 9
 Sappho an publica fuerit in
 Didymi libris quaeritur 358, 6
 Sarmatia 291, 15
 Satellius Quadratus stul-
 torum divitum adrosor ad-
 risor derisor 83, 20
 Sattia annis IC vixit 274, 20
 (v. adnot.)
 Saturnalia 49, 19
 Saturni stella 351, 9 12 13
 Scaurus v. Mam. Aemilius
 Scaurus
 Scipio v. Cornelius et Cae-
 cilius Sc.

- Scribonia amita Drusi Libo-
 nis 223, 12
 C. Scribonius Curio orator
 537, 18
 L. Scribonius Libo Drusus
 manus sibi attulit 223, 12
 Scylla 96, 21 124, 7 283, 21
 392, 1 4
 Scythae capillum spargere
 solent 598, 9 || magna Scy-
 tharum pars tergis vulpium
 induitur ac murum 372, 15
 Scythia 291, 14
 Seianus v. Aelius S.
 C. Sempronius Gracchus
 orator 537, 17
 Seneca v. L. Annaeus Seneca
 Senecio v. Cornelius S.
 Serapionem philosophum
 audivit Lucilius 111, 23
 Serenus v. Annaeus Ser.
 Sertoriana arma 420, 26
 Servilius Vatia vir prae-
 torius dives otio notus 155,
 23 156, 7 12 15 16
 Servius Tullius rex: de Servi
 matre dubitatur 508, 13
 Severus v. Cornelius Se-
 verus
 Q. Sextius pater honores rep-
 pulit 453, 11 || quare ani-
 malibus abstinerit 504, 15
 eius liber 187, 23 188, 4 14
 176, 16 || dictum 245, 5 23
 Sicilia 37, 9 142, 19 283, 20
 349, 14 369, 16 541, 10
 Siculum pelagus 37, 11
 Silari lucus (Verg.) 165, 18
 Sirenes: adversus Sirenas
 162, 24
 Sisyphi umeris saxum trudi
 74, 24
 Socrates 12, 12 14, 8 189, 26
 287, 9 || patricius non fuit
 122, 11 || animi constantia
 86, 2 488, 18 489, 8 11 19 ||
 in carcere 71, 5 223, 5 10
 233, 8 || mors 34, 22 213, 23
 453, 3 487, 8 || totam philo-
 sophiam revocavit ad mores
 230, 12 || dicta 84, 16 230, 12
 483, 8
 Solis regia (Ovid.) 544, 29
 Solon 369, 10
 Soterici lecti 601, 20
 Sotion philosophus Senecae
 magister 137, 10 || dicebat
 quare Pythagoras et Sextius
 animalibus abstinuissent 504,
 14 505, 7
 Speusippus de bonis 324, 5
 Stilbon: Stilbonis obiurgator
 Epicurus 23, 10 18, 7 22, 19 ||
 Crates Stilbonis auditor 24, 6 ||
 dictum 22, 18
 Stoicum faciunt Homerum
 grammatici 348, 22 || Ariston
 Stoicus 403, 25 || liber Sexti
 licet neget Stoici 187, 25 ||
 Attalus Stoicus 215, 16
 Stoica paradoxa 336, 11
 591, 16 || Stoici de primo
 genere 168, 14 169, 1 || duo
 esse principia, causam et
 materiam 190, 16 || unam
 causam esse, id quod facit
 191, 4 || de deis 517, 2 || de
 anima 164, 17 || sapientiam
 et philosophiam distrahi non
 posse *362, 17 || sapientiam
 bonum esse, sapere bonum
 non esse 549, 6 8 551, 26
 an virtutes animalia sint
 *524, 19 || de bonis malisque
 23, 7 *197, 24 *250, 11 327,
 21 *343, 7 *472, 2 || de af-
 fectibus 31, 23 175, 4 *546,
 29 548, 16 || St. otium 39, 8
 64, 24 65, 26 216, 3 || de
 favore populari 89, 3 || de
 morte 271, 3
 Suadae medulla (Enn.) 600, 11

Sulla v. *Cornelius Sulla*
 Syracusanorum rex Hiero
 538, 24
 Syriam usu suam fecit Pa-
 cuvius 29, 28 || oppida in
 Syria devorata 385, 5
 Syrtes 96, 21
 Syrticae gentes 373, 2
Syrus v. *Publilius*

Tanusii annales 403, 6 8
 Tarentum 217, 7 [5
 Tauromenitanum litus 284,
Telesphori Rhodii vox 222, 14
P. Terentius Afer Heaut. I 1.
 54 ... *438, 5
P. Terentius Varro Atacinus:
 Argon. III fr. I R. ... *160, 12
 Teutonos Marius concidit
 421, 8
 Thasius lapis 332, 1
 Themisonis medici secta
 425, 21
 Theophrastus fr. 74 W. ...
 5, 1
 Thermopylarum angustiae
 307, 3
 Thraciae L. Pisonem prae-
 posuit Augustus 312, 9
 Tiberis: -im 310, 1
 Tiberius v. p. 609
 Tiburtinus calix 563, 22
 Tigris acto per occulta cursu
 integrae magnitudini reddi-
 tur 485, 19
 L. Tillius Cimber Caesaris
 interfector nimius in vino
 et scordalus 311, 22 24
 Timagenes felicitati urbis
 (Romae) inimicus 386, 19
 Timoneas cenas 51, 2
 Tmolus (Verg.) 341, 21
 Troianum bellum 358, 25 ||
 Troianos 83, 10
 Tubero v. *Aelius T.*

M. Tullius Cicero 168, 11
 169, 13 447, 16 || gradarius
 fuit in dicendo 114, 14 ||
 Ciceronis compositio 465, 1 4
 538, 7 || Ennium admiratus
 imitatusque est 600, 17 19
 601, 4 6 || Ciceronis libri
 ad philosophiam pertinentes
 465, 14 || epistulae 60, 21 24
 558, 16 || Ciceronis exemplo
 versus Graecos in Latinum
 mutat Seneca 499, 2 4
 ad Att. I 12, 1 ... 558, 19
 „ „ I 12, 4 ... 558, 13
 „ „ I 16, 5 ... 446, 13
 Brut. 15, 58 ... 600, 13
 Hort. fr. 98 M. ... 46, 21
 „ ? ... 138, 8
 de re publ. ... 508, 6
 „ „ „ II 18, 33. 21,
 37 M. ... 508, 11
 de re publ. III 5, 8 M.
 (Plasberg mus. Rhen.
 LIII 70) ... 508, 22
 de re publ. V 9, 11 M. ...
 600, 22 601, 4 6
 de re publ. libri inc. fr. 6
 p. 379 M. ... 509, 17
 de re publ. libri inc. fr. 7
 p. 379 M. ... 508, 22
 libr. inc. fr. 10 p. 412 M.
 ... 166, 15
 libr. inc. fr. 19 p. 413 M.
 ... 522, 14
Tullius Marcellinus ami-
 cus Senecae et Lucilii 86, 17
 87, 8 || morbo correptus mor-
 tem sibi conscivit 270, 20
 271, 6 17 21
Vlixes 83, 7 151, 1 204, 15 ||
 V. et Sirenes 94, 24 162, 24
 590, 12 || de V. quaestiones
 349, 12 17 25
Vticensium fides 231, 13

M. Valerius Messala Aetnam
 unicum dixit 142, 20
C. Valgius Rufus Aetnam
 unicum dixit 142, 20
Varius Geminus de P. Vi-
 nicio 114, 3
Varro v. *Terentius V.*
Varus eques Romanus, M. Vi-
 nicii comes, de Acilio Buta
 584, 12 17
Vatia v. *Servilius*
P. Vatinius: in *Vatinium*
 Calvi sententia 410, 7 || Ca-
 tones repelli, *Vatinios* feri
 559, 17 || quidam alternis Va-
 tinii, alternis Catones 572, 8
Veneris in vultu (ex Eurip.)
 545, 12
Vergilianum illum versum
 (Aen. VI 513 s.) 180, 8
P. Vergilius Maro 170, 10
 11 || duros quosdam versus
 interponit antiquitatis spe-
 ciem affectans 601, 9 || Ver-
 gilium, quotiens de celerita-
 te temporis dicit, uti verbo
 fugiendi 506, 20 25 || V. sem-
 per una ponere morbos et
 senectutem 507, 27
 Aen. I 1 ... *531, 6
 „ I 94-96 ... *214, 1
 „ I 203 ... *279, 15
 „ I 327 s. 330 ... 542, 25
 „ I 342 ... *365, 14
 „ I 432 s. ... 316, 22
 „ I 458 ... *490, 10
 „ II 428 ... *451, 4
 „ II 494 ... *108, 3
 „ II 726 729 ... 162, 4 16
 „ III 72 ... 84, 14
 „ „ 221, 8
 „ III 277 ... 150, 19
 „ III 282 s. ... *484, 5
 „ III 291 tangitur 221, 10
 „ III 426-428 ... 392, 1
 („ III 571 ss. ... 285, 6)

Aen. IV 3 s. ... *479, 14
 „ IV 158 s. ... *188, 11
 „ IV 653 ... *30, 6
 „ V 344 ... *197, 6
 „ V 363 ... *398, 5
 „ VI 3 ... 150, 18
 „ VI 78 s. ... 84, 24
 „ VI 95 s. ... *306, 14
 „ VI 103-105 ... *269, 1
 „ VI 261 ... *302, 19
 „ „ *432, 10
 „ VI 274 s. ... *497, 5
 „ VI 275 ... 508, 3
 „ VI 277 ... 488, 2 5 s.
 „ VI 278 s. ... 175, 15
 „ VI 376 ... *272, 17
 „ VI 400 s. ... *305, 19 20
 („ VI 513 s. ... 180, 8)
 „ VII 277-279 ... *338, 8
 „ VII 808-811 ... 321, 2
 „ VIII 296 s. ... *305, 19
 „ VIII 352 ... *115, 24
 „ VIII 364 s. ... *52, 13
 „ „ *97, 18
 „ VIII 385 s. ... *138, 21
 „ VIII 442 ... *432, 10
 „ IX 446-449 ... 61, 2
 „ IX 485 ... *399, 20
 „ IX 641 ... *136, 16
 „ „ *245, 24
 „ X 284 ... *411, 1
 „ XI 467 ... 166, 7
 „ XII 646 ... 470, 17
 „ XII 708 s. ... 166, 2
 Ecl. I 6 s. ... *244, 24
 „ I 9 s. ... *245, 1
 „ I 73 ... *468, 6
 Georg. I 53-58 ... *341, 18
 „ I 125-128 ... *379, 18
 „ I 139 s. ... *370, 24
 „ I 144 ... *370, 12
 „ I 176 s. ... *592, 11
 „ I 215 s. ... 334, 20
 „ I 250 s. ... 580, 18
 „ I 336 s. ... *351, 9
 „ I 424-426 ... *351, 21

- Georg. II 58 cf. 489. 334, 14
 „ III 66 68... 506, 21
     507, 10 508, 2
 „ III 75-81. 83-85... 442,
     7-16 443, 2 13
 „ III 146 150. 165, 17
 „ III 260s. ... 509, 14 16
 „ III 284... 506, 15
 „ IV 212s. ... *540, 5
 Vesper (Verg.) 581, 1
 M. Vinicii comes Varus 584,
     13
 P. Vinicius quomodo dixerit-
     114, 1 2 6
 M. Vipsanius Agrippa gener
     Attici 60, 22 || vir ingentis
     animi 415, 29
- Virgo aqua: in Virginem de-
 silire 310, 1
 Xenocrates de bonis (fr. 91
     Heinze) 324, 5
 Zaleuci leges 369, 13
 Zenon Eleates ait nihil esse
     359, 21 360, 6
 Zenon Stoicus 12, 8 100, 3
     101, 8 18 189, 26 510, 21 ||
 Zenones 65, 27
     fr. 129 Pears. ... 303, 1
     306, 19
 „ 159 „ ... 310, 20 29
     311, 3 14
 „ 161 „ ... 487, 8

ADDENDA ET CORRIGENDA

p. 1, 13 repone *praeterit* cf. praef. p. XXXVIII p. 2, 19 adn.
ex us que mihi scribis d' ex us que audio p. 3, 9 *coalescit*
 iam s. p. 4, 3 adn. lege **AL**¹g p. 7, 10 teneo asyndeton
 coll. dial. VI 3, 3 p. 13, 30 adn. *plangis igitur* in marg. **L**¹
 p. 17, 26 interim *hunc sensum* (pro *uersum*) optime Buecheler,
 cf. ep. 7, 10. 97, 13 p. 21, 23 adn. lege **p**² p. 21, 28 adn.
 Erasm.² p. 83 p. 26, 5 *cum erubuerint* recte tuetur Hammel-
 rath gramm.-stil. beitr. (ed. Emerici a. 1895) p. 4 adn. 5
 p. 29, 13 adn. lege **p**¹ p. 33, 29 adn. '*vitae sit?*' Buecheler
 p. 34, 22 malim *Socraten* p. 35, 28 *mittendum et in ignes sit*
 coni. R. Muecke p. 37, 12 adn. *id, a quo* interim etiam
 P. Thomas p. 38, 5 adn. virgulam pone post **L**² p. 41, 20
impediet p. recte Chatelain p. 45, 18 adn. an *istuc quoque?*
 cf. ep. 102, 27 *istuc corpus* p. 50, 21 *vallum iacit* cf. Liv.
 XXX 10, 1 L. p. 51, 9 adn. *necessitate* **p**¹ p. 52, 15 *possessionem* **pLM**-nes exc. p. 460 H. malim quod ex Trossii libro
 adferunt *possessione* coll. ep. 65, 19. 87, 17. dial. III 6, 2. IV 12, 4.
 V 23, 5. 7. VII 23, 1. X 14, 1, quamquam totum nunc relegere
 Senecam non vacat p. 58, 18 adn. lege *inuidias* **p**¹
 p. 58, 29 *ille est* etiam exc. p. 460 H. p. 65, 9 adn. dele v.
 '*num pedem, id est non?*' p. 67, 4 adn. cf. dial. X 9, 1
 p. 68, 14 non repugnabo si quis *uolgu* recipiat ex **p**¹, cf.
 p. 215, 3 adn., sed *uolgu uultu* (5) paene constanter archetypus
 p. 75, 9 vide praef. p. XXXVIII p. 78, 19 *aut talis cuius*
interventu interim recte Buecheler et Herm. Disselbeck p. 86, 28
 dele *hoc* p. 87, 6 defendi poterit *is*, sed **p** vitiose tam de-
 mere solet *h* quam addere, cf. Chatelain rev. de philol. I p. 157
 p. 87, 19 adn. post 'Buecheler' adde 'cum Grutero' p. 92, 12
 adn. *inuictamus* quis **p** p. 93, 17 *qui alentem* Cornelissen
 p. 98, 27 *tibi aliena parentes* P. Thomas p. 99, 21 supple-
 mento non opus est. immerito Kochium et me offendisse et
 voculam interim vidit Buecheler p. 101, 4 cf. Heinrichi

summar. ed. Steinmeyer althochd. gloss. III p. 62, 22 p. 112, 5
'iuveni addidit Haupt non recte. Vlixes non est iuvenis' in-
 terim Buecheler. equidem hac ipsa de causa malui *super-*
veniens iuveni data est. desiderari autem quod *seni* oppo-
 natur in altero membro tam Madvigii quam Hauptii sententia
 est p. 112, 16 frustra recepi *incompta* quod suaserant
 Schultess et Wolters. *incomposita* verum esse docet ep. 52, 14
 ubi item inutiliter *compta* Wolters. Quintiliani IX 4, 32 in-
 terim recte commonuit Buecheler p. 115, 10 adn. *tardi-*
loquium L p. 115, 14 adn. adde *ante p* p. 120, 16 fort.
in is p. 122, 7 debui, puto, obtemperare Chatelainio *clausa*
 recipi iubenti ex *pP Par. b.* certe plus semel *equestria* (sc.
subsellia, loca) Sen. de benef. VII 12 p. 123, 25 adn. lege
'manu fortasse tertia' p. 125, 15 vide praef. p. XXXI
 p. 128, 13 adn. lege *'manu prima ut videtur'* p. 136, 1 adn.
 utrum *prodescent. set nocent* scribendum sit cum Buechelero an
 quod mihi placuit *prodescent. et nocent* dubito p. 137, 16 fort.
transit cf. praef. p. XXXVIII p. 138, 1 adn. *cuius brevitatem*
aliquando defecturam cogitemus Io. Mueller p. 142, 19 *Aetnam et*
illum colis nob. Io. Mueller p. 145, 5 *exulabit* Io. Mueller
 p. 147, 8 adn. similiter atque ego interim Disselbeck *quicquid*
facit <alter apparet,> alterius p. 148, 9 lege *ingemescatis*
 p. 154, 16 adn. adde *accendatur s || 17* p. 156, 1 adn. lege
autem V enim pL p. 159, 4 adn. lege *sordidum (id ex at) V*
 p. 163 insere adnotationi: 23 *illam naturam p* p. 174, 6 *vita*
 suspectabat Io. Mueller p. 174, 8 *quam vim finiendae* Io. Mueller
 177, 5 adn. *habent (habet ex habuit) p* p. 181, 10 an *quod*
naturae dandum? p. 185, 23 verum esse *nisi perdiderunt*
 monui ad ep. 123, 6 p. 188, 2 et p. 193, 3 vide praef. p. XXII
 p. 198, 22 fuerit in archetypo *species ^{sunt} pro uitae* p. 201, 11 cf.
 praef. p. XXXVIII p. 204, 8 cf. praef. p. XXVIII s. p. 207
 in adn. lege 6 pro 5 p. 209 in adn. lege 6 pro 5 p. 210, 5
 adn. *uessice V* fort. recte, cf. p. 273, 22 adn. p. 212, 25 adn.
faciam non addubitandum p. 213, 6 *'male Madvig: recte*
etiam sic tormentorum id est hoc argumento quod subicio tertio
 sumpto a fortitudine. hanc locutionem quasi repetit *etiā munc*
particula' Buecheler p. 215, 19 *ego tamen honestae rei* in-
 terim Veneto duce Buecheler p. 215 in adn. lege 22 pro 23
 p. 217, 8 cf. praef. p. XXXVIII p. 218, 22 adn. scio secus
 sensisse Haasium in praef. p. VIII p. 232, 16 et 20 adn. recte
 rettulit Chatelain de *P* teste Kalbfleischio p. 237, 8 adn. *is*
 vel *iis* praestare videtur p. 239, 17 dele *'an negl. puto?'*
 p. 242, 11 *p positū* recte Radermacher ex *P*, testatur Kalb-
 fleisch p. 252, 9 *illic* debui recipere p. 258, 14 adn. *nimis*
arte haec coni. Kalbfleisch p. 258 in adn. adde 16 *ut prauo P*
Par. b p. 266, 5 adn. *cedit P¹* in rasura sane, sed quae ex trans-

verso ad sex versus pertineat emaculandae membranae causa
 facta: testatur Kalbfleisch ut etiam in proximis p. 267, 14
 adn. *sui (pro suo) P* ad versum 17 refer p. 269, 4 adn. *et ad*
humana ex *P* recte Radermacher p. 272, 15 adn. recte de *P*
 Chatelain, sed *P¹* ut videtur Kalbfleischio *coniunctus* corr. in
coniectus p. 283, 2 adn. recte de *P* Chatelain p. 298, 1
 vide praef. p. XXIII p. 309, 1 s. vide praef. p. XXIII s.
 p. 318, 14 adn. super scr. *cparauit V* p. 322, 16 vere de *P*
 rettulit Chatelain p. 340, 26 adn. lege *'in admirationē taliū*
corr.' p. 353, 23 adn. cf. praef. p. IX p. 359, 20 *nihil esse*
<uno excepto> universo optime Kalbfleisch p. 399, 21 adn.
 inter exempla addatur: ep. 102, 4 p. 437, 3 adn. *beneficum*
 cod. Velz. p. 447, 19 adn. *facta sunt ista* cod. Velz. p. 448, 26
 adn. malim *secura esse non possunt* coll. ep. 113, 4 p. 455, 7
 et 19 cf. praef. p. XXXVIII p. 462, 21. 22 cf. praef. p. XXXVIII
 p. 482, 11 *exiget* prop. O. Waldaestel p. 482, 26 adn. lege
'obsorbent Buecheler' p. 569, 7 cf. praef. p. XXXVIII
 p. 591, 2 *mors* om. cod. Velz.

CONSPECTVS SIGNORVM

- p cod. Parisinus n. 8540 cf. praef. p. III ss. XVII ss. XX ss.
XXIV s.
- P cod. Paris. n. 8658 A cf. praef. p. V s. XVII ss.
- Par. b cod. Paris. n. 8539 cf. praef. p. VI. XVIII s.
- L cod. Laurentianus plut. LXXVI 40 cf. praef. p. VII s.
XVII. XX ss.
- V cod. Marcianus n. CCLXX cf. praef. p. IX ss. XVIII. XX ss.
- g cod. Guelferb. Gudianus 335 cf. praef. p. XV s.
- Arg. b vide praef. p. XVI s.
- B cod. Bambergensis V 14 cf. praef. p. XXXI ss.
- A cod. Argentoratensis C VI 5 cf. praef. p. XVI. XXXII ss.
- ς codicum recentiorum sive non nulli vel unus sive omnes
cf. praef. XXII ss. XXXVI s.
- M cod. Metensis 300 cf. praef. p. XI ss.
- cod. Velzensis cf. praef. p. XXXVII s.

NOV 13 1918

Verlag von B. G. T.

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES

1010676520

Fr. Tü

Reallexikon des klassischen Altertums.

Siebente

Leg.

Sch

87Se3

IE98

3

Woh

Die Götter
Iogie
nach

Die Sagen
Von
Kunst

Geschichte
2 Bände

I. Die

II. Die

Erzählung
8. Jh

Bilder
Abbildung

Bilder
reichen

Die Mon
ratur
S. W.

Die Mon
ratur
W. St.

Wander
Karten
II. Teil
Band

JUN 16 1947

NOV 16 1938

